Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság

Hungarológiai Értesítő

1983. V. évfolyam 3—4. szám

Hungarológiai Értesítő
1983. V. évfolyam 3—4. szám

Hungarológiai Értesítő

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság Folyóirata
1983. V. évfolyam 3—4. szám

Főszerkesztő: Béládi Miklós

Felelős szerkesztő: Jankovics József

Hungarológiai Értesítő
A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság Folyóirata
1983. V. évfolyam 3–4. szám

Szerkesztőbizottság
Béládi Miklós
Kósa László
Szépe György
Főszerkesztő: Béládi Miklós
Felelős szerkesztő: Jankovics József
A szerkesztésben részt vesznek:
Csóra Karola, A. Molnár Ildikó, Nyerges Judit, M. Róna Judit
Szerkesztőség: Budapest, I., Országház u. 30. I. em. 41. 1014
Telefon: 160–160, 126-os mellék
Postacím: Budapest, Pf. 34. 1250

Az ismertetésre szánt kiadványokat szerkesztőségünk címén
Jankovics József nevére kérjük megküldeni.

Tartalom

Könyvismertetések

Magyar irodalomtörténet, 1981 7
Magyar zenetörténet, 1981 233
Magyar irodalmi alkotások hanglemezfelvételei 244
Magyar nyelvészet, 1981 251

A hungarológia hírei

A Társaság szervezeti élete
A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság vezetőségi ülése 303
Nekrológ
Vaszilij Lytkin 309
Tudományos ülések, konferenciák
Babits-emlékülés az Akadémián 311
Emlékülés Györffy István születésének századik évfordulóján 312
Ötven éves a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke . . . 313
Az Amerikai Magyar Tanárok Egyesületének (AHEA) kilencedik konferenciája . . 314

Kiadványok

Irodalom- és művelődéstörténeti kiadványok Szegeden 317
Hungarian Ethnic Heritage Study of Pittsburgh, Pennsylvania 325
Susan M. Papp: Hungarian Americans and Their Communities of Cleveland 327
Magyar művészet 1890–1919 329
A tizenkilencedik század művészete – Lyka Károly négy monográfiájáról 331
Hegyi Lóránd: Korniss Dezső 326
Romániai magyar képzőművészeti kiadványok, 1981 337

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság vezetőségének és tagjainak névsora és címe . . . 341

Névmutató 391

Magyar irodalomtörténet, 1981

Abody Béla: Emlékezetem pályája.
Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1981. 209 l.

Abody Béla meghatározatlan műfajú kötete önéletrajzi visszaemlékezéseket tartalmaz. Visszaemlékezései azonban mindig érdekes barátaihoz, kiemelkedő ismerőseihez fűződnek, tehát, ha úgy tetszik, írókról, költőkről, színészekről szóló portrékat olvashatunk a kötetben. Ugyanakkor magára a szerzőre is jellemző, kik voltak barátai, kik azok, akiknek szabálytalan arcmását megörökíteni szándékozott. Legendaoszlató és legendateremtő ez a kötet, szereplőinek írói, színészi, szerkesztői tevékenysége legalább annyi értékelést kiváltott már, mint a róluk keletkezett legendák sora. *Füst Milán*, „a tanár úr", mint mester jelenik meg, a *Dupla vagy semmi* hőse a tragikus sorsú szerkesztő-kortárs, *Czibor János*. *Egri Csabá*ról, a fiatalon elhunyt, sokat ígérő költőről, kritikusról, akinek összegyűjtött művei már csak posztumusz szülői kiadásban láttak napvilágot, „elkésett nekrológ"-ot ír Abody. *Kellér Andor*ról pár oldalon rajzol maradandó portrét, a „színész-királyról", a hajdani osztálytárs Latinovitsról pedig az egyik legfájdalmasabb visszaemlékezés született meg Abody Béla tolla nyomán.

Németh S. Katalin

Abody Béla: Negyedik negyed.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 355 l.

Súlyos betegségek, testi-lelki szenvedések „tisztítótüzében", s nem minden nárcisztikus hajlandóságtól mentes szemléletmódban, stílusban született Abody Béla *Negyedik negyed* című könyve. A személyes hangú írásokat ciklusokba rendezte írójuk. Az első a hajdani szépreményű filoszt idézi Ady, Babits, Bálint György és Illyés Gyula „ürügyén". A második levelekkel, régi beszélgetések felidézésével vall az atyai barátról, Déry Tiborról. A következő ciklus a kabarétól a humorfesztiválon át a kritikáról, a színházról értekezik. A *Rajzok, tájak, élők, halottak* fejezetben többek között Galsai Pongrácról, Örkény Istvánról olvashatunk. A *Megkérdeztek* című utolsó ciklus néhány interjút közöl, amelyben a kérdező s a kérdezett bizonyára egyazon személy. Ezek a műfaj tág lehetőségeivel élő dialógusok ugyanazokat a kérdéseket vetik fel s járják körül, amelyről a könyv többi írásában vall, elmélkedik és perlekedik a szerző.

M. R. J.

Aczél Géza: Tamkó Sirató Károly.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 201 l. (Kortársaink)

Amint a kismonográfia szerzője írja bevezetőjében: „Róla (Tamkóról) írni – mindenképp súlyos adósságok törlesztése". Nem túlzás talán azt állítanunk, hogy a most megjelent művet a majdani Tamkó Sirató-szakirodalom első fontos lépcsőjének kell tekintenünk. Hiszen: jelentős költőről van szó.

Ez persze azok számára meglepő, akik csak utolsó korszakát, a gyermekvers-periódust ismerik. Holott, 1936-ban egy *Charles Sirato* nevű ember Párizsban olyan kiáltványt szerkesztett, melynek *Dimenzionista Manifesztum* (Manifeste Dimensioniste) volt a címe, aláírói, lelkes támogatói között pedig nem kisebb nevek szerepeltek, mint Hans Arp, Delaunay, Duchamp, Kandinsky, Picabia, Joan Miro, Ben Nicholson, vagy a magyar származású, egykor Moholy Nagy László névre hallgató Ladislas Moholy Nagy.

A Dimenzionista Manifesztum +1 elméletét a valóság azóta számtalanszor túlszárnyalta. A harmincas évek közepén azonban nem kis bátorság és invenció kellett ahhoz, hogy valaki Magyarországról exportáljon avantgarde eszméket az őshazába, Franciaországba. Aczél Géza alapos munkát végzett, amikor 1905-től szinte halála évéig végigkövette pályáján a művészt. Nagy kedvvel elemzi az egyes korszakok szemléltetésére kiválasztott műveket, elsősorban a vizuális alkotásokat. Az általa rajzolt kép nem csak szélesíti, de mélyíti is a költőről kialakult ítéleteket.

Kísérletező, ennek köszönhetően ritka tudatos és következetes alkotó képe bontakozik ki Aczél könyvének lapjain. Olyané, aki pályája valamennyi egymást követő periódusában folytatja a megkezdett egyetlen nagy szemléleti kísérletet, így a bekövetkezett élet-törések sem jelentik nála a másoknál általában azonnal jelentkező stílusváltást. Korán állandósuló betegsége (1936-ban emiatt kell Párizsból hazatérnie), a testi megtöretésből felemelő jóga-korszak, amely fizikai-szellemi kaland is volt egyszerre, az avantgarde átértékelése a hatvanas években – jelentős mértékben módosítják az említett szemlélet irodalmi alkotásokra váltásának a lehetőségeit. Magányos kísérletezővé válik, akiről alig-alig tud valamit a közvélemény. Holott, mint azt Aczél kitűnően ismeri föl, utolsó könyve, a *Kozmogrammok* egészen különös egybeesését eredményezi a technikai vívmányok iránt rajongó költőnek az érzékeny, bensőségesen megnyilvánuló emberrel.

E kismonográfia szerzője azzal is kiemelkedik a hasonló próbálkozók közül, hogy nem apológiáját akarja adni a Tamkó Sirató-i életműnek, holott a tárgyalt költő irodalomtörténeti mellőztetése okán erre számos indítéka lehetne. Az eredmények fölismerése és elemzése során megfigyelhető szeretettel veszi sorra a szerinte elhibázott műveket, írói lépéseket, gesztusokat is, s helyezi vissza őket az életmű már áttekinthető perspektívájába. Nem véletlen ez a nyíltság és bátorság. Aczél Géza hasonló habitusú és mentalitású költőnek tűnik, mint Tamkó Sirató. Találkozásuk egy könyv erejéig minden figyelmet megérdemlő vállalkozás.

Zalán Tibor

Endre Ady: Izbrannoje.
(Ady Endre válogatott művei) Király István tanulmányával. Corvina Könyvkiadó, Budapest, 1981. 559 l. + 39 képoldal.

Ady Endre verseivel a szovjet olvasó először 1951-ben találkozhatott, *A magyar költészet antológiájában*, majd néhány év múlva ugyanezzel az ötven költeménnyel önálló kötetként is megismerkedhetett. Az ezt követő újabb jelentős lépést az 1975-ös esztendő hozta meg; ekkor jelentek meg könyv alakban *Leonyid Martinov* Ady-fordításai, mintegy száz darab. A jelenlegi kötet százhetvenhat verse közül is a legtöbbet Martinov fordította.

Ez a válogatás az első a Szovjetunióban, amely megkísérel átfogó képet adni Ady Endre munkásságáról. A lírai műveket tizennégy novella, hetvenhét újságcikk és mintegy hatvan képből álló fototéka követi. A megértés érdekében a szerkesztők a közölt szövegekhez (érthetetlen módon a novellák kivételével) gazdag jegyzetanyagot társítottak, a szokásoknak megfelelően a könyv végén. Meglepő viszont, hogy a szintén szokásos tartalomjegyzék ezúttal elmarad, s ez ront a könyv kezelhetőségén.

A versanyag átfogja a teljes életművet a *Versek*, a *Még egyszer*, a *Margita élni akar* című kötetektől, valamint a kötetben meg nem jelent költeményektől eltekintve. A megmaradt tíz verseskönyv közül azonban a szerkesztők az első négyet tüntették ki jobban figyelmükkel, hiszen a 176 versből 109 ezek valamelyikébe tartozik, míg a maradék hatvanhét a fennmaradó hat között oszlik meg. Ez azt jelenti, hogy az *Új versektől* a *Szeretném, ha szeretnének* című könyvig egy-egy kötetből átlag 28 verset válogattak be a jelen kiadásba, míg a *Minden titkok verseitől Az utolsó hajókig* mindössze tizet. Tekintve, hogy merőben új vállalkozásról van szó, a meglevő, viszonylag nagy számú fordítás ellenére ezt az arányeltolódást meg lehetett volna szüntetni. (*Az utolsó hajók*ból például mindössze öt mű szerepel az antológiában.)

Valószínűbb, hogy az összeállítók céljának ez a kötet jobban megfelel, mint egy arányos válogatás; a lázadó, a harcos Ady képét igyekeztek az előtérbe állítani, nem a lassan magára maradóét, a lassan befelé fordulóét. Miként azt Király István is érzékelteti a bevezető tanulmányában. Nyilván hasonló megfontolásból maradt ki az egyébként valóban reprezentatív publicisztikai összeállításból Ady egyik leghíresebb, legjellemzőbb műve, *A magyar Pimodán*. Ám tény, hogy amik bekerültek (a *Levél az apámhoz*, a *Sára és a korbács*, *A nacionalizmus alkonya*, az *Ismeretlen Korvin-kódex margójára*, *A hazaszeretet reformja*, a *Paul Gauguin*, a *Válasz Tóth Bélának*, *A Szabad Gondolat pápája*, *A történelmi pellagra*, a *Piros és fekete*, a *Petőfi nem alkuszik*, *A robbanó ország*, a *Levél helyett Gogánnak* és a többi cikk) is érzékeltetik Ady éleslátását, tisztességét és gondolkodásának korlátlan szabadságát csakúgy, mint az akkor fennálló politikai és kulturális viszonyokat. Nem beszélve nyelvének erejéről, amely meglehetősen nehéz feladat elé állítja a fordítóit. Az orosz szöveg az esetek többségében – sajnos – alatta marad az eredetinek; a fordítók általában nem tudtak azonosulni a művekkel (ez elsősorban a versekre áll). Átültetéseik sokszor egyszerű tükörfordításnak hatnak. Mintha túlságosan tisztelnék a költőt. Szavaik, amelyeket Ady szavai helyett használnak, köznapiak, bár jelentésüket tekintve nagyjából megfelelnek az Adyéinak. Úgy tetszik, mintha e fordítók egy része nem érezné a szellemi rokonságot Ady és az orosz század-

elő nagyjai (Blok, Balmont, Hlebnyikov, Merezskovszkij) között; fordításaiknak abból a talajból kellett volna táplálkozniuk.

Mányoki Endre

Antológia de la poesía húngara deste el siglo XIII hasta nuestros días.
Selección, traducción, introducción y notas de Éva Tóth. Versiones poéticas de David Chericián, Eliseo Diego [et al.]. Colección UNESCO de Obras Representativas. Serie Europea. Budapest, Corvina, 1981. 346 l., és Havanna, Editorial Arte y Literatura, 1983.

Magyarország a spanyol románcköltészet fénykorában a messzi, „mesés birodalom" szinonimája volt, s be kell ismernünk, hogy Magyarországra vonatkozó ismereteink még ma is hiányosak. Petőfi Sándor, Ady Endre vagy József Attila neve persze nemzetközileg ismert, de ők csak független láncszemek, az ország történelmének, irodalmának ismerete nélkül nem tudjuk őket semmihez kapcsolni, nincs hátterük.

Olyan fordítások viszont, amelyek teljes körképet adnak a magyar költészetből, megismertetik egyúttal az érdeklődő idegennel az ország történelmét, tájait, lakóinak karakterét, küzdelmet is vágyait, eddig hiányoztak.

A Tóth Éva által szerkesztett kötetnek fő érdeme, hogy spanyol nyelven teljes keresztmetszetet ad hét évszázad magyar költészetéből, amelyből eddig csak elszigetelt példákat ismerhettünk. A kötet 68 szerző 230 versét tartalmazza, az első magyarul írott verstől, az 1280 és 1300 között keletkezett, és csak 1922-ben Belgiumban felfedezett Ómagyar Mária-siralomtól egészen a mai Magyarország költészetéig.

A nyersfordításokat maga Tóth Éva készítette, a műfordítások pedig tíz kubai költő, köztük Eliseo Diego, Virgilio Piñera művei. Egy jeles kivétel van: Pablo Neruda fordította Somlyó György *Alszik* című versét.

Az eredmény olyan összkép, ami azon túl, hogy egyéni értékeket tár elénk, megismertet bennünket egy nemzeti költészet kialakulásának és kiteljesedésének folyamatával. Az anoním költészet virágzásának korszaka végén, 1450-ben Janus Pannonius még igazi humanistaként, latin nyelven verselt, de a XVI. században, a reformáció mozgalmai következtében, az ország három részre szakítottsága ellenére is kialakult – vallásos és politikai témák keretében – a nemzeti nyelvű költészet.

Inváziók, idegen uralmak, elbukott forradalmak évtizedei, évszázadai jöttek, de közben nagy eposzok születtek, mint Zrínyi Miklósnak a *Milton Elveszett paradicsom*ához és *Camões A luziada*jához hasonlítható *Szigeti veszedelem* című műve, vagy Vörösmarty Mihály *Zalán futása* című eposza.

Az antológia történelemlecke is egyúttal. A névtelen kuruc-költészeten át, a reformkor fellángoló hazafias költészetén keresztül az 1948-as szabadságharcig betekintést nyerhetünk „a magyar nép zivataros századai"-ba. Ugyanakkor képet kaphatunk a stílus fejlődéséről is. Felfedezhetjük a barokk, a romantika, a klasszicizmus stílusjegyei után az európai avantgarde irányzatok, a szecesszió, a szimbolizmus, a szürrealizmus, expresszionizmus hatását is.

Az antológiát olvasva megállapítható, hogy a magyar költészet elsősorban a nem-

zetet foglalkoztató kérdések felé fordul, s kevés vers beszél a nőkről, a szerelemről, a halálról, minden irodalomnak ezekről az állandó témáiról. A válogatás egyetlen hiányosságaként azt említeném, hogy mindössze három költőnő – Kaffka Margit, Hajnal Anna és Nemes Nagy Ágnes – szerepel a kötetben.

Tóth Éva gondos kiadása azonban meglepetést is tartogat számunkra: a magyar, a spanyol és a latin-amerikai kultúrák közötti állandó, de rejtett kapcsolatok bemutatását. Megtalálhatjuk a kötetben Bornemisza Péternek a XVI. században írt utalásait Kubáról, Csokonai Vitéz Mihályét „Utópia szigetei"-ről, a Kanári-, az Azovi- és a Zöld-foki szigetekről, Kölcsey Ferencét az Inka Garcilaso de la Vega művéről és olyan költeményeket, mint az *Egy spanyol földmíves sírverse*, melyet József Attila a spanyol polgárháború idején írt, vagy Radnóti *Hispánia, Hispánia* című versét és Vas István szép költeményét Allendéről.

Spanyolország, Latin-Amerika és Magyarország között ez az antológia segít megépíteni a különböző kultúrák között szükséges hidat. Szerencsére messze vagyunk már a románcköltészet korától, s ez a magyar költészeti antológia, amely első ízben hozza közel a spanyol nyelvű világhoz a magyar nemzet történetét és művészetét, segített abban, hogy ez a kor még messzebb kerüljön.

Fernando Ainsa
(UNESCO – Párizs)

Horányi Krisztina fordításának felhasználásával

Apáczai Csere János: Az iskolák fölöttébb szükséges voltáról...
Előszó és jegyzetek: Szigethy Gábor. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981. 68 l. (Gondolkodó magyarok)

Az 1981-es könyvhétre a Magvető Könyvkiadó új sorozatot indított. A 4-6 ívnyi terjedelmű füzetek nagy magyar gondolkodók (írók, költők, politikusok) egy-egy eszszéjét tartalmazzák Szigethy Gábor szellemes, szépírói és tudományos erényeket ötvöző bevezetőjével.

A sorozat első füzete Apáczai Csere János 1656. november 20-án tartott beszédét közli, amellyel a kolozsvári kollégiumban foglalta el helyét a tudós professzor. Az eredetileg latin nyelvű szöveget *Orosz Lajos* fordításában tartalmazza a kötet, és itt olvashatunk még egy fejezetet a Magyar Encyclopaediából is, amelyben a szerző először fogalmazza meg pedagógiai elképzeléseit.

A kiadás népszerűsítő céljának megfelelően nem kapunk bonyolult szövegkritikai jegyzetet, hanem – az olvasás sorrendjében – a megmagyarázásra szoruló személyek rövid életrajzát, az idézetek helyét, az idegen nyelvű kifejezések magyarázatait állította össze Szigethy Gábor sorozatszerkesztő.

Németh S. Katalin

Áprily Lajos: Álom egy könyvtárról.
Összegyűjtötte, a szöveget gondozta és a jegyzeteket írta Ugrin Aranka. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 382 l.

Áprily Lajos esszékötete három ciklusból áll: *Vallomások; A magyar irodalomról; A külföldi irodalom vonzásában,* és összesen harmincegy írást tartalmaz; a legkorábbi 1917-ből való, a legkésőbbi a halál (1967) előtti évekből; néhányat – vallomást, interjút, nyilatkozatot, előadásszöveget – a hagyatékból válogatván, a kötetet gondozó Ugrin Aranka tett közzé. Áprily Lajos nem csupán költő volt, hanem lapszerkesztő, drámaíró és műfordító is. Neveltetésének s az életművön nem kis nyomot hagyó erdélyi szellemének köszönhető, hogy természet és műalkotás egyként megnyílt előtte. Magyarországra való áttelepülése (1929) után teljesedik ki pályája.

Az *Álom egy könyvtárról* különféle műfajú dolgozatai (újságcikktől a műfordításkritikáig, jegyzetig, irodalmi tanulmánytól az útirajzig) gazdag személyiségről vallanak. A „békeszerető, vértől iszonyodó humanista" – saját magát látta így – ars poeticájáról vall, amikor azt mondja: „... a verset – ha egyáltalán maradandóvá tehető – a forma állítja meg az időben" (*Így kezdődött*). Ha valamely konferencián könyvtáráról kellett beszélni – *Álom egy könyvtárról* –, képzeletét szabadítja el, hogy *eszményi* tékájáról szólhasson, nemcsak a valóságosan birtokolt tomusokról, hanem a lelkében őrzött nagy művekről. Bár sok könyvet gyűjtött maga is, akkor a legboldogabb, mikor egy „megvalósult álommal" találkozik: a nagyenyedi Bethlen Gábor-kollégium könyvtárának magántermében a gróf Mikó Imre adományozta könyvekkel.

A magyar irodalmat hatalmas folyamnak tudja, hol nincsen *régi* és *új* érték, csak érték van: megőrzendő és tovább adandó. Számára minden hagyomány fontos, melyből gazdagodhatik a nép, töltekezhetik az író és formálódhatik a szellem. Szenci Molnár Albertben (*A zsoltárfordító*) a „nyugati zenén finomodott fül" diadalát ünnepli.

A kéziratban maradt *Petőfi*-tanulmány – szerzője 1923-ban olvasta föl Nagyenyeden, a Bethlen Kollégium centenáriumi ünnepségén – a fiatal tanár-költő irodalomeszményéről árul el egyet s mást. Petőfi egy és oszthatatlan – „az egyén, a magyar és az ember benne a legtökéletesebb harmóniában tudott egyesülni" –, hiába próbálták meg egyéniségét részekre bontani a világnézetek és politikai áramlatok.

*Ady Endré*ről írott tanulmányából (1917) pedig kiviláglik az az önmagával is folytatott harc, mely zárkózott, szerény személyiségét fokozatosan fölszabadítván, a kezdetekben tőle is idegen érték meghódításában csúcsosodott. Ady „kritikai magyarsága" fogja meg az előadót, beszél a költő frivolitásának összetevőiről, dekadenciájáról, a befogadás nehézségeiről. A Bethlen Kollégiumban tartott előadás után pár évvel Áprily *Ady Endre első verseskötetéről* ír; komoly, fontos tanulmányában – ahogy életművében többször is elő fog fordulni – a tartalmi kérdések mellett szól a formáról is.

Áprily Lajost mindvégig erős vonzalom – kihez barátság, kihez rokonszenv – fűzte az erdélyi írókhoz. Alapvető tanulmányt írt *Reményik Sándor*ról – *A megváltó vers* címűt az összeállító a kéziratos hagyatékból közli –, *Dsida Jenő*ről, esszét közölt az Erdélyi Helikonban *Kuncz Aladár* halála alkalmából, (*„Hamuhodni... ákászod alján..."*). *Tamási Áron* első könyvét is köszöntötte (*Lélekindulás*), és személyes emlékekre épülő portréban próbálta a valahai iskolatárs, *Kós Károly* arcélét megrajzolni.

Ezeket az írásokat, születésüket tekintve több évtized választja el egymástól, mégis közös bennük az a megértő szeretet, amellyel a neki kedves alkotókhoz közeledik.

Szakolczay Lajos

Ár ellen.
Mártír hídasok 1941–1945. Összeállította: Ács Károly, az előszót írta Petkovics Kálmán. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1981. 489 l.

A szabadkai *Híd* mint „társadalomtudományi és irodalmi ifjúsági folyóirat" a jugoszláviai magyar ifjúsági mozgalmak lapjaként indult 1934 májusában; radikális balratolódása 1937 elején, *Mayer Ottmár* főszerkesztőségének kezdetén következett be, 1938–1941 között pedig Jugoszlávia Kommunista Pártjának magyar nyelvű orgánumaként működött, egy évig Világkép cím alatt, minthogy a lapot 1940 végén betiltották. Antifasiszta programját a később mártírhalált halt *Pap Pál* rögzítette *Ár ellen* c. írásában. Profilját közvetlen politikai feladatai határozták meg, így mindenekelőtt társadalom- és gazdaságpolitikával, a kisebbségi kérdéssel, a népfronti összefogás erősítésével foglalkozott mozgalmi közírásában, a szépirodalom háttérbe szorult. Irodalmi eszménye Gaál Gábor „tiszta osztályvonalú" Korunkjához hasonlatosan a „tiszta osztályértelmezésű írás" volt, jelentős szépirodalmat nem közölt; fő hozadékát a szociográfia különféle műfajaiban adta, tartalmas politikai publicisztikája pedig a munkásság, a falu és a polgári értelmiség, az ifjúság, a kultúra kérdéseit vette számba. Az *Ár ellen* – sokat újraközölve a nehezen hozzáférhető, s nemcsak a Hídban megjelent írásaikból – azoknak a munkatársaknak állít emléket, akik partizánként, deportáltként s más tragédiák során váltak a háború áldozataivá, a Vajdaság munkásmozgalmának és a Hídnak a mártírjaivá. A kötet dokumentumanyaga a Híd törekvéseit reprezentálja: főként publicisztika, társadalomrajz és szociografikus műfajú írások sorakoznak a kisszámú regényrészlet, vers, műfordítás, kritika mellett. A dokumentumantológia írói mozgalmi munkások, parasztok, írók és értelmiségiek: *Atlasz János, Cseh Károly, György Mátyás, Ispánovics Imre, Kiss Ernő, Kovács György, Lengyel István, Lőbl Iván, Mayer Ottmár, Ősz Szabó János, Pap Pál, Pecze Franciska, Scher Kató, Schwalb Miklós, Simokovich Rókus, Singer Adolf, Somosközi Antal, Stern Emil, Sugár Miklós, Szabó Géza, Szabó Mihály, Varga Gyula* és *Wohl Lola.* Dokumentumaik közül különösen György Mátyás és Mayer Ottmár írásai fontos tanulmányok. Anyagaikat részletes biográfia előzi meg álneveik, névjeleik feltüntetésével. *Petkovics Kálmán* előszava a Híd antifasiszta mozgalmi jelentőségét állítja az előtérbe, tagadva, hogy a lap a kisebbségi helyzet eredményeként jött volna létre; elutasítja a Sarlóval való összevetés jogosságát is, miközben a Korunkat is csupán folyóiratnak tartja. „Nincs köze a Hídnak a Kalangyához sem – írja –, de a torzítás lehetőséget nyújt arra, hogy a kettő közé valamiféle egyenlőségi jel csempésződjék. És végeredményben ezzel magyarázható a Híd köré fonódott irodalomcentrikus láttatás, ami szintén sok tévedésnek okozója." Petkovics beállítása a mozgalmi egyoldalúságból fakadó, e jelentős orgánumot a korszak jugoszláviai, magyarországi, felvidéki és romániai magyar előzményeitől és kontextusából ki-

szakító történetietlen törekvések továbbélésére mutat. A kötetet az Ács Károly, Bordás Győző, Bosnyák István és Pató Imre alkotta szerkesztőbizottság rövid jegyzetei zárják.

Csapody Miklós

Arany János költői művei 1–3.
A szöveggondozás Vekerdy Tamás munkája. A jegyzeteket Szalai Anna állította össze. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 547, 509, 779. l. (Nagy Klasszikusok)

Arany János költői műveinek új kiadása *Vekerdy Tamás* gondozásában jelent meg a Nagy Klasszikusok sorozatban, aki a kritikai kiadás és kéziratok alapján rendezte sajtó alá Arany összes költeményeit. Amint a jegyzetben olvashatjuk, ez a kiadás minden eddiginél következetesebben igyekszik megőrizni Arany egyéni nyelvi és helyesírási sajátosságait. A jegyzetek, amelyeket *Szalai Anna* a kritikai kiadás alapján állított össze, azokat a legfontosabb adatokat, tárgyi magyarázatokat tartalmazzák, amelyek a szöveg pontosabb megértéséhez elengedhetetlenül szükségesek.

Az első kötetben kronológiai rendben a Kisebb költemények, a másodikban a Költői beszélyek és beszélytöredékek, Idegen költőkből címmel műfordítások, valamint Az elveszett alkotmány kapott helyet. A harmadik kötet a Toldi- és a Csaba-trilógiát tartalmazza. Mindegyik kötet végén jegyzetek állnak, a harmadik kötet pedig a jegyzeteken kívül a legfontosabb életrajzi adatokat is közli.

M. R. J.

Babits Mihály: Halálfiai.
Szerkesztette és a szöveget gondozta Téglás János. Az utószót írta Gál István és Téglás János. Ságvári Endre Nyomdaipari Szakközépiskola, Budapest, 1981. 279 l.

A Ságvári Endre Nyomdaipari Szakközépiskola sorozatában Babits Halálfiai című regényének első változatát teszi közzé, amely először a Pesti Naplóban jelent meg 66 folytatásban, 1921 októberétől. A regény folyóiratban publikált változata mind ez ideig nem jelent meg könyv alakban, 1927-ben az átdolgozott teljes mű látott napvilágot az Athenaeum kiadásában.

A két regény között jelentős különbségek vannak. Legszembeszökőbb a terjedelmi eltérés: az 1927-es kiadás szövege 136 oldallal több az itt közöltnél. A könyv tipográfiája nagyszerűen érzékelteti a két mű különbségeit. Azok a szavak, mondatok, amelyek a két kiadásban nem egyeznek, dőlt betűvel szedettek. A szerkezeti átalakításokra és azokra a részekre, amelyek az első változatból hiányoznak, szögletes zárójelbe tett három pont hívja fel a figyelmet.

A kötethez fűzött utószóban *Gál István* és *Téglás János* a Halálfiai keletkezéstörténetét és kritikai visszhangját ismerteti.

M. R. J.

Babits Mihály kisebb műfordításai.
Összegyűjtötte, a szöveget gondozta, az utószót és a jegyzetet írta Belia György. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 435 l. (Babits Mihály Művei)

A Babits Mihály Művei sorozat a költő kisebb műfordításait jelenteti meg, a második gyűjteményt az 1961-es első nagyobb szabású, *Rozgonyi Iván* szerkesztésében közreadott kötet után. A Belia György gondozásában, utószavával és jegyzeteivel ellátott könyv Babitsnak minden olyan versfordítását tartalmazza, amelyet a költő folyóiratokban és napilapokban jelentetett meg, továbbá, amelyeket kötetekben is kiadott; sőt néhány kéziratban maradt versfordítás ifjúkori kísérleteit mutatja be. A fordítások a költők születésének időrendjében követik egymást. Az olvasó tájékozódását segíti az utószó, a versfordításokhoz fűzött jegyzetek és költők névmutatója.

M. R. J.

Babits Mihály: A magyar jellemről.
Előszó és jegyzetek: Szigethy Gábor. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981. 78 l. (Gondolkodó magyarok)

1939-ben Szekfű Gyula szerkesztésében *Mi a magyar?* címen tanulmánykötet jelent meg, többek között Babitsnak *A magyar jellemről* írott tanulmányával. Az esszé első fejezete a kötet címét visszhangozza, a második rész a kérdés történetét járja körül. A harmadik fejezetben a nemzeti tudomány fogalmával és módszerével foglalkozik. Írásában Babits is Prohászka Lajos *A vándor és a bújdosó* című könyvében felvetett eszmékkel vitatkozik.

Szigethy Gábor előszava és jegyzetei megvilágítják a kor szellemi viszonyait és felhívják a figyelmet az esszé megértéséhez szükséges alapvető tudnivalókra.

N. S. K.

Balogh Edgár: Hét próba – Szolgálatban.
Egy nemzedék története 1924–1934; Egy nemzedék története 1935–1944. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981. 421, 422 l. (Tények és tanúk)

„Önéletrajzra nem adom magam. Ami azonban velem, körülöttem s általam is történt, az nem egy emberélet problematikája, hanem egy egész magyar értelmiségi nemzedék sorsa, elmélkedése és próbája volt." Balogh Edgár, a Kolozsvárt élő egykori Korunk-szerkesztő és közíró a fönti gondolatokkal jellemezte kétkötetes önéletírását. Egy-egy kötet külön-külön is megjelent – a *Hétpróba* csak Budapesten, a *Szolgálatban* címűt a bukaresti Kriterion is közreadta –, de igazából csak így együtt látni, hogyan is élt, mit is tett Balogh Edgár több mint öt évtizedes közszolgálatban. Mivel a kolozsvári író-publicista emlékiratának második könyvéről a *Hungarológiai Értesítő* 1980. II. év-

folyamában már szóltunk, ezúttal az író eszmélkedését, a Sarló-mozgalomban betöltött szerepét tárgyaló *Hét próbát* ismertetjük.

A könyv három fejezetből áll: *Regösjárás, Sarlósok, Vörös Barátság*. A csehszlovákiai magyar fiatalok Ady Endrét, Szabó Dezsőt és Móricz Zsigmondot tűzték maguk elé példaképül, és természetesen a falukutató magyarországi írókat. *Regösjárásukkal* a faluhoz, s annak népéhez szerettek volna közelebb kerülni. A kisebbségi sorsban fokozottabban érezték: szükség van a dunatáji népek megbékélésére, barátságára. Győry Dezső *Kisebbségi géniusza* fogalmazta meg az óhajt: „Ti legyetek a legszélesebb emberi szolidaritás, a leggazdagabb lélek, legszebb humanitás, a leglehetőbb szabadság, legtöbb jog, legbátrabb becsület." Balogh Edgár lírai emlékezése egyszerre történelemkönyv és egy író, valamint egy író-nemzedék életútja. Nemzedékének sok érintkezési pontja volt az irodalommal, írókkal, noha a Sarló elsősorban társadalmi mozgalom volt. A könyvben irodalomtörténeti adatok garmadája: föltűnik a Prágai Magyar Hírlap (Szvatkó Pál, Győry Dezső, Neubauer Pál, Vozári Dezső), Kosztolányi Dezső és Szabó Dezső alakja (látogatást tettek náluk a fiatalok), a gombaszögi tábor, melyből Balogh Edgár *fantasztikus realizmusával* élő és ható erőt teremtett: alapot a Sarló számára.

A *Hét próba* egyben találkozások sorozata: Brogyáni Kálmán, Peéry Rezső, Dobossy Imre, Forgách Béla, Terebessy János, Varga Imre, Boros Zoltán, Jócsik Lajos, Dobossy László, Deák János és nem utolsó sorban Balogh Edgár – a Sarló vezércsapata – olyan programot valósított meg, hogy a „fiatal-felnőttek" ténykedéseire, országhatáron kívül és belül, föl kellett figyelni. Elsősorban tanulni akartak: tapasztalatokat, programokat, eszméket átvenni, s magukhoz hasonlítani. Vendégeik közt szerepelt: Barta Lajos, Kállai Ernő, Moholy Nagy László, Georges Politzer, Róheim Géza, Móricz Zsigmond, Balázs Béla, Jászi Oszkár, Dienes László stb. Ha a névsort nézzük: a kor nagyjai, az egyetemes magyar irodalomnak és művelődésnek ma is megbecsült értékei. A velük való találkozások eleveníttetnek föl – személyiségük varázsa, előadásaiknak meggyőző indulata, heve – a személyes életutat (is) bemutató történelmi tablóban.

A Sarló kapcsolatai – Magyarországon a Bartha Miklós Társasággal (Fábián Dániel hozza össze Balogh Edgárt József Attilával), Erdélyben az Erdélyi Fiatalokkal (Jancsó Béla, Jancsó Elemér stb.), Csehszlovákiában a cseh és szlovák demokratákkal – a mozgalom érdeklődését, kapcsolatkereső buzgalmát jelzik. Maguk között akarnak tudni mindenkit, aki harcaikat helyesli, szociális mozgalmukat támogatja. Mikor az egyik losonci tanár-szerkesztőt (A Mi Lapunk) – irredentizmus vádjával – a hatóságok eltávolították az állásából, azonnal védelmére kelnek, sőt egy átfogó programmal jelentkeznek Masaryknál, a köztársaság elnökénél. Mit kívánnak? Két jogász, Terebessy János és Boross Zoltán megfogalmazásában: 1. szocialista konföderációt a teljes nemzeti egyenlőség és nemzetközi összefogás elve szerint, 2. kisebbségi akadémiát, 3. Szláv–Magyar Kutató Intézetet, 4. Kelet-Európai Intézetet. Masaryk a küldöttséget meghallgatta, panaszaikat fölírta, majd evvel búcsúzott a fiataloktól: „Én soha nem leszek önök magyarok ellen."

Balogh Edgár személyes sorsa valóban egy progresszív nemzedék útkeresését tükrözi. A *Hét próba* is, akárcsak az életmű más darabja, *közírói* tett. Jóllehet a visszapillantó tükörben számtalan író- és művészarc, redakció és újság körüli bonyodalom jelenik meg, érdekes az is, ami a Sarlót társadalmi töltésű mozgalomként tünteti föl: a Duna-völgyi népek egymásrautaltságát, a szegényparasztság fölemelkedését hirdető, illetve

kívánó eszmerendszer. A falukutató mozgalom regösjárása – a *sarlósok* szociográfiai kérdőívekkel szétrajzottak az ország négy sarkába: Ipolymellékre, Gömörbe, Bodrogközbe és Tiszahátra – és a Táncsics sírjára tett koszorú (1930. márc. 15.) már egy-egy olyan mozzanat, mely – összefogást hangoztatván – később a Márciusi Frontban fog csúcsosodni.

Szakolczay Lajos

Nicolae Balotă: Scriitori maghiari din România.
Editura Kriterion, Bucureşti, 1981. 552 l.

Balotă könyve romániai magyar írókról szóló esszék gyűjteménye. Alcíme a periódust jelzi: 1920–1980. A kötet bevezetőjében a szerző a megírás, a kiadás indítékait sorolja fel a maga megszokott vonzó stílusában, tudós okfejtéssel és az írótárs meleg hangján. Többek között arra is utal, hogy mennyire fontos „az országunk különböző irodalmai" közötti kommunikáció (6), és hogy ennek alapja a megismerés: „Meg akartam tehát ismerni és ismertté tenni egy irodalmat, amely számomra nem lehet idegen" (7).

Esszéit két nagy fejezetbe sorolja. Az elsőbe (címe: *Írógaléria*) 41 íróportré tartozik. A bemutatás, tárgyalás rendje kronológiai. Az elsők között szerepelnek a húszas években már alkotó vagy akkor pályakezdő írók (Kós Károly, Kuncz Aladár, Áprily Lajos, Berde Mária stb.), aztán a harmincas évekbeliek (Dsida Jenő, Nagy István, Szemlér Ferenc stb.), az utánuk következők (Méliusz József, Kiss Jenő, Salamon Ernő, Majtényi Erik stb.), középnemzedék (Sütő András, Kányádi Sándor, Szabó Gyula, Bálint Tibor, Lászlóffy Aladár stb.), valamint a náluk fiatalabbak (Király László, Vári Attila). Ugyanebben a nagy fejezetben a kronológiailag megfelelő helyen Balotă neves kritikusokat, szerkesztőket, közírókat (Gaál Gábort, Balogh Edgárt, Csehi Gyulát, Benkő Samut) is tárgyal, és itt méltatja az író és műfordító Franyó Zoltánt is. Elsősorban a bemutatott írók műveit értelmezi, művészetük sajátos vonásait próbálja felfedni. Életrajzi adatokat, irodalomtörténeti jellegű és értékű információkat csak annyit közöl, amennyit az írói „profil" jellemzése feltétlenül megkövetel. A szerző, mint vallja, nem törekedhetett teljességre, éppen ezért további feladatának tekinti a folytatást.

A második nagy fejezet címe: *Román–magyar irodalmi és művészeti kapcsolatok.* Az idetartozó esszék témaköre az előbbinél sokkal változatosabb. Elsősorban irodalmárokról ír (Ion Chinezuról, a magyar irodalom fordítójáról és kutatójáról, Domokos Sámuelről a román irodalomtörténet művelőjéről, Gáldi Lászlóról, a román filológia jeles képviselőjéről, a mai román írókat bemutató Kovács Jánosról, Dávid Gyula összehasonlító irodalomtörténeti tevékenységéről és a matematikus Mandics György Ion Barbu fordításáról). De más tudósok is szóba kerülnek: Jakó Zsigmond mint erdélyi „philobiblon", Árvay Árpád az Elődök példája című munkájával (amelyben a kapcsolatok múltját a művészetek területén eleveníti fel). Bartók Bélának és román barátainak a méltatása szintén ide tartozik. És itt olvashatunk két riportíróról (Mikó Ervinről és a „hídverő" Beke Györgyről).

Függelékként négy téma kifejtése zárja a kötetet: az Erdélyi Helikon, a transzilvanizmus, a Korunk, valamint a modernség és avantgarde kérdései kerülnek nagyító alá.

Szabó Zoltán

Barta János: Évfordulók.
Tanulmányok és megemlékezések. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 441 l.

Az *Évfordulók* formájában és fölépítésében is Barta János legutóbbi, *Klasszikusok nyomában* című gyűjteményes kötetét idézi. Értekezések és műelemzések mellett a múlt néhány kiemelkedő irodalomtörténészének pályaképét és tudományos érdemeit vizsgálja az emlékbeszéd régi szép műfajában, a könyv végén pedig saját életútjáról számol be. A tanulmányok zöme az előző kötet lezárása után készült, bizonyítván az oly sok tekintetben példaadó professzor töretlen munkakedvét, friss érdeklődését és munkaerejét. A kötet főszereplői *Arany, Vajda, Kemény* és *Ady*. Lehetetlen itt számot adni mindazon felfedezés értékű eredményről, amellyel az idevágó tanulmányok gazdagítják a szaktudományt. Csak illusztrációképpen említjük a realizmusnak és a népiességnek a *Toldi* kapcsán kifejtett ellentmondásos viszonyát, Vajda személyiségének és motívumrendszerének, romantikájának és századvégiségének kapcsolatát, vagy azokat a finom észrevételeket, amelyeket az Ady-dolgozatokban olvashatunk, a költő etnikai kötöttségeiről, szimbólumrendszerének kohéziójáról, istenhite változatos megjelenési formáiról. A Kemény-tanulmány minden eddiginél meggyőzőbben érvel a három nagyregény szervessége, hierarchizált világa és világképe mellett. Az *Elegyes darabok* közül a *Jegyzetek a magyar tragikumelméletekről* tarthat igényt a legnagyobb figyelemre. Izgalmas új vonása a kötetnek az a felerősödött *karakterológiai, alkotáslélektani* érdeklődés, amely a pályakezdő Barta Jánost jellemezte. Különösen a Vajdával foglalkozó írások vezérfonala ez, amelyekben Schöpflin Aladár hajdani Vajda-portréjához nyúl vissza, azt gazdagítja a kritikai kiadás szerkesztése során feldúsult ismeretekkel, nagyon karakteresen elhatárolva magát az 50-es évek „Vajda-idolum"-ától.

A (főleg) *Évfordulók*ra született tanulmányokról általánosságban ugyanaz mondható el, mint a *Klasszikusok nyomában* és a *Költők és írók* című kötetek darabjairól: minden tény és tudományos ellenvélemény korrekt, kritikus mérlegelése, nyitottság új és új elemző módszerekre, műközpontúság és koncepciózus szemlélet kívánatos aránya, a szakmai szigor és a nemzeti értékek melletti folyamatos szóemelés harmóniája.

Alexa Károly

Belohorszky Pál: A mulandóság lovagrendje.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 440 l.

Mítosz, allegória, szimbólum című „fogalomtisztázó előtanulmányában" Belohorszky megismertet fogalomtára minden eszközével, megközelítésmódjaival és elemző

módszereivel. Határozott irodalmiság és ízlésigény, értékszint körvonalazódik, amely a kötet egyes tanulmányaiban ölt konkrét formát, nyer valóságos tartalmat.

Tanulmányai századokat ívelnek át (Cervantestől, Shakespeare-n át Stendhalig, Petőfitől, Juhász Ferencig), irodalmakat kapcsolnak össze (a spanyolt, az angolt, a franciát s a magyart), műfajokat állítanak egymás mellé – az eposztól a regényen át a hosszúénekig. A megközelítési mód az egyes verselemzésektől a teoretikus összegezésig széles skálán mozog. Nagy formátumú művészegyéniségek, egyetemes világlátású nagy „romantikusok" állnak e tanulmányok középpontjában; olyan alkotók, akik művészetükben, Juhász Ferenc szavával szólva „a költészet cselekvő akaratával" teremtették újra a világot.

Cervantes Don Quijotejének, Shakespeare Hamletjének, Stendhal Vörös és feketéjének sokoldalú elemzése mellett *Petőfi: A csárda romjai* című versében a tér-idő élmény érintésében kibomló metamorfózist: haza és világ egységét megérző szemléletet mutatja be a szerző. A *Haláltánc a vérrel* című fejezet Ady lírai kozmogóniáját elemzi. A „szép moráljá"-t keresi s fejti föl Kosztolányi Dezső regényeiben: *A rossz orvos*ban, a *Nero, a véres költő*ben, a *Pacsirtá*ban, az *Aranysárkány*ban és az *Édes Anná*ban. A „város kozmoszában" élő költő, Vas István pályáját, költői világképét rajzolja meg az *Egy újkori humanista Pannóniából* című fejezetben. Végül két tanulmány Juhász Ferenc époszát, *A halottak királyát* és a *Gyermekdalok*at, „a léthiány dalmítoszát" értelmezi nagy érzékenységgel, megjelenítő erővel.

R. J.

Berda József bibliográfia.
Összeállította: Zimáné Lengyel Vera. Kiadja a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Budapest, 1981. 130 l.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kiadásában megjelent bibliográfia komoly nyeresége a Berda-kutatásnak. Az MTA Irodalomtudományi Intézetében készülő, sajtó alatt levő nagy bibliográfiai vállalkozáshoz viszonyítva is sok újat nyújt. Az összeállító nyolc nagyobb fejezetre osztja anyagát, úgymint: életrajzi adatok; Berda művei és a róluk szóló kritikák; folyóiratokban és antológiákban megjelent versei; versei idegen nyelven; megzenésített versei; cikkei, könyvismertetései; nyilatkozatai, önvallomásai és végül a róla szóló irodalom.

Az életrajzi adatokat tartalmazó első rész hasznos bevezetést nyújt a költői életmű tanulmányozásához. A szerkesztő ugyanis, eltérően a hagyományos, csak adatokat közlő bibliográfiáktól, évről évre haladva összeállította Berda életének kronológiáját, azzal a módszerrel, hogy mondatokat emelt ki a költő önéletrajzából s a köteteiről megjelent kritikákból. Ez a bevezető fejezet ilyenformán nemcsak a költő életének legfőbb dátumait rögzíti, hanem az írói pálya alakulásáról is tájékoztatja az érdeklődőket.

Berda József 1926-tól önállóan megjelent verseskötetei és a róluk szóló kritikák adatait tartalmazza a második fejezet.

Széles körű gyűjtőmunkáról tanúskodik a harmadik fejezet, amely a folyóiratokban és az antológiákban megjelent verseket 1922-től sorolja fel, képet adva arról, hogy

Berda hol helyezkedett el a kor irodalmi életében. Külön érdekessége a bibliográfiának, hogy felhívja a figyelmet a kevéssé ismert újpesti lapokra is, irodalomszociológiai adalékokkal bővítve a két háború közötti irodalmi életről szerzett ismereteinket.

Fontos irodalomtörténeti forrásanyagnak tekinthető, hogy az összeállító a versek másod- illetve sokadik közlését is jegyzékbe vette, s nemcsak a folyóiratokat dolgozta fel, hanem az antológiákat is.

Elsőként vállalkozik a bibliográfia az elszórt szövegközlések – vagyis cikkek, könyvismertetések, nyilatkozatok, önvallomások – összegyűjtésére és szakszerű feldolgozására. Az utolsó fejezet a Berda Józsefről szóló irodalmat foglalja össze. A tanulmányok, cikkek, portrék mellett érdekesség a sok-sok neki szóló vagy neki ajánlott vers a legkülönbözőbb ízlésű költők tollából, akiket egyetlen közös vonás késztetett erre: szerették e szabadlelkű, nagyétvágyú költőt. Híradások, tudósítások, rajzolt arcképek és fotók jegyzéke teszi színessé és teljes egésszé a bibliográfiát. Használatát megkönnyíti, hogy sorszámozza tételeit (az igen tekintélyes 951-es számot érve el), s névmutatójában is a tételszámra hivatkozik.

Anyaggyűjtését Zimáné Lengyel Vera 1980. december 31-én zárta le.

B. Hajtó Zsófia

Bertók, I. és mások: A szlovák–magyar szak- és műfordítás kérdései.
Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava, 1981. 184 l.

A kötetbe foglaltak a Szlovák Irodalmi Alap által szervezett fordítói szemináriumok anyagából készült válogatás. *Hubik István* beszámolójában (A csehszlovákiai magyar fordítás általános problémái, 10-62) a műfordító avatottságával szól a fordítás és a műfordítás szinte valamennyi kérdéséről, szemléltetően utalva a műveltségi, irodalmi és nyelvi hagyományok normatív szerepére. A megnevezés lexikológiai jellemzését taglalja a fordítás viszonylatában tömör ismertetésében *Dénes Imre* (A megnevezések típusai és fordításuk a szakszövegben, 63-75). *Zeman László* Jegyzetek a szaknyelvi fordításról című dolgozatában (76-125) a kérdés szakirodalmát értékelve a szaknyelvi fordítást mint fordítási alapmodellt mutatja be. Közvetlenül gyakorlati célzatú *Csuka Gyula* elemzése, amelyben biológiai tankönyvek terminushasználatának tévesztéseit sorolja fel (Tankönyveink terminológiájáról, 126-151). A kötet záró közleménye (*Bertók Imre:* Az esethomonimia és az esetszinonimia jelentősége a magyarról szlovákra, illetve a szlovákról a magyarra fordítás viszonylatában, 152-183) anyagfeldolgozásával s a kötet szerkezeti összefüggésében is az összevető nyelvvizsgálatnak mint alapkutatásnak a jelentőségét juttatja kifejezésre a fordításelmélet és -gyakorlat számára. A kiadvány a szlovák–magyar fordításelméleti kutatásoknak társadalmi és teoretikus igényét tükrözi, amint arra a szlovák nyelvű bevezetőben *Ján Ferienčik*, a Szlovák Fordítók Központjának vezető titkára is kitér.

Zeman László

Bethlen Mihály útinaplója (1691–1695).
Sajtó alá rendezte és az utószót írta Jankovics József. Magyar Helikon, Budapest, 1981. 257 l. (Bibliotheca Historica)

Ritka jelenség, hogy egy családban három egymást követő nemzedék is beírja nevét az irodalomtörténetbe. Márpedig ez fordult elő a XVII. században az erdélyi Bethlen-famíliában: a nagyapa, Bethlen János a latin nyelvű humanista történetírás záróakkordjaként megírta Erdély történetét; fia Bethlen Miklós kancellár a magyar nyelvű barokk memoárirodalom legjobb darabját hagyta ránk, az unoka pedig négy éven át tartó európai útjának tapasztalatait foglalta össze naplójában.

Az útinapló rendkívüli gazdagságban tárja olvasói elé a XVII. század végi Európa látnivalóit. Bethlen Mihály nem csupán a protestáns diákok szokásos tanulmányi útjának vonalát járta be, nemcsak Németország és Hollandia egyetemein fordult meg, hanem Svédországot, Dániát, Angliát, Belgiumot, Svájcot, Olaszországot, Ausztriát és Lengyelországot is beutazta. Útja során mindenütt élénk figyelemmel kísérte a látottakat, igyekezett mindent megismerni, megtanulni, elsajátítani, s tapasztalatairól pontosan számot is adott művében. Az államformákat és uralkodókat, a templomokat és iskolákat, a híres raritásgyűjteményeket és fegyvertárakat, a palotákat és kerteket, várakat és városokat, kutakat és malmokat egyaránt érdeklődéssel figyelte, véleményt mondott róluk, így vált naplója a kor művelődéstörténeti adatainak valóságos tárházává. E tárház kincseit érdemben mindeddig nem hasznosította szakirodalmunk, csak a jelen kiadás teszi lehetővé, hogy a fogékony szellemű erdélyi peregrinus Európa-élménye beépüljön a korszakról kialakított összképünkbe.

A szöveget sajtó alá rendező Jankovics József a napló Országos Széchényi Könyvtárban található autográf kézirata alapján dolgozott, s szem előtt tartotta az eredeti kiejtési és helyesírási sajátosságokat. A kiadvány jellegét és viszonylag nagy példányszámát tekintve csak helyeselhető, hogy a könnyebb olvasat kedvéért néhány hangjelölést átírt és a hiányzó központozást pótolva, a szöveget a mai olvasók számára élvezhetővé tette. A naplóban gyakori – és olykor nem is rövid – latin részleteket *Kulcsár Péter* fordította és a jegyzeteket is ő állította össze mintaszerű pontossággal.

Miként Jankovics József utószava hangsúlyozza, az útinapló szerzőjének szépírói ambíciói nem voltak, irodalmi hírnévre nem pályázott, ezért írása esztétikai mércével nem mérhető. Sokkal inkább információi, precíz leírásai, hiteles jellemzései adják értékét, ezek révén válik írása művelődéstörténetünk becses emlékévé, a magyarság és Európa szellemi kapcsolatának jelentős dokumentumává.

A kötetet a személynevek és külön a földrajzi nevek mutatója egészíti ki, így a szerző által bejárt helyek és megismert személyek gyorsan megtalálhatók benne. Ez is hozzájárul ahhoz, hogy a kor kutatói a jövőben eredményesen aknázhatják majd ki az útinapló gazdag, sokrétű anyagát.

Bitskey István

Bibliotheca Corviniana.
Összeállította, a tanulmányt és a jegyzeteket írta Csapodi Csaba, Csapodiné Gárdonyi Klára. 3., bővített kiadás. Magyar Helikon – Corvina, Budapest, 1981. 326 l.

1967 óta most jelent meg magyar nyelven harmadszor a Mátyás király könyvtárának létező egészét felmérő, legjavát bemutató reprezentatív album. Párhuzamosan jött ki – szintén többedszer – az angol meg a lengyel változat, valamivel előbb a francia, volt már, s bizonyára lesz megint német is. Párját ritkító élénkség árad ebből a vállalkozásból a kezdetétől: bármely nyelven jelenjék is meg az újabb kiadás, egy kissé más, valamivel jobb, több, mint az előző volt. A kötetek egymásutánjából az utóbbi évek korvina-kutatásainak története is kirajzolódik. Annak idején a szaksajtó kellőképpen méltatta a munkát (MKSz 1968, Századok 1969 stb.). A mostani változat címe szerint bővebb annál, valójában éppen 60 lappal kisebb terjedelmű. Kimaradt belőle Klaniczay Tibor kis bevezetője (*A reneszánsz*), belekerült egy táblázat a Mátyás-címerekről, a jelenlegi kísérő tanulmány szerencsésen ötvözi az első kiadás két, csakugyan összekívánkozó fejezetét (*A Corvina könyvtár története* és *A korvinák írása és művészi dísze*), magában foglalja továbbá az 1970-es évek eredményeit. Ezek legsűrűbben *A fönnmaradt hiteles korvinák leírása* című, a kötet lényegét alkotó fejezetben markolhatók meg. A lista tudniillik nemcsak apróságokban finomodott, nemcsak részadatokkal bővült, hanem 19 új tétellel is. Tizenöt esztendő alatt nem is csekély gyarapodás! Nagyobb részét Cs. Gárdonyi Klára kutatásai hozták.

Magára a könyvre (mint könyvre) nézve azonban a veszteséglajstrom is csaknem ezzel fölérő: a reprodukciók száma vagy hússzal csökkent, noha szép számmal akadnak újonnan beiktatottak is. És még azt kell mondanunk, hogy szerencsére, mert a közöltek többsége sem okoz örömet. A metszően tükröző papíron agyat hasító kontúrokkal veszekedő hupikékek, üvöltő lilák, harsogó jajvörösek nemigen világosítják fel a lapozgatót arról, hogy miért szokás oly nagyra értékelni ezeket a lapokat.

Ez a kötet és Csapodi Csaba másik munkája, a *The Corvinian Library* (szintén 2 kiadásban) a hazai korvina-kutatás eredményeit az egyetemes kultúra részévé teszi, amit kevés szakterületről mondhatunk el jó lelkiismerettel.

Kulcsár Péter

Marianna D. Birnbaum: Janus Pannonius. Poet and Politician.
Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti, Zagreb, 1981. 237 l.

Az Amerikai Egyesült Államokban élő Birnbaum Marianna azzal a célkitűzéssel fogott könyvének megírásához, hogy a nyelvi akadályokat rombolva ismertté tegye Janus Pannonius írásművészetét a reneszánsz teljesítményei iránt érdeklődők előtt, s egyben a költőt az őt megillető helyre tegye a XV. századi irodalom fő áramában.

Remélhetőleg eléri célját e fontos vállalkozás. A szerző – magyarországi és jugoszláviai kollégáival ellentétben – nem csupán egyetlen nyelv szakirodalmára támaszkodik; igyekszik a nemzeti elfogultságoktól mentesen tárgyalni témáját.

A magyar irodalomtörténetírás számára sem nélkülözhető ez az angol nyelvű

munka. Birnbaum ugyanis számos olyan életrajzi vonatkozású problémát újragondol, amelyek megoldására akadémiai kézikönyvünk sem vállalkozhatott. (Származás, családnév, születési hely, a Mantegna-portré, a neoplatonizmus hatása, a versek keletkezése, a Mátyás–Janus-viszony újraértékelése.) E kérdéseken kívül verselemzéseinek árnyaltsága, finom megfigyelései is ösztönzésül szolgálhatnak a hazai Janus Pannonius-kutatás számára.

A tanulmánykötet azzal is hozzásegít Janus Pannonius és a magyar reneszánsz alaposabb külföldi recepciójához, hogy a költőt körülvevő magyarországi és olasz szellemi környezetet is felrajzolja, s a történeti tények közé helyezve mutatja be szereplőit.

(E szempontból különösen informatív pl. a Guarino-féle ferrarai környezetet és szellemi indíttatást elemző fejezet.)

Birnbaum Marianna Janus Pannonius-monográfiája a kétirányú kultúra-közvetítés példája lehet: a külföldi reneszánsz-kutatókat gazdag információkkal látja el egy kimagasló rangú újlatin költőről és a magyarországi reneszánsz történeti-kultúrtörténeti eseményeiről, ugyanakkor megtermékenyítő – vagy éppen ellentmondást kiváltó – hatással lehet a hazai szakirodalomra is a nem magyar irodalom megállapításainak idézésével, koncepciója építésével.

J. J.

Bónis György: Révay Péter.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 113 l. (Irodalomtörténeti Füzetek)

A XVI. század második felének és a XVII. század első évtizedeinek érdekes alakja Révay Péter, aki elsősorban mint koronaőr ismert a magyar történetírásban. Bónis György monográfiája sokoldalúan árnyalt képet rajzol Révay pályájáról, politikai és elméletírói munkásságáról, kortársi magyar és nemzetközi kapcsolatairól, felvázolva egy olyan aulikus főúri pályafutásnak minden fontos részletét, melynek karakterében éppen úgy fellelhető a koronaőri hivatalhoz való feltétlen elkötelezettség, mint a humanista erudíció, nevezetesen a tacitizmus iránti figyelem.

Révay Péter az első a magyar történetírók között, akinek szemléletében a magyar történelem a szent korona históriáját jelenti. Az 1613-ban megjelent *Commentarius* Turóczy és Bonfini nyomán a magyar múlt történelmi vázlatát nyújtja saját, evangélikus hitének tükrében, mely sajátosan határozza meg történetfelfogását: a történelem és így a korona sorsa is a gondviselés által determinált, maga a korona is isteni eredetű, sőt a magyar történelem alanyaként értelmezett élőlény. Révay nagyobb munkája a *De monarchia* a *Commentarius*-nál fejlettebb történetírói módszert követve, igen sok eredeti forrásanyagra, többnyire oklevélre támaszkodva kíséri végig a magyar történelem egyes korszakait egészen 1608-ig. Történetszemlélete változatlanul a korona sorsát állítja a középpontba, melyet a fátum intéz a számok titkos törvényei szerint. (Pl. a hetes és kilences számoknak, valamint ezek négyzetének és köbének nagy hatásuk van az ország sorsára.) A *De monarchia* Révay szándéka szerint azonban elsősorban államböl cseleti mű: nevelni akarja a fejedelmet és a népet, politikai jótanácsot szeretne

adni kortársainak. Machiavelli és Justus Lipsius előzményei után Révay kísérlete naivan leegyszerűsítő: a *constantia, prudentia* és *modestia* túlságosan is általános eszményeit emeli az uralkodói erények csúcsára, lényeges kérdésekben viszont nem foglal állást. Justus Lipsius nyomán a „mérsékelt abszolutizmus" eszményét vallja, a tacitizmusig azonban nem jut el, annak ellenére, hogy műveiben tagadhatatlanul kitapinthatók bizonyos tacitista kezdemények. Révay Péter – Bónis György konklúziója szerint – „a reneszánsz válságának, a manierizmusnak egyik jellegzetes alakja volt, aki a barokk felé mutatott előre."

János István

Bori Imre: Sinkó Ervin.
Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1981. 322 l.

A jugoszláviai magyar irodalomtörténész Miroslav Krleža-, Krúdy Gyula- és Fehér Ferenc-kismonográfiája után közzétette Sinkó Ervin-tanulmányát is. A Sinkó Ervin-i életmű föltárásának alapozó munkáját szintén vajdasági irodalomtörténész, Bosnyák István végezte el (*Vázlatok egy portréhoz;* 1975, *Ember a forradalomban, ember a soron kívül;* 1977). Bori Imre könyvének jegyzetében hangsúlyozza: elsősorban saját tapasztalataira és elemzéseire támaszkodott, noha fölhasználta – „részben módosítva, részben felül is vizsgálva" – az elmúlt három évtizedben Sinkó Ervinről írott tanulmányok és cikkek eredményeit. A legújabb Sinkó-portré jobbára a nyomtatásban is megjelent Sinkó-szövegek alapján készült, a szerző egy-két esetben azonban a kéziratos hagyatékra is hivatkozik (*Az áruló* című elbeszélés, drámák).

Sinkó Ervin az egyetemes magyar irodalom nagy ismeretlenje. Több műfajban alkotott, jelentős gondolkodó volt. Bori Imre egy vázlatos életrajzban mutatja be a századelő Szabadkájáról indult, a művészlétet Ady-s tobzódásban megélt fiatalembert. Aki később, Lukács György köréhez tartozván, nagy események szemtanúja, mi több résztvevője lett, kinek szellemi fejlődését az emigráns-sors befolyásolta, ki nagy – életét és gondolkodásmódját is meghatározó – egyéniségekkel találkozott Bécsben, Párizsban, Moszkvában és Krleža bűvkörébe kerülve, Zágrábban. Legendás útját – az életrajzi tényeket – az író, illetve „értékelői" egyként „legendába" vonták, s hogy Sinkó életművéhez közelebb juthassunk – vallja Bori – a „Sinkó-jelenséget" ezektől a legendáktól meg kell tisztítani. Az életrajzi vázlat csupán könyvének bevezetője. Jelzi: mily szövevényes bozótban kell vágnia annak a csapást, aki a fönti kérdésekben előre akar jutni.

A tanulmányíró elemzések garmadájával teszi mindezt. A művet, az esztétikailag mérhetőt faggatja. Úgy véli, hogy Sinkó Ervin minden műfajban értékeset alkotott, így a költő, a novellista, a regényíró, a memoár-író, a drámaköltő s végül az irodalomtörténész-tanár szövegbeni megnyilatkozása is szolgálhat példával. Könyvének fejezetei nagyjából az időrendet, a pályakép fejlődését követik – természetesen nem merev határok kijelölésével –, ugyanakkor mindben ott az alapképlet: a krisztiánus arc. Minden más csak ennek változata: ellégiesítése vagy, – épp a valósággal találkozó író gyötrődései folytán – átformálása, illetve meghaladása. A költőt, akárcsak a más műfajokban

megszólalót, több fejezet rajzolja (*Az ifjú költészete, A „fájdalmas isten" szószólója II.; A lírikus epilógja*): Bori Imre kimerítő elemzések alapján azt az utat kíséri végig, mely az Ady Endre, Nietzsche, Dosztojevszkij „csillagképben" indulót (később e lírára Balázs Béla s Lesznai Anna „ízlésszecessziója" is hatással volt) a „halál- és emlékversekhez", majd a negyvenes évek végén és az ötvenes évek elején a „politikus költő" hitvallásához vezette. „Szenvedélyes ideológiai ragaszkodás a népfelszabadító háború eszmei vívmányaihoz – ez jellemzi Sinkó Ervint az 1948-at követő esztendőkben" – olvashatjuk abban a fejezetben, amely a Tájékoztató Iroda 1948-as határozata ellen tiltakozó kötetet, a *Kísértet járja be Európát* (1952) elemzi (*Egy politikai hadjárat dokumentumai*).

Sinkó Ervinnek a föntiekben említett fejlődése szinte az egész életpályára áll. Kiábrándulását is ez jellemzi: elvesztette hitét a mozgalomban, amely egykor őt „vakká" tette, s evvel a bölcs felismeréssel próbál visszatalálni valahai „énjéhez". Regényei – az *Optimisták*, a *Tizennégy nap*, az *Egy történet, melynek még címe sincs*, s az *Áron szerelme* – játszódjanak akár a Tanácsköztársaság forró napjaiban vagy hordozzák a Sallai- és Fürst-kivégzés légkörét, valójában „háromszög-történetek"; Dosztojevszkij, Tolsztoj, Nietzsche párhuzamaik és különféle „betéteik" (Bál Sém Tov tanításai) ellenére is önéletrajzi könyvek, melyeknek „főhőse" azonos: maga az író vagy annak más hősök tulajdonságait magáraöltő alteregója.

A tanulmányíró az *Egy történet, melynek még címe sincs* – regényt, s annak főhősét vizsgálva megállapítja: „Nem elvekről van elsősorban szó – noha az író érinti a forradalmi mozgalom kérdését –, hanem *viselkedésről*, amely Ambrus énkultuszának etikájából következik, és a feleségéhez, valamint a szeretőjéhez való viszonyában mutatja meg magát. Kétségtelenül Sinkó legszemélyesebb kérdései is ezek..." Látható: Sinkó regényei, noha mozgalmas időszakokról szólnak, nem cselekménybonyolításaikkal tűnnek ki, hanem a fönti témakörben jelzett gondolataikkal. Bori Imre az *Aegidius útra kelését* például „pedagógiai" parabolának nevezi, s kivételes hellyel illeti a magyar regényirodalomban: „A Kierkegaard–Dosztojevszkij-féle teológiának és esztétikának ez a regény az egyetlen magyar nyelvű művészi realizációja – már-már a modellérték fokán."

A novellista Sinkóról is meggyőzőek a tanulmány megállapításai. Bori Imre két jelentősebb novellaírói korszakot figyel meg az író munkásságában: az első az 1920-as évek második fele, a második az 1930-as évek utolsó öt esztendeje, „nagyjából tehát az *Optimisták* írását megelőző évek és a moszkvai tartózkodást követő életszakasz, amely egybeesik a *Tizennégy nap* című regényének írásával és az *Áron szerelme* tervezésével..." A kisregénnyé fejlesztett *Az áruló* főhősének, Árvay Ábrisnak „sorsvonala hasonló görbét ír le, mint Parcen-Nagy Lőrincé Déry Tibor *A befejezetlen mondat* című regényében" – állapítja meg az elemzés, s a főhős „cselekvés vállalásra" kényszerítő szituációja fölszívódott a *Tizennégy nap*ba.

Bori úgy véli, hogy „az egyetemes magyar irodalomban is számottevőek Sinkó Ervinnek az ellenforradalmi lelkiséget ábrázoló novellái". És hozzáteszi, nem lenne szabad, hogy ezekről elterelje figyelmünket az író krisztiánus korszakának erkölcsi válságképe. Sinkó legismertebb művével, az *Optimisták*kal kapcsolatban megjegyzi, s evvel rá is mutat a Sinkó Ervin-i regény módszerére: „A proletárforradalom krízisét nem politikai, hanem erkölcsi válságként élik át a hősök, mint annyi más életsíkon, itt is

ellentmondásosan..." Ugyanezt erősíti meg: „az *Optimisták* nem cselekvés- hanem eszmeregény.

A Bori Imre rajzolta pályakép azért is érdemes, mert a szépirodalmi művekkel – versekkel, regényekkel, naplókkal, drámakísérletekkel – szemben mindig hangsúlyt kap az esszéistaként, irodalomtörténészként, publicistaként is jelentős író fejlődésrajza. Az a – sokszor a történelem által nehezített – kacskaringós út, mely végül is a jugoszláviaiság, a külön forradalom eszméjének vállalásához vezetett. És nem kevésbé – anélkül, hogy megtagadta volna a magyar irodalom értékeit (Csokonai, Kazinczy stb.) –, a Krleža-közelítésben, s a publicisztikai kérdéseket fölvető drámák utáni *hitetlen hit* közegében csúcsosodott. „Sinkó Ervin irodalomtörténeti szemlélete ... nem akarja különválasztani a szellemi élet három nagy területét, a filozófiát, a tudományt és a költészetet, nem zárja ki az irracionálist..."

Szakolczay Lajos

Borzsák István: Ábel Jenő.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 198 l. (A múlt magyar tudósai)

A mindössze 31 évet élt jeles ókortudósról, Ábel Jenőről (1858–1889) halála után csaknem száz évvel ez az első olyan tanulmány, amely érdemeinek megfelelően méltatja őt. Nagyon kevés adat maradt fenn életéről; levelezésekből, hagyatékának egy részéből rekonstruálta Borzsák István a tudós termékeny, gyorsan felívelő pályáját. A magyarországi humanizmuskutatásban máig nélkülözhetetlen alapmunkák, forrásfeltárások, fordítások fűződnek nevéhez. Előbb hazai könyvtárakban, levéltárakban kutatott, majd bejárta Európa nagyvárosait, hosszú időt töltött a vatikáni levéltárban, Konstantinápolyban is járt kódexeket vizsgálni, s kutatásának eredményeit számos kisebb tanulmányban és néhány nagy összefoglaló munkában tette közzé (*A bártfai könyvtár története, Adalékok a humanizmus történetéhez Magyarországon, Homéroszi himnuszok* stb.), munkáinak bibliográfiáját a kis kötet végén olvashatjuk, a rá vonatkozó nem túl nagyszámú szakirodalommal együtt.

R. T. O.

Czegle Imre: A cseh–magyar református egyházi kapcsolat egy évtizede (1782–1792).
Kiadja a magyarországi református egyház, Budapest, 1981. 116 l. (Theológiai Tanulmányok, Új folyam, 14.)

Czegle Imre A cseh–magyar református egyházi kapcsolat egy évtizede (1782–1792) című tanulmányát *Adalék a cseh–magyar református kapcsolatok történetéhez* kiegészítő címmel a Theológiai Tanulmányok, Új folyam, 14. kötetként a magyarországi református egyház zsinatának tanulmányi osztálya támogatásával tette közzé. Az egyház- és mentalitástörténeti jellegű munka a magyar református papok II. József által kiadott Türelmi rendelet utáni cseh- és morvaországi működését dolgozta fel.

A szerző a Sárospataki Református Egyházkerület Levéltárából meríti az anyagát és részletes képet nyújt főleg a Tiszáninneni Egyházkerület és ennek szuperintendense, *Szalay Sámuel* munkásságáról és vallásszervezési segítségéről, amelyben a cseh-morva reformátusok a 18. század végén részesültek.

Ebben áll Czegle Imre munkájának fő érdeme, és csak üdvözölni lehet, hogy sok év után egy alaposabb munka jelent meg Magyarországon a cseh–magyar szellemi kapcsolatok kérdésköréből. Sajnálatos, hogy a könyv végén felsorolt, a tárgyra vonatkozó szakirodalom elég hiányos, csak a magyar nyelvű irodalomra szorítkozik, és abból is hiányoznak pl. Réthi Pál, Molnár János, Nagy Sándor és Csáji Pál tanulmányai. Annak idején e sorok írója is foglalkozott ezzel a témával és ennek eredményeként jelent meg *Maďarská reformanová inteligence v českém obrození* (Magyar református értelmiség és a cseh nemzeti ébredés), (Praha 1962) című könyve. Ebből a könyvből a magyar nyelvű kivonat is ismeretes (A magyar református értelmiség Cseh- és Morvaországban a cseh nemzeti megújhodás kezdetén, Századok 1964, 1–2. sz., 3–41. l.), amely szintén elkerülte Czelge Imre figyelmét. Könyvem iratgyűjteményi részében (156–228. l.) más iratokon kívül Szalay Sámuel 1782 évi magyar nyelvű naplóját is közzétettem.

Czegle Imre munkája a Tiszáninneni Református Egyházkerület Levéltára anyagának az alapos feldolgozását tükrözi, s bizonyos hiányosságai ellenére is értékes hozzájárulás a cseh–magyar református kapcsolatok feltérképezéséhez. Kár, hogy a könyv nincs jegyzetekkel ellátva, melyekből a figyelmes olvasó azonnal megítélhetné, mi származik a szerző saját forrásaiból.

Richard Pražák

Czigány Lóránt: „Gyökértelen mint a zászló nyele..."
A természetes világkép felbomlása az ötvenhatos nemzedék költészetében.– Különlenyomat az Új Látóhatár XXXI. évfolyamának 3–4. számából, München, 1981.

Czigány Lóránt fontos és hézagpótló tanulmánya tizenöt olyan, nyugaton élő magyar költő líráját vizsgálja s állítja nemzedéki összefüggésekbe, akiknek neve egy igen szűk szakmai közönség előtt eddig is ismert lehetett, ám akiknek földrajzi szétszórtságuk ellenére meglevő, lényegi rokonságukra eddig kevés figyelem irányult. Bakucz József, Baránszky-Jób László, Gömöri György, Horváth Elemér, Kemenes Géfin László, Keszei István, Makkai Ádám, Máté Imre, Papp Tibor, Sándor András (András Sándor), Siklós István, Sulyok Vince, Thinsz Géza, Tóth Z. László és Vitéz György költészetének közös vonásait kutatva Czigány áttekinti az irodalmi nemzedék-fogalom létező értelmezéseit, majd megállapítja: „...a 'nemzedéki eszme', mely valami pozitív értékrendet vagy célkitűzést foglal magában, korántsem szükségszerű velejárója egy-egy nemzedék kialakulásának, illetve nem lehet alap a nemzedék 'jelenlétének' megítélésében".

A nemzedéki közösség bizonyítása irodalmi anyagra alapozódik: a tizenöt költő verseinek *toposzait,* illetve ezek csoportjait vizsgálva Czigány hét *tudatkomponenst* elemez ki, melyeknek világos jelenléte adja e költészet nemzedéki sajátosságát.

E tudatkomponensek a következők:
– *mitikus kozmogónia: a kataklizma emléke,* vagyis főképpen az 1956-os év eseményeinek az élményvilágot döntően befolyásoló, tudatformáló jellege
– *identitáskrízis,* vagyis az elmagányosodás, elidegenedés, kivülrekesztettség, létbizonytalanság és gyökértelenség érzetének nyomán a személyiség általános elbizonytalanodása, válsága
– *bűntudat* az ország sorsára hagyása miatt, mely „a feladatvállalásban kompenzálódik"
– *törmelékes tudat*, amelyet „a *primér* közeg (amiből a költő kikerült) és a *szekundér* közeg (amibe belekerült) értékeinek szimbiózisa" jellemez
– *extraterritoriális tudat,* vagyis „a területen kívüliség légüres tere"
– *nosztalgia,* térben és időben
– *nyelvi elbizonytalanodás,* nyelvi neurózis (a nyelvek határán „lézengő számkivetett"-ek helyzete)

E tudatkomponensek – versidézetekkel gazdagon szemléltetett – alapos elemzésével igazolja a szerző kiindulási tételét: „...e hét tudatkomponens vegyüléséből kialakult költészet egyedülálló: újszerű hangvétel a magyar költészetben, mely megkülönbözteti e költőket otthonmaradt nemzedéktársaiktól, de egyben külföldi pályatársaiktól is; olyan költészet, amely csak akkor jöhetett létre, ha a költő egész költői fejlődése során az egy nyelvet beszélők zárt etnikumú közösségén kívül él, s e kívülrekesztettségbe saját elhatározásából került, s ennek a választásnak traumatikus élményét most már egész életében viselni fogja büszkén és bűntudattal".

Czigány Lóránt tanulmánya fontos hozzájárulás lehet ahhoz is, hogy ezt a költészetet – épp azáltal, hogy a szerző tudatosítja sajátos különállóságát – irodalomfelfogásunk a magyar nyelvű irodalom alkotó részeként tartsa számon.

Szkárosi Endre

Czine Mihály: Nép és irodalom I–II.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 557, 414 l.

Czine Mihály kétkötetes tanulmánygyűjteménye negyedszázad írásaiból válogat. A műfaji megjelölést pontosítsuk: a majdnem ezer oldalt kitevő két könyv, noha nem kevés benne az összefoglaló szándékkal íródott nagyobb terjedelmű tanulmány, inkább az irodalmat népszerűsítő esszék tárháza: személyes hangú, az írót „emberközelből" láttató pályaképektől kezdve megtalálható benne köszöntő és búcsúztató, nagy közönség előtt elhangzott előadás és rádiókritika, újságcikk és jegyzet. Czine sohasem a szakmának, hanem a kevésbé beavatott olvasónak ír. Jó ízűen, itt-ott adomázva, de sohasem megkerülve a lényeget: az irodalmat nép és nemzet összetartó erejének fogja föl. Alakító erőnek, mely – ha van benne szellem – gondolkodni tanít, közönséget toboroz.

Czine Mihályt, kinek gondolkodását jobbára a népi írók – Illyés Gyula, Németh László, Tamási Áron, Erdei Ferenc stb. – formálták, elsősorban az építő hasznosság, a magvető társadalomra gyakorolt hatása érdekli. Bródy Sándorban is azt az írót üdvö-

zölte, ki a „betegség- és halálesztétikák burjánzása idején" hirdetni merte: „minden esztétikánál többet ér az élet", Illyés Gyulában pedig a bátor váltást: az író az avantgarde útjáról letérve a „nemzeti költő feladatának betöltésére törekedett", vagyis a nemzeti és szociális kérdések költői megfogalmazására. A föntiekből Czine irodalomeszménye könnyen kiolvasható – nem hiába állt kutatásainak középpontjában egy ideig Móricz Zsigmond –: a realista, „földközeli", szolgálatos irodalom híve. Ennek a jegyében szól a népfrontos Móricz Zsigmondról, Darvas József hűségéről, Balogh Edgárról. A magyar irodalmat – Illyés Gyula metaforájával – „ötágú sípnak" tartva, figyelmet szentel a szomszéd országok magyar irodalmának is. Értékvonulatát már a nevek is jelzik: Kós Károly, Balogh Edgár, Sütő András, Fábry Zoltán, Győry Dezső, Csuka Zoltán, Herceg János.

A szerzőt személyes kapcsolat fűzi megannyi portréalanyához. Esszéiben nem a műelemzői gond a legértékesebb, hanem az emberi melegség és hang, mellyel méltatásra szánt alkotóit övezi. Sohasem tudákos arcképeket rajzol. Sohasem csak az absztrakt mű áll előttünk, az életművet búvárlót nem is mindig az esztétikum fegyverzi le, hanem annak „emberi" összetevői: a tartás és szerep, a tisztán szólás, a meglátott érték fölvállalásának mersze. Erdélyi János, állapítja meg az egyik tanulmány, tévedhetett a művészeti érték megítélésében („olykor tompa volt a hallása"), de elvei magasak: a nemzeti s általános eszmék egybekapcsolásáért küzdött. És Czine méltán fedezi föl benne azt az embert, aki már akkor – az egymással ingerülten vitázó nacionalizmusok közt – kimondta: a nemzeti kultúrák kölcsönhatásban vannak egymással. Erdélyi álmát a Duna-völgye „új és erőteljes harmóniájáról" – így a következtetés – a művészetben Bartók váltotta valóra. Ezek az értéktartamok jelölik a könyv tanulmányait s a szerző ethoszát. A negyedszázadot átölelő írások közt ez a kapocs, még abban az esetben is, ha Czine Mihály egy-egy megállapítását az idő (a közben kiteljesedett, új értéket is prezentáló életművekkel) valamennyire meghaladta.

A *Nép és irodalom* lapjain – mindkét kötetre jellemző ez – együtt van irodalomtörténész és esszéista, kritikus és monografikus, írót-művészetet népszerűsítő előadások szónoka és jegyzetelő újságíró.

Czine már 1960-ban fölfigyelt az azóta klasszikussá vált költői raj vezéregyéniségeire: Nagy Lászlóra, Juhász Ferencre és Simon Istvánra. A *Három költő útja* című tanulmányában, később az egyéni kötetekről – legtöbbször Nagy Lászlóról – írott méltatásokban jellemzi az utat – nemzedékének útját –: mindnyájukat, miként Adyt, az emberiség sorsa, az „ember az embertelenségben" gondja foglalkoztatta. Sarkadi Imréről (*Kútból – napfényre*), Csoóri Sándorról (*Hű lovasok útján*), Sütő Andrásról, Herceg Jánosról (*Szívósság és hűség*) értekezve több kérdésre próbál választ adni. „Sarkadi jól érezte: a parasztság életén keresztül is mód nyílik a kor nagy kérdéseinek ábrázolására." Csoóri Sándorban az „egyszemélyes" intézményt üdvözli, akinek gondjában ott az egyetemes magyarság gondja, s műve: „küzdelem a szabadságért és az emberi teljesség megvalósításáért". Az erdélyi Sütő András és a dél-vidéki Herceg János pedig a tanulmányíró szerint akkor alkotott nagyot, amikor a világirodalom szította igényekkel visszafordult a provinciához, s a *honiság*ból indulva az emberiség egyetemes gondjaira is megpróbált válaszolni.

Az arcképek, emlékezések mellett hosszabb lélegzetű tanulmány olvasható még a naturalizmusról, a két világháború közötti csehszlovákiai, jugoszláviai s a romániai

magyar irodalomról. És rádiókritika többek közt Babits Mihály, Asztalos István, Pap Károly, Sinka István, Dobos László és Farkas Árpád egy-egy könyvéről.

Szakolczay Lajos

Csáky, Moritz: Von der Aufklärung zum Liberalismus. Studien zum Frühliberalismus in Ungarn.
Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1981. 272 l.

Csáky Móric a XVIII. század végének, a XIX. század elejének magyar társadalmi, gazdasági, az oktatásügyre vonatkozó és részben kulturális törekvéseit elemzi könyvében. Azt a folyamatot mutatja be, amelynek eredményeképpen a natio hungarica, a hungarus patriotizmus átalakul magyar nemzeti öntudattá, illetve magyar nemzeti mozgalommá. Az irodalomtörténészt elsősorban Csákynak *Kazinczy Ferenc*ről és a *Kazinczy–Berzeviczy*-vitáról kialakított álláspontja érdekelheti. E felfogása közel áll a Kosáry Domokoséhoz, csakhogy ő nem Kazinczy ún. rendi nacionalizmusát hangsúlyozza, hanem nyelvi nacionalizmusát. E tétele nyilván vitát vált majd ki; s valószínű lesznek, akik cáfolni igyekeznek Csáky véleményét. De akár egyetértőleg, akár vitatva, mindenkinek idéznie kell ezt az alaposan dokumentált, gondosan szerkesztett, nagyon fontos könyvet, amelyet mindenkinek a kezébe kell vennie, aki a korszakkal foglalkozni akar.

Fried István

Családi krónika. Csehszlovákiai magyar elbeszélők 1948–1979.
Válogatta, az utószót és az életrajzi jegyzeteket írta Zalabai Zsigmond, Madách Könyv- és Lapkiadó, Bratislava 1981. 428 l.

Az Első Csehszlovák Köztársaság magyar novellairodalmáról 1980-ban Turczel Lajos *Szlovenszkói vásár* című antológiája adott hiteles képet. Az abban szereplő novellisták túlnyomó többségét elsodorta a történelem, a második világháborút követő diszkriminációs évek után ily módon a csehszlovákiai magyar novella folytonosságát csak Egri Viktor és Szabó Béla művei próbálták képviselni. Érthető, hogy komoly, esztétikailag is számbavehető értéket az újabb korszak novellairodalma csak a hatvanas évek folyamán kezdett teremteni, s elsősorban a fiatalok eredményeként. Zalabai Zsigmond szigorú, pontos esztétikai ítéletű válogatása hiteles képet ad az újabb csehszlovákiai magyar novellairodalomról. Nem akar mindenáron a mennyiséggel bizonyítani, eltekint azoktól az olykor igen jeles alkotóktól, akik regényeik révén a csehszlovákiai magyar irodalom élvonalába tartoznak, de a novella nem jellemző műfajuk. Így a *Családi krónikában* mindössze tíz novellista szerepel: Egri Viktor, Szabó Béla, Rácz Olivér, Duba Gyula, Gál Sándor, Kövesdi János, Fülöp Antal, Bereck József, Kovács Magda és Grendel Lajos. Olyan fiatal novellisták sem kerültek bele az antológiába, akiknek akkor még nem volt önálló kötetük. Az antológia esztétikailag színes, tartalmilag

sokrétű. Egri Viktor többnyire lágerélményeket feldolgozó jól stilizált könnyed realizmusa, Szabó Béla darabos naturalizmusa, nyomorszociológiája után az igazi áttörést a közép- és fiatalabb nemzedék képviselői jelentik. Rácz Olivér több esztétikai minőséget (tragikumot, groteszket és idillt) elegyítő modern prózája a háborús élményeknek is meglepően új perspektívát ad. Duba Gyula a faluból városba, paraszti sorból értelmiségivé emelkedő, kettős otthontalansággal küzdő új csehszlovákiai magyar értelmiség közérzetét megjelenítő, jelképekkel is többrétegűvé emelt novellái, Gál Sándornak a csehszlovákiai magyarság történelmének és jelenkori életének sorskérdéseit összetetten, mítoszt és szociográfiai realizmust egyaránt sikeresen alkalmazó, tragikus keménységű írásai a középnemzedék legjobb szintjét mutatják. A csehszlovákiai magyar irodalom távlatait jelzi, hogy a ma is legjobb formájukban alkotó Rácz Olivér, Duba Gyula és Gál Sándor mellett öt fiatalt tudott Zalabai Zsigmond az antológiában felsorakoztatni – esztétikai engedmény nélkül. Ők is egyéni arcú novellisták már, jelentkezésük a hetvenes évekre esik, négyen az 1972-es *Fekete szél* című antológiában mutatkoztak be, Grendel Lajos pedig még ő utánuk jelentkezett, s novellakötete mellett már két kitűnő kisregényével is figyelmet keltett. A fiatalok közül Kövesdi János és Fülöp Antal a hagyományosabb realizmus képviselőinek látszanak, Bereck József lélektani mikrorealizmusával, Kovács Magda mesét és mítoszt elegyítő hangvételével, Grendel Lajos pedig az intellektuális elemzőkészséget eleven mesélőerővel társító képességével tűnik ki. A kötet igazolja Zalabai Zsigmond utószavának tömör megállapítását: „Ügyes csoportosítással akár regénnyé is rendezhetők e novellák."

Görömbei András

Alexander Csanda: Slovo priatel'ské. Štúdie o maďarskej literatúre na Slovensku. (Baráti szó. Tanulmányok a szlovákiai magyar irodalomról.) Az utószót írta Rudolf Chmel. Slovenský spisovatel', Bratislava, 1981. 252 l.

Csanda Sándor tanulmánykötetét, ha a címzett: a szlovák irodalmi közvélemény tájékozottságát, a szlovákiai magyar irodalomról eddig számára közvetített ismeretanyagot tartjuk szem előtt, nyugodtan nevezhetjük hézagpótlónak. Még akkor is, ha e kötet a nemzetiségi magyar irodalom immár hat évtizedes történetének csupán egy korszakával foglalkozik. Ám ez a korszak – az 1918–1938 közötti – nem csupán a szlovákiai magyar irodalom belső életének, kialakulásának szempontjából fontos; kínál tanulságokat a Csehszlovákia és Magyarország közötti politikai, nemzetiségpolitikai, kulturális és irodalmi kapcsolatok szempontjából is. A tanulmányok legendákat oszlatnak: cáfolják, hogy a korabeli szlovenszkói irodalom az irredentizmus szócsöve lett volna, s hogy a szlovákiai magyarság és annak szellemisége felelős volna a Csehszlovák Köztársaság felbomlásáért. A szerző a szocialista-szocialisztikus és a polgári humanista irodalom szlovákiai magyar alkotóiról készített – korábban magyarul már megjelent – portréit mutatja be a szlovák közvéleménynek. Foglalkozik *Bányai Pál*lal és *Barta Lajos*sal, *Fábry Zoltán*nal és *Győry Dezső*vel, *Forbáth Imré*vel. Terjedelmes tanulmányt szentel Az Út c. kommunista lapnak, szólva *Balogh Edgár* és Fábry Zoltán szerkesztői tevékenységéről, a népélet kutatásától a kommunista eszmeiségig eljutó Sarló mozga-

lomról. A pályaképekbe komparatisztikai elemek is beépülnek (a Sarló és a DAV kapcsolata, Forbáth és a cseh avantgardizmus). A hídverés jegyében íródott a magyar irodalom lelkes fordítójáról, *E. B. Lukáč*ról szóló tanulmány is.

Zalabai Zsigmond

Csapodi Csaba: A Janus Pannonius-szöveghagyomány.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 108 l. (Humanizmus és reformáció)

Hosszabb stagnálás után – úgy tűnik – az utóbbi években újabb lendületet vett a magyar Janus-kutatás, ám az alapkérdések megválaszolásában Juhász László és Huszti József óta alig jutott előbbre. Juhász László szövegkritikai tanulmányai (*Commentatio critica ad edendas Iani Pannonii elegias.* Szeged 1929; *Quaestiones criticae de epigrammatibus Iani Pannonii.* Roma 1929.) vetették meg a huszadik századi Janus-szövegfilológia alapjait, s hosszú ideig úgy tűnt, hogy eredményei véglegesnek tekinthetők, mivel a további kéziratfeltáró munka nem vezetett eredményre. Már csak ezért is keltett nagy meglepetést az 1968-ban Josef Hamm bécsi professzor által felfedezett sevillai Janus-kódex, mely ismeretlen szövegeket is tartalmazott, összetételében pedig jelentősen eltért az eddig ismert kéziratoktól. Ezt követte Csapodi Csaba felfedezése 1974-ben, aki a sevillai könyvtárban még egy ismeretlen s a Janus-szöveghagyomány szempontjából alapvető fontosságú kódexre bukkant. Az új kéziratok egymáshoz való viszonyának tisztázása az egész szöveghagyomány új szempontú vizsgálatát tette szükségessé, mely egyben nélkülözhetetlen előmunkálata a készülő kritikai kiadásnak is.

Csapodi Csaba könyve teljességre törekvő vállalkozás, s bátran mondhatjuk, új állomás a Janus-filológia történetében. Az ismert adatokat egymással való összefüggésükben rendszerezi, s ezzel egyidejűleg kutatástörténeti áttekintést is ad (*A Janus-kéziratok és korai kiadások* c. fejezet), a következőkben a szöveghagyományt műfajonként, nem pedig a kódexek és kiadások sorrendjében vizsgálja, „mert csak így kaphatunk képet Janus műveinek fennmaradásáról, közvetítéséről, ismertté válásának helyéről, idejéről, körülményeiről..." Ez a módszer igen érdekes eredményekre, megállapításokra ad lehetőséget. Így pl. Janus hosszabb költeményei közül csak a Guarino-panegyricus és a Barbaro-epithalamium volt általánosan ismert, míg ifjúkori alkalmi költeményeinek még Itáliában is alig maradt nyoma. Elégiái közül a kéziratos hagyomány túlnyomó részt a magyarországiakat őrizte meg, s – Csapodi Csaba szerint – „Janus elégiáinak komoly hagyománya a XV. században csak Magyarországon élt, magyarországi humanisták tudatos tevékenysége tartotta fenn és terjesztette el ismeretüket külföldön a XVI. században." A kéziratos hagyomány bizonysága szerint Janus epigrammáinak csak kis töredéke volt ismert Itáliában, főleg azok, melyek neves személyekhez szóltak, így ismertségüket inkább a címzett személye, mintsem Janus költői hírneve befolyásolta. Janus epigrammáinak fennmaradása tudatos magyarországi gyűjtésnek köszönhető, így alapvető fontosságú a Váradi Péter gyűjtését tartalmazó – később elveszett – *P*-kódexről készült *B*-kódex, melynek másolója már elégiákkal és a Guarino-panegyricussal egészítette ki a Váradi-féle gyűjteményt.

A kutatás régebbi eredményeit új megvilágításba helyezi a két sevillai-kódex

(S I., S II.). Az S I. sok ismeretlen Janus-verset tartalmaz (kiadta Horváth János, ItK. 1974. 594–627.), az S II.-nek viszont a Janus-autográfia szempontjából van jelentősége. Az emendálások vizsgálata során Csapodi Csaba arra a megállapításra jut, hogy az 1470 és 1472 között keletkezett kódex szövegjavításai Janus sajátkezű írását tükrözik. Ebben az esetben pedig különös jelentőségű az a nagyszámú szövegvariáns, melyben az S II. költeményei eltérnek a B-kódexben található versektől, továbbá az a tény, hogy Janus tudatos szerkesztését tükrözi mindkét kézirat, mely közül az S II. előzmény és folytatás nélkül áll a szöveghagyományban. Ily módon bizonyítást nyer az – eddig csak hipotetikusan megfogalmazott – állítás, hogy Janus tudatosan készítette elő kiadásra művei corpusát, ezen túl azonban új megvilágításban láthatjuk a magyarországi humanisták érdemeit a Janus-szövegfilológia terén, hiszen nekik köszönhető, hogy a Váradi-gyűjtemény elveszte és a B-kódex török kézre kerülése után Janus Pannonius életműve fennmaradt, s bekapcsolódott a világirodalom vérkeringésébe.

A Janus Pannonius-szöveghagyomány terjedelemben kisebb, ám nem kevésbé alapos vizsgálata a *Janus Pannonius levelei* c. fejezet, mely az S II.-kódex leveleskönyv részében fennmaradt anyagot veti össze a Hédervári-kódex, az Esztergomi leveleskönyv, valamint a Pray-leveleskönyv tartalmával. Az S II. kódex leveleinek ismeretében az eddig ismert Janus-levelek száma a tízszeresére emelkedett. Megjegyzendő, hogy ez az első és teljes számbavétele a Janus-levelek kézirati anyagának.

A munka használhatóságát a kézirati anyag és a nyomtatott szövegkiadások összehasonlító táblázata segíti, a *Függelék*-ben pedig érdekes kísérletet tesz a szerző a *Janus Pannonius Vitesius* név megfejtésére, mely mindkét sevillai-kódexben előfordul. A név- és címer-azonosság megfejtésére két feltételezés is lehetséges. Az egyik – kevésbé valószínű – szerint Janusnak nemcsak az anyja, hanem az apja is Vitéz-családból származott. Sokkal elfogadhatóbbnak tűnik az a magyarázat, mely szerint „Vitéz János királyi adományként nyerte el unokaöccse számára a címer- és névhasználat jogát."

Csapodi Csaba könyve igényes és nagy anyagot felölelő vállalkozás. Eredményei nyomán, reméljük, új lendületet vesz a régóta várt kritikai kiadás ügye.

János István

Csokonai Vitéz Mihály Minden Munkája I–III.
Összegyűjtötte, a szöveget gondozta és a jegyzeteket írta Vargha Balázs. A latin nyelvű műveket Muraközy Gyula fordította. Harmadik, átdolgozott, bővített kiadás. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 823, 547, 566 l.

A háromkötetes vállalkozás Versek – Prózai művek – Műfordítások kötetbeosztásban közli Csokonai minden munkáját. Újrakiadásukat nem csupán az olvasói igény sürgette, hanem a költő halálának kétszázadik évfordulója alkalmából megjelent tanulmányok, szövegközlések, amelyek számos ismeretlen Csokonai-írást is a felszínre hoztak. Ugyanakkor, a Csokonai-életművet feldolgozó kritikai kiadás beindulásával és kötetei megjelenése után biztosabb fogódzók kínálkoznak a kronológiai, életrajzi, szövegbeli tények között, ami a népszerűsítő kiadás szerkezetét, korábbi kiadási gyakorlatát

is módosítja. A sajtó alá rendező Vargha Balázs, jóllehet, számos ponton ragaszkodott előző kiadásaiban képviselt álláspontjához, most már a kritikai kiadás új eredményeinek figyelembe vételével állította elő a szövegeket és azok jegyzeteit.

A jelen kiadás főként az irodalmi vázlatok, variánsok, s a nyelvi, történelmi, gazdasági vonatkozású feljegyzések számának szaporításával nyújt többet a korábbi, hasonló jellegű vállalkozásoknál.

J. J.

Danyi Magdolna: Czóbel Minka.
Kiadja a Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete. Újvidék, 1980. [1981] 83 l. (Irodalomtudományi Dolgozatok 1.)

Az újvidéki Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete – Bori Imre szerkesztésében – új sorozatot indított Danyi Magdolna könyvével, amely egy hosszú ideig el nem ismert életmű vizsgálatát vállalta magára. Czóbel Minka költészetének „felfedezése" a szerző szerint párhuzamos az immár polgárjogot nyert szecessziós líra iránti figyelem feléledésével. Danyi Magdolna a korszerű költői kifejezésmódért küzdő költészet részének tekinti a Czóbel-életművet, s önmagáért próbálja olvasni, úgy, hogy a „rangemelés" gyanújába ne keveredjen. Az eredeti kiadásokat követi nyomon, s az irodalomtörténet és kritika egyes képviselőivel ellentétben, „olvashatónak" tartja Czóbel líráját a „nem-történeti" értelemben is, s megállapítja, hogy költészetszemlélete és költői világképének belső alakulásrajza Czóbel Minkát a magyar századforduló reprezentáns szecessziós költőjévé emeli. Felfedi Czóbel Minka tipikusan szecessziós elvágyódásának, dezilluzionizmusának, „privatizáló" játékosságának sajátosságait. Úgy véli, hogy balladáinak hősnői: realitásoknak, szenvedélyek állapotrajzának romantikus stilizációi, s nem a verses epika, hanem a szecessziós dráma térségébe kívánkoznak inkább; Czóbel – jóllehet, festői látásáért szokás dicsérni, – Danyi szerint nem „impresszionista", mert festői látása mindig „dramatizálja" a látványt. Költői világának, „tárgyiasított létkáprázatának" gyökereit Danyi az elidegenültségben és a létmagányban látja. Az 1900-ban megjelent *Donna Juanna* c. versdrámát szintéziskísérletként értékeli. Tárgyalja Czóbel életérzésének költői filozófiáját, önértelmezését, szerelmes verseit, s azt mondja: Czóbel Minka Psyche „unokája". Részletesebben elemzi két költőileg sikerült látomását: az Ady „halál lovai"-t előlegező – s a Pór Péter válogatta *Boszorkánydalok* c. kötetből kimaradt – *A fekete lovas* és *Őszi vendégek* c. versét. *A szénrajz*ban Basho Haiku költészetének hatását véli felfedezni. Elbeszéléskötetében (*Hafia*, 1891., *Pókhálók*, 1906.) is az érzelmi hitelességet, az életérzéssé sűrítettséget emeli ki, de hangsúlyozza, hogy költészete mégis egyénibb világot hív életre, mint prózája.

A versnyelv felszabadítása c. fejezetben, ritmikus prózáit elemezve, arra hívja fel a figyelmet, hogy amikor a szabad versről, Kassák lírájának forradalmasító revelációiról szólunk, nem szabad megfeledkeznünk Czóbel mégoly szerény, mégoly „tökélytelen" szabadvers-kísérleteinek tényleges történeti értékeiről sem; az 1914-ben megjelent

Az erdő hangjai c. utolsó kötete címadó ciklusának egy-egy darabjában a ritmikus prózáinál is lényegesen hitelesebb, valóban a szabad vers szellemében komponál.

Könyve összegzésében Danyi Magdolna leszögezi, hogy Czóbel költészetének autentikus értékei megkérdőjelezhetik a modernség megnyilatkozásának 1906-os évszámát a magyar költészetben; a „tiszta líra" felé tájékozódó Czóbel a szimbolikus líraiságtól való eltérés irányát találta meg, a versbeszéd zeneiségének elsőbbségét vallva pedig „annak a nyelvi groteszknek a kérdését vethette fel, mely majd a merőben nem szimbolikus világlátású Weöres Sándor költészetében jut modelláló szerephez."

Szigeti Lajos Sándor

Deák Ferenc – Kossuth Lajos: Párbeszéd a kiegyezésről
Előszó és jegyzetek: Szigethy Gábor. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981. 72 l. (Gondolkodó magyarok)

A szokásostól eltérően a sorozat újabb kötetében két szerzőt állított egymással szembe Szigethy Gábor, Deák Ferencnek *Az alkotmány visszaállításakor* mondott beszédét (Pest, 1867. február 17.) és *A közös ügyek tárgyában készült javaslatról* írott felszólalását (Pest, 1867, március 28.), Kossuth Lajosnak *Deák Ferenchez* Párizsból írt levelét közli (1867. május 22.)

A közlés célja a kiegyezés máig vitatott kérdésében segíteni az állásfoglalást, nemcsak az eredmény ismeretében, hanem a korabeli érvek bizonyítékával.

N. S. K.

Debreceni Egyetemi Bibliográfia 2. rész – Bölcsészettudományi Kar 1956–1975.
Kiadja a Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára, Debrecen, 1981. 307 l.

Az eléggé egybefolyó tipográfiával sokszorosított, és ily módon nehezen kezelhető, vaskos kiadvány a *„Facultas Philosophiae"* tanárainak és munkatársainak tudományos, irodalmi és közművelően publikatív munkásságát foglalja össze a címben jelzett 20 esztendő határai között. A sorozat első kötete a Természettudományi Kar munkatársainak hasonló gyűjteménye volt (1914–1955 közötti munkásság; 1956), a korábban évenkénti füzetekben, 1973/74-től az Egyetemi Évkönyvekben megjelent jegyzékek után ez az első teljesebb összefoglalás.

A *Korompay Gáborné* által szerkesztett dokumentatív gyűjtemény előszavában (*Szénássy Ludányi Valéria*) az Egyetemi Könyvtár további terveiről olvashatunk: a Bölcsészettudományi Kar 1914–1955 közötti tanszéki bibliográfiájának, a folyamatos évenkénti címjegyzékeknek és a 25 évenként tervezett összefoglalóknak kiadásáról – a munkának e kötet állomása csupán.

A bibliográfia az egyetemi bölcsésztudományok, ezeken belül a tanszékek, utóbb a tanszéki funkciók rendjében tárja fel (személyenként már időrendben) a tanárok és munkatársak publikációs tevékenységét, minden nagyobb egység elején a tanszékek

adatai, majd a tanszéki kiadványok jegyzéke olvasható. A „személyes részben" az önálló művek, a tanulmányok, cikkek és ismertetők, utóbb a szerkesztői tevékenység, és akinél van ilyen, a műfordítói és szépirodalmi munkásság leltára is megtalálható.

Kár, hogy az eléggé monoton tipográfia és a csak szerzőket soroló névmutató a kiadványt valóban inkább afféle leltárrá teszi, a tematikus tájékozódás (kiről?, miről?, ki?) és „forráskutatás" lehetőségét nehezen adja meg. Nem kevés szerző érdeklődésével és írásaival jócskán „kirándul" más ismeretágak területeire, a „tanszéki beosztás" nem mindig célravezető. Így akár a jelen kötethez is (a továbbiakban mindenképp) hasznosnak tűnnék egy tematikus név- és tárgymutató elkészítése, amely a kiadványt valóban a kutatás forrásává teheti.

Arra már ez az Egyetemi Bibliográfia sem kicsiny bizonyíték (feltehetően elsődleges feladata ez), hogy meggyőződjünk, milyen tudományos és ismeretterjesztő tevékenységet folytattak az oktató munka mellett a Bölcsészettudományi Kar Tanszékeinek tanárai és munkatársai. De ha valakit egy-egy tudományos probléma irodalma érdekel, az nem kevés böngészés után nyerhet így tájékoztatást.

A bibliográfia az időközben elhunyt egyetemi személyiségek: a neveléstörténész *Jausz Béla* (1895–1974), a nyelvész *Papp István* (1901–1972), a történész *Szabó István* (1898–1969), az irodalmár és szlavista *Angyal Endre* (1915–1976) és az irodalomtörténész *Juhász Géza* (1894–1968), *Kardos Pál* (1900–1971), *Baranyi Imre* (1935–1968) és mások 1956 utáni munkásságának, utolsó alkotó évtizedeinek vagy éveinek méltó foglalata lett.

Ugyanígy a debreceni szellemi központ eleven és alkotó egyéniségei munkásságának is: elsőképp és mások előtt *Bán Imre, Barta János* irodalomtörténészekre, a nyelvész *Kálmán Béla*ra, a germanista *Országh László*ra, a klasszika-filológus *Borzsák István*ra, *Niederhauser Emil*re gondolunk, munkásságuk jelzése jó néhány hasábot tölt ki a bibliográfia lapjain. Méltóan csatlakoznak hozzájuk a fiatalabb generáció tagjai.

Bodri Ferenc

Debreceni Főiskolai Lapok (1896–1914). – Repertórium.
Kiadja a Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára, Debrecen, 1981. 138 l. (Tiszántúli Időszaki Kiadványok Repertóriumai IX.)

„Emlékezetnek okáért" a régi debreceni diákélet *„Csittvári Krónikáját"* említi az 1857-től 1896-ig kézzel írt és hektografált *Önképzőköri Heti Közlöny* első, csupán részleges, egyben töredékesen fennmaradt repertóriumának bevezetésében az akkori társszerkesztő, *Koós Elemér* (1912 május). A *Debreceni Főiskolai Lapok* már az itteni *Magyar Irodalmi Önképző Társulat* folyóirata, egyben a *Heti Közlöny* folytatója lett. Az előző diáklap évfolyamainak példányai a *Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára Kézirattár*ában megtalálhatók, a Koós-féle repertórium egyetlen és csonka darabja az *Országos Széchényi Könyvtár*ban.

A debreceni Egyetemi Könyvtár *Berényiné Varga Ibolya* összeállításában, egy módfelett érdekes és hasznos repertórium-sorozat új füzeteként jelentette meg (1981) a már nyomtatott évfolyamok teljes címjegyzékét. A sokszor havonta változó periodicitású folyóirat első nyomdai példánya 1896 karácsonyán jelent meg, az utolsó szám

1914 júniusában. B. Varga Ibolya *Szerkesztői Előszava* és a bibliográfiai leírások a repertórium elején pontosan jegyzik és dokumentálják a folyóirat történetét, a címjegyzék négy nagyobb egysége (szerkesztőségi programok és közlemények – irodalom, színház; a versektől a lapszemléig – az ifjúsági élet eseményei, egyletek, társulatok – vegyes hírek, nekrológok, hirdetések, szerkesztői üzenetek) tematikusan és időrendben a folyóiratban megjelenteket.

A folyóiratot (így repertóriumát) azonnal érdekessé teszi, hogy a 41. évfolyam (1898/99) egyik számának szerkesztői üzenetében először szerepel a „munkatárs" *Ady Endre* neve, utóbb már folyamatosan és a borítón a főmunkatársak között. Nem kevés verse és más írásai jelentek meg itt olykor álnéven és többnyire vitában; utóbb a róla szólók, az indulat érte és ellene egyre elevenebb.

De a repertórium arról is tanúskodik, hogy nem csupán „helyi értékű" és „diákos" volt a Főiskolai Lapok, hiszen *Babits Mihály, Dutka Ákos, Gaál Gábor, Emőd Tamás, Szabolcska Mihály* és mások versei jelentek meg itt (*Farkas Imre* Adyval egyidőben jelentkezik), *Szombati Szabó István, Karácsony Sándor,* a később ugyancsak hírhedtté lett *Milotay István* (az ekkori debreceni jogász) és mások írásai, *Komlós Aladár* (bár ő budapesti diák) versei, majd tanulmányai Babitsról, Tóth Árpádról, Oláh Gáborról és másokról. Pontos beszámolók jelentkeznek a Nyugat debreceni matinéjáról (1909; Ignotus, Tóth Árpád, Ady és Móricz jelentek meg itt), ugyanígy és rendszeresen a budapesti, kolozsvári, szegedi egyetemi életről és hasonló szervezetekről, a debreceni diákegyletekről, -körökről, -egyesületekről, -önképzőkörökről és -társulatokról, az országos és helyi diákélet eseményeiről. *Oláh Gábor* ekkor a legismertebb a szerzők és recenzáltak között, bár természetesen a kollégiumi folyóirat hűséggel ápolja a város irodalmi és egyéb hagyományait (Csokonai, Fazekas stb.). A színház a lap érdeklődésének fókuszában áll – Ady a színikritikusok között –, *Újházy Ede* 1909-ben az egykori debreceni színészetre emlékezik.

Az „értekezések és tanulmányok" jegyzéke bőséggel mutatja az egykori diákság kurrens érdeklődéseit: az „atheista jog", a szocializmus, a szocializmus és az ifjúság témakörével az 1898. évi számok foglalkoznak, Herbert Spencer és a szocializmus kapcsolatával *Bodnár Gábor* az 1909. évfolyam számaiban. A szerzők és szerkesztők irodalmi érdeklődése változatos, nem ritkán izgalmas is: az orosz prózairodalom mellett Byron és Heine következik, majd a franciák munkásságáról olvashatunk tanulmányokat itt. *Zoltán István* 1907-ben több folytatásban a *„Denevérek"* (Baudelaire, Ady, Emőd, Dutka, Kosztolányi, Kaffka Margit, Juhász Gyula) költészetével foglalkozik, 1912-ben *Péterffy László* fordításában *Paul Verlaine* Szerenád című verse jelenik meg itt, Ady után az egyik első a Verlaine-fordítások között.

Nem kevés filológiai és művészetelvi tanulmány található a Főiskolai Lapok címtárában: *Mitrovics Gyula* a tudattalan lelki elemek és a költészet kapcsolatáról, egy felolvasása közlésében pedig az új művészet filozófiájáról értekezik (1911), 1898-ban *Gulyás Imre* a számnév szerepéről a költészet eszközei között. A „hajdani diákszerzők a magyar irodalmi- és közélet jelentős személyiségeivé váltak, többségük nevét később a debreceni egyetem kiváló tanárai között találjuk" – írja a szerkesztői előszóban B. Varga Ibolya. Az 1903. évi számokban *Oláh Gábor* Vajda János szerelmi lírájáról, 1904-ben *Kocsis János* Lessing Laokoonja alapján az irodalom és képzőművészetek korrespondenciáiról, 1914-ben két folytatásban *Tihanyi Kiss Sándor* Ady Endre költészetéről közöl dolgozatot.

A századelő „kuruc szelleme" a Rákóczi-szabadságharc 200. évfordulója (1902) körül egy debreceni diákfolyóiratban bőséges helyet talál: a kuruc költészettel 1901-ben *Milotay István* több folytatásban foglalkozik, ugyanígy Mikessel, Thökölyvel és Rákóczival, 1902-ben ugyanő fogalmazza meg az ifjúság követelését a Fejedelem „hazaárulói státuszának" törvényes megszüntetésére. Sokféle Rákóczi-ünnepről adnak hírt mások is 1902–1906 között, a Rákóczi-kultusz tetőzik a fejedelem hamvainak hazahozatala idején (1906).

Az ifjúság másik bálványa *Kossuth Lajos:* sokféle gyászünnepély, emlékülés híre a lapban, Kossuthról és kapcsolatairól nem kevés tanulmány szól 1897–1911 között, emléktábláinak leleplezése idején.

A debreceni és országos jellegű szellemi és társadalmi események dokumentálása mellett egy ekkor születő nemzedék tudatának és akár szépirodalmi jelentkezésének feltárása lett a repertórium, a folyóirat ugyanígy bőséges kincstár a századelő irodalmi, történelmi és ifjúságszociológiai kutatói előtt. Akár a repertóriumból is kitűnik, hogy a századforduló két évtizedének debreceni ifjúsága a város sajátos szellemi vonzásában és légkörében élt, de aktívan kapcsolódott a „második reformnemzedék" szellemi küzdelmeibe is. A korábban elképzeltnél szélesebb látókörrel és kitágult horizonttal nézett a „maradandóság városából" a maga jövője elé. Az „alkonyatok és délibábok" többeknek „megfogták lelkét" a jelek szerint, valóban „ájer pezsgett" az ős Péterfián.

Bodri Ferenc

Dénes Zsófia: Úgy, ahogy volt és...
Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1981. 427 l.

A 97 éves írónő „élménykönyv"-nek nevezi ezt a kötetét, mely az 1970-ben megjelent *Szivárvány* és az 1974-ben kiadott *Úgy ahogy volt* című kötetek bővített, újrarendezett anyagát tartalmazza. A hosszú élet alatt megadatott Dénes Zsófiának, hogy századának számos kiemelkedő egyéniségét személyesen is megismerhette, s a tőlük kapott szellemi élményeket, indításokat, megörökíthette. Az ötvenhat író, tudós, színész, képzőművész portréját szubjektív, lírai jegyzetekben villantja fel, mindenkiből azt a vonást emelve ki, ami személyiségéből őt gazdagította. A személyes találkozások emlékét számos levél, dokumentum, kötet felhasználásával teszi gazdagabbá és élményszerűségén túl ismereteket továbbító, népszerűsítő írássá. Lesznai Annával kezdődik az emlékezések sora, a Nyugat-nemzedék szinte valamennyi írója szerepel benne, és végül Sütő András, Tamási Gáspár, Nagy László alakját, műveit is figyelmünkbe ajánlja. Lukács György, Móricz Zsigmond, Juhász Gyula, Vészi Margit, Ferenczi Sándor, Tersánszky Józsi Jenő, Farkas István és Tabéry Géza kapták a leghosszabb és legmelegebb megemlékezéseket, s valamennyi írásában feltűnik Ady Endre meghatározó művészete, emberi alakja. Az 57. portrét Dénes Zsófia saját magáról készítette, szemműtétjének idején, majd 85, 93 és 95 éves korában készült feljegyzései alapján.

R. T. O.

Dobossy László: Két haza között.
Esszék, tanulmányok. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981. 428 l. (Elvek és utak)

Alighanem a sorozatban megjelentek közül az egyik legérdekesebb, legizgalmasabb problémákat fölvető, a szakkritikát jó értelemben provokáló-ösztönző tanulmánykötet a Dobossy Lászlóé. Nem higgadt tudományos mérlegelés szenvtelen megnyilvánulása számára az esszé és a tanulmány terepe, hanem az eredeti értelemben vett tanúságtételé, a történelemmé, objektivitássá vált személyes sors dokumentatívan is szubjektív vallomásáé. Lett légyen szó akár az egykori Mozgalomról, a Sarlóról, amelynek egyik vezető egyénisége, kiemelkedő személyisége volt Dobossy László, akár a cseh–magyar irodalmi-kulturális érintkezésekről, amelynek ápolója, tevőleges résztvevője az 1930-as évektől fogva. Így a tanulmánykötet – az ilyen jellegű „alkotásoktól" eltérően – szokatlanul és dicséretesen egységes: a nekrológok tanulmány igényű visszaemlékezéssé nemesülnek, a tanulmányokat pedig áthatja a személyesség. Ennek következménye a belső azonosulás a választott (az olykor önként vállalt, máskor penzumnak érzett) témával, s ez részben hitelesebbé teszi a szerző mondandóját és érvelését (ott volt az események történtekor, ismeri az akkori szóhasználatot, a rejtett szándékokat), olykor azonban a meghatottságtól, az érthető és rokonszenves elfogultságtól elhomályosul Dobossy visszapillantó tekintete, és egységet lát ott, ahol valójában nem volt egység (legalábbis a tényeket másképpen mérlegelő, az egykori nyilatkozatokat másképpen olvasó „utókor" semmiképpen nem érez egységet); visszafogottabb ott, ahol a mai vizsgálódó nyersebben fogalmazna.

Dobossy tanulmánykötete egészében azonban hű krónikája, színes-pontos ábrázolása a kisebbségi sorsban felnőtt, illúziókkal teli fiatalságnak, amely a Sarló megalapításával, munkájával történelmet vélt alakítani; majd elhagyva az egyetem padját a kultúraközvetítés és a nemzet(iség)-nevelés nemes feladatát vállalta, hogy „mindkét" hazájában (a szülőföldön: Csehszlovákiában) és a nem minden esetben szabad akaratból lett másikban (Magyarországon), rögös úton haladjon előre, elvesztve illúziókat, de „Gombaszöghöz" sosem hűtlenül, a cseh–szlovák–magyar s általa a közép-európai megbékélés munkása legyen, akár egy ipari üzemben, akár egyetemi katedrán, könyvtárban vagy tudományos intézetben.

A tanulmánykötet öt fő ciklusa lényegében két témakört foglal magába: a két világháború közötti csehszlovákiai magyarság történetének egyes állomásairól, főleg a Sarlóról szóló tanulmányokat, illetve a kulturális kapcsolatok múltját, lehetőségeit, példáit, elvi-módszertani tanulságait tárgyaló írásokat. Megtudjuk, hogy mit jelentett Dobossyék nemzedékének Ady Endre, Móricz Zsigmond (és részben Szabó Dezső) életműve; hogyan éltek Dobossyék a csehek, a szlovákok között; milyen gondok gyötörték őket kezdő tanárként; kikkel építettek ki baráti-munkatársi kapcsolatokat a cseh és a szlovák értelmiségből (így villan föl előttünk Zdeněk Nejedly, F. X. Šalda, Ján Poničan, J. Fučik nemes profilja). A másik témakört olyan gondolatok határozzák meg, amelyek a mai magyar Kelet–Közép–Európa-kutatás gondjai: hol a helye és mi a jelentősége a szlavisztikai vizsgálódásnak a Kelet- vagy Közép–Európa-kutatásban; mit jelent Hašek öröksége; hogyan látták a magyar évszázadok „Szent Husz Jánost"; milyen vonatkozásban szemlélhető egy táborban a polgári Csehszlovákia nagy írója, K. Čapek és a mi Bartók Bélánk. S a két témakört mintegy összekapcsolja a Szalatnai

Rezsőről, Krammer Jenőről, Peéry Rezsőről írt visszaemlékezése, ifjúkorának tanúié, akiket meleg színekkel rajzol elénk. S a bevezető (a *Hol van honom, hol a hazám* című emlékezés), valamint az utószóként felfogható *Szülőföld-siratő* nem nosztalgikus (pontosabban szólva: nemcsak nosztalgikus!); hanem egy visszavonhatatlanul eltűnt életformát, „mentalitást" líraian ábrázoló vonásaival helyismeretet közöl, egykori helyzetet körvonalaz. S ennek a bevezetőnek és utószónak olvastakor lesz érthető *A tanú* c. írás, amely a tárgyilagos elemzésre, a múlttal való bátor szembenézésre, a higgadt elemzésre buzdít. Ez általában jellemzője Dobossy tanulmánykötetének, amely a tanulmányíró önéletrajzának, a csehszlovákiai magyar „érzelmek iskolájá"-nak is fölfogható. Hasznos adatokat ad a további vizsgálódáshoz, példát szolgáltat a módszerre, amely kíméletlenül és mégis tárgyilagosan tár föl igazságokat, folyamatokat; nem szépít, nem kendőz – s ugyanakkor higgadtan vet számot mindazzal, ami elválasztott, s aminek kendőzése, (ál)-szemérmes elrejtése épp a higgadtságnak, a valóban tudományos-tárgyilagos elemzésnek az akadálya.

Fried István

Az élő Jókai.
Tanulmányok. Szerkesztette: Kerényi Ferenc és Nagy Miklós. A Petőfi Irodalmi Múzeum és a Népművelési Propaganda Iroda közös kiadványa, Budapest, 1981. 203 l.

Az utóbbi félszázadnak emez első Jókai-tanulmánygyűjteménye tanulságos és méltó szakmai hozzájárulás ahhoz az újabb Jókai-kultuszhoz, amelyre a könyvkiadás adatai, a folyóiratok idevágó közleményei és a szépirodalom emlékező gesztusai alapján következtethetünk. A szerkesztőknek számos hazai műhely munkatársait sikerült megnyerniük a közreműködésre, s ennek eredményeképpen friss szemléletű és változatos tematikájú esszék, értekezések, adatközlések kerültek egymás mellé. Az élen álló két esszé (*Sőtér István* és *Mezei József* munkája) magasabb nézőpontból és szépírói eszközökkel veszi számba az életművet, az író azon értékeire téve a hangsúlyt, amelyek a legidőtállóbbak, illetve amelyekre korunk ízlése rezonál (atmoszféra, nosztalgia, nemzeti realizmus stb.). *Németh G. Béla* rigorózusabb elemzése Jókai alkotómódjának, szemléleti formáinak, hangnemének, kompozíciós készségének, műfaji kötődéseinek erényeit és fogyatkozásait taglalja. *Fábián Pál* a nyelvtudomány eddigi gazdag anyagára támaszkodva az író nyelvi maradandóságának okait kutatja az egyéni nyelvhasználat és az irodalmi nyelvi norma viszonyításával, elsősorban a hangtan és a lexika területén.

A kisebb kérdések megoldását célzó tanulmányok közül kiemelkedik *Sándor István* alapos és szemléletében toleráns dolgozata (*Adomák és adomafunkciók Jókai életművében*), *Nagy Miklós* vizsgálódása (*Jókai hatása a kortárs regényírásra*) és *Szekeres László Tanúink, a relikviák* című tanulmánya; ez utóbbi példás filológiai aprómunkával tárja föl a Jókait körülvevő tárgyi miliőt, összefüggéseket sugalmazva az író életformája és művei bensőséges világa között – eközben szociológiai értékű képet ad a múlt század második felének nagypolgári-művészi életmódjáról, tárgykultuszáról, ízléséről is. A kötet illusztrációs anyaga gazdag és nyomdatechnikailag is meglehetősnek mondható.

Alexa Károly

Eötvös József: A zsidók emancipációja.
Az előszót és a jegyzeteket írta Szigethy Gábor. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981. 79 l. (Gondolkodó magyarok)

A fiatal Eötvös 1840-ben jelentette meg jól ismert röpiratát, mely a zsidók emancipációját szorgalmazta. A kérdést ugyanakkor az országgyűlés felső táblája is tárgyalta. Szigethy Gábor előszava a főrendek vitáját idézi föl szembeállítva Eötvös feltétlen emberbarátságról tanúskodó törekvéseit Széchenyi óvatosságával és a felszínes liberalizmust képviselő Zay Károllyal. Fölfedi, hogy a hazai viszonyokat mélyen ismerő Széchenyi a még nem kellő feltételek miatt intett az emancipáció fokozatosságának szükségességére. Ugyanakkor visszautasítja a Széchenyit kisajátítani akaró antiszemitizmust.

K. L.

T. Erdélyi Ilona: Erdélyi János.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 214 l. (A múlt magyar tudósai)

A kismonográfia átfogja a XIX. század egyik legsokoldalúbb tudósának egész életét (1814–1868), munkásságának legfontosabb eredményeit, kijelöli helyét a magyar tudomány történetében. Méltatja népdalgyűjtői, költői, filozófusi-esztétikai tevékenységét. Főbb műveit, szervező, rendszerező, kitartó munkájának legnagyobb alkotását, a *Népköltési Gyűjtemény* három kötetét részletesebben ismerteti, de irodalomtörténeti-világirodalmi rendezőelveit is értékeli. Bár ilyen tárgyú befejezett művet nem hagyott hátra, szempontjai, résztanulmányai így is jelentősek. Nagy érdemei voltak a Sárospataki Füzetek megindításában és magas színvonalának biztosításában, s több tudósnemzedékre is hatást gyakorolt. Halálakor Arany János méltatta az Akadémián Erdélyi János rendkívüli érdemeit, a magyar tudományért végzett áldozatos tevékenységét. Erdélyi Ilona írásából pontosan kirajzolódik a tudós alakja, munkáinak a saját korában és az utókor életében betöltött úttörő szerepe. A tanulmányt Erdélyi János legfőbb műveiből és a róla szóló legfontosabb szakirodalomból álló bibliográfia egészíti ki.

R. T. O.

Erdélyi János: Filozófiai és esztétikai írások.
Sajtó alá rendezte: T. Erdélyi Ilona. A jegyzeteket írta: T. Erdélyi Ilona és Horkai László. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 1115(3) l. (A magyar irodalomtörténetírás forrásai – Fontes ad historiam litterariam Hungariae spectantes. 10.)

A Fontes-sorozat rég várt kötetével elkezdődött Erdélyi János hatalmas hagyatékának kiadása. A múlt század egyik legnagyobb írói életműve kerül így végre a közönség elé, ugyanis eddig az anyag jórésze szinte hozzáférhetetlen periodikákban volt elte-

metve, vagy kéziratban lappangott, ugyanis az író életében vagy azután megjelent gyűjteményes kötetek a műveknek csupán töredékét ölelték fel és mára maguk is könyvritkasággá váltak. (A kiadástörténetet – mely magában is izgalmas és tanulságos fejezete a magyar művelődéstörténetnek – részletesen ismerteti az Előszó (5–11. l.) és a jegyzetekhez írott Bevezetés (899–903. l.).

A jelen, több kötetre tervezett kiadás felöleli Erdélyi műveinek teljességét, kivéve a szépirodalmi alkotásokat és azokat a könyveket, gyűjteményeket vagy dokumentumokat, melyeket az író szerkesztett vagy adott ki; ezek közlését ugyanis kizárja a sorozat jellege. A sajtó alá rendező T. Erdélyi Ilona hatalmas munkát végzett amidőn a biztos szerzőjű művek mellé – stilisztikai és tartalmi elemzés segítségével – jópár eddig ismeretlen eredetű művet is a corpushoz csatolt; egy esetben pedig – ahol Erdélyi és Henszlmann társszerzőségét valószínűsíti – közli a kérdéses szöveget, de tipográfiailag elkülönítve.

Az előttünk fekvő I. kötet tartalmazza a filozófiai és esztétikai írásokat. Az első ciklus (13–545. l.) a bölcseleti, illetve bölcselettörténeti műveket közli. Olvasható itt először is az a tanulmány-, illetve cikksorozat (*A hazai bölcsészet jelene*), amely Erdélyit, mint a magyar hegelianizmus legnagyobb alakját, legkiforrottabb múltszázadi filozófusunkat mutatja be. A sorozat néhány darabja itt jelenik meg először; az ebbe a gondolatkörbe való tartozásukat, töredékes voltuk ellenére, hivatali irat-jellegükből kibontakoztatva a sajtó alá rendező meggyőzően igazolja. Együtt olvasva őket, a kutatás végre jó kiindulópontot kap XIX. századi eszmetörténetünk egy igen fontos fejezetének az eddigieknél alaposabb feldolgozásához.

A második fejezet (*A hazai bölcsészet múltja*), Erdélyi befejezetlen régi magyar filozófiatörténetét tartalmazza, szintén új fejezetekkel bővítve. A régi magyar irodalomtörténet kutatóinak nyújthat elsősorban anyagot és szempontokat e csonkaságában is nagyjelentőségű mű, elsősorban az eperjesi filozófiai körről szóló része. Különösen mintaszerű, ahogyan a sok helyen a teológia köntösében jelentkező gondolatok filozófiai vonatkozásrendszerét kibontja. Erre következik a – sajnos – szintén folytatás nélkül maradt Bacon-portré, valamint a sárospataki tanár filozófiatörténeti előadásainak jegyzetei; ez utóbbiak szintén kiadatlanok és a pedagógia-, valamint eszmetörténeti kutatás fokozott figyelmére tarthatnak számot.

A második ciklus tartalmazza az esztétikai műveket. A régről jól ismert, alapvető tanulmányokat (mint pl. az *Egyéni és eszményi*) itt is kiegészítik eleddig teljesen ismeretlen szövegek, pl. a *Szépészeti alapvonalak* és így együtt sikerrel rajzolják ki a meg nem valósult rendszeres esztétika körvonalait. Más, ismert műveinek viszont itt jelennek meg első ízben azok a részei, melyeket a szerző annak idején elhagyott. (Pl. az *Egyéni és eszményi* már említett, Henszlmann Imrével közösen írott fejezetei.) További, eddig ismeretlen cikkek színháztörténeti és művészettörténeti érdekességeket rejtenek. A sajtó alá rendező közölte ezen kívül a töredékes Weinbarg-fordítást és Boileau Ars poeticájának magyarítását is: mindkettő elengedhetetlen a reformkor esztétikai és irodalomelméleti nézeteinek mélyebb megismeréséhez.

A terjedelmes Függelék (785–893. l.) részben töredékeket, részben a nagy művekhez készített jegyzeteket, részben azokat a műveket tartalmazza, amelyek az író diákkorában keletkeztek, másolás útján és nem teljes hitelűek. Ez a rész nincs megjegyzetelve, hiszen már tulajdonképpen maga is a kommentár-típusú jegyzetrészhez tarto-

zik. (A főszövegre vonatkozó jegyzetekkel való egységes használatukat a névmutató utalásai teszik lehetővé.)

A Jegyzetek (895–1115. l.) ismertetik a művek keletkezéstörténetét és művenként újrakezdődő kommentárt nyújtanak. A Szójegyzék a ritkább szavakat tartalmazza (itt megjegyzendő, hogy az Erdélyi által ritkán használt „megye" jelentése nem „terület", hanem hatáskör; latinizmus a „provincia"-ból.)

Sajnos, a *Névmagyarázat és névmutató* nem áll a kötet többi részének filológiai színvonalán. Részben teljesen felesleges információkat tartalmaz (pl. Goethe-német költő, Homérosz-görög költő stb.), részben elnagyolt (pl. Gattus nem volt humanista, hanem domonkos szerzetes és teológus, Hirtadusról a főszövegből is kiderül, mint a magyarázatból, hogy spanyol skolasztikus volt), részben következetlen átírásával még jobban összekeveri a főszöveg szükségszerűen következetlen görög, esetenként keleti névhasználatát, részben értékelést ad dióhéjban ott, ahol csak regisztrálnia kellene (pl. Heltai Gáspár „a XVI. sz. legeredetibb és legnagyobb magyar elbeszélője"), részben teljesen téves információkat tartalmaz (pl. Faludi Ferenc: premontrei szerzetes stb.). A következő kötetekben erre a részre jobban kell ügyelni.

Szörényi László

Eörsi István: A derűlátás esélyei.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 455 l.

Eörsi István az elegyes műfajú kötetek alkotója az utóbbi jó néhány évben. Legújabb könyve – bár bizonyos tekintetben hasonló sajátságokat mutat a sokféleségben – a teoretikust, a publicistát mutatja be. Azaz, verset, novellát, netán drámát az olvasó a gyűjteményben hiába keresne (igaz, ezeknek szándékosan elmetszett csíráit sokszor észreveheti), viszont az értekező műfajnak legtöbb változatát megtalálhatja. Eörsi legkorábbi itt szereplő írása 1964-ből való ugyan, de a kötet gerincét a 70-es években született kritikái, esszéi, publicisztikai dolgozatai képezik; mintegy folytatva korábbi könyvét, az *Ürügyeim*et, mely a 60-as évekről szól.

A derűlátás esélyei négy nagyobb fejezetre tagolódik, az író speciális, ám szerteágazó érdeklődési területei szerint. A *Színház, Film* és *Mindenféle* fejezetek előtt, nyilván nem véletlenül, a *Költészet* című nagyobb egység áll, egyben mutatva, hogy Eörsi különféle tájékozódási pontjai között mindenek ellenére a líra szerepel a legfontosabb helyen, úgyis mint a gyakorló költő „vallomása".

Jellemző módon, az egyik legizgalmasabb és vitára késztetőbb tanulmánya a hasonlóan provokáló Brechtről szól (*Brecht és a líra*). De olvashatunk itt az amerikai beatnemzedék kiemelkedő költőiről (Ginsberg, Ferlinghetti, Corso), Ernst Jandl „szövegeiről" két tanulmányt is, és T. S. Eliot verseiről is, többek közt. Olyan merész és kevéssé hálás feladatra is vállalkozik Eörsi, hogy *Karinthy Frigyes* költészetét elemezze, méghozzá oly módon, hogy ebből Karinthy kivételes költői nagysága bontakozzék ki. (De szerepel itt még egy-egy rövidebb írás erejéig *Nagy László, Kálnoky László* is.) Két, illetve három tanulmány érdemel ebben a fejezetben különös figyelmet: *A költői világszemléletről* (1964) című, és a két Jandl-dolgozat (*A „Miként" megszállottja, Egy*

kudarc örömei). Előbbi Eörsinek azt az alaptételét hivatott bizonyítani, hogy bármilyen költészetet is művel az alkotó, a műalkotás alapja a határozott világlátásmód.

Eörsi vonzódik a kísérletező, avantgarde művekhez és alkotókhoz; szemlélete nyitott, a művészet széles spektrumát képes befogni, de nem kritika nélkül. És ugyanez érvényes a színházzal, filmmel és egyebekkel foglalkozó írásaira. Általánosságban az is levonható ezen írásokból, hogy Eörsi – bár például a legnehezebb filozófiai szövegek autentikus fordítója is (pl. Lukács) – mindig az adott *társadalmi valóságból* indul ki, sőt elsősorban, minden művészi-elméleti kérdésen túl, ez izgatja, erre keres válaszokat. Így szerepelhet Ernst Jandl „ezoterikus" szövegeinek elemzésétől Chaplin, Peter Brook művészetének kérdésein át a nyugatnémet terrorizmus, a 68-as diákmozgalmak kérdéséig szinte minden a kötetben. (Miközben a magyar szellemi életből olyan „apróságok" sem kerülik el a figyelmét, hogy ki mit művel Lukács György emlékével és szellemi örökségével.)

Indulatos, provokáló és állásfoglalásra késztető kritika-publicisztika gyűjteményt vehet kézbe tehát az olvasó, s egyben olyan kivételes ajándékkal is gazdagodhat, hogy léteznek olyan kritikusok is, akik határozott véleménnyel bírnak nemcsak a művészet dolgaiban.

Dérczy Péter

Az 1660-as évek költészete (1661–1671).
Sajtó alá rendezte Varga Imre. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 827 l. + 8 tábla. (Régi magyar költők tára. XVII. század 10.)

A Régi magyar költők tára XVII. századi sorozatának tizedik kötete kronológiailag szorosan illeszkedik az előző két kötethez (*Bethlen Gábor korának költészete* és *A két Rákóczi György korának költészete*). Beosztása is ezekhez hasonló: első részében a kettőnél több ismert verset író szerzők találhatók (Dömötöri György, Kállói Fényes István, Czeglédi István, Nógrádi Mátyás), majd az egy-két versű, vagy csak prózai szövegben előforduló kisebb versbetéteket szerző költők, a keltezetlen, de történelmi-életrajzi okok folytán mégis ezekbe az évekbe sorolható versek, végül a naptárversek következnek.

A kötet anyaga csak egy évtized verstermékeit foglalja magába, s már vastagsága is jelzi, hogy a költészet mennyire általánossá vált ezekben az időkben. Nagyobb költői egyéniséget nem találunk a kötet szerzői közt. A versek zömét az egy-két művű költők írták, s csak formai megkötések folytán emelkednek ki közülük az úgynevezett „nagyobb költői életművel" rendelkező alkotók: az ő 3–15 versük terjedelemben sem, poétikailag sem múlja felül a többiekét. A legtöbb versszerző nem szerepel az akadémiai irodalomtörténetben sem, így a kötet jegyzetanyaga nagyon sok új tényt és ismeretet tartalmaz.

Az 1660-as évek költészete rendkívül feszült politikai légkörben született: alig omlott össze az erdélyi fejedelemség II. Rákóczi György balszerencsés lengyelországi vállalkozásával, a magyarországi területek is egyre keservesebb helyzetbe jutottak a török háborúk, a Habsburgok ellenreformációs-abszolutisztikus törekvései, az ezek ellen

szervezkedő magyar próbálkozások (Zrínyi Miklós politikai tervei majd a Wesselényi-összeesküvés), és ezeknek megtorlása miatt. A kötet legnagyobb részét ezeknek az eseményeknek lírai-históriai-publicisztikai visszhangja adja: Paskó Kristóf, Kállói Fényes István és Lukács deák történeti énekei, az erdélyi fejedelemségért folytatott harc paszkvillusai, a Zrínyi Miklóshoz és a Wesselényi-összeesküvéshez kötődő versek, majd az első kuruc bújdosók sorsának megverselései.

Keletkezésük idejénél fogva ebbe a kötetbe került a kor politikai eseményeihez fűződő énekeken kívül Csernátoni Mártonnak a hun és magyar vezérekről szóló fordítása, Nadányi János *Kerti dolgoknak le-írása* című könyvének nagyszámú verses részlete, néhány verses találós mese, több bibliai história és a híres panaszvers, *A nyúl éneke.*

Uray Piroska

Fábián Zoltán: Mesterek és kapcsolatok.
Új Auróra, Békéscsaba, 1981. 167 l.

Fábián Zoltán emlékezeteit az elbeszélő írja; noha egyszer-kétszer „hőseinek", szeretettel elhalmozott alakjainak hozzá írott leveleiből is idéz – a Szabó Pál- és a Darvas József-portrében él ezzel a hangulatfokozó elemmel –, a jó ízű, tanulságos történet jobbára kerek: a filosz-kíváncsisággal fölemlített „adalék" vagy „adat" belesímul az összképbe. Az emlékező szerencsés életutat mondhat magáénak. Közvetlen közelről szemlélhette egy nagy nemzedék kiteljesedését. Szabó Pált, aki édesapjának barátja volt, *Az első mester* titulussal illetheti. Oly nagy hatással volt rá, hogy később alig sikerült kikerülnie a Szabó Pál-i életmű – regények és elbeszélések – „bűvköréből". Az, hogy édesapja után az írónak köszönhet legtöbbet, egy vallomással is fölér: „Olyan örökséget hagyott rám, amely nélkül kevesebb lennék embernek, írónak egyaránt."

Veres Pétert (*Két emlék*) korán, már debreceni diákként megismerhette és élete nagy ajándékának tartja, hogy később az Írószövetségben mellette dolgozhatott, élményeket őriz, miképp vitatkozott Kodolányi János és Veres Péter a *Boldog békeidők* előszaván. Az *Egyszeri és megismételhetetlen* című írás Darvas József önmaga iránti igényességét, s a *Részeg eső* Szóláth Bélájának tragédiáját idézi. Darvas, aki elég sokszor megmerült a politikában is, hősével együtt vállalta a „belső rendteremtést". A több részes emlékezésből az író „hétköznapi" arca is megismerszik, a falujárások, az író-olvasó találkozások életművet is lendítő igénye. Az emlékezésnek ebbe a vonulatába tartozik a szép Simon István-portré (*„Megfagy az egek könnye"*), mely egy utolsó találkozást elevenít föl – a költő szülőföld szeretetét rögzíti. Fábián a személyes emlékeken át jut el Simon István költészetének elemzéséig, különösen figyelemreméltó, amit a költő képrendszeréről mond.

Köszöntői szintén személyes hangú vallomások, póz nélkül. Adyban (*Tehet többet a költő?*) Kelet–Közép–Európa énekesét ünnepli, a „kíméletlenül korbácsoló" szellemet. A *Menedék Makón* József Attila fiatalabb éveibe kalauzol, s próbálja kideríteni, mit jelentett a költőnek az a város, ahol egy rendkívüli ember, a makai Szókratész: Espersit János is tevékenykedett, s milyen szerepe volt az életműben a Makón eltöltött éveknek.

A könyv legérdekesebb részében azok az írások kaptak helyet, melyek a *zeneértő* szakértelmével íródtak.

Szakolczay Lajos

Fábry Zoltán Összegyűjtött Írásai.
Második kötet (1926–1929). Újságcikkek, tanulmányok. Válogatta és összeállította Fónod Zoltán. A jegyzeteket készítette Fónod Zoltán és F. Kováts Piroska. Bibliográfia: Reguli Ernő. Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1981. 495 l.

A csehszlovákiai magyar irodalom nagy egyénisége életműsorozatának második kötete – az elsőhöz hasonlóan – leveleket, újságcikkeket tartalmaz. A mintegy másfélszáz írás többsége itt jelenik meg első ízben kötetben, sem az 1978-as levelezéskötet, sem más gyűjtemények nem adták közre a sok esetben azóta gyűjtött írások nagy részét. Az 1919 után Csehszlovákiába emigrált magyar írókkal való levelezése, Kassákhoz írt levelei, Zoláról, Hašek *Svejk*jéről, Kazinczy Ferencről, az új orosz irodalomról írott tanulmánya, a kibontakozó szlovákiai magyar irodalom első köteteit üdvözlő kritikái és a többi dokumentum Fábry Zoltán széles látóköréről, feladatvállalásáról, érzékeny közéleti reagálásairól vallanak, ismeretükben hitelesebb kép rajzolható a már eddig is méltán elismert, sokat idézett íróról, szerkesztőről, irodalomszervezőről. A jegyzetek szűkszavúak, de pontosak, a bibliográfia példamutató szakértelemmel veszi számba mindazokat az írásokat, amelyek a kötetben figyelemmel kísért életszakaszban keletkeztek (s amelyeknek nem mindegyike került a kötetbe), hasznos kislexikon egészíti ki a kötetet, amely a Csehszlovákiával bármilyen kapcsolatban levő magyar írók – Fábry kortársai – adatait közli.

R. T. O.

Fehér Ferenc-bibliográfia.
Szerkesztette és összeállította Németh Gábor és Sallainé Kővágó Rózsa. Nagy Lajos Városi-Járási Könyvtár, Kalocsa, 1981. 7 l. (A kalocsai Nagy Lajos Városi-Járási Könyvtár bibliográfiai sorozatai, 1. szám.)

A jugoszláviai magyar költő életművét felölelő „bibliográfia" amatőr vállalkozás. A füzet nagyobb részét a bevezető írás teszi ki, mely – gyakran hivatkozva Bori Imrére – Fehér Ferenc költészetét mutatja be. Egy-egy életrajzi adat is megtudható belőle, s nem kevésbé az, hogy a költőt irodalmi munkásságáért milyen díjakkal jutalmazták (Híd-díj, Szenteleky-díj, Zmaj-díj). A „bibliográfiai" rész sovány és hiányos. A megjelent műveknek csak a címét, műfaját és a kiadás évét rögzíti, nem beszél a megjelenés helyéről, a kiadóról s a könyvek terjedelméről sem. A Fehér Ferencről szóló írások közt mindössze nyolc (!) tanulmány és kritika bibliográfiai adata szerepel. A szerkesztők csupán a nagyobb, összefoglaló jellegű írásokat tartották érdemesnek fölvenni anyagukba – Bori Imre, Kovács Kálmán, Kristó Nagy István tanulmányait –, és azokat

az írásokat, melyekhez könnyen, kutatómunka nélkül hozzájuthattak (Pintér Lajos „lexikon-cikke" és Szekér Endre interjúja a kecskeméti Forrásból). A bibliográfia legnagyobb hiányossága, hogy az olvasó – kutató ezt a bibliográfiai vázlatnak is kevés adattárat nem használja – semmit sem tud meg Fehér Ferenc könyveinek magyarországi és jugoszláviai visszhangjáról.

Szakolczay Lajos

Fehér Imre: A feledés homályából. Szélpál Árpád hazai irodalmi munkássága. Törökszentmiklós, Városi Könyvtár, 1981. 184 l. (Helyismereti füzetek 8.)

A kiadvány a magyar avantgarde irodalom feldolgozásában az úttörő érdemű munkák közé tartozik. A már négy évtizede emigrációban élő Szélpál Árpád fiatal korában a hazai forradalmi avantgarde-dal és a baloldali szociáldemokráciával tartott kapcsolatot, egyik kulcsalakja volt a Kassák körül csoportosuló nemzedéknek. A pályakép megrajzolásában nemcsak a pályatársak, hanem Szélpál Árpád is segítségére volt Fehér Imrének, a számos fontos mozzanat tisztázásához járult hozzá a dokumentumokat alaposan és körültekintően értékelő szerzővel együtt. A mintegy 150 oldal terjedelmű tanulmány megrajzolja a sokműfajú alkotó pályaképét, tíz fejezetbe tömörítve jellemzi költői, újságírói, kritikusi és közéleti tevékenységét.

1917-ben került kapcsolatba Szélpál Árpád az aktivista költőkkel és Kassák Lajossal, majd a Galilei Körön, Népszaván keresztül a MA című folyóiratig jutott el, itt jelentek meg versei. Életének egyik legértékesebb szakasza volt az a másfél-két esztendő, amelyben a MA körül kibontakozó irodalmi-művészeti mozgalomhoz tartozott. Első verseskötete 1918-ban jelent meg *Tüntetés* címmel, Bortnyik Sándor linóleummetszeteivel. Fehér Imre aprólékosan elemzi a kötet verseit, elemzéseivel segít az avantgarde költészet esztétikájának, stilisztikájának kialakításában. Nemcsak képzőművészeti rokonságait, meghökkentő képeinek jelentését boncolgatja, számbaveszi a kötet korabeli fogadtatását is. Részletesen ismerteti Szélpál Árpádnak a Tanácsköztársaság idején megjelent verseit, vitacikkeit.

A Tanácsköztársaság után 10 hónapi börtönre ítélték, s csak jóval később kapcsolódott be ismét az irodalmi életbe. 1927-ben jelent meg *Húsz év* című második verseskötete, a verseken erősen érződik Kassák hatása, s az előző kötettől számos vonatkozásban eltér. Fehér Imre kiemeli az itt megfogalmazódó legfontosabb gondolatokat: az emberkultuszt, a reményvesztettségét, az elembertelenedés tagadását. A kötetben meg nem jelent „ténylírát" is részletesen elemzi a szerző, majd Szélpál novellisztikáját is ismerteti. Hosszan foglalkozik az újságírói, fotóművészi és a szavalókórusmozgalom aktivistájaként végzett munkájával is, méltatja folyóiratszerkesztőként szerzett irodalomtörténeti érdemeit. Például elsők között volt, akik József Attila verseit közölték, s érzékenyen, értőn elemezték. A marxista esztétikai eszmerendszer kialakításához is hozzájárult markáns kritikáival, változatos témájú cikkeivel. Amint Agárdi Péter megállapította róla: ő jutott el „a szociáldemokrata irodalomkritika marxista maximumáig". Nemcsak Illyésről, Tamási Áronról, Fodor Józsefről, Zelk Zoltánról írt, hanem elsők között fedezte fel a munkásköltőket is. Szántó György mellett a Periszkóp c. folyóirat

szerkesztőjeként, évkönyvek és naptárak szerkesztése mellett a Népszava irodalmi rovatát is sokáig vezette. 1939-ben a fasizmus elől menekült Magyarországról, azóta két újabb kötete jelent meg Párizsban, ezek elemzését azonban már nem tűzte ki céljául a szerző. Tanulmánya végén közli Szélpál Árpád műveinek teljes bibliográfiáját, témakörök szerint csoportosítva valamennyi önálló és periodikákban megjelent művét, felsorolja a róluk készült kritikákat is, s emellett a magyar avantgarde irodalom fogadtatásáról is bibliográfiát ad. A magyar kultúra emlékeinek feltárásában fontos szerepe van a helyismereti kiadványként napvilágot látott kötetnek, s módszertanilag is követendő példa lehet.

R. Takács Olga

Fioláné Komáromi Gabriella: A hetvenes évek ifjúsági regényei.
Tankönyvkiadó, Budapest, 1981. 207 l.

A szerző egy elhanyagolt, pontosabban: a kritika által elhallgatott területet fedezett föl magának: az ifjúsági regényeket.

Fioláné Komáromi Gabriella, Lengyel Balázs meglátását idézve vallja: a gyermekirodalom ugyanolyan esztétikai törvények alatt áll, mint a 'felnőtt' irodalom. Tehát, van olyan mű, melyet igazi, a felnőttek által is kedvelt, igazi író írt, látása és világszemlélete, de főképp regénytechnikája nem, vagy alig különbözik a nem fiataloknak szánt művektől (Mándy Iván, Somogyi Tóth Sándor, Takáts Gyula, Gyurkovics Tibor, Kiss Dénes, Gion Nándor, Illés Sándor stb.). Van a csak „ifjúsági műfajban" tevékenykedő tisztes középszer és megint mások – nem is kevesen! –, akiknek a megjelenést csupán ez a mindmáig ellenőrizetlen műfaj biztosítja. A szerző nem irigyelni való: kásahegyen kellett magát átrágnia, míg ráakadhatott egy-egy olyan műre, melyért érdemes volt ezt a tanulmányt megírni. Mindenekelőtt ilyennek találtatott Gyurkovics Tibor „háborús" regénye, a filozófia és mese határán egzisztáló *Rikiki*, Szabó Magda *Abigél*je, Varga Katalin *Kislányom, édesem*-je. Köntös Szabó Zoltán *Bárka ring az Urbán-öbölben?* című műve, Gion Nándor *Postarablók*ja, Szántó Tibor *A Denevér-kastély* című, „a magyar irodalom egyik legjobb, legszebb ifjúsági regénye".

A tanulmányíró rövid, gyakran a vizsgált regény tematikáját középpontba állító fejezetek sorozatában nyilatkozik meg (*Kalandok félmúltban, Hátrahagyott gyermekkor, „Volt egyszer egy háború", Kaland és mindennapiság* stb.). Ez a mozaikos szerkesztés, melynek – akárhogy is vesszük – egyszer-másszor nem éppen lendítője a tárgyalt művek egymásutánisága, a linearitás, (a *„könyvről-könyvre"*) határozza meg a tanulmány stílusát is: az olvasói élmény idézetekkel, mások elemzéseiből vett megállapításokkal van alátámasztva. Fioláné Komáromi Gabriella oly jól ismeri kérdéskörének szakirodalmát (de még – egy-két észrevétele bizonyítja – a magyar próza gyermekhőst szerepeltető, nem fiataloknak készült regényeit is), hogy alig tud szabadulni mások hatása alól. Még a cselekmény elmesélése közben is ki-kipillant, hogy mielőbb saját fölfedezése mellé állíthassa az őt bizonyító (nemegyszer vitára serkentő) kritikai véleményeket. Észrevételei mindig találóak: az évtized ifjúsági regényeiből (talán csak a török idő kivétel) miért szivárgott ki a történelem, s ha meg benne van „romantikus fordulatként a hősök sorsát általában (miért csak) a magánéleti szféra konfliktusai teljesítik be?"

A tanulmány adatgazdagsága bámulatos, a szerző véleménye 150 ifjúsági regény ismeretéből szűrődött le. Tanulmányát a kisbibliográfia – *Egy évtized ifjúsági regényei,* 1970–1979 –, cím- és névmutató egészíti ki.

Szakolczay Lajos

Fischer Sándor: Retorika.
A közéleti beszéd gyakorlata. 2. változatlan kiadás. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1981. 308 l.

Több, mint egy évtized telt el e könyv első megjelenése óta, s ebben a tárgykörben azóta sem született bővebb összefoglaló munka. A retorika gyűjtőcím számos műfaj (szónoklat, előadás, beszéd valamennyi változata) megjelölésére szolgál. Fischer Sándor rövid történeti bevezetés után két nagy fejezetben tér rá a leendő szónokok, közéleti személyiségek, színészek felkészítésére: az első rész az elméleti ismereteket (szerkesztés, anyaggyűjtés, címadás, stíluskövetelmények stb.), a második rész a gyakorlati tudnivalókat ismerteti (hangképzés, kiejtés, légzéstechnika, ritmushibák, hangsúlyozás, hanglejtés). Röviden szól a beszéd gyakorlati lélektanáról és a beszéd fajairól is, végül pedig világtörténelmi és magyar szemelvényekkel zárja tankönyvként használható munkáját. Mindazok, akik valamilyen céllal közönség elé lépnek, haszonnal forgathatják a könyvet, és segítséget nyújthat a külföldön magyart tanító szakembereknek is.

R. T. O.

Gáll Ernő: Az erkölcs dilemmái.
Esszék, tanulmányok. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár-Napoca, 1981. 260 l.

A jelenkori magyar filozófiának, etikának, az ideológiatörténeti és szociológiai gondolkodásnak egyik kiemelkedő alakja Gáll Ernő, akinek mennyiségileg is számottevő munkásságában a nemzetiségi tudat történeti kialakulásának vizsgálata, a morálfilozófia, az új nemzetiségtudomány megalapozása és a dogmatizmus felszámolása, az egyneműsítő kizárólagosság elleni küzdelem áll a fő helyen. A nagy tudatossággal épülő életmű konkrét tartalmait legutóbbi kötetei (*Tegnapi és mai önismeret,* Kriterion, 1975; *Nemzetiség, erkölcs, értelmiség,* Szépirodalmi, 1978; *Pandora visszatérése. A reményről és a méltóságról,* Kriterion, 1979), a kolozsvári egyetem professzoraként és a Korunk főszerkesztőjeként való működése egyaránt jelzik. *Az erkölcs dilemmái* cím alatt összegyűjtött tanulmányai valamennyien erkölcsi implikációjúak; az elsődlegesen elméleti vagy filozófiatörténeti és eszmetörténeti dolgozatoknak közös törekvése annak a konfliktusos társadalmi közegnek a históriai és szinkron elemzése, amelyben az egyéni és a kollektív erkölcs létezik, s amelyben a dilemmák fölismerése és a helyes választás egyén és közösség sorsát egyaránt meghatározza. A kötet első nagy fejezete hat írásban elemzi a szabadságnak mint a méltóság optimális közegének, és az erkölcsi fele-

lősségnek mint komplex társadalmi tevékenységnek a változásait. Eközben jelzi a modern tudománynak azokat a feladatait is, amelyekkel kapcsolatban mindinkább felmerül egy új intellektuális-morális hozzáállás, rendszer kidolgozásának fontossága. A második fejezet (*Elkötelező örökség*) *Gramsci* és *Lukács* etikai nézeteinek összevetését, a *Dimitrie Gusti* és a magyar (nemcsak erdélyi) falukutatás közti kölcsönhatások elemzését, valamint a *Németh László* metaforájával jelzett kelet-európai „tejtestvériség" eszmetörténeti értékelését adja, gazdag forrásanyag felhasználásával. *A nemzeti művelődés erkölcsi kisugárzása* c. fejezet már a jelenhez közelít: *Balogh Edgár Itt és most* (1976) c., a régi Korunkról írott kismonográfiájával vitatkozva a Dienes-féle Korunk időszakára tekint vissza a korrekció jegyében, s ugyancsak Balogh Edgár szerepét, jelentőségét elemzi, jelezve a szemlélet sajátosságait is a szerző *Szolgálatban* (1978) c. visszaemlékezéseit olvasva. *Deák Tamás Don Juan*ját elemezve a motívum filozófiai tartalomváltozásait követi nyomon, s jelentős tanulmányt szentel *Székely János A nyugati hadtest* c. novelláskönyve nyomán a „bűnvalló" irodalomnak, megvédve és szorgalmazva azokat a törekvéseket, amelyek a tárgyilagos múltértelmezés szigorú önvizsgálatával hiteles önismeretet és morális fölényt adnak. A romániai magyar művelődésben a hetvenes évek második felében intenzíven jelentkező nemzedéki kérdés jellegzetességei és egész problematikája Gáll Ernőt a nemzedékiség elméleti vizsgálatára és a kisebbségi kultúrában való jelentkezésének történeti áttekintésére ösztönözték: a *Nemzedéktől nemzedékig* c. összefoglalás a Tizenegyek (1923) jelentkezésétől a harmadik Forrás-nemzedékig követi nyomon a jelenséget, annak ideológiai és irodalmi változásaival együtt. *A forradalmi tudat antinómiái* c. fejezet az erkölcsi integritás veszélyeiről, *Bretter György* gondolkodói életművéről szól, két személyesebb hangú eszszével zárva a kötetet. Közülük a *Nehéz örökség* az 1957-ben újrainduló Korunk feladatairól, szerkesztéséről, dilemmáiról és maradandó eredményeiről számol be, a személyes emlékeket és tapasztalatokat a negyedszázados folyamatba ágyazva. A könyvet jól válogatott jegyzetanyag zárja.

Csapody Miklós

Gáll István: Hullámlovas.
Móra Könyvkiadó, Budapest, 1981. 350 l. (Kozmosz Könyvek)

A mindössze 50 éves korában elhunyt szépprózaíró Gáll István e *Hullámlovas* című kötete azon utolsó könyvei közé tartozik, melyet ő maga állíthatott össze és megjelenését is megérte még. E megállapításnak azért van jelentősége, mert a *Hullámlovas* nem az írótól általában és köztudottan megszabott műfajú – novella, regény – írásokat tartalmaz: Gáll István kritikáit és egy-két nagyobb lélegzetű esszéjét gyűjtötte össze benne.

A kötet olvasójának bizonyos megfontolásokkal kell forgatnia a kritikagyűjtemény lapjait. Ehhez fogódzót maga Gáll István nyújt előszavában: „Vagyis – bár huszonöt éve írok kritikákat – nem tarthatom magam igazi kritikusnak, inkább csak hullámlovasa vagyok a műfajnak." A *Hullámlovas*ban azonban az író nem a teljes „kritikusi" korszak műveit foglalja össze, hanem kizárólag a 60-as, 70-es években született

recenziókat. Nem tarthatjuk ezt véletlennek: Gáll István – kizárólag a prózára figyelve – kortársai (nemzedéktársai) és az utána sorakozó generációk szépprózájának eredményeit, kudarcait, kísérleteit veszi számba; azét az időszakét, amikor maga is egyre fölfelé ívelő pályát futott be. Kettős szálú megközelítésben kell hát látnunk kritikáit – egyfelől sok találó megjegyzést, megérzést figyelhetünk meg az egyes írókat, könyveket illetően, ugyanakkor másfelől – s ez talán még fontosabb és jellemzőbb – magáról Gáll Istvánról tudhatunk meg többet és kevésbé áttételeset.

A *Hullámlovas* két nagyobb egységre bontható: az egyik, melyben Gáll saját nemzedékének előfutárait, illetve idősebb pályatársait – Lengyel József, Déry Tibor, Illés Endre, Örkény István stb. – elemzi intuitív biztonsággal, valamint generációja számára jelentősebb tagjainak művészetét – Sánta Ferenc, Fejes Endre, Hernádi Gyula, Galgóczi Erzsébet, Szabó István, Szakonyi Károly, Moldova György, Csurka István stb. – térképezi föl. Sajátos módon – mert Gálltól távol állnak – azonban olyan nem realista írókkal is foglalkozik, mint Mészöly Miklós, Mándy Iván. A kötetnek ebből a nagyobb részéből kibontakozik Gáll ars poeticája: a realista, elsősorban a hagyományos formákhoz kötődő – s ezt többször deklaráló – író műhelyvallomásai, melyek különösen az író szépprózai alkotásainak elemzésekor nyújthatnak segítséget kritikusnak, irodalomtörténésznek. Tárgyaljon így bármilyen írót is Gáll István, helyes megérzései mellett mindig saját novellaírói, regényírói felfogásáról árul el a legtöbbet.

A könyv második nagyobb egysége a „fiatal írókkal" foglalkozik, két esszévé táguló írással (*Új nemzedék, Péter, küzdjünk meg?*) és igen sok elsőkötetes prózaíró kritikájával. Az itt sorakozó alkotások általában igen rövid lélegzetűek, s csak ritkán, akkor sem mindig az értéknek megfelelően (lásd pl.: *Bólya Péter: A felelős*), mélyebben elemzőek. Mégis jelentősnek és fontosnak kell tartanunk Gáll Istvánnak ezeket a dolgozatait, mert szinte egyedülálló, hogy egy idősebb pályatárs az utána következő nemzedék művészi tevékenységét ilyen segítő szándékkal – ám nem elnéző szigorral –, viszonylagos megértéssel, szellemi, esztétikai nyitottsággal kísérje figyelemmel lépésről lépésre. Ennek nagyon is száraz, külső bizonyítéka, hogy az utóbbi két évtized összes jelentős „fiatal" prózaírójáról megemlékezik (Bereményitől, Nádastól Esterházy Péterig).

Ha nem is érthetünk mindig egyet Gáll István ízlésével, esztétikai meggyőződéseivel és ebből következő értékítéleteivel, az bizonyos, hogy a *Hullámlovas* a 60-as–70-es évek prózájára nézve dokumentumértékű és jelentőségű könyv, melyet megszorításokkal, de minden irodalmár haszonnal forgathat.

Dérczy Péter

Gelléri Andor Endre Válogatott Művei.
A válogatás, a szöveggondozás és a jegyzetek Vargha Kálmán munkája. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 884 l. (Magyar Remekírók)

A két háború közötti magyar irodalom egyik ígéretes elbeszélőművészének, Gelléri Andor Endrének elbeszéléseit és *Egy önérzet története* című befejezetlen önéletrajzi regényét közli a Magyar Remekírók sorozat, *Vargha Kálmán* válogatásában. A kö-

tetben található száznyolc novella válogatás az *Ezüstből gyúrt kenyér* című *Sz. Lódi Gabriella* gondozásában, 1979-ben megjelentetett könyv anyagából; az Egy önérzet története negyedik kiadásként lát napvilágot ebben a kötetben. Vargha Kálmán Gelléri Andor Endrét méltató utószavát az életrajzi adatok és az elbeszélések betűrendes mutatója követi.

M. R. J.

Gerelyes Endre bibliográfia.
Összeállította: Kojnok Nándor. Az életrajzi adatokat közli: Juhász Sarolta. Balassi Bálint Nógrád Megyei Könyvtár, Salgótarján, 1981. 191.

Az *Utószó* szerint a kiadvány egy komolyabb vállalkozás előmunkálatának tekinthető. 1983-ban lesz a tragikus sorsú Gerelyes Endre (1935–1973) halálának tizedik évfordulója, s ez alkalomból jelennék meg a teljességet megközelítő személyi bibliográfia. A mostani könyvészeti „vázlat" anyagát az összeállító témakörök és „a használatot elősegítő célszerű szempontok szerint" csoportosította. A három nagyobb egység a következő:

I. Önálló kötetek és azok visszhangja.
II. Antológiák, melyben Gerelyes Endre-írás szerepel.
III. Válogatás az író folyóiratokban és hírlapokban megjelent munkáiból.

Az utóbbi „fejezet" szintén három csoportra oszlik: az első Gerelyes Endre szépirodalmi, szociográfiai és publicisztikai műveit rögzíti (51 adat); a másodikban azok az írások kaptak helyet, melyekben a szerző írókról, könyvekről, művészetről vallott (21); a harmadik a vitákat, válaszokat, interjúkat közli (10). Az *Irodalom Gerelyes Endréről* fejezetcím alatt 21 tanulmány és cikk címleírása olvasható. A bibliográfia a köszöntőket és nekrológokat is számbaveszi. Kár, hogy a bibliográfiához névmutató nem készült.

Szakolczay Lajos

Gergely Mihály: Szakmám a lelkiismeret.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 501 l.

Az író, szociográfus, szerkesztő hatvanadik születésnapjára megjelent válogatás Gergely Mihály közéleti érdeklődésének, a magyar társadalom elmúlt évtizedei problémái iránti érzékenységének hű tükre. Tartalmazza az első megjelenése idején (1969) nagy visszhangot kiváltott *Röpirat az öngyilkosságról* című szociográfiáját; falujáról, egy miskolci munkásról, a divatról szóló tanulmányát, az 1957–1980-as években vezetett naplójegyzeteit. A második nagy ciklus a soknyelvűség problémáival, az anyanyelv romlásának, rontásának riasztó jeleivel, a nyelvtanulás jelentőségének bizonyításával foglalkozó tanulmányait, jegyzeteit, vitairatait közli, az utolsó három írás pedig képző-

művészeti tárgyú. Gergely Mihály könyve gondolkodásra ébresztő, lelkiismeretvizsgálatra indító olvasmány, újabb látlelet korunk jelenségeiről.

R. T. O.

Gyagyovszky Emil: Én többet adtam.
Válogatott versek. Válogatta, az előszót írta Szilágyi János.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 169 l.

A korai magyar szocialista irodalom egyik úttörő költőjének életművéből készült válogatás hat kötet alapján, időrendi szakaszokra bontva mutatja be költészetének maradandó, jellegzetes alkotásait. Szilágyi János bevezetője röviden jellemzi Gyagyovszky Emil életútját, törekvéseit, a munkáséletforma megörökítésében szerzett érdemeit, háborúellenes költészetét. A századelő irodalmi életét kutatók számára érdekes adalék az Ady költészetével szembeállított, a Népszava szerkesztői által követendő példaként idézett költő életművének megismerése.

R. T. O.

Gyuris György – Vajda Lászlóné: Írások Móra Ferencről.
Bibliográfia. Szeged, 1981. 344 l. (A Somogyi-könyvtár kiadványai 23.)

A húszas-harmincas évek egyik legolvasottabb, legnépszerűbb magyar írójának, Móra Ferencnek életében is, halála után is keserű diadala volt. Sokan és sokszor írtak róla, legtöbbször szuperlatívuszokban, az ünneplésből már életében kijutott neki, de igazán jó, értő írás, mely életútját és pályáját is híven mutatná be s eligazítana életműve rejtelmeiben, mindmáig alig született. Nagy, már-már túlburjánzó a vele foglalkozó filológia is, mégis, nemcsak a valóságos eredmények atomizáltak, töredezettek, de az egész kép is hiányos, egyoldalú. E felemás helyzetre mi sem jellemzőbb, minthogy írásait három bibliográfia is regisztrálja (*Csongor Győző* és *Vajda László* munkájaként), de az életműről biztonságos áttekintésünk – Vajda korai halála miatt – nincs még.

E helyzetet *Gyuris György* és *Vajda Lászlóné* bibliográfiája is csak némileg egyértelműsíti. Összeállításuk több mint kétezer tételének ugyanis igen nagy része efemer értékű, publicisztikus tévesztésekkel, félrerajzolásokkal terhes írásokat takar. Az anyag vegyessége, színvonal- és jellegbeli különbségei, persze, nem a bibliográfusok hibája; a bibliográfus mindig olyan anyagot regisztrál, amilyent a kutatók publikálnak. Az *Írások Móra Ferencről* áttanulmányozása után azonban nem lehet szabadulni a gondolattól: nem lett volna-e jobb e „teljes", de rengeteg salakot tartalmazó bibliográfia helyett egy válogatott, bőven annotált könyvészetet kiadni, mely a valóban releváns írások közt igazította volna el a kutatókat, érdeklődőket? A „teljes" bibliográfia most – összeállítói derekas munkája ellenére – kevesebbet ad, mint egy válogatott adhatna; a sok rossz, tévedésekkel, elírásokkal, újságírói frázisokkal tarkított írásból nehéz kiszűrni a valójában használhatót. A mutatók persze, némileg segítenek e bajon; a konkrét keresési szempontok, lehetőségek „fölkínálása" könnyíti a kutatást. De csak némi-

leg. A mutató nem pótolhatja az irodalomtörténész tájékozottságát, szakmai kompetenciáját.

L. A.

Halász Gábor: Tiltakozó nemzedék.
Összegyűjtött írások. Szerkesztette és sajtó alá rendezte Véber Károly. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981. 1193 l.

Az 1945-ben tragikus körülmények között, fiatalon meghalt Halász Gábor nemzedéke egyik legkiemelkedőbb esszéírója volt. Életében mindössze egyetlen kötete jelent meg, *Az értelem keresése* címen 1938-ban. Címében már legfőbb célkitűzését is kifejezte. Irodalomtörténészként, esszéíróként, kritikusként egyaránt jelentős munkásságából 1959-ben jelent meg az első válogatás, Véber Károly munkája. A kötet végén Kozocsa Sándor bibliográfiája is szerepelt, melyből kitűnt, hogy még nagyon sok írás várja kötetben való közzétételét. Halálának 75. évfordulóján, 1977-ben a Magvető Könyvkiadó az 1959-esnél valamivel bővebb válogatással emlékezett meg Halász Gáborról. A jelenlegi gyűjtemény valamennyi eddigi válogatás anyagát tartalmazza, az 1977-es kiadásban 52, ebben 159 írás szerepel. Néhány korai művén, az elveszett *A magyar politikai gondolat a XIX. században* című tanulmányán, a Babits Mihállyal közösen készített *Az európai irodalom olvasókönyve* című munkán és levelein kívül valamennyi tanulmánya, esszéje és kritikája, kötetekhez írott előszava és önéletrajzi jellegű írása olvasható benne. Tíz ciklusba rendezte a szerkesztő az anyagot, a kötet első felében a történeti sorrendet követve, a második felében pedig az írások megjelenésének időpontja szerint sorjáztatva a recenziókat. Halász Gábor munkái kivételes műveltségről, széles körű tájékozottságról, tárgyszeretetről, finom ízlésről és érzékenységről tanúskodnak. Amint a róla szóló irodalom egybehangzóan bizonyítja: munkássága mérték és példa marad irodalmi gondolkodásunk és a magyar esszéirodalom számára. (Még akkor is, ha némely kérdésben az idő megcáfolta, illetve az általa is sürgetett, s azóta megindult kutatások, kritikai kiadások nem minden állítását támasztották alá.) Számos kutatás szükségességére ő hívta fel elsőnek a figyelmet; irodalmi hagyományaink őrzésében, feltárásában úttörő érdemei vannak, őt dicséri *Az angol irodalom kincsesháza* című antológia összeállítása is. Nemcsak a magyar és az európai nagy korszakok jelentős műveit hozta közel a magyar olvasókhoz (többek között Shakespeare, John Donne, Balzac ihlették nagyobb tanulmányokra), hanem a kortárs világirodalmi alkotásokra is figyelt, de munkásságának legtekintélyesebb részét az új magyar irodalmi irányzatok, kísérletek, új művek méltatása, az új értékek felmutatása alkotta. Nemcsak Szerb Antalra illett a Halász Gábor által adományozott „szenvedélyes olvasó"-i cím, rá is; tömör, remekbeszabott recenziói a már klasszikussá vált művekről ma is izgalmas olvasmányok. Minden műhöz „az esszéíró kevésbé módszeres, ha nem is kevésbé felelős álláspontjáról" közeledett. Jegyzetanyaggal, az írások első megjelenési helyének közlésével és egy hosszabb utószóval ellátva még több információt kaphattak volna, de a jelen gyűjtemény e formájában is gazdagítja a huszadik századi irodalomtörténetet.

R. Takács Olga

Hanák Tibor: A filozófia: kritika.
Integratio XIV. Bécs, 1980. 215 l.

Hanák Tibor, a Bécsben élő filozófus új könyve négy ciklusból áll: *Kritika és filozófia, Problematikus marxizmus, A filozófusok kritikája, Írók filozófiája*. Szempontunknál fogva bennünket az utolsó ciklus érdekel, melynek írásai először különböző nyugati magyar lapokban és folyóiratokban, valamint kötetben (*Kerényi Károly és a humanizmus*, Zürich, 1978) jelentek meg. A szerző nemegyszer kisebb változtatást hajtott végre a szövegen – például a Magyar Műhely *Szentkuthy*-számában megjelent tanulmányának lábjegyzeteit elhagyta, más írásokat kiegészített.

Könyvének negyedik ciklusában a huszadik század nagy magyar íróit-gondolkodóit elemzi: Füst Milánt (*Füst – mítosz – valóság*), Németh Lászlót (*Mennyiség – minőség*), Kerényi Károlyt (*Apolló és Dionüzosz között*), Szentkuthy Miklóst (*Praefilozófia*), Cs. Szabó Lászlót (*Az eszményi város*) és Határ Győzőt (*Vonulástan*). Mindenik arc többé-kevésbé már ismert, de nem annyira, hogy az egyetemes magyar művelődés ezen életműveket már magába oldotta volna. Kerényi Károlyról úgyszólván alig tudunk, Németh László életműve mostanság áll viták középpontjában, Szentkuthy Miklós könyveinek zavartalan megjelentetéséig jutott el, és a két nyugaton élő magyar író közül Cs. Szabó László a szerencsésebb, életművének egy kis hányada Magyarországon is hozzáférhető. Határ Győző műveit – köztük a figyelemre legméltóbbat, a *Golghelóghit*, melyről Hanák is értekezik – beszerezhetetlen könyvek rejtik.

Hanáknak jól kivehető érvrendszere van, lépésről lépésre halad az elemzésben, s egyre jobban kiviláglik: nem csupán az írókat, műveik filozófiáját kedveli, hanem a hozzájuk vezető – általa föltárt – utat is: gondolkodni kellemes. Füst Milán rendhagyó esztétikája, a *Látomás és indulat a művészetben*, véleménye szerint azért nehezen elemezhető, mert úgy, olyan színes nyelven – „a szépíró választékos szavaival, nagy mesélőkedvével" – íródott, mint az írónak bármely műve („ezek az előadások is éppoly alkotások, mint mondjuk a *Feleségem története.*"). E viszonylagos rendszert vizsgálva mégis több minden kiderül: az író bőséggel merített az idealista hagyományokból; számára az élmény, a belső látomás az elsődleges; ennek ismeretelméleti eredete az angol felvilágosodás korában keresendő (Berkeley); az élmény valóságként kezelése az empiriokriticizmus koncepciójának közelében mozog; nála „a realizmus esztétikai értelmének képviselete eleve kérdéses"; eme esztétikának századunk irányairól nincs mondanivalója stb.

Németh László tanulmánykötetеit elemezvén rámutat a „kultúroptimista nevelői programjára" – „a 'minőség' minden nevelés központi fogalma és ügye..." –, megállapítja, hogy „a minőség mint erkölcsi eszmény tudományosan nem igazolható és nem is fejezhető ki kvantitatív nyelven", fölfedi *A minőség forradalmának* összetevőit. Véleménye szerint az író „filozófiát érintő eszmélődései és talán egész gondolkodása rejtett középpontjában nagy múltú dualizmus húzódik meg", s Németh a két fogalom – minőség és mennyiség – elméleti összefonása helyett elkülönítésükre hajlott. „Az élet és tudomány, a minőség és mennyiség szétválasztásának vállalásával filozófiai mesterkedések nélkül és akaratlanul is voltaképp korunk legnagyobb gondolkodóival társalog, Heideggert és Wittgensteint szólongatja."

A Kerényi Károlyról szóló esszé bizonyítja, hogy a nagy ókortudós „Apolló meg-

érkezését tekintette a görög vallás- és kultúrtörténet egyik legnagyobb eseményének". Evvel, idézi meg tanulmányának alakját, a „szellem vallása" alakult ki, „a világosság és tisztaság, a rend és a harmónia követelése".

Több részből áll a Szentkuthy Miklósról szóló alapvető tanulmány is. Noha Hanák úgy véli, hogy visszás a *Prae* filozófiájról írni, a könyv egészét, jellegét és szándékát nézve, megtalálja a közelítés módját: ha kiemel is részeket, mindig a *teljesség*ről beszél. A műnek nincs világképe – mondja –, a könyv a határtalanságot hirdeti (*Kép és képtelenség*); kiemeli az erotika fontosságát, a szépség szerepét, fölfedi a különös világot, mely „bűnlehetőség" (*Bűn és Istentan*), ír az „elbizonytalanodott vallásosságról", s arról, hogy helyenként „az egész filozófiai alapprobléma" miként szűkül a nyelv kérdésévé (*Ismeret és nyelv*). Elemzéseiben, vonatkozási pontként, számtalan filozófus neve és gondolatrendszere említtetik: Heideggeré, Nietzscheé, Bergsoné, Schopenhaueré, Kierkegaardé stb. „A Prae nyugodt élvezetet kínál. Nem filozófiát, hanem bölcsességet és stílust" hangzik a végkövetkeztetés.

Cs. Szabó László egyéniségét az író egyik legragyogóbb könyvén (*Római muzsika*) keresztül tárja fel: az esszék sorozata nem „történeti képeskönyv", bár a „színes sorok" ezt is láttatni engedik, hanem híradás „az útonlevés és a megnyugvást ígérő örök haza összetartozó képéről".

Határ Győző kilenc estét kitöltő misztériumdrámája, a *Golghelóghi* egy sajátságos „vonulásfilozófiát" mutat, a könyvben központi helyet kap a *vándorlás* motívuma. Miközben az esszéíró Határ „valóságos nyelvi univerzumán" töpreng, elemzése nyomán észrevevődik eme filozófiai felfogás két fő síkja: a kritikai és lebontó jellegű, valamint a spekulatív és kísérletképpen újrafelépítő. Hanák véleménye szerint e két sík együttesen érzékelteti az író „kozmikus pesszimizmusának dimenzióit".

Szakolczay Lajos

Hatvany Lajos: Harcoló betűk.
Szerkesztette: Hatvany Lajosné. Bibliográfia: Rozsics István. Gondolat Kiadó, Budapest, 1981. 518 l.

Hatvany Lajos neve sokáig elsősorban csak a modern magyar irodalom mecénásaként volt ismeretes az irodalmi köztudatban. Ady Endrével, a Nyugattal, később József Attilával forrt össze áldozatos, tettekben megnyilatkozó értéktisztelete. Lassanként azonban egyre teljesebbé válik az az életmű is, melyet íróként, kritikusként teremtett; megjelentek regényei, *Így élt Petőfi* című nagy vállalkozása több kiadásban is. A jelenlegi kötet főképpen folyóiratokban hozzáférhető tanulmányait, kritikáit gyűjti össze Hatvany Lajosné gondos szerkesztésében. Azokat a régi és modern magyar irodalommal foglalkozó írásait, melyek eddigi kilenc tanulmánykötetében nem szerepeltek. Nagy Péter értékelése szerint Hatvany „hivatott irodalomszervező és lenyűgöző csevegő, tehetséges író és az életet élvező világfi, határozott ítéletű műpártoló és bőkezű mecénás" volt – mindezekre jó példát szolgáltat ez a színes, változatos gyűjtemény is. A tárgyalt írók korszak szerinti sorrendjét követik Hatvany szenvedélyes hangú, figyelemfelkeltő, gondolatgazdag, inspiratív írásai Kazinczy Ferencről, Csokonairól, Berzse-

nyiről, Kölcseyről, Petőfiről, Aranyról, Tompa Mihályról, Lévay Józsefről, Bródy Sándorról, Gárdonyiról. Nagyobb teret szentel kortársainak; Molnár Ferenc, Lengyel Menyhért, Szomory Dezső, Ignotus, Ady Endre, Móricz, Babits, Kaffka Margit, Juhász Gyula, Szép Ernő, Schöpflin Aladár, Erdélyi József, József Attila új műveinek, egy-egy életmozzanatának, a modern magyar irodalom kialakításában betöltött szerepüknek. Figyelmet érdemlő Juhász Ferenc tehetségét üdvözlő, a rádióban elhangzott, nyomtatásban először megjelenő írása is.

Személyes élményeit megörökítő írásai főképpen Adyt és József Attilát idézik. A kötet végén Rozsics István összeállításában gazdag bibliográfia található: Hatvany Lajos valamennyi munkáját felsorolja, önálló köteteit, folyóiratokban megjelent írásait pontos adatokkal, időrendi sorrendben adja közre.

R. Takács Olga

Hegyi Béla: Hitek, választások.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981. 353 l.

Legújabb kötetében csak módszerét változtatja meg Hegyi Béla, tárgya ugyanaz marad: nyitottság a gondolkodók, írók-költők teremtette és közvetített hitértékekre. E gondolatkör tagjai egyben feltétlenül közös természettel bírnak: antropocentrikusak. Emberképük személyes és történelmi megítélése az, ami választás elé állítja a Vigília szerkesztőjét: esszét vagy tanulmányt írjon róluk. Ahol túlságosan fogalmi, absztrakt rendszer épült – Aquinoi Szent Tamás és Marx esetében –, ott egyértelmű a szerző döntése: értékel, mégpedig úgy, hogy egyben hatástörténetüket is felvázolja.

Prohászka Ottokár és *Giesswein Sándor* alakító jelenléttel hozzájárulnak koruk történelméhez, az adott jelenségek mögött a természetfölötti létrend teologizált lényegét látván – „a forradalmak füstje alatt a Szentlélek tüze ég." *Dienes Valéria* gondolkodói œuvre-jének feltárása alkalom a primitív racionalitással megölt hit intellektuális-perszonális föltámadásának példázatára. Bergson „tiszta emlékezete", „a kezdetek metafizikai bizonyosságú pontja úgy kapcsolódik Teilhardhoz, – Dienes szellemi 'kézvezetőinek' egyikéhez –, hogy az előbbiből részesül, az utóbbihoz közeledik az emberi személy tudata."

Kassák, aki az élet, a történelem és a személyes magatartás dolgaiban nem kötött soha kompromisszumot, válasza mindig a kimért igen-igen, vagy a nem-nem egyértelműségére szorítkozott, a hit és a nemhit kérdésében az igent is meg a nemet is egyként latolgatta. Hiányzott belőle a döntés biztonságtudata, éthoszát a szüntelen (igazság) keresés vágya alakította. Ezért alkothatott a hit és nemhit dialektikus egyensúlyt benne.

Déry nem volt kereső, mint Kassák, csak következetes racionalista, aki elismerte az ész korlátait, az élet alapkérdéseinek megválaszolhatatlanságát – hitét „materialista sóhajtásoknak" nevezve.

Veres Péter híven saját szellemi élete elvéhez: „akárhová, akármeddig, de tovább önmagától", újra és újra átgondolta magában a kereszténységet, mint történelmi és társadalmi jelenséget – annak transzcendenciája nélkül.

A Kassák-monográfus *Rónay György* hitének dialektikája evangéliumi fogantatású: Isten és emberszeretet pólusai között feszül Istenbe és az emberbe vetett hite. Ez a hit a szeretet evolúciójában teheti jobbá a szüntelen megújulásra váró társadalmat.

Az 1976 és 79 között keletkezett írásokat a hit elvesztésének, megtartásának művekben és személyes magatartásban kitapintható kohéziója szervezi s fonja összse egységes kötetté.

Tóth Tibor

Heltai Gáspár: Krónika az magyaroknak dolgairól.
Sajtó alá rendezte Kulcsár Margit. Bevezette Kulcsár Péter. Magyar Helikon, Budapest, 1981. 473 l. (Bibliotheca Historica)

Heltai Gáspár (1510–1574) műve nem tekinthető a magyar történelem megbízható forrásművének, nem tükrözi kora tudományos színvonalát sem, mégis kiemelkedő alkotása régi magyar irodalmunknak: ez a munka az első sikeres törekvés a történelem regényes prózává való átformálására. Számos forrást, krónikát használt fel saját műve megírásához a szerző, ezek alakításáról, bővítéséről Kulcsár Péter bevezetője pontosan, szakszerűen tájékoztat. A mű 1943-as népszerű kiadását Varjas Béla gondozásában adták ki, 1973-ban megjelent hasonmás kiadása, ugyancsak Varjas Béla munkája eredményeként, 1980-ban pedig Nemeskürty István a Magyar Remekírók sorozatban tette közzé néhány részletét.

A jelenlegi kiadás a teljes szöveget közli, mai helyesírás szerint, élvezhető, közérthető formában, a kiadótól megszokott szép nyomdai kivitelben. Nagy szerepe lesz a régi magyar irodalom iránti érdeklődés fenntartásában, elmélyítésében a nem szakember olvasók körében is.

R. T. O.

Herczeg Gyula: A XIX. századi magyar próza stílusformái.
Tankönyvkiadó, Budapest, 1981. 332 l.

Korábbi nagy stilisztikai munkájához, *A modern magyar próza stílusformái*hoz hasonlóan Herczeg Gyula a 19. század magyar prózájának vizsgálata során is főként a mondatszerkezetek elemzésére koncentrál. Ebben a művében azonban a közlésmódok rendszerének és a leírásnak a vizsgálatát – a múlt századi próza szerkezeti jellegzetességeiből következően – az összetett mondat elemzése szorítja háttérbe. A világos szerkezetű, hatalmas példaanyagot mozgató mű elsősorban Ambrus Zoltán, Bródy, Csiky Gergely, Eötvös, Fáy, Gozsdu, Gyulai, Jókai, Jósika, Justh Zsigmond, Kazinczy, Kemény, Mikszáth és a századvég realistáinak műveit idézi úgy, hogy a szemelvények egy-egy mondatstilisztikai vagy -ritmikai jelenség bemutatói, s nem az adott életmű módszerét példázzák elsősorban. Herczeg Gyula vizsgálatai kimutatják, hogy a csigavonalon

haladó, a mellékmondatból új mellékmondatokat indító szerkesztés a 19. század magyar prózastílusában nem volt uralkodó típus, és noha jelen van a korszak kezdetén, a klasszicizáló, számos kötőszóval és bonyolult alárendelésekkel élő körmondat a korábbi stilisztikai korszakok sajátja. A munka első nagy fejezete a *fennkölt stílus* jellegzetességeit, mindenekelőtt a ritmikusan felépített körmondatot elemzi Kölcsey, Eötvös, Kemény és Kossuth művei alapján, bemutatva a közlésmódok rendszerében az egyenes beszédet és a függő beszédet, gazdagon illusztrálva a leírás (portré, ház, házbelső, táj) módozatait is. A másik nagy fejezet a fennkölt stíl ellentéteként a prózai életszerűséget és mértéktartást, annak stilisztikai meghatározóit tárja föl hasonló alapossággal és példagazdagsággal, míg a mű harmadik része *Századvégi kaleidoszkóp* cím alatt, főként Petelei István prózája segítségével illusztrálja az elsősorban a leírásban végbement változásokat. A kötetet jegyzetanyag és az idézett művek listája egészíti ki.

Csapody Miklós

Históriás énekek és széphistóriák.
Válogatta, a szöveget gondozta, az előszót és a jegyzeteket írta Molnár Szabolcs. Albatrosz Könyvkiadó, Bukarest, 1981. 356 l.

A bukaresti egyetem Irodalomtörténeti Tanszékének tanára a XV. században keletkezett *Szabács viadala* kivételével, a XVI. század bőséges epikus termésének legjavát válogatta egybe, amikor e kötet szerkesztésére vállalkozott. A magyar történelem jeles alakjairól, eseményeiről emlékezik a kötet első, históriás énekeket tartalmazó fejezete. A *Szabács viadala* és a *Cantio de militibus pulchra* névtelen szerzőjén kívül Görcsöni Ambrus, Temesvári István, Temesvári János, Valkai András egy-egy, Tinódi Lantos Sebestyén és Ilosvai Selymes Péter két-két éneke olvasható. Ez az első olyan kötet – s ez örvendetes –, ahol együtt olvasható Görcsöni és Ilosvai Hunyadi Mátyásról szerzett éneke. Eddig Görcsöni befejezetlen munkájának egyetlen folytatását ismertük, azt Bogáti Fazekas Miklós szerezte 1576-ban míg elő nem került egy kéziratos gyűjteményből az Ilosvai által 1575-ben megírt két fejezet, Görcsöni félbemaradt énekéhez.

A kötet második fele hat széphistóriát közöl: *Vitéz Franciskó, Szilágyi és Hagymási, Béla király és Bankó leánya, Telamon királyról és az ő fiának haláláról, Eurialus és Lucretia, Árgirus históriája* sorrendben.

A szerkesztő végül röviden összefoglalja, mit kell tudnunk a szerzőkről, a művekről, s a legszükségesebb jegyzeteket is közli.

Válogatás, olvashatjuk a kötet elején, s ez annyiban is igaz, hogy nem mindig kap teljes szöveget kézhez az olvasó. Hiányt pótol abban az értelemben, hogy ezek az énekek a nagyközönség számára nehezen hozzáférhetőek, és így legalább részleteiben megismerhetővé válik a XVI. század irodalmának java, s közelebb kerül az olvasó táborához régi irodalmunk egy töredéke.

Lévay Edit

Hornyik Miklós: Szabálytalan napló.
Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1981. 290 l.

A fiatal jugoszláviai irodalomtörténész eddig jobbára az újvidéki Hídban megjelent irodalomtörténeti értékű interjúiról volt ismert. Mikrofonja elé állt többek közt Németh László, Illyés Gyula, Déry Tibor, Lukács György, Ottlik Géza, Mészöly Miklós is. Ezek a beszélgetések – nyilván egy új könyv témája – hiányoznak mostani kötetéből. Noha Németh Lászlóról, Mészöly Miklósról egy rövid tanulmány vagy kritikai jegyzet alapján most is szót ejt, tanulmánykötetének nagyobb részét, az *Irodalmunk jellemrajza* című fejezetet azok az írások – kritikák, jegyzetek, portrék, beszélgetések – teszik ki, melyek a jugoszláviai magyar irodalommal, annak sajátos helyzetével, s főképp a Symposion-nemzedékkel foglalkoznak.

Hornyik *Bevezető helyett* mottókat ír könyve elejére: Petőfi, Milkó Izidor, Németh László, Bori Imre, Tolnai Ottó, Lukács György, Szeli István a megidézett szerzők. Azon megállapításaik kaptak általánosabb érvényt, melyek a provinciából kitörést, a „vidékiség" meghaladását, a „vajdasági áporodottság" megbolygatását, a „nemzeti mikroközösség talajából" kinövő irodalmat, s mindenek fölött a teljesítményt szorgalmazzák. A tanulmányíró evvel módszerét is elárulta; szigorúan itél, mércéje sohasem a Szenteleky Kornél által hangoztatott *couleur locale*, hanem az egyetemes magyar irodalom, csúcsaival és értékeivel. Ebben az értékkereső harcban még az egyébként becsült szerző, Tolnai Ottó *Érzelmes tolvajok* című regénye is „álavantgardizmusnak" minősül (*Köd és írás*), Brasnyó István első kötetéről megállapítást nyer, hogy „szóképei, stiláris eszközei nincsenek összhangban törekvéseivel" (*Objektív költészet felé*), Fehér Kálmán értékes *Száz panasz*ában „jóval több a sematizált köznyelvi képlet, mint amennyit – akár programszerűen is – alkalmaznia kellene" (*Költőietlen költőiség*). Az *Emil és az exporthősök* című tanulmány arra keres választ, hogy – 1965–67-ben vagyunk – miképp lett a vajdasági próza nyelvi klisékre, álnevet viselő szereplőkre (ráadásul a szereplők „mesterséges problémákkal" viaskodnak) redukált látszatirodalom, mégha íróikat – Deák Ferencet, Bányai Jánost és Major Nándort – más cél vezette is. Különösen éles, mély elemzéssel párosult hang jellemzi a *Lektori dosszié* jegyzeteit, melyekben Brasnyó István, Kiss Jovák Ferenc (Veszteg Ferenc), Ladik Katalin egy-egy verseskötete, valamint Végel László novelláskönyve és Kolozsi Tibor regénye kerül ajánlásra, illetve elvetésre.

Hornyik azonban nemcsak bírál, ha úgy érzi, méltó értékre akadt, az elismeréssel sem fukarkodik. Tolnai Ottó *Sirálymellcsont* című verseskönyvét vizsgálva megállapítja, hogy a szerző „sokat tanult a francia költőktől, a szürrealisztikus formanyelvű szabad vers művelőitől", s *Kodály* című verse pedig – melyet „ihlet és formáló erő ékszerfoglalata"-ként jellemez – remeklés (*Egy vajdasági parnasszista*). Bosnyák István *Laskói estéké*je kapcsán a tartást üdvözli, nem felejtvén megjegyezni: az „okos és bátor következtetéseket" a terjengősség, a retorikus dagályosság veszélyezteti (*Egy vajdasági moralista*). Triptichonjának – ezt jelzik a címek – kiteljesedését a Németh István-arckép adja, mely – noha vázlatosan – végigkíséri az író pályáját – a Móricz Zsigmond-i indíttatástól a „külső és belső világ komplex ábrázolásáig" (*Egy vajdasági realista*). Bori Imrét Hornyik, a jugoszláviai magyar irodalomtörténet jelesei közt tartja számon. Kassák-tanulmányát (*Kassák Lajos, az író;* 1967), a műelemzések sorából álló portrét,

kikezdhetetlennek mondja, mely úgy próbálta a modern magyar irodalom súlypontjait áthelyezni, hogy Ady nagysága nem szenvedett csorbát, és Kassák modernsége sem lett meghamisítva (*Különlegesség és egyetemesség*). Viszont a Juhász Ferenc és Nagy László költészetét elemző tanulmány – *Két költő*, 1967 – alapján rámutat: „Bori Imre versízlése, költészetszemlélete otthonos tájakat talált Juhász hatalmas ívű, gazdagon áradó verseiben"; evvel szemben: a tanulmányíró „szemlátomást kedvetlenebbül faggatja Nagy László költészetét".

A *Kérdések és válaszok* című fejezetben 12 beszélgetés található. Egypár – Csuka Zoltán, Pap József, Németh István, Deák Ferenc – kivételével a szerző „nemzedéktársait", a Symposion első nemzedékét faggatja. Az itt közölt interjúk (1968 és 1975 között) az újvidéki Képes Ifjúságban jelentek meg; nagyjából azonos a terjedelmük, fölépítésük is hasonló. A kérdező sok mindent ki tudott húzni riportalanyaiból: Varga Zoltán, Ladik Katalin, Tolnai Ottó, Domonkos István, Végel László, Gion Nándor, Deák Ferenc, Böndör Pál, Bányai János indulásukról, kötődésükről, irodalmi (művészeti) vonzalmaikról, készülő műveikről vallottak, s kendőzetlenül elmondták véleményüket a jugoszláviai magyar irodalomról s az irodalmi életről is. Csuka Zoltán pedig, aki nem kis szerepet játszott a vajdasági magyar irodalom indulásában, arról beszélt, hogy mily lökést adott neki a délszláv népek irodalma, s a régi, újvidéki évek: feladatot, ugyanakkor erőt és bizodalmat a Láthatár szélesítésében.

Szakolczay Lajos

Horváth István: Kipergett magvak.
Novellák, emlékezések. Sajtó alá rendezte és utószóval ellátta Cseke Péter. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981. 509 l. (Romániai Magyar Írók)

Horváth Istvánnak (1909–1977), a Kolozsvárt tragikus körülmények között meghalt romániai magyar írónak ez a legteljesebb prózakötete. A Romániai Magyar Írók sorozatában jelent meg, akárcsak 1972-ben az 1941 és 1970 közt írott verseket egybefogó *Tornyot raktam*. A *Kipergett magvak* példásan szerkesztett, a prózaíró Horváth Istvánt a legjobb szintjén láttató gyűjtemény, melynek filológiai értéket ad Cseke Péter alapos tanulmánya (*Kései kérdések*) és a gazdag, az írásokkal kapcsolatban minden részletre kiterjedő jegyzetanyag (hol jelent meg először az írás, van-e szövegváltozata, mikor keletkezett, mit takartak a cenzúra megjegyzései; a tájszavak *szómagyarázata* is itt van feltüntetve).

Cseke Péter, az író legjobb ismerője, érdekes pályaképet ad, melyben – a „titokkeresőnek" indult Horváth István életművéből olvasván ki a válaszokat – sok mindent megpróbál világossá tenni. Már avval is, hogy szüntelenül kérdez; s ezek közül a leglényegesebb: „Vajon mi volt tragikus életérzésének és művészi látásmódjának forrása?" Lehet, hogy Horváth Istvánt alkati fogékonysága, az „ősök üzenetét" hordozó gének, egyéni sorsának hullámverései, közösségének sorsdrámái tették ilyenné, de méginkább az életét végigkísérő „hiányjelek": „a kolozsvári egyetemnek nem hallgatója volt, hanem kisegítő szolgája; akinek New York helyett be kell érnie a metropolisról elnevezett szállodával, no persze: annak is az alagsorával..." A „paraszt-Anteusznak" nem a kény-

szerű autodidakta írói lét elviselése volt a legnagyobb fájdalma – állapítja meg Cseke –, hanem az, hogy tudott-e, és milyen szövetséget tudott kötni a történelemmel. Félre tudott-e állni, amikor öntörvényű világának kiépítéséhez éppen erre volt szüksége. Tény: a kérdések drámát sejtetnek: a sematizmus korszakát, a sematikus versek és tézis-novellák áradását. Kíméletlen, de találó az irodalomtörténész ítélete: Horváth István „prózaíróként maradandót csak akkor alkotott, amikor magyarózdi élményrétegeihez nyúlt vissza."

A kötet, amit egy 1963-ban írt önéletrajz vezet be, három ciklusból áll: *Kipergett magvak* (1943–1944), *Visszapillantó tükörben* (1945–1976), *Mint a magból kikelt fácska* (1975–1976). Az első ciklusban a Magyar Életnél megjelent (1944), azonos című elbeszéléskötet sorrendjét követi. Nem tudni miért, a hajdani kötetből kimaradt a *Fekete felleg alatt* című elbeszélés, több más írással egyetemben. Cseke a kéziratos hagyaték alapján filológiai nyomozást végez, de nem jön rá a dolog nyitjára. Következtetése: ezekkel az írásokkal – „áttételek nélkül érzékeltetik a kisebbségi sors fekete fellegei alatt élő... falu fekete világát" – nem lett volna egynemű a kötet, hiszen az alaphangot azok az elbeszélések adták, amelyek „a paraszti világ kiérlelt, zárt formáinak a felhasználásával készültek".

A *Visszapillantó tükörben* 15 elbeszélést közöl, a *Mint a magból kikelt fácska* pedig egy öreg korban írott önéletrajzi regény részlete, melyben az író csak gyermekkorának ábrázolásáig jutott. A regénytöredékből eddig folyóiratban öt rész jelent meg, itt olvasható egészében.

Szakolczay Lajos

Illés Lajos: Titkos fiók.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 217 l.

Illés Lajos új könyvében tizennyolc szubjektív portrét rajzol kortársairól, akik egyben az elmúlt évtizedek magyar irodalmi életében is kiemelkedő vagy érdekes szerepet játszottak. Az erősen önéletrajzi jellegű visszaemlékezések a diákkorból Németh László, Karácsony Sándor alakját hozzák elő. Az egyetemi évek Sík Sándort, a régi magyar irodalom professzorát idézik, a katonaság alatt pedig Sinkó Ervin bírálta meg a napiparancsként verset író szerző „műveit".

A felszabadulás után Illés Lajos tevékeny részesévé vált az irodalmi életnek, volt kiadói szerkesztő és többek között az Új Írás egyik vezető munkatársa. Ebből az időből származik több portré, Darvas Józsefről, Veres Péterről, Szabó Lőrincről és másokról. A személyes jellegű visszaemlékezések nem nagy eseményeket örökítenek meg, hanem sajátos látásmóddal a kortársak apró jellemvonásait, mellékesnek tűnő cselekedeteit idézik föl, elősegítve egy-egy írói portré árnyaltabbá tételét.

A kötet megjelenése óta újabb folyóiratközlések jelzik, hogy Illés Lajos folytatja hasonló jellegű „emlékidézését", egy majdani Új Írás összefoglaló megírása érdekében.

Németh S. Katalin

Elemér Illyés: Nationale Minderheiten in Rumänien Siebenbürgen im Wandel. Wilhelm Braumüller, Wien, 1981. 322 l. (Ethnos)

Illyés Elemér a romániai nemzetiségi kérdés, illetve az erdélyi magyar történelem és művelődés ismert szakértője, akinek *Erdély változása* című munkája két kiadásban (1975 és 1976) is megjelent. Az erdélyi származású, a kolozsvári egyetem jogi karán doktorátust szerzett történész és közíró hatalmas anyaggyűjtő munkára támaszkodva, alapos forráskritikai tevékenységet végezve foglalkozik a romániai nemzeti kisebbségek történetével, illetve jelenlegi viszonyaival. Német nyelven kiadott összefoglaló műve, korábbi magyar nyelvű munkájától függetlenül, a nyugat-európai közvéleményt kívánja tájékoztatni, bevezetést nyújtva a romániai nemzetiségek történeti, jogi, iskolaügyi, művelődési és vallási helyzetének ismeretébe. A könyv bevezetőjét *Felix Ermacora* osztrák egyetemi tanár, az Egyesült Nemzetek mellett működő Human Rights Committee tagja írta, kiemelve Illyés Elemér munkájának tudományos alaposságát és a feldolgozás nemzetközileg is úttörő jellegét.

Az összefoglalás öt nagyobb fejezetre tagolja anyagát: az első fejezet Erdély néprajzi helyzetével, a három nagyobb népcsoport (a román, a magyar és a német) településtörténetével, illetve jelenlegi elhelyezkedésével és az erdélyi népesség szociális rétegződésével foglalkozik. Ezen a fejezeten belül ad képet a szerző az önálló erdélyi állam történetéről és az erdélyi terület jelenlegi közigazgatási beosztásának kialakulásáról. A második fejezet címe: A nemzetiségek együttélésének lehetőségei (Möglichkeiten einer Koexistenz der Nationalitäten), ebben a fejezetben a román állam nemzetiségi politikáját, pontosabban ennek a nemzetiségi politikának az 1918 és 1980 közé eső történetét, továbbá a nemzeti kisebbségek politikai orientációját, jogvédő küzdelmeit és a nemzetiségi együttélés gyakorlatát mutatja be Illyés Elemér. Ezután a nemzetiségi oktatás alakulásáról és mai viszonyairól tájékoztat, majd pedig a nemzetiségi egyházak (a római katolikus, református, unitárius és szász evangélikus egyház) helyzetét, valamint a román állam egyházpolitikáját írja le, végül a nemzetiségi sajtó és könyvkiadás intézményeit, illetve a román kormányzat művelődéspolitikáját mutatja be.

Illyés Elemér igen alapos kutató munkát végzett, elsősorban a Romániában megjelent hivatalos statisztikai kiadványokra, az ottani román, magyar és német szakirodalomra, illetve sajtóra alapozta következtetéseit, emellett természetesen igénybe vette a magyarországi és a nemzetközi szakirodalom eredményeit is. Megállapításait egész sor statisztikai táblázat, kimutatás és térképvázlat támasztja alá, könyvét rendkívül gazdag bibliográfiai tájékoztató, háromnyelvű (magyar, román és német) helynévmutató, továbbá tárgy- és személynévmutató egészíti ki. Következtetései igen megfontoltak, előadásmódja szakszerű és tárgyilagos, megállapításait nem árnyékolják be nemzetiségi elfogultságok. Mindez arra utal, hogy Illyés Elemér összefoglalásában a nemzetközi tudományos közvélemény megbízható kalauzt talál a kelet-közép-európai nemzetiségi kérdés egy rendkívül bonyolult területének tanulmányozásához.

Pomogáts Béla

Indig Ottó: Csak egy igaz versért élek. Horváth Imre költészetéről.
Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár-Napoca, 1981. 222 l. (Kismonográfiák)

A huszas évek végén nagyváradi újságíróként indult Horváth Imre már költői pályájának első szakaszában a klasszikus fegyelmű négysoros miniatűrök szerzőjeként vált ismertté a romániai magyar irodalomban. Máig gyarapodó életművéről – az 1965-ös *Versek* (Kriterion, Romániai Magyar Írók; bevezette *Kántor Lajos*) utáni fejleményeket is számbavéve, az akkori válogatást kísérő összegző tanulmány óta – *Indig Ottó* nagyváradi irodalomtörténész írta a legteljesebb összefoglalót, a pályaképben a költő vallomásait is hasznosítva. Horváth Imre első darabjai a századvég lírai örökségének, főként Reviczkynek és Vajdának, illetve Heinének és a japán, kínai költészetnek a hangulati-formai hatását mutatják, de költővé érésében jelentékeny szerepe volt a Nyugat első és második nemzedékének s a Korunk szellemiségének is; a folyóirat köréhez váradi barátai: Korvin Sándor, Salamon Ernő, Csehi Gyula kapcsolták. Horváthnak a margittai szülőhely társadalmilag zárt s befeléforduló családi világából A Holnap városának irodalmi életébe vezető útját kíséri végig a kismonográfia szerzője, ahol nyomorban és könnyed bohémságban kezdte újságíróskodását az Estilapnál és az Erdélyi Lapoknál, s ahol verseivel a Tíz tűz c. antológiában jelentkezett. A szerző indokoltan részletezi Horváth pár éves aradi pályaszakaszát is, ez a város a színhelye saját költői hangja megtalálásának s a legelső versfüzetek megjelenésének, a fejezet számbaveszi a kötetek kritikai fogadtatását is, elsősorban az Erdélyi Helikon és a Korunk álláspontját ismertetve. 1938-ban Horváth végleg Nagyváradra költözött, s háborúellenes, antifasiszta tartalmú gondolati lírája később is a Korunk, majd annak megszűnése után főként az Erdélyi Helikon hasábjain kapott fórumot. Indig Ottó pontosan regisztrálja háborút követő fázisait, így az 1948-55 közötti időszakot is, amikor Horváth költészetének addigi meghatározója, az erősen sűrített jelképiségű, szemlélődő filozofikum és meditatív, de teljes emberi hitelű humanizmus a háttérbe szorult s eluralkodott lírájában az ideológiai propaganda agitációs szólamosságának sablonos klisészerűsége; noha az ars poeticákban fel-feltűnő önvizsgálat hangja nem hallgatott el akkor sem, a háborút követő időszakot főként az agitatív töltetű riport- és békeversek jellemezték. Az ötvenes évek második felében Horváth újra visszatért a régi négysoros versportrékhoz és szentenciákhoz, s az 1965-ös gyűjteményes kötetet követően további hét kötetre való miniatűrt alkotott, s képes volt új színekkel gazdagítani egyedi, szinte görögös derűvel megújuló költészetét. Ezt a fázist parabola és prófécia, aforizma és vízió variációi jelzik, s legelső pályaszakaszának századfordulós halálvágyát, melankóliáját a bölcs megnyugvás panteizmusa váltotta fel. Kismonográfiája végén a szerző röviden Horváth gyermekverseit és sajátos bölcsességű aforizmáit is tárgyalja, s hangsúlyozza esztétikum és magatartás egységét; a könyvet 16 lapnyi fotóanyag zárja.

Csapody Miklós

Irodalomtudományi és stilisztikai tanulmányok, 1981.
Szerkesztette Láng Gusztáv és Szabó Zoltán. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981. 278 l.

A Népismereti Dolgozatok, a Zenetudományi Írások, a Művelődéstörténeti Tanulmányok, a Szociológiai Tanulmányok, a Nyelvészeti Dolgozatok kötetei után új sorozata indult a Kriterionnak. Az *Irodalomtudományi és stilisztikai tanulmányok* célja, hogy „teret biztosítson – mégpedig gyakorlatilag egy-egy téma kívánalmaihoz mérten korlátlan teret – kifejezetten irodalomtudományi és stilisztikai kutatások részeredményei számára. Elindul azért, hogy nyilvánosság elé segítsen alkalmakhoz nem kötött tudományos részletkérdéseket, noha azok tulajdonképpen egymáshoz sem kapcsolódnak, tehát összességükben még a tematikai egység igényével sem lépnek fel." A kötet szerzői között nem csupán ismert irodalomtörténészeket, szerkesztőket és egyetemi oktatókat találunk, hanem az egyetem padjaiból csak nemrég kikerült fiatalokat is, akik a romániai magyar szellemi élet centrumaitól távol – többnyire tanárként – továbbra is megőrzik kapcsolatukat a szaktudománnyal.

A tanulmánykötet élén Rohonyi Zoltán alapos munkáját olvashatjuk (Adalékok a kritika élettanához). Kölcsey és Berzsenyi vitáját tárgyalja itt a szerző, ám a konkrét történeti vonatkozásokon túl általánosítható poétikai-alkotáslélektani-kritikai tanulságokat mutat föl. A vita „egész struktúráját" tartja szem előtt, s Kölcsey kritikájában „a nagy értékek elvszerű bírálatát" láttatja. *Mitruly Miklós* Móricz Zsigmond Rózsa Sándor-regényeinek irodalmi előzményeit és folklór-összefüggéseit tárja föl. A betyárromantika darabjait, Gaál József, Petőfi, Vörösmarty betyár-tárgyú műveit, Eötvöstől A falu jegyzőjét, Arany János elbeszélő kötelményeit, Jókai néhány regényét (Szegény gazdagok, Mire megvénülünk, Névtelen vár), Abonyi Lajos „népies prózáját", Eötvös Károly (Utazás a Balaton körül), Mikszáth Kálmán (Krúdy Kálmán csínytevései), Krúdy Gyula regényeit (Az álmok hőse, A betyár álma, Rózsa Sándor) veszi számba, s így jut el Móricz műveiig. Megállapítja, hogy a Rózsa Sándor-regények „a szájhagyomány példátlanul nagyarányú és sokrétű felhasználására, illetve, erőteljes hatására vallanak". *Kántor Lajos* Játék vagy program? címmel Kuncz Aladár szerkesztői tevékenységéről értekezik. A Kuncz-féle „helikonizmus" szerinte nem elzárkózást és arisztokratizmust, hanem „színvonalat, etikai és esztétikai igényt" jelentett. *Sőni Pál* Kuncz Aladár regényét, a Fekete kolostort elemzi. Azt próbálja „nyomon követni, hogyan lesz a nyers valóságból műalkotás [...] eseménysorból *regény*, szerves, átlényegült fiktív valóság..." *Gaal György* tanulmányának címe *Kristóf György munkássága a két világháború között a kolozsvári egyetem magyar nyelv és irodalom tanszékén.* Függelékben közli Kristóf előadásainak jegyzékét, valamint azoknak a névsorát, akik 1922 és 39 között magyar fő- és mellékszakot végeztek. *Cseke Péter* Horváth István költői indulását világítja meg (a Termés c. folyóirat hatását a költő világszemléletére), s a Termés irodalomtörténeti jelentőségéről is szól. *Kiss Mihály* Szilágyi István kitűnő regényének (Kő hull apadó kútba) „időbontásos írástechnikáját", „poetizált regényelvét" vizsgálja. *Lengyel Ferenc* Radnóti költői világképéről, *Sipos András* a hosszú vers poétikájáról ír.

A stilisztikai tanulmányok sorát *J. Nagy Mária* Stílus – egyéni stílus – szóhasználat című munkája nyitja. *Csutak Judit* Juhász Ferenc Anyám című eposzának motívumszerkezetét és nyelvi megjelenítő közegét, *S. Virág Erzsébet* pedig Németh László

esszéinek mondatszerkezeti sajátosságait mutatja be. *Schreiner Mária* a kamaszregények általános szemiotikai (kompozicionális) modelljét körvonalazza.

Olasz Sándor

Jékely Zoltán: A Bárány Vére.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 430 l.

Jékely Zoltán, a nemrég elhunyt kiváló költő- és prózaíró *poeta doctus* volta *A Bárány Vére* című esszékötetéből is kitetszik. Tanulmányok, esszék, kritikák, emlékezések, vallomások kaptak helyet új – még a halála előtt megjelent – könyvében. Érdeklődési körét jelzi, hogy a magyar és világirodalmi tárgyú írásokon kívül más művészeti ágak jeleseiről is olvashatunk a gyűjteményben: Nagy Istvánról, az erdélyi festőművészről, Bartók Béláról és az „életveszélybe sodró erőpróbák, végletes vállalkozások" mellett is a szellemóriás rangján megnyilatkozó Széchenyi Istvánról. Figyelemmel kíséri a színházművészetet – Tamási Áron *Csalóka szivárvány*ának kolozsvári bemutatójáról ír –, a fiatal művészek párizsi honfoglalását – Schöffer Miklós 1937-es föltűnését – nyugtázza, a *Háromszéki népdalok*kal (Konsza Samu gyűjtése) és az 1848-as, 49-es ereklyéket bemutató kolozsvári kiállítással foglalkozik.

A csodagyerekként indult költő – köztudomású: Áprily Lajos fia – az erdélyi irodalom és művészet, sőt a századokba nyúló történelem vonzáskörében él; belőle merít ihletet, gondolkodását ez alakítja. Több mint négy évtizedet ölelnek át esszéi s tanúsítják azt a belső vonzalmat, amit Jékely, az olasz, a német és a francia kultúrán iskolázott szellemi ember egy-egy kivételes egyéniség (Dante, Thomas Mann, Eminescu), őt vallomásra bíró életmű (Krúdy, Kuncz Aladár, Szerb Antal, József Attila), a történelem vadságát és kegyetlenségét a legszörnyűbb látomásnál is valósabban megjelenítő helyzet (*A Bárány Vére*) közelében érez.

Jékely az irodalmat – a régi magyarság literatúráját is belevéve – élő és lélegző szervezetnek fogja föl; meghatódását sem takargatva, erősen vonzódik a hagyományhoz, mely szemében mindig kultúrérték, tovább gyarapítható javak tárháza.

A *Csokonai oltalmában* című ciklusban többek közt ír *Ady Endré*ről; *Krúdy Gyulá*t „az utolsó magyar bűbájos"-ként értékeli, akarva-akaratlan evvel mintegy saját prózájára is ráirányítva a figyelmet; a *Móricz Zsigmond*ot és *Kosztolányi Dezső*t búcsúztató esszében pedig novellisztikus történetben adózik a halhatatlan elődöknek. Valódi esszék ezek a lírai hangú írások, tele töprengéssel, fájdalommal, a legkisebb lelki rezdülést is fölfogó személyességgel. Jékelyt, köztudomású, Széchenyi István naplójának fordítása tűnődésre késztette. Műhelynaplója – az alcímek szerint is erről a sokoldalú szellemi kapcsolatról vall.

Jékely Zoltán, aki a negyvenes évektől kezdve egy ideig újra Erdélyben, Kolozsvárt élt, érdekes – és irodalomtörténeti szempontból fontos – adalékokat közöl *Kuncz Aladár*ról (hét, Szász Böskéhez, Dadi barátnőjéhez írott levelet tesz közzé); ír *Hunyadi Sándor*ról (*Búcsú a világfiságtól*), aki mint kritikus ebben az időszakban a legtermékenyebb. *Dsida Jenő* utolsó kötetét elemezve észreveszi a „barokk képzelethez" illő stíluspróbálkozásokat.

Az *Arion* című esszében (1941) az azóta méltatlanul elfeledett *Reményik Sándor* írói-emberi arca örökítődik meg; ismét a költőt gyászoló, elmúlás fölött érzett fájdalom hívja elő a részben novellisztikus megidézést.

A *Bogáncs és babér* című ciklusban, a föntieken kívül, jobbára kisebb terjedelmű írások – kiállításmegnyitó, köszöntő, búcsúztató és valódi könyvrecenziók kaptak helyet. A kritikus Jékelyt líra és próza egyformán érdekli. Legszívesebben kor- és nemzedéktársainak műveit boncolgatta, így Kiss Jenő, Weöres Sándor, Takáts Gyula, Jankovich Ferenc, Horváth István verseit, Eugen Jebeleanu *János vitéz*-fordítását, Kolozsvári Grandpierre Emil és Jankovich Ferenc egy-egy regényét, valamint Cs. Szabó László s Kacsó Sándor novelláskötetét. Érzékenyen, alkotáslélektani mozzanatokra is kitérve idézi meg a könyvek világát.

Szakolczay Lajos

Jókai-kódex. XIV–XV. század.
A nyelvemlék betűhű olvasata és latin megfelelője. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátva közzéteszi P. Balázs János. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 354 l. (Codices Hungarici VIII.)

Szeszélyes sorozat ez a Codices Hungarici. Még a háború alatt indította el Szabó Dénes, azért, hogy (ha netán az eredeti kódexek a háborúban elpusztulnának) legalább hasonmásuk fennmaradjon. Átírást nem is adott, hogy minél gyorsabban megjelenhessenek a kötetek, de mindössze hármat sikerült kihozni, köztük a Jókai-kódex hasonmását is, Lotz János bevezető tanulmányával. Hosszú szünet után a hatvanas években három kódexet adtak ki, ezúttal a hasonmás mellett ott volt az átírás is. Az 1971-ben megjelent Müncheni-kódex viszont csak az átírást tartalmazta.

A jelen kötet: a legrégibb magyar nyelvű könyvnek, az 1370 után lefordított, s 1440 körüli másolatban fennmaradt Ferenc-legendának kiadása, tulajdonképpen az 1942-ben megjelent hasonmáskiadás második fele. A hosszú érlelés csak használt a kiadásnak. Mint az előszóból megtudjuk, a közzétevő legfontosabb tudományos eredménye az, hogy néhány részlet eddig még hiányzó latin eredetijét sikerült megtalálnia, s ezzel a kódex teljes szövegének latin forrásai rendelkezésünkre állanak, ami a szöveg megértéséhez nagyon fontos. A bevezető tanulmány ezen kívül összefoglalja a kódex történetét és jellemzi paleográfiai sajátságait.

Az átírás olyan pontos, amennyire az emberileg egyáltalán lehetséges. A lapalji jegyzetek tájékoztatnak a fordítás és a latin eredeti viszonyáról (ha pl. a fordító félreértett valamit), felsorolnak továbbá minden olyan apróságot, amelyet az átírás nem képes reprodukálni. Egyetlen tintafolt, pont vagy tévesen elkezdett betű sem marad említetlen, néha már akribiának érezzük e jegyzeteket. Ám a közzétevő bizonyára azt gondolta, hogy inkább legyen három feleslegesnek tűnő jegyzet, mintsem hiányozzék egy fontos.

S. B.

Jókai Mór: A jövő század regénye I–II.
Jókai Mór Összes Művei. Szerkeszti Lengyel Dénes és Nagy Miklós. Regények 18–19. Sajtó alá rendezte: D. Zöldhelyi Zsuzsa. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 914, 499 l.

Ez a regény, amely első fejezetével 1952. július 15-ére hozza (viszi) el az olvasót, a Jókai kritikai kiadásnak valószínűleg a legnagyobb érdeklődéssel várt darabja. S ez érthető is. Elég összevetnünk a *Jegyzetek Kötetkiadások* című szakaszát *A regény utóélete* című fejezettel. Az előbbi arról tájékoztat, hogy *A jövő század regénye* Magyarországon a 20-as évek óta nem jelent meg, az utóbbi viszont arról, hogy aligha van még egy Jókai-mű (sőt még egy XIX. századi magyar regény), amelyet ilyen széles figyelem övezne itthon és külföldön. Sőt: nehéz volna említeni még egy regényt, amelynek centenáriumára tudományos ülésszak figyelmeztetett volna, számos előadóval és gazdag tanulmánykötettel, s úgy, hogy a centenárium idején megünnepelhették volna a könyv utolsó kiadásának félszázados évfordulóját is. Az érdeklődés oka nyilvánvaló – nincs még egy könyve Jókainak, amelyben a történetfilozófia és az államtudomány, a nemzeti jövő és a civilizációs távlatok kérdésköreinek oly sok elemével foglalkoznék, mint ebben. Itt teszi le a maga voksát Eötvös és Kemény nagy történetfilozófiai összegezései mellé. Ám nemcsak az ideológiatörténésznek nyújt gazdag anyagot, hanem a science fiction híveinek, a tudományos műnyelv vagy a XIX. századi magyar–orosz kapcsolatok kutatóinak is.

Nagy elismerés illeti a sajtó alá rendező *D. Zöldhelyi Zsuzsát*, aki elsőnek próbált rendet vágni – a félezer (!) oldalas *Jegyzetek*ben – a regényt övező legendák, többirányú elfogultságok között, s próbálta tisztázni a mű tárgyi világának forrásait, az író eszméinek viszonyát a korral, a XIX. század hatvanas és hetvenes éveinek európai eseményeivel és atmoszférájával. D. Zöldhelyi Zsuzsa munkáját filológiai eredményei mellett az is dicséri, hogy a továbbvizsgálandó területeket is szabatosan kijelölte. A legfőbb munka az irodalomtörténetre vár. Elég, ha arra utalunk, hogy Dosztojevszkij *Ördögök* című regényét éppúgy a Nyecsájev-féle összeesküvés ihlette, mint Jókai vízióját az orosz Nihil birodalmáról. S ahogy Dosztojevszkij regényének hatása már elég pontosan látható a XX. századi regényirodalomban Camus-től – ha tetszik – Spiró György *Ikszek* című munkájáig, úgy kell megtalálnunk *A jövő század regényé*nek helyét a XIX–XX. századi irodalmunk szorongásai és reményei között.

(A Jókai Mór Összes Művei regényfolyamának 18–19. kötete – a megszokottól eltérően – csak „Kritikai" változatban jelent meg, mivel – a sorozatszerkesztő *Bevezetése* szerint – „a tudományos jegyzetek hiánya a mű helyes értelmezését megnehezíti".)

Alexa Károly

„Jót s jól!" Kazinczy-breviárium.
Válogatta, a jegyzeteket és az utószót írta Szilágyi Ferenc. Szerkesztette Papp János. A gyűjtés munkájában közreműködtek a Szombathelyi Tanárképző Főiskola hallgatói. Bírálta és a bevezető tanulmányt írta Z. Szabó László. Tankönyvkiadó, Budapest, 1981. 325 l.

Jelen kötet immár ötödik a sorozatban, a korábbi években Csokonai-, Fazekas-, Kölcsey- és Berzsenyi-breviáriumot adott ki a Tankönyvkiadó. A bevezetőt író Z. Szabó László, Kazinczy Ferenc pályáját elemezvén, Halász Gábor kitűntető megállapítását idézi: Kazinczynak „egy század óta akarva-akaratlanul minden magyar író az adósa". A kötet szerkezete, világít rá az utószó, a régi breviáriumok és „summáriumok" (Kossuth- és Táncsics-breviárium, A magyar felvilágosodás breviáriuma) szerkezetétől eltér: amazok, miniatűr antológiára emlékeztetve, többnyire csak az írók „reprezentatív" műveiből válogattak (általában összefüggő nagyobb részleteket), míg a Tankönyvkiadó kötetei – magától értetődően a fönti is – a szerzők kevésbé ismert gondolatait teszik közkinccsé. Szilágyi Ferenc szerint ennek a módszernek köszönhető, hogy kirajzolódik „az író eszmerendszerének, gondolat- és érzelemvilágának kristályszerkezete..." „tehát tömörítve előttünk áll az író egész emberi és művészi–szellemi arculata". A breviáriumoknak külön érdekessége, hogy függelékként tartalmazzák az életmű egy-egy ismeretlen vagy kiadatlan darabját.

A Kazinczy-breviárium – az eddigi ilyen jellegű könyvek közt a legterjedelmesebb, – tárgykör szerint csoportosít, 10 fejezetet foglal magába. Címeiket érdemes fölsorolni, hiszen minden esetben utalnak a tárgykörre: I. „...minket a *Világosság vezérl...*"; II. *„A mi nyelvünk..."*; III. *„Íz, csín, tűz..."*; IV. *„Írói érdem"*; V. *„Szeretett hazánk!"*; VI. *„A virtus és ész elsőbb, mint a fény..."*; VII. *„A nevelés felől..."*; VIII. *„A szeretet s a baráti hűség..."*; IX. *„Pályám emlékezete"*; *Kazinczy ismeretlen műveiből.*

A Kazinczy-breviárium – irodalomtörténeti „csemegeként" – egy kiadatlan Kazinczy-levelet is közread, melyet a kötet válogatója fedezett fel a kassai Állami Levéltárban. Szilágyi a körülményekről is beszámol: „Kazinczy II. József uralkodása idején kassai tankerületi felügyelőként dolgozott, s felvilágosult gondolkozásához híven nagy lelkesedéssel szervezte a vegyes felekezetű – lényegében: állami-népiskolákat, a „nemzeti iskolákat". A fönnmaradt magyar nyelvű levél szerint „különösen szívén viselte a művelődésből kirekedt zsidóság fölemelkedését". A másik dokumentum a „hazafit, a balsorsában is mindig jobbra törő, állhatatosan reménykedő embert villantja elénk". Kazinczy fogsága idején újra lefordította a svájci Salomon Gessner idilljeit, a kéziratot a sárospataki kollégium könyvtára őrzi. A kézirat végén olvasható „becses följegyzést" közli Szilágyi, mely szerint az író azért ajándékozta a „kézírást" a patakiaknak, hogy „Maradjon ott s azokban, akik azt látni fogják, ébresztgesse vagy nevelje a haza szent szeretetét s a gondviselésbe való szent hitet."

A Kazinczy-breviáriumot jegyzet- és képanyag egészíti ki.

Szakolczay Lajos

Józsa Péter–Jacques Leenhardt: Két főváros – két regény – két értékvilág. Olvasásszociológiai kísérlet. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1981. 530 l.

Józsa Péter és Jacques Leenhardt közös műve, mely magyar és francia nyelven is megjelent, jóllehet az olvasásszociológia szűkebb területéhez tartozik, nem elhanyagolható tanulságokkal és felismerésekkel szolgálhat az irodalom bármely területén munkálkodó szakember számára is.

Említést érdemel mindenekelőtt maga a vállalkozás jellege: hasonló nemzetközi együttműködésre az irodalomszociológiai kutatások terén mind ez ideig nem akadt példa. A szerzők egy magyar és egy francia regény (*Fejes:* Rozsdatemető; *Perec:* A dolgok) olvasásszociológiai vizsgálatát végezték el; többszáz magyar és francia olvasóval töltettek ki a regényekkel kapcsolatos kérdéseket tartalmazó kérdőíveket.

A kérdőívre kapott válaszokat társadalmi-foglalkozási csoportok szerint elemezték, mind a magyar, mind a francia anyagban; majd elvégezték a két ország anyagának összehasonlító vizsgálatát, csoportonként és összességében is. Az elemzés olyan értékrendszerű orientációkat mutatott ki a két regény kapcsán, melyek a magyar és francia olvasók esetében szignifikánsan eltérőnek mutatkoztak. Már maga az „olvasási mód" (a szerzők által kidolgozott fogalom) is eltérően alakult a két országban: míg a francia olvasók egy részét az „analitikus-szintetikus" megközelítés jellemzi, a magyar olvasót a tények és jelenségek szintjén megragadó („faktuális vagy fenomenális") olvasás, illetve a szereplő személyekkel való azonosuláson alapuló „identifikatív-emocionális" megközelítés.

Az ún. „olvasási rendszerek" – melyeket külön-külön dolgoztak ki a magyar és a francia anyagra vonatkozóan – már az olvasó értékorientációját tárják fel: társadalmi-politikai nézeteiket, állásfoglalásaikat – a regénybeli szereplőkhöz, helyzetekhez stb. való viszonyulásuk alapján.

Igen érdekes – néha meglepőnek tűnő – eredményeket hozott a két anyag összehasonlító vizsgálata. Egyetlen, kiragadott példával érzékeltetve a feltárt eredmények jellegét: A Perec-regény kapcsán az elemzés kimutatja, hogy míg a magyar olvasók vonatkoztatási bázisa a jólét, mint érték, addig a francia olvasónál ugyanezt a funkcióit a szabadság eszméje tölti be.

Irodalomtörténeti szempontból is tanulságos a két regény – különösen a Rozsdatemető – mindkét országbeli kritikai fogadtatásának a részletes feldolgozása. A Rozsdatemető körül lezajlott vitákban a kritika módszereinek és nézőpontjának változása három fázisban zajlott le az évek során. A kezdeti megdöbbenést a regényben ábrázolt állapotokon később a magyarázat keresése váltotta fel, míg végül a harmadik fázisban megkezdődött a regénynek, mint szövegnek az elemzése.

A szerzők ezt a folyamatot bizonyos vonatkozásaiban modellértékűnek tekintik a magyar társadalmi gondolkodást illetően. Ezért kockáztatják meg azt a feltételezést, hogy bizonyos idő elteltével az átlagolvasó értelmezése is továbbfejlődhet – bár ezt kétségessé teszi az a tény, hogy míg a kritika már 1967-ben eljutott az értelmezés harmadik fázisába, addig a vizsgálat idején (1970-71) a minta egyetlen olvasója sem képviselte ezt a magasabb szintű olvasási módot.

A vizsgálat elméleti tanulságai közül az egyik legfontosabb – a szerzők szavait idézve: „Anélkül, hogy tagadni akarnánk azt a tényt, hogy az olvasás egyéni aktus,

melyben számos pszichológiai tényezőnek megvan a maga szerepe, eredményeink alapján bizonyítottnak tekintjük, hogy a valamely pillanatban reálisan jelenlevő értelmezések együttesét szociokulturális tényezők határozzák meg, s hogy az olvasás (nemcsak maga a viselkedés, hanem a befogadás is) társadalmi tény." Józsa és Leenhardt a konklúziók levonásakor kitér a kommunikáció-elmélet klasszikus fogalomrendszerének a bírálatára is: felvetik e fogalmak (jelentés, zaj, adó és vevő, kód stb.) átértelmezésének szükségességét; abból a vizsgálatuk által bizonyított tényből kiindulva, hogy a társadalmi kommunikáció gyakorlatában ugyanaz a szöveg különböző közleményeket és jelentéseket hoz létre.

A Két főváros – két regény – két értékvilág problémaköre oly szerteágazó és sokrétű, hogy itt csak érinteni tudtuk néhány pontját. Nemcsak gondolatgazdag és újszerű ez a munka – de az olvasót is gondolkodásra, töprengésre készteti.

Erdődy Edit

Juhász Gyula összes művei. Levelezés I. 1900–1922.
Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Belia György. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 518 l.

A költő életművének szövegkritikai kiadása 9. köteteként megjelent gyűjtemény huszonkét év levelezését tartalmazza. A 420 levél több mint fele Juhász Gyulától való, a többit kortársai írták; a levelek többsége itt jelenik meg először nyomtatásban. (A kötet rendkívül gondos szerkesztője, az azóta elhunyt Belia György tájékoztatja olvasóit: még jónéhány közgyűjteményben találhatók Juhász Gyula-levelek, illetve neki címzett levelek, de bizonyos engedélyek híján ezek közlésére még nem kerülhetett sor.) Az itt közreadott levelezés a modern magyar irodalom születésének egyik izgalmas, nélkülözhetetlen dokumentuma. Nemcsak azért, mert híven tükrözi Juhász Gyula életének minden jelentős sorsfordulóját, Adyhoz, Babitshoz, Kosztolányihoz és Oláh Gáborhoz – a leggyakrabban szereplő költőtársakhoz – fűződő kapcsolatát, közös törekvéseiket, hanem azért is, mert a korabeli magyar irodalmi műveltségről, világirodalmi olvasmányokról, művelődéstörténetről, sajtóról is híven tájékoztat, eleven közelségbe hozza a század első évtizedeinek irodalmi közéletét, értékrendszerét, a változtatás irányát, a költészet megújulásának állomásait, fordulatait. Ezt a történetiséget segíti a levelek keltezési időrendben való közlése, s a kötet harmadát kitevő, mindenre kiterjedő jegyzetanyag. Ez a filológiai apparátus több tanulmány anyagául szolgálhat majd, fontos kérdésekben dönthet, pontossá teszi az eddig esetleg csak sejtett műhelytitkokat, kimondja egy-egy mű keletkezéstörténetével kapcsolatban a végérvényes álláspontot. Tanárok, egyetemi hallgatók, kutatók számára sok eddig kiderítetlen esemény, személy, összefüggés adatait tárják fel a levelek alaki ismertetőjegyeit, a lelőhelyet, címzést, az utólag adott keltezés megokolását, az esetleges eddigi közléseket, a címzettek és levélírók pontos kilétét megadó jegyzetek. A Juhász Gyula életművében való könnyebb eligazodás kedvéért a levelekben említett művek mutatója és névmutató is szerepel a kötetben, s 12 fotómásolat illusztrálja a kiadványt. (Egyetlen évszámbeli hibára

kell csak felhívnom a figyelmet: a Szabadkán megjelent, negyvennégy Kosztolányi-levelet tartalmazó füzet nem 1942-ben, hanem 1972-ben kapott helyet az Életjel-sorozatban.)

R. Takács Olga

Juhász Gyula Válogatott Művei.
A válogatás, a szöveggondozás és a jegyzet Ilia Mihály és Péter László munkája. Az utószót Péter László írta. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 1234 l. (Magyar Remekírók)

„A bánat és az emberi részvét költőjé"-nek, a Nagyalföld és Szeged poétájának válogatott műveit rendezte sajtó alá *Ilia Mihály* és *Péter László*. A válogatás két szempontja – ahogyan azt az utószó jelzi – az volt, hogy mind a versek, mind az újságcikkek legjavát, legszebbjeit, leginkább közérdekűnek tartott darabjait tartalmazza a könyv. Juhász Gyula műveinek kritikai kiadása után ez a kötet adja a legbővebb válogatást verseiből, és az első gyűjtemény, amely a teljes életmű alapján válogat a prózai írásokból.

A művek után jegyzetapparátus, *Péter László* Juhász Gyulát méltató utószava, az életrajzi adatok felsorolása és a művek közötti eligazodást segítő betűrendes mutatók állnak.

M. R. J.

Julow Viktor munkássága.
Kiadja a Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára, Debrecen, 1981. 20 l. (A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Tanárainak Munkássága – 11.)

A közismert sorozatban, Bán Imre, Barta János, Kardos Pál és mások „személyes bibliográfiája" után Julow Viktor 60. születésnapjára (bár kissé megkésetten, de még néhány hónappal az egykori angol–magyar szakos Eötvös-kollégista, tanár, múzeológus, végül egyetemi tanszékvezető professzor halála előtt) jelent meg *Julow Judit* összeállításában ez a vékonyka életmű-bibliográfia, mely így valóban egy félbeszakadt életmű végső záradéka lett. Az alig 150 tétel aligha jelzi azt a munkásságot, amelyet Julow iskolai, múzeumi és egyetemi jelenléte jegyez, az önálló kötetként megjelent *Fazekas Mihály* (1955), *Csokonai Vitéz Mihály* (1975) monográfia és az *Árkádia körül* című tanulmánygyűjtemény (1975), a Gvadányi-, Fazekas- és Csokonai-kiadások a pálya útjelzői lehetnek csupán.

Ugyanígy a professzor több mint félszáz tanulmánya a Balassi-Fazekas-Csokonai háromszögből, mellettük mások a „debreceni ájer" éltető kereteiből, hiszen az első írása már Debrecen nyári egyetemét mutatta be (1939). A debreceni „kései felvilágosodásról", az angol regény (*Henry Fielding, Laurence Sterne*) és esszé klasszikusairól (*Francis Bacon, Jonathan Swift, Richard Steele, Joseph Addison*) szóló tanulmányok,

közben a műfordítások (1942-ben *John Keats* és *Victor Hugo* egy-egy verse, *Henry Fielding* két regénye, *Tobias Smollett* Roderick Random-ja utóbb) már némi kitekintést jeleznek és jelentenek.

Julow Viktor (Debrecen, 1919. aug.–1982. jan. 15.) élete és életműve a „Sors Debrecina" példája lett, a *Földi János*ról szóló írások és az említettek mellett az *Arany János* Bolond Istókjáról, *Tóth Árpád, Kosztolányi Dezső* ifjúkori leveleiről és kéziratairól szóló tanulmányok, a néhány képzőművészeti vonatkozású cikk (*Holló László, Menyhárt József, Ezüst György, Rácz Edit* és mások), a kortársak műveiről szóló ismertetések és kritikák (*Szabó Lőrinc, Illyés, Pákozdy Ferenc, Kiss Tamás – Sőtér István, Kovács Kálmán, Vezér Erzsébet, Mezei Márta* és mások: költők és pályatársak) már szinte „kalandozásnak" tekinthetők. Ugyanígy merész vitaindítója a líra és közérthetőség témakörében az *Élet és Irodalom* hasábjain (1973), „irodalmi portréi" (*Francis Bacon, Cervantes, Clarence Shepard Day, Szauder József* és mások) is.

De korántsem kalandozás tanári munkája, szöveggyűjteménye és egyetemi jegyzetei, vitája többekkel kedvencei körül. „Főfoglalkozása" a tanári munka lett és maradt: emlékét e vézna „foglalatnál" jobban őrzik tanítványai.

Bodri Ferenc

Kabdebó Lóránt: Versek között.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1980. [1981] 540 l. (Elvek és utak)

Szabó Lőrinc monográfusa, *Kabdebó Lóránt* a hazai irodalomtörténetírásnak ahhoz a középgenerációjához tartozik, amelynek tagjai a hatvanas években jelentkezve kritikusként és szerkesztőként is folyamatosan regisztrálták a kortárs irodalom, elsősorban a költészet új tendenciáit, fölkarolva a fiatalokat, s hozzájárulva az egyes folyóiratok profiljának kialakulásához is. Két háború közötti költészetünkkel, Szabó Lőrinccel foglalkozva, kritikusként a miskolci Napjainkat szerkesztve Kabdebó is kialakította a maga kritikai értékrendjét, amelyről új tanulmánygyűjteménye is tanúskodik. Kötetét a szerző ugyan „töredékes nyomozásnak" nevezi, az elmúlt 15 év nagyobb elemzéseiből és kritikáiból válogatott anyag mégis kirajzolja a magyarországi líra tegnapi képét, megragadja és értelmezi a legtöbbre értékelt vagy jellegzetesnek érzett költői teljesítményeket. Jelképes, amint a négy nagy írásegyüttes élére – a polgári líra személyiségképének és a szocialista költészet új embereszményének az ellentétezésére – egy *Szabó Lőrinc*- és egy *József Attila*-vers elemzését állítja (*Az Egy álmai; Eszmélet*), s „bevezetőjét" József Attila három portréversének (Ignotusról, Babits Mihályról és Németh Andorról) analízisével folytatja. Kötetének első ciklusa *Az „epikus vers" alakváltozatai* címet viseli, amelyet Szabó Lőrinc *Sivatagban* c. művének alapos elemzése vezet be. A könyv egyik legjobb teljesítménye Kabdebó bensőséges és pontos *Vas István*-tanulmánya, ahol is Vas objektív személyességében az epikus vers egyik alakzatát ismeri fel. Tanulmánya, amely 1972–78 között íródott, annak is példája, hogy a finom alkotáslélektani megfigyelések miként tehetik még pontosabbá az esszészerűen emelkedett, mégis objektív hatású személyiségrajzot. Zelk Zoltán költészetének fő szervezőelveként az elérhetetlenség örök fájdalmát követi nyomon, a fejezet más írásaiban pedig

Benjámin László, Simon István és *Ladányi Mihály* költészetét teszi mérlegre. A második fejezetben (*A „teremtett világ" képletei*) ugyanaz a szakszerűség és célratörő pontosság keresi a *Füst Milán*-modell tanulságait, Somlyó György és Bori Imre megállapításait vitatva, mint amelyik *Weöres Sándor* költői világának középpontját, a költő „teremtett világát" a kozmikus bukolikában leli meg: a tanulmány fényt derít a Weöres-vers harmincas évekbeli genezisének elemeire is. A műelemző munka másik eredménye Szabó Lőrinc *Fűz a tóparton* c. versének analízise, amelyet *Pilinszky* költészetének a *Nagyvárosi ikonok*ig terjedő szakaszának elemzése követ, lényeglátó *Nemes Nagy Ágnes-, Juhász Ferenc-* és *Nagy László*-portrékkal. *A teljesség vagy töredék esélye* c. fejezetben Kabdebó irodalomtörténeti hangsúlya kritikaira vált: a 60-as évek közepén a *Hetek* költőcsoportjának fellépését üdvözölte (Buda Ferenc, Ratkó József, Bella István, Ágh István, Kiss Anna, Serfőző Simon, Raffai Sarolta), amit Ágh István és társai pályájának kritikai figyelemmel követése kísért, a kötetben a hetvenes évek végéig. *A költészet átrétegződése* c. fejezet élén az 1969-es lillafüredi fiatal író-találkozó értékelése áll, amelyet az *Elérhetetlen föld*-antológiában jelentkező *Kilencek* (Oláh János, Győri László, Mezey Katalin, Péntek Imre, Kiss Benedek, Konczek József, Kovács István, Rózsa Endre és Utassy József) költészetének mérlegelése, *Dobai Péter, Takács Imre, Páskándi Géza* teljesítményeinek értékelése követ. Külön írás szól *Petri György* és *Kiss Anna* munkásságáról. A könyvet Kabdebó szubjektív hangvételű, 1975-ben írott *Tandori*-tanulmánya zárja.

Csapody Miklós

Kabinet literárnej komunikácie a experimentálnej metodiky Pedagogickej fakulty v Nitre.
(A Nyitrai Pedagógiai Kar Irodalmi kommunikációs és Kísérleti módszertani Kabinetje.) Tudományos szerkesztő: Anton Popovič. Pedagogická fakulta v Nitre, Vedeckovyskumné pracovisko literárnej komunikácie a experimentálnej metodiky, 1981. 137 l.

A belső használatra készült – rövid bevezető tanulmányból és terjedelmes bibliográfiából álló – kiadvány a nyitrai irodalmi kommunikációs és kísérleti módszertani tudományos kutatócsoport egy évtizedes, a szlovák irodalomtudományi gondolkodást alapjaiban korszerűsítő tevékenységével ismertet meg. A bevezető (a szlovák mellett orosz és német nyelvű változatban is) kijelöli az eddigi kutatások fő területeit: a műalkotás jelentésrendszere és fölépítésmódja; a stílus mint kifejezésrendszer; az irodalmi kommunikáció és a metakommunikáció formái, létmódja, mechanizmusa; a műalkotás értelmezésének módszertana; fordításelmélet; a gyermek- és ifjúsági irodalom esztétikai sajátosságai; a szlovák nyelvoktatás tartalmi, módszertani korszerűsödésének kérdései a szlovákiai magyar iskolákban. A jelzett területekre vonatkozó szerzői és tematikus bibliográfiák tételei között számtalan magyar vonatkozású is van. Részint azért, mert a nyitrai kutatócsoport tagjainak tanulmányai sok esetben magyarul is megjelentek, olyan fogalomrendszert közvetítve, melyek a magyarországi tudományosságot is hozzásegíthetik a korszerűsödéshez (mint például *Anton Popovič* műve, A műfordítás elmélete), részint pedig azért, mert *Zsilka Tibor* és *Dénes Imre* tanulmányai közül nem

egy eleve magyarul íródott, magyar műveket elemez. s bár a nyitrai kutatócsoport aligha nevezhető a hungarológia műhelyének, tevékenységük mind közvetett, mind közvetlen módon kapcsolódik a magyar irodalomtudományi gondolkodáshoz, kiegészítve, új szempontokkal gazdagítva azt.

Zalabai Zsigmond

Kántor Lajos: Líra és novella – A sólyomelmélettől a Tamási-modellig.
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981. 159 l.

A könyv témája az irodalom- és stílustörténetben egészen időszerű kérdés: a próza lírizálódása, ezen belül is a novellabeli líraiság. Ez mint fontos tendencia a XIX. század végén kezdődött el. A Nyugat íróinál, majd az avantgarde határain is túlnőve sokáig, a jelenig is kitartóan hatott. A vizsgálat jó elméleti megalapozása és tüzetes elemzései miatt joggal tekinthetjük Kántor könyvét a kérdéses jelenség első monografikus feldolgozásának.

A novella lírizálódását Kántor a műnemi, műfaji keveredés eseteként fogja fel, és ezért vizsgálatait széles műfajelméleti alapra helyezi. Jó és elfogadható érvek alapján hangsúlyozza, hogy a műfajok keveredését nem kivételnek, hanem szabálynak kell tekinteni. Különben a líraiság lényegét nem az irodalmi alkotás szubjektív feltételeiben, hanem a kifejezés szubjektivizálódásának különböző formáiban látja. Szerinte épp e szubjektivizálódás előretörése következtében vált a novella líraivá. Mindennek kifejtése alkotja könyvének első nagy kérdéskörét, a líraiság természetrajzát. A második nagy kérdéskör: a novella elmélete. Itt a novellára vonatkozó elméletek sokfélesége a téma, a vizsgálódás szempontja pedig az állandóság és változás, amiben a legfontosabb annak kiemelése, hogy a modern novellában jellegzetes tendencia a nyitott formára való törekvés.

A harmadik és negyedik fejezet foglalja magában a tulajdonképpeni vizsgálatok eredményeit. Kántor a novellán belüli líraiságnak két fajtáját, formáját különíti el: a balladisztikus novellát és a lírai novellát. Az elsőre említett példák között szerepel egy Bródy-novella (Tuza Istvánné), több *Ady*-novella, valamint *Móricz*tól a Barbárok. A prózában írt balladák legtöbbjét az erdélyi íróknál találjuk. A második, a lírai novellatípus tárgyalása során jut el Paul Heysének a novellák lényegére, a „fordulópont"-ra vonatkozó elméletéig, amelyet Boccaccio Sólyom-pecsenye című novellájának az alapján „sólyom-elmélet"-nek neveznek. Ezzel állítja szembe Kántor a maga anti-sólyomelméletét amely szerint a kérdéses novellafajta lényege nem a „fordulat", hanem egy valamilyen motívum, amely lehetővé teszi a szubjektivitás megnyilatkozását. A szerző ezt „Tamási-modell"-nek nevezi, és több Tamási-novella elemzésével próbálja igazolni elmélete helyességét. Ezek között előfordul az író két jellegzetes motívuma: a madár és a tűz.

Kántor vizsgálódási szempontjai változatosak, sokoldalúak. Épp e sokoldalúság miatt is állíthatjuk, hogy könyve a további kutatások számára jó alap és hasznos forrás.

Szabó Zoltán

Karinthy Frigyes: Idomított világ. I–II.
Válogatta és sajtó alá rendezte Ungvári Tamás. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 581, 374 l. (Karinthy Frigyes összegyűjtött művei)

Könyvkiadásunk és filológiánk egyik nagy adósságának törlesztése folyik Karinthy Frigyes összegyűjtött műveinek minden korábbinál teljesebb sorozatával. Az összegyűjtött művek sora azonban sajnálatos módon nem jelent összes műveket. A sorozat gondozója, Ungvári Tamás, záró jegyzetében joggal tartja egy ember munkáját messze meghaladó feladatnak századunk egyik legtermékenyebb, egyúttal műveinek kötetbe rendezésével a legkevésbé sem törődő alkotója teljes œuvre-jének filológiai igényű kiadását. A most megjelent *Idomított világ* a sorozat immáron kilencedik darabja, a második válogatás az író publicisztikájából, és még továbbiak fogják követni e műfajban, mely bizonnyal Karinthy legtermékenyebb (1931-ig, saját vallomása szerint 5000 cikket írt), és talán a legjellemzőbb kifejezési formája volt. Cikkeinek gyűjteménye élő cáfolata az önmagát elaprózó, erejét főleg pénzkereset céljából írt apró napi aktualitásokra elfecsérlő Karinthyról napjainkig élő hiedelemnek (erre a szerkesztő is utal). Ha nem is minden sora remekmű, hisz jellegénél fogva kötődik a mindennapok aktualitásaihoz, minden írásában benne van írójának utánozhatatlan nyelvi zsenialitása, szellemének szikrázása, gondolkodásának racionalizmusa, az emberi értelem magasrendű játékossága, és legfőképp egy nagy polgári humanista emberiségért aggódó szemérmes szeretete. Műveinek játékossága mögött egy tisztán látó gondolkodó borúlátása rejtőzik. „...nem érzem jól magam ebben a jelenben" – vallja egyik interjújában. A másikban még keserűbben, és általánosabb érvénnyel fogalmaz. „A világ rossz modell az emberiség számára. Pillanatfelvételekben lehet csak megörökíteni." Ezek a pillanatfelvételek (vagyis a cikkek) nem az író felületességének, tehetsége elaprózásának termékei, hanem világnézetileg motiváltak. Amint Rilke a szétesett világgal küzd, Ady minden Egész eltörését panaszolja, amint az I. világháborúban széthullott Monarchia művészei az irodalomban, a zenében és a képzőművészetben egyaránt a régi világ romjait ábrázolják, ugyanúgy Karinthy is töredékekben, pillanatfelvételekben képes csak világának felismerésére, és hasztalan küzd a nagyobb műfajokkal (regény, dráma). A XX. század első évtizedeinek ezért is jellegzetes műfaja a publicisztika, nemcsak Karinthy életművében, hisz olyan rokonlelkű alkotótársai voltak, mint Karl Kraus, Egon Erwin Kisch, vagy Bálint György. És ha az utóbbiakat nem rójuk meg, nem vádoljuk szétaprózódással, akkor joggal tarthatjuk Karinthy Frigyest is a modern publicisztika egyik legnagyobb alakjának, aki cikkekben kísérli meg egy új enciklopédia címszavait összegyűjteni, egy új felvilágosodás szellemi forradalmát megvívni.

Karinthy publicisztikája sajátos műfaj. A nagy, műfajteremtő alkotó bélyegét viseli magán, aki minden műfajt a saját képére formált, szertelen, állandó ötleteket sziporkázó, sajátos filozófiai töltésű gondolkodásmódja nem fért bele egyetlen formakeretbe sem. „Én a magam részéről sohasem tudtam magamat műfajnak eljegyezni, meggyőződésem, hogy a műfajokat az írók csinálják, ők emelnek korlátokat munkájuk köré." Nemcsak egész életművében, de publicisztikáján belül is állandóan változik a műfaji forma, újabb és újabb ötletekkel, formai bravúrokkal, módszerekkel színesíti írásait. Cikkei között található glossza, útleírás, dialógus, monológ, fiktív levél, napló, riport, vagy szabályos paródia, sőt önparódia is. Az *Idomított világ* tematikailag is

rendkívül változatos. Karinthy azonnal reagál minden társadalmi kérdésre, elítéli az erőszakot, a háború minden formáját, a demagógiát, a nacionalizmust, a diszkriminációt, szól a gazdasági válságról, a gazdagok és szegények közötti szakadékról, lelkesen üdvözli a technika minden új vívmányát, a repülőt, a rádiót, a filmet. Bár irodalmi tanulmányai egy jövendő kötet anyagát alkotják majd, cikkeiben is megemlékezik irodalmi kérdésekről; a dráma válságáról, az írók nemzedéki konfliktusairól, a költők nyomoráról, Bródy Sándorról, Petőfi haláláról, Sinclair Lewisról, és néhány találó mondat erejéig Shakespeare-ről, Shaw-ról, Molnár Ferencről, Herczeg Ferencről, és másokról. Zseniális ötletessége nemcsak irodalomtörténeti értékű paródiákban örökítette meg kortársait, de apró hangulatok felvillantásával (hogyan viselkednek nagy írók társaságában), vagy látszólag triviális ötletek segítségével (milyen koktél illik Móriczhoz, Kosztolányihoz, Szomoryhoz, Krúdyhoz, Szép Ernőhöz és saját magához) is élő alakokká tudja varázsolni az irodalomtörténet nagyjait.

Az *Idomított világ* három esztendő (1930–1932) publicisztikai termését gyűjti egybe. A legnagyobb ciklus, a Zöngék és zörejek zömében a Pesti Napló, valamint a Színházi Élet, Az Est, A Hét és a Nyugat cikkeit tartalmazza időrendi sorrendben, a Hölgyeim és uram 1930-ban, a Halló, itt Az Est ciklusa 1930–31-ben jelent meg Az Estben. A kötetbe függelékként három vers (némileg indokolatlanul), és két interjú is belekerült.

Lichtmann Tamás

Kármán József: A nemzet csinosodása.
Az előszót és a jegyzeteket írta Szigethy Gábor. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981. 51 l. (Gondolkodó magyarok)

Kármán József 1794-ben rövid ideig élő folyóiratot szerkesztett, az *Urániát*. A folyóirat három számot ért meg, utolsó füzetében jelent meg a most közreadott tanulmány. Benne Kármán József részletes tervezetet dolgoz ki a magyar kultúra, a tudomány, a művészetek visszamaradottságának eltüntetésére. Terve azonban a folyóirat bukásával együtt feledésbe merült. Egyike volt az elszigetelt, jobbító szándékú, ám hatástalan tervezeteknek; nemcsak tartalma jellemző korára, hanem bukása is.

A Gondolkodó magyarok Kármán-füzete *A nemzet csinosodása* mellett közöl egy levelet is, amelyben a szerző – Pajor Gáspárral együtt – a magyar nyelvre vonatkozó nézeteit fejtette ki.

N. S. K.

Lajos Kassák and the Hungarian Avantgarde I.
A bibliography of works in the University of Toronto John P. Robarts Research Library. Compiled by I. L. Halasz de Beky. Toronto, 1981. 19 számozatlan l. (Bibliotheca Hungarica Torontoniensis 13.)

A torontói egyetem John P. Robarts könyvtárának Kassák Lajosra és a magyar avantgarde-ra vonatkozó munkái bibliográfiájának első füzetét jelentette meg *Béky Halász Iván* a sorozat 13. darabjaként.

Oliver Botar rövid bevezetőjét – amely elsősorban Kassák rendkívüli személyiségét, ellentmondást nem tűrő egyéniségét emeli ki – a torontói egyetem könyvtárában található Kassák-munkák felsorolása követi: előbb a versek, majd a prózai művek, egy dráma, végül a vegyes írások, amely utóbbiak mindegyike a Nyugatban jelent meg. A bibliográfia következő fejezete a könyvtárnak a magyar avantgarde-ról szóló általános irodalmát veszi számba, alfabetikus rendben, végül pedig a folyóiratokban megjelent könyvismertetések adatait közli. A füzetet többek között egy Kassák-címlap, linómetszet és képarchitektúra illusztrálja.

M. R. J.

Kassák Lajos Bartók-verse.
Bemutatja Csaplár Ferenc. Magyar Helikon, Budapest, 1981. 87 l. (Kézirattár)

A Petőfi Irodalmi Múzeum és a Helikon Kiadó közös sorozatában megjelent kötet a költő életművében jelentős vers hasonmását közli, a nem első fogalmazványú vers kézirata Kassák Bartókról készített tusrajza mellett olvasható. Az 1953-ból való képzőművészeti és irodalmi alkotás a művész olyan korszakában készült, amikor visszavonultan, anyagi gondokkal küzdve, mellőzötten élt. A vers első változata 1940-ben született, akkor is jelent meg a költő *Sötét egek alatt* című kötetében. 1945-ben Somlay Artur adta elő a Bartók-gyászünnepélyen. Az e kötetben közölt és elemzett 1953-as és az előző szöveg között van néhány eltérés, ezeket Csaplár Ferenc hozzáértő mikrofilológiai alapossággal mutatja ki. Bartók és Kassák kapcsolatáról igyekszik a legrészletesebb ismertetést adni, idézi Kassák személyes emlékeit a Bartók-zenével (1913), majd később a zeneszerzővel való első (1916) találkozását és a későbbieket is. „Körülbelül egy úton haladunk" – így foglalja össze Kassák művészetük közös lényegét, majd a Bartók-zene rá tett hatását pontosan, ihletetten foglalja szavakba. A Ma című folyóirat 1918. február 1-i teljes száma Bartók művészetének hódolt, ebben *Napraköszöntés* címmel egy Bartóknak ajánlott Kassák-vers is megjelent, a költő már ekkor is „sejtette nagyságát" – amint megemlékezésében írta. A Ma rendezvényein is rendszeresen szerepeltek Bartók művei, többek között Hevesi Piroska zongoraművész előadásában.

Ez a kiadvány nemcsak a szövegek elemzésével, közlésével járul hozzá a két művész kapcsolatának megismertetéséhez, hanem érdekes és bő képanyaggal illusztrálja állításait. A korabeli aktivista festmények, rajzok, a Ma-számok egyes lapjainak fényképei mellett műsorlapok, kéziratok fotói, levélmásolatok (például Bartók Bélának 1921-es, Kassákhoz intézett leveléről), kották, plakátok, Kassák-kollázsok, ritka felvé-

telek (csoportképek, táncfotók, grafikák) teszik a dokumentumkötetet mozgalmassá és változatossá.

Csaplár Ferenc elemző tanulmánya *Kassák és a Bartók-örökség 1945-48-ban* című fejezete is új adalékokkal járul az irodalomtörténeti feltáráshoz, az utolsó rész pedig Kassák naplójából, prózaverseiből teszi közzé a kézirat keletkezése szempontjából fontos részleteket. A kötet példás szerkesztése, bőséges képanyaga, szép kivitelezésű melléklete révén a magyar avantgarde történetével foglalkozó értékes művek sorába illeszkedik.

R. T. O.

Kassák Lajos: Csavargók, alkotók.
Az előszót és a jegyzeteket írta Szigethy Gábor. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981. 87 l. (Gondolkodó magyarok)

Kassák Lajos költői ihletésű esszéjének apropója a stuttgarti csavargók világkongresszusa volt, amelynek tényéről a lelkiismeretesen kutató Szigethy Gábor sem tudott pontosabb információt szerezni. Mindez azonban jelentős alkotók és egy sajátos irodalmi megközelítésmód megvilágítására nyújtanak Kassáknak lehetőséget. Akikről legrészletesebben ír tanulmányában: *Gorkij, Jack London, Panait Istrati,* számára egyaránt a csavargó élet- és alkotóforma megtestesítői, de Kassák a hasonlóság mellett életútjuk és tehetségük különbözőségét is felmutatja. Mellettük szó van még *Agnes Smedley* amerikai írónőről, *Knut Hamsun*ról és ellenkező pólusként *Thomas Mann*ról is.

Az eredetileg két részben (1929-ben és 1935-ben) megjelent tanulmány teljes változatát az 1975-ös kiadás közölte először a fennmaradt kézirat alapján. Ennek a kiadásnak a szövege olvasható ismét a mostani füzetben.

N. S. K.

Kazinczy Ferenc: Árnyékrajzolatok.
Z. Szalai Sándor utószavával. Kazinczy Ferenc Gimnázium és Egészségügyi Szakközépiskola, Győr, 1981. 78 l.

Ötszáz példányban jelent meg Kazinczy Ferenc halálának 150. évfordulójára ez a rendkívül ízléses irodalmi ritkaság. A képzőművészeti alkotásokért rajongó Kazinczy saját maga is szeretett rajzolni, s a korban divatos árnyékrajzokkal is megpróbálkozott. A rajzait összegyűjtő, Rexa Dezső összeállításában megjelent 1928-as kiadványnál bővebb, a lerajzolt személyekre vonatkozóan gazdagabb szemelvénygyűjteményt közreadó kötethez Z. Szalai Sándor írt utószót. Ebben Kazinczy és a képzőművészet viszonyát, a még felderítésre váró kutatási problémákat foglalja össze tömören. A lerajzolt személyekről pontos eligazítást kapunk, s ezek után Kazinczy kiterjedt levelezésének a rájuk vonatkozó részletei, s egyéb műveiből vett részletek szerepelnek. Az író véleménye szerint azokat kell elsősorban megörökíteni, akik az ember szívéhez közel állnak,

így tehát a „maga kezével" készített rajzok gyűjteménye dokumentumkötet is Kazinczy emberi kapcsolatairól.

R. T. O.

Kazinczy Ferenc bibliográfia.
Összeállította: V. Busa Margit. II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár – Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 1981. 331 l.

A Kazinczy Ferenc halálának 150. évfordulójára készült gyűjtemény, ahogy összeállítója, V. Busa Margit mondja a *Bevezetés*ben, a legelső nagyobb kísérlet Kazinczy Ferenc irodalmi korszakot szervező, nagyon gazdag munkásságának bemutatására – személyi bibliográfiában.

A könyvészeti munka Kazinczy műveit és a róluk szóló irodalmat a megjelenési év szerint tartja nyilván, így módot ad, hogy végigkísérhessük: mily áldás és átok – elismerés és bírálat – jutott a „széphalmi remetének", s műveinek (életművének) hatása miként alakult 1775-től napjainkig. (Az adatgyűjtés 1980-nal zárul.) Az adatokat az összeállító *öt* csoportra osztotta:

I. Kazinczy kötetben megjelent saját műveinek szövegközlése és ismertetése, a többszöri kiadások évének felsorolásával.
II. Periodikumokban megjelent saját műveinek szövegközlése és ismertetése, a kortársai műveinek sajtó alá rendezése, az általa írt bevezetések és ismertetések.
III. Kötetben és periodikumokban megjelent Kazinczy-fordítások szövegközlése, a többszöri kiadások évének felsorolásával.
IV. Kazinczy saját műveiről, fordításairól és személyéről kötetben és periodikumokban megjelent irodalom.
V. Kazinczy társszerzős művei, saját műveinek és fordításainak mások által történt átdolgozása. A Kazinczy-családra vonatkozó adatok közlése.

A szerkesztő teljességre törekvő rendszere jól áttekinthető – mindezt számtalan táblázat segíti. Azon kívül, hogy a bibliográfia német nyelvű kivonatot közöl, föloldja Kazinczy Ferenc álneveit és betűjeleit, valamint a többször ismétlődő hírlap- és folyóiratcímek rövidítését. A kutatók munkáját névmutató és az adatok rendszerezését megvilágító kalauz (*Bevezetés*) könnyíti meg.

A személyi bibliográfiát *Kozocsa Sándor* és *Fried István* lektorálta; az utóbbi irodalomtörténeti tanulmányban (*Előszó*) világítja meg Kazinczy munkásságát, s a kort és annak eszmeáramlatait, melyben ez a nem mindennapi életmű létrejött.

Szakolczay Lajos

Kecskés András: A vers hangzásvilága.
Tankönyvkiadó, Budapest, 1981. 206 l.

Húsz év telt el Gáldi László *Ismerjük meg a versformákat!* című átfogó igényű magyar verstani kézikönyvének megjelenése után, míg ez a verselméleti kézikönyv nap-

világot láthatott, egy korszerű verstani összefoglalás első részeként. Az utóbbi évtizedek alatt fellendült a hazai verstani kutatás, számos elmélet született, heves viták keletkeztek egy-egy elképzelés, állítás, fogalom körül, ideje volt ezeket összegyűjteni, rendszerezni, s a jelenleg legelfogadhatóbbnak tűnő és használható elméletet körvonalazni. Még nem a legvégső, változtathatatlan formájúnak tartja ezeket a megállapításokat a szerző, további közös munkára van szükség a modern magyar verstan megszületéséhez – írja szerény bevezetőjében. (Az azóta megjelent Szerdahelyi István és Szepes Erika által írott *Verstan* is fontos lépés ezen az úton.) Kecskés András elmélyült kutatásokat végzett a vers hangzásvilágáról, a ritmusról, a sorképzés, versmérték, a kifejezőérték kérdéseiről; többféle ritmuselvet alakított ki (szólamnyomatékos, szótagmérő, mértékkapcsoló ritmuselv); összegyűjtötte a szabadversre vonatkozó legfontosabb tudnivalókat, foglalkozott a verselmélet és történetiség problémakörével. Mindezeket számos példával illusztrálva, jól tagolva, a tanulhatóság szempontját is szem előtt tartva adja elő e munkájában, s a kötet függelékében közreadja a legfontosabb verselméleti művek jegyzékét (csak magyar nyelvűeket, illetve magyar vonatkozásúakat); végül a kötet használhatóságát nagy mértékben megkönnyítő tárgy- és névmutatóval zárja kézikönyvét. Új jelrendszerét, a „magyaros" versről kialakított nézeteit, a modern költészet fejleményeit rendszerező elveit szakmai körökben sokszor fogják vitatni még, illetve sokan fogják alátámasztani véleményét, egy azonban bizonyos: fontos művel gazdagodott a magyar verstani irodalom, s kutatók, egyetemisták, középiskolai tanárok és diákok, műfordítók, költők és a magyar versszerető olvasók haszonnal forgatják majd e kiadványt (amely mindössze 5500 példányban jelent meg, s máris a nehezen beszerezhető könyvek között szerepel). A könyv ismerete hozzásegít majd a verstani kutatások számítógépes programjainak fejlesztéséhez, kutatási eredményei jobb megértéséhez is, s új lendületet adhat a hazai verstani vizsgálódásoknak.

R. Takács Olga

Kelemen Péter: Szimbolista versszerkezetek Kosztolányi első korszakában.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 322 l. (Irodalomtörténeti Füzetek)

A szakkutatás – elsősorban Komlós Aladár és Szauder József idevágó tanulmányai – jó ideje a század eleji magyar szimbolizmus sajátos változatának tekinti Kosztolányi ifjúkori versciklusait (*A szegény kisgyermek panaszai, Őszi koncert, Kártya*). Kelemen Péter részmonográfiája is ezt a stílustörténeti besorolást fogadja el, újdonsága azonban egy olyan szövegelemző eljárás kidolgozása, amely a korstílushoz tartozás tipológiai értékű sajátosságait képes felmutatni. Gráfelmélet, valószínűség-számítás, az akusztikai hatásokat mérő statisztikai modellek keresik az irodalomtudományban is egyre igényeltebb egzaktságot, „a küszöb alatti észlelés" szövegbeli „ingerforrásainak" vizsgálhatóságát.

A tanulmány a szimbolista világkép alapvonásának a rendezetlen valóság, a kaotikus világ élményét tekinti, melyben „a véletlen veszi át... a szükségszerűségek szerepét". Ennek a megfelelője a lírai alkotásban a *correspondances*-elv, a szerkezettípusra pedig, melyben ez elv maradéktalanul realizálódhat, gráfelméletileg az „iránytalanság"

jellemző, azaz a szöveg nagyon magas asszociációs megterheltsége, ami ugyanakkor a motívumok közötti hierarchikus viszonyok minimálisra csökkenését vagy éppenséggel hiányát jelenti. A konkrét szövegsajátságok, motívumok számszerű kapcsolatainak elemzése tehát olyan szövegminőséget tesz kimutathatóvá, mely egy strukturáló elv következményének, ez utóbbi pedig világkép-meghatározottságúnak fogható föl.

Lényegesen kérdésesebb az akusztikai szövegsajátságok tipológiai értékelése. Általánosságban elmondható, hogy a könyv két ilyetén alapkategóriájának, a monotóniának és variabilitásnak olyan viszonyát tételezi fel a szimbolista versben, amely egyszerre kellemes és stresszelő hatású, azaz ellentétes minőségek között kialakuló feszültséget visz a versszövegbe. Ez megfelelne a szimbolista verstartalom értékellentéteinek, a „rejtett kettősségeket" felmutató szándéknak. Kérdéses azonban, hogy a tiszta egyhangúságot vagy tiszta változatosságot elhárító hangzásszerkezet nem olyan általános sajátsága-e a versbeszédnek, amely nincs irányzattípushoz kötve, illetve ilyen kötöttségeit csak sokkal nagyobb anyagon végzett (és talán kevésbé hipotétikus matematikai valószínűségekkel dolgozó) vizsgálat tudná megmutatni.

De talán magának a szimbolista világképnek a meghatározása is némiképp egyszerűsítő. Bevezetőjében a szerző is elismeri, hogy mintegy jobb híján használja a „szimbolizmus" gyűjtőnevet. A századelő magyar lírájával kapcsolatban ez a megnevezés csak annak elismerésével használható, hogy – az irodalomtörténeti késettség miatt – e szimbolizmusba épülve korábbi stílustörténeti sajátságok is jelentkeznek, Kosztolányi verseiben például impresszionista jegyek. Ugyanaz a válságközérzet, a személyiség identitástudatának relativizálódása, a hierarchikus viszonyokat illető kétely *önmagában* az impresszionista világkép része is lehetne; a korstílust meghatározó „kortudat" csakis az elemek sajátos egymás közti viszonyával jellemezhető kielégítően. A szimbolikus jelleg bizonyítása ezért teszi néha egyoldalúvá a különben árnyalt elemzéseket; az impresszionista *Apámmal utazom a vonaton* szövegébe ezért érez bele a szerző a valóságosnál baljóslatúbb konnotációkat, a *Mostan színes tintákkal álmodom* színeibe pedig disszonáns ellentéteket, néha szövegfélreértés árán is, mint a „kapuablak árnya" értelmezésekor.

A vitatható részletektől eltekintve Kelemen Péter könyve jelentős kísérlet a magyar szakirodalomban mind a műelemzés, mind a korstílus-tipológia módszerének gazdagítására; lehetőségei akkor válnak igazán értékelhetővé, ha majd eljut több, ugyanahhoz az irányzathoz tartozó költő „szövegadatainak" az összehasonlításához s ezzel a kidolgozott módszer releváló erejének bizonyításához és kritikájához is.

Láng Gusztáv

Kerényi Ferenc: A régi magyar színpadon. 1790–1849.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981. 564 l. (Elvek és utak)

Kerényi Ferenc könyve azt a hat évtizedet vizsgálja, amelyben szinte a semmiből megteremtődött a magyar színjátszás és színházi kultúra. Műfaját nehéz meghatározni. Nem dolgozza fel részletesen a vándortársulatok, a kisebb-nagyobb színházi központok, majd a Pesti Magyar Színház történetét; viszont a játszott színjátéktípusok és az

elméleti viták elemzésével, illetve a jelentős írói életművek értelmezésével túllép a hagyományos színháztörténet keretein.

Kerényi olyan szempontrendszert dolgozott ki, amely alkalmas a korszakra vonatkozó rendkívül szétágazó forrásanyag szinte minden információjának hasznosítására. Színésznaplók, kritikák, országgyűlési és megyei határozatok, színlapok, súgópéldányok, számlák, hirdetések – egy részük ismert korábbról, a többség forrásfeltárás is egyben. De a feltárásnál fontosabb a színügyre vonatkozó sokféle dokumentum egy összefüggésrendszerbe helyezése és értelmezése.

A könyv nagy egységei kronológiai rendben épülnek egymásra: I. Színjátéktípusok az 1790-es években; II. Az első országos műsorréteg egységesülése és a második műsorréteg kialakulása; III. A romantika színházi forradalma, a magyar hivatásos színészet harmadik műsorrétege; IV. A kistársulatok színjátéktípusai; V. A negyedik országos műsorréteg; VI. Színjátszás a polgári forradalom és a szabadságharc idején.

Az időrendre vetíti rá Kerényi az adatokat értelmező szempontrendszerét, amelynek legfontosabb, az egyes fejezetekben újra és újra átvizsgált elemei: a színjátszás gazdasági háttere, a közönség társadalmi és nemzetiségi összetétele és feltételezhető létszáma, a színjátszás technikai feltételei, a színészek képzettsége és játékfelfogása, a játszott színjátékok típusa, kritikák és elméleti viták.

Irodalomtörténeti szempontból a könyv legnagyobb erénye az az igény, hogy rendet teremtsen a színpadra került művek áttekinthetetlennek tűnő sokféleségében. A szerző részletesen leírja az egyes színjátéktípusokat (érzékenyjáték, vitézi játék, énekesjáték, tragédia, népszínmű stb.) – ez azért különösen fontos, mert e típusok csak itt-ott fedik a dráma ismert műfaji kategóriáit –, megkeresi forrásvidéküket, értelmezi funkciójukat és egymáshoz való viszonyukat. Így kirajzolódnak pl. az érzékenyjáték és a vitézi játék, illetve a vitézi játék és a romantikus tragédia kapcsolódási pontjai. Ebbe az összefüggésrendszerbe ágyazva új megvilágításban jelennek meg egyes kiemelkedő írói életművek is, noha Kerényi hangsúlyozza, hogy nem drámatörténetet ír.

Az adatok módszeres összevetése időnként meglepő eredményt hoz. Bajza és Vörösmarty vitacikkeiből táplálkozó régi meggyőződés pl. hogy az ún. operaháborút kirobbantó konfliktusok egyike az volt, hogy a színház vezetése több pénzt és több műgondot fordított az operaelőadásokra, mint a prózára. Kerényi számlái és színlapjai viszont nem ezt tanúsítják. Bajzáék a vita hevében és a nemzeti dráma védelmében valószínűleg túl sötétre színezték a dráma pénzügyi helyzetét.

A szélesebb értelemben vett művelődéstörténet szempontjából Kerényi könyvének érdekessége az a törekvés, ahogyan megkísérli a régvolt színházi előadások rekonstruálását. A feltételezhető játékstílus, a látvány (díszlet, jelmez, világítás) és a hangeffektusok együttes leírásával láttatja az egykorú színpadot, általában egy-egy színjátéktípus „nagyjelenetét".

Érdeklődésének középpontjában mégis az egymást követő műsorrétegek kialakulása, változása és letűnése (illetve továbbélése vagy újraéledése) áll. Ezzel egyesíteni tudja a szinkron és a diakron vizsgálat eredményeit. A könyv története is az 1790–1849 közötti magyar színházi életnek, de egyben információkban gazdag helyzetrajz az egyes szakaszokról és területekről.

A kötetet záró jegyzetanyag szakirodalmi és forrásbibliográfiaként is használható.

Zentai Mária

Keresztury Dezső: A magyar irodalom képeskönyve.
A könyv második kiadásának képszerkesztői és tipográfiai megformálása Szántó Tibor munkája. Magyar Helikon–Móra Ferenc Ifjúsági Kiadó, Budapest, 1981. 330 l.

Több száz színes és fekete-fehér kép, krónikákról, írókról, folyóiratokról, történeti és művészettörténeti emlékekről, történelmünk nagyjairól készült festmények, fényképek gyönyörködtetik az olvasót *Keresztury Dezső* irodalmunk történetét bemutató könyvében. 1956-os első kiadása szinte napok alatt elfogyott, s az egyre erősbödő igény ellenére csak huszonöt év múltán vált ismét hozzáférhetővé a képanyagában azóta megkétszereződött, s megújult képeskönyv.

A lenyűgöző gazdagsággal illusztrált kézikönyv – amelyet szerzője főként a magyar ifjúság figyelmébe ajánl – nyolc fejezetben mutatja be irodalmunk legfontosabb korszakait, irányzatait, alkotóit és műveit. Az irodalmunk történetével kapcsolatos képek mellett jellemző egykorú idézetek állnak, mintegy summájaként egy-egy korszak szellemi életének, gondolkodásának. Keresztury Dezső ihletett tanulmányai, magyarázó szövegei vezetik végig az érdeklődő olvasót a középkortól a kortárs magyar irodalom alkotásaiig. A képeskönyvben való könnyebb eligazodást tárgy- és névmutató segíti.

M. R. J.

Koltai Tamás: Magyar drámák színháza.
Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, 1981. 361 l. + képek (Szkénetéka)

A magyar színibírálóknak mindig küszködniük kellett azzal, hogy bár tudták, igazi színházi kultúra csak eredeti, hazai drámai műveken alapulhat, azt is tudták, hogy a magyar irodalom szövetében éppen a dráma a legvékonyabb szál. Klasszikus drámáink költői művek, s mindig az volt előadásaik sarkalatos pontja, hogy sikerül-e a költőt megszólaltatni a színpadon. Később sem alakult ki igazi, eredeti drámaírói iskola. Jellemző (s egész napjainkig tart), hogy szinte minden színpadra író szerző valami más műfajban is dolgozott, regények, novellák, versek mellett írt színdarabokat is.

Annál jobban meglepődünk Koltai könyvét olvasva. Koltai az elmúlt 12 év során magyar drámák előadásairól írt kritikáit adja közre. A klasszikusokkal (*Vörösmarty, Katona, Madách*) indul a kötet, s végül eljut a mai szerzőkig. S a bemutatott darabokat, s előadásokat boncolgató cikkek sorából végül is a magyar dráma útja bontakozik ki. A színházak ugyanis arra törekedtek, hogy magyar darabokat (is) játsszanak, keresték hát a magyar drámát. Bemutattak olyan darabokat, amelyeket nem véletlenül borított be az idő pora, de előbányásztak olyan értékes műveket is, amelyekről épp a gyakorlat, a színpad bizonyította be, hogy érdemes játszani őket. S a színpadon bizonyosodott be az is, amit színházzal, drámával foglalkozó irodalomtörténészek már régóta sejtettek, hogy mennyi tehetséges drámaíró, stílus, és felfogás-mód fojtódott el, mert a megfelelő időben nem talált színházat, ami bemutatta volna darabjaikat.

Mivel drámai hagyományaink minden erőfeszítés ellenére mégicsak szűkösek, s kérdés, hogy lehet-e belőlük aktuális színházat csinálni, a színházak kortárs írók da-

rabjait játszották, s a kritikus is ezekről írt. A kötet nagy része mai (20 év alatt született) művek előadásairól szól. Koltai, bár tudja, hogy a darabok néha átfedik felosztását, három csoportba sorolta e húsz év drámáit. Történelmi képek – alcímet kaptak a történelemmel, történelmi magatartás-típusokkal a jelent megérteni akaró darabok, egyebek közt *Illyés Gyula* és *Németh László* történelmi figurákban kibontakozó éndrámái. Példázatoknak tartja a 60–70-es évek fordulóján született tézisdrámákat (pl. *Eörsi István, Spiró György* műveit), s a hetvenes évek paraboláit (pl. *Hernádi Gyula, Páskándi Géza* darabjait). E művek (s külföldi társaik) életre keltése során tanulta meg a magyar színház a groteszk és az abszurd színházi nyelvét. S végül Hétköznapok harcai alcím alá veszi azokat a darabokat, amelyek áttételek nélkül szólnak korunkról, s különféle árnyalatokban tulajdonképpen a realista irányzatot viszik tovább (pl. *Csurka István, Vészi Endre, Karinthy Ferenc* művei).

Így azután, ha a kötet első felében a magyar dráma hagyományairól kaptunk képet, a második felében kirajzolódik előttünk a mai magyar dráma (és színház) állapota.

U. M.

Komját Irén: Egy költői életmű gyökerei. Komját Aladár verseinek keletkezéstörténete.
Sőtér István utószavával. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 251 l.

Komját Aladárnak, a magyar forradalmi költészet egyik jeles képviselőjének életútját felesége, Komját Irén örökítette meg a tanú hitelességével, hiszen az 1891-ben született költőt tizenkilencéves korától ismerte és végig kísérte küzdelmes életútján. Az életrajz valóban jó hátteret rajzol a versek keletkezéséhez, a sok fotó- és dokumentummásolat mellett a teljes terjedelmükben idézett versek érdekes összekötőszöveggel nyernek bőséges magyarázatot. Komját Aladár ellentmondásoktól sem mentes költői pályáját *Sőtér István* zárótanulmánya foglalja össze. Kiemeli Komját költészetének jellemzőit, árnyaltan ábrázolja az avantgarde képviselőivel való kapcsolatát és az emigrációs helyzet következményét, a hazai költészettől való elszakadást is.

A Komját Aladár emlékezetét idéző kötet a költő születésnapjának kilencvenedik évfordulójára jelent meg.

Németh S. Katalin

Koncsol László: Ívek és pályák.
Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1981. 276 l.

A kitűnően fogalmazó tollra s ugyanakkor kivételesen kifinomult beleérző-elemző módszerre, összefüggéseket meglátó általánosításra, fogalmi rendszeralkotásra való esszétanulmánynak a csehszlovákiai magyar irodalomban Koncsol László az egyik (alighanem legfőbb) képviselője. Bizonyítja ezt új kötete is, amely verselemzéseket, irodalomtörténeti hosszmetszeteket, a prózaíró *Dobos László* és *Rácz Olivér* kapcsán

portrétanulmányokat s publicisztikai írásokat tartalmaz. Kötetéből egy népben-nemzetiségben gondolkodó esszéíró és kritikus képe rajzolódik ki, aki szenvedélyesen vállal föl minden jó ügyet – legyen szó irodalomról, nemzetiségi fotóművészetről, olvasómozgalomról.

A *Versről versre* című ciklus a felszabadulás utáni csehszlovákiai magyar líra ún. alapozó, közép- és a hetvenes években indult fiatal nemzedékéhez tartozó költők huszonegy versét elemzi – többnyire példamutató szabatossággal, korszerű módszerekkel, változatos interpretációs módszertant érvényesítve. Nem törekszik mindenáron a (különben is csak elvben megvalósítható) komplex elemzésre; minden versből a domináns stíluseszközöket emeli ki, s ezeket írja le és értelmezi, sohasem tévesztve szem elől a funkcionalitást. S bár valamennyi interpretáció módszertanilag is tanulságos, a ciklus lényege mégsem ebben van, hanem abban, hogy az elemzett versek alapján Koncsol László a csehszlovákiai magyar líra egészének a karakterjegyeit is megpróbálja fölfedni. E karakterológiát érvényesíti a Dobos Lászlóról, Rácz Olivérről írott tanulmányaiban is, hogy aztán kiteljesítse, rendszerbe foglalja két „hosszmetszetében" (Új törekvések a csehszlovákiai magyar lírában vagy a röppálya föl- és leszálló ága, A harmadvirágzás korszakai – ívek és pályák).

A két utóbbi tanulmány megkerülhetetlen forrásmunkája kell, hogy legyen mindenkinek, aki a jövőben az 1945 utáni szlovákiai magyar lírával foglalkozik. Ösztönzést nyújt e költészet korszakolásához is; Koncsol ugyanis – a Fábry Zoltán periodizációja alapján kialakult gyakorlattal szemben – nem 1948-tól, hanem 1945-től számítja a szlovákiai magyar irodalom új szakaszát, aláhúzván, hogy az 1945-ös történelmi események (a világháború vége, a határok megváltozása, radikális rendszerforduló, félmilliónál több magyar visszakerülése csehszlovák államkeretbe, majd a kisebbség fölszámolását célzó intézkedések) határozták meg a szlovákiai magyar történelmet, kollektív tudatot. Ebből az élményanyagból építkezett az 1945–1948 közötti néma évek kéziratos irodalma (ennek meglétére is Koncsol László hívta föl elsőként a figyelmet), ez az élmény jár vissza „kimondhatóságának" idejétől, a hatvanas évek derekától a nemzetiségi tárgyú szlovákiai magyar regényekben is. A történetiség szempontját érvényesíti a szerző akkor is, amikor a szlovákiai magyar költészet három évtizedét vizsgálja, s a nemzetiségi sors determinációira, a közös nemzetiségi létélményre hivatkozva azt bizonyítja, hogy a szlovákiai magyar líra nemzedékei integrálódtak egy közös valóságérzékelési módban (Koncsol kedvelt szavával: „attitűdben"). A Koncsol-féle eszmetörténeti nyomozás, alapos és részletes vers-dokumentumaival, roppant fontos lehet annak eldöntésében, hogy a nemzetiségi irodalom „híd"-e, mások szellemének és értékeinek puszta közvetítője-e, avagy pedig szuverén létű, a saját történelmi-társadalmi valóságának törvényei szerint alakuló önkifejezés. Koncsol László az utóbbi értelmezés mellett tör lándzsát, olykor-olykor az esszéisztikus túlzás veszélyébe is esve. A történelmet nem alakító, csupán elviselő „antihős" tipológiája (melyet a szerző nagy példatárral mutat fel), legyen bármily jellegzetes, önmagában még aligha elegendő ahhoz, hogy – mint Koncsol állítja – a szlovákiai magyar irodalom európai méretben (!) is megkülönböztetett helyet vívjon ki magának; ilyen tipológia alighanem kimutatható a jugoszláviai, erdélyi magyar irodalomból, sőt a nemzeti irodalmak XX. századi fejlődésképéből is. Ezen a ponton megmutatkozik, hogy a történelmi-társadalmi-közösséglelkületi tapasztalatokat dokumentáló „költészeti eszmetörténet" önmagában kevés egy irodalom

teljes univerzumának megnyugtató módon való birtokba vételéhez; hogy az „attitűd" (a költőnek az élményt adó, őt meghatározó valósághoz való viszonya) szegényebb, sokkalta kevésbé értékközpontú kategória, mint a „világkép", amelybe a költőt jellemző tehetség, ízlés, hagyományismeret, nyelvi és stilisztikai készség, eredetiség stb. is belefér. Annyi azonban bizonyos, hogy e tágabb kategória kidolgozásakor lépten-nyomon kell majd támaszkodni, a megszüntetve megőrzés dialektikájának szellemében, Koncsol László nagy és meggyőző példatárral, imponáló biztonsággal fölépített, csak kisebbik részében megkérdőjelezhető, zömében azonban vitathatatlan elméletére.

Zalabai Zsigmond

Kónyi János: A mindenkor nevető Demokritus.
Válogatta, sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és az utószót írta Bíró Ferenc. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981. 447 l. (Magyar Hírmondó)

A magyar régiség igazán elhanyagolt szerzőjéhez és művéhez nyúlt szerencsés kézzel a kötet sajtó alá rendezője, Bíró Ferenc. Kónyi János mindenkor nevető Demokritusában a XVIII–XIX. század fordulójának legnépszerűbb olvasmányát tárja a mai olvasó elé. Társadalomlélektani okok is szerepelhettek abban, hogy Hermányi Dienes József síró Heraklitusa már eltűnt a század végére, s maradt a mindenkor nevető Demokritus. Kónyi e kétkötetes, nemzetközi vándormotívumokkal bővelkedő, de hőseit hazai köntösben megjelenítő anekdotagyűjteményével tulajdonképpen azon az úton járt, mint erdélyi elődje, s az ő sokkötetes életművéhez hasonlóan Kónyi is számos műfajban kívánta szórakoztatni olvasóját. Írt filozófus-életrajzot és fordított tündérmesét, Marmontelt magyarította, miként Tessedik Sámuel mezőgazdászoknak szóló útmutatását. Zrínyi Szigeti veszedelméből „hadi román"-t gyártott. Kortársaival nem állt azonos hullámhosszon, iskolázottsága sem érte fel kollégáiét. Nem került az irodalom fősodrába, így az utókor sem igen vett róla tudomást. Ezért is fontos e mostani kiadás, s Bíró Ferenc alapos utószava és jegyzetei, szómagyarázatai eredményesen szolgáltatnak elégtételt – ráirányítva a mai olvasó figyelmét Kónyi János strázsamester életművére, írói erényeire és hibáira, egyben elhelyezve őt a magyar szórakoztató próza folyamatában.

J. J.

Štefan Korbeľ: Visszatekintő elmélkedés az iszonyatos földrengésről – Baróti Szabó Dávid: A komáromi földindulásról.
Štefan Korbeľ' Pametné premyšlování o staršlivém zemetraseni ... c. művét magyarra fordította és az utószót írta Varga Imre. Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1981. 72 l. + 3 műmelléklet.

1763-ban iszonyatos földrengés rázta meg s tette csaknem földdel egyenlővé Komárom virágzó városát. Az elemi csapást több költő is megörökítette. A legnagyobb

szuggesztivitással a szlovák Štefan Korbel' (1732–1779; nevét a szlovák irodalomtörténet olykor magyarosan Korbelynak is írja) és a magyar Baróti Szabó Dávid. Az előbbi versének kézirata a budapesti Széchényi Könyvtárban található Quart. Slov. 5 jelzet alatt; először Ján Mišianik közölte 1964-ben az Antológia staršej slovenskej literatúry (A régi szlovák irodalom antológiája) c. gyűjteményben, s attól fogva az irodalomtörténet a szlovák barokk líra kiemelkedő alkotásaként tartja számon. Baróti Szabó poémája viszont (amelyből, a Korbel'éhoz hasonlóan, csupán részleteket közöl e kötet) már a klasszicizmus világképét és stílusjegyeit hordja magán. A két vers együttes közlése jó alkalom arra, hogy a korstílusokkal foglalkozó kutatók a barokk és a klasszicizmus világképi-poétikai sajátosságait a nagyközönség érdeklődésére is igényt tartó, irodalommá lett helytörténeti anyagon vizsgálhassák.

Zalabai Zsigmond

Kosztolányi Dezső összes novellái I–III.
Összegyűjtötte és a szöveget gondozta Réz Pál. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 811, 391, 551 l.

A Kosztolányi novelláinak legbővebb gyűjteményét nyújtó három könyv *A léggömb elrepül, Esti Kornél, Hét kövér esztendő* kötetcímmel, Réz Pál gondozásában vázolja fel a Kosztolányi-novellisztika összképét. Nemcsak a költő-író életében kötetben megjelent műveket gyűjtötte egybe a sajtó alá rendező (kettő elhagyásával), hanem a szétszórt folyóiratközlésekben rejtőzőeket is, amelyek kötetben először itt látnak napvilágot. Egy írás – *Esti megtudja a halálhírt* – kéziratból került a gyűjteménybe. Egy kisregény, valamint három prózai színmű, jelenet gazdagítja még a kötetet, amelynek újdonsága az eddigi kiadásokkal szemben, hogy nem a Kosztolányi-kötetek beosztását követi, hanem igyekszik az első megjelenés időrendjében közölni az írásokat.

J. J.

Kovács Endre: Korszakváltás.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981. 395 l. (Tények és tanúk)

A csehszlovákiai Sarló mozgalom egykori tagja, a mai jeles történész emlékiratában gazdag képet rajzol az Első Csehszlovák Köztársaság életéről. Az emlékirat önéletrajzi szála a szegény munkásgyerek felfelé törekvését kíséri nyomon a gimnáziumi, újságírói, egyetemi hallgatói, nevelősködési majd gimnáziumi tanári években. Közben nagy belső reménységgel formálódó írói pálya lassú alakulását is látjuk. A lassan eszmélkedő, inkább befelé élő személyiséget a csehszlovákiai magyarság Trianon utáni első két évtizedének sokféle megosztástól, ellentmondástól szenvedő élete veszi körül. Kovács Endre könyve arról győz meg, hogy a kisebbrendűségi érzésekkel megvert fiatalember rendkívül jó megfigyelő volt, tudatosan vizsgálta környezetét, minden jelen-

tős és jelentéktelen eseményt emlékezetébe zárt. Ily módon mostani emlékirata az Első Köztársaságról akkor s azóta kiformálódott képünket számtalan ponton kiegészíti és árnyalja gazdag ismereteivel és személyes élményeinek eleven rajzával.

Nagyon sok árnyaló ismeretet közöl az iskolarendszerről, politikai életről, pártokról, egyesületekről, az újságírás akkori állapotáról, a Sarló-mozgalomról. Mondanivalóját az életrajz szálára fűzi, de ennek egyes állomásait fejezetcímekkel kiemelt általánosabb érvényű ismeretek jelölik ki. Figyelemreméltó vonása e könyvnek, hogy Kovács Endre rengeteg ismert és mára már elfeledett személyről ad tömör és feltűnően határozott ítéletű jellemzést. Személyes emlékeit a történész tudatossága rendszerezi, így egyensúlyban van benne az önéletírás és a kortörténet.

Görömbei András

Kovács János: Kétség és bizonyosság.
Bírálatok, cikkek. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981. 426 l.

A Bukarestben élő irodalomtörténész, kritikus szövegválogatásaival, filológiai-feltáró munkásságával tette ismertté nevét: neki köszönhetjük a Genius és a Periszkóp c. folyóiratok válogatott anyagának közrebocsátását. A romániai magyar szellemi élet után érdeklődő olvasó a bőséges információszerzés bizonyosságával lapozhatott 1973-as *Azonos hullámhosszon* (Feljegyzések a mai román irodalomról) c. kötetében, illetve korábban megjelentetett könyvéből (*Korszerűség és alkotás.* Bukarest, 1963.) a töprengő kritikus arcképét rajzolhatta meg a maga számára.

Jelen kötete nem ad lényegesen új vonásokat a már kirajzolódott portréhoz, csak éppen markánsabbá, egyértelműbbé teszi: a romániai magyar irodalom eseményeire, mozgásaira, tendenciáira éberen figyelő, a filológus gondosságával regisztráló és elgondolkodó, gondolatait határozottan megfogalmazó szemlélő – recenzens – krónikás áll előttünk a bírálatokat, a beszámolókat, a kommentárokat olvasva. Ezzel Kovács János műfajait is megjelöltük; s ehhez még azt tennénk hozzá, hogy az általában líraközéppontú magyar kritikával szemben – a lírát sem elhanyagolva – fokozottabb érdeklődéssel fordul az epika felé, még pontosabban szólva a regényírói próbálkozásokat vizsgálja a szokásosnál alaposabban. A következő névsor már jelzi, hogy főleg a prózai epika (a regény, az emlékezés, a szociográfia érdekli: Szemlér Ferencről, Méliusz Józsefről, Papp Ferencről, Sütő Andrásról, Szász Jánosról, Fodor Sándorról, Székely Jánosról, Huszár Sándorról, Bálint Tiborról, Lászlóffy Aladárról, Mester Zsoltról, Köntös Szabó Zoltánról, Kiss Jánosról, Cseke Gáborról és Bogdán Lászlóról találunk rövidebb-hosszabb írásokat a kötet első ciklusában. A második ciklus címe: *Emlékezés és képzelet.* Itt Méliuszról, Kurkó Gyárfásról, Tabéry Gézáról és Nagy Istvánról olvashatunk. Egy lényegtelennek tetsző megjegyzés Kovács János prózaeszményét is körvonalazza: „Minden önvallomás mindannyiunkról szól, annál többünkről, minél őszintébb az író emlékezése, minél rátermettebb tollat tartó keze, minél távlatosabb szemlélete." A harmadik ciklus is a regények világába vezet (*Az epika vonzásában* címmel). Előbb eltűnődik a fiatal romániai magyar epikusok szándékain, s megvédi a Forrás sorozatot a gáncsoskodókkal szemben, majd örömmel konstatálja a társadalmi regény újrajelent-

kezését, bár egy fontosnak beállított megállapítása félreértésekre adhat alkalmat („A regény mindent felölelhet, ha szerzője társadalmi szempontból nézi a világot".). Kapcsolódása Csehi Gyulához szempontjait is jellemzi; érdekes eszmefuttatást közöl Lucien Goldmannról. Foglalkoztatja az is, hogy a dokumentarizmus és az önéletírás besorolható-e a regény kategóriájába. A kérdés azonban nem elvontan érdekli, hanem konkrét művek kapcsán. Véleménye szerint helytelen, ha „a dokumentáris jellegű irodalmat" „a fikcióra épült művekkel" állítják szembe. „A fikció – szerinte – nem szűkíthető le a kitalálásra, a költésre, hanem magában foglalja a válogatás, a szerkesztés megannyi elemét, mely a nyers valóságot megmódolja". A ciklus befejező darabjában a riportról ír igen tanulságosan. A befejező ciklus a kritikáról szól, a kritikus gondjairól, a kritikus magatartásának lehetőségeiről és buktatóiról. Álláspontja egyértelmű: „Szükségünk van tudományos kritikára és impresszionistára, recenzióra és esszére, stilisztikaira és bölcseletire, és ki tudja még hányfélére. Nincsen szükségünk öncélú és semmitmondó, romboló és ajnározó bírálatra; a tetszelgés és önmutogatás éppen annyira kívül esik a kritika területén, mint a semmitmondás."

Fried István

Kozma Dezső: Krúdy postakocsiján.
Kismonográfia, Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár-Napoca, 1981. 163 + 16 l. fényképanyag.

Kozma könyve kismonográfia. Ezzel a jellegével igazodik a megfelelő olvasói igényekhez, és ez határozza meg szakmai szintjét, a tárgyalás módját. Fő célja az, hogy szélesebb körökben ismertté tegye Krúdy életművét, „segítségére lenni mindazoknak, akik jegyet szeretnének váltani Krúdy Gyula postakocsijára".

Öt fejezetének címe az író műveiből vett idézet. Mindegyik fejezet Krúdy pályájának egy-egy szakaszát foglalja magában. Az első („Én írónak készültem: semmi másnak") az íróról szóló értékeléseket összegezi, majd pályájának 1911-ig tartó szakaszát tárgyalja. Ugyanitt az ekkor írt műveinek a stílusát is jellemzi. Főbb sajátosságként emeli ki a lírai oldottságot, tárgyias szemléletet, az álomszerű és konkrét érzékelést, romantikus önfeledtséget, valamint az érzelmességet ellensúlyozó iróniát. És igyekszik stílusát a századfordulói irányzatok körében elhelyezni. A hangulatkeltő impresszionizmussal köti össze. A második fejezet („Valami olyan időt mutattak az órák, amilyen talán soha sincs") tárgya a *Szinbád*-történetek. Örvendetes, hogy ezek elemzése során a felelevenített emlékképek időbeli rétegződéséről, síkváltásairól is szót ejt. A harmadik fejezet („Vannak dalok, amelyeket sohasem énekelnek végig") lényegében *A vörös postakocsi* elemzése, de idetartozik több ekkoriban írt novellájának az értékelése is. Az *Aranykéz utcai szép napok* bevezetője alapján Krúdy realitásigényét emeli ki, és ugyanitt beszél a (feltehetően a szecesszióhoz tartozó) stilizáltságról is.

A negyedik fejezet („Alkonyodott, mint a fáradt szív") a Margit-szigeti magány szakaszáról, valamint a forradalmakhoz kapcsolódó mozzanatokról szól. Itt a következő köteteket elemzi részletesebben: *Álmoskönyv, Napraforgó, Kleofásné kakasa, Rózsa Sándor.* Az ötödik fejezet („Az élet álom") az utolsó pályaszakasz bemutatása. Krúdy ekkor írt műveinek (*Hét Bagoly, Boldogult úrfikoromban, Az élet álom*) elem-

zésében a tárgyiasabb éleslátást emeli ki. Végül összegezésként a korszerű Krúdy-kép kialakítása érdekében az eddigi kutatások jellegéről és a valóban jogosult igényéről beszél.

Szabó Zoltán

Kölcsey Ferenc: „Mi az élet tűzfolyása?"
Bemutatja Kerényi Ferenc. Magyar Helikon, Budapest, 1981. 65 l. (Kézirattár)

A kötet a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattár sorozatában jelent meg. Három nagy egységre oszlik: kilenc Kölcsey-vers 1972-ben ismertté vált kéziratának közlése; egy eddig olvashatatlan változat olvashatóvá tételének története; Kerényi Ferenc tanulmánya.

A kilenc vers autográf datált kézirata 1972-ben került a Petőfi Irodalmi Múzeumba, egy Kanadában élő magyar házaspár ajándékaként. A szerkesztő Kerényi az anyagot filológiai érvek alapján a csekei hagyatékba sorolja, de elszakadása és későbbi sorsa az újrafelbukkanásig ismeretlen. A versek: Az Ivó, Rákos nimfájához, A borkirály, A tudatlanság, Elfojtódás, A Lyány dala, Vanitatum vanitas, Költői panasz, Egy nagy hatalmú de igazságtalan Bíróra (a Zsarnok címen ismert).

Tizedikként került a kötetbe Az Ivó c. vers első változata, amelyet olyan alaposan áthúzgált, hogy olvashatatlanná vált. A Belügyminisztérium Országos Rendőrfőkapitánysága Bűnügyi Technikai Intézetének munkatársai, Kárászi Attila és Polgárfi István megfejtették a kéziratot. Az alkalmazott technikai eljárások ismertetése és a megfejtés állomásainak bemutatása a kötet második része.

Kerényi Ferenc *Két fontos esztendő Kölcsey Ferenc életéből: 1813 és 1823* c. tanulmánya zárja a kötetet. Kerényi a verskéziratok keletkezési körülményeit vizsgálja, de nem elsősorban filológiai, inkább alkotáslélektani szempontból. Tanulmánya így fejlődésrajz is Kölcsey 1814 és 1823 közti pályájáról.

A kötetet gazdag illusztrációs anyag és mellékletként a kéziratok hasonmásai egészítik ki.

Zentai Mária

Kölcsey Ferenc: Parainesis Kölcsey Kálmánhoz.
Az előszót írta és szerkesztette Szigethy Gábor. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981. 70 l. (Gondolkodó magyarok)

Kölcsey Ferenc iskolai könyvekből jól ismert Parainesis-ét ezúttal Szigethy Gábor ajánlja az olvasó figyelmébe, úgy, hogy az írás új oldalaira vet fényt, erős érzelmi fűtöttséggel figyelmeztetve az írás követelte erkölcsi tartásra.

A jegyzetekre külön felhívnánk a figyelmet. Szigethy Kölcsey-értelmezőket idéz, a Parainesis különböző megközelítéseit állítja egymással szembe, úgy, hogy az értelmezés jellemzője legyen kritikusnak és korának egyaránt.

N. S. K.

Könyvtári kis tükör.
Ajánló könyvjegyzék. Irodalomtudomány, nyelvészet. 1945–1979. Összeállította: Lakatos András, Vajda Kornél. Kiadja az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központja, Népművelési Propaganda Iroda. Budapest, 1981. 186 l.

A Könyvtártudományi és Módszertani Központban Bereczky László főszerkesztésében készülő sorozat tárgykörönként csoportosítva adja közre a közkönyvtárakban hozzáférhető, legfontosabbnak ítélt kiadványok annotált jegyzékét. A jelen kötet összeállítói szerint „elsősorban azok a könyvek találhatók benne, amelyek a legfontosabbak, a legjobbak. Másodsorban azok, amelyek talán nem a legjobbak ugyan, de a legfrissebbek, legújabbak." Válogatásuk szempontjait több oldalas előszóban részletezik, ugyanitt közlik a kiadvány kezelésére vonatkozó javaslataikat is. Az összeállítás elsősorban azoknak szól, akik kevésnek találják azt az irodalomtudományi, nyelvészeti könyvanyagot, amely az általuk látogatott könyvtárban található, s ennek a jegyzéknek alapján könyvtárközi kölcsönzés útján is hozzájuthatnak az egyes művekhez. Elsősorban gyakorlati célú, nem tudományos jellegű tehát ez az ajánlójegyzék, hasznát láthatja azonban számos olyan külföldi és hazai könyvtár is, ahol a magyar anyag kiegészítését tervezik. Az annotációk tárgyszerűek, pontosak, a csoportosítás jól áttekinthető, a 460 tételt a szerkesztők gondosan válogatták ki a tekintélyes könyvmennyiségből.

R. T. O.

Gyula Krúdy.
A bibliography of works in the University of Toronto John P. Robarts Research Library. Compiled by I. L. Halasz de Beky. Toronto, 1981. 19 számozatlan l. (Bibliotheca Hungarica Torontonensis 12.)

A Bibliotheca Hungarica Torontonensis sorozat 12. füzete azokat a Krúdy Gyula-műveket és az íróról szóló munkákat veszi számba, amelyek a torontói egyetem John P. Robarts könyvtárának magyar vonatkozású anyagát gazdagítják.

George Bisztray írt néhány sort a bibliográfia elé, amelynek élén a regények állnak. A novellák, a színművek, az összegyűjtött cikkek és kritikák, valamint önéletrajzi írások számbavétele után a Krúdy Gyuláról szóló munkák, könyvismertetések leírása áll. Végül a fordítások és kiegészítések tételei zárják a Krúdy-könyvek címlapjaival illusztrált füzetet.

M. R. J.

Lackó Miklós: Szerep és mű.
Kultúrtörténeti tanulmányok. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1981. 342 l.

Lackó Miklós rendkívül alapos filológiai tájékozottsággal emeli új összefüggésekbe a két világháború közötti magyar szellemi élet néhány fontos jelenségét. Módszerére a pontos, szinte aprólékos tárgyszerűség, dokumentálás és a nagyobb összefüggések iránti fogékonyság jellemző. Árnyalt képet rajzol a Nyugat legendás hírű szerkesztőjéről, *Osvát Ernő*ről. Gazdagon dokumentálja művészetfelfogásának ellentmondásait, emberi kapcsolatainak alakulását, személyiségének belső válságát, tragédiáját, s mindezekkel összefüggésben természetesen a húszas évekbeli Nyugat szerkesztői koncepcióját. *Ideológia, kultúra, irodalom* című fejezetében az 1927 és 1930 között megjelenő kommunista folyóirat, a 100% eszmevilágának elemzésével nyújt fontos adalékokat *Lukács György* ekkori pályaképéhez irodalmi és politikai értelemben egyaránt, majd a folyóiratban névtelenül vagy álnéven megjelent, Lukács Györgynek tulajdonítható írásokat veszi számba. *Illyés Gyula* két háború közötti tanulmányait elemezve felületesnek ítéli a könnyed összegző Illyésről kialakított irodalomtörténeti képet, s műveinek intellektuális vonzerejét éppen a feloldhatatlan belső feszültségekkel magyarázza. Illyés népről, nemzetről, nyelvről, kultúráról való vélekedésének elemzése a népi írói mozgalom eszmevilágának lényeges elemeit állandó formálódás közepette mutatja meg. Lackó Miklós könyvének gerincét a *Németh László*ról szóló tanulmányai adják. Szinte napról napra követi a fiatal Németh László világszemléletének alakulását, küzdelmét az önmegvalósításért kritikai írásaiban, tanulmányaiban. Elemzi Németh Móricz-képét, Szabó Dezsőről való ítéleteit, világirodalmi tájékozódásának mutatóit stb. A nemzeti kultúra és az értelmiség hivatása, a zsidóság szerepének megítélése, az ellentmondó szellemi élmények asszimilálására tett kísérletek, Németh László és Babits viszonyának alakulása, Németh és a Nyugat – mind-mind olyan kérdéskörök, melyeknek Lackó Miklós által adott árnyalt és elemző megvilágítása nemcsak Németh László, hanem a két háború közötti magyar kultúra megértésének is lényeges része. Németh László szellemi otthonteremtési küzdelmének rajzával több ponton érintkezik a *Kerényi Károly és a magyar szellemi élet* című tanulmány, melyben Kerényi sziget-gondolatának összetett elemzését kapjuk: az élettelen szaktudomány átlelkesítését egy új, eleven tudományos-világnézeti eszmény jegyében. Emellett és ezzel szoros összefüggésben Kerényi Károly három „kiemelkedő szellemi barátságát", a Thomas Mannhoz, Szerb Antalhoz és Németh Lászlóhoz fűződőt mutatja be, s ezek termékeny kölcsönhatását elemzi, nem ritkán rámutatva egy-egy gondolat erős „átfunkcionálására", saját szellemi érdekek szerinti módosítására. Az alapvető részlettanulmányokat egy vázlatnak jelzett áttekintő tanulmány zárja Lackó Miklós kötetében, ez a társadalomtudományok szerepét tekinti át a két világháború közötti magyar szellemi életben.

Görömbei András

Laczkó Géza: Öröklés és hódítás.
Válogatta és a szöveget gondozta: Véber Károly. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 743 l.

Laczkó Géza a Nyugat első nemzedékéhez tartozik, de az Ady, Babits, Kosztolányi nevével fémjelzett „első vonal" mögött csak a második-harmadik „vonalban" foglal helyet, tehetsége és munkássága alapján. Pályáját költői ambíciókkal kezdte, de Osvát tanácsára és biztatására a próza felé fordult, s ugyancsak Osvát segítségével a Nyugat esszéistája, kritikusa lett. A mai olvasó közönség elsősorban önéletrajzi és történelmi regényei révén ismeri; tanulmányírói és kritikusi tevékenységéről jóval kevesebben tudnak. Véber Károly, a jelen kötet anyagának összegyűjtője és szövegének gondozója, nyilván Laczkó Gézának ezt az oldalát kívánta bemutatni azzal, hogy kötetbe válogatta az író kritikáit, tanulmányait, esszéit és emlékezéseit. Ezek az írások ma már jórészt csak nehezen vagy alig hozzáférhetőek, mivel napilapokban, folyóiratokban szerteszórva lelhetők csak fel. A mostani kötet az első, mely szinte a teljesség igényével foglalja össze Laczkó „elméleti" munkásságát.

Az írások időben hatalmas korszakot fognak át, az elsők még az 1900-as évek elejéről, az utolsók pedig az 1940-es évek végéről, 1950-es évek elejéről származnak. Ez a kötet irodalomtörténeti érdekességét csak növeli, de kortörténeti és művelődéstörténeti szempontból sem mellékes, hiszen egy egész történelmi periódus bontakozik ki a művekből. Természetesen a mellett, hogy az írónak is átfogó szellemi körképét adják. Tematikailag – bár Laczkó érdeklődése s így az írások is szerteágazók – a kötet különböző fejezetekre bontva, de lényegében két nagy területet érint, a magyar irodalom és nyelvészet múltját és az író korabeli jelenét, valamint a francia irodalom alkotásait, problémáit. Ez természetes is, hiszen Laczkó magyar–francia szakos Eötvös-kollégista volt. De néhány írás erejéig fölbukkannak az angol, amerikai, német, sőt az orosz és a szovjet irodalom kérdései is; ez utóbbiról Alekszej Tolsztoj kapcsán ír (*Vallomásom egy szovjet íróról*). A kötetzáró nyolcadik fejezet bizonyos tekintetben eltér az előzőktől; itt Laczkó a személyes élményeken, emlékeken keresztül már inkább szépprózaíró képességeit villantja föl (*Emlékek, vallomások*).

Az *Öröklés és hódítás* című válogatás erényeit és hibáit nagy általánosságban az összegyűjtött írások jellege és az ebből fakadó problémák határozzák meg. Miután lényegében nem részletes, mindenre kiterjedő nagy tanulmányokról van szó, hanem kritikákról, előszavakról (*Kalauz* c. fejezet), kisebb esszékről – melyek egy részét a pillanatnyi kényszer vagy lehetőség *is* szülte – az író-kritikus oldottabb hangvétellel közelít tárgyaihoz. Ez a magatartás eredményezi azt, hogy az írások ma is elevenek, olvasmányosak. Laczkó filológus létére is kerüli a sokszor nehézkes filológiai apparátust; általában közvetlenül tárgyára koncentrál s azt rajzolja meg éles vonalakkal, a hátteret csak néhány alapvető vonással érzékelteti. Így egyrészt az irodalomtörténetben kevésbé járatos olvasó is könnyűszerrel tájékozódhat könyvében, másrészt az is pontosan érződik, hogy a felszínen megjelenő tudás csak töredéke annak, amit az író valóban tud az adott korról, műalkotásról, alkotóról. Laczkó attitűdjére az is jellemző, hogy az alkotót és az alkotást szoros egységben próbálja megközelíteni; az alkotói személyiség nála ugyanolyan fontos, mint a mű. Ugyancsak az írások jellegéből következik, hogy sok újdonsággal, irodalomtörténeti, történeti szempontból, nem szolgálnak. Általában

helyes, ma is elfogadott arcképeket rajzol meg, melyeknek érdekességét inkább a sajátos szubjektív interpretáció adja, valamint az, hogy egy részük olyan alkotókról szól, akik Laczkóval egy korban éltek vagy éppenséggel baráti, közeli kapcsolatban voltak vele (például Kuncz Aladár). Ezekből az írásokból nemcsak az ő, hanem Laczkó Géza arcképe is kibontakozik. Mindamellett jónéhány esszé ma sem mellőzhető; Adyról szóló írása (*Ady költői nyelve*) már csak azért is jelentős, mert igen korai; 1909-ben publikálta a Nyugatban s ez Laczkó minőségérzékére, érzékenységére is példa lehet. Hasonlóan kitűnő egyebek mellett a *Karinthy* és a *Bródy Sándor* című esszé is.

Természetszerűleg vonzó téma Laczkó számára a regény kérdése, ezen belül is a történelmi regény problémája. Több írásban is érinti ezt, néhányban kifejezetten csak ezzel foglalkozik (*A történelmi regény, A történelmi regény és Móricz Zsigmond*). Ebben a kérdésben szemlélete bizonyos fokig túlhaladottnak tekinthető; megközelítésmódja elsősorban a külső formális sajátságokra összpontosít. Ezen belül azonban igen érdekesen és helyesen elemzi például Jósika, Jókai, Kemény Zsigmond különböző történelmi regényeit, összehasonlítva az eltérő írói magatartásokat.

Külön ki kell emelni a válogatás *Magyarul* című fejezetét, melyben Laczkó nyelvészeti tudását csillogtatja meg, de megint csak olvasmányos, közérthető formában és stílusban.

A válogatás talán egyetlen hibája, hogy az írások jellegéből adódóan, sok a tartalmi átfedés, ismétlés. Valamivel szigorúbb rostálás ezen segíthetett volna, bár kétségtelen, hogy gyűjteményes kötetről lévén szó, ez nem túl fontos szempont. Az írások keletkezéséről mindig az egyes mű végén helyet kapó évszám tájékoztatja az olvasót. A kötetet Véber Károly igen rövid utószava zárja, mely éppen csak felvillant néhány vonást Laczkó Gézáról. Ilyen hatalmas válogatás esetén, nem ártott volna egy mélyebb, elemző tanulmány sem a kritikus-esszéista Laczkó Gézáról.

Dérczy Péter

Lajossy Sándor: Magyar tollak az emigrációban.
London, Harsona Kiadás, 1981. 160 l.

A kritikákat, esszéket, újságcikkeket tartalmazó gyűjtemény szerzője 1956-ban távozott Magyarországról, jelenleg református lelkészként Angliában él. Verseken, elbeszéléseken, regényeken kívül számos emigrációs lapban publikál hosszabb-rövidebb írásokat, ezekből készült ez a kis kötet. (Tizennégy megjelent műve ellenére a *Prominent Hungarians* 1979-es kiadása nem említi a szerzőt.) Mivel az emigrációs magyar irodalomról szerzett ismereteink még mindig nem teljesek, így ez a könyv is nyújt némi információt a hazai olvasóknak, megerősíthet véleményeket, főképpen azt a tudomásunkat, hogy igen nagy mennyiségű dilettáns munka jelenik meg a nyugati magyar nyelvű könyvkiadásban, melyeket Lajossy nagy lelkesedéssel, politikai elfogultsággal kommentál – értékes és értéktelen műveket vegyesen. A hazai szellemi élet szinte teljesen kívül marad horizontján, *Kodály Zoltán*on, a két *Szervátiusz*on kívül *Ravasz László* püspökről ír néhány oldalt. A magyar irodalomtörténészeket legfeljebb *Könnyű László*

munkáiról, *Kabdebó Tamás*ról, *Mikes György*ről, *Kisjókai Erzsébet*ről írt cikkei érdekelhetik, de elragadtatását, határtalan lelkesedését semmiképpen nem oszthatják.

R. Takács Olga

Lakatos Éva: Magyar irodalmi folyóiratok. Napló – Panoráma.
Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1981. 1471–1796. l. (A Petőfi Irodalmi Múzeum Bibliográfiai Füzetei. A sorozat 17–19.)

A Petőfi Múzeum bibliográfiai sorozatának ez az újabb kötete sem korlátozódik csak az 1945 előtt indult irodalmi folyóiratok bemutatására. A gyűjtőkör felöleli az irodalomtörténeti érdeklődésre méltó egyéb lapokat is. Így megtalálható az anyagban néprajzi, nyelvészeti és más tudományos szemlék, divat-, gyermek-, sőt vicclapok leírása. A kötet Magyarország határain kívül megjelent, nem magyar nyelvű, de magyar vonatkozású orgánumok adatait is tartalmazza. (Pl.: New Jersey Híradó, Nouvelle Revue de Hongrie.) A már kiadott füzetekhez hasonlóan hetilapok, évkönyvek és más periódikumok adatait szintén megtaláljuk a Naplótól a Panorámáig, a címek *betűrend*jében felsorolt, számozott tételek között.

Egy-egy kiadvány leírása magába foglalja a pontos címet és alcímet, a megjelenés helyét, dátumát, a szerkesztő(k) nevét. Ezután találjuk az évfolyamok pontos leírását (hány szám jelent meg, mikor), valamint a lapok adott évfolyamába (számaiba) dolgozó szerzők nevének felsorolását. A felsorolás gyakran írói álnevek feloldásával is kiegészül. Az orgánum leírása feltünteti még az esetleges előzményt (vagy szellemi elődöt) és a folytatást (vagy szellemi utódot). Ugyanígy megtaláljuk – ha volt – a melléklap vagy különkiadás adatait. A részletes leírásnak köszönhetően nyomonkövethető egy adott folyóirat szerkesztőinek, munkatársi-gárdájának változása, a kiadás folyamatossága, esetleg akadozása és megszűnése.

Ez a kötet is, mint elődei, tartalmaz hiányos, eltűnt vagy hozzáférhetetlen folyóiratokról leírást. Ennek ellenére, a feldolgozott anyag komoly segítséget nyújthat a kutatóknak; ez a szerep pedig, amelyet a sorozat múltunk irodalmi vonatkozású kiadványainak számbavételében, megőrzésében vállal, kiemelkedő.

A kötet mutatókat nem tartalmaz, könyvárusi forgalomba nem kerül.

Stauder Mária

Literátor-politikusok levelei Jenei Ferenc gyűjteséből (1566–1623).
Sajtó alá rendezte: Jankovics József. Budapest – Szeged, 1981. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 5.)

A levéltárainkban őrzött irattípusok közül a missilis az egyik legelhanyagoltabb a kutatás részéről. A ma már klasszikusnak mondható leveles kötet kiadások – mint például a Teleki Mihály levelezés, egyes erdélyi fejedelmek, vagy Pázmány Péter levelei – óta tulajdonképpen nem jelent meg adattár, amely nagy mennyiségű új missilis anyagot

tartalmazott volna. Művelődéstörténet-, illetve történetírásunk nagyon elmaradt a XVI–XVII. századi nagy alakok levelezésének publikálásával, vagy akár csak számbavételével is. Voltak próbálkozások egyes nagy missilis fondok kutatására, illetve egy-egy téma szerint összegyűjtött anyag publikálására; gondolunk itt elsősorban Iványi Béla korrektúrában maradt munkájára, amely a Batthyány levéltár levélanyagából a reformáció történetére vonatkozóakat gyűjtötte egy kötetbe.

A másik lehetőség ilyen levéltári források közreadására – melyet az Adattár 5. kötete is reprezentál –: egyes, művelődés-, illetve irodalomtörténeti szempontból jelentősebb személyek minden (vagy lehetőleg sok) levelét publikálni. Így persze nem kerülhető el, hogy olyan szövegek is nyilvánosságot kapjanak melyek még a mikrofilológia számára is vitatható értékűek. Adalék azonban minden korabeli szöveg a korszak hétköznapjai, az egyes akkor élt személyek kapcsolatai megismeréséhez.

Illésházy István levelezése elsősorban a történettudomány számára érdekes, különösen az 1600 utáni darabok; s ugyanilyen szempontból tanulságosak *Szokoly Miklós*nak a tizenöt éves háború elején írt levelei, főként a mezőkeresztesi táborból keltezett. A kötet két, nem férfitól származó levele sajátos színfolt. A korszak asszonyainak sorsa (férjük táborban, ők otthon a gazdaságra ügyelnek, s értőn kellett ügyelniök) tulajdonképpen bármely főúri asszony leveleiből megismerhetők, mégis *Telegdi Kata* – az első magyar költőnő – leveleit, mint a férjét (s férje barátait) féltő, majd sirató feleség egyedien bensőséges vallomásait olvashatjuk.

Kátai Mihály a kötet talán legérdekesebb alakja. „Epicurusnak tanítványa" már első levelében megfogalmazza életelveit: „...Istentül mindenkor ez világi dologban három dolgot kévantam, első hogy az földi hatalmasoknak kedvekben, az másik, hogy az messzö járó vitézeknek jo emlekezetekben, harmad, hogy az pogan bölcsektül Isten asszonyok gyanánt tiszteltetett draga szép asszonyokhoz hasonlitandó szüz leányoknak Isteni imátságos es könyörgő emlekezetekben lehessek; mivel hogy ennek egyikét sem találtam, ez világ szerte még azért futok, járok, törődök, hogy ennek valamelyikét nyerhessem meg, hogy igy énis lehessek particeps vitae beatae". További leveleiben előforduló hivatkozások antik szerzőkre (Horatius, Cato, Terentius), inkább topikusak, semmint az ő erudíciójáról árulkodók.

A Bocskai halála utáni erdélyi, s az Erdélyre figyelő magyarországi politikusok is a fejedelmi trónért folyó versenyfutásra figyeltek, illetve foglaltak állást a két versengő, Homonnai Drugeth Bálint és Báthory Gábor közt. *Czobor Mihály, Homonnai* és az olvasottságáról híres *Náprágyi Demeter* levelei is jórészt e vetélkedéssel, illetve a korszak más politikai (például a hajdúkérdés, a török viselkedése a békekötés után stb.), és a politikai dilemmákkal mindig együttjáró vallási kérdésekkel kapcsolatosak. Vannak persze érdekes, szorosabban vett művelődéstörténeti adalékok is e levelekben; példaképp Náprágyi „Szent László koronája" említését, könyves kapcsolataira is rávilágító utóiratát (Batthyány Ferenchez 1610. október 19-én írt levele), vagy a Thurzó György híresen gazdag könyvtárát újabb „nem szép, de régi" könyvvel való gazdagításáról szóló levelét említhetjük (ez utóbbi a 83. a kötetben).

Hasonlóan csak elszórt művelődéstörténeti vonatkozásai vannak Lépes Bálint leveleinek is, bár már saját könyvének nyomtattatásáról is szó esik (150.). Alapvetően azonban az ő levelei is politikatörténeti érdekűek, noha meglepő újdonsággal nem szolgálnak. Megismerhetjük viszont az irodalom- illetve egyháztörténetileg oly fontos

Lépes Bálint állásfoglalásait (udvarhű magatartását), Bethlen első hadjáratai és a béketárgyalások idején, továbbá érdekes események leírásával találkozhatunk leveleiben: II. Mátyás császárrá (1612) és II. Ferdinánd királlyá koronázásáról (1618) például.

Összegezésül annyit: az ilyen levelezéskötetek címe elé mindig odakívánkozik az „adalék" szó, s oda is illik; adalék a korszak politikai-, irodalom- és művelődéstörténetéhez, annak a környezetnek megismeréséhez, melyben történelmünk kiemelkedő alakjai éltek, tevékenykedtek.

Monok István

Dieter P. Lotze: Imre Madách.
Twayne Publishers, Boston, 1981. 173 l.

Ez az első angol nyelvű monográfia Madách Imréről. Külön érdekessége, hogy szerzője német születésű amerikai tudós, aki 1961 óta él az Egyesült Államokban, de már korábban is foglalkozott Madách munkásságával. Könyve hét fejezetéből csak az első két fejezet (*Imre Madách's Life and Times; From the First Blossoms of a Lyre to a Fairy Dream*) foglalkozik mással, mint Madách főművével. A második fejezetben *A civilizátor* mindössze fél oldalt, a *Mózes* pedig kettőt kap; utóbbit Lotze inkább „epikus", mint drámai műnek tartja, s a *Tragédia* után antiklímaxként értékeli.

Az ember tragédiáját Lotze szerint három szinten lehet megközelíteni: mint az egyén drámáját, mint az emberi történelemét, s végül, mint metafizikai erők összecsapását. Egy teljes fejezetet szentel Hegel Madáchra gyakorolt hatásának, de úgy véli, a párizsi jelenet után Madách már „túlmegy" Hegelen és közelebb kerül Marxhoz (84 l.), akit viszont nem ismert. Lotze Madách szemléletét romantikus idealistának tartja, amit manicheisztikus elemek színeznek; ami Lucifer érveit illeti, több esetben bizonyítja, hogy a magyar szerző azokat főleg Feuerbach és Ludwig Büchner műveiből merítette. Az ötödik és hatodik fejezetben részletes összehasonlítást kapunk Goethe *Faust*jával, illetve Victor Hugo egy hosszabb művével, amit a *Tragédiá*hoz hasonlóan Lotze „az emberiség költeménye" műfajába sorol. Az utolsó, talán túl rövidre szabott, vázlatos kis fejezet foglalkozik Madách főművének, „a magyar romantika utolsó nagy teljesítményének" külföldi fogadtatásával. Itt Lotze megemlíti, hogy angol nyelvterületen a dráma eddigi fordításai inkább gátolták, mintsem elősegítették a dráma sikerét. Minthogy azonban Lotze az egyik ilyen fordításban idézi az egyes részleteket és nem adja meg azok magyar megfelelőit, attól kell tartanunk, hogy az átlagolvasó ezután a szakszerű elemzés után sem lesz meggyőződve a mű világirodalmi értékeiről.

Gömöri György

Lőrinc Péter: Társadalom és művészet.
Tanulmányok, Bori Imre utószavával. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1981. 196 l.

Lőrinc Péter, a jugoszláviai magyar író és gondolkodó tanulmánykötete fél század esztétikai és irodalomtörténeti jellegű írásait tartalmazza. A húszas években kelet-

kezett esszéket – az aktivista művészetfilozófia ezen sajátos termékeit – a szerző még *Láng Árpád* néven tette közzé. Egy részük – *A vas esztétikája, A haldokló expresszionizmus, Esztétikai skiccek* – a rövid életű pécsi folyóiratban, A Krónikában jelent meg, s ezen időszak műveit gyűjtötte egybe a szabadkai *Életjel* miniatűrök 20. kötete: Láng Árpád: *Idő és művészet* (1972). Az új kötet három egységre tagolódik: az elsőben (*Idő és művészet*) az 1918 és 1922 közt keletkezettek kaptak helyet – az író néhányukat, például a vitatható *Babits*ot, mely a szabadkai könyvecskében még megjelent, elhagyta –, a második rész (*Pszichoanalízis és szürrealizmus*) tulajdonképp egyetlen hosszabb tanulmány, a harmadik egység (*Társadalom és művészet*) pedig az 1940 és 1973 közt született tanulmányokat fogja egybe.

Lőrinc Péter könyvét vizsgálva, „egy szüntelenül változó, az irodalomról és az irodalommal kapcsolatban a művészet és társadalom összefüggéseiről nézeteit felülbíráló és korrigáló író pályájának a görbéje rajzolódik szemünk elé" (Bori Imre). Szintén a kötethez tanulmányértékű utószót író Bori Imrétől tudjuk: a II. világháború négy-öt esztendeje Lőrinc Péter életművét két korszakra tagolja, egy aktívra és egy kevésbé dinamikusra. Az első időszak majd minden írása – ahogy a *Vas esztétikája* mondja – „a holnap emberét" köszönti. Lőrinc (Láng) „önhipnózisként" jelzi esztétikáját: „az egész expresszionisztikus magamadása bárkiben és bármiben: az Én azonosítása a mindennel és mindenkivel a művészi belehelyezésen és megélésen át". Gondolatainak kifejtéséhez gyakran választja a párbeszédes formát (*Romantika, Lázadás és forradalom*), amelyekben egyazon tudattartalmú, de mégis két különböző Én ütközik meg, máskor – például a *Pszichoszintézis*ben – törvényerővel bírnak kinyilatkoztatásai. Megcáfolhatatlan tételek. „I. *Idő:* cselekvés ritmusa. II. *Tér:* dolgok ritmusa. III. *Anyag:* Dolgok ritmusának meghatározója" stb. ... Az 1922-ben született *Aktivizmus* – Lőrinc ebben az időben Kassák bécsi *Má*-jának is munkatársa – az új forradalmas művészetet mint mindennek a tagadását hirdeti. Ugyanitt: „Az aktivizmus háború a múlt ellen! Az aktivizmus harc az öröm lehetőségéért!"

A *Pszichoanalízis és szürrealizmus* a jelen kötetben olvasható először magyar nyelven. Benne a tanulmányíró „elhatárolja magát a lélekelemzés idealisztikus eszmei alapjaitól" (Bori Imre), vitatkozik a szürrealista nézetekkel, miközben az író lelki portréját rajzolja.

Az 1940-ben írott *A kelőn is hanyatló polgárság esztétikájá*ban Lőrinc Oscar Wilde, Jászi Oszkár és Dienes László életútját elemezve három portrét rajzol. Wilde esztétikájának legnagyobb ellentmondását abban látja a tanulmányíró, hogy Wilde tudatosan állt az irracionalizmus mellé; Jászi utilitáris esztétikai felfogásáról megállapítja, hogy szoros viszonyban van az erkölccsel, az ő meglátásában így a művészet „szervi szükségletet" elégít ki; Dienes Lászlóban pedig azt a haladó szellemű esztétát üdvözli, aki „lépésről lépésre haladva, megszabadulva a misztikumtól és a dekadens individualizmustól az új realizmus felé közeledik".

A jugoszláviai magyar irodalom múltjában tallózik jópár tanulmány. Legrészletesebb talán a *Két part között* (1950), melyben a szerző a vajdasági magyar írás mentorának, a „helyi szín" elméletre esküdő Szenteleky Kornélnak irodalomszervezői munkáját – „kazinczyskodását" – elemzi, kitérvén különféle lapok és folyóiratok (Napló, Vajdasági Írás, A MI Irodalmunk, Kalangya stb.), szerepére, valamint egy-egy író (Csuka Zoltán, Fenyves Ferenc, Herceg János, Radó Imre) Szenteleky-kritikákban és leve-

lekben is tárgyalt munkásságára, s egyéb, irodalompolitikai, szervezési, pénzügyi dolgokra. Lőrinc Péter úgy látja, hogy Szenteleky „a jobb- és baloldali véglet között sodródik", stílusa sem „a valóságot adja", s noha „mindhaláláig élén volt egy irodalmi mozgalomnak" nem csupán az ő csoportja teremtette meg a vajdasági magyar irodalmat. A *Fura eset* szintén a vajdasági magyar irodalmi hagyomány egyoldalú értékelése ellen emel szót, vagyis a *Vajdasági Írás* mellett más, kisebb lapok – a becskereki Renaissance, az újvidéki Út, a szabadkai Szervezett Munkás s a Híd – szerepére is fölhívja a figyelmet.

Szakolczay Lajos

Lukács György levelezése (1902–1917).
Szerkesztette és válogatta: Fekete Éva és Karádi Éva. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981. 745 l. (Lukács György Összes Művei)

Impozáns méretű kötettel gyarapodott a Lukács György Összes Művei sorozat: Lukács ifjúkori levelezését, ha nem is a teljesség igényével – ami szinte lehetetlen lett volna –, de igen bő válogatásban adta közre Fekete Éva és Karádi Éva, akik nemcsak a válogatás, hanem a szerkesztés és az összes egyéb munka mellett az idegen nyelvű levelek fordítását is végezték, Boros Miklósnéval közösen.

Köztudott, hogy Lukács 1971 júniusában bekövetkezett halála után kb. másfél évvel óriási kéziratos anyagra bukkantak a kutatók, egészen véletlenül. Ez volt az a bizonyos „heidelbergi bőrönd", mely több, általában töredékes Lukács-mű (pl. a *Heidelbergi művészetfilozófia és esztétika*) kézirata mellett, Lukács 1917-ig terjedő levelezését is tartalmazta. Az 1917-es időhatár pusztán onnét ered, hogy Lukács 1917-ben visszaköltözött Pestre, s előtte, november 7-én, letétbe helyezte a bőröndöt a Deutsche Banknál.

Az adott korszak levelezésének közreadása alig fölbecsülhető jelentőségű a Lukács-filológia és -kutatás szempontjából. Két csúcspont emelhető ki ebben a vonatkozásban: a kötet anyaga döntő részben kéziratos (bár néhány levelet már korábban folyóiratokban közzétettek, de ezek száma elenyésző), s először kerül rendezett formában kutatók és a nagyobb olvasóközönség elé. Még fontosabb azonban, hogy e levelezés mintegy kiegészítője az ifjúkori műveknek, s ezzel igen nagy mértékben járul hozzá a fiatal Lukács szellemi (s természetesen emberi) portréjának megrajzolásához. Úgy is mondhatnánk, a kötet nem adalék e portréhoz, hanem az utolsónak nyilvánosságra került önálló és terjedelmében is „összefüggő" Lukács-mű. Így most már egészen világosan állhat előttünk a teoretikus és a mindennapok emberének alakja; sőt, bizonyos mértékig jobban körvonalazhatóan, mint csak az elméleti munkákból, mert itt Lukács természetszerűen *közvetlenebbül* fogalmaz meg emberi és filozófiai problémákat.

Fekete Éva és Karádi Éva a *Bevezető*ben rögzíti a levelek kiválasztásának elveit, amit hat pontban foglalhatunk össze: 1. levelek, melyek Lukács ifjúkori műveinek keletkezési körülményeiről tájékoztatnak („külső" vélemények és Lukács saját nézetei ezekről); 2. műveinek fogadtatását érintő levelek; 3. a korabeli szellemi mozgalmakhoz stb. kapcsolódásáról szóló levelek; 4. az eredeti szándékokról és megvalósulásukról in-

formáló levelek (Thália Társaság, Renaissance, A Szellem stb.); 5. a meg nem valósult művek terveiről tudósító levelek; 6. emberi kapcsolatairól tanúskodó levelek. Úgy vélem, mindegyik szemponthoz fontos adalékkal járulnak hozzá (persze eltérő mértékben, hiszen a 2. pontban jórészt inkább csak udvarias dícsérő vélemények olvashatók, s kevés az igazán mélyen elemző levél; de ez a dolog természetéből is adódik). Ha mégis ki kellene emelni egy szempontot, akkor, azt hiszem, a kötet legfontosabb, az eddigiekben a többihez képest kevésbé ismert és köztudott momentuma, a Lukács emberi kapcsolatairól szóló levelek információja. E kapcsolatokból pontosan kiderül Lukács saját emberi arca; sőt, némi túlzással élve, nyugodtan állíthatjuk, hogy az idáig hiányzó Lukács-életrajzot, illetve ennek adott szakaszát, a kötet mindaddig pótolja, míg ez a biográfia meg nem születik.

Lukácsnak az 1918-ig terjedő életszakasza az esszéizálás, a líraiság döntő ideje; a tragikus, egzisztencialista és pesszimista korszaka. Ez a sajátos világlátásmód, érzület, sok tekintetben szecessziós életérzés a mindennapi Lukács transzcendentálása, a mindennapi Magyarország „lírai-teoretikus" megfogalmazása. A legjellemzőbbek ebből a szempontból a Lukács és *Popper Leó, Balázs Béla, Seidler Irma, Ernst Bloch* stb. közti levelezések. Az emberi oldal talán a legmélyebben Popper Leóval, az egyetlen olyan baráttal való levelezésből derül ki, akinek egyrészt Lukács a legőszintébben megnyilatkozik, másrészt Popper Leó az, aki mindezekre a problémákra (nyilván saját helyzetéből és tragikus tudatából következően) a legérzékenyebben reagál. E levelezésből az is kiviláglik ugyanakkor, hogy Popper mennyivel *emberközelibb, életközelibb*, csak éppen megemlítve: jellemző, hogy a közvetlen és tényszerű haláltudattal élő Poppernek *kitűnő humora* van, szemben Lukáccsal, aki a legegyszerűbb életténye kről is csak komoran, fölstilizálva képes megnyilatkozni. De ugyanez elmondható lenne Ljena Grabenkóval való kapcsolatáról is (pl.: Grabenko levele L. Gy.-höz Bp. 1913. okt. 29. 556.).

Jellemző mozzanatnak tarthatjuk, még ha véletlenen is múlt (ti. alig maradt fenn dokumentum), hogy Lukácsnak alig van levele családjához, apjához, anyjához, Mici nővéréhez. Túl az ismert elutasító állásponton, ebben is Lukács „embertelenségét" figyelhetjük meg; ahogy képtelen a mindennapi gondokban stb. részt venni, mert minden egyéb meggondolás mellett, az életmű képes csak foglalkoztatni, csak ennek rendel alá minden mást. Mindent összevetve, így bontakozik ki egy nagy filozófus *emberi arca* a levelekből; a portré sokszor esendő, az úgynevezett „nagy embert" mutatja be erényeivel, de hibáival, kisszerűségeivel is együtt. A levelek „regényének" talán ez az egyik legfontosabb, legjelentősebb ténye, hogy a művek és ez a „regény" együttesen adják a XX. század egyik nagy teoretikusának *teljes* képét.

A levelezés azt is jól mutatja, hogy a korszak magyar értelmisége mennyire számontartja egymást és ápolja kapcsolatait (így szinte mindenki szerepel: Zalai Béla, Mannheim Károly, Lesznai Anna stb.), azonnal megvitatják az aktuális problémákat, de egymást is. Sokszor visszatetsző ez az ezoterikusság, de a korabeli Magyarország viszonyaira is nagyon jellemző. Ez az értelmiség a külfölddel is ugyanúgy tartja a kapcsolatot; ezért is, és nemcsak Lukács miatt (persze elsősorban miatta) szerepelhet a kor sok neves művésze, teoretikusa a levelezésben (Max Weber, Jaspers, Bloch, Ernst stb.). A másik: ahogy Lukács és kortársai bejárják Európát; az az internacionális szabadság, ahogy közlekedik Popper Leó, Fülep Lajos – és a többiek – Európa országaiban, s bizo-

nyos értelemben mindenütt otthon vannak; sőt, inkább otthon, mint Magyarországon. Ahogy ezt Lukács írja: „... a következőt küldd Pestre, ahová valószínűleg már szombaton (jaj!) megérkezem. Szerencsére most nem tart sokáig. Nov[ember] elejére (via Wien – Weimar) Berlinben akarok lenni." (L. Gy. levele Popper Leóhoz, Firenze, 1910. okt. 9. 254. o.); és másutt: „Otthon vagyok. Olyan országban, ahol tudom az utakat, ahol biztosan járok. A másikba én – komoly, megilletődött szégyenérzettel érzem – nem vagyok és nem leszek való". (L. Gy. levele Popper Leóhoz. *Berlin,* 1910. nov. 9. 265.)

Lukács levelezését egyébként különböző módokon lehet olvasni: lehet a kezdetektől egyfolytában végig, mint egy valóságos „életrajzot", „regényt" – s talán így a legtanulságosabb. De lehet csak egyes személyekhez kötötten is. A kötet filológiai apparátusa úgyszólván tökéletes és mindezt biztosítja. Minden egyes sorszámozott levél elején szerepel a levél írójának neve, s az, hogy kihez, mikor és hol írta. Mindegyik után kis jegyzetapparátus található, mely az adott levél szövegében való tájékozódást segíti; itt szerepel a levél eredetijének pontos megjelölése: hol található, közzétették-e már vagy kéziratos és milyen nyelven íródott. A kötet végén a további tájékozódást illetve keresést segíti a részletes *Névmutató, A levélírók és címzettek életrajzi mutatója* valamint *A levelek jegyzéke*, mely részletesen taglalja Lukács leveleit, illetve egyes levélírók leveleit Lukácshoz. A kötet végén található még ezen kívül az *Időrendi áttekintés*, mely Lukács életrajzi adatait tartalmazza részletesen 1917. november 7-ig. Mindez a kötet több funkciójú használatát igen megkönnyíti, s a válogatás munkáját dicséri.

Dérczy Péter

Lukács György: Napló Tagebuch (1910–11). Das Gericht (1913).
A Lukács Archívum és Könyvtár kiadványa Lukács György hagyatékából. Sajtó alá rendezte: Lendvai L. Ferenc. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 97 l.

A kötet a Lukács Archívum második kiadványa Lukács hagyatékából, a már ismert filológiai módszerekkel: tehát az eredeti kézirat lehető leghűségesebb szövegközlése, melyben a sajtó alá rendező, Lendvai L. Ferenc igyekszik mindent pontosan feltüntetni, ami a kéziratban szerepel.

A *Napló* Lukács életéből igen rövid időszakot fog közre: az első bejegyzés 1910. „ápr. 25 éjjel", az utolsó 1911. „16 december" keltezésű, ami egyúttal azt is jelzi, hogy kezdetben magyarul, később, pontosabban Popper Leó halálától, németül íródott. Másfél évről van mindössze tehát szó, de Lukács a Naplót nem vezette rendszeresen. Kezdetben napokat, majd heteket is kihagyott, még később pedig már hónapokat is; azaz, nyilván csak akkor tett bejegyzést, amikor olyan esemény történt, amit fontosnak érzett (pl. Popper Leó halála), vagy ha valamilyen ok miatt úgy érezte, formálódó gondolatait, csak ily módon rögzítheti először. Ahogy Lendvai L. Ferenc is megjegyzi a *Bevezetés*ben, a *Napló*ban Lukács gyakorlatilag két, saját életét érintő tényre reflektál: a Seidler Irmával való kapcsolatra elsősorban, és Popper Leó halálára. Tehát a Napló főleg az emberre nézve bír jelentőséggel, s kevésbé fontos a teoretikus szempontjából. (Tehát jóval kevesebbet tudhatunk meg pl. a művekről, azok terveiről, alakulásáról,

mint Lukács levelezéséről például.) Persze, ez utóbbi sem hanyagolható el, hiszen a fiatal Lukács elméleti munkái sokszor nagyon is személyes életbeli problémáiból nőnek ki. Sajátos módon a Napló akkor kezdődik, amikor Lukács és Seidler Irma emberi kapcsolata már régen megszűnt. Ez a kapcsolat mindössze egy évig tartott: 1907. december 18-án ismerkedtek meg, 1908-ban rövid itáliai úton voltak együtt s utána – néhány személyes találkozást leszámítva – gyakorlatilag csak levélben érintkeztek egymással; majd még ez évben kapcsolatuk megszakadt és Seidler Irma férjhez ment Réthy Károly festőhöz. Leveleket később is váltottak egymással (1910–11-ből maradtak ilyenek fenn), de ezek már baráti írások voltak. A Seidler Irmához fűződő kapcsolat Lukács gondolatvilágát, érzelmeit kettős értelemben határozta meg. Az egyik vonatkozása, hogy Lukácsban ekkor és ily módon tudatosul az élettel való szembenállása részben teoretikusan, részben esendő-emberin, de lényegében ez utóbbi indukálja az előbbit is.

A másik meghatározó esemény Lukács életében Popper Leó halála. Bizonyítja ezt az is, hogy az 1911. május 24-i bejegyzés után (akkor tudja meg Lukács Seidler Irma öngyilkosságát) az 1911. október 22-i bejegyzés következik, amikor értesül Popper haláláról. A Seidler Irma-kapcsolat mellett talán ez volt az, ami Lukácsot emberileg a legmélyebben megrázta hosszú életében. Ennek jóval kevesebb dokumentumát találjuk az életműben, ezért is fontos a Napló dokumentuma. Popper Lukácsnak az egyetlen igazi, mély barátja volt, aki bizonyos mértékig az életben is segített neki tájékozódni, s akivel ugyanakkor a legőszintébben tudott „szakmai" és emberi problémákat megbeszélni, akivel a leginkább fel tudott oldódni. Elvesztése ezért is pótolhatatlan volt számára: nemcsak élesszemű kritikusát, aki ugyanakkor gondolatilag azonosult vele, hanem az élethez kötő embert is elveszítette. Poppert pedig sem Paul Ernst (aki egyébként is jóval idősebb volt Lukácsnál), sem Ernst Bloch – aki nagyon szeretett volna Popper helyébe lépni – nem helyettesíthette többé.

A kötet másik közlése a *Das Gericht – Ein Dialog* című írás (1913), mely töredékben maradt; mindössze négy oldal készült el belőle, s hogy egészen pontosan mikor, azt sem lehet tudni. Mindenesetre Lukács egy levele említést tesz róla, s eszerint 1913. szeptemberében már foglalkozott vele (Lukács György levele Gustav Radbruchhoz, Bellaria, 1913 szept. 10 körül: „... Rómából akartam írni, de még mindig itt vavagyok (előreláthatólag 18–20-ig) belebonyolódva egy etikai dialógusba, mely nem akar sikerülni." L. Gy. levelezése 1902–1917. 549. o.). Mint a cím is elárulja, a töredék német nyelvű, s ez is Seidler Irmára reflektál tulajdonképpen, illetve az ő öngyilkosságára. A két szereplő: Ervin (Lukács) és Paul (Balázs Béla), mint akiknek nyilvánvalóan a legtöbb közük volt Irmához.

A kötetet egy *Függelék* teszi teljessé, melyben az Archívum a Napló és a Dialógus keletkezési körülményeire – ténybelileg illetve érzelmileg – vonatkozó dokumentumokat ad közre: Seidler Irmához írt leveleket illetve levéltervezeteket; és egyéb feljegyzéseket magyar és német nyelven. Egészében tehát újabb fontos adalékkal bővült a fiatal Lukács életét dokumentáló írások sora.

Dérczy Péter

Lukácsy András: Kiment a ház az ablakon.
Költészet és játék. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1981. 573 l.

Lukácsy András költészetet és játékot felidéző könyvének bizonyos előzményei felismerhetők már a szerző munkásságában. Az elmefrissítő, intellektuális játékok iránti vonzódását bizonyítja az *Elmés játékok, játékos elmék* című, két kiadást megért kötete és a *Népek játékait* összefoglaló – háromszor is, legutóbb 1981-ben napvilágot látott – kiadvány.

A *Kiment a ház az ablakon* szokatlan nézőpontú irodalomtörténet. A népköltészettől kezdve – innen adódik a cím is – a legrégibb korokig visszanyúlva, hosszú évszázadokon át egészen napjainkig vizsgálja a költészet és játék viszonyát, sodró erővel, személyes indulattal. Bevallott célja szerint komolytalan könyvet szándékozott írni a szerző, és jóllehet olvasás közben gyakran kelt mosolyt vagy akár hangos nevetést az összegyűjtött anyag, maga az összeállítás mégis komoly tett, bizonyítéka annak, hogy a magyar irodalomtól sem idegen a humor, az irónia.

A kötet széles skáláján verses paszkvillusok, gúnyiratok, középkori diákdalok éppúgy megtalálhatók, mint a költői levelezések humoros darabjai, a „rímes, furcsa játék" mestereinek virtuóz alkotásai. Külön fejezet foglalkozik az „érzéki múzsának" hódoló versekkel, a vágáns daloktól a különféle leány- és legénycsúfolókon át a kétértelmű találóskérdésekig. A kötetet költők, írók sajátkezű rajzai illusztrálják, bizonyítva a testvérmúzsák összetartozását.

Lukácsy András olvasmánynak is élvezetes, enciklopédikus gazdagságú munkáját a humoros irodalom iránt érdeklődők számára sok ötletet adó forrásjegyzék egészíti ki.

Németh S. Katalin

Les Lumières en Hongrie, en Europe centrale et orientale.
Actes du Quatrième Colloque de Mátrafüred, 20–25 octobre 1978. Journée d'études Voltaire–Rousseau. Publié par Eduard Bene. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 119 l.

Negyedik alkalommal rendezték meg 1978-ban a mátrafüredi Közép–keleteurópai felvilágosodás kollokviumot, mely 1970 óta a nemzetközi XVIII. század kutatás elismert fóruma.

Az Akták a tanácskozás előadásainak csak egy részét közlik, mert a főtéma, a felvilágosult abszolutizmus (melyet már az előző kollokvium is tárgyalt) egy később megjelenő kötet tárgya lesz. Ugyancsak kimaradtak – egy majdani külön könyv reményében – a Kultúra és közösség a felvilágosodás korában c. témakörben elhangzott előadások. Így az Akták elsősorban a Voltaire és Rousseau halálának 200. évfordulója alkalmából rendezett ülés anyagát tartalmazzák, melyben több magyar vonatkozású előadás található.

Köpeczi Béla a „bon sauvage" – a jó vadember – témájának felbukkanását elemzi a közép- és kelet-európai irodalmakban. Magyar példaként kiemeli *Bessenyei György* Der Amerikanerjét és a Tarimenes utazását. A szatirikus irodalomban a „bon sauvage" helyét a paraszt foglalja el: itt *Gvadányi* a magyar példa (Egy falusi nótáriusnak budai utazása).

Bíró Ferenc párhuzamos és összehasonlító elemzést közöl arról, hogy a magyarországi felvilágosodás különböző szakaszaiban milyen volt Voltaire és Rousseau fogadtatása és megállapítja, hogy műveik befogadása nem egyszerre történt. 1780-ig csak Voltaire népszerű Magyarországon, de a század utolsó két évtizedében már mindketten jelen voltak, azzal a különbséggel, hogy Voltaire művei hozzáférhetőbbek a közönség számára, míg Rousseau inkább a magyar írók közvetítésével került be a köztudatba.

Hopp Lajos – ugyancsak Voltaire és Rousseau kapcsán – a felvilágosodás magyarországi megjelenéséről ír: a francia felvilágosodás magyarországi befogadását kelet-európai, különösen pedig lengyel párhuzamok kiemelésével vizsgálja. Írását a Voltaire–Rousseau-fordítások (1758–1832) bibliográfiája egészíti ki.

Ha nem közvetlenül magyar tárgyú is, de magyar vonatkozásokban gazdag *Roger Bauer* előadása, melynek címe: II. Józseftől Napóleonig, az osztrák írók és a francia forradalom. Példái között nemcsak Gabriele von Baumberg osztrák költőnő, Batsányi felesége, hanem maga Batsányi is szerepel.

A IV. mátrafüredi felvilágosodás kollokvium Aktáit Köpeczi Béla utószava zárja le.

Karafiáth Judit

Mácza János: Eszmeiség – avantgarde – művészet I.
Irodalom és munkásosztály Nyugaton. A kötetet gondozta és előszóval ellátta: Botka Ferenc. A Petőfi Irodalmi Múzeum és a Népművelési Propaganda Iroda közös kiadványa. Budapest, 1981. 268 l. (Irodalmi Múzeum)

A húszas évek végére művek óriási tömege halmozódott föl, amelyek szerzői egyaránt proletárírónak, forradalmár alkotónak, munkásköltőnek tekintették magukat, s az általuk követett igen különböző törekvések jegyében született alkotásokat a – nevezzük így egy későbbi terminussal – szocialista irodalom egyedül helyes modelljeinek tartották. Ebben a halmazban rendet teremteni, az egyes tendenciák, alkotók, művek között igazságot osztani, kiválasztani, ami maradandó, vagy legalábbis követhető, elutasítani, ami zsákutcába visz... Ez a törekvés minden ekkoriban született áttekintés indokolt magva.

Köztük Mácza János vállalkozásáé is, aki – mint ismeretes, a Tanácsköztársaság bukását követően, miután Kassákkal szakított, Bécsben kapcsolódott a forradalmi munkásmozgalomba, majd a Szovjetunióba költözött és itt könyvet írt a proletariátus és az irodalom kapcsolatáról. Aki ilyen áttekintésre vállalkozott, mindenek előtt elméleti szinten tisztáznia kellett a szocialista irodalom kritériumait, értékelésének szempontjait. Ha válaszolni akart arra a fogas kérdésre, hogy milyen legyen az irodalom, amely nem vállalja a polgári hagyományokat, újszerű fogalmi hálót kellett kialakítania. Mácza 1927-ben Moszkvában orosz nyelven megjelent könyve keret-fejezeteiben, az Általános részében és az Elméleti következtetésekben dolgozta ki azt a fogalomrendszert (középpontjában a *pszicho-ideológiai egyensúly* alapfogalmával) és szempontrendszert (a művek eszmei-esztétikai értékelését a szerzők szociális helyzetére visszavezető gyakorlatot), amelyet a könyv történeti fejezeteiben alkalmazott és érvényesített.

A történeti fejezetekben áttekintett anyagot időbeli, geográfiai és műfaji szem-

pontok szerint redukálta. Kizárólag a közelmúlt, tehát az imperializmus ún. általános válsága és a forradalmak kora irodalmát vizsgálta, s a Szovjetunión kívüli európai hagyományú szocialista irodalom elemzésére korlátozta magát. Innen a cím: *Irodalom és munkásosztály Nyugaton.* A könyv történeti része két nagy egységből: a szocialista próza és líra értékeléséből tevődik össze. A szerző óriási anyagot tekintett át, de ebben viszonylag csekély számú az igazán jeles szerző, mint Jack London vagy Johannes R. Becher, s az alkotók többnyire nem rangjuknak, tehetségüknek megfelelő módon szerepelnek a – helyenként igencsak ad hoc jellegűnek tűnő – áttekintésben. De a szerzőnek nem is az irodalomtörténeti rendszerezés volt a célja. A vizsgált írók, költők, művek leginkább illusztrációul szolgáltak egy tipológiához, amelyet Mácza tájékozódást segítő sematikus térképvázlat gyanánt kínált a szocialista irodalom olvasóinak. Mindazonáltal a könyv egészében igényes, tanulságos korai dokumentuma a szocialista irodalom *tudományos* öntudatra ébredésének.

Helyesen tette Botka Ferenc, a kötet gondozója, hogy értelmező-mentegető-magyarázó előszóval látta el az Irodalmi Múzeum-sorozatban magyar fordításban napvilágot látott, az úttörés erényeivel és fogyatékosságaival egyaránt megáldott-megvert kötetet. A Függelékben a könyv genezisével és fogadtatásával kapcsolatos, eddig zömmel csak *kéziratban* olvasható dokumentumokkal ismerkedhetünk meg. Mácza könyveit a Petőfi Irodalmi Múzeum könyvtárának ajándékozta, köztük azokat, amelyekről áttekintésében megemlékezett. E *muzeális értékű könyvek* címlapjairól készült fotók szolgálnak a kötet illusztrációiként. Így a kiadvány méltó módon üt az őt létrehozó műhely, a Petőfi Irodalmi Múzeum arcára.

Tverdota György

Madár Lajos: Magyar irodalmi antológiák és gyűjtemények. Emlékkönyv – Erdélyi János.
Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1981. 287–443. l. (A Petőfi Irodalmi Múzeum Bibliográfiai Füzetei. F. sorozat 5–6.)

A bibliográfia harmadik részének szerkezeti felépítése, gyűjtőkörének határai megegyeznek az előző kötetekéivel. A *betűrendes* felsorolás (mely az 1712–1979 közötti időszakaszt öleli fel) tematikai csoportosítás, időrendi bontás nélkül, a teljességre törekvően mutatja be a magyar szerzők szépirodalmi műveit tartalmazó albumokat, antológiákat, emlékkönyveket, évkönyveket, valamint vallomásokat, leveleket őrző vegyes tartalmú kiadványokat, melyek magyarul jelentek meg. A gyűjtés kiterjedt még a többszerzős irodalomtörténeti tanulmánykötetekre és levelezés-gyűjteményekre is. A feltárt kiadványok, ha három vagy több folytatást megért évkönyvek vagy egyéb periodikumok, már nem szerepelnek a bibliográfia anyagában.

A tételeket követő annotáció megadja a leírt könyvben szereplő szerzők és közreműködők nevét, s ha megkülönböztetésükhöz szükséges, születési adatait is. A kötethez ideiglenes időrendi mutató készült.

Stauder Mária

Magángyűjtemények Magyarországon 1551–1721.
Könyvjegyzékek bibliográfiája. Szerkesztette: Monok István. Szeged, 1981. 219 l. (Könyvtártörténeti Füzetek 1.)

A XVI–XVIII. század művelődéstörténetének igen fontos dokumentumai azok a könyvjegyzékek és katalógusok, melyek főúri és polgári magánkönyvtárak állományából készültek, s melyeknek számbavétele és feldolgozása elengedhetetlen az eddiginél mélyebb könyvtártörténeti, olvasmányszociológiai következtetések levonásához. A könyvjegyzékek anyagának azonosítása révén választ kaphatunk számos olyan kérdésre, mint pl. az egyes társadalmi osztályok, rétegek, felekezetek olvasmányai, az egyes hazai és külföldi művek területi „szóródása", olvasottsága stb.

A szegedi József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtára és I. sz. Magyar Irodalomtörténeti Tanszéke e nagyméretű vállalkozás keretében jelentette meg egy hat-hét kötetre tervezett sorozat első darabját, mely 176 XVI–XVIII. századi könyvjegyzék bibliográfiai leírását tartalmazza a nyugat-magyarországi magánkönyvtárak, a hazai intézményi kiskönyvtárak és az erdélyi könyvtárak kéziratos jegyzékeinek kivételével. (Ezek a sorozat következő köteteiben fognak megjelenni.)

A kötetben leírásra kerül minden olyan könyvjegyzék, mely legalább öt különböző tételt rögzít és ezek könyvjellege kétségtelen. Az anyag feldolgozásának szempontjai kiterjednek a lejegyzés évétől kezdve az adott könyvjegyzék jellegére, tételszámára, a közlés, lelőhely, a tulajdonos, valamint a vonatkozó szakirodalom adataira. Különösen fontos az anyag dominanciájának jellemzése, mely egyúttal érzékelhetővé teszi a könyvállomány időbeli változását, sőt bizonyos olvasmányszociológiai következtetésekre is alapot ad.

János István

Magyar drámairók, 16–18. század.
A válogatás, a szöveggondozás és a jegyzetek Nagy Péter munkája. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 1177 l. (Magyar Remekírók)

A magyar drámairodalom kezdeteinek legjavát, három évszázad válogatott drámatermését adja közre a Nagy Péter által sajtó alá rendezett kötet. A válogatás elve az volt, hogy egy szerző lehetőleg csak egy művel szerepeljen, így a műfaji változatok, irányzatok és stílusok mindegyikének jutott hely az antológiában. Noha számos drámai szöveg szerzőjét nem ismerjük, a műfaji különbözőségek és kronológiai távolságok miatt majdnem bizonyosra vehető, hogy a közreadott húsz szöveg húsz szerző műve (közülök tíznek a neve ismert, nyolcé ismeretlen, kettőé pedig valószínűsíthető, de nem bizonyított).

A sort a *Három körösztyén leány* című, ismeretlen szerzőjű dráma nyitja meg, amely egy X. századi misztériumjáték magyarra való átültetése. Ezt követi Sztárai Mihály hitvitázó drámája (*Az igaz papságnak tiköre*), majd Bornemisza Péter Szophoklész-fordítása a magyar Elektra, a Balassi Menyhárt árultatásáról szóló komédia, Válaszuti György (?) *Debreceni disputá*ja, és Szegedi Lőrinc *Theophaniá*ja. A XVI. századi

művek sorát Balassi Bálint műve (*Szép magyar komédia*) zárja, amely méltó reprezentánsa reneszánsz kori udvari kultúránknak.

A XVII. századi hat drámaszöveg szerzője közül mindössze egynek a nevét ismerjük, azt sem bizonyosan: a *Florentina* feltehetően Gyöngyösi István alkotása, erre vall stílusa, világképe, de perdöntő bizonyítékkal mindmáig nem sikerült e feltételezést alátámasztani. A század drámairodalmának legkiemelkedőbb alkotása, a *Constantinus és Victoria* még több válaszra váró kérdést tár a kutatás elé: nemcsak szerzője, de forrása is mindmáig ismeretlen. Rajtuk kívül még *A tékozló fiú*, a *Comico-tragoedia*, az *Actio Curiosa* és a *Comoedia Generalis de Conflictu* képviseli a század drámatermését.

Gazdagabb és sokszínűbb a XVIII. századi anyag, amelyből Bessenyei György (*A filozófus*) és Csokonai Vitéz Mihály (*Cultura*) alkotásai emelkednek ki. Itt természetesen más választás is elképzelhető lett volna (*Ágis tragédiája, Tempefői*), jelen válogatást a két darab színpadszerűsége igazolja, amely magasabb fokon áll, mint az eszmei tartalom szempontjából gazdagabb, de dramaturgiailag kezdetlegesebb műveké. Mellettük még öt színmű szövegét találjuk meg: a piarista iskoladrámát Pállya István (*Ravaszy és Szerencsés*), a pálosrendit Billisics Márton–Szabadhegyi Mihály (*Kocsonya Mihály házassága*), a jezsuitát Illei János (*Tornyos Péter*) műve képviseli, a *Bachus* pedig ismeretlen szerző írása. Külön is említést érdemel Simai Kristóf színműve, amely átmenet a piarista iskoladrámától a világi színjátszás felé (*Igazházi, egy kegyes jó atya*).

A közreadott szövegeket magyarázó jegyzetanyag és a magyar színmű múltját elemző, alapos tanulmány követi, így a kötet felvilágosodás előtti drámairodalmunk helyzetének, értékeinek hű tükrözője.

Bitskey István

A magyar gyermekirodalom élő fája.
Válogatta, az előszót és a jegyzeteket írta Kaszás József. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1981. 546 l.

Az antológia csaknem félszáz költő, író többszáz versét, meséjét, elbeszélését gyűjti egybe s külön értéke, hogy válogatási szempontjai nem szűkösek, úgyszólván az egyetemes magyar irodalomból merít. (Talán csak a nyugati magyar irodalom hiányzik – Tűz Tamásnak például önálló gyermekkötete is megjelent –, de a teljes körkép fölrajzolása alighanem valamely magyarországi kiadó dolga volna.)

Az antológia írói-költői – nem a legszerencsésebb megoldás – betűrendben követik egymást, így az azonos „tematikájú" versek és kisprózák vonzása rejtve marad. S egy-két gyöngébb „költő" – a magyarországi Osvát Erzsébet, a jugoszláviai Szűcs Imre s a romániai Tamás Mária – is bekerült az antológiába, holott náluk színvonalasabb alkotók kimaradtak: Horváth Imre, Lászlóffy Aladár, Hajnal Anna, Oravecz Imre, Szepesi Attila, Bálint Tibor stb.

A szerkesztő, Kaszás József, elsősorban a jugoszláviai magyar irodalmat tüntette ki figyelmével, a könyv alapját tehát honi költők művei adják. Ezek közül jó párra – Tolnai Ottóra, Domonkos Istvánra, Brasnyó Istvánra, Pap Józsefre – magyarországi válogatóknak is figyelniük kellene. Az antológia több szempontból is példás vállalko-

zás. Széles horizontját már előbb említettük. Kiemelendő még a „pedagógiai fogódzónak" sem utolsó jegyzetanyaga, s az antológia költőinek gyermekirodalmi kiadványait fölsoroló kis-bibliográfia.

Kaszás József egy-egy költő műveinek elemzésekor valódi miniportrékat rajzol: érthetően, egyik-másik vers képébe, ritmusvariációjába belemerülve, a rokoni kapcsolatokat – Weöres – Domonkos – megmutatva. A számára kevésbé ismert költők – versanyaguk is alig volt hozzáférhető – ezekben a tanítást és oktatást segítő jegyzetekben természetesen nehezebben bontják ki arcukat, mint a jugoszláviaiak. S a jegyzetanyag nem mindig igazodik az életműhöz, így szembetűnő aránytalanságokkal is találkozhatunk.

A bibliográfia a pedagógusoknak – tanítóknak és óvónőknek – különösen segítség, kár, hogy némely író esetében csak „válogatottra" sikeredett.

Szakolczay Lajos

Magyar Hírmondó.
Az első magyar nyelvű újság. Válogatás. Sajtó alá rendezte, a bevezetést és a jegyzeteket írta Kókay György. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 566 l.

Megszoktuk már, hogy a régebbi irodalmi-művelődéstörténeti forrásaink népszerű, nem csupán szakembereknek szóló kiadásaira elsősorban a kerek évfordulók adnak alkalmat. Így történt ez most, az első ízben 1780. január 1-én megjelent Magyar Hírmondóból készült válogatás esetén is – s ezen a tényen nem változtat az sem, hogy a könyv végülis csak a 201. évfordulóra jutott el a mai olvasók kezébe. A kötet élén álló bevezetőben a szövegeket gondozó Kókay György a szélesebb olvasóközönség számára is érthető módon foglalja össze a korabeli hírek megértéséhez szükséges tudnivalókat. Áttekintést ad a XVIII. század utolsó negyedének szellemi és politikai eseményeiről, az európai újságírás fejlődéséről, majd e háttér elé vázolja fel a Magyar Hírmondó törekvéseit, részletesen tárgyalva az egymást követő szerkesztők elképzelései közötti azonosságokat és eltéréseket is, melyek végülis alapvetően meghatározták a lap arculatát és fogadtatását egyaránt. A Magyar Hírmondónak annak idején nem voltak külön rovatai, a mai olvasó azonban Kókay jóvoltából (s igen szerencsés módon) tematikailag csoportosítva, az egyes témakörökön belül időrendben találkozhat a korabeli cikkekkel. Az első nagy fejezetben a szerkesztői programcikkek, előfizetési felhívások és egyéb, magára a lapra vonatkozó szerkesztői-kiadói közlemények kaptak helyet. A másodikban a hazai, a harmadikban a külföldi hírek-tudósítások olvashatók, míg a negyedikbe a szorosabb értelemben vett irodalom- és művelődéstörténeti anyag került. A könyv használatát igen alapos és többrétű, mégis jól áttekinthető jegyzetapparátus könnyíti meg, a hazai sajtótörténet e szakasza iránt részletesebben érdeklődők számára pedig a kötet végén található szakirodalmi bibliográfia nyújt megbízható tájékoztatást.

Szajbély Mihály

Magyar irodalmi hagyományok szlovákiai lexikona.
Madách Könyv- és Lapkiadó Vállalat, Bratislava, 1981. 147 l.

A pozsonyi Komenský Egyetem magyar tanszékének munkaközössége által összeállított adatgyűjtemény (főszerkesztője *Csanda Sándor*, főmunkatársai *Benkő László, Garaj Lajos* és *Turczel Lajos* voltak) műfaji megjelölése pontatlan; a kötet nem tudományos igénnyel készített lexikon, hanem – szerkesztőinek előszava szerint is – olyan segédkönyvjellegű irodalomtörténeti útikalauz, amely „az ismeretterjesztést, a népművelést, konkrétan az 'irodalmi honismeretet' kívánja szolgálni". A szerkesztés alapgondolata a területi elv volt: azok az írók, írástudók kaptak benne helyet, akik a mai Szlovákia területén, a szlovákiai kisebbségi magyar irodalom dátumszerűen vitatható kezdetei előtt működtek e tájon, illetve szorosabb-lazább kapcsolatok fűzték őket az egykori Felső-Magyarországhoz. A kiadvány előkészítője a munkaközösség szlovákiai magyar irodalmi lexikonjának, amely a ma élő alkotókkal együtt az 1918–19 utáni idők magyar irodalmának feldolgozására vállalkozik. Minthogy az adatgyűjtemény a fenti elvek szerint készült, 486 szócikkének összeállítását nem előzte meg a teljes szlovákiai magyar irodalmi hagyomány tényszerű irodalom- és sajtótörténeti feltárása, forrásai Szinnyei József Magyar Írók Élete és Munkái c. műve, az új Magyar Irodalmi Lexikon és Magyar Életrajzi Lexikon voltak az Irodalmi Szemle vonatkozó közleményeivel együtt. Kompendiumjelleget tükröz a cikkek felépítése is: a tartalmi kivonatot a főbb művek, néhol a főbb irodalom, valamint a szülőház, szobor, sírhely s esetleg a többségükben újkeletű emléktáblák megemlítése követi. A kiadványban önálló szócikket kapott a 456 életrajz mellett egy tucat régi magyar mű (köztük a Comoedia Balassi Menyhárt árultatásáról, a Kelecsényi és a Komáromi énekeskönyv, a Radványi Verseskönyvek és a Siralmas panasz), valamint több folyóirat is, így a Diétai Magyar Múzsa, a Felsőmagyarországi Minerva, a Magyar Hírmondó, a Mindenes Gyűjtemény, több kódexemlék és irodalmi társaság. A kötetet vázlatos rövidítésjegyzék és a vonatkozó írók neveivel mutatószerűen egyesített magyar–szlovák helységnévtár egészíti ki.

Csapody Miklós

A magyar kritika évszázadai.
Irányok 1–2. Romantika, népiesség, pozitivizmus. Írta és összeállította Fenyő István, Németh G. Béla, Sőtér István. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 622 + 352 l.

A sorozat célkitűzésével és *Rendszerek* (1981) c. első darabjának koncepciójával összhangban az *Irányok* kettőskötete egyszerre vállalja a tömör kritikatörténeti összefoglalás és a szemelvényes antológia funkcióját, a korabeli állásfoglalások és a visszatekintő tudomány dupla tükrében mutatva be a XIX. század „irodalmi eszmélkedését". A válogatás is, a tudós szerzők kommentárjai is meggyőzően bizonyítják, hogy a múlt században a magyar nemzeti irodalomnak az európai vagy akár a világirodalomhoz való fölzárkózásában milyen elhanyagolhatatlan szerepet töltött be az irodalomról, művészetekről való öntudatos gondolkodás, az irodalom (s vele a kritika, az irodalomtörténet, az esztétikai és poétikai nézetek, ítéletek) autonómiájának elismertetése. Az irányt

jelölő, elismert nagy gondolkodók, esszéisták, bírálók (pl. Kölcsey, Bajza, Toldy, Erdélyi, Arany, Kemény, Gyulai, Péterfy, Riedl) mellett a részleges vagy történeti értékű teljesítményeket létrehozó esztéták, kritikusok is szóhoz jutnak, Szontagh Gusztávtól Henszlmann Imréig, Salamon Ferenctől Zilahy Károlyig, Asbóth Jánostól Bodnár Zsigmondig, s ez nemcsak többé-kevésbé elfeledett értekezői teljesítmények – korántsem kritikátlan – újrafölfedezésére ad alkalmat, hanem a történeti folyamatoknak az eddiginél árnyaltabb, körültekintőbb, többoldalú értelmezésére is. Igen hasznosak a kor nagy irodalmi vitáiról (Bajza hadakozásairól, Petőfi fogadtatásának viharairól, a tragikummal kapcsolatos polémiákról stb.) közölt összefoglalások, melyek a korszerű új eszmék harcban, küzdelemben kivívott győzelmét dokumentálják.

Az alcímben kiemelt három kulcsfogalom – romantika, népiesség, pozitivizmus – nem meríti ki a század lényeges irodalmi-kritikai törekvéseinek, irányainak összességét, sorrendjük jelölhet valamiféle abszolút érvényű történeti egymásrakövetkezést, hiszen mind a népies-nemzeti, mind a pozitivista korszakot nemhogy színezi: áthatja és átminősíti nálunk a prolongált, de legjobb teljesítményeiben korszerűen megújhodó romantika. A szemelvények és eligazító magyarázatok persze az átfogó fejezetcímektől függetlenül is érzékeltetnek valamit a tendenciáknak ebből az összefonódottságából, egyidejűségéből, de talán még arányosabb kép alakulhatna ki az olvasóban, ha az egyébként átgondolt és föltétlenül szakszerű válogatás bátrabban nyúlt volna a korszak nem elsősorban értekezőkként jegyzett írói-költői, kivált Madách, Vajda, Jókai, Mikszáth, Komjáthy ars poetica- vagy esszé-szerű megnyilatkozásaihoz. Az *Irányok* jelentős, hézagpótló kiadvány, mely úgy szolgálja a múlt századi magyar irodalom kutatásának, alapos megismerésének ügyét, hogy egyszersmind a kor művelődéstörténete iránt érdeklődő, vele foglalkozó tanárok, diákok, olvasók szélesebb rétegeit is eligazítja egy eddig csak töredékesen föltárt és földolgozott szellemi folyamat egészében és részleteiben.

Csűrös Miklós

A magyar kritika évszázadai.
1. Rendszerek. A kezdetektől a romantikáig. Szerkeszti: Sőtér István. Írta és összeállította: Tarnai Andor és Csetri Lajos. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 545 l.

Az MTA Irodalomtudományi Intézetének új vállalkozása, a magyar irodalomtudomány és kritika történetének szentelt könyvsorozat egészen másként készül, mint az Intézet régi nagy munkái – például a hatkötetes irodalomtörténeti kézikönyv, vagy a még befejezetlen bibliográfiai sorozat – esetében megszoktuk. A régi vállalkozások részleteikben is közös munka eredményei voltak, az új sorozat egyéni monográfiákból fog állni. Eddig kettő jelent meg: Németh G. Béla a pozitivizmus korát, Tarnai Andor a középkort dolgozta fel. Az egyéni monográfiákból álló sorozat terve máris helyesnek bizonyult, hiszen mindkét tudósra sokak szerint áll, hogy eddigi életük főművét alkották meg a kritikatörténeti sorozat számára.

E nagy vállalkozást szerencsésen egészíti ki a hozzávaló szöveggyűjtemény, *A magyar kritikai évszázadai*, mely igen helyesen nem az Akadémiai Kiadónál, hanem a

Szépirodalminál jelenik meg, gusztusosabb alakban, olvashatóbb betűkkel és – bizonyára – nagyobb példányszámban. (Sorozatterv és tipográfia: Haiman György!) Az első kötet, a *Rendszerek*, két, egészen különálló félkötetből áll. Az elsőnek (*A kezdetektől a felvilágosodásig*) szövegeit Tarnai Andor válogatta össze, s az anyagot ő látta el korszakbevezetőkkel és jegyzetekkel. A második félkötetben (*A „Világosság" korának irodalomszemlélete*) a munkákat Csetri Lajos végezte el.

A középkor, a reneszánsz, a barokk idején alkalmasint lassabban változott az irodalomról való gondolkodás Magyarországon, mint a 18–19. század fordulóján. Tarnai Andor nyilván ezért elégedett meg a következő négy nagy fejezettel: 1. Szóbeliség – latinság – írásbeliség, 2. A magyar nyelvű irodalom elméleti megalapozása, 3. Az irodalomelmélet az egyházak kezelésében, 4. Az egyházi értelmiség laicizálódása. A fejezetek igen határozott eltérést mutatnak az akadémiai irodalomtörténeti kézikönyv beosztásaitól, s ez az eredetiség mindenképp örvendetes. Az 1. fejezet jelentőségét voltaképpen csak most, utólag, Tarnai Andor monográfiájának megjelenése nyomán könnyű felismernünk. Ami továbbra sem egészen világos, az a kissé mégiscsak túlzsúfoltnak vélhető 2. fejezet sokfélesége: vannak itt régifajta, vannak erazmista és vannak protestáns humanisták, ott van a világi *és* vallásos, de nem egyházias Balassi–Rimay irányzat, továbbá ott van egy-két szerző, aki nyugodtan szerepelhetne a 3. fejezet élén is.

Tarnai Andornak – túlozva azt mondhatnók – szinte évszázadot kellett annyit feldolgoznia, ahány évtizedet Csetri Lajosnak. Számolva bár a magyar irodalmi intézmény életének hirtelen felpezsdülésével a 18. század vége felé, a könyv használójának mégiscsak feltűnik, hogy Tarnai négy fejezetével szemben Csetri tizenhétre tagolja anyagát. Ismertetésül: 1. Európai kitekintés, 2. A magyarországi esztétikai gondolkodás kezdetei, 3. Bessenyei, 4. Az irodalmi élet és a magyar nyelvű sajtó kezdetei, 5. Verstani kérdések, 6. A fordítás elméletéről, 7. Műfajelméleti kérdések, 8. Esztétikai kérdések, 9. A nemzeti azonosság érzése. Eredetiség. Kármán, 10. Csokonai, 11. Az irodalmi élet feltételei a XIX. században, 12. A nyelvújítás és nyelvszemlélet általános kérdései, 13. Kazinczy a XIX. század első évtizedében, 14. A nyelvújítási harcok évtizede, 15. A nyelvújítás ellenzékének irodalomszemlélete, 16. Az Erdélyi Múzeum, 17. Berzsenyi irodalomszemlélete. (Ez a beosztás lényegesen kevésbé tér el az akadémiai kézikönyv rendszerezésétől.)

A két szerkesztő tehát más- és másféleképpen dolgozott. Kiválóságuk mégis rokonítja őket, mégpedig különösen három szempontból. Először is mindketten jó szövegválogatók, akik megtalálták a helyes arányt: minden nevezetes és témakörhöz vágó írást igyekeztek bevenni, hogy a szöveggyűjtemény például egyetemi segédkönyv céljaira is megfeleljen, de kötelességüknek tartották, hogy néhány különlegességgel, melyre először irányítják a figyelmet, a szakfilológust is tanítsák. Másodszor – s ez a kritikatörténet munkatársai között talán már természetes – a kisujjukban van az irodalomelmélet, különösen a vizsgált korszakukat meghatározó iskolák. Harmadszor (bár talán ez a legjelentősebb): korszakbevezetőikben úgy próbáltak sokakhoz szólni, lehetőleg sokak által érthetők lenni, hogy szabatos, fogalmi nyelvhasználatra törekedtek, nem íróias megoldásokra.

A válogatást persze lehet kritizálni: mindenki, aki csak valamelyest is ismeri a régmúlt századok magyar irodalomtörténetét, elő tudna állni néhány alternatív ötlettel. Néhány ezek közül mégis eléggé kézenfekvő ahhoz, hogy elő merjük adni őket.

Tarnai például a maga félkötetében nagy teret hagy az idegen nyelven íróknak. Csetri, a felvilágosodás-kor irodalmi gyakorlatának megfelelően, a súlypontot a magyar nyelvű szövegekre teszi. Néha ez a váltás mégis túl merevnek tetszik, így Szerdahely György Alajos hazai mércével mérve mindenképp igen jelentős esztétikai művének mellőzésekor. – Tarnai részének végén szemelvényeket olvashatunk első irodalomtörténészeink, Bod, Czvittinger munkáiból, Csetrinél az irodalomtörténetírás szinte teljességgel hiányzik. Ez a váltás is túl radikálisnak tűnik: talán még az irodalom- és nyelvtörténet határán álló nyelvemlék-kiadásokat is szerepeltetni kellett volna, az *Antiquitates literaturae Hungaricae*tól (vagy akár Sajnovitstól) a *Régi Magyar Nyelvemlékek*ig, nem beszélve a szoros értelemben vett irodalomtörténetről, a folyóiratcikktől az írói lexikonig. – Tarnai válogatásából néha épp a legnagyszerűbb szövegek hiányzanak, így Rimay terjedelmes Rákóczi-levele, amelyet Klaniczay Tiborral nyugodtan a manierizmus poétikájának tekinthetünk, vagy Zrínyi rejtelmes előszava fabula és história kereséről és saját verseléséről, mely éppoly tökéletlen, mint a Nap és a Hold ... Talán kár volt mellőzni ezeket, jóllehet kevésbé szervesen illeszkednek be a magyar írásbeliség történetébe, mint egy-egy ars praedicandi-tankönyv. Van aztán olyan szöveg is, Anonymus *Prologus*a, mely, mint Honti János kutatásai fényében látjuk, éppen elsősorban Tarnai 1. fejezetébe való lenne, hiszen néhol expressis verbis szól szóbeliség, írásbeliség és latinság viszonyáról.

Ezek persze nem tekintendők hibáknak, hanem inkább merészen egyéni megoldásoknak, amelyekről minden olvasó maga formál véleményt. Szóvátehetjük viszont, hogy sajnos ez a gyűjtemény is néha a szokásos takarékos megoldást választotta: örökzöld sláger például Geleji Katona Istvántól a *Magyar grammatikácska,* Újfalvi Imrétől a Klaniczay-tanulmányban idézett részletek, Földi Jánostól pedig *A versírásról.* Jobb lett volna, ha Geleji Katonától most az *Öreg graduál* előbeszédéből kapunk műfajtörténeti fejtegetéseket (ezek talán azóta sem jelentek meg), Újfalvi Imrétől most az 1602 óta kiadatlan s Magyarországon kizárólag a Széchényi Könyvtárban (s ott is csak fényképmásolatban) hozzáférhető részleteket, Földi Jánostól pedig nem az 1962-ben kéziratból közzétett, a 18. században hatás nélkül maradt könyvből kapunk részleteket, hanem sokkal fontosabb, nagyhatású elődjéből, a Magyar Musa 1787-i folyamában megjelent tanulmányából, vagy a saját könyvének visszavonását és egy merőben új koncepciót bejelentő, szenzációs tanulmányból, mely a Magyar Hírmondóban, 1792-ben jelent meg, s amellyel szintén hatott (egyiknek sincs modern kiadása).

A szövegek pontossága sajnos csak átlagos: ezúttal is előfordult, hogy az előző modern kiadásból (mégpedig nem a kritikai, hanem a – hibásan átírt – népszerű kiadásból) vannak átvéve szövegek. Erről a szokásos gyakorlatról árulkodik például a 89. lap értelemzavaró vándorhibája: „az féleként" ehelyett: „az félékent".

Horváth Iván

Magyar Mérleg III.
A kisebbségben élő magyarság kulturális élete a II. világháború után (1945–1980). Szerkesztette Saáry Éva. Kiadja a Svájci Magyar Irodalmi és Képzőművészeti Kör, Zürich, 1980. [1981] 152 l.

„A kötet tanulmányai előadások formájában hangzottak el a Svájci Magyar Irodalom- és Könyvbarátok Köre 1980. október 24–29. között, Lugánóban rendezett tanulmányi napjain" – tájékoztat a kötet, s mint szerkesztőjének, a SMIKK elnökének, Saáry Évának megnyitójából értesülünk, e harmadik Magyar Mérleg-kötettel a sorozat befejező darabját teszik az olvasó asztalára. Olyan sorozatét, mely e mostani s két korábbi kiadványával arra vállalkozott, hogy a sokarcú magyar kultúra egysége mellett tegyen hitet, s egyben „szétszórtan kallódó értékeink begyűjtésének, összehasonlító tanulmányozásának alapjait is le kívánjuk rakni". Első kötetükben a magyarországi kultúra 1948–1978 közötti időszakának egyes problémáival foglalkoztak, azt követően pedig a II. világháború utáni nyugati magyar kulturális élet tablóját rajzolták meg. A Magyar Mérleg III. kötetében a korábbi szélesebb horizontot szűkebbre fogván, a Közép-Kelet-Európában élő magyar kisebbségek kulturális helyzetének és örökségének tanulmányozását tűzték ki a lugánói tudományos ülésszak tárgyául.

A kötet írásaihoz *Révész László: A trianoni béke és a magyar kisebbség* c. dolgozata fest történelmi hátteret, melyhez csatlakozva aztán Illyés Elemér, Bogyay Tamás, Juhász László, Ölvedi János, Skultéty Csaba, Hanák Tibor és Veress Dániel részletekbe menő, jól tájékozott írásai vázolják fel az I. és a II. világháború utáni békeszerződések kihatásait a szomszédos országokban élő magyar kisebbség sorsára, s tesznek – kellően dokumentált – kitekintést e kisebbségek nemzetiségi, jogi, politikai, kulturális helyzetére. (Iskolák, kiadók, sajtó, színház, kulturális intézményrendszer.)

Különös, hogy e körkép nem lehet teljesnek mondható: a kárpátaljai, erdélyi, felvidéki, őrvidéki helyzetkép megrajzolása mellett hiányzik a vajdasági magyar kultúra intézményeinek és teljesítményeinek számbavétele.

A Magyar Mérleg sorozatát záró harmadik kötet végén megismerkedhetünk a sorozat összes szerzőjének életrajzi adataival.

J. J.

Magyarország történeti kronológiája I–II.
Főszerkesztő: Benda Kálmán. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 668 l.

A Magyarország általános fejlődéstörténetét dátumokhoz köthető adatokkal, eseményekkel, jelenségekkel sokoldalúan idéző-bemutató korszerű kronológiai áttekintésre már régóta szükségünk volt. A korábbi történeti kronológiák részben elavultak, részben egyoldalúak voltak, Magyarország történetének csak néhány vonatkozására összpontosítottak (politika, hadtörténet), vagy nem váltották valóra következetesen a történeti kronológia műfaji követelményeit.

A Benda Kálmán főszerkesztésében napvilágot látott *Magyarország történeti kronológiája* először tesz kísérletet a kimondottan (s egyoldalúan) történeti, politikai,

esetleg gazdaságtörténeti érdekű adatok regisztrálásán túl az ország általános fejlődésétől elválaszthatatlan *művelődéstörténeti* tényezők számontartására. Figyelemmel kíséri a történelmi Magyarországon élő népek történetének-fejlődésének nevezetesebb eseményeit is. Benda Kálmán az *Előszó*ban hangsúlyozza: az ország fejlődésének kereteit kívánták érzékeltetni, egyrészt „az életet befolyásoló, kitapintható és időben rögzíthető természeti jelenségeket és csapásokat (földrengés, árvíz, járvány stb.), másrészt főként az emberi tevékenységet, a vele összefüggő politikai, katonai, gazdasági és kulturális eseményeket." A kronológia tárgyilagosságára, műfaji természetére ügyelve nem kommentálják, értelmezik vagy értékelik az eseményeket, jelenségeket, hanem szoros időrendben „csak" közlik. A négykötetes mű első két kötete a kezdetektől 1848 márciusáig kíséri nyomon az ország életének eseményeit.

A korábbi történeti kronológiákkal szemben jelentős újdonsága a munkának, hogy a magyar művelődéstörténet fontosabb eseményei, a képzőművészet, irodalomtörténet, könyv- és nyomdászattörténet fejlődésének kiemelkedőbb teljesítményei is méltó ismertetést kapnak. A művelődéstörténeti adatok könnyen nyomon kísérhetőek, mert egy-egy naptári év napokhoz köthető eseményei után kapnak helyet.

Az irodalomtörténeti adatokban néhány, bár nem jelentős, mégis bosszantó elírás, téves adat is szerepel. Csupán néhány évtized anyagát tüzetesebben átnézve említek közülük: 1577: a *Salamon és Markalf* címében nem „tréfás beszédeknek", hanem *„tréfabeszédeknek"* a helyes; 1594: Balassi nem május 19-én, hanem 30-án halt meg, a végzetes ágyúlövés érte 19-én; 1596: Rimay Jánosnak a Balassi-fivérek emlékének szentelt versgyűjteménye kikövetkeztetett címére, amelyet az RMNY I. szögletes zárójelben ad, nem az „Énekek a hős Ballasinak életéről és haláláról", hanem „Énekek *az* hős *Balassiak* életéről és haláláról", hiszen a versek Balassi Ferencet, a költő ugyanazon évben szintén hősi halált halt öccsét is siratják; 1610: Draskovich János nem az egész *Horologium principium*ot fordította magyarra, csupán Guevara művének második (a házasságról szóló) könyvét; 1628: Prágai András viszont nemcsak „Guevara királytükrének harmadik részé"-t fordította le, hanem az első részt is. A *Fejedelmeknek serkentő órája* a teljes Guevara-művet tartalmazza, mert közli Draskovich fordítását is. 1690: Esterházy Pál itt említett műve nem vallásos tárgyú verseinek gyűjteménye, hanem prózakötet. Persze, ezek csak apróságok, a tájékozódást nemigen zavarják. A kronológia egyes köteteiben való gyors adat-találást azonban kissé nehezíti, hogy csak egy összegző mutató kíséri a négy kötetet.

Komlovszki Tibor

Majtényi Erik: Visszajátszás.
Publicisztikai írások. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981. 252 l.

A Temesváron született s a közelmúltban Bukarestben elhunyt Majtényi Erik (1922–1981) a második világháború utáni romániai magyar líra, újságírás és -szerkesztés sokoldalú tehetségű, emlékezetes alakja volt. Ez az emberi alkat és írói szemlélet tárul föl a maga bölcs szerénységével Majtényi utolsó tárcakötetében is, amelynek több mint másfélszáz írása tíz ciklusba rendeződik; a könyv szövegei alig egy-másfél lap terje-

delemben, jobbára napilapokban jelentek meg, többségük a magyar tárcaírás, irodalmi publicisztika legjobb hagyományait követi. A kötet első írásai a műfordítás, a költői játék és a klasszikus műveltség hatása fölötti töprengések, egybeszerkesztve a Mikes, Vörösmarty időszerűségéről szóló jegyzetekkel és azokkal, amelyekben a kiindulópont egy-egy kultúrtörténeti apróság, apropóként vagy bizonyítékként szolgálva a szerző gondolatához. A miniesszé-értékű jegyzetek másik csoportjában a szülőváros és a Bánság tájai tűnnek fel: Temesvár utcái, műemlékei, Bartók nagyszentmiklósi szülőhelye és a temesvári műemlékvédelem feladatai, majd a hetvenes évek második felében készült irodalmi kisportrék a búcsúvétel és a születésnapi köszöntés alkalmi műfajában, de a személyes vonzalmakra is fénytvető hitelességgel. Emlékező hangvételű vázlatok ezek *Szemlér Ferenc*ről, *Simon Magdá*ról, *Nagy István*ról, *Szász Márton*ról (Szász János apjáról, aki a temesvári irodalmi élet fő szervezője volt), *Vajda Béla*ról, *Endre Károly*ról, *Mihai Beniuc*ról, *Geo Bogzá*ról és *Méliusz*ról, majd a fiatalabb kortársakról: *Bajor Andor*ról, *Szász János*ról, *Panek Zoltán*ról, *Szőcs István*ról, *Székely János*ról, *Huszár Sándor*ról, *Kányádi Sándor*ról, *Bodor Pál*ról, *Lászlóffy Aladár*ról és *Szilágyi Domokos*ról. A Tejfehér éjszakák c. sorozat Majtényi egyik kórházi kálváriájának történetét idézi fel, a *Diafilm helyett* c. ciklus írásai a Szilágyi Domokossal és Majtényi Ágnessel megtett hosszú nyugat-európai utazás jegyzetei. Az Anyanyelvünk napszámosaként c. fejezet tíz miniatűrje a stílus tisztaságának védelmében és a helyes magyar nyelvhasználat érdekében írott töprengés; szellemes fejtegetéseik, nyelv- és irodalomtörténeti érdekességeik a napilapok hasábjain különösen jól szolgálták a magyar nyelv ügyét. A kötetet tizenöt karcolat, „pillanatfelvétel" zárja.

Csapody Miklós

A marxista irodalomelmélet története (A kezdetektől 1945-ig).
Tanulmányok. Szerkesztette Nyírő Lajos és Veres András. Kossuth Könyvkiadó, 1981. 434 l.

A kötet tanulmányai részben a francia, német, szovjet, cseh, lengyel, olasz, angol–amerikai marxista irodalomelmélet történetével foglalkoznak, részben egyes nagy gondolkodók – mint Marx, Engels, Lenin, Caudwell és Lukács György– munkásságával illetve hatástörténetével. A szerkesztők előszavukban jelzik, hogy: „A magyar marxista irodalomértelmezés vizsgálatára egy másik tanulmánygyűjteményben szeretnénk visszatérni, ezért itt nem foglalkozunk vele. Ennek nem mond ellent Lukács György szerepeltetése: számottevő befolyása volt a két háború közötti szovjet és német szellemi életre, munkássága tehát beletartozik az utóbbiak történetébe is." Lukács életművének a kettőssége – külföldi és magyar vonatkozásai – miatt kapott helyet a gyűjteményben Szerdahelyi István tanulmánya (*Lukács György marxista irodalomelméleti koncepciójának kialakulása*). A dolgozatot maga a szerző is „vázlat jellegűnek" nevezi, hiszen a gyűjtemény egészéhez illeszkedve Lukács koncepcióját csak 1945-ig kíséri figyelemmel, a kiindulópont pedig 1919. E korszakon belül is „csak a fő vonások rögzítése volt lehetséges", némi visszapillantással az ifjúkorra, s rövid kitekintéssel az emigrációból hazatérő Lukács tevékenységére. A „fő vonások" azt is jelenti, hogy

Szerdahelyi Lukács realizmuskoncepcióját vizsgálja az időszakban mint a filozófus-esztéta irodalomelméletének, esztétikájának központi kategóriáját. Szerdahelyi így végigköveti mégis lényegében a lukácsi realizmus fogalmának fejlődését; s ezzel mintegy már önmagában is vitatkozva azokkal a nézetekkel, melyek szerint Lukácsnál ez a kategória gyakorlatilag egész pályáján változatlan maradt. Vitatja Szerdahelyi azt a véleményt is, hogy Lukács realizmuson mindig „nagy realizmust" értett. Szerdahelyi szerint a fejlődési fokozatok körülbelül a következők: az ifjú Lukács, még korai marxista korszakában is, számára egyszerűen stíluskategória; később mint módszert fogja föl s ekkor még eléggé tágan is értelmezi, amennyiben pl. fantasztikus-groteszk alkotások is belefférnek a kategóriába, s ekkor mint a „nagy művészet" szinonímája szerepel; később ez merevedik meg s a módszer egyre inkább kötődik a realisztikus stílushoz is, míg a korábbi fantasztikus stb. alkotások kiszorulnak a kategóriából. S innét már egyenes út vezet a tényleges nagy realizmus koncepcióhoz, mely szerint „a művészet normális fejlődési körülmények között a realista stílusú ábrázoláshoz kötött", s minden egyéb, 1848 után elsősorban, „művészietlen és ideológiailag káros". 1945 utáni fejlődésében Lukács, Szerdahelyi megállapítása szerint, már azonban egyre inkább a „jelző nélküli realizmus" kategóriáját építi ki, mely sokkal toleránsabb a művészet gyakorlati eredményeivel szemben, bár még mindig nem ellentmondásmentes. Szerdahelyi úgy értékeli a realizmus fogalmának ezt a kialakulási folyamatát, hogy bár kétségtelen Lukácsnál a rengeteg ellentmondás, kijelentés majd visszavonás, a 30-as évekbeli, szovjetunióbeli szektás nézetekkel szemben még mindig sokkal liberálisabb, művészetközpontúbb volt. A tanulmányt – mint az összes többit is a kötetben – bőséges jegyzetapparátus egészíti ki.

Dérczy Péter

Mednyánszky Alajos: Festői utazás a Vág folyón, Magyarországon (1825).
Fordította Soltész Gáspár. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1981. 121 l. (Bibliotheca Saeculorum)

Mednyánszky Alajos báró, az egyik legrégebbi felső-magyarországi nemesi család sarja akkor tutajozott végig a Vágon, amidőn Magyarországon az utazás divatba kezdett jönni. Érdeklődő és tenni akaró emberek utaztak Nyugat-Európába, hogy a polgári demokrácia intézményeit, közgazdaságát, jogrendjét, egyáltalán a fejlettebb állami berendezkedést tanulmányozzák, majd idehaza megpróbálják a tanulságokat felhasználni. Mednyánszky azonban nem a külföldi utazást, hanem a hazait népszerűsítette. Kapcsolódott a hazai tájak felfedezésének folyamatához, mely folyóirat- és újságcikkekben, könyvekben ment végbe és az ország történeti, természeti értékeire, látnivalóira igyekezett felhívni a figyelmet, s tudatosítani ezeket az értékeket a hazai közönségben. Másfelől Mednyánszky eredetileg német nyelven írott könyvével a külföldnek is útikalauzul kívánt szolgálni, oszlatni a Magyarországot körülvevő tájékozatlanságot.

Számára a Vág völgye háromszorosan kedves volt: szülőhely, szép táj és történeti helyszín. Az államigazgatási tisztségeket és feladatokat ellátó nagyműveltségű főúr részletes és alapos történeti ismeretekről tesz tanúságot. Jórészt saját kutatásaiból szár-

maznak ezek, hiszen a korabeli magyar történetírás forrásai még nagyon részlegesen voltak föltárva. Történetfelfogását határozott trónhűség és katolicizmus jellemzi, Bocskaitól Rákócziig, a rendi-függetlenségi mozgalmak vezetői és résztvevői az ő szemében mind egyoldalúan országfelforgató lázadók, akik csak bajt hoztak a békés tájra. De ez a szemlélet a vele ellentétes állásponton levő olvasónak sem lehet zavaró, mert hazaszeretete és a bemutatott táj iránti rajongása minden más érzelmen felülkerekedik. Mondandóját a kornak megfelelően a romantika jegyében adja elő. Adva van ehhez a vad, olykor alig járható táj, a veszélyekkel teli tutajosút, több tucat várrom, a mondákba vesző történetekkel. Ahol lehet, híven beszámol a helyi szájhagyományokról, rablólovagokról, befalazott asszonyokról, kővémeredt barátokról, szellemekről, kísértetekről, sárkányokról, de mindig és finoman elhatárolja magát a folklórtól, akkor is, ha azt a táj és a hagyomány szoros tartozékaként tartja számon. Mondaközléseinek külön jelentőséget adott, hogy ez a könyv, de különösen a párja, mely szinte vele párhuzamosan íródott (*Erzählungen, Sagen und Legenden aus Ungarns Vorzeit*, 1829), számos későbbi irodalmi feldolgozás forrása lett. Mednyánszky könyve nem nehéz olvasmány, a legnemesebb értelemben vett útikalauz. A szerző ritkán filozofál, élményei nem késztetik súlyos gondolatok kimondására, inkább mesél és szórakoztat, kedvet csinál a festői utazáshoz.

A mű első kiadása 1826-ban, a második bővített, javított 1844-ben látott napvilágot, a magyar fordítás – ez utóbbiról – csak most. Nehéz elképzelni, milyen olvasmány volna ez a könyv, ha már a reformkorban magyar nyelven is megjelenik, a fordítás viszont egyértelműen sikerült munka. Anélkül, hogy archaizálna, visszaadja az utazás és a korabeli vidék hangulatát, sikerrel ülteti át magyarra Mednyánszky nyájas és kedélyes hangnemét, mely feszültté válik, ha veszélyes szakaszon siklik a tutaj, elkomorul, ha történeti tragédiákra fordítja a szót. Tetszetős a könyv kiállítása is. Jól mutatnak benne Fischer bécsi akadémiai tanár eredeti litográfiái, melyek a magyarországi táj képzőművészeti felfedezésének is dokumentumai. Nem terhelik túl a jegyzetek, melyek valóban csak a legszükségesebbekre vonatkoznak, és nem esnek abba a hibába, hogy a másfélévszázaddal ezelőtti történeti tévedéseket minduntalan helyreigazítsák.

Örvendetes tény, hogy a könyv magyar–szlovák együttműködés keretében készült, az Európa Könyvkiadó a pozsonyi Tatran kiadóval közösen bocsátotta ki egyidejűleg szlovák nyelven is.

Kósa László

Méliusz József: Város a ködben.
Regény, Egyed Péter tanulmányával. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981. 506 l. (Romániai Magyar Írók)

Méliusz József nevezetes történelmi-társadalmi tablója, a *Város a ködben* – „...az osztály- és nemzeti helyzet, a banálissá vált tudat s az antropológiai ártatlanság szükségszerű elvesztésének regénye egy temesvári családban" (Egyed Péter) – sokáig éppúgy a „fantomirodalom" része volt, mint Méliusz másik klasszikus vallomása, a második bécsi döntés utáni Dél-Erdély magyarságának életét idéző *Sors és jelkép*. E könyv

még megjelenhetett ugyan 1946-ban, igazi hatása azonban csak újabb kiadásakor, 1973-ban bontakozott ki; a *Város a ködben* három évtizeden át maradt rejtegetett, majd visszautasított kézirat, amelynek története Sinkó Ervin híres művéhez hasonló. A *Város a ködben*t Méliusz 1938–40-ben írta Gaál Gábor ösztönzésére – a fantomirodalomból azonban csak 1969-ben tudott kilépni (a jelen kiadás az átdolgozott szöveget tartalmazza, hasonlóan a harmadik kiadáséhoz: Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1982). A regény helyszíne az Osztrák Magyar Monarchia egyik nagy vidéki városa, gazdag és jelentős ipari-mezőgazdasági, katonai központja: Temesvár, cselekményének magját pedig a családtörténet adja, a zsellérsorból kiemelkedett beamter apa társadalmi-eszmei környezetének szociografikus ábrázolásával. Temesvár és a bánsági környezet társadalomrajzát, a regény építkezésének szerkezetét a vallomásos emlékezés határozza meg, a stílus sajátosságait pedig az esszészerűségből fakadó reflexivitás, a líraiság asszociációs szabadversszerű technikája biztosítja. Döntővé az ideologikus elem válik, a Monarchia széthullásának és a teljes kiábrándulásnak az a plasztikus ábrázolása, amely elemző részletességgel s egyben tömör, tételes ítéletekkel képes megragadni és elutasítani a ferencjózsefi korszak utolsó óráinak illúzióit, a háborús szenvedéseket, a vegyes lakosságú Bánság, Temesvár nemzetiségi-társadalmi problematikájával és a többségből nemzeti kisebbségbe jutó magyarság helyzetének ábrázolásával együtt. Méliusz autentikus képet rajzol a hátország erkölcsi és anyagi fölszámolódásáról, úgy, hogy megőrzi a belülről, a gyermek szemével ábrázolt emlékvilág és az utólagos értékelő-elemző tudatosság kettősségét. A regényszöveg függeléke, mint korábban a *Sors és jelkép* második kiadásának szövege mellett is, újabb regény: a kézirat kalandjainak sorozata, amely a keletkezés- és kiadástörténet eseményeit követi nyomon 1937-től, Gaál Gábor inspirációitól Dési Huber István, Illyés Gyula, Molter Károly, Bányai László, Szemlér Ferenc, Illés Endre és mások segítségén át Szilágyi Domokos közreműködéséig, aki az új nemzedék jelképes elismerésével köszöntötte a könyvet 1968-ban, harmincévnyi kényszerű lappangás után. A „regény regénye" különféle lektori jelentéseket, emlékezéseket és leveleket is tartalmaz, a szerzői kommentárba ágyazva. A *Város a ködben* három kiadása közül a jelen kötet főként *Egyed Péter* monografikus értékű bevezető írása miatt figyelemreméltó: a *Vesztés és túlélés Méliusz József művében* c. tanulmány a szerző pontos életrajza mellett feltárja a két háború közötti romániai magyar történelmi epika sajátos társadalmi-történeti szerepét, új szempontokat ad a történeti regény esztétikai problémáinak vizsgálatához, részletesen elemzi az elbeszélő én kompozicionális és filozófiai kérdéseit. Számbaveszi a regény kritikai fogadtatását is, s nagyjelentőségű újdonsága, hogy külön elemzi Méliusz 1930-ban induló költői pályáját is, korszakolva a versvilág alakulását, egyik fő sajátosságát a travesztiában jelölve meg. Értékelése kiterjed Méliusz publicisztikájára és emlékiratainak folyamára is, életsors és életmű fölismert diakróniája ellenére egységes és nagyvonalú portrét adva a romániai magyar irodalom és gondolkodás e jelentős alakjáról.

Csapody Miklós

Memoria rerum 1504-1566 (Verancsics-emlékkönyv).
Sajtó alá rendezte, az utószót és a jegyzeteket írta Bessenyei József. Magyar Helikon, Budapest, 1981. 188 l. (Bibliotheca Historica)

A Verancsics-évkönyvnek nevezett magyar nyelvű krónika mindmáig sok tekintetben talányos alkotása XVI. századi historiográfiánknak. A pécsi, majd egri püspöki, végül esztergomi érseki tisztet betöltő Verancsics Antal Bonfini művének folytatását tervezte, saját korának történetét kívánta összefoglalni. Mint tudjuk, a nagy mű nem készült el, a tervezett munkához gyűjtött anyag azonban fennmaradt, s nem jelentéktelen mértékben járult hozzá a reneszánsz kori történelmünk megismeréséhez. Nem mintha adatai mindenütt megbízhatóak lennének, hanem mert az írások a szerzők sajátos szemléletmódját, eseménylátását örökítik meg. A krónika egyes ténybeli tévedéseit Bessenyei József bő jegyzetanyaggal korrigálja,kommentálja, ennek révén pontos képet alkothat az olvasó a szövegben említett adatok hitelességéről.

Első pillantásra is szembetűnő, hogy a *Memoria rerum* szövege rendkívül egyenetlen. A tények kronologikus, összefüggésekre alig figyelő előadása az alapszöveg, ezt azonban helyenként egy-egy esemény részletező elbeszélése szakítja meg, olykor magyarázó-elmélkedő betétek is tarkítják. Bessenyei József filológiai vizsgálatai – melyeknek eredményeit az utószó adja közre – meggyőzően bizonyítják, hogy a mű négy szerző munkája, noha csupán két másoló kézírása. A szerzők közül jelenlegi ismereteink szerint csak egyet tudunk megnevezni, ez pedig *Bornemisza Tamás* budai polgár, akinek ismert emlékirata külön is beszámol az 1541-es budai eseményekről. Az emlékirat és a Memoria rerum egyik részletének összevetése révén Bessenyei sikeresen igazolja, hogy a német-párti budai polgár a krónika egyik részletének nemcsak másolója, hanem szerzője is volt.

A kézirat kalandos sorsát – külföldre kerülését, majd visszajutásának körülményeit – az utószó foglalja össze. A bő jegyzetanyag kielégítő tájékoztatást nyújt a felmerülő részletkérdésekben, legfeljebb néhány név írásmódját lett volna célszerű korrigálni (pl. a 233. jegyzetben Sbardellati lenne a helyes alak).

A *Memoria rerum* modern szövegű, magyarázattal ellátott közreadása mind a kor történetéről és eszmevilágáról, mind pedig a magyar nyelv és stílus XVI. századi állapotáról fontos ismereteket ad, szakember és érdeklődő egyaránt haszonnal forgathatja.

Bitskey István

Mészáros István: Az iskolaügy története Magyarországon 996–1777 között.
Akadémiai Könyvkiadó, Budapest, 1981. 671 l.

A szerző szokatlanul nagy és nehéz feladatra vállalkozott a hazai „iskolaügy" nyolc évszázados történetének szintézisbe foglalásával. Művének elvi-elméleti hatását hat oldalas Előszóban foglalta össze. Eszerint az iskolaügy fogalma, tárgya magában foglalja az intézményes, iskolaszerű vagy iskolai oktatás-nevelés elméleti és gyakorlati alakulását, folyamatát. Erről a területről kíván bemutatni „minden pedagógiai vonatkozású anyagot, amely a történettudomány eszközeivel feltárható". Előadása a pan-

nonhalmi bencés monostor iskolájának 996-ra datálható alapításával kezdődött és Mária Teréziának 1777-ben kibocsátott Ratio Educationis-áig tart. A nyolc évszázadot öt periódusra, szakaszra osztotta: 1. a 11. század európai iskola-mintáinak átvétele; 2. a 12–14. században a klerikus és világi nevelés meggyökeresedése; 3. a 16. század közepéig tartó szakaszban a humanista műveltségi és nevelési eszmény intézményessé válásának kora; 4. a 17. század végéig a városi iskola, a reformáció és ellenreformáció szervezett oktatási rendszerének kialakulása; 5. a 18. század folyamán az oktatás-nevelés megszilárdulása a töröktől felszabadított országban.

A szakaszokon belül Mészáros István igen széles horizontra figyelve fejti ki mondanivalóját. A pedagógiatörténet hagyományos megállapításai mellett az egyháztörténet, a hazai írásbeliség és könyvkiadás, az irodalom-, művészet-, tudomány- és könyvtártörténet eredményeit is gondos körültekintéssel gyűjtötte össze. Mindezt a saját, nem csekély számú és igen jelentős kutatási eredményeivel szembesítette és egészítette ki. Az adatoknak és tényeknek eredeti forrásszövegeknek, levéltári adatoknak e rendkívül gazdag tárházát az olvasó logikus, világos rendszerben, a politikai, társadalmi és köztörténeti összefüggések közé állítva tanulmányozhatja.

A jó tudományos szintézisnek velejárója, hogy kritikát ébreszt és újabb vizsgálódásokra ad ösztönzést. A szerzőnek e nagyarányú munkájával eleve és szükségszerűen vállalnia kellett az alapkutatásokban jelentkező nem kis hiányokat és ezzel a következtetéseinek későbbi kiegészítését, korrekcióját. Bevallása szerint is a végső, összefoglaló megállapításoknál az ismert adatokra építve „az analógia, a kikövetkeztetés, a rekonstrukció eszközeivel is, és gyakran a típusalkotás" alkalmazásával kellett élnie. Ezért a mű használójának eleve számolnia kell azzal, hogy éppen a véglegesnek látszó, és ezért talán a folytatásra kevésbé ösztönző eredményeket is felül kell vizsgálnia alkalom adtán, tovább kell gondolnia. Példaként megemlíthetjük a 18. századi falusi „kisiskolák"-nak a pécsi és győri egyházmegyék püspöki látogatásaira, azok nyomán keletkezett jegyzőkönyveire alapított, jól megrajzolt képét. Az összkép változhat, sőt a nem katolikus iskolákra és tanítókra is kiterjeszthető adatokkal bővíthető – például az Alföld nagy részét magában foglaló váci egyházmegye 18. század folyamán rendszeresen ismétlődő vizitációinak jegyzőkönyv-sorozatából. Egy másik, kiragadott példaként megemlíthetjük, hogy a 16–18. századi nyomtatott hazai és külföldről behozott tankönyvekről nincsen teljes felmérés, és nem ismerjük azoknak részletes tartalmát sem. Mészáros István könyve ezen a téren is indítást adhat. Olvasása során azonban elsősorban a hazai pedagógiatörténet bibliográfiájának hiányát éreztük legjobban. Ezt nem pótolja a szerző által használt, idézett és a további kutatásokban is csak részben segítő irodalmi tájékoztatás – és a megmagyarázhatatlanul hiányos névmutató – sem!

Holl Béla

Mészáros István: XVI. századi városi iskoláink és a „studia humanitatis".
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 237 l. (Humanizmus és reformáció 11.)

A mű tárgya a 16. században a hazai városi iskolák tananyagának az antik klaszszikus szerzők tanulmányozására, s a humanista hagyományok befogadására irányuló

vizsgálata. A szerző bemutatja, hogy a reneszánsz nyomán megváltozott világkép és művelődési eszmény magyar földön miként hozott létre új iskolatípust, a humanitás-eszmény irodalmi tanulmányozása, a „studia humanitatis" a század folyamán hogyan szerveződött tananyaggá, tantárggyá. A jelenség először a középkor végén a budavári német lakosság főtemplomában, a Boldogasszony plébániának az iskolájában figyelhető meg. A középkori hagyományos rendet itt váltja fel először az új tananyag, az új tankönyvek. Ebben jelentős szerepe volt a budai könyvkiadók, könyvkereskedők által 1507–1523 között külföldi nyomdákban megrendelt és forgalomba hozott latin nyelvkönyveknek. Buda után a bártfai és a brassói városi iskolákban, Leonard Stöckel és Johann Honter munkássága nyomán indul meg a humanista tanítási anyag átvétele, kialakítása – főként a reformáció tanítómestereinek, elsősorban Melanchtonnak hatására. De a fejlődés jelentős állomása volt Oláh Miklós esztergomi érsek kísérlete a nagyszombati káptalani iskola megreformálására. A tantárggyá formálódás hazai folyamata elsősorban mégis a protestáns iskolákban történt. A klasszikus tananyagot a gyakorlatban teljesebb formában a kolozsvári, besztercebányai, lőcsei, selmecbányai és nagyszebeni, egyszerűbb változatában a sárospataki és debreceni városi iskolákban vezették be. Végül a század végén a jezsuita iskolarend már a következő korszakra utal. Az 1579-ben Kolozsvárott és az 1586-ban Znióváralján megtelepedett jezsuiták kollégiumában már a Ratio Studiorum egy korábbi változatának humanista klasszikus tanítási rendszere valósult meg.

A szerző mondanivalóját a tanrend, tankönyvek ismertetésével, gazdag kiadás-, könyv- és könyvtártörténeti adatokkal támasztotta alá. A Függelékben a tárgyalt korszakból huszonhat fontos, jórészt kiadatlan vagy nehezen hozzáférhető iskolatörténeti dokumentum szövegét közölte. A kötetet angol nyelvű összefoglalás és névmutató zárja.

Mészáros István nagyrészt eredeti kutatásaira alapított könyve jól sikerült folytatása korábbi jelentős forrástanulmányainak.

Holl Béla

Miért szép? Verselemzések napjaink magyar költészetéből.
Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1981. 654 l.

A műelemzéseket összegyűjtő sorozat eddigi kötetei a régebbi magyar irodalommal (vers és novella), a legszebb külföldi versekkel foglalkoztak. Ezúttal a kortárs magyar költészetből kapunk válogatást. Harmincnégy költő szerepel a kötetben *Illyés Gyulától Bella Istvánig*, a határmegjelölés a kronologikus szerkesztésre is utal. A verselemzők között találunk költőt (*Orbán Ottó, Tandori Dezső, Vas István*), irodalomtörténészt minden korosztályból és fiatal prózaírót is (*Sebeők János*). A versek kiválasztásánál a szerkesztők – *Detre Zsuzsa* és *Bárány György* – igyekeztek tükröztetni napjaink teljes magyar költészetét, hogy ez mennyire sikerült, annak megítélése a szakkritika feladata. Annyi bizonyos, egy vers sem kerül méltatlanul az antológiába, a verselemzési módszerek pedig változatosságukkal gyönyörködtetnek.

A kötetet a jegyzetanyagban a költők verseskötéteinek adatai teszik gazdagabbá.

A kiadó előrejelzése szerint „folytatása következik".

Németh S. Katalin

Mihályi Gábor: Színházról vitázva.
Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, 1981. (Szkénetéka)

Tizenöt év színházi vonatkozású cikkeit gyűjtötte kötetbe Mihályi Gábor, a Nagyvilág c. folyóirat szerkesztője. Négy részre osztja könyvét, s a felosztás korántsem formális. Először külföldi színházakról, irányokról, törekvésekről szól. Szükség is van a mai európai színházi helyzet fölvázolására, mert a későbbiekben gyakran utal ezekre a tapasztalatokra. A második rész dolgozatai egy-egy mű vagy alkotó magyarországi útját követik. A nálunk „befogadott" klasszikusok (leginkább Shakespeare és Molière) műveiből 5–10 évenként megszületik egy új értelmezésű, új színház- és világ-látásról tanúskodó előadás. Ezeket a jelentős előadásokat veti össze Mihályi. Az előadások megidézésében nemcsak saját emlékeire támaszkodik, idézi a maga, és kritikustársai (néha eltérő) véleményeit is. S a két-három magyar rendezés, valamint a nálunk fellépő külföldi társulatok produkcióinak elemzéséből végül mindig kirajzolódik, hogy hol tart ma Shakespeare-, Molière-, vagy Gogol-szemléletünk.

Kötetének harmadik része már a magyar színházzal, a mai magyar színház kialakulásával foglalkozik. E cikkek az utóbbi 5–6 évben íródtak a felbolydult magyar színházi élet útjairól, kereséseiről. A „szegény színházak" (amatőr együttesek) kezdték megrendíteni a klasszikus „verista" színjátszást, a hivatalos együttesek stílusát. Az amatőr együttesek munkái közelebb álltak a világszínház modern áramlataihoz, másfajta kapcsolatot kerestek a közönséggel, másként bántak a drámai alapanyaggal, vagy nem is használtak ilyet. Majd e csoportok hatása átterjedt a „hivatalos" színjátszásra is; a legjobb mai társulatokban dolgoznak is az amatőr mozgalomból bekerült művészek (színészek, rendezők), szellemi hatásuk mindenképpen érezhető a magyar színházi életet teljesen felkavaró vidéki színházak produkcióin. A hetvenes évek elején három vidéki színházban, Kaposvárott, Szolnokon és Kecskeméten születtek meg azok az újfajta, nagyon intenzív, modern, közösségi szellemű produkciók, amelyekhez kapcsolódik a könyv negyedik, vitaírásokat közlő fejezete. A vidéki színházak eredményei, közönségvisszhangja akkora volt, hogy szükségszerűen felmerült a kérdés: hogyan lehetne ezeket az eredményeket az eléggé beszűkült, megmerevedett fővárosi színházi életbe bekapcsolni, miként lehetne szélesebb közönséghez juttatni ezeket a produkciókat.

A vitaírásokkal véget ér a könyv, de a felvetett kérdések azóta sem záródtak le, oldódtak meg – épp mostanában válaszolja meg őket az átszervezett színházi élet.

U. M.

Mikó Imre: Változatok egy témára.
Gáll Ernő bevezető tanulmányával. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981. 192 l.

Mikó Imre (1911–1977) Kolozsvár, tágabban az egész erdélyi magyarság egyik legszínesebb egyénisége volt: jogtörténész, irodalomtörténész, esszéíró, népszerű életrajzi regények (*A bércre esett fa* – Bölöni Farkas Sándor, *Az utolsó erdélyi polihisztor* – Brassai Sámuel) szerzője. Tanulmányai, emlékezései több kötetben láttak napvilágot: *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés* (1932), *Nemzetiségi jog, nemzetiségi politika* (1944), *Honpolgárok és világpolgárok* (1967), *Petőfi Erdélyben* (1972. – Dávid Gyulával közösen), *Akik előttem jártak* (1976), *A csendes Petőfi utca* (1978).

Gáll Ernő bevezető tanulmánya (*Mikó Imre – a „nemzetiségi jogász"*) az életműnek azt a részét követi nyomon, melyre – noha Mikó evvel indult – eddig kevés figyelem esett: a jogtörténészre, a nemzetiségi jog és a nemzetiségi politika tudós kutatójára. Amíg Gusti professzor a harmincas években egy sereg tudóssal karöltve végzett szociológiai kutatásokat a román falvakban, Mikó Imre csupán társadalmi öntevékenységre támaszkodhatott. Hosszú évekig a Magyar Párt gépezetében dolgozott, később a párt titkára lett. A bécsi döntés után – 1940 és 1944 között – országgyűlési képviselő, és az Erdélyi Párt főtitkára. 1945 után sokáig hallgatásra volt ítélve, majd előtte is megnyílott a publikációs tér. Gáll Ernő tanulmánya, figyelve a morális lény pályáját alakító gondolatokra, gondolatrendszerekre, Mikó kötődéseit is vizsgálja – és demokráciához való hűségét, nép iránti vonzalmát.

A *Változatok egy témára* három ciklusból áll: *Nemzetiségi jog, Hazai művelődés, Európai távlatok.* Az első rész öt tanulmánya (*Nyelv és jog, Nemzet és nemzetiség, Nyelvhasználat és jogtörténet Erdélyben, Az együttélő nemzetiségek jogegyenlősége, Jogász a közéletben*) a hetvenes évek elején íródott, bennük a fiatalkori érdeklődés és láz újult meg. Mikó logikus, a körülményeket mindig figyelembe vevő gondolkodása, világos érvelése tetszik ki eme esszékből. Akár történelmi visszatekintést ír, akár mai kérdésekkel foglalkozik, érvelése minden esetben „tágítani" tud a témán. Az ő fölfogásában azért van szükség a *helytörténet* elmélyítésére, mert „az ország történetét öregbíti". „Mert az dolgozik szívvel-lélekkel a szocialista köztársaságért, aki tudja, hogy annak az ő szülőföldje is, múltjával együtt, szerves része, s nyelve és anyanyelvi műveltsége a többségével egyenlő megbecsülésben részesül." (*Közös haza – nemzetiségi múlt*)

A *Jakabffy Elemér és a magyar kisebbség* című tanulmány, bár témája szerint – Jakabffy szerkesztette Lugoson (1922-től 1942-ig!) a Magyar Kisebbséget – helyet kaphatna az első ciklusban is, mégis mintegy alátámasztandó az elméletet a gyakorlattal, a *Hazai művelődés* dolgait tárgyaló fejezetbe került. Joggal, hiszen Mikó Imre Jakabffy Elemér munkásságában nem csupán a „szerkesztői csúcsteljesítményt" üdvözölte, hanem a tudós és demokrata életpályáját végigkísérő ethoszt, mely ellentétbe került a német fasizmussal, a nemzetiszocializmussal, amely elítélte a soviniszta hangot és a revizionista kihívásokat (Universul cikkei). A szerkesztő gondot fordított az utánpótlás nevelésére is, a Magyar Kisebbség fejlődésének második szakaszát a fiatalok térfoglalása jellemezte. (Vita Zsigmond, Szemlér Ferenc, Kacsó Sándor, Takács Lajos.)

Két írás tárgyalja az 1877-ben Kolozsvárt indított Összehasonlító Irodalomtörténeti Lapokat (*Ablak a nagyvilágba, Közös hagyományok fóruma*). Meltzl Hugó és

Brassai Sámuel, a kolozsvári egyetem német nyelv- és irodalom tanára, illetve az elemi matematika és szanszkrit nyelv professzora alapította meg a folyóiratot, melynek címe előbb *öt*, majd a világ *tizenegy* nyelvén tűnt fel a fedőlapon. „Az egyes népek nem élhetnek meg szakadatlan közlekedés nélkül a szellemi vagy irodalmi téren" – írják az előszóban; és Mikó a 12 évfolyamban azt a „kimeríthetetlen bányát" üdvözli, mely „a népek békés együttélését történelmi folyamatnak tekintők" számára példa.

Szakolczay Lajos

Mikszáth Kálmán Összes Művei. 75. kötet.
Cikkek és karcolatok. XXV. kötet. 1887. július–1887. december. Szerkesztette és sajtó alá rendezte: Rejtő István. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 342 l.

Ez a kötet, a kritikai kiadás újabb és hasonló tematikájú darabjaihoz hasonlóan, két részre bontja Mikszáth féléves újságírói termését (*Cikkek, tárcák* és *Parlamenti karcolatok*). Jóllehet ekkor jelentősebb munkája nem születik az írónak, korántsem jelentéktelen pályáján ez az időszak. Éppen csak utalhatunk a rá oly jellemző tágas publicisztikai szemhatárra, a gyors reagálókészségre és az ezzel járó tematikai gazdagságra: a Balázs Sándort elparentáló nekrológtól a székelység gondjait bemutató vagy a dzsentri helyzetét elemző cikkeken át a parlamenti beszámolókig tart a sor. Egy esedékes Mikszáth-monográfiának feltétlenül tekintettel kell lennie ezen írások jó részére, márcsak azért is, mert a szakirodalomban eddig alig-alig esett érdembeli szó róluk. A kulcskérdés azonban nem ez. A negyven éves író ebben az esztendőben jutott szabadelvű-mameluk mandátumhoz, s nem kis dilemmája volt Mikszáthnak a kormánypárti tagsággal járó kötelmek és az újságírói függetlenség összeegyeztetése, az írói szabadságról nem is beszélve. (Ennek nyoma: *A T. Házból*, okt. 18.) S talán nem véletlen, hogy az egységes írói-polgári módus vivendin tűnődve, napjaink jeles epikusa Esterházy Péter is *ezt* a Mikszáthot, az ellentmondásos művészi helyzetet csak *látszólagosan* könnyed vállrándítással vállaló írót szerepelteti a *Termelési-regény*ben.

Alexa Károly

Monumenta antiquae Hungariae III (1587–1592).
Edidit Ladislaus Lukács, S. I., Romae, Institutum Historicum S. I., 1981. XXVIII+ +22+915 pp. (Monumenta Historica Societatis Iesu, 121.)

A jezsuiták magyarországi történetére vonatkozó iratok kiadása az utolsó félévszázad legnagyobb szabású forráskiadó vállalkozása a magyar XVI. század vonatkozásában. A most megjelent III. kötet a két előzőhöz (I:1969, II:1976) hasonlóan, az eddig ismeretlen források gazdag gyűjteményét nyújtja, annak ellenére, hogy csupán hat év dokumentumait tartalmazza. Az iratok két fő kérdéskört világítanak meg: egyrészt a jezsuiták Erdélyből való kiűzetését (1589) és a visszatérésükre való szívós erőfeszítéseket, másrészt a jezsuiták második magyarországi (znióváraljai és sellyei) megtelepedésé-

nek viszontagságait. Hála Veress Endre számos régebbi forráskiadásának, a jezsuiták erdélyi történetét eddig is viszonylag jól ismertük, most azonban kiderül, hogy a Veress által publikált iratok csak kis hányadát képezik a most rendelkezésünkre bocsátott teljes forrásanyagnak. Nem szükséges hangsúlyozni mekkora jelentősége van a forrásszegény régebbi magyar történelem esetében egy csonkítatlan forrásegyüttesnek, különösen ha egy olyan szervezet iratairól van szó, ahol a tények pontos rögzítése, a mennél több és mennél sokrétűbb információ nyújtása a tagok előírt kötelessége volt. A XVI. századi jezsuita források így az egész nemzeti történelem számára az ismeretek páratlanul gazdag tárházát szolgáltatják.

A gyűjtemény különleges értékei közé tartozik, hogy a rend belső történetére és a nagy országos eseményekre vonatkozó adatokon túl számtalan olyan apró, intim értesüléssel is szolgál, amilyenekről más források rendszerint hallgatnak. Csak ízelítőül említve meg néhányat: hogyan próbálták az erdélyi tanácsosok 1588-ban a már Bécsben levő Brutust mint történelemtanárt Báthory Zsigmondra erőltetni (161); Géczy kormányzóról megtudjuk, hogy nem tudott latinul (140); Vásárhelyi Gergely megrökönyödve jelenti, hogy Báthory András kardinális Gyulafehérvárott az arianusok nyilvános fürdőjét látogatja (790); Szántó István kikergeti a templomból Kovacsóczy kancellár rendetlenkedő fiait (653); Francken nyilvános oratio-jának közlése, melyben 1591. április 6-án, a fejedelem előtt megtagadja eretnekségét, egyenként felsorolva és minősítve eretnek műveit (622-626), stb.

Akárcsak a korábbiak, e mostani kötet is a korszerű forráskiadás iskolapéldájának tekinthető. A kötet élén Lukács – tiszteletreméltó tudományos objektivitással – ismerteti az eseményeknek a dokumentumokból kirajzolódó menetét. Ezt követi a 332 dokumentum közlése a források s az esetleges kiadások megjelölésével, kitűnően eligazító regeszták kíséretében és a nélkülözhetetlen információkra szorítkozó jegyzetekkel ellátva. Végül a kötetet lezáró analitikus mutató óriási segítséget nyújt, rengeteg időt takarít meg a kötet használója számára. Ha számításba vesszük, hogy a római Jezsuita Történeti Intézet forráskiadás-sorozatában Lukács Lászlónak ez már a nyolcadik hasonló méretű és színvonalú kötete – hiszen megjelent már a *Monumenta Paedagogica* négy és a *Catalogi personarum et officiorum prov. Austriae* első kötete is (ez utóbbiról lásd HungÉrt.1980, 32-33.) –, akkor méltán tekinthetjük őt a mai magyar történeti forráskiadás valóságos héroszának.

Klaniczay Tibor

Móra Ferenc: Hannibál föltámasztása. – Ezek az évek. 1914–1933.
Sajtó alá rendezte Vészits Ferencné. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 292 l.

Móra Ferenc születésének centenáriumára a Szépirodalmi Könyvkiadó életműsorozatot indított. Ezúttal egy kisregény és Móra 1914 és 1933 között írt cikkeinek válogatása került a kötetbe. A válogatás alapja Mórának saját – azonos című – vezércikkválogatása, amely 1935-ben jelent meg a Geniusnál. Ugyanakkor kiegészült a közölt anyag az 1967-ben a Magvető Könyvkiadónál megjelent *Memento* című válogatás néhány darabjával.

Móra szépírói tevékenységével azonos rangú publicisztikai munkásságát a Szegedi Naplónál, a szabadkőművesek budapesti lapjában, a Világban, majd annak megszűnte után a Magyar Hírlapban fejtette ki. Sajnálatos, hogy a mostani válogatás bár – nagyon helyesen – közli a megjelentetett írások keletkezési dátumát, de nem jelzi, hogy melyik lap volt a megjelenés első fóruma. A kötetet *Vészits Ferencné* rendezte sajtó alá.

A kiadói előrejelzés szerint Móra egész életművét rövidesen új kiadásban kapja kézbe a korszak irodalomkutatója és az érdeklődő olvasó.

N. S. K.

Móricz Virág: Tíz év. 1–2.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 665, 515 l.

Két vaskos kötet, a nagy Móricz-jubileum után, de mégis igazi szenzációként jelent meg Móricz Virág *Tíz év* című munkája. Móricz Virág megtette mindazt, amit Móricz Zsigmond emlékének méltó ápolásáért tehetett. Olyan gazdag dokumentumgyűjteménnyel lepte meg a Móricz-életmű kutatóit, amelynek ismerete a további összefüggések feltárásához nélkülözhetetlen forrás, ugyanakkor a két kötet izgalmas szellemi utazás egy nagy író magánéletébe, alkotóműhelyébe.

A *Tíz év* alapja Móricz Zsigmond „beszélgetőlapjainak" a napló helyett gépbe írt sok száz oldalnak a feldolgozása, a napló és levelezés (levélmásolat) önmagáért beszélő, minden felesleges kommentálástól mentes közlése.

Móricz Zsigmond életének utolsó tíz évét olyan jelentős események uralták, mint az IGÉ-vel való kapcsolat, a lapalapítás, a Kelet Népe szerkesztése és magánéletében második házasságának válsága, Csibe megismerése. Közben pedig sok regény, novella, újságírás, átdolgozás, színpadi sikerek és csalódások.

Móricz Virág alázatos kommentátora Móricz Zsigmond életművének, soha nem kerül előtérbe, mindig csak annyi magyarázatot fűz a levelekhez, amennyi a megértéshez okvetlenül szükséges. Sajnálatos, hogy a kép árnyaltabbá tételét (a Kodolányi- és Csibe-levelek közlését) objektív nehézségek meggátolták.

Németh S. Katalin

Munk Artur: Hinterland.
A mögöttes országrész háborúja. Az utószót Bori Imre írta. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1981. 243 l. (Jugoszláviai Magyar Regénykönyvtár)

Bori Imre pályaképe Munk Arturt a „morális lázadás" célpontjai: „az amorális propozíciók" – írójaként elemzi; legalábbis evvel a töltettel íródott nagy sikerű „irányregénye", a *Hinterland*, melyet többen az első világháborút fölidéző irodalom – Remarque, Markovits Rodion stb. művei mellett is – érdemleges könyvének tartanak. Munk Artur pályája a századelő Szabadkájának mozgolódása közepette indult. A „porvárost", mely világnagynak akart látszani, a fiatal újságíró azzal tréfálta

meg (szerzőtársaival: Csáth Gézával és Havas Emillel együtt), hogy egy sohasem hallott, mégis valódi történetet talált ki számára. *A repülő Vucsidol*, (1906-ban a Bácskai Hírlap közölte folytatásokban) volt az a tükör, melyben a nagyravágyó szabadkai társadalom önmagára ismerhetett. Bori Imre úgy véli, hogy a gyilkos, egyetlen nagyságnak sem kegyelmező szatíra nyitófejezeteit Munk Artur írta, s a főszereplő-repülőgépföltaláló, Francziskovics Sztipán is az ő agyának szüleménye. Munk komédiázókedve és fantasztikus látása a bizonyíték, hogy Bori közel jár az igazsághoz.

Tanulmányában éppen ezt a nem mindennapi látást, az írói munka és a polgári foglalkozás közt vacilláló Munk Artur sajátos világát akarja fölmutatni. Munk nem mindennapi tehetségét bizonyítja, hogy 1929-ben megjelent emlékiratát, „feljegyzését", *A nagy kádert*, Schöpflin Aladár is megdícséri.

Az írót a siker munkára ösztönzi, pontosabban – Bori Imre szavaival: „*A nagy káder* sikere az *írót* ébresztette fel Munk Artúrban." Új könyvét 1932 novemberében a Napló kezdi közölni, majd 1933 tavaszán könyvalakban is megjelenik, *A hinterland* címmel. A „Hinterland regénye, a civilek, az alkalmatlanok és a lógósok háború elleni háborúját festi." A tanulmányíró Szenteleky Kornélt idézi – Munk „olyan nagyszerű típusokat mutat be, mintha jellemvígjátékot írna" –, hogy saját meglátását igazolhassa: Munk típusokban gondolkodó író, „nem Kosztolányi Dezső vagy Csáth Géza »iránya« volt az övé".

Az utószó hangsúlyozza: Munk regénytörténete már-már semmitmondó, a mű legsebezhetőbb pontja; a „képzeletszegénységgel küszködő regényíró" nem képes konfliktusokat létrehozni. Viszont „az alakok és helyzetek »valóságát« már a „biztos kézzel dolgozó kis-realista" rajzolja, teszi művészivé.

Talán pontos ábrázolóerejének volt köszönhető, hogy a Naplóban közölt részletek nyomán – így történt *A repülő Vucsidol* esetében is – a Porváros kis és nagy méltósága magára ismert s fölháborodott. Az írót a lap egykori szerkesztője, a Szegeden élő Dettre János védte meg: „Nincs az a nagyvilági dáma, akin több szépítőszer volna, mint a történelem bármelyik hősén."

A Forum a *Hinterland* megjelentetésével egy elfeledett írót tett maivá, „fölfedezése" szakmának és olvasónak egyaránt érték.

Szakolczay Lajos

A műfordítás ma.
Szerkesztette: Bart István és Rákos Sándor. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1981. 674 l.

Idegen nyelvű művek magyarra fordítása, azaz a műfordítás már hosszú idő óta a magyar irodalom belső ügye; méghozzá nem is mellékes, másodrendű ügy. Legnagyobb költőink életművében a saját, eredeti műveknél olykor nem kisebb súllyal vannak jelen az idegenből átültetett művek: a műfordítás a Nyugat költészeti forradalma óta az alkotói önkifejezés egyik eszköze, a tehetség, a mesterségbeli tudás próbája is. Legnagyobb költőink, íróink – a példák közismertek – legtöbbször kitűnő műfordítók is voltak; az általuk lefordított művek a magyar irodalmi fejlődésnek is szerves részévé

váltak. *A műfordítás ma* című kötet egyik tanulmányából idézünk: „A fordítás tehát birtokbavétel is: művek – s a művekkel együtt formai elemek (kifejező eszközök) s tartalmi elemek (élményvilág, életszemlélet, gondolkodásmód) birtokbavétele. A befogadó nyelv irodalmának kitágítása." (Göncz Árpád)

A műfordítás virágzó *gyakorlata* mellett viszonylag csekély azoknak a munkáknak a száma, amelyek a vele kapcsolatos *elméleti* kérdésekkel, s a műfordítás gyakorlatának aktuális problémáival foglalkoznak. Ezt a hiányt kívánja enyhíteni a Bart István és Rákos Sándor által szerkesztett vaskos gyűjtemény. Vállalkozásuk előzmények nélkül való, s épp ezért, a kötetet esetleges következetlenségeivel, hiányaival együtt is irodalomtudományunk fontos és hézagpótló teljesítményeként üdvözölhetjük.

A műfordításelméleti tanulmányok a műfordítás „örök", s végső soron talán eldönthetetlen, megoldhatatlan alapproblémája, belső paradoxona körül mozognak: lehetséges-e egyáltalán a műfordítás? Lehetetlen, ám mégis lehetséges és szükséges – felelik a kötet írásai. Tellér Gyula, Timár György, Somlyó György, Vajda Miklós, Göncz Árpád tanulmányai különböző nézőpontokból, gyakran egymás közt is vitatkozva szólnak arról, hogy lehetséges-e, célravezető-e a magyar irodalmi hagyomány diktálta szigorú formahűség; hogy nyereséges, vagy veszteséges eljárás-e a műfordítás? Milyen kompromisszumokat kell kötnie a fordítónak? A műfordítás lehetetlenségének paradoxonát Bart István tanulmánya látszik feloldani: szerinte a fordítás „helyességének" törvényszerűségeit nem a két szöveg közti viszonyban kell keresni. „A fordításnak végzete – írja –, mi több, létének egyetlen értelme, hogy helyébe lép az eredetinek, azt képviseli a befogadó irodalom képzeteinek és tradícióinak megfelelő módon – önmagával kell tehát »azonosnak« lennie."

A mesterség alcímet viselő kötetrész egyes tanulmányai egy-egy részterületet, verstani, nyelvi-poétikai problémát taglalnak. Nemes Nagy Ágnes a magyar jambusról, Rónay László az antik metrumok magyarításáról, Ruzsiczky Éva a bibliafordításról ír; Vas István pedig arról, hogy mit nehéz fordítani?

Fontos informatív funkciót töltenek be azok a tanulmányok, amelyek kívülről közelítenek a kérdéshez; Ferenczi László a felszabadulás utáni műfordítás történetét, a külföldi irodalmak hazai recepcióját dolgozta fel; a műfordítók és a műfordítás konkrét, aktuális problémáiról, egzisztenciális gondjairól Géher István ad tájékoztatást.

Az utolsó kötetrész írásai jeles műfordítóink műhelyébe engednek bepillantást; szubjektív hangon, olykor játékosan, önironikusan vallanak a műfordítás örömeiről és gondjairól, sikerekről és kudarcokról. A változatos – bár esetlegesnek tűnő – tematika helyet ad Villonnak, Solohovnak, az óceániai költészetnek éppúgy, mint Sylvia Plathnak és a szibériai népek költészetének – hogy csak találomra ragadjunk ki néhány témát.

A kötet érdeme, hogy együtt, egyszerre adott hangot különböző nézeteknek és elképzeléseknek; a vita, a nézetek ütköztetése mindig jótékony hatású. Hangsúlyoznunk kell a gyűjtemény informatív – esetleg tévedéseket oszlató – szerepét is, amelyet a szélesebb olvasóközönség körében betölthet; hiszen sok olvasó számára még az sem világos, hogy miféle probléma adódhat egyáltalán a műfordítással kapcsolatban.

Erdődy Edit

Maria Müller, Tomas Kertész: Hungarian Fiction in Swedish Translation 1845–1978. A Bibliography. Göteborg, 1980. 132 l. (Acta Bibliothecae Universitatis Gothoburgensis, Vol. 20.)

A magyar és a svéd nyelv egyaránt „kis" nyelvek, de mindkét országnak kiváló irodalma van. Kevéssé valószínű azonban, hogy egy, a magyar irodalmat szerető svéd nekilátna magyarul elolvasni egy regényt; és valószínűtlen az is, hogy a svéd drámairodalom magyar kedvelője svéd nyelven olvasná vagy nézné meg Strindberg *Júlia kisasszonyát*. Egymás irodalmának megismerése szükségképpen valamelyik világnyelv közvetítésével történik. A kisebb nyelveket tanuló diákok viszont igénylik az anyanyelvükön hozzáférhető irodalmat is. Az 1980-as új bibliográfiát, amely azokat a magyar irodalmi alkotásokat tartalmazza, amelyek a svéd olvasó anyanyelvén is elérhetők, örömmel fogadják mindazok, akiknek irodalmi stúdiumaikhoz információkra van szükségük, vagy egyszerűen csak kedvtelésből olvasnak, de a nyelvet nem bírják. A két korábbi bibliográfia csak jelentéktelen kísérlet volt e téren. Ezek távolról sem voltak teljesek, és többé-kevésbé elavultak. A mostani bibliográfia egy korábban publikált mű átdolgozott és kibővített kiadása, amelyet Borås-ban, a Svédország délnyugati részén fekvő iparvárosban, a Könyvtártudományi Iskola (Bibliotekhögskolan) keretén belül Müller és Kertész állítottak össze, és amelyet a Special Papers sorozat 1979: 41-es köteteként adtak ki.

Noha a bibliográfia a svéd olvasó számára készült, különös figyelmet fordítottak az eredeti magyar címekre – fontos figyelmesség ez, ha a fordítók érzékeny fülének pontosságát akarjuk mérlegelni. A rövidítéseknek, a terminus technicusoknak és a bevezető egy részének a fordítása révén a magyar szakemberek is betekintést nyerhetnek abba, hogy az 1845 és 1978 között született magyar irodalmi alkotások közül melyek szivárogtak be a svéd irodalomba. Röviden, a könyv jelentőséggel bír a svédül (vagy más skandináv nyelven) nem tudó magyar kutató számára is.

A könyv egyszerre könyvészeti panoráma és a gyűjtés idejében létező magyar irodalom leltára. A szerzők anyagukat egy főszakaszba, három függelék-részbe, valamint kiegészítésekbe és forrásokba rendezték. A főszakasz a következőképpen tagolódik: elsőként felsorolja az antológiákat (A: költészet, B: novellák, elbeszélések; 3–4. l.); ezt követi az egyes könyvek szerző szerinti betűrendes felsorolása, valamint a folyóiratokban közölt művek válogatott jegyzéke (5-72. l.). Végül, ugyanebben a részben, a Svédországban megjelent, a magyar irodalommal foglalkozó cikkek válogatott áttekintése következik (73. l.) Az 1. Függelék azokat a magyar drámákat veszi számba, amelyeket Svédországban színpadon és/vagy a svéd rádióban előadtak (75-90. l.). A 2. Függelék olyan magyar irodalmi műveket sorol föl, amelyek alapján svéd filmek készültek (91-95. l.); a 3. Függelék pedig a Svédországban élő magyar származású emigráns írók vagy műfordítók műveit tekinti át (97-112. l.). Müller és Kertész 1978-ban zárták le művüket, de közölnek egy kiegészítő részt (115-129. l.), amely egyrészt kiegészíti a főszakasz tételeit, illetve a 3. Függelékeit (115-117. l.), s amely másrészt pótlásokat tartalmaz az 1979 előtti, alatti és utáni időszakról is (117-119. l.). Anyaguk revíziója során a szerzők olyan művekre is bukkantak, amelyeket már az 1830-as években lefordítottak (122. 126. 128. l.), és hozzáfűznek a bibliográfiához 1980 tavaszán megjelent fordításokat is (115. skk. l.).

Müller és Kertész felhívják a figyelmet arra a meghökkentő arányra, amelyben a nagy magyar költők lefordított verseinek száma áll azzal a kiemelkedő helyzettel, amelyet ezek a költők a magyar irodalomban elfoglalnak. Petőfi a kivétel: mintegy 150 versét fordították le svédre – bár még ez a viszonylag magas szám sem méltó irodalmi jelentőségéhez. A könyv főszakasza 427 címet tartalmaz, amelyek közül 5 magyar műveket tartalmazó antológia, 131 pedig egyes szerzők műve (nem számítva a különböző svéd kiadásokat; XII. 1.). Ebben a főszakaszban 138 szerző szerepel; az 1. Függelék 82, a 2. Függelék 10, a 3. Függelék pedig 106 címet sorol fel. A színház-függelékben további 18 név fordul elő, a film-függelékben pedig 4 új név és 13 emigráns szerző neve, nem számítva azokat, akik csak műfordítóként dolgoznak (XIII. 1.). Végül 106 címmel vannak jelen az emigráns írók és a néhány magyar származású műfordító (99–112. l.). Ebből a 106 címből 20 svédül megjelent monográfia, hetet pedig magyarul és svédül egyaránt kiadtak. A címek legtöbbje svéd folyóiratokban megjelent elbeszélés (XIX. 1.). A szerzők, igen bölcsen, életrajzi jegyzeteket is fűznek az emigrációban élő írók és műfordítók nevéhez. Például: vajon miért *Maria Ortman* az, aki gyakorlatilag egyedül fordít svédre magyar szépprózát? Müller és Kertész megadják a választ: Ortman kétnyelvű, magyar szülőktől Svédországban született (108. l.).

Ennek a bibliográfiának az összeállításakor az egyik legnagyobb nehézség a „magyar" és az „emigráns" író meghatározásában állott (VII. 1.). A szerzők úgy látták jónak, hogy a következőket veszik figyelembe: 1. Vannak írók, akik magyar íróként ismertek, függetlenül attól, hogy milyen nyelven írnak és hogy hol élnek. 2. Ha műveik nagy része magyarul íródott, magyarok, még ha más nyelven is írtak. 3. Számos svéd fordítás más nyelvből készült, s olykor az is kérdés, hogy van-e egyáltalán magyar eredeti; ha ez az eredeti valószínűsíthető, a szerzőt felvették a könyvészetbe. 4. Olykor nyilvánvaló, hogy a szóban forgó mű nem magyarul íródott, bár néhány ilyen mű szerzője is szerepel a bibliográfiában, tudniillik akkor, ha ezeknek van valamilyen magyar vonatkozásuk. 5. Egy külön függelékben kaptak helyet a magyar emigráns írók összes irodalmi művei, függetlenül attól, hogy milyen nyelven íródtak. Nem szerepelnek viszont itt azok a magyar származású írók, akik kizárólag vagy főleg más nyelven írtak. A 4. pont (a magyar vonatkozás) nekem eléggé kétesnek tetszik, de felteszem, hogy minden egyes esetet külön kell mérlegre tenni. A szerzők helyesen mutatnak rá arra, hogy a nyelvi korlátok a felelősek azért, hogy a magyar irodalmat a világban viszonylag csekély mértékben ismerik (XIX. 1.). Csak nagyon kevés svéd került közvetlen kapcsolatba Magyarországgal és nyelvével. Hosszú ideig a magyar irodalom svéd olvasókhoz csak „másodkézből" fordítások útján jutott el (főleg a német közvetítésével). Alig volt közvetlen fordítás a 19. században, és egészen az 1960-as évekig ritka maradt, mikor is széles skálán kezdődött meg a műfordítói tevékenység, gyakran kiemelkedő svéd prózaírók és költők együttműködésével, s ez elsőrangú fordításokat eredményezett (XX. 1.). Mindkét nyelv anyanyelvi beszélőjének meg kell értenie és újra kell alkotnia a nyelvi készletet, „a nyelv stílusát" minden szinten: a hang, a szintaxis, a lexika és a kulturális értékek szintjén. Annak a felelőssége, hogy mit fordítanak le, teljességgel a műfordító vállain nyugszik, ennélfogva a lefordított művek nem adnak szükségképpen hű képet a magyar irodalomról, annak teljességéről és csúcsairól (XII. 1.).

Az egyes tételeket követő annotációk egészükben véve jól tájékoztatnak. Minden tétel számot kap, és a számozás végigfut a főszakaszon. A kereszthivatkozások sokat

segítenek, véletlenszerű ellenőrzés alapján megfelelőnek mondhatók. Az olvasó azért olykor zavarba jön; mint például a XIII. oldal olvastakor. Ha megemlítenék az 1879-es Petőfi-gyűjtemény fordítóját, sokkal könnyebben el lehetne igazodni a korai Petőfi-fordításokról szóló, meglehetősen tömör bevezetésben. Így viszont az olvasónak előbb meg kell lelnie a 48. oldalon a 278. számú tételt. Petőfit már csak azért is nehéz végigkövetni, mert nagyon sok az a műfordító, kiadás és antológia, ahol költeményeivel találkozhatunk. A XII. oldalon azt olvassuk, hogy a szerzők kutatásai szerint a legkorábban Kisfaludy Károly verse jelent meg svéd fordításban (1845), ám a 122. oldalon három korábban lefordított verssel is találkozunk. Mindezek azonban csak kisebb kisiklások, amelyeket a recenzens a könyv felépítésének alapos kritikai áttekintése révén fedez föl. Aki figyelemmel forgatja a művet, látja majd a fától az erdőt, és el fog igazodni a számok, címek, kiadások stb. között, bár rendkívül nagy segítség lett volna egy olyan mutató, amely minden, a szövegben említett nevet tartalmaz.

A bibliográfia naprakész kalauz és úttörő munka a maga nemében; összeállítóinak arról a meggyőződéséről is híven tanúskodik, hogy a magyar irodalom a nyugati kultúra közös örökségében gyökerezik. Ez a megbízható kézikönyv hozzávetőlegesen másfél évszázadnak a svéd olvasóközönség számára hozzáférhető magyar irodalmát öleli fel időrendben, s mint ilyen mind a magyar irodalom svéd (skandináv) búvárai, mind pedig az érdeklődő olvasó számára értékes munka. Müller és Kertész nem csak az elérhető vagy legalábbis meglevő svéd fordításokat mutatják be, de komoly lépéseket tesznek abba az irányba is, hogy feltárják mindazt, amit svédül írtak a magyar irodalomról. Sajnálkozásuk, hogy nem mindig lelték föl bizonyos fordítások eredetijét, jogos – de ez a tény több kiadó hanyagságának tudható be. Bár egyetlen ilyen munka sem lehet teljes, mind a laikus, mind a szakértő olvasó olyan fontos műveket talál majd itt, amelyek máskülönben elkerülhették volna a figyelmét. A bibliográfia különösen kapóra jön most, a 80-as években, amikor a Magyarország iránti érdeklődés növekvőben van.

(Kálmán György fordítása)

Eva Martins
Stockholm

Művészek levelei Babitshoz.
Szerkesztette és a jegyzeteket írta Téglás János. Válogatta Gál István és Téglás János. Ságvári Endre Nyomdaipari Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet, Budapest, 1981. 225 l. (Mini-könyv)

A nyomdaipari szakközépiskola végzős hallgatói munkáiból készült sorozat Téglás János szerkesztésében, – a költő halálának 40. évfordulóján – művészek Babitshoz írott leveleinek válogatását jelentette meg. A főként a 20-as, 30-as évekből való levelek írói festők, színészek, írók, költők, színházi emberek, zeneszerzők. Harminchat szerző ötven levelét tartalmazza a válogatás, bizonyítékául Babits kiterjedt levelezésének, a zene, a színház és a képzőművészet iránti vonzalmának. Rippl-Rónai Józseftől Moholy-Nagy Lászlóig, Nagy Endrétől Ódry Árpádig, Jászay Maritól Somlay Artúrig, Dienes Valériától Kósa Györgyig, Tihanyi Lajosig, Medgyaszay Vilmáig a század első évtizedének híres művészei fordultak baráti tisztelettel Babitshoz, az emberhez, a költőhöz, a Nyugat szerkesztőjéhez és a Baumgarten-alapítvány kurátorához.

Művészetről, alkotói problémákról éppúgy szólnak e levelek, mint hétköznapi személyes gondokról, s bár a költő válaszleveleit nem olvashatjuk a gyűjteményben, e levelek őszinte feltárulkozó hangvétele a jó ügyet mindenkor támogatásáról biztosító Babits alakját is megrajzolja.

Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárának Babits-hagyatékából származó levelek a levélírók ábécé-rendjében követik egymást. A jegyzetek rövid életrajzi ismertetést közölnek a válogatásban szereplő művészekről és a levelek pontosabb megértéséhez szükséges magyarázatokat, valamint kiegészítő bibliográfiai adatokat közölnek. A könyvecskét a válogatásban szereplő képzőművészek Babits Mihályt megörökítő alkotásainak reprodukciói illusztrálják.

M. R. J.

A művészetkritikáról.
Szerkesztette: Nyerges András. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1981. 470 l. (Vélemények/Viták)

Magyarországon két tucatnyi politikai napilap, két irodalmi (... és irodalmi) hetilap, tucatnyi irodalmi (... és irodalmi) folyóirat, néhány irodalomtudományi közlöny jelenik meg – mindegyikük irodalom-, színház-, film- (stb.) kritikai rovattal. Ezek mellett említhetjük a televíziót, a rádiót, az ankétok kritikai közleményeit, a tanulmánykötéteket, a „belső" – és sokszor publikált – kritikai anyagokat, „felméréseket" stb., egészen a bírósági végzésekig, amelyek alkalmilag pontot tesznek a kritikus-művész munkamegosztás túl személyessé vált eseményei után. Vannak olyan művek (pl. Mészöly Miklós *Film* című regénye), amelyekről több tucat értelmezés készült és látott napvilágot. Bízvást mondhatjuk: 1960 és 1980 között több ezer kritikai közlemény íródott, s ennek felmérése, bemutatása, reprezentálása – amelyre *A művészetkritikáról* című kötet vállalkozott – lehetetlennek tűnő kísérlet. A kísérlet szót azért is érdemes hangsúlyozni, mert olyan műfajról van szó, amelynek eredményei, színvonala, sőt funkciója meglehetősen bizonytalanná vált, amely az esetenkénti kulturális politikai felmérésekben inkább hibáztató és számonkérő, mint méltányló minősítéseket szokott kapni. A kritikusi egyéniségek hiánya vagy elsorvadása, a lapok egységes és elkülöníthető koncepciója, a művészi érték politikai megítélésének bizonytalansága, az értékelés és értelmezés gyakori egybemosódása, a kritikai műnyelv zavarai, ezen belül a marxista kritika értékkategóriáinak mellőzése vagy rugalmatlan használata stb., stb. – a problémák száma oly nagy, sora oly messzire vezet, hogy puszta felsorolásukhoz is oldalak kellenének.

Ez a kötet a 60-as és a 70-es évek irdatlan kritikai anyagát többféle szűkítéssel igyekszik egy kötetbe zsugorítani. Főképpen a kritika helyzetével foglalkozó vitákat ismerteti; ezeken belül egy-két „üggyé" vált esetet; elsősorban az irodalomkritikára figyel; a szövegek nagyobb – mintegy kétharmad – részét az Élet és Irodalomból, a Kritikából és a Népszabadságból szemelgeti. Ezekkel a szűkítő szempontokkal lehetne vitatkozni, de az mindenképpen hasznos volna, hogy újabb gyűjteményes kötetek tárnák a felnövekvő irodalmár generációk elé az utóbbi évtizedek *egyéb* kritikai esemé-

nyeit, *egyéb* lapok munkálkodását, a jó felfedezéseket és értékálló találatokat, a ma már mulattató tévedéseket, rangsorokat, a nagyobb port kavaró *egyéb* ügyeket (strukturalizmus, Illyés – Faragó cikkváltás, Konrád első regényének visszhangja, a régi Hernádi-minősítések, a fiatal írók dolgai, a népi kultúra megítélése, Mészöly műveinek fogadtatása, a mindig felújuló hatalom-erkölcs, hatalom-művészet-polémiák stb., stb.), s ha tetszik – az itt olvasható Hernádi–Szalay-per mintájára – az egyéb bírósági ítélettel záruló csatározásokat.

A kötetet válogatott bibliográfia zárja.

Alexa Károly

Nagy Péter: Zsöllyére ítélve.
Színikritikák. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1981. 397 l.

A kritikust nálunk nem képezik, a kritikus lesz. Nagy Péter is így lett tanárból, irodalomtörténészből színikritikus: egyszercsak elkezdett bírálatokat írni. Írásain ma is látszik, hogy honnan közeledett a színház felé: ma is irodalom-központú kritikákat ír. Az elemzett darabot, a szerzőjét pontosan elhelyezi a világirodalomban: nem rejti véka alá, hogy véleménye van az eredeti darabról, s a látott előadást ehhez a véleményhez méri. Nagy Péter olyan színibíráló, aki az előadástól az irodalmi szöveg minél teljesebb, hűbb előadását kéri számon. S méginkább ez a helyzet, ha magyar drámáról van szó. Ilyenkor egész kis irodalomtörténeti tanulmánnyal kezdődnek bírálatai, s ilyenkor még szigorúbban kéri számon a magyar szöveget.

Könyve a *Két évad, és ami megelőzte* című, szintén kritikáit összegyűjtő kötet folytatása, a 66–67-es évad, és a 73–78-as évek nagyrészt magyar bemutatóiról szóló írásokat adja közre. Ezúttal annál is érdekesebb olvasni a kritikust, mert tudunk nagy kalandjáról, amelyről maga is beszámol könyve előszavában: a 78–79-es évadban ő volt a Nemzeti Színház igazgatója. S így lehetősége nyílt rá, hogy a másik oldalról foglalkozzon azzal, amivel évtizedekig a zsöllyéből tapasztalt: a színházzal. Előszavában elemzi ezt az évet, s amikor fölvázolja, hogy milyen színházzá szerette volna alakítani a Nemzeti Színházat, tulajdonképpen kritikusi ars poeticáját fogalmazza meg: a színház, különösen a Nemzeti Színház a nemzeti irodalom része, feladata a nemzeti hagyományok ápolása; a színház lényege: az irodalmi mű hű tolmácsolása történelmi hűséggel, de nem muzeális merevséggel. A színház számára készített munkaterv fő pontjai az elveket bontják le a gyakorlat számára. A színház feladatául tűzi ki: új magyar drámák bemutatását – s ehhez szükségesnek érzi, hogy a kortárs alkotókat bevonják a színház munkájába –, s a klasszikus magyar darabok felújítását, illetve színre vitelét – mintegy magyar drámatörténeti sorozatot szeretett volna létrehozni. A programban is ugyanazt a magatartást látjuk, ami egész kritikusi tevékenységét is jellemzi. A program – az irodalomközéppontú színház – nem valósult meg, úgy tűnik a mai magyar színház másfelé keresi útjait.

U. M.

Nagy Sz. Péter: Az idilltől az abszurdig. Gelléri Andor Endre pályaképe.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 111 l. (Irodalomtörténeti Füzetek, 102.)

Vargha Kálmánnak az *Arcok és vallomások* sorozatban megjelent életrajzi Gelléri-monográfiája után ezúttal egy, a pályaképet elemző kötetet jelentetett meg az Akadémiai Kiadó.

Nagy Sz. Péter munkája két nagy részből áll. A *Hosszmetszet* Gelléri megjelent köteteinek kronologikus sorrendjét követve az egymásból fejlődő és egymást túllépő jellemzőket ragadja meg. A második rész keresztmetszetet ad, többek közt Gelléri osztályhelyzetét, egyéniségét, munkásábrázolását, világnézetét vizsgálja. A Gelléri stílusát elemző fejezet az író líraiságának jegyeit kutatja, az önéletrajzi jelleg nyomába ered, az expresszivitás jellemzőit méri fel.

A szerző célja, hogy Gelléri helyét a művek vizsgálatából kiindulva, azok eredményeképpen jelölje ki kora irodalmában.

A kismonográfiát Gelléri Andor Endre köteteinek jegyzéke, valamint a rá vonatkozó szakirodalom felsorolása zárja le. Kissé érthetetlen, hogy egy 1981-ben megjelent kötet miért csak 1976-ig tartalmazza a szakirodalom bibliográfiáját. Amennyiben ez a kötet hosszú átfutási idejére utal, a szerzőt illető sajnálatunk mellett is hiányoljuk, hogy a fel nem használt szakirodalomról mégsem ad eligazítást.

Németh S. Katalin

Németh G. Béla: Küllő és kerék.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981. 650 l. (Elvek és utak)

Németh G. Béla tanulmánykötetének mottóját W. von Humboldttól vette: „Ne higgye a tudós, hogy ő fordítja a világ útjaira a tudás erőit. Ő a küllő és a kerékagy – a kerék azonban az iskola." A szerző gondolkodását és szerénységét (is) magyarázzák a föntiek: a tudósét, aki az elsajátítható ismeretek rendszerére figyelmeztet, és a közvetítőét, aki az iskola legfőbb tulajdonságát a gondolkodni tanításban és a szellemi javak továbbadásában, szertesugárzásában véli fölfedezni. Németh G. Béla könyvében egyszerre van jelen eme kettős arc – és sohasem a kinyilatkoztató pózában. Türelmes, biztosan érvelő (de sohasem fölényes), a nagy anyagban kitűnően tájékozódó irodalomtörténészre-tudománytörténészre ismerhetünk a kötet tanulmányaiban.

Ha jobbára irodalomról van is szó – véleménye szerint „az irodalom valóságmegismerő és valóságalakító szerepét csak akkor lehet igazán megragadni, ha a társadalomtörténeti értelmezést történelembölcseleti interpretáció hatja át" –, nem az egy műfajban, s főképp nem egy művészeti ágban megnyilatkozó író típusa ő: szakterületén, a XIX. századi irodalomtörténeten, eszmetörténeten kívül érdekli az irodalom számos megnyilatkozási formája – egy Balassi Bálint-vers éppúgy, mint Bori Imre Krleža-monográfiája –, figyelmet szentel a nyelvtudománynak és a képző- és iparművészetnek is (*Egy nagy plasztikai kultúra alkotó emlékezete* – G. Manzù kiállítása; *Századfordulói látlelet a művelt hazai értelmiség ízléséről* – Szecessziós bútorkiállítás az Iparművészeti Múzeumban).

Gondolkodását jól jellemzi a kötet szerkezete: a nagy – általános kérdésekkel (*Művelődéstörténet – irodalomtörténet – történetírás*), egy-egy pálya egészével vagy jellegzetességeivel (*A meditáló magányossága* – Péterfy – görög tanulmányai tükrében; *A románcostól a tragikusig* – Műfajváltás és szemléletalakulás Kosztolányinál) foglalkozó tanulmányok mellett közzé teszi könyvkritikáit, meditációit (*A tankönyvírás nyomorúsága*), és nekrológként írt rövidebb-hosszabb esszéit is, hadd lássék a *műhely* egysége, az irodalomtörténész érték iránti vonzalma. Elsősorban az írások szemlélete – Németh G. Béla mércéje – megragadó, hiszen a magyar irodalom „kis" és „nagy" csúcsai mindig a világirodalom jeleseihez hasonlíttatnak, és sűrűn egymáshoz is. És mégha elhallgatja is valamely szerző, hogy eszmerendszerére, gondolkodásának (filozófiájának) fejlődésére ki volt hatással, mely áramlatokból merített, a tanulmányíró a rejtett szálakat fölfedi, az így – sok irányból – összetevődött értékzónákat kimutatja.

A „nemzeti klasszicizmus" mestere – a „nemzeti klasszicizmus" tanítványa (Horváth János és a XIX. század) című tanulmány példás okfejtéssel bizonyítja, hogy a hajdani professzor a XIX. század mindhárom nagy polgári tudományos irányzatából tanult: a történetbölcseleti romantikából (Herder, Schlegel, Gervinus), a természettörténeten csüggő pozitivizmusból (Taine), és a „nagy szellemi áramlásokat" követő szellemtörténetből is (Dilthey). E hatások áttételesek is lehetnek, Horváth János többször a mesterek követőitől – az általuk áthangolt fogalmazásban – vette a gondolatokat, tételeket (Lanson, Brunetière). Ítélő- és befogadóképességére a „minden radikalizmustól őrizkedő, de a progresszió nélkülözhetetlenségét mélyen belátó nemzeti liberális felfogás" jellemző. Ebből következik: Horváth szerint leginkább Arany János juthatott a „nemzeti klasszicitás magaslatára"; Reviczky, noha róla „máig a leghitelesebb lélektani karakterrajzot adta", nem nagyon nyert méltánylást; vele szemben viszont Komjáthyt kedvezően fogadta, „mert tettvágyó etikai s reflektív költő természetén át könnyebben illeszthetőnek vélte a magyar líra hagyományához, Vörösmartyhoz és Petőfihez." Németh G. Béla, anélkül, hogy letagadná volt professzora iránt érzett vonzalmát, Horváth János „korlátozó vállalásáról" ad hírt; elemzései mögött – ahogy maga is mondja – ott „az értés óhaja".

Evvel az *értéssel* – s nem kevésbé kitüntető módszerrel: világos és tisztán követhető logikával – közelíti „az életképformára alapozó epikát" író Jókait (*Életképforma és regény*), az „eredendően politikus alkatú" Arany Jánost, aki a redakcióban „erkölcsi kérdéssé emelte a kritika tanító feladatát" (*A szerkesztő s a kritikus Arany*), szól Rákosi Jenő liberálnacionalista köréről, megmutatván, hogy e társaság tagjai (Rákosi, Dóczy Lajos, Csepreghy Ferenc stb.), akik „tudatosan és elszántan a polgárság képviselői óhajtottak lenni", miként voltak jelen a magyar színházművészetben (*Nagyváros, színház, színházkritika*). És elemzi Reviczky Gyulától (*A peremsors tudattorzítása*) Gyulai Pálig (*Defenzió a hatalom fogságában*) majd Adyig (*A tragikum vállalása*) és Kosztolányi Dezsőig azt a hatalmas (érték) vonulatot, melynek láttatása kötelessége a kort és annak irodalmát bonyodalmaiban megérteni igyekvő tudósnak. Határozott véleménye van, hiszen mindig folyamatot lát, és a műveket a legkiválóbb alkotásokhoz mérve vizsgálódik.

„Adott történelmi körülmények között" természetesen ez is – mármint a személyiségvédelem – letagadhatatlan érdem volt. Határozott minősítésre vall az az eszme-

futtatás is, ahogyan a tanulmányíró Gyulait látja: a feddhetetlen jellem személyes korlátait nem tudta átlépni, azaz önállótlan gondolkodó volt. A világirodalmi távlat, véli Németh G. Béla, az elemzésnek biztos támaszt adhat; Ady utolsó – maga összeállította – verseskönyve, *A halottak élén* így vizsgáltatik, s így lesz a maga expresszionista jegyeivel Brecht, Majakovszkij stb. mellett sajátos novum. Kosztolányi Dezső szemléletváltása – a tanulmány címe is mondja: *A románcostól a tragikusig* – egy világirodalmi rangú regényt eredményezett. Az író – műfajváltásban is jelentkező – fejlődését kíséri nyomon Németh G. Béla, és bebizonyítja: az *Édes Anna* sokkal több, mint naturalista cselédtörténet.

A *Küllő és kerék* egyharmadát könyv- és tárlatkritikák, előadások s búcsúztatók teszik ki. Ezekben az írásokban csak a megszólalás műfaja változott. A tanulmányíró ugyanolyan következetességgel és pontossággal közelíti tárgyát – témája legyen *Budapest az irodalomban* vagy egy Wyspianski-kiállítás –, mint a nagyobb lélegzetű összefoglalóiban, pályaképeiben. Gyakran a választott könyv – Horváth János: *A magyar irodalom fejlődéstörténete,* Zolnai Béla: *Nyelv és stílus*, Keresztury Dezső: *Arany János,* Rába György: *Szabó Lőrinc*, Barta János: *Költők és írók* – csak kiindulópontul szolgál egy-egy jellegzetes vélemény kifejtéséhez. Jóllehet a fönti írások – kritikák – terjedelme elmarad a tanulmányokétól, a logikai konstrukció, az elemzés menetét szolgáló, némelykor pontokba szedett „szellemi váz" a tudásnak és ítélőképességnek ugyanazt a tartományát tükrözi, mint amazok. Németh G. Béla úgy értelmez, pontos és fegyelmezett értekező prózájában úgy gondolkodik, hogy az írásokban nyoma sincs érzelmeinek. A megértő szándék és a legkisebb vizsgálandót is a tudós alázatával közelítő magatartás azonban arra utal, hogy szereti tárgyát, „hőseit", Nyíltsága, melyben bennefoglaltatik a fölfedező öröme is, innen ered.

Szakolczay Lajos

Németh G. Béla: A magyar irodalomkritikai gondolkodás a pozitivizmus korában (A kiegyezéstől a századfordulóig).
Szerkesztette Szauder József és Tarnai Andor. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 429 l. (Irodalomtudomány és kritika)

Lassan egy évtizede folynak már az MTA Irodalomtudományi Intézetében azok a kutatások, melyeknek célja a magyar irodalomkritikai gondolkodás történetének monográfiasorozat keretében való bemutatása. E sorozat részeként jelent meg néhány évvel ezelőtt *Fenyő István*nak az 1820-as évek fejlődési tendenciáit tárgyaló munkája (*Az irodalom respublikájáért, 1817–1830.* Bp. 1976.), most pedig Németh G. Béla könyve jutott el az olvasók kezébe, mely a XIX. század utolsó három évtizedének kritikai törekvéseit vizsgálja. Fenyő és Németh G. monográfiái az irodalomkritika fogalmát tágabban értelmezik a magyar szakirodalomban szokásosnál; nem csupán az irodalmi bírálattal-recenzióval azonosítják, hanem, hasonlóan az angolszász szakirodalomhoz, az irodalomról való elméleti gondolkodás egészét értik alatta, az általános esztétikától az irodalomelméleten át egészen a konkrét műbírálatokig. A lehetséges források köréből azonban elvszerűen kizárják a szépirodalmi alkotásokat; általában nem foglal-

koznak tehát a szépirodalmi művekből visszakövetkeztethető, ún. immanens poetikával. Mindez persze nem jelenti azt, hogy teljes mértékben eltekinthetnének egy adott kor irodalmi életének adottságaitól, hiszen az elméleti gondolatmeneteknek végső soron ezek biztosítják a termőtalajt.

Könyve első nagy egységének (*A keresés korszaka a kiegyezés után*) elején, a korszak időhatárairól és a feldolgozás módszeréről szóló bevezető fejezet után Németh G. Béla is felvázolja röviden az 1867 utáni irodalmi élet leglényegesebb jellemzőit. Részletesebben foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy a közönség állapota, olvasmányigénye hogyan befolyásolta a kor irodalomkritikai gondolkodásának alakulását. A 70-es évek kritikai irányzatainak előzményeként Bán Aladár 1869-ben alapított Új világ c. lapját, illetve az e lapba dolgozó, nagyjából egyívású, fiatal szerzők eszméit mutatja be, megállapítva az 1870-ben már meg is szűnt folyóiratról: „Annyi haszna mindenesetre volt e mozgásnak, hogy a *nemzedékiek helyett elvi, eszmék szerinti csoportosulások és szembesülések* is kezdtek kirajzolódni." A következőkben a 70-es évek első felében már világosan elkülöníthető elméleti-kritikai irányzatokat mutatja be. Az első csoportba azokat sorolja, „akik a polgári nemzet és társadalom megteremtéséhez erősen centralizált nemzeti államot és erősen centralizált nemzeti művelődést kívántak" (etatisták: Arany László, Asbóth János, Toldy István). A másodikba a Figyelő c. lap köre tartozik, „amely ... a közoktatás laicizálásától, a tudományok civilizációs szerepétől várta a társadalmi és tudati változást", az irodalomtól-irodalomkritikától pedig az egyén védelmét a „közösséggel", az állammal szemben (liberális polgári individualizmus: Endrődi Sándor, György Aladár). A harmadik, főként a Reform c. lap köré gyülekezett csoport (a polgári térnyerés pragmatikusai: Rákosi Jenő, Dóczy Lajos) vágya „egy expanzív nemzeti liberális állam volt s egy expanzív nemzeti liberális művelődés. ... Nem annyira esztétikai elvek, mint inkább prakticista törekvések vezérelték kritikai magatartásukat." Végül negyedikként megemlíti Németh G. azt a „csoportnak már alig nevezhető", Reviczky által megszemélyesített típust, amely közömbösen elfordult a reformkortól örökölt közéleti irodalom-eszménytől, vagy éppen tagadta azt. Az egyes irányzatok részletes tárgyalása után rátér annak a kérdésnek a tisztázására, hogy a kor hivatalosan elismert, ám önmagát már túlélt népnemzeti irányzata hogyan reagált az évtized új tendenciáira; a következtetések itt elsősorban a meghatározó egyéniség, Gyulai műveire alapulnak. Az új irányok azonban nem voltak képesek sokáig ellensúlyt képezni Gyulaiékkal szemben. Németh G. világosan feltárja azokat az okokat, amelyek szükségszerűvé tették szétszóródásukat az évtized közepére, majd könyve első nagy egységét a szakmai tudás iránti igény, s annak a korábbinál nagyobb megbecsülése jegyében született Egyetemes Philológiai Közlemények tevékenységének tárgyalásával zárja.

A kötet második törzsfejezete (*Kísérlet a kiegyensúlyozásra: a tragikum-vita*) az 1870-es évek végére kialakult viszonylagos politikai-társadalmi stabilizáció összetevőinek bemutatásával kezdődik; Németh G. Béla szerint ugyanis a fejezet vizsgálódásainak középpontjában álló tragikum-vita kirobbanásának mozgatóit e területen kell keresnünk. A következő három terjedelmes alfejezetben aztán a vita három legjelentősebb résztvevőjének, Beöthynek, Rákosi Jenőnek és Péterfynek vonatkozó műveivel ismerkedhetünk meg.

A könyv harmadik, s egyben utolsó nagy egysége (*A kizárultak korszaka*) először

is a század utolsó negyedének szellemi-irodalmi életéről ad körképet, s rámutat arra, hogy miért nem alakulhattak ki jellegzetes, egymástól világosan elkülöníthető irányzatok ezeknek az évtizedeknek az irodalomkritikai gondolkodásában. „Csak azok mondtak alapelvekben Gyulaiétól, s még inkább Beöthyétől eltérő kritikát, akik lelkükben, szellemükben többé vagy kevésbé kívülmaradtak, kívülrekedtek a stabilizálódó hierarchián s annak szellemiségén." – jellemzi tömören a helyzetet Németh G. Béla. A következő alfejezetekben pedig e „kívülrekedtek" tevékenységével (Reviczky, Bodnár Zsigmond, Péterfy, Riedl, Palágyi Menyhért, Komjáthy, Tolnai) foglalkozik. Végezetül részletesen elemzi az első tisztán magyar irodalomtörténettel foglalkozó szaklap, az Irodalomtörténeti Közlemények korabeli tevékenységét.

A kötetet szakirodalmi tájékoztató, névmutató és német nyelvű, az átlagosnál terjedelmesebb tartalmi összefoglaló zárja.

Szajbély Mihály

Németh László: Pedagógiai írások.
Válogatta, előszóval és jegyzetekkel ellátta Fábián Ernő. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981. 261 l. (Téka)

Németh László pedagógiai írásainak első gyűjteménye – az életmű utóéletének sajátos jellemzőjeként – határainkon túl jelent meg. A Németh-írások első tematikus válogatása ez – hány hasonlóra nyílna lehetőség! –, s az összeállítás jó otthonra lelt a *Téka-sorozatban.* A sorozat szerkesztési elvei, eddigi kötetei kínálták is a kiadás lehetőségét. Mintha a sorozat egésze a Németh László-i műveltség-modell jegyében született volna meg...

A kötet összeállítója, Fábián Ernő tizenegy tanulmányt, eszmét emelt ki az életműből. Válogatásának nagy érdeme, hogy ebben a szűkös keretben is képes felmutatni Németh László pedagógiájának kapcsolódását az írói-gondolkodói életmű más területeihez. Az egymás mellett szereplő írások szélesítik a kiragadott témakört, s a gondolkodó pályájának ívét is érzékeltetik. A szövegek itteni közlése, összefüggéseik megmutatása számos felismerési lehetőséget kínál. Németh gondolkodói világában – így a tájékozódás nagy esszéiben és az utópiákban is – mindig adott a pedagógia lehetősége, feladata. Az 1931-ben írt *Új enciklopédia* kiemelése és az értelmezésben vezérfonalként való követése ezt bizonyítja. Németh későbbi kifejezései, így a „civilizáció törzsműveltsége", a „közös műveltségi alap", a „kétféle műveltség összekapcsolása", vagy a „tantárgyösszevonás" ennek az új enciklopédiának az újbóli megfogalmazásai, módosulásai. Az írások jelzik azt is, hogy az egész nép műveltségében gondolkodó Németh László csak akkor fogalmazta meg műveltség-képének pedagógiai vetületét, mikor lehetősége adódott annak megvalósítására is. Így a reform-gondolat idején (*A művelődés reformja*), s 1945 után, Hódmezővásárhelyen. Az itteni tanítás tapasztalatait összegzi Németh a *Tapasztalat és álomátadás,* s *A négy könyvről* című írásokban. Németh pedagógiai munkássága így mindig túlmutat az egyszerin: helyébe léphet az esszéknek, regényeknek... A válogatás az *Iskola Kakaskúton* részletének közlésével jelzi az utópiának a valósághoz fűződő kapcsolatát is. A *Beszélgetés a zenéről* a pedagógus világát a

„bartóki modell" gondolatiságának irányába tágítja. A kötetet *A jó tanár* című írás zárja, mutatva: a gyűjtemény összeállítója nem az életrajzra, hanem a gondolatiságra figyelt. Az életrajz okán akár a kötet első írása is lehetne ez a pedagógus apára emlékező írás. A Tanu Németh Lászlójától azonban mi sem állt távolabb, mint a tanári hajlamainak élő apa alakja. Csak a vásárhelyi fordulat után a hatvanas évek letisztult, s általánossá váló, az emberi nagyságot előtérbe állító gondolkodásában térhetett vissza Németh élete alapélményéhez. A kötetben közölt írások közül ezt a gondolatiságot képviseli a *Ha most lennék fiatal* és *A tudományos ismeretterjesztésről* címűek is.

Fábián Ernő tanulmánya *Az igéret iskolája* címet viseli, s az életút és a pedagógia találkozásának pontjairól, Németh műveltség-modelljének létrejöttéről, átalakulásáról, vásárhelyi tanárságáról ad számot. Jól látja a pedagógia helyét az életmű egészében, de jelzi önértékét is. Megállapítása szerint pedagógusként Németh a legjelentősebb eredményeit a *tantárgyak összevonásával*, integrálásával érte el, megelőzve a legújabb törekvéseket is. Iskolamodelljében nem fordult szembe az iskolai oktatás hagyományos formáival, kereteivel, de a kísérletezés lehetőségét is biztosította az iskolának...

Füzi László

Németh László: San Remó-i napló.
Az előszót és a jegyzeteket írta Szigethy Gábor. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981. 98 l. (Gondolkodó magyarok)

Sajátos útinapló a Németh Lászlóé. Fejezeteinek címei (Frobenius, Hérodotosz) egy belső, szellemi utazást tükröznek, amelynek csak kerete az a két hét, amit Németh László családjával Itáliában töltött. A valóság, a turisztikai látványosság és a hétköznapi gondok mellett erősebb a szellemi poggyász hatása, a földrajzi távolság beutazása, legyőzése mellett a történelmi távlatok újragondolása. Németh László utolérhetetlen műveltsége, hallatlan munkabírása és a szépíró esztétikailag igényes megfogalmazása sugárzik a San Remó-i napló oldalairól.

Az írás először a Tanu 1935. II. számában jelent meg.

N. S. K.

Németh László Válogatott Művei. I–III.
Válogatás, szöveggondozás, jegyzetek, utószó: Király István. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 1087, 1212, 1280 l. (Magyar Remekírók)

Németh Lászlónak nemcsak teljesületlen utópiái voltak, de – nem csekély számban – valóra vált próféciái is. Egyet bizonnyal mégis borúlátóan jövendölt: művei sorsát, utóéletük esélyeit rezignált lemondással szemlélte, s úgy vélte, a modern magyar fejlődést a társadalom és a kultúra más alternatívái foglalkoztatják majd. Persze, mint oly sokszor, a recepció ezúttal is kiszámíthatatlanabbnak bizonyult a tények történelménél. A történelem valósága kétségkívül eltemette Németh nagyszabású utópiáit, il-

lúzióvá fokozta le a „harmadik út" – s hovatovább már a „tejtestvérség" – gondolatát is. A recepció valósága mégis azt mutatja, Németh László eszmevilága nem valamiféle múló tünemény, hanem a modern fejlődés dilemmáival is összekapcsolódni képes minőség, lehetséges történelmi válaszokat rejtő jelentéspotenciál. S itt máris el kell hárítanunk néhány közkeletű vélekedést, melyek szerint napjainkhoz csupán a tanulmányíró Németh László tud már szólni. Alighanem Béládi Miklós látta pontosan: Németh akkor is klasszikusa lett volna a magyar irodalomnak, ha csupán egyetlen műnemben alkot. Az író egész eszmevilágának időszerűségét így bizonyára nem a – századunk magyar irodalmát véve csaknem egyedülálló – sokoldalúságban, a tájékozódás univerzalitásában kell keresnünk. Mindenekelőtt abban, hogy a Németh-életmű ott hordozta magában mindazokat a kérdéseket, amelyek úgy fogalmazódtak újra a térségi fejlődés és a nemzeti identitástudat zavaraiban, hogy feloldásuk esélyei ma talán még halványabbak, mint Németh korában voltak. Az persze tagadhatatlan, hogy e vonatkozásban valóban a tanulmányíró Németh került előtérbe. A Trianon utáni történelmi szituációnak – ha nem a politikai dimenziókat tekintjük elsődlegesnek– alig volt nála következetesebb látleletkészítője: már a harmincas években pontosan érzékelte, forduljon bárhogy az ország történelmi sorsa, a nemzet csak a minőség, az európai távlatú önértékelés és a szocialisztikus eszmék jegyében lesz képes fönntartani önmagát. Az 1935-ös reformterv összeomlása után nyomatékkal arra figyelmeztetett: olyan történelmi helyzet részeseivé válhatunk, s itt Babitséval is egybehangzott a következtetése, amikor a hirtelen jött kisnemzeti lét traumájából mielőbb ocsúdva a szükségből is erényt kell kovácsolnunk. Az e térségbe, e művelődési és politikai zónába fokozottan beágyazódó magyarságnak a szellem és a minőség saját tradícióinkhoz szabott értékeivel kell mind szorosabban Európához kötődnie. A minőségre alapozott létjognak persze csak a szellem morális síkjain vannak biztosítékai – a politikai programoknak szükségszerűen más utakat kellett választaniok. Így vált Németh Lászlóból utóbb „idealista erkölcsi forradalmár", akinek jövőtervei csődöt mondtak a realizálható alternatívákkal szemben. A Németh-értékelésben mindazonáltal jelentékeny fordulat várható, mégpedig párhuzamosan épp a kisnemzeti lét megújult, s mind sürgetőbben jelentkező dilemmáival, s egyidejűleg azokkal a történelmi-politikai jelenségekkel, amelyek mára a megoldatlanság minden bomlasztó körülményét felszínre hozzák.

Így szükségszerűen kulcsszerepet kapnak egy mégoly reprezentatív – az életmű értékeit bizonyos egyezményes regiszter szerint felmutatni hivatott – válogatásnak az elvei is, mint amilyeneket a Magyar Remekírók sorozat diktál. Király István a saját, hetvenes évek végén újrafogalmazott Németh László-képe jegyében formálta meg ezt az összeállítást. Az a centrum, amelyből az életmű távlatait bevilágítja, a minőség elve, Németh egyik kitüntetett léttani kategóriája, melyet azután az erkölcsi személyiség és az európai magyarság gondolatával kapcsol össze. Király e két mozzanat közül az elsőt hangsúlyozza, s Némethet a nagy aszkéták, a morál hivatottjainak paradigmájába állítja: „A moralistának – írja – az élet is alkotás: etikai gesztus." Nos, érthető, hogy a marxista kritikától hosszú ideig hol hevesebben, hol némi mérséklettel bírált Németh-életmű reprezentatív bemutatásánál alighanem csak az etikai mozzanat volt rendezőelvvé emelhető, hiszen Németh művei egységének elismerése dolgában a marxista kritika máig hajthatatlan maradt. Szelektált, szembeállított és elutasított benne olyan értékeket is, amelyek – ma már oktalanság volna ezt tagadnunk – a Németh-i világlá-

tás lét- illetve sorsértelmezés koordinátáit alapjaiban meghatározták. Ez az etikum jegyében való megközelítés ad módot Király Istvánnak arra, hogy a Németh-életmű (általa is tételezett) ellentmondásossága áthidalhatóvá váljék. E fő rendezőelv-felfogással lehet vitatkozni, sőt, szükséges is – hiszen áthidaló mivolta az esszék és tanulmányok egybeválogatásán igencsak megmutatkozik –, ám annyit ez a szerkesztési szempont is elér, hogy legalábbis távolítja, megkérdőjelezi azokat a felfogásokat, amelyek szerint Németh egy „xenofóbiára hajló, kirekesztő nemzetszemlélet" hirdetője lett volna. Az átfogó rendezőelv mellé egy fejlődéslélektani-történeti elv is társul, mégpedig a Németh-pálya logikájának ama új értelmezése, amelyet Király István bővebben a Kortárs-beli (1982/7–8. sz.) tanulmányában fejtett ki. Az ő értelmezésében Németh László pályája az antiimperialista patriotizmus diktálta fejlődés útjával írható le: a valós magyar helyzettudat fokozatos kiküzdésével Németh a „kelet-európai elrendeltség" mind teljesebb vállalásáig jutott el. Ne vitassuk itt, milyen perspektívába állítja Király István a pálya így megítélt ívét, mozgását. A második kötetbe felvett esszék, tanulmányok aránya beszédes bizonyítéka itt annak, hogy az összeállító bizonyos értékhangsúlyokat is módosítva viszonylag nagyobb teret juttat az 1948 után írt esszéknek – a Németh-esszéisztika pregnánsabb, a műfaj egyéni arculatát is jobban szemléltető írások rovására. Mindezt – elismerve a szerkesztés axiómáit – méltányolnunk is lehetne, hiszen Király valóban a pályakezdő kritikus briliáns kisportréitól indul, s a kelet-európai „elrendeltség" politikai tartalmait is belátó Németh-tel zárja az esszék sorát. E szakaszból szerintünk szám szerint kevesebb Németh-esszé ér föl a harmincas évek írásaihoz, amelyek viszont ebben az arányelosztásban méltatlanul veszítenek valóságos jelentőségükből. A pályakép logikájának ilyen módosított értelmezését azonban végsősoron nem ezek a mennyiségi arányeltolódások teszik igazán vitathatóvá. Sokkal inkább a *Kisebbségben* és a *Második szárszói beszéd* elhagyása: e két írás (noha az utóbbi azóta a *Szárszó 1943* c. kötetben hozzáférhető) nélkül olyan „egység" teremtődik a Németh-életműben, ami abban nem ilyen alakban volt meg. Egységéhez e két tanulmány – a maga történeti kontextusával együtt természetesen – okvetlenül hozzátartozik, sőt, bizonyos tekintetben az életmű egysége nem is tételezhető nélkülük. Nem a vitatható, vagy torz állítások végett, hanem éppen azok keletkezéslogikájának megismeréséért lett volna fontos mindkét – immár az elhallgatás mítoszától is övezett – írás közlése. Épp ama gondolati egység bemutatása kedvéért, amelyre Király összeállítása bevallottan a legnagyobb hangsúlyt igyekezett helyezni.

Az összeállítás a regények szelekcióját a terjedelmi korlátokhoz is kényszerült igazítani. A *Horváthné meghal* és a *Csendőrcsel* c. novellákat a *Gyász*, a *Bűn*, az *Iszony* majd az *Irgalom* követi. Itt talán a *Kocsik szeptemberben* elhagyása vitatható, ez a ciklusnyitó regény a *Bűn*nél feltétlenül jelentékenyebb, reprezentatívabb alkotása Némethnek.

A drámák válogatása (*Villámfénynél, VII. Gergely, Széchenyi, Galilei, Szörnyeteg, II. József, A két Bolyai, Utazás, Nagy család*) – még ha bizonyos pontokon vitatható is – aligha válhat sarkpontjává az összeállítás minősítésének. Az életrajzi írások esetében viszont az kötötte meg a szerkesztő kezét, hogy önálló, nagyobb egységek közlése is csak kivételes esetben lehet célja a Magyar Remekírók sorozatnak. Így csak olyan fejezetekhez nyúlhatott, amelyeket Németh László – mint a *Bogárdi diófát* például – maga is önálló egységként emelt ki egyéb műveiből.

A három kötethez művenkénti jegyzetek társulnak – a kritikai kiadások típusához igazodva, természetesen nem azok teljessége, csupán bizonyos formai sajátsága tekintetében. Az első megjelenés ideje, helye, a fontosabb keletkezéstörténeti tények, információk mellett rövidítések feloldását, célzások és utalások magyarázatait tartalmazzák. Meg kell még jegyeznünk, hogy a szövegek általában a Magvető/Szépirodalmi-sorozatot (*Németh László Munkái*) veszik alapul, mint részben az író is gondozta utolsó kiadás szövegeit. Az 1971 után ott közölt szövegek helyett azonban korábbi kiadásokat használ fel. (Németh László súlyosbodó betegsége miatt akkortól nem vesz már részt a sajtó alá rendezésben.)

A reprezentatív összeállítást Király István utószava és az életrajzi adatok időrendi áttekintése zárja.

Kulcsár Szabó Ernő

Anton N. Nyerges: Babits and Psychoanalysis Christiana.
A szerző kiadása, sokszorosítvány. Richmond, Kentucky, 1981. 112 l.

Ady, Petőfi, József Attila, Arany és Juhász Gyula költészetének bemutatása után jelen kötetében Anton N. Nyerges Babits pályaképének felvázolását tűzte ki célul. Amint a címválasztás is jelzi, a válogatás elsősorban Babits vallásosságát, katolikus lelkiismeretvizsgálatát emeli ki. A tanulmány szövegébe Nyerges nyolcvan saját fordítású Babits-verset illesztett be, az *In Horatium*tól a *Jónás imája*ig, de kitér a fontosabb prózai művekre is. A kötetet bibliográfia és magyarázó jegyzetek egészítik ki.

Karafiáth Judit

Olvastam valahol.
Történészek a Rádió ismeretterjesztő műsoraiban. RTV–Minerva, Budapest, 1981. 373 l.

A Magyar Rádió egyik közkedvelt műsora az *Olvastam valahol...*, amely olvasói levelek kérdésein alapul. Olyan műsor, amelyet a hallgatók szerkesztenek érdeklődő leveleikkel és a műsor szerkesztőjének – Kerekes Istvánnak – „csak" annyi dolga van, hogy a megadott témához megtalálja azokat a szakembereket, akik érdekes és tudományos színvonalon felelnek a hallgatóknak. A műsor igazi mozgatója azonban a kiváló történettudós és a nagy rutinnal rendelkező ismeretterjesztő szakember, *Benda Kálmán.*

Ezeknek a rádiós beszélgetéseknek az anyaga jelent meg az RTV–Minerva gondozásában kötetbe gyűjtve, de megőrizve az élőbeszéd eleven ízét is. A kérdések végigkalandozzák egész történelmünket, és irodalmunk történetét kezdve a magyar mondavilágtól és eljutva egészen a második világháború kérdéseiig. Néhány érdekes fejezetcím: Hiteles-e a Thonuzoba-legenda? Milyen volt az igazi Toldi Miklós? Igazságos volt-e Mátyás király? Miért lett öngyilkos Rudolf trónörökös?

A beszélgetőpartnerek között a történeti kutatás minden területének specialistá-

ja megtalálható, a kérdések pedig annyira figyelemfelkeltőek, hogy a korszak után korábban kevésbé érdeklődő hallgatót is a rádió mellé vonták, vagy visszaidézésükre a könyvhöz kötik.

A sorozat nem zárult le, újabb folytatásait remélhetőleg később ismét kötetben olvashatjuk.

Németh S. Katalin

Pages choisies de la litterature hongroise.
Des origines au milieu du XVIIIe siècle. Préface et choix des textes Tibor Klaniczay. Corvina Kiadó, Budapest, 1981. 253 l.

1980-ban megjelent egy francia nyelvű magyar irodalomtörténet, számos 19. és 20. századi író műveiből készült az utóbbi évtizedek során francia fordítás, de a régi magyar irodalomból eddig semmiféle válogatást nem adtak ki francia nyelven. A Corvina Kiadó vállalkozott arra, hogy a magyar irodalom kezdeteitől a 18. század végéig tartó irodalmi folyamatot reprezentáló antológiát tesz közzé hozzáértő francia és magyar fordítók tolmácsolásában. Az előszóban Klaniczay Tibor tekinti át a régi magyar irodalom évszázadait, az első regölőktől a középkor krónikáin, legendáin, vallásos műfajain, Janus Pannonius és a magyar humanista költők művein át Balassi Bálint költészetéig; majd a barokk kor kiemelkedő egyéniségeit, elsősorban Zrínyi Miklóst mutatja be a kortársai között; Bethlen Miklós, II. Rákóczi Ferenc, Mikes Kelemen, Bethlen Kata után végül Faludi Ferenc méltatásával zárja a tömören jellemzett portrésort, a legfontosabb fejlődési pontok kiemelését, a folyamatok felvázolását. E bevezető tanulmány után sorakoznak a legszebb, legjellegzetesebb régi magyar irodalmi szövegrészletek, előttük a szerzőkről és a közölt műről pontos életrajzi és irodalomtörténeti adatok olvashatók. A válogatás fő szempontja elsősorban az irodalmi érték, másodsorban pedig a külföldi olvasó számára is érdekes, saját irodalmával párhuzamot jelentő, az európai kultúra részét képező művek bemutatása volt. Zrínyi *Szigeti veszedelem* című munkájának rímes, régies nyelvre fordítása, Pázmány stílusának érzékeltetése, Mikes Kelemen levelei hangulatának átadása nehéz feladatot rótt a fordítókra, akik valamennyien megérezték a lehetőség rendkívüliségét: irodalmunk szépségeiből, gazdagságából sikerült felmutatni valamennyit a franciául olvasó külföldi érdeklődőknek. Fontos lépés ez a magyar irodalom világirodalomba való integrálásának útján. A könyvhöz francia nyelvű tájékoztató füzetet is csatolt a Corvina Kiadó, mely egy még nagyobb vállalkozásról ad hírt: a magyar irodalom története a kezdetektől napjainkig szintén francia nyelven, Klaniczay Tibor szerkesztésében, Jacques Voisine előszavával kerül a külföldi olvasókhoz. (A könyv azóta meg is jelent.)

A francia nyelvű antológia tartalmi érdemein kívül feltétlenül említésre méltó a rendkívül gondos, szép kiállítás, a békéscsabai Kner Nyomda munkája.

R. Takács Olga

Páll Árpád: Loreley sziklája.
Úti és otthoni jegyzetek. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár-Napoca, 1981. 197 l.

Páll Árpád, a romániai kritikus és esszéista, negyedszázad írásaiból – főképp „útinaplóiból", melynek otthon is és idegenben is középpontjában állt a színház – válogatott egy kötetet. Könyve két ciklusból tevődik össze: *Háromszor német földön; Alkotók és jelenségek nyomában.* Figyelmes, éles szemű megfigyelő, mégsem a látvány ragadja magával, hanem az a megnevezhetetlen, mely műveltségélményével, a bensőjében őrzött klasszikusokkal összecseng. Nem állapodik meg egy-egy művészeti ágnál, az irodalom éppúgy érdekli, mint a színház, a képzőművészet éppúgy, mint az építészet vagy a film. Mindegyik a maga klasszikus formájában, ahol a szépség már kiküzdött és megvalósított érték, ahol nincs avantgarde és nincsen félút. Goethe (*Két Goethe-emlékház*) és Schiller (*A Schiller-múzeum*) nyűgözi le, és a „hírhedett zenész" tárgyakkal fölidézett zsenije (*Liszt egykori otthonába*); szívesen időzik a Zwinger képei közt (*Drezdai találkozások Rubensszel*) és egy távoli katedrális szemlélése közben is eszébe jut a haza, az otthon.

Páll Árpád, esszéi tanúsítják, a (főként klasszikus) német irodalom szerelmese. Barangolásai során járjon Hamburgban vagy Nyugat-Berlinben, Düsseldorfban vagy Wiesbadenban – mindenütt „kultúrában", színházakat, képtárakat, balladai látomások valóságos nyomait kutatva-ízlelve –, amit lát, az készülődés hazafelé kacsintva: föltöltekezés. A *Kortársunkká válhat-e Schiller?* például három színházi előadás – a kolozsvári *Ármány és szerelem*, a kölni *Az orléansi szűz* (romániai vendégjátékon látta) és a marosvásárhelyi *Don Carlos* – kapcsán próbál a címben föltett kérdésre válaszolni.

Esszéinek alakjait – a közelítésben van valami költői – gyakran az életműre (sorsra stb.) visszautaló „tárgyak" viszonylatában láttatja (*Eminescu hársfái, Creangă kunyhója*). A *Kétszer A. N. Osztrovszkijról* második része (*A Vihar kapcsán a típusalkotásról*) egy 1953-as kolozsvári előadás apropóján, Szabédi Lászlóval támadt vitáját meséli el. A hajdani Korunk-szerkesztő életműve (*Gaál Gábor sorsának tragikuma*) a Gaálról megjelent írások és könyvek – Balogh Edgár, Méliusz József, Tóth Sándor, Rácz Győző művei – során ábrázoltatik; a szerző tekintetbe veszi azt is, hogy Gaál Gábor „tragikumában" közrejátszott: „a valóságban bizonyos alapvető viszonyok és fogalmak tragikusan elferdültek." Páll Árpád esszét írt még Kovács Györgyről, a színészről, Vasarelyről, a párizsi balettről és a magyar film új hullámáról.

Szakolczay Lajos

A pápai kollégium története.
Szerkesztette Trócsányi Zsolt. Tankönyvkiadó, Budapest, 1981. 446 l.

A nagymúltú református kollégiumok szelleméről, hatásáról a történetírásban és a publicisztikában egyaránt sok szó esik. Az elmúlt évtizedben a nagyenyedi kollégiumról készültek összefoglaló igényű történelmi munkák (Vita Zsigmond, Jakó Zsigmond és Juhász István írásai), tanulmánykötet köszöntötte az ugyancsak 1981-ben jubiláló sárospataki iskolát, ez a kötet pedig a pápai kollégium történetének rendszeres földol-

gozását tűzte ki célul. Hiánypótló szerepét akkor értékelhetjük igazán, ha tudjuk, hogy legutóbb 1896-ban látott napvilágot hasonló tárgyú összefoglaló mű: Kis Ernő: *A Dunántúl ev. ref. egyházkerülete pápai főiskolájának története 1531–1895.* Ezúttal öt szerző vállalkozott rá, hogy a négy évszázados történet egy-egy szakaszát folyamatosan megírja.

Az időközben elhunyt *Ruzsás Lajos* a kialakulástól a szatmári békéig terjedő időszakot dolgozta fel. Elfogadta az alapítási évnek tartott – különben vitatható – 1531-es évszámot, de a források szűkössége miatt adatszerűen kevés újdonságot mond a legkorábbi szakaszról, ezzel szemben megrajzolja a kollégiumot létrehozó és fenntartó társadalmat, a polgárságot és a várbeli katonaságot, az egyházi önkormányzat kialakulását (presbitérium), mely nagy mértékben hozzájárult az iskola létéhez.

A kollégium fennmaradását az erősödő és terjedő ellenreformáció már a XVII. század második felében fenyegette, de a világi vezetők és közbenjárók segítségével 1752-ig sikerült Pápán maradni és megvédeni státusát. Az 1711-től 1781-ig, a türelmi rendelet kihirdetéséig tartó hét évtized történetét kiterjedt levéltári adatgyűjtés alapján *Trócsányi Zsolt* írta meg. A protestáns vallásgyakorlásnak nyilvános lehetőségei fokozatosan szűkültek a városban, s ezzel szorosan összefüggött a kollégium sorsa is, míg végül 1752-ben kénytelen volt a közeli Adásztevel községbe költözni. Ez azonban egyet jelentett alsófokú iskolává való lefokozásával. Trócsányi tanulmánya bő betekintést nyújt a korszak egyházpolitikai küzdelmeibe és egyháztörténelmébe is.

A mélypontról való emelkedés, az iskola helyreállításától a szabadságharc bukásáig húzódó évtizedek az intézmény történetében gyakran virágkorként említődnek. Petőfi és Jókai diákoskodása és a képzőtársaság működése jelenti ebben a korszakban a csúcsot. *Bodolay Géza* tanulmánya ezt a hosszú és eseményekben gazdag fejezetet tárgyalja igen részletesen. Az újra Pápán működő és rangját visszanyert kollégium tudós, de mindenek előtt jó szervező és vezető professzornak, a Kant-követő Márton Istvánnak köszönhette az emelkedést, aki több mint négy évtizeden át tanította a diákokat. Bodolay tág teret szentel Márton működése és egész élete ismertetésének. Portrét rajzol Láczai Szabó József professzorról is és kiemeli művelődéstörténeti jelentőségét. Az 1830-as évektől növekedett a tanárok száma, velük együtt a diákok mindinkább bekapcsolódtak az ország kulturális vérkeringésébe, a reformkor művelődési és politikai törekvései visszhangra találtak Pápán. A szabadságharc előtti évtizedek két jelentős tanáralakja Bocsor István és Tarczy Lajos voltak, róluk is részletes portrét nyújt a tanulmány.

A *Kiss József* által írt fejezet mindössze az önkényuralmi korszak tizennyolc évét öleli föl, de adatszolgáltatásában és részletezésében a másik négy fejezet előtt áll. Ennek oka az, hogy ebben a nehéz időszakban az iskola sorsának alakulásáról nagyszámú dokumentum maradt fenn. A tanulmány jól érzékelteti a feudális hagyományokhoz sok tekintetben ragaszkodó egyházi vezetés dilemmáit: belátták a korszerűség követelményét, de vonakodnak azt az elnyomó kormányzat kezdeményezéseként elfogadni.

A leghálátlanabb feladat az utolsó fejezet írójának, *Pölöskei Ferenc*nek jutott: a kiegyezés utáni korszak bemutatása. A források kritikája – mint maga is utal rá – különösen 1918 után nehéz feladat elé állította, szembe kellett néznie az iskolát szerető, diákéveikre nosztalgiával visszatekintő öregdiákok szubjektív értékelésével is. A dualizmus évtizedei az iskola létére is kiható egyházpolitikai harcok miatt nem kevésbé

mozgalmasak voltak, mint az előzőek. A szerző mindenek előtt az iskola gerincét alkotó gimnázium történetét követi figyelemmel, de beszámol a teológia tananyagáról, tanárairól, szervezetéről is. Követi a viszonylag rövid életű jogakadémia és tanítóképző életét, majd a tanítónőképzőről is beszámol. Ismerteti az iskola vonzáskörzetét (Dunántúl, Kisalföld), tanulóinak felekezeti (sok másvallású volt köztük) és társadalmi összetételét (ref. értelmiségi és birtokos paraszt volt a zöm) is. A két világháború közötti évtizedeket sajátos kettősség jellemezte: egyfelől az iskola vezetése igyekezett eleget tenni a központi ideológiának, másfelől a 30-as évektől egyre nagyobb teret nyertek a demokratikus, népi, baloldali eszmék mind a diákok, mind a tanárok körében. A második világháború utáni rövid korszakról csupán néhány oldalas kitekintés szól.

A kötetet tizenhat táblára terjedő gazdag képmelléklet zárja.

Kósa László

Párbeszéd a groteszkről. Beszélgetések Örkény Istvánnal.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981. 302 l.

Az Örkény Istvánnal készült interjúkból sokat megismerhetett az olvasó Lázár István Örkényről készült, az Arcok és vallomások sorozatban megjelent könyvéből. Ott azonban jobbára csak részleteket, igaz, általában a legjellemzőbb, leglényegesebb részleteket olvashatta. Jelen kötetben azonban az író körülbelül tíz éves alkotói periódusának szinte összes beszélgetését megtalálhatjuk. A kötet anyagát a legautentikusabb személy, az író özvegye, Radnóti Zsuzsa válogatta és gondozta. Így a már ismert, televízióban, rádióban elhangzott, külföldi és hazai lapokban, folyóiratokban napvilágot látott beszélgetések mellett a könyvben négy olyan interjú is szerepel, mely kéziratban maradt, s a kötet gondozója Örkény hagyatékában talált rá. A kötet címe sem véletlen; idézem Radnóti Zsuzsa Jegyzetének szavait: „Örkény István hagyatékában fennmaradt egy különböző írásokat tartalmazó dosszié, fedelén az ő kézírásával: *Párbeszéd a groteszkről.* Jelen kötet címéül keresve se találhattunk volna megfelelőbbet."

Örkény életének utolsó évtizedében, mely számára a tényleges írói sikert meghozta – mint a kötetből is kiderül – sokat nyilatkozott. A dolog természetéből eredően e beszélgetések formája és terjedelme a legheterogénebb. Találunk köztük alig egy-két oldalas (perces) riportot, s olyan hosszú „mélyinterjút" is, mint például Vitray Tamásé volt az Ötszemközt műsorában, vagy például Bertha Bulcsú *Délutáni beszélgetése*. A válogató igyekezett ezt a meglehetősen nagy anyagot tagolni, fejezetekre bontani, minden egyes fejezet élére egy-egy Örkény-idézetet téve.

A beszélgetések jó részén érződik a kommunikációs eszközök képviselőinek sokszor bántó viselkedése: a, ha nem is váratlan, de hirtelen, majdhogynem robbanásszerűen nagy íróvá érő, úgynevezett „sikeres ember" nyakrafőre való megrohanása; a szenzáció hajszolása. Örkénytől mindez távol állt, s ez szavain mindig pontosan érezhető is. Mindebből következik, hogy – bár a válogató maga is bevallja, az ismétlődéseket nem tudta még olyan áron sem elkerülni, hogy egyes beszélgetésekből csak részleteket közölt – még mindig igen sok az egymást fedő kérdés, s természetesen Örkény sem mindig bírta azonos szellemességgel, derűvel, humorral és ars poétikával a válaszokat. Ezzel

együtt fontos dokumentum a *Párbeszéd a groteszkről*, mert sok mindent megment a feledéstől (netán pusztulástól!), s részben olyan beszélgetéseket is közzé tesz, melyek a magyar olvasók számára nem, vagy csak igen nehezen hozzáférhetőek. Így fontos, hogy az élőszóban elhangzott s nyilván magnószalagon levő szövegek, most könyvalakban megmaradhatnak az utókornak. Hasonló jelentőségű azonban a külföldi – francia, belga, amerikai; illetve a hazánkban hasonlóképpen nehezen beszerezhető külföldi magyar lapokban megjelent interjúk összegyűjtése.

A kötet értéke persze mégis csak az: Örkény alakja, gondolkodásmódja, ha tetszik (neki bizonyára nem tetszene), példája, mely igen élesen és pontosan bontakozik ki a beszélgetések sorozatában. Bár a szövegek keletkezésük szerint Örkény utolsó tíz évében készültek, átfogják az író egész életét, a gyermekkortól az „alma materen" keresztül a világszerte sikeres, „befutott" drámaírón át, a megrázó utolsó nyilatkozatokig, melyekben a halálról szól, a *Rózsakiállítás* című könyve, vagy a *Halottlátó* című film kapcsán. Mind eközben kiderül az is, mennyire zárkózott ember volt Örkény; nem árult el mindent önmagáról, de mindig lényeges fogódzókat adott „partnerének". S itt érthető meg igazán mélyen, miért is ismétlődik néhány alapvető gondolat, dokumentum újra és újra. Például, a háború és a hadifogság életténye s ebből származóan az írói-emberi attitűd: a kíméletlen együttérzés. Mert Örkény mindig erről az etikáról beszél, s csak mintegy mellékesen más, írói vagy magánemberi körülményekről. Természetesen, sok minden megtudható a „szakmai titkokból" is, a groteszkről, de ezek a műhelygondok, a problémák soha nem teoretikus szándékkal vetődnek föl, hanem csak mint egy világlátásmód elsősorban etikai kérdései. A könyvnek ez a legfontosabb momentuma, legértékesebb „újdonsága" – a szétszórt interjúkból ez talán kevésbé derült ki. Mert a kötet erre az összefüggésre világít rá élesen, s ennek fényében jelenik meg az a tény is, melyet ugyan mindig is tudtunk, de amely most még egyértelműbb és változhatatlan: mennyire közép-kelet–európai, magyar író volt Örkény István.

Dérczy Péter

Jaroslava Pašiaková: Folyamatos múlt.
Az újabb kori cseh és magyar irodalom néhány párhuzama. Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1981. 192 l.

Három nagyobb fejezetre tagolta tanulmánykötetét Jaroslava Pašiaková, a pozsonyi Komenský Egyetem magyar tanszékének oktatója, aki egyik írásában joggal veti a komparatisztika szemére, hogy túlságosan is múltközpontú, s a nemzeti irodalmak frissebb, újkeletűbb törekvéseinek vizsgálatától sajnálatosan eltekint, szegényítve ezzel mai önszemléletünket. Ezzel szemben a szerző, a jelenhez közelítve a komparatisztikát, kivétel nélkül olyan témakörökkel foglalkozik, amelyek az e századi cseh és magyar és – a szűkítő alcímmel ellentétben – szlovák és magyar irodalmi fejlődés néhány azonos vagy rokon vonására hívják föl a figyelmet.

Az első fejezet a cseh avantgarde hátteréből szemlélt magyar avantgardista útkereséseket taglalja, két dolgozat erejéig is. Önálló írást szentel a szerző *Kassák Lajos*nak; majd egy másikban a Kassák és *Illyés Gyula* munkáiban kimutatható szürrealista stílus-

elemeket követi nyomon. Vizsgálódásainak módszerét a világirodalmi nyitottság jellemzi: a magyar–cseh avantgardizmus párhuzamain túl az európai művészeti háttérre is.

A második fejezetben *József Attila* és *Jiří Wolker* lírájának párhuzamairól olvashatunk kitűnő hallásra valló tanulmányt, elemzést Otakar Březina és Kassák Lajos szellemi testvériségéről, majd érdekes „nyomozói beszámolót" arról, miért egyezik egészen rendkívüli pontossággal Karel Čapek *Fehér kór* és egy elfelejtett, lexikonokban sem jegyzett szlovákiai magyar író, Török Géza *Szérum* című regényének alapmotívuma.

A Folyóiratok Hídszerepben c. rész a kelet-közép-európai nemzeti megbékélés és kölcsönös szellemi értékcsere ügyét szolgáló műhelyekkel (Gömöri Jenő és a Tűz, Radnóti Miklós és az 1928 című folyóirat, Németh László Tanuja néhány közép-európai analógia tükrében, cseh–magyar és szlovák–magyar közeledés a két háború közötti Korunkban, az Apolló, a Magyar Írás), tanulságos tényanyagot idézve a magyar–cseh–szlovák kapcsolatoknak a második világháborúig tartó, politikai ellentmondásoktól, nemzeti(ségi) súrlódásoktól sem mentes időszakából.

Zalabai Zsigmond

Passuth László: Tíz esztendő, tető alatt.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 263 l.

Passuth László (1900–1979) két évvel halála előtt vette át jogi aranydiplomáját a kolozsvári egyetem jogutódaként működő szegedi tudományegyetem, régi barátja, Tardy Lajos történész pedig professzori címét; ez az alkalom ösztönözte Passuthot a visszatekintésre (posztumusz megjelent), pályarajz-részletének megírására. Könyve annak a tíz esztendőnek a krónikája, amelyet biztonságot nyújtó munkahelyén, az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Irodában töltött, olyan közegben, „amely megközelítette a szellemi elfoglaltság perifériáját"; ez idő alatt a hivatalos iratok tömege mellett számtalan olyan szakcikket, dokumentumot és elméleti munkát, szépirodalmi művet is fordított az általa ismert féltucat nyelvből, amelyek tovább szélesítették egyébként is rendkívüli kultúrtörténeti tájékozottságát. Pályáját szülővárosában, Kolozsváron kezdte, 1919-től három évtizeden át tisztviselőként működött. 1950-ben került a frissen szervezett fordítóirodába, amelyet *Tardy Lajos* hívott életre. A visszaemlékezés a fordítóiroda mindennapjaira, belső világának az ötvenes évek változásaitól meghatározott kisebb-nagyobb eseményeire és sokoldalú tevékenységére koncentrál, ebben a tükörben láttatva a szerző életének, kapcsolatainak alakulását, utóbbit jobbára a puszta említésre redukálva. Futólag megemlíti ugyan néhány pályatárs és barát (Sík Sándor, Kolozsvári Grandpierre Emil, Lipták Gábor, Illyés Gyula, Szabó Lőrinc, Déry Tibor, Pilinszky János és Borsos Miklós) nevét s említést tesz néhány művének (*Négy szél Erdélyben, Sárkányfog, Lagunák, A mantuai herceg muzsikusa* stb.) keletkezéstörténetéről is, gazdag írói munkájáról és nyilván mozgalmas szellemi közegéről azonban alig tart érdemesnek közölni hiteles tényszerűségeket. Bensőséges hangon idézi fel öregkora néhány reveláló szellemi élményt hozó vagy régvolt eseményeket felidéző külföldi uta-

zását és főként Itáliát, a kötet azonban többet ad magáról a munkahelyről, mint amennyit az ott dolgozó íróról és világáról mond.

Csapody Miklós

Peregrinuslevelek 1711–1750.
Külföldön tanuló diákok levelei Teleki Sándornak. Készült Jankovics József irányításával, szerkesztette Hoffmann Gizella. Szeged, 1980. [1981] 473 l. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 6.)

Fraknói Vilmos, Schrauf Károly, Veress Endre klasszikusnak nevezhető peregrinációtörténeti adattárai után újra felélénkült az érdeklődés a magyar és erdélyi diákok egyetemjárása részleteinek megismerése iránt. Párhuzamosan jelenleg is több csoport foglalkozik az egyetemek matrikulái, peregrinációs albumok és peregrinuslevelek kutatásával. Most a szegedi József Attila Tudományegyetem Régi Magyar Irodalom tanszékének egy diák-munkaközössége tette közzé a Teleki Sándorhoz, az egykori enyedi kollégium főgondnokához írt, külföldi egyetemet járt diákok leveleit. E 196 levélből álló gyűjteményt egészíti ki a *Dr. Nagy Géza* szerkesztésében Kolozsvárt, 1933-ban megjelent *Külföldön bújdosó erdélyi diákok levelezése* című kötetének reprint közlése.

A művelődéstörténetírás számára a peregrinuslevelek ilyen mennyiségben, s nem erőszakoltan együvé tartozóan – az egyetemek matrikulái és a peregrinációs albumok kiadásával együtt, vagy kiadása mellett – elsőrendű források. A levelek keltezési helye, s a levelekben szereplő más egyetemi helyek statisztikai feldolgozása kiindulópont lehet egy adott korszak főbb peregrinációs irányainak feltérképezéséhez, s az illető helyeken tanító népszerűbb professzorok nézetei megismerésével a magyar eszmetörténeti erővonalak megrajzolásához nyerhetünk jó adalékokat. Ez utóbbi cél – európai gondolatok magyarországi recepciótörténetének megismerése – érdekében érdemes kigyűjteni a levelekben található könyv-, könyvtár-, és nyomdatörténeti adatokat is: például, hogy milyen könyveket küldtek haza a távoli „academiák" hallgatói; milyen könyveket adtak kölcsön egymásnak; mely könyvek megjelenését tartották fontosnak hírül adni. Értesülünk arról, hogy az enyedi kollégium felvirágoztatásán fáradozó főúr, nyomtatott iskolai szabályzatot, s a „található újságok listáját" is megkérte, úgy, ahogy atlaszokat is. Figyelemre méltó a 176. levél 1. mellékletében megfogalmazott „Baba V(ásárhelyi) Uram czellja"; többek közt olyan nyomda alapítása „Hálában", amely „jó és szükséges könyveket is a Magyar Nemzetnek suppeditáljon". Történeti eseményekről is rendszeresen tájékoztatták Teleki Sándort.

Számos levél tanúskodik arról, hogy e diákok nemcsak könyveket, hanem virágmagot, virginiai dohányt, csészéket, szerszámot és más hasznosnak, szépnek ítélt dolgot is küldtek haza – de nemcsak küldtek, hanem leírták, ha különlegességeket láttak pl. indiai fát, s ha szükséges volt, orvosi tanácsot is adtak.

Sok dolgot tudunk meg a tanulás körülményeiről, a tantárgyakról, de hírt kapunk iskolakerülő diákról, verekedésről, s arról is: volt diák ki „lánra" költötte szűk pénzét.

A 196 levél XIII részre oszlik – 11 levélírótól maradt fenn ötnél több levél, eze-

ket az első levél dátumát alapul véve kronologikus rendben, a levelek írója szerinti csoportosításban olvashatjuk. E levélírók sorából egy nevet emelnék ki: *ifj. Pápai Páriz Ferenc*ét, aki mind levélírói stílusban, mind információgazdagságban kiemelkedik; s személyességben is.

A XII. „fejezetben" 45, több írótól származó, időrendi sorrendben közölt levelet találunk; a XIII.-ban pedig fontos iskolatörténeti dokumentumokat, a külföldi professzorok leveleit, melyekben hangsúlyt kap a Teleki család művelődés- és iskolatörténeti kiemelkedő szerepének méltatása is.

E leveleket követi a szó- és kifejezésjegyzék, a mutatók, képek, Dr. Nagy Géza említett levél kiadása és az utószó.

A kötet szerkesztését *Hoffmann Gizella* vállalta magára, s oldotta meg sikeresen.

A szó- és kifejezésjegyzék nagyon jól használható nemcsak e kötet kapcsán, hisz a XVIII. század eleji latin és magyar szavak, kifejezések ilyen terjedelmű jegyzékét kevés modern kiadványban találjuk meg.

A személy-, és helynévmutató – Bujtás László – jegyzetpótló mutató, a korszak „kislexikona"; ezeket a neveket a legtöbb nagyobb életrajzi lexikon – pl. Loványi Jenő Teológiai lexikona – nem tartalmazza. A Rákóczi-szabadságharc utáni kor kutatójának nagy segítségére lesz. Hasznos lett volna – s ez a kötet egyetlen fogyatékossága –, ha a mutató a „Nagy Géza-féle függelékre" is érvényes lenne.

A latin szövegeket *Bartók István* fordította. E nehéz munkához kevés kézikönyv állt rendelkezésére, de Kulcsár Péter gondos lektori munkájának segítségével a munkát mégis elvégezve nagy segítséget ad a Peregrinuslevelek olvasóinak, még „szakmabeli" használóinak is.

Hoffmann Gizella nemcsak a kötet szerkesztését végezte, hanem utószót is írt a levélgyűjteményhez: benne mindig szövegközelben maradva adja meg a levelek első magyarázatát. Szól a Teleki családnak Erdély művelődéstörténetében betöltött szerepéről, a kollégiumok érdekében tett erőfeszítéseikről; a levelek történeti forrásértékéről, kiemelve néhány, a politikatörténethez kapcsolódó érdekességet. A vallástörténeti és „könyves-művelődéstörténeti" adatokra tett utalások után a peregrinációs életformáról, a levélírók eszmei orientáltságáról, s a levelek stílusáról olvashatjuk a kötet legalaposabb ismerőjének véleményét. Mértéktartása példaadó lehet hasonló forrásokat közreadni szándékozóknak.

Végezetül ismét hangsúlyozzuk: a kötet diák-munkaközösség fáradozásának eredménye. A Jankovics József irányításával végzett munka ismét bizonyította, hogy pályakezdők, tapasztaltabb kollégáik irányításával tudnak jó munkát produkálni.

Monok István

Petelei István irodalmi levelezése.
Sajtó alá rendezte Bisztray Gyula. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980. 362 l. (Romániai Magyar Írók)

Petelei István (1859–1910) a tragikus atmoszférájú, lélekelemző lírai novella egyik megteremtője volt az erdélyi századvégen, mégis, az „írók írójától" (amint Pete-

leit szűkebb marosvásárhelyi környezete nevezte) Magyarországon immár harminc esztendeje jelent meg az utolsó gyűjteményes kötet (*Lobbanás az alkonyatban*, 1955.), nem mondható hát, hogy az őt már életében körülvevő ismeretlenség föloldódott volna. Ezen a helyzeten enyhít valamit, legalább az irodalomtörténet számára, a romániai magyar könyvkiadás Petelei irodalmi leveleinek több mint 250 tételt tartalmazó gyűjteménye közreadásával, amelyet az életmű azóta elhunyt jeles kutatója, *Bisztray Gyula* gondozott. Az ő munkája a kötet előszava is, amely Petelei korának irodalomszervezési viszonyaival, az író pályavázlatával és kapcsolatrendszerével, baráti körének összetételével ismertet meg. A dokumentumkötet 243 levele 1877 és 1909 között keletkezett, s nemcsak Petelei irodalmi munkásságának, napi lélekállapotának, teendőinek és családi viszonyainak jó tükrei ezek a vallomásos vagy épp praktikusan tömör híradások, hanem fontos dokumentumai Peteleinek az Erdélyi Híradóval, a Századok körével, a Pesti Naplóval, Vasárnapi Újsággal, a Magyarországgal, Nagy Világgal, Kolozsvárral fönntartott munkatársi-szerkesztői kapcsolatoknak is. Szó esik bennük a kolozsvári Erdélyi Irodalmi Társaság és a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság munkájáról is, amelyeknek Petelei alapítója és elnöke volt. A 243 levél címzettjei és írói között a korszak számos jelentős szellemi emberét találjuk, így Szilágyi Sándort, Ágai Adolfot, Tolnai Lajost, Justh Zsigmondot, Mikszáth Kálmánt, Szinnyei Józsefet, Gyulai Pált, Kiss Józsefet, Reviczkyt, Márki Sándort, Bartha Miklóst, Szász Károlyt, Mikes Lajost és másokat. Külön fejezetbe osztotta a szerkesztő azt a tízegynéhány levelet, amely Petelei özvegyének, Korbuly Irmának hagyatékából való. A levelek lelőhelyéül Bisztray az Országos Széchényi Könyvtárat, az MTA Könyvtárát és a Petőfi Irodalmi Múzeumot jelöli meg (további Petelei-levelek találhatók Kolozsváron, a Román Tudományos Akadémia ottani levéltárának Hegyesy Vilmos- és Kovács Dezső-hagyatékában is). A kötetben az özvegy anyagából összeállított Függeléket bőséges jegyzetanyag (a lelőhelyekről, a levelek szövegközléséről és a használt rövidítésekről valamint Petelei levelezőtársainak életéről, munkásságáról szóló összefoglalások) követi Petelei István könyveinek bibliográfiájával, a levelezés használatát megkönnyítő magyarázójegyzetekkel és névmutatóval együtt. A könyv a Romániai Magyar Írók sorozatban jelent meg.

Csapody Miklós

Pomogáts Béla: A tárgyias költészettől a mitologizmusig.
A népi líra irányzatai a két világháború között. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 448 l. (Irodalomtörténeti Könyvtár 36.)

Pomogáts Béla monografikus igénnyel készült összefoglalása – rengeteg adattal, elemzéssel, pályaképpel alátámasztott irodalomtörténeti munkája – három nagy egységre tagolódik: *A népi líra megközelítése; Népiség és tárgyias költészet; Népiség és mitologikus költészet.* A szerző a két világháború között föllépő új népi költészetet jól jellemezhető, sajátosságaiban megragadható irányzatnak tartja, melynek alkotói – Erdélyi Józseftől Gulyás Pálig, Sinka Istvántól Gellért Sándorig vagy Nagy Imréig, és természetesen középpontban a harmincas évek Illyés Gyulájával – új értéket hoztak létre. Költészetük és gondolkodásuk nyomot hagyott a modern magyar literatúrán. Sőt az

1945 után indult nemzedéken (Nagy László, Simon István, Juhász Ferenc stb.) is érezhető hatásuk. Pomogáts először eseménytörténetet ad, rámutat az irányzat jellegzetességeire, eszmei ellentmondásaira és megoszlására. Szemhatára nem csupán a magyarországi költőket fogja be, hanem az ezen irányzat jegyében alakult erdélyi, délvidéki és felvidéki életműveket is vizsgálja. Sőt azokat az alkotókat is, akiknél csak időleges szerepet játszott az irányzat: Babits Mihálytól József Attiláig, Radnóti Miklóstól Weöres Sándorig és Sárközi Györgyig.

Az új népiesség költői előzményeként – egész fejezet szól erről – értékeli a kuruc hagyományt és a turánizmust, a régi magyarsághoz, Károlyi Gáspárhoz és Csokonai Vitéz Mihályhoz stb. visszanyúló Ady népiségét, a népies hagyományt is magába oldó Nyugatot, az *avantgarde* – sokszor a primitív és archaikus világképét is fölmutató – *folklórt*, és nem utolsósorban Bartók Béla és Kodály Zoltán egyszerre népi és egyetemes zeneművészetét. Bár könyve elején említette Pomogáts, hogy nem a mozgalom ideológiája és története áll vizsgálódásának homlokterében, az irányzaton belüli elméleti törekvéseket is számbaveszi: Szabó Dezső, Németh László, Illyés Gyula, Veres Péter, Gulyás Pál és Féja Géza ez irányú munkálkodását. Kitér a népiség fogalma körül kialakult elméletek vitáira is; az irányzat sokszor egymásba kapcsolódó jellegének megmutatására. (*Németh László:* Kisebbségben, *Babits Mihály:* Pajzzsal és dárdával, Ki a magyar? stb.)

A könyv alapozó része kellően átgondolt és számtalan dokumentummal van alátámasztva. Tulajdonképp ez az „eligazító" bevezető – eszme- és fejlődéstörténetet egyszerre tárgyaló folyamatrajz – kellett ahhoz, hogy a monográfia valódi magja kibontható legyen. Noha a tárgyiasabb és fegyelmezettebb gondolkodás, sőt művészetszemlélet feltételei már a tízes évek első felében adva voltak – hangzik Pomogáts megállapítása –, a líra fordulata a második nemzedék költőinél (József Attila, Illyés Gyula, Szabó Lőrinc, Erdélyi József stb.) vált egyértelművé. *A népiség és tárgyias költészet* című, a könyv egyharmadát kitevő fejezet két író portréjának megrajzolásával bizonyítja az irányzat két jellegzetes értékét: a „naiv tárgyiasság"-ot Erdélyi József életműve testesíti meg, Illyés Gyula (népi nézetben) pedig a *valóság és költői tudatosság* elvének kifejezője. A monográfia legérdekesebb – és alighanem legértékesebb – fejezetei az irodalmi arcképek. Pomogáts Béla komplex vizsgálati módszere mindenre kiterjed: az életrajz, a pálya alakulását nagy mértékben befolyásoló események tükrében vizsgálja a műveket, s a legkisebb hatást is fölfedi, ha úgy érzi, hogy az portréjának alanyát, annak művészetét valamiképp alakította. Erdélyi József lázadó indulat és a magányos közérzet egymásra ható erejében alakult „romantikus költői öntudata" csak ezáltal lesz érthető, ezáltal válik világossá vonzalma Bartókhoz, és így lesz magyarázható a népi írómozgalom vezéregyéniségei köréből kívül rekedt költő eltévelyedése a történelem labirintusában. Úgy tetszik, forradalmi újításai a költészet terén „fölszívódtak a magyar líra törzsébe, eredményeit József Attila és Illyés Gyula fejlesztette tovább".

Illyés Gyula központi helyet foglal el Pomogáts szintézisében, noha hangsúlyozódik: életműve túlmutat az új népiesség irányzatán, egyszerre magyar és európai. Erdélyivel ellentétben minden sorát a tudatos átélés jellemzi: ahogy – első verseskönyve a példa – az otthonosságot és a forradalmiságot ötvözi, ahogy az avantgard-tól a népies realizmus irányába haladva fokozatosan megteremti a szólás ama szabadságát, amely csak rá jellemző. A *Rend a romokban* – „az értelmes rend és az ironikus tárgyiasság

verseskönyve" – alapján állapítja meg a szerző: Illyés – „költészetének nemzeti szerepe és súlya volt" – „a népi irányzat korlátozottabb lehetőségeit messze meghaladta már. Babits Mihály, Kassák Lajos, József Attila, Szabó Lőrinc és Radnóti Miklós mellett az ő lírájában öltött alakot az a nemzeti irodalom, amely egyszerre szólt a magyarsághoz és a nagyvilághoz." Az Illyés-portrét követő fejezetekből megtudhatjuk, hogy a népiesség miként jelentkezett a nyugatosok, Babits Mihály, Tóth Árpád, Sárközi György, Szabó Lőrinc, majd az utánuk következők: Jankovich Ferenc, Takáts Gyula, Radnóti Miklós és Weöres Sándor lírájában, és hogyan ragadta magával – talán csak a jugoszláviai magyar irodalom kivétel – a szomszédos országok magyar költőit (Bartalis János, Kiss Jenő, Szabédi László, Salamon Ernő, Horváth István, Győry Dezső, Sáfáry László).

A monográfia harmadik nagy egysége: *Népiség és mitologikus költészet*. A tanulmányíró a harmincas években végbement költészeti átrendeződésről beszél, a Nyugat harmadik nemzedékével szinte egyidőben föllépő paraszti „őstehetségekről"; a népi költők egyik csoportja „a mítoszokban vagy mitologikus motívumokban fogalmazta meg költészetét". Kisebb súllyal van jelen az elemzésben Nagy Imre, Gellért Sándor, Mátyás Ferenc, Hegyesi János, Veres Péter, Bakó József s a tragikus – „legszánandóbb sorsú" – költő, Sértő Kálmán lírája. Pomogáts Béla e tárgyban kikristályosodott mondanivalóját két költő: Sinka István (*Naiv mitologizmus*) és Gulyás Pál (*Tudós mitologizmus*) életműve köré csoportosítja. Ismét, akárcsak Erdélyi József és Illyés Gyula költészetét tárgyalva, a portréfestés eszközével él. Amikor kijelenti, hogy „A népi pusztulás, a »tragikus magyarság« mitologikus képét a legnagyobb erővel Sinka István »jelenései« festették le", értékítéletét is láttatni engedi. Szól az „ösztönös és indulatos egyéniség" hivatástudatáról, messianizmusáról, a paraszti mélyvilággal azonosuló „pásztorköltő" lírájának váltásáról.

Gulyás Pál mitologikus költészetének kialakításában szerepet játszott a költő alapos műveltsége és módszeres elméleti kutatásra épült filozófiája. Bölcseleti érdeklődése és elvont gondolkodása később a népi mozgalom ideológiájával találkozott (e találkozás – hangzik Pomogáts megállapítása – át is alakította költészetét), majd az archaikus finnugor mitológiában történt megmerüléssel új értéket hozott létre. Gulyás az ősi mítoszokban lelt megnyugvást, világképét fokozatosan eluralták a lét titkairól hozott üzenetek.

Noha a népi líra (mint költői irányzat) története – vonja le következtetéseit Pomogáts – a negyvenes évek közepén véget ért, „a költők nagy művészi vállalkozása időtállónak bizonyult".

Szakolczay Lajos

Possonyi László: Tettenérés.
Ecclesia, Budapest, 1980. [1981] 388 l.

1944 áprilisában, a német bevonulást követően a legjelentősebb katolikus folyóirat szerkesztőinek első reakciója, legnagyobb és egyetlen gondja: hogyan tudnák azonnal elérni lapjuk betiltatását. „Számomra – írja Possonyi László – egy Sztójay-kor-

mány nem volt törvényes, rendelkezései sem voltak azok, tehát ilyen kormány alatt egy megszállt országban nem kívántam a Vigilia munkásságát folytatni." Ez a gesztus jelképes, bármilyen paradox is: a fasizálódó hivatalos magyar politikával szembeni rezisztencia kifejezése. És egyben bizonyíték is arra, hogy a két világháború közötti neokatolikus szellemiség, bár ezt az elnevezést képviselőik nem szerették (ők egyszerűen katolikusoknak tartották magukat), progresszív tartalmak hordozója volt.

Possonyi László, a Vigilia egyik alapítója és szerkesztője 1944-ig, ennek a szellemi ellenállásnak a bizonyítékait gyűjti össze emlékiratában. 1935 februárjában jelenik meg először a folyóirat, akkor még csak időszaki kiadvány, nagyjából egyidőben a Válasszal, a Kelet Népével, a Szép Szóval, a Gondolattal, tehát a legfontosabb antifasiszta, sőt népfrontos szellemi műhelyek közegében. Nem véletlen, hogy szerzőik részben azonosak voltak, és elgondolkoztató, hogy közülük csak a Vigilia létezik még ma is.

A szerző a századelőtől a második világháború befejeződéséig idézi föl emlékeit. Az első kör a monarchia végi polgári Nagyvárad, aprólékos, finom megfigyelések sora Ady és a holnaposok városáról. A második bugyor a világháború és az „impériumváltozás", amely egybeesett gimnáziumi és egyetemi éveivel. A konszolidáció korszakában, ekkor már Budapesten élő Possonyi, találkozik a katolicizmussal, harmadik alapélményével. 1931-től részt vesz a Korunk Szava („aktív katolikus orgánum") munkájában. Itt alakul ki a Vigilia elvi és gyakorlati platformja.

A katolikus irodalmi lap első évtizedéről szól Possonyi László könyvének leginformatívabb része. Az időszakot egy lassú, de határozott tisztulási folyamatként ábrázolja, hogyan keresik és védik a szerkesztők és a munkatársak a háborúba tántorgó ország szellemi értékeit. Dolguk keserves és ellentmondásos is volt. Jó példa erre az 1942-es januári szám, amikor is együtt jelenik meg *Mécs László* Hitler-ellenes verse, az *Imádság a nagy lunátikusért*, amiért a német szövetség kiadatási kérelemmel fordult a magyar kormányhoz, és egy kritika, amely Radnóti Miklóst gyakorlatilag denunciálja.

Könyvének utolsó részében az „ostrom és felszabadulás" kemény élményeit írja meg Possonyi László.

Katona Imre József

Póth István: A magyar népszínmű a szerb színpadon.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 158 l. (Modern Filológiai Füzetek 33.)

A Studia Slavica c. folyóiratból, valamint a Filológiai Közlönyből és jórészt a szerb tudományos sajtóból már ismerősek azok a kutatási eredmények, amelyek Póth Istvánnak, az ELTE Szláv Filológiai Tanszéke docensének munkája során könyvvé összegződtek: szorgalmas búvárkodással lapozta végig a XIX. század második felének szerb sajtóját, és gyűjtötte össze mindazokat az adatokat, amelyek magyar színdarabok (súllyal: népszínművek) szerb nyelvű előadásaival kapcsolatosak. A puszta híradástól, az előbb működvelő, majd később társulattá szerveződő szerb színjátszásig, az előadások ismertetéséig, olykor valóban érdemes kritikájáig: Póth István példás lelkiismeretességgel regisztrálja a magyar népszínművek szerb visszhangját. Munkája elsősorban adatfeltáró jellegű; a rövid bevezető után általában szól a magyar népszínmű jelentőségéről a szerb színjátszásban, majd egyes szerzők szerint halad tovább: Szigligeti Ede,

Szigeti József, Abonyi Lajos, Tóth Ede, Lukácsy Sándor, Csepreghy Ferenc, Almási Balogh Tihamér és Géczy István népszínműveinek szerb utóéletéről, szerb nyelvű előadásairól számol be, főleg a színikritikák tükrében. A kitekintésben egyéb színpadi műfajok szerb sorsát elemzi (a hely adta keretek között, vázlatosan), s itt Csiky Gergely színműveinek szerb színpadi előadásairól való híradások érdemlik meg a figyelmünket.

Póth István kis kötete a szerb–magyar kulturális kapcsolatok kutatásában érdemes szerepet játszik; hasznos volna a továbbiakban a szerb színműirodalom és a magyar színműirodalom érintkezéseinek elemzése is.

Fried István

Puszták Népe (1946–1948). Repertórium.
Összeállította: Kőszegfalvi Ferenc. Somogyi-könyvtár, Szeged, 1981. 49 l. (Csongrád megyei könyvtári füzetek 14.)

Az 1934. július 14-én megalakult hódmezővásárhelyi Tornyai Társaság – névadója Tornyai János, a XX. századi magyar festészet kiemelkedő alakja – széles körű közművelődési programjával új folyóiratot hívott életre, a *Hódtava* azonban egyetlen szám után megszűnt. Az 1946 szeptemberében indult, Illyés Gyula művét címlapjára vett évnegyedes folyóiratnak, a *Puszták Népé*nek mégis ez volt az előzménye. Nem is annyira a megjelent egyetlen szám, hanem a százezres lélekszámú mezőváros értelmiségének műfajokat „egyesítő" akarata; ahogy egymás mellé vonták a művészetet, a néprajzot, a szociográfiát, a jogot, az agrártudományt és lírát, azonnal látni lehetett mi készül itt s miért. A *Bevezetés* szavaival: „(az írók-közreműködők) A Pusztát jelképnek tekintve a magyar sors megváltoztatásáért dolgoztak, magas kultúrát és igazi emberséget akartak teremteni." A folyóirat külföldi munkatársakat is törekvése mögé állíthatott, főképp erdélyi írókat, többek közt így jelent meg lapjain Szabédi László, Tompa László, Horváth István, Létay Lajos verse és sok, világlírát közelbe hozó fordítás (Dante, Aragon, Eluard, Apollinaire, Alexandri, Eminescu stb.), mellett Sütő András könyvismertetése. A filozófia (Németh László: *Összefoglaló a nyolcadikban*), az antikvitás (Péter László: *Homéros, a „legrégibb és legjobb"*), a településtörténet és közigazgatás (Szádeczky Kardos László: *A tanyai igazgatás kérdése*), a néprajz és népélet (Dömötör Sándor és Tárkány Szücs Ernő cikkei) sem esett ki a folyóirat érdeklődési köréből.

A *Puszták Népe* első száma 1946 szeptemberében, az utolsó 1948 novemberében jelent meg. (Rá következő évben, sajnos, berekesztették a Tornyai Társaság működését is.) A repertórium a számok megjelenési sorrendjében (egy számon belül a közlés sorrendjében) a kilenc megjelent szám teljes címanyagát közli. A közlemények lelőhelyét csak a lapszám mutatja. A lapszámozás az első szám kivételével évfolyamonként folyamatos.

Az összevont mutató megkönnyíti az anyagban való tájékozódást; az írásokban található személy-, intézmény- és helynevek, valamint a tárgyszavak betűrendben vannak fölsorolva.

Szakolczay Lajos

Rab Zsuzsa: Álombeli lakomák.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 406 l.

Rab Zsuzsa, aki több verseskötettel és számos kitűnő műfordításkötettel van jelen irodalmi életünkben, e könyvében részben *önéletrajzi* jegyzeteit, részben pedig számos utazásának emlékeit adja közre. A változatos, sokszínű életanyag, barátságok, nevezetes emlékhelyek megjelenítése mellett a dajkáló, fölnevelő magyar nyelv iránti rajongó szeretetről olvashatunk itt költői szárnyalású vallomásokat. A műfordítás izgalmas és nehéz munkáját érzékletesen, az orosz népköltészetből vett példákon mutatja be, bevezet a grúz versek világába, grúz festők, költők portréit rajzolja meg néhány vonással, majd Azerbajdzsánba kalauzol, Tarkovszkij Rubljov-filmjéről mond véleményt, Puskinról, Dosztojevszkijről idéz fel irodalomtörténeti adalékokat. Andrej Belij verseit elemzi, Hlebnyikov, Ahmatova és Cvetajeva költészetéhez fűződő műfordítói és olvasói élményeit eleveníti fel; a Tolsztoj házában tett látogatásáról számol be. Felvillantja Isadora Duncan arcképét, majd néhány korán meghalt szovjet költőnek és írónak állít emléket. Érdekesek azok a szubjektív jegyzetek is, amelyekben a műfordítói munka, a „lírai árucsere" műhelytitkaiból árul el néhányat.

R. T. O.

Rába György: Babits Mihály költészete 1903–1920.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 667 l.

Rába Györgynek, a költőnek és irodalomtudósnak ez a harmadik monográfiája: több mint tíz év előtt jelent meg a Nyugat nagy költő- és műfordítónemzedékéről – Babits Mihályról, Juhász Gyuláról és Kosztolányi Dezsőről – a *Szép hűtlenek* (1969), 1972-ben pedig *Szabó Lőrinc*ről adott ki pályaképet. A mostani mű, bár Babits életművét csak 1920-ig tárgyalja, a legvaskosabb s minden részletre kiterjedő. Rába impozáns munkát végzett: dokumentumok, elemzések, eddig még föltáratlan művelődéstörténeti adalékok garmadájával bizonyítja, a Babits Mihályról kialakult képünk – az irodalomtudományé, az irodalompolitikáé és az oktatásé – téves, és egyben fölhívja a figyelmet az új – véleménye szerint új – pályakép(részlet)re, s értéket mentsen ott, ahol a tudósi elmélyültség és etika alapján a szakembernek mindenképp meg kell szólalnia, ha zavart lát, összekuszálódott és pillanatnyi érdekeket kiszolgáló „gyorsképpel" találkozik. Csak most, monográfiája (részmonográfiája) megjelenése után látni, hogy a Babits-életmű mint objektív egész, mit szenvedett az idők során a jó-rossz megközelítésekkel. Rába György egy-egy részproblémát vizsgálva is rálát az *egészre* – hihetetlen anyagismeretének köszönheti ezt a biztonságot –, s a kritikai kiadás híján is birtokolja a teljes szöveget.

Monográfiája három egységből áll: *A költői megismerés kísérlete; Líraibb ihletek; A kóruslélek költészete.* Az első, mintegy 230 könyvoldalt kitevő rész az induló Babitscsal foglalkozik: filozófiai érdeklődésével és iskolázottságával. A fiatal filozófusjelölt eszményeként „az élettel fölérő művészetet" nevezi meg; nyugtázva a költő görögségélményét, rámutat a görög természetfilozófia hatására, fölfedi az *Óda a bűnhöz* jelentésrendszerét, a programvers bonyolult struktúráját és összetevőit, s Mátrai László

nyomán hangsúlyozza a költemény „erkölcskritikai értékteremtését".

Rába „Babits poétikai modelljének úttörő időszerűségét" azzal bizonyítja, hogy idézi Rilke – már a *Levelek Iris koszorújából* megjelenése után írt – sorait: „A versek nem érzelmek..., hanem tapasztalatok." Az *Anyám nevére* című verset – fejezetcímben is kiemelődik – a monográfus a *tudatlíra kéziratos poétikájának és iskolapéldájának* tartja, s példaszerű elemzéssel mutatja meg, hogy mily sok szál köti a fiatal költőt a méltatlanul elfeledett filozófushoz, Zalai Bélához, és William James lélektanához. A hatásokat vizsgálva természetesen fény derül a fiatal Babits és a magyar avantgarde (Kassák Lajos) poétikai rokonvonásaira is – vitájukban „mindkét félnek igaza volt" –, s ezek után nem hangzik meglepően az értékelés: „Az *Anyám nevére* mint a tudatlíra sikerült megvalósulása, a korabeli legmerészebb líra és az avant-garde közt némely vonatkozásban köztes helyet foglal el."

A kötet további oldalain *A tudatlíra kibontakozását* tárgyalja. A tanulmányszerzőnek mindenre kiterjed a figyelme: filozófiai, lélektani, világirodalmi, nyelvfilozófiai párhuzamokra, hatásokra, benyomásokra, hogy egy-egy verset *szétszerelve* rátapinthasson az – ily gazdag közelítéssel mások előtt is föltárulkozó – lényegre. Ahhoz, hogy megállapíthassa: Babits „a költői nyelv eszményét összefoglaló szóval a tömörségben határozza meg", föl kellett lapoznia a költő könyvtártöredékében megtalálható Meier-Graefe *Die Neoimpressionisten* című művét. Ugyanígy Babits a szókapcsolás és új jelentésalkotás poétikai szerepének képzőművészeti analógiáját a fönti könyv nyomán tárgyalja.

Számtalan vers legaprólékosabb – a hanganyagot is vizsgáló – elemzése után *Babits „Persona"-i* kerülnek górcső alá, ezúttal is sok világirodalmi hatás (párhuzam) fölvillantásával. Az induló költő – „akár nyelvszemlélete alapján" is – szimbolistának nevezhető, kitől idegen „a klasszicizáló hidegség" és az „öncélú formabűvészkedés".

A monográfia második része (*Líraibb ihletek*) Babits *„költői fejlődésének új ízületével"* foglalkozik: a tanulmányírót az érdekli, hogy a költő Fogarason átélt-e valamilyen válságot, ez ösztönözte-e új stílus kialakítására, a fogarasi versek képviselnek-e olyan költői modellt, mely élesen különbözik a *Levelek Iris koszorújából* költészettanától. Érdemesnek tart minden olyan írást „meglatolni", melynek egy-egy alapvető szempontját a korabeli és későbbi szakirodalom nem vette észre (például Babitsnak *Petőfi és Arany* című tanulmányát átvilágítván újraértékeli Babits és Ady viszonyát). Noha A Holnapbeli szereplés kritikai visszhangja érzékenyen érintette a saját „duk-duk afférjá"-t elfojtott költőt, a fogarasi évek fokozatosan „lírai megújulásához" vezettek: először a „lírai festményekkel" „hangolt", majd a görögség igézetében a *„klasszikus álmok"* ragadták magukkal – állapítja meg Rába.

Figyelemre méltó, amit a monográfus eme „görög" versek föltárásában, ritmikai sajátságaik megmutatásában végez. A *Laodameia*, jelzi Rába, hozta meg a Fogaras-Tomiban élő költőnek a klasszikus-filológus bölcselő, Szilasi Vilmos barátságát. Tehát a poétikai, eszmei hatásokon kívül fontosak az életmű megértéséhez közelebb vívő „emberi" hatások: barátságok, kapcsolatok föltérképezései is. Egész fejezet bizonyítja: „Bergson eszméi fölszabadították Babits személyes ihletét." A közvetlen impulzusok is fölfedezhetők szerelmi költészetében. (A „megtörtént regény", a *Halálfiai*, bőséges adalékot szolgáltatott egy-egy versben is megszólaltatott helyzet, megrajzolt alak pontosítására.)

Rába György nagy ismeretanyagról – versértő tudásról, világirodalmi tájékozottságról – árulkodó pályaképe szívesen ütköztet véleményeket. S mert ízig-vérig ismeri portréalanyát, saját meglátásait sem rejti véka alá. Különösen Ady monográfusával, Király Istvánnal van sok vitája. Ha bírál is, tiszteli a másik véleményét. Egy-egy visszautasításkor hűvös, lényegre szorítkozó a hangja. Nem kell megjátszania magát, hiszen könyvében *poeta doctus* boncolgat *poeta doctust.*

A kóruslélek költészete (harmadik rész) a háborút ellenző, a „szenvedő emberiség szószólójává vált" költőt idézi. Versnyelvének, stílusának megváltozásáról ír, s az életműben is kitüntetett szerepet játszó verset, a *Húsvét előtt*öt – „a háború után megteremthető ünnep belső drámaként megélt igazi kifejezése" –, illetve *versmagatartását* a „görög karvezetőéhez" hasonlítja: „sorstól érintett, profetikusan szárnyaló beszéd". Babits viszonyát a Tanácsköztársasághoz a Sőtér Istvántól kölcsönzött meghatározás világítja meg: „1919 után sem »visszakozott«, – mert nem volt *mitől* visszakoznia."

A monográfiát rendkívül gazdag jegyzetanyag, vers- és névmutató egészíti ki.

Szakolczay Lajos

Ráday Pál 1677–1733.
Előadások és tanulmányok születésének 300. évfordulójára. Szerkesztette Esze Tamás. Kiadja a Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya. Budapest, 1980. 462 l.

A Magyarországi Református Egyház 1977-ben Ráday Pál születésének háromszázadik évfordulójára emlékezve tudományos emlékülést tartott. Az ott elhangzott előadások további tanulmányokkal együtt jelentek meg a kötetben. A tizenkilenc szerző huszonegy írása együttesen sokoldalú bemutatása egy, a maga korában jelentős politikus és író személyiségnek. A tanulmánygyűjtemény azok közé a kisszámú sikeresen megvalósult törekvések közé sorolható, melyek a látszólag távoleső pályákon mozgó történelmi alak összetett értékelését tűzték ki célul.

Az előadások nagyobbik fele kifejezetten a kuruc politikus Rádayról szóló történeti ismereteket összegzi. *Köpeczi Béla* a diplomatáról, *R. Várkonyi Ágnes* a fejedelem bizalmasáról ír. Az utóbbihoz kapcsolódik *Bánkuti Imre* részletező tanulmánya Ráday és a fejedelmi kancellária működéséről és tevékenységéről. *Trócsányi Zsolt* pedig Rádaynak az 1707. évi erdélyi, marosvásárhelyi országgyűléshez fűződő politikusi munkáját mutatja be. *Benda Kálmán* viszonylag rövid, de nagyon jelentős szakaszt, a szatmári béke időszakát elemzi Ráday életsorsában. Arra keres választ, hogyan érlelődött meg a döntés a szabadságharc egyik „ideológusában" a bújdosás ellenében az itthonmaradás mellett.

Az országos közügyektől visszavonuló Ráday Pál az 1710-es években fokozatosan a református egyház legfőbb politikai védelmezőjévé, képviselőjévé, szervezeti reformjának előkészítőjévé vált. Korábbi politikai működése – különösen a személyi kapcsolatok – nem választható el az ellenreformációs törekvésekkel szemben föllépő egyházpolitikustól. Egyházügyi munkásságát *Ladányi Sándor* előadása foglalja össze a kötetben. Egy-egy nagyobb országrész református ügyeihez fűződő viszonyát külön, más-más tárgyú tanulmányok taglalják. *Czegle Imre* a felső-magyarországi kapcsolatokat a

sárospataki kollégium megtartásának érdekében kifejtett tevékenységen keresztül világítja meg. *Pataky László* Kenessey István, a dunántúli reformátusok korabeli legfőbb patrónusa és Ráday levelezésének ismertetésével a nyugati megyék legnehezebb helyzetben levő kálvinistáinak ügyét is szemmel tartó egyházpolitikusra hívja fel a figyelmet. Rádayt legkevesebb és leglazább kapcsolat a tiszántúliakhoz, főleg a debreceniekhez fűzte, amint ezt *Kormos László* írása bemutatja.

A kötet írásainak többsége elismerően utal Ráday Pál írói munkásságára, vele foglalkozó irodalomtörténeti tanulmány azonban csupán kettő olvasható a külső fedőlapján Ráday Emlékkönyvnek nevezett kötetben. *Gyenis Vilmos* az önéletírás sokszempontú vizsgálata során jut el arra a kijelentésre, hogy Ráday írói munkássága – műfajtörténeti összefüggéseket figyelembe véve – nemcsak a korban, de valóságosan is „hidat" alkot a XVII. századi és a majdan kibontakozó XVIII. századi (Mikes, Faludi, Hermányi) magyar irodalom között. *Hopp Lajos* előadása a politikai íróra irányítja a figyelmet. Felsorolja a szabadságharc együttesen publicisztikainak nevezett politikai műfajait (kiáltvány, pátens, röpirat, levél, újságcikk stb.). Az egyes darabokról kutatások hiányában ma sem tudni pontosan milyen arányban voltak szerzői Rákóczi és Ráday, mennyiben érvényesült Rákóczi ösztönző, Ráday stilizáló-fogalmazó szerepe kettejük munkamegosztásában? Az irodalomtörténeti tanulmányok függelékeként tekinthető az eredetileg magánhasználatra készült imakönyv, a *Lelki Hódolás* kiadásainak számbavétele (*Szelestei N. László*).

Az irodalomtörténet általában a Lelki Hódolás nyomán szokta Rádayt a hazai pietizmus előfutáraként és képviselőjeként említeni. *Makkai László* előadása azonban rámutat, hogy Ráday, akinek nem kevés teológiai képzettsége is volt, teljes egészében a XVIII. század szellemiségéből merítette műveltségét, elsősorban a puritán coccejanizmushoz kötődik, de sok szál fűzi a kálvinista ortodoxiához, sőt a középkori misztika bizonyos áramlataihoz is. *Czeglédy Sándor* Makkai fölvetéseihez hasonló eredményre jut részletes tanulmányában. Elsősorban az összehasonlító teológiatörténet módszereivel mutatja ki, hogy Ráday világképe teljes egészében a felvilágosodás előtti vallásosságot testesíti meg. Bár a hallei pietizmussal is volt némi kapcsolata, kegyessége inkább „ösztönös", és nem onnan, hanem a korábbi vallásos szellemiségből táplálkozik. Az egyháztörténeti tanulmányok hangsúlyozzák Ráday vallási türelmességét és nyitottságát. *Fabiny Tibor* Ráday iskoláztatásának bemutatása kapcsán keresi ennek gyökereit: a gyermek Ráday főként lutheránus iskolákba és tanárok elé járt. Ráday Pál személyiségéhez tartozik emberi kapcsolatainak rendszere és tartalma is. Ennek ismeretét mélyíti a feleségéről, Kajali Klárról (*Beliczay Angéla*) és az apósáról, Kajali Pálról (*Heckenast Gusztáv*) szóló tanulmányok. *Szelestei N. László* Vay Ádám hazatérő özvegye, Árva Zay Anna Rádayékhoz intézett leveleit közli. Végezetül *Schneider Miklós* a Nógrád megyei Ráday-birtokok XVII–XVIII. század fordulójára vonatkozó gazdasági adataiból mutat be néhányat, *Kafer István* pedig egy szlovák történelmi regényről tudósít, melyben Ráday alakja is fölbukkan.

K. L.

Radnóti Sándor: A szenvedő misztikus. (Misztika és líra összefüggése). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 128 l. (Opus Irodalomelméleti Tanulmányok 7.)

Ez a két, 1974-ben írt tanulmányt (*Misztikus eszme – lírai forma; Pilinszky János lírai költészetéről*) egybefogó kötet az utóbbi évek műelemző, esztétikai, kritikai gyakorlatának kiemelkedő darabja. Azzá teszi kérdésfelvetéseinek bátorsága és határozottsága, tárgyának fontossága, szerzőjének alapos filozófiai-esztétikai iskolázottsága és elemző érzékenysége. Radnóti Sándor arra a korántsem egyszerűen megválaszolható kérdésre mond igent, hogy a misztikus eszme eredményezhet-e művészi formát, az az eszme, amelynek lényege a formátlanság, az objektivációtól való tartózkodás és a közvetlenség. (A kötet csak a keresztény misztikával foglalkozik, annak is csak a legemelkedettebb – tehát „praktikáktól" mentes – változatával, s ezen belül is csak a szerző által *elkülönülő*nek nevezett – azaz: nem közösségi – misztikával.) Meggyőzően érvel amellett, hogy ennek a misztikának a forrása azon a tájon található, ahol a modern individuum megszületik – ezért is aktuális ma; hogy a Juan de la Cruz és Angelus Silesius, majd a Blake és Novalis nevével jelezhető irány a XX. században, századunk kollektív tragikus tapasztalatai nyomán, Simone Weil és – nálunk – Pilinszky életművében, miként jut el a személytelen és személyes uniójának új általánosításához. Esztétikai szakmunkáról lévén szó, természetes, hogy a kötet legizgalmasabb szakaszai a formaproblémákat tárgyalók, ahol azt az összefüggésrendszert vizsgálja Radnóti, amely a legnagyobbaknál a misztikus személyesség és a lírai személyesség közt kimutatható, azokat a kivételes történelmi pillanatokat és azt a keskeny mezsgyét, amikor és ahol a misztikus líra hatalmas alakjai a maguk formavízióit megalkothatták.

A hagyományos – istenhívő vagy vallásos – Pilinszky-kép helyett a misztikusban látva az életmű lényegét, Radnóti Sándor elemzései során egy radikálisan új, egyedülálló és az európai lírában is hasonlíthatatlan lírikus arcéle rajzolódik föl, egy életműé, melynek lényege „a világ fájdalmait *elszenvedő* közvetlenség mély szimbolikája", a „mozdulatlan elkötelezettség".

Radnóti magas eszmetörténeti-filozófiai pontról vizsgálja Pilinszky – a tanulmány írása idején még lezáratlan – életművét, így a költő itt vázolt szimbólumkatalógusa, kulcsszórendszere bízvást bővíthető volna. (Különös tekintettel a *színpadra*, az emberi és emberi-isteni kommunikáció eme sajátos és személyes allegóriájára), ugyanakkor éppen az általánosítások adják a lehetőséget az itt indokoltan említetlen, de a misztikához köthető egyéb alkotók és művek – akár a magyar középkori Jegyes-misztika egyes darabjai és Balassi, akár a magyar barokk egynémely alkotása (Gyöngyösi: *Rózsakoszorú*), akár Komjáthy Jenő, Csontváry, a szecesszió-szimbolizmus egyik iránya, sőt Ady (stb.) – újabb átgondolásához.

Alexa Károly

Ratio educationis.
Az 1777-i és az 1806-i kiadás magyar nyelvű fordítása. Fordította, jegyzetekkel és mutatókkal ellátta Mészáros István. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 433 + 8 l.

Mielőtt a királyi tudományegyetem Nagyszombatból Budára, „az egész országnak szinte középpontjába helyezve" megkezdte volna első tanévét, 1777 augusztusában Mária Terézia kiadatja az oktatásügy átfogó szabályozásáról szóló rendeletét. A *Ratio educationis* igazi újdonsága – mint köztudott – az volt, hogy nem egy vagy más iskolatípust, hanem minden iskolát, s ezzel az egész magyarországi oktatást igyekezett egységes, illetve egységesített alapokról átfogni. Az ifjúság helyes nevelése és az oktatás „az országok szilárd alapja, ettől függ a közjólét" – hangsúlyozza az első mondat, s a szerzők ennek jegyében, kétségtelenül dicséretes jószándékkal próbálják érinteni a hazai oktatásügy összes lehetséges kérdését. E kérdéseket már a 2§ rendszerezi: 1. kik számára szerveződik az oktatás; 2. milyen tudományokat kell elsajátíttatni a különböző szintű iskolákban; 3. mi a feltétele annak, hogy a tanítás helyes rendje szilárdan és folyamatosan megőrizhető legyen. A kötet három nagy része ezeket a csomópontokat érinti – amiképp a kutatás nem egyszer megmutatta – néhol naiv, néhol nem kellően átgondolt formában, a gyakorlattól messzire rugaszkodva, ám mindvégig igényesen és jószándékkal. A humánus megfontolások – akár a nyugdíjról, akár a fegyelemről, akár a diákautonómiáról legyen szó – végigkísérik a kötetet. A „Ratio" gyakorlati alkalmazása azonban már II. József alatt is módosításokat követelt, gondoljunk csak arra, hogy a gimnaziták száma négy év alatt aggasztóan visszaesett: 1784 és 1788 között 8 356-ról 4 629-re. Az esélyegyenlőséget mindinkább kizáró királyi rendelkezések mellett ebben feltétlenül szerepe volt a súlyossá váló pedagógushiánynak is. Az iskolapolitika erős viták kereszttüzébe került, az 1793-ban benyújtott „Principia Nationalis Educationis" jól lemérhetővé teszi e polémiákat. Sokszor idézett mondata szerint az ország minden polgára, nemzetiségtől és vallási meggyőződéstől függetlenül „eandem educationem moralem et physicam eandemque litterariam institutionem accipiant". A *Radio educationis* gyakorlati alkalmazásának nehézségei, valamint a kilencvenes évek heves vitái elkerülhetetlenné tették az oktatásügy szabályainak újrafogalmazását. Így született az ún. *második,* 1806-os „Ratio educationis". S míg az első már magyar fordításban is hozzáférhető volt, e másodikat most ebben a kötetben olvashatjuk először magyarul. *Mészáros István* munkája rendkívül dicséretes: saját fordításában közli, egymás mellé rendezve a „Ratio educationis" két változatát, lehetőséget adva a feltétlen kívánatos *együtt-* azaz *egymásra vetítve olvasásnak.* A szakemberek ezt eddig is megtették, ám e szabályzatoknak a pedagógiatörténeten messze túlmutató jelentősége van: más szempontú, történelmi, irodalomtörténeti vizsgálódásokhoz elsődlegesen fontos kötet ez, s a magyar fordítás azzal a reménnyel is biztat, hogy a szövegek szélesebb körben válhatnak kultúrkinccsé. Rövid, de jól orientáló bevezetés igazít el a legfontosabb kérdésekben a kötet élén, a szöveget, a helyes értelmezést célozva, *lábjegyzetek* kísérik. A függelékben, az olvasó nagy segítségére, *terminológiai mutató* is van a *betűrendes,* illetőleg *tematikus név- és tárgymutató* mellett.

Az 1777-es és 1806-os „Ratio educationis" szövegének igényes magyar nyelvű

kiadása még a szakembereknek is rendkívül nagy nyereség, ám a tanítással közelebbről vagy távolabbról érintkezőknek elengedhetetlen kötelező olvasmány.

Ötvös Péter

Régi magyar levelestár (XVI–XVII. század) I-II.
Tolnai Gábor irányításával válogatta, sajtó alá rendezte, bevezette és a jegyzeteket összeállította Hargittay Emil. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981. 611, 593 l. (Magyar Hírmondó)

Az érdekes kötetekben bővelkedő Magyar Hírmondó sorozatban megjelent gyűjtemény 264 levelet mutat be a török hódoltságkori Magyarország misszilis levelezéséből. A gyűjtemény kronológiailag három nagy történelmi korszakra bontva (1541–1606, 1606–1648, 1648–1699) állítja elénk a mintegy 30-35 ezer szöveg átnézése után kiválasztott leveleket, ezen belül pedig önálló fejezetben különíti el a korszak két kiemelkedő alkotója – Balassi Bálint és Zrínyi Miklós – gazdag levélírói tevékenységének bemutatását. A kötet időhatárainak kijelölésekor a kezdő időpontot (1541) a közelmúltban megjelent *Magyar humanisták levelei,* XV–XVI. század című kiadvány adta (szerk. V. Kovács Sándor), mintegy kínálva a régi magyarországi levelezés kiadásának kronológikus folytatását. Mivel azonban a kötet szerkesztője, Hargittay Emil, figyelmét elsősorban a levelek irodalmiságára összpontosította, érthető módon tolta vissza a válogatás indítását 1534-re, hiszen ezzel alkalma nyílt a korszak uralkodó szellemi, ideológiai tendenciájának, a reformációnak terjedési, erősödési folyamatát szemléltetni. Ugyanezen irodalomközpontú megfontolás alapján részesítette előnyben az esztétikai igényű, tárgyukban a régi magyar irodalomhoz kapcsolódó leveleket. Ám a válogatás viszonylagos teljessége, sokoldalúsága és folytonossága biztosításáért az irodalom első vonulatán (Balassi, Zrínyi, Pázmány, Bornemisza stb.) kívül helyet kaptak a mindennapok életét bemutató, funkcionális szövegek is (gratuláló, tudósító, szerelmes, meghívó levelek, jelentések stb.), amelyek fonákjáról, „szubjektív hangon és ábrázolásmóddal ismertetik meg velünk a történelemkönyvekből csupán száraz adatként tudott eseményeket". A fejezetek mindegyikének élén rövid bevezető emeli ki az adott periódus főbb kérdéseit, a szövegeket pedig tömör, tartalmas jegyzetek kommentálják. A válogatás áttekintése után mind a nagyközönség, mind a szaktudomány értékes tanulságokat vonhat le a misszilisek kapcsán, s ezek közül érdemes kiemelni a következőket: 1. a korszak irodalma túlnyomó többségében alkalmazott, funkcióhoz kötött alkotás, akár világi, tudósi vagy hitvitázó, vallási célzattal készült. Ilyen értelemben, s az általa a régi magyar irodalom számára nyújtott információs tárházat tekintve – mint azt Hargittay Emil előszavában meggyőzően bizonyította –, a korszak misszilis levelezésének egészét elfogadhatjuk a régi magyar irodalom részeként. 2. Ennek alapján a misszilisnek két fő vonulatát különíthetjük el: a) a gyakorlati igényeket szolgáló, az antik mintához képest három tagra egyszerűsödött, és b) a korábbi humanista hagyományokat továbbőrző, arra alapvetően ráépülő irodalmi vonulatot. Mindkettőnek tucatnyi típusa van, amelyekre a szerkesztő részletesen kitér *Régi magyar levél – régi magyar irodalom* című bevezetőjében. A kötet értékét emeli az is, hogy hét kiadatlan

levél (kettő Lackner Kristóftól – 111. és 127. sz. –, öt Petrőczi Kata Szidóniától – 247., 251., 256., 257. és 263. sz.), valamint számos magyar fordítás (43 darab) itt jelenik meg először. A II. kötet végén található színvonalas mutatók nagymértékben megkönnyítik a gyűjtemény használatát. Örömmel üdvözölhetjük tehát a hiányt pótló válogatás megjelenését, amely feltehetően hozzásegíti és ösztönzi majd a szakirodalmat a XVI–XVII. századi misszilisek átfogó és sokrétű elemzésére, s vonzó olvasnivalót nyújt a történelmi hétköznapok és a korszak szellemi áramlatai iránt érdeklődő olvasónak is.

Lancsák Gabriella

Révai József: Ifjúkori írások (1917–1919).
Sajtó alá rendezte F. Majlát Auguszta és Agárdi Péter. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 286 l. (Irodalom–Szocializmus)

Révai József (1898–1959) munkáinak első kötete a pályakezdés két évét fogja át, arra törekszik, hogy az 1917 és 1919 között keletkezett valamennyi – „műnemében" is változatos, a politikai tanulmánytól az irodalmi esszén át a publicisztikáig terjedő skálájú – írását összegyűjtse. A kötet három nagy egységre tagolódik – a kronológia és a műfajiság szempontjait követve. Az I. rész a Kassák Lajos szerkesztette MA című folyóiratban 1917-ben megjelent irodalmi tanulmányokat tartalmazza, a II. ciklus négy verset közöl, melyek az 1918-ban a Kassák-csoportból kivált négy fiatal (György Mátyás, Komját Aladár, Lengyel József és Révai) közös kötetében a *Szabadulás*ban jelentek meg. Az igen terjedelmes III. rész az 1919-es év, az évszámból is érthetően főként már ideológiai-politikai jellegű termését gyűjti össze. A gyűjteményben több eddig még nem publikált írás kapott helyet.

A fiatal Révai nézeteit illető néhol kritikus megjegyzések sem tompítanak az ámuláson: a 19–21 éves fiatalember esze, olvasottsága, szellemi készenléte, értelmezési készsége és ezzel arányos szereptudata úgyszólván lenyűgöző. Nézeteinek, elkötelezettségének irányultságát az az életrajzi és történelmi tény dokumentálja legbiztosabban, hogy a KMP alapító tagja volt. Az éppen hogy csak húsz éves Révai személyiségéről, emberi oldaláról számos irodalmi, főként dokumentumjellegű alkotás is tudósít, elég itt csak Lengyel József *Visegrádi utcá*jára, vagy Sinkó Ervin *Optimisták* c. regényére emlékeztetni. A Révai-írások jelen kiadása – mely törekedett a kritikai kiadások szabályaihoz alkalmazkodni – irodalomjegyzéke tartalmazza mindazoknak a tudományos igényű és hitelű kor- és irodalomtörténeti, életrajzi munkáknak címét és legfontosabb adatait, melyek a szövegek értelmezéséhez a legteljesebb segítséget nyújtják.

A „marxizmus és magyarság" szintézisének problematikája a kötet ma, aktualitása révén talán legizgalmasabb metszete. Azt, hogy a kommunista párt – mint taktikai és stratégiai célokat egyaránt hordozó szervezet – politikai célkitűzései mennyire nem válhatnak el a magyar történelmi fejlődés specifikumaitól a korban, a kor kommunista mozgalmában nem túl sokan vették teoretikusan is észre és tudomásul, s hajlamosak vagyunk ilyen „módszertani" hibák elkövetésére ma is, hol a „marxizmus", hol a „magyarság" egyoldalúságára.

Az anarchisztikus baloldali értelmiségi lázadástól a marxizmusig mint eszmerendszerig és a leninizmusig mint gyakorlatig eljutó Révai fejlődésének elemzésére és megítélésére csakis akkor vállalkozhatunk, ha ezt a kor társadalmi, politikai, szellemi, irodalmi mozgalmai tükrében tesszük. Ilyen háttér előtt ugranak ki egyértelműen Révai nézeteinek haladó tartalmai, de csak akkor tárulnak fel oksági rendszerben ellentmondásos, tehertételt jelentő elemei is, mint pl. a messianisztikus szektásság egyes vonásai, a proletárkoncepció idealisztikus-hegeli mellékzöngéi, a nemzetkoncepció olykori doktrinér vonásai.

Az Irodalom–Szocializmus sorozatban megjelent gyűjteményes kötet példás alázattal, türelemmel, hitelességgel készült. Nemcsak a Révai-kutatóknak ajánlható, a korszak precíz, árnyalt képe kerekedik ki belőle.

Széchenyi Ágnes

Robotos Imre: Arányok rendjében.
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981. 294 l.

A nagyváradi kritikus és irodalomtörténész új tanulmánykötete 27 írást foglal magába, ezek túlnyomó többségét elő- és utószavakként, folyóiratokban és napilapokban megjelent vitairatokként és kritikákként már ismerik a romániai magyar irodalom történetének kutatói. (A komikumfejezet írásai egy kivételével a szerző *A nevetés vonzásában* c. munkájából – Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1973. – való újraközlések.) Robotos dolgozatai három csoportot alkotnak: az *Élő hagyomány* c. fejezet a romániai magyar irodalom két háború közötti történetének alakjai közül idéz föl néhányat, különös tekintettel *Gaál Gábor* szerkesztői és kritikusi munkásságára. Noha a két Gaál-tanulmány új szempontokat és megállapításokat nem tartalmaz, a szerző joggal érezhette szükségesnek a közlésüket – önkritikájuk és polemikus hangvételük miatt: Robotos Gaál 45 utáni kritikusi-ideológusi munkásságáról alkotott korábbi felfogását módosítja a Korunk szerkesztőjének dogmatizmusával és saját akkori elfogultságaival kapcsolatban, s e gesztus erkölcsi értéke kétségtelen. Vitázik ugyanakkor – irodalomtörténetük megjelenése kapcsán Kántor Lajossal és Láng Gusztávval, Tóth Sándort pedig, a Gaál-monográfia szerzőjét az apológia vádjával illeti. A Korunk áramkörében értékeli *Fábry Zoltán* lapszerkesztői, írói és gondolkodói életművét, s részletesen elemzi *Karácsony Benő* hagyatékát. Rövid vázlatot rajzol *Tomcsa Sándor*ról, *Kemény János*ról, *Tabéry Géza*ról (róla 1979-ben monográfiát adott ki), *Salamon László*ról, az önéletíró *Kacsó Sándor*ról és *Méliusz József*ről, e gyorsportrék mellett azonban figyelemreméltóbbak a jelenkor néhány írójáról és művéről írottak (*Sütő András* négy drámájáról, *Deák Tamás* drámáiról, *Bajor Andor* szatíráiról, *Lászlóffy Aladár Héphaisztosz*áról, *Páskándi Géza* abszurdoidjairól és *Panek Zoltán* novellisztikájáról). Éleshangú vitairatban marasztalja el *Kocsis István Árva Bethlen Kata* című monodrámáját, amelyben a szerző „a vakhit önpusztító tragédiáját, az elvakult megszállottságot tekinti az erős hit felemelő bizonyságának." E második fejezetet, amely a kötet címét viseli, *A halhatatlan nevetés* c. írásegyüttes követi: e dolgozatok az elméleti, alapozó szándékú bevezető kivételével már megjelentek. Bár a könyv eklektikusságát tovább erősíti, mégis fontos a

Függelékben közölt *Magyar szociográfia* című, a Korunkban több mint negyven éve megjelent összefoglaló, amely a népi irodalom friss műveinek szemléje és a szociográfiai irodalom, illetve Kovács Imre, Kodolányi János, Darvas József és mások egy-egy szépirodalmi művének éles és elfogult kritikája. A Gaál Gábor-íráshoz hasonlóan Robotos e dolgozathoz is önkritikus visszatekintést illeszt, amelyben a falukutató szociográfiai mozgalom tényleges hatását hangsúlyozza. A kötetet az egyes írások lelőhelyét feltüntető eligazító zárja.

Csapody Miklós

Romániai Magyar Irodalmi Lexikon I. A–F.
Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés. Főszerkesztő Balogh Edgár. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981. 642 l.

E hatalmas adattár a romániai magyar művelődés legnagyobb vállalkozása, az évtized előtt megkezdett munkában több mint száz szakember működött közre. Balogh Edgár előszava körvonalazza a gyűjtőkört: „A könyv a romániai magyar nemzetiség írásbeliségének címszavait foglalja magába 1919. január 1-től máig, átölelve az egész romániai magyar irodalmi termést minden vonatkozásban. A törzset alkotó szépirodalom mellett sorra kerül itt a közirodalom (publicisztika, újságírás, bibliográfia, népművelő irodalom), a tudományos irodalom (szakirodalom, tudományterjesztés), a művészeti irodalom, valamint a művészeteknek azok az alkotásai, amelyek tárgyuknál fogva kapcsolódnak az irodalomhoz (könyvgrafika, irodalmi tárgyú képzőművészeti alkotás, irodalmi művek megzenésítése, előadóművészet és színház, rádió, televízió, film és fotóművészet irodalmi vonatkozásai)."

A lexikon címszavainak hitelét és pontosságát egy-egy szakterület legjobb ismerői szavatolják; többek közt Kántor Lajos és Láng Gusztáv (irodalomtörténet), Jordáky Lajos (sajtótörténet), Tóth Sándor (filozófia), Mikó Imre (jogtörténet), Faragó József (folklór), Csetri Elek (történelem), Kötő József (színház), Benkő András és László Ferenc (zenetörténet, illetve zeneművészet), Murádin Jenő (művészettörténet) és Dávid Gyula (könyvkiadás). Már a kézikönyv első kötetéből (A–F) kitűnik, hogy a szerkesztők, az „irodalmiság" fogalmának kitágításával, a romániai magyar művelődés (írásbeliség) kisenciklopédiáját hozták létre. A könyvben azoknak az „íróknak" – szerzőknek – adatai is szerepelnek, akik valamilyen oknál – például születési helyüknél – fogva kötődnek Erdélyhez (Áprily Lajos, Buday György fametsző-grafikus, Benamy Sándor, Domokos Pál Péter, Dienes László, Dési Huber István, Entz Géza, Felvinczi Takács Zoltán stb.), illetve hatásuk nyomonkövethető (*Bartók Béla emlékezete*). Ez utóbbi csoportba tartozik jópár történelmi név is, így kapott külön szócikket – „emlékezete" megjelöléssel – Apáczai Csere János, Brassai Sámuel, Dózsa György, Bolyai Farkas és János (életrajzi adataik nélkül!), és akiknek hatása kisebb (?) mint a fölsoroltaké, s nem is élnek (?) annyira az utókor emlékezetében, azok kimaradtak (Apor Péter, Árva Bethlen Kata).

Külön szócikk illeti meg a társaságokat és különféle intézményeket (a temesvári és a nagyváradi *Ady Endre Irodalmi Kör*t, a két háború közt működő *Bánsági Magyar*

*Közművelődési Egyesület*et és az *Erdélyi Gazdasági Egyesület*et; a folyóiratokat, évkönyveket és újságokat: *Aluta, Aradi Hírlap, Bánsági Írás, Barátság, Bukaresti Hírlap, Csángó Naptár, Csíki Néplap, Dolgozó Nő, Ébredj!, Erdélyi Fiatalok, Erdélyi Helikon, Friss Újság,* könyvkiadókat: *Creangă, Dacia, Eminescu, Erdélyi Szépmíves Céh,* színházakat: Állami *Magyar Opera, bábszínház* címszó alatt a kolozsvári és a nagyváradi társulatot); egy-egy város és tájegység irodalmi életét (*Arad magyar irodalmi élete, Brassó magyar irodalmi élete, Dés magyar irodalmi élete, Erdővidék magyar irodalmi élete*).

A lexikon ismeretterjesztő funkciója abban is megnyilvánul, hogy általános fogalmakat *(avantgarde, bibliográfia, előadóművészet, emigráns írók, emlékirat, film és irodalom, folklór*) egyes (*biológiai, egészségügyi, filozófiai*) szakirodalmakat és irodalmakat (*csángó*) külön szócikkel jelöl, s ha az írónak még nincs tárgyalásra méltó munkássága, azért a neve – az ábécé megfelelő helyén – föl van tüntetve arra való hivatkozással, hogy mely nagyobb egységen belül olvasható az őt említő, vele foglalkozó rész (pl. *Borcsa János – kritika; Daday Jenő – biológiai szakirodalom; Fehér Olga – Temesvár magyar irodalmi élete, Fejes Áron – ábécéskönyv* stb.). Ugyanezzel az eljárással kereshetők vissza azok a fogalmak, megnevezések stb. is, amelyeknek tárgyalása szintén egy nagyobb egységben történik, vagy ott vannak valamily mód megemlítve (*Aporkódex – kódexirodalom, Az Én könyvtáram, Élő Erdély* stb. – *sorozat*).

Nem sok irodalmi lexikon dicsekedhetik azzal, hogy címszavai közé felveszi egyes újságok – nem is külön megjelenő – mellékleteit (*Fellegvár* – a kolozsvári *Igazság* ifjúsági oldala; *Fiatalok – Igaz Szó*), az irodalmi élet részeseményeit (külön van megemlítve Gaál Gábor kedvenc törzsasztala, a kolozsvári New York kávéházbeli *Dumaposta*), s az írók megannyi álnevét (*Babos Antal – Becsky Andor, Bolyai Gábor* és *Bolyai Zoltán – Gaál Gábor, Dózsa Ilona – Szegő Júlia, Farkas Sándor – Mikó Imre* stb.).

Külön említendő: a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* nem csupán adattár, hanem remek portrék és kisesszék, minden részletre kiterjedő műfaji összefoglalók művelődéstörténeti események gyűjtőhelye (*Áprily Lajos, Benedek Elek, Bánffy Miklós, Bartalis János, Dsida Jenő,* illetve *csángó irodalom, főiskolai színjátszás, Erdélyi Fiatalok, Erdélyi Szépmíves Céh* stb.). A szócikkeket pontos, többnyire jól válogatott bibliográfia egészíti ki.

Szakolczay Lajos

A romániai magyar nemzetiség.
Szerkesztette Koppándi Sándor. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981. 522 l.

Régóta vártunk egy olyan tudományos (vagy népszerűsítő) összefoglalásra, amely a sikeres irodalom- és művelődéstörténeti, néprajzi és szociográfiai szakmunkák után a romániai magyar nemzetiség jelenlegi helyzetét, társadalmi és művelődési viszonyait világítja meg. Ezt a várakozást látszik kielégíteni a Koppándi Sándor szerkesztésében megjelent *A romániai magyar nemzetiség* című tanulmánygyűjtemény, amely hivatott szakemberek munkája nyomán kíván összefoglalást adni Európa talán legnagyobb nemzeti kisebbségének társadalmi-művelődési helyzetéről és intézményeiről.

Hogyan tesz eleget a tanulmánygyűjtemény a maga elé tűzött feladatnak? Nem hinném, hogy a tudományosan megalapozott, kritikai szellemben készült nemzetiségtörténet megírását, illetve nemzetiségi körkép megrajzolását jelenleg lehetővé tennék a kutató és feldolgozó munka külső körülményei. Lehetőség kínálkozik viszont az adatok összegyűjtésére és rendszerezésére, s a romániai magyar nemzetiség történelmi múltját, valamint kulturális életét feldolgozó tanulmánykötet ezzel a lehetőséggel bőven él. Adatokban gazdag, fontos összefüggéseket feltáró tanulmányok egész sorát olvashatjuk, így Demény Lajosét az erdélyi magyarság történetéről az 1848–1849-es forradalmakig, Péntek Jánosét a nyelvtudományi munkálatok eredményeiről, dr. Kós Károlyét a néprajzi kutatásokról, Faragó Józsefét a folklórgyűjtésekről, Székely Zoltánét az erdélyi múzeumok magyar gyűjteményeiről, Jakó Zsigmondét az erdélyi magyar könyv- és könyvtártörténetről, Szász Jánosét a jelenleg működő irodalmi-közművelődési folyóiratokról, Bodor Pálét a romániai magyar sajtóéletről, Gálfalvi Zsoltét a romániai magyar irodalomról, Veress Dánielét a magyar színházak munkájáról, László Ferencét a romániai magyar zenei életről, Banner Zoltánét a romániai magyar képzőművészetről, de igen hasznosak az olyan összefoglalások is, mint Nagy Ferdinánd Kovászna megyei körképe, Debreczi Árpád írása az anyanyelvű oktatás helyzetéről, Vincze Máriáé és Szabó Attiláé a romániai magyar természettudományos irodalomról, Spielmann Józsefé a romániai magyar orvostudományról, Balázs Sándoré és Bodor Andrásé a társadalomtudományi gondolkodás eredményeiről vagy Mikó Imre rövid interjú-sorozata a romániai magyar egyházak vezetőivel. Ezek az áttekintések igen hasznosak, nemcsak azok számára, akik saját nemzetiségük helyzetével és művelődési viszonyaival kívánnak számot vetni, hanem azok számára is, akik kívülről, mégis érthető érdeklődéssel figyelik a romániai magyar kisebbség életét.

A romániai magyar nemzetiség helyzetéről és művelődéséről képet adó összefoglalás számos értékes tanulmányt tartalmaz, vitánk persze még így is lehetne vele. Ismeretes, hogy több történelmi kérdés megítélésében is nézeteltérések tapasztalhatók a román és a magyar (szélesebb körben nemzetközi) történetírás között. Ezeket a nézeteltéréseket egy Romániában kiadott magyar nemzetiségtörténet természetesen nem oldhatja fel, s már az is eredménynek számít, ha a kötet tanulmányai néhány kérdés megítélésében a történelmi tények és adatok szélesebb körére támaszkodva árnyaltabb fogalmazásban közelítik meg a történelem időnként vitatott kérdéseit. A tanulmányok egy részével mégsem azért kell vitába szállni, mert történelmi képük megrajzolása során nem ellenőrzik kellő módon a tudományosan feltárt tények tükrében az ún. történelmi elméleteket, s gyakran elmulasztják a kellő szakmai bírálatot. Ez a mulasztása nagyon is érthető, a tanulmányírók helyzetéből következik. Vitára inkább adhat okot a gyűjteményben szereplő írások „ünnepi" hangvétele, az az előadásmód, amely gyakran az ünnepi vezércikkek és születésnapi felköszöntők szónoki fordulataival kerüli meg a nemzetiségi élet valóságos kérdéseit és gondjait. Ebben a tekintetben a kötet anyaga két egymástól jól elhatárolható részre bontható: a tanulmányok nagyobbik része, főként azok, amelyek a romániai magyar nemzetiség művelődésének különféle területeiről és ágazatairól adnak képet, jó és gazdag tájékoztatást nyújtanak, az anyag feldolgozásának módszerét a jó értelemben vett tudományos pozitivizmus határozza meg. Más tanulmányok (elsősorban Koppándi Sándor, Lőrincz László, Bányai László, Damian Hurezeanu és Fazekas János írásaira gondolok) ezzel szemben elragadtatott szónoklatok

benyomását keltik, időnként a dicsőítő költemények lendületével igyekeznek ünnepélyes köntösbe öltöztetni azt a valóságot, amelyben mint minden köznapi valóságban, érdekellentétek, ellentmondásos folyamatok, társadalmi és politikai konfliktusok találhatók. A tudományos kutatás nyilvánvalóan a tényfeltáró és adatközlő tanulmányok anyagát fogja a továbbiakban hasznosítani.

Pomogáts Béla

Rónay György: Petőfi és Ady között. (1849–1899).
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981. 340 l.

Rónay Györgynek a *Balassitól Adyig* című tanulmánykötetéről a Hungarológiai Értesítő 1980. évfolyamában jelent meg ismertetés. Ezúttal egy lényegesen rövidebb időszak értékelése került kötetbe, a Rónay-életműsorozat soron következő kiadványaként. Maga a gyűjtemény már 1958-ban megjelent, a szerző előszavával, amelyben beszámol a századvég irodalma iránti érdeklődéséről és a tanulmányok keletkezéséről, átdolgozásáról. A műfajt is itt jelöli meg, nem irodalomtörténetet ír, hanem „valamiféle életrajzát az irodalomnak", ahol elsősorban az ihlet pillanatának megörökítése érdekelte.

Rónay tanulmánykötetének egyes részei áttekintik a múlt század második felének társadalmi körülményeit, jellemzik az irodalmi élet légkörét. *Az abszolutizmus két nemzedéké*ben Arany Jánossal és utánzóival foglalkozik; Zilahy Károly nemzedékében az új költőeszmény felé haladó életszemléletet mutatja fel, amely „a tragikum bélyegét hordja homlokán". *A kiegyezés után* az új irodalom igénye fogalmazódik meg. Az újat Vajda János képviseli, akiben „nyoma sincs a klasszikus harmóniának". A „fényes felszín, belső bajok" ábrázolásakor olvasható Rónay sajátos Jókai-értékelése, ennek vitás kérdéseiről a bevezetőben is olvashatunk, Jókait mint az illuzionizmus egyik legnagyobb alakját ábrázolja, szembeállítva vele a „dezillúziós korszemléletű" Tolnai Lajost.

A kötet alapkoncepciója, megmutatni, „hogyan csuszamlik lassan költészetünk Ady felé, hogyan készül Ady az időben." Ezt példázzák, készítik elő a „századvégi szerelem" fejezet elemzései is. Az egyes költői motívumok, korérzés értelmezésekor Rónay úgy építi föl a mondandóját kifejező fejezetet, hogy végső kifejtésében eljusson a nagy géniuszhoz, ahogy két fejezetet is lezár, „Ady felé" hagyja nyitva a továbblépés kapuját. Ez valósul meg a szerelmi költészet, a halál-motívum és a formai megújhodás, a „képek lázadásának" elemzésekor is.

Rónay György tanulmánykötete ezúttal sem szolgál apró filológikus pontosságú jegyzetapparátussal, csupán a kötet végén utal a legszükségesebb szakirodalomra. Az újonnan kiadott kötet a korszak irodalomtörténeti ismeretéhez – lehet, hogy vitatható –, de nélkülözhetetlen segédkönyvül szolgál.

Németh S. Katalin

Rosszijanov, Oleg Konsztantyinovics: „A világ újraépül..."
Szerkesztette Misley Pál, az utószót írta Illés László. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1981. 317 l. (Modern Könyvtár)

Illés László írja a kötet utószavában: „Régi értelmiségi család sarjaként nevelkedett s merült fel Rosszijanov a klasszikus orosz kultúrában. 1921-ben született Moszkvában, s még a háború kitörése előtt befejezhette középiskolai tanulmányait. Aztán a frontszolgálat évei következtek; hol a gyalogság, hol a páncélos elhárítás kötelékeiben, súlyos harcokban vett részt az ifjú ember: amíg 1943 őszén egy aknalövedék szilánkja egyik lábának elvesztését nem okozta. Rövid ideig magyarok hadifoglyává is vált Rosszijanov; s a lélek kiismerhetetlen övezeteiben kutathatjuk: miként történhetett, hogy a háború után egyetemet végző filológus, aki Schiller Tell Vilmosáról ír dolgozatot, Thomas Mannról írja diplomamunkáját, s Goethét választja aspirantúrája témájául, hirtelen irányt változtat, s ettől kezdve életének tartalma és figyelmének legfőbb tárgya – a magyar irodalom lesz!"

Hosszú életű, magas színvonalon szerkesztett sorozat – Modern Könyvtár – 430. köteteként adta ki az Európa Könyvkiadó Rosszijanov magyar tárgyú esszéit. Rangot adó szériához, a sorozatnak továbbra is tekintélyt biztosító-kölcsönző esszék sorozata! S bizonyára szerkesztési véletlen: mennyiségükkel hajlandóságaik ellenére is misztikus légkört teremtenek: ugyanis kerek tizenhárom írást tartalmaz a kötet. A tartalmi kérdésekben már hiába keresnénk véletlenséget, esetlegességet, hogy „misztikáról" ne is szóljunk. Sokirányú, láthatólag az irodalomnépszerűsítés nyűgeit is bölcs mosollyal vállaló tájékozódás, többrétegűen alapozott filológiai apparátus, kimunkált eszmerendszer, amelybe gyakorta különösebb erőszak nélkül simulnak bele a magyar irodalom ún. jelenségei.

Mely jelenségek ezek? Például *Mesterházi Lajos* „parabolikus jellemregénye", a *Prométheusz-rejtély*, amely – most már nyugodtan elmondhatjuk – jóval nagyobb siker volt és nagyobb figyelmet keltett a Szovjetunióban, mint születése helyén. Rosszijanov a „mítosz materialista" értelmezése mellett sajátos erkölcsi, hatalmi régiókba kalauzolja – végig az író kezét tartva – olvasóját, sőt olykor a két régió érintkezési pontjait is kitapinthatónak véli. Mi is vele együtt.

Egyéniség és történelem c. esszéje három költői életmű (kettő közülük időközben lezárult) fejezeteit elemzi, s jó érzékkel veszi észre a hasonló indíttatások mellett is a költői arcélek különbözőségét. De mégis: „Simon István, Váci Mihály és Juhász Ferenc nem valami összeegyeztethetetlen, egymást megszüntető jelenség – írja a szerző. Költészetük a szocialista országokban végbemenő folyamatok határait és szakaszait jelenti, amelyben a realizmus összetettebbé válik, mozgással telítődve esztétikailag gazdagodik".

Az előbbi tanulmánytól eltérő, merőben másfajta megközelítési módot alkalmaz Rosszijanov a *József Attila költői képei* c. írásában. A költői képek változásaiban a világkép, a sajátos József Attila-i eszmerendszer formálódásának, kialakulásának mozzanatait kísérli meg tetten érni. A *Móricz realizmusa* c. esszé higgadt, informatív bőségével, a *Kosztolányi-* és a *Kaffka Margit*-tanulmány pedig az írói szereppel való azonosulás megejtő példáival válik emlékezetessé.

A tájékozódás tágassága – bizonyára az életmű súlya is serkentőleg hat a szerző-

re – az Ady-tanulmányban érvényesül legszervesebben. A tárgyismeret magyar vonatkozási pontjai itt kapcsolódnak menetrendszerűen a világirodalmi párhuzamokhoz: alkalmasint Blokhoz, Verhaerenhez.

A kötet szerkesztője és egyben egyik fordítója, Misley Pál alapos munkát végzett. Mellette méltó interpretálói voltak még az orosz szövegnek Karig Sára, Földeák Iván, Wintermantel István is.

Balla Gyula

Saáry Éva–Vadnay Zsuzsa: Érdekes emberek.
Nyugati magyar portrék. Vajda Albert előszavával. Svájci Magyar Irodalmi és Képzőművészeti Kör, Zürich, 1981. 139 l.

Saáry Éva és Vadnay Zsuzsa riportkönyve huszonkilenc beszélgetést fog egybe; az írások különböző nyugati – főként magyar – lapokban jelentek meg. Jobbára rövid, az újságműfajt szem előtt tartó: jól tájékoztató és színes írásokkal van dolgunk. A szerzőpáros már riportalanyait úgy választotta ki, hogy a nyugati magyar értelmiségnek szinte minden rétege képviselve legyen: írók (Határ Győző, Cs. Szabó László, Dénes Tibor, Lengyel Menyhért, Tollas Tibor), tudósok (Kerényi Károly, Ferdinandy Mihály), politikusok (Auer Pál, Eckhardt Tibor, Ignotus Pál, Kovács Imre – mint emlékírók, szociográfusok is), képzőművészek (Bíró József, Reiner Imre, Krump Éva) és egy-két életművénél, életénél fogva érdekes ember, mint Dr. Csernohorszky Vilmos, Gábor Áron, Újváry Sándor, író, a müncheni Griff kiadó tulajdonosa, Darvas György hegedűművész, Dr. Lőrincz István idegorvos. A kötethez Vajda Albert írt előszót, melyben „két írói alkat szerencsés találkozását" üdvözli; „Saáry Éva: a költő-riporter, Vadnay Zsuzsa: a mikroszkóp-riporter". Vadnay Zsuzsa beszélgetőpartnere többek közt: Cs. Szabó László, Határ Győző, Ignotus Pál, Kerényi Károly, Lengyel Menyhért; Saáry Éva jobbára a képzőművészeket – maga is képzőművész – faggatta, valamint Dénes Tibort, Ferdinandy Mihályt, Gábor Áront, Kovács Imrét stb.

Már az írások terjedelme sem teszi lehetővé teljes, az egész életpályát részletesen bemutató portré megrajzolását. Egy-egy riport inkább hangulatkép, rövid, a megszólaltatott életére vonatkozó „történelmi" bevezetéssel s a találkozás körülményeinek leírásával. A jellemző vonások azonban így is kidomborodnak. Cs. Szabó László például elhárítja magától a riporter kitüntető értékítéletét (mármint hogy ő volna a legnagyobb élő magyar író), s a „mértékre szabás" kockázatosságára figyelmeztet, mikor azt mondja, „szomszéd várak vagyunk": „Az érdekes az, hogy milyen a vár belső szerkezete, védelmi rendszere, alapépítménye, folyosóhálózata stb. Az már mellékes, melyikünk őrtornya legmagasabb, látszik legmesszebbről, lengeti leglázasabban tarka zászlóit." (*Szubjektív miniatűrök*)

Határ Győző többek közt az országtól távol élő magyar író életformájáról beszél: „Szívesen hasonlítom az emigrációt a szűk cipőhöz. Aki olyan cipőben megy az operába, amelyik szorít, nem élvezi sem az előadást, sem a szünet örömeit." (*A száműzött író hivatása*) A több nyelven író Dénes Tibor nyughatatlan szelleme világlik ki az *Örök*

reflektorfényben című riportból. Az író-esszéista-színháztörténész hiába ismerkedett meg több nyelvvel és kultúrával, a magyarhoz húz szíve: „Szeressük azt a földet, melyben őseink nyugosznak." *Ignotus Pál pokoljárásával* fölidéződik az ötvenes évek világa, mint ahogy Gábor Áron is az életét meghatározó kemény szibériai viszonyokról mond el megrázó történeteket (*Az embertől keletre – és nyugatra...*)

Újváry Sándor – itthon is, és külföldön is – sok magyar könyv fölött bábáskodott; vallomása: „Minden alkotást nyomdafestékhez segítek, amely humanista szellemű és tehetséges író munkája." Az *Újváry Griff* legnagyobb érdeme, hogy idestova fél évszázada őrzi a magyar írást, könyvet ad az emigráció kezébe. Márai Sándor nagyon sok könyve a müncheni kiadónál jelent meg. (*Negyven év a magyar irodalom szolgálatában*)

A riportkönyv egyik legnagyobb értéke, hogy valamennyire megismertet a nyugati magyarság képzőművészetével is (egy-egy esetben a művész szavait a saját munkájáról készült fotó hitelesíti), és közli a megszólaltatottak fényképét.

Szakolczay Lajos

Salamon László: Ember, hol vagy?
Versek. Cserépfalvi Imre és Rácz Győző előszavával. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981. 158 l.

A kolozsvári költő 90. születésnapjára jelent meg az *Ember, hol vagy?* Arra a kérdésre, hogy miért ez a „régi" könyv újrakiadása jelzi az ünnepet, Rácz Győző így felel: „Salamon László egész költői életművében az egyén és a közösség, a homo aestheticus és a homo moralis egymásratalálásának ez a legmegrendítőbb művészi dokumentuma. Azzá teszi a kor is, amelyben megszületett." E különös sorsú kötetnek története van, mely irodalomtörténeti adaléknak sem megvetendő. Cserépfalvi Imre, a legendás kiadó vezetője-tulajdonosa számol be a kézirat kalandos sorsáról: a kézirat először az Athenaeum Könyvkiadó Vállalatnál volt, s mivel az nem tartotta megjelenésre érdemesnek – Cserépfalvi: „jó néhány kritikus és progresszív hangvételű vers szerepelt a gyűjteményben" –, Fodor József lektori közvetítésével József Attila kiadójához került. Cserépfalvi elolvasta a kéziratot, megtetszett neki, s a budapesti Antiqua Nyomdában meg is rendelte a könyv kinyomtatását. Az *Ember, hol vagy?* elkészült, de már könyvárusi forgalomba nem kerülhetett, csupán pár megégett példányt kapartak később elő a romok alól. Ez a könyv támadt föl újra a bukaresti Kriterion műhelyében. Rácz Győző tanulmánya arról a költőről vall, aki „sohasem volt hűtlen az igazi humanizmus etikájához."

Szakolczay Lajos

Sándor Iván: Németh László üdvtana tanulmányainak, drámáinak, önvallomásainak tükrében.
Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1981. 288 l.

A Németh László halála óta eltelt évek alatt számos újabb tanulmány keletkezett az íróról, könyv azonban nem sok. Sándor Iváné a kevesek egyike; Kocsis Rózsa könyvét (*Minőségeszmény Németh László szépírói műveiben*, Budapest, 1981.) időrendben az utolsóként jegyezhetjük ide.

Sándor Iván műve nem az emberről szól, nem is az életműről, de még csak nem is az életmű valamely különválasztható részéről. Egy, az életművel összeforrott s azt alapjában meghatározó szemlélet vagy gesztus mibenléte és a mű időrendjében vizsgált oknyomozó története: a Németh László-i üdvtan faktográfia nélküli filológiája. Egy író „üdvtana" nyilván az a vezéreszme, mely alkalmassá teszi, hogy a világot ne csak leírja, hanem meg is változtassa, „boldogítsa": egyén és külvilág találkozásából születő, szeszélyesen kanyargó, de egyszersmind tudatos eltökéltséggel épülő élet- és művitel. Amikorra elkészül s egyetlen pillantással futhatjuk be körvonalait, elámulunk a törvényszerűség csodáján, de a tüzetesebb vizsgálat felfedi az optikai csalódást, differenciálja a fejlődés görbéjét. Az „üdvtan" szót Németh maga is használja, a Bolyai-drámák óta persze János ideájával azonosítjuk a fogalmat, de üdvtana minden valamire való írónak (sőt embernek) van, csupán arról van szó, hogy Sándor Iván a Németh Lászlóéról írt könyvet.

Igaz, a könyvben közölt tartalomjegyzék nem a legszerencsésebb útmutató: ahhoz túlságosan heterogén, s magán a szerzőn kívül, név-, tárgy- és műmutató híján aligha igazít el bárkit is. „Az idea születése", „az idea drámaváltozata", „idea és történelem", „az idea kivonulása", „szembenézés az ideával", „túllépés az ideán", „az idea forrásvidékén", „az idea számvetése" – s ezen belül alfejezetként „drámaalaktan I" a második, „drámaalaktan II" a harmadik, „drámaalaktan III" a hetedik fejezetben, valamint – találomra kiragadva – „esszételjesítmény", „exodus-demonstratio", „a megtalált Roland" és a „széttört én" – itt bizony előbb végig kell olvasni az egész könyvet, hogy a tartalomjegyzék legalább vázlat gyanánt betölthesse funkcióját. Az életmű egyes stációinak bemutatását Sándor Iván elsősorban, bevallottan, a tanulmányokra és a drámákra alapozza (az idézetek lelőhelyének közlését, sajnos, következetesen elmulasztva); a regények és az önéletrajzi művek némileg háttérbe szorulnak, pedig – például – a *Levelek a hipertóniáról* remek adalékokat szolgáltatna az üdvtanhoz: a pálya végén itt tesz még egyszer hitet a biológiai szemléletű s gyakran látszólag a misztícizmusra hajló író racionalista és moralista gyökerei mellett.

A Németh László-i üdvtan lényegét az „önmegvalósítás" szóval lehetne jellemezni: a szerző ezt is az idézetek hosszú vonulatával illusztrálja, kezdve azzal, hogy „Az ember egy módon használhat a világnak, ha rendbe jön önmagával. Az embernek egy dolga van: az üdvössége" (10. l.) s végezve a Colbert szájába adottal (283. l.): „... ha az emberi életnek van az állatoké felett értelme, hát csak az, hogy valami magánál különbet teremtsen." Ez az üdvtan tagadhatatlanul következetes, gazdag árnyaltságában is egységesen őrzi az exemplaritás, a példa-emberség eszményét, az egyetemesség olyan öntudatával, amely ma már a lírikusnál is ritka. Hozzátartozik ehhez az alapálláshoz a belső konfliktus is, hiszen az író belső ösztönzései önmagukban véve is feleselnek

egymással, akárcsak jómaga a világgal. Éppen mert ellentmondásosságában rendkívül sokrétű ez az életmű, meglepő reminiszcenciákra figyelünk fel a Sándor Iván által mozgósított anyagban: váratlan rokonságra a *Karthauzi* Eötvösével, kinek Gusztávja éppúgy tagadja, hogy létezik olyan politikai rendszer, melyért vért ontani érdemes volna, mint Németh László hirdeti (13. l.), hogy „Európának nincs olyan politikai iránya, mely mellé a kor értékeiért és lehetőségeiért szorongó ember odaállhatna." Az a Németh, aki „a tudományos szintéren végzett vizsgálódásainak tapasztalataival már a társadalom, a gazdaság ellentmondásait akarja feloldani" (43. l.) voltaképpen ugyanahhoz a fordulóponthoz jut el, ahová annak idején – mutatis mutandis – a fiatal Lukács György érkezett. A tőle soha be nem fogadott József Attilával meghökkentően analóg módon érzi a nyomasztó kaotikus determináltságot: amiként Józsefnél „akár egy halom hasított fa hever egymáson a világ", úgy Némethnél (57. l.) „az emberek mint vasreszelékek szemcséi hevernek egymáson", s mindkettőjük ellenlábasával, Babitscsal is osztozik valamiben: a minőségi elvben, vagyis – ugyancsak mutatis mutandis – a szigeteszményben (120. l.).

„Üdvtanról", „minőségeszményről" látszólag könnyebb esszét írni, mint egyetlen művet elemezni vagy egy életművet teljességében vizsgálni; valójában annyival kockázatosabb, amennyivel kötetlenebb. Sándor Iván könyve elég világosan és meggyőzően mutatja ki, hogy minél nagyobb szabású egy író, annál elégedetlenebb lesz igaza tudatában önmagával és a világgal. Ezt tűzte ki célul, s ezt teljesítette. Hogy az író és az életmű összefoglaló képét rajzolja meg, arra nem vállakozott, s nem is kérhetjük számon.

Rákos Péter

Sándor Iván: Útunk szabályai éjszaka.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 398 l.

A szerző a Film, Színház, Muzsika című hetilap főszerkesztője, huszonöt éven át színházi és filmkritikákat is írt, ebből ad válogatást kötetének utolsó szakasza. A kritikus sokműfajúságát bizonyítja, hogy most megjelent tanulmánykötetének csak egy negyedét foglalja el a kritikai szemelvénygyűjtemény, az *Útunk szabályai éjszaka* furcsa cím mögött sokféle műfaji és tartalmi megközelítéssel találkozhatunk. Sándor Iván történeti érdeklődését többek között az *Egy múlt századi per* című, nagy lélegzetű tanulmánya is igazolja, amelyben szociografikus eszközökkel és esszéírói stílussal egyaránt élve a tiszaeszlári per anyagát, utóéletét nyomozza.

Sándor Iván nagy tisztelettel és elismeréssel ír Illés Endre krétarajzokat megörökítő módszeréről. Nem véletlen, hogy legjobb esszéi, köztük az *Illés Endréről*, *Füst Milán*ról szólók az ő módszerét követve szolgálnak értékes adalékul az írói pályák megismeréséhez (*A szavak sorsa, A magány hadállása*).

A *József Attila*-kutatás is fontos interjút köszönhet Sándor Ivánnak, az *Amerikai út, Korong utca...* című írásában látogatást tesz Wallesz Lucánál, az *Áldalak búval, vigalommal,* a *Pöttyös* és más versek ihletőjénél.

Németh S. Katalin

Sándor Judit: „Szeressétek a gyermekeimet!" Szabó Lőrinc, a költő-apa.
Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1981. 147 l.

Sándor Judit énekművész Szabó Lőrinc lányának, Kisklárának – Gáborjáni Klára színművésznőnek – korai haláláig barátnője volt, s így számos emléket őrzött a költőről, közelről láthatta a gyermekeihez fűződő viszony megnyilvánulásait. Gáborjáni Klára halála után Szabó Lőrincné megmutatta neki férje levelezését, közte a lányához írott leveleket, levelezőlapokat is. Emlékei, a levelek, Kisklára naplójának ismerete alapján úgy érezte, meg kell örökítenie ezt a kapcsolatot a fiatalok és az irodalomkedvelők számára. Mivel könyvét elsősorban ifjú olvasóknak írta, színes, családias mesélő hangon eleveníti fel Szabó Lőrinc élményeit gyerekeiről, a róluk, hozzájuk írott versek keletkezési hátterét, s nagy számú levelet, naplórészletet idéz közös kirándulásaikról, hosszabb nyaralásaikról. A költő kitűnő pedagógusként állandóan tanította, oktatta gyermekeit, s velük együtt ámult a világ szépségein, érdekességein. Bármennyi munkája volt is, sohasem sajnálta idejét gyermekeitől, s élete végéig harmonikus viszonyban maradt mindkettőjükkel. A könyvből a köztudatban élő Szabó Lőrinc-portré új, meghitt vonásokkal egészül ki, s két olyan vers is található benne, melyek még kötetben nem jelentek meg. A verseken, a gazdag képmellékleten kívül a szerző pontos forrás- és dokumentumjegyzéket is közöl a szép kiállítású kiadványban.

R. T. O.

Sarkadi Imre: Körhinta.
Összeállította: Sarkadi Imréné és Csontos Sándor. A jegyzeteket írta Csontos Sándor.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981. 558 l.

A kötet első része Sarkadi Imre forgatókönyveit, filmnovelláit tartalmazza. A most megjelentetett hat forgatókönyvből a *Körhinta* és a *Dúvad* került megvalósításra; mindkét filmet Fábri Zoltán rendezte. A *Körhinta*nak, mely filmtörténetünknek is jelentős alkotása (az 1949–68 között készített 12 legjobb magyar film egyike) itt a végleges szövegváltozatát, technikai forgatókönyvét találjuk. A szerkesztők, a forgatókönyv(ek) utasításait – mivel megnehezítették volna az olvasást – elhagyták. A *Dúvad* itt közölt egyetlen teljes változata nem azonos a film végleges szövegével, mely Fábri Zoltán és Bacsó Péter átdolgozásával készült. E két szövegkönyv után találjuk Sarkadi ezekhez kapcsolódó írásait a Körhinta forgatókönyvének születéséről, néhány tanácsát, kérését, nézetét a megszületendő filmről. (*A Körhinta forgatókönyve, A Dúvadhoz*) A *Gyávák a viharban, A gyáva, Elveszett paradicsom* töredékben maradtak ránk, ezeket a kötet szerkesztői a meglevő változatok segítségével formálták élvezhető, egész írásokká.

A második rész, az *Írások a filmművészetről, filmről* Sarkadi 1955–1961 között megjelent cikkeiből, bírálataiból készült válogatás. Az író és a film, a leírt szöveg s a megvalósult látvány viszonyát tárgyalja. Megpróbálja kijelölni a filmművészet helyét a magyar kultúrában, szerepét a szórakoztatásban. Portrét készít Giulietta Massináról és Fábri Zoltánról, s itt találjuk néhány film kritikáját is. (*Új táncfilmekről, Csak tíz éven*

aluliaknak) Egy-egy kiváló regény, novella filmes adaptációjának máig vitatott problémáit igyekszik tisztázni Móricz Zsigmond *Légy jó mindhalálig*jának Ranódy László által rendezett filmváltozatát értékelve. E fejezetet végigolvasva, nem átfogó, de hiteles képet kapunk az 50-es évek második felének hazai filmgyártásáról, a rendezőket, filmírókat, kritikusokat foglalkoztató problémákról. S ha alapos ismereteket nem is, de impressziókat szerezhetünk a kor külföldi filmművészetének áramlatairól, néhány kiemelkedő alkotásról s ezek itthoni visszhangjáról, hatásáról.

A gondosan válogatott kötet tehát Sarkadi Imrét, mint filmírót és -kritikust állítja elénk. A művész e kevésbé ismert tevékenységéről nyújtott összefoglaló kép lehetővé teszi, hogy sok esetben a megalkotott művet az író-kritikus elméletével, bírálói szempontjaival szembesíthessük.

Stauder Mária

A sárospataki Református Kollégium története. Tanulmányok alapításának 450. évfordulójára.
Szerkesztette a Tiszáninneni Református Egyházkerület Elnöksége. Kiadja a Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya. Budapest, 1981. 322 l., XVI.

A magyar művelődéstörténet egyik kimagasló intézménye, a sárospataki főiskola ez évben ünnepelte alapításának 450. évfordulóját. A jubileum alkalmából jelent meg a 13 tanulmányt magába foglaló kötet. Gerincét azok az írások alkotják, amelyek az iskola történetét mutatják be 1952-ig. Ettől kezdve működik a Rákóczi Gimnázium és a Tanárképző Főiskola, az egykori Kollégium jogutódjai.

A Kollégium történetével három szerző foglalkozik öt tanulmányban, a pataki skóla egy-egy fordulatot hozó vagy korszakzáró dátumához kapcsolódva. *Makkai László* az első alkalommal 1650-ig követi az eseményeket, addig az esztendőig, amikor Comenius megkezdte tanulmányi tanácsadói tevékenységét. Az iskola ebben az időszakban az ország legelső tanintézetei közé tartozott. Comenius távozásával új fejezet indult az iskola életében. Megkezdődtek a II. Rákóczi György halálát követő hányattatások; a diákok kiűzése, elbújdosása, a könyvtár szétszóratása, mint arról ugyancsak Makkai László számol be második tanulmányában. A debreceni, gyulafehérvári, majd gönci és kassai átmeneti szállás után a kuruc szabadságharc megindulásával kezdődhetett újra az élet, a tanítás az anyaiskolában.

Az 1703-1849 közötti évek történetét *Benda Kálmán* írta meg. Az 1781-es II. József kibocsátotta *Türelmi Rendelet* után nyíltak meg a sorompók az európai és hazai felvilágosodás eszméi előtt és ekkor áramlott szabadabb levegő az iskolába. Ettől kezdve a pataki skóla nagynevű tanáraival, híressé lett diákjaival, patrióta szellemével országszerte egyre növekvő tekintélyt vívott ki.

A főiskola újabb (1849–1919) és legújabb (1919–1952) korszakával *Barcza József* két tanulmánya foglalkozik. Részletesen kitér az 1850 utáni évekre, amikor az iskola elöljáróságának az autonómiáért, az iskola megmaradásáért az osztrák tanügyi hatóságokkal vívott harca egyben az egyház és az ország szabadságjogaiért folyt.

Makkai László, Benda Kálmán és Barcza József más kérdéseket vizsgált alapo-

sabban egy-egy korszakon belül, a bemutatott kor és tudósi egyéniségük jellegéből következően. Makkai az ortodoxok és puritánusok polémiáiba mélyed el. Tanulmánya így távlatot kap, összekapcsolja Patakot Erdéllyel és a protestáns Európa szellemi, társadalmi mozgalmaival. Erre a széles horizontra törekszik Benda Kálmán is, amikor a Türelmi Rendelet előzményeit és pataki hatását vizsgálja, összefüggésben a francia felvilágosodással és a jozefinizmussal. Az 1849 utáni évek történetét feldolgozó Barcza József írásaiban a levéltári kutatások eredményei, az új forrásanyagok feltárása kerül előtérbe, hogy segítségükkel bemutathassa azokat a nagy átalakulásokat, korszerű fejlesztéseket, amelyek a XIX. század közepétől kezdve szükségesek voltak, hogy a Kollégium megőrizhesse régi rangját.

A kötet többi tanulmánya az előzményeket világítja meg, egyes tárgyak oktatását kíséri végig, nagy tanáregyéniségeket mutat be, illetve a Kollégium nyomdájával, gyűjteményeivel és épületének történetével ismerteti meg az olvasót.

Szücs Jenő a későközépkori pataki plébániai iskola – mint modell – működését rekonstruálva vizsgálja az észak-magyarországi protestáns iskolázás feltételeinek kialakulását. A kor műveltségeszményének, a deákság képzettségének, világképének stb. ismertetésénél felhívja a figyelmet azokra a jelenségekre, amelyek már utaltak a nagy változások, pl. a reformáció beköszöntésére is.

Bakos József Comenius sárospataki éveit (1650–1654) Patakon keletkezett írásainak tükrében, a belőlük levonható politikai, pedagógiai következtetések levonásával jellemzi. Megállapítja, hogy Comenius működésében a pataki évek jelentősek voltak, jelentősebbek, mint az eddig köztudott volt.

T. Erdélyi Ilona tanulmánya azt vizsgálja, milyen szerepe volt a főiskolának Erdélyi János fejlődésében a Patakon töltött diákévek alatt, majd hogy Erdélyi miként vette ki részét íróként, tanárként, közigazgatóként 1851 és 1868 között a főiskola megtartásáért, megújításáért, szellemi központtá fejlesztéséért vívott küzdelemben.

Művelődés- és tudománytörténeti szempontból jelentős Koncz Sándor, ill. Czegle Imre tanulmánya. *Koncz Sándor* a filozófiai, teológiai irányzatok pataki képviselőinek, az 1703 és 1849 közötti korszak nagy tanárainak eszmerendszerét jellemzi, rövid életrajzukat is adva. *Czegle Imre* az 1849 utáni években méltatja – a kor művelődési viszonyaiba ágyazva – a teológiai, a bölcsészeti akadémia valamint a gimnázium tanárainak irodalmi munkásságát rövid életrajzzal és bibliográfiával.

Hörcsik Richárd a legújabb ásatások eredményeire támaszkodva rajzolja meg az első „iskola soroktól" kezdve a Kollégium történetét. A tudományos gyűjtemények, a Nagykönyvtár, a Levéltár, a Fizikai Múzeum, az Éremtár, a Természetrajzi Gyűjtemény, a Szépészeti és Régészeti Múzeum, valamint a Faluszeminárium gyűjteményegyüttes és az Adattár történetét *Szentimrei Mihály* követi végig a kezdetektől fogva. A háromszáz éves nyomda múltját, amelynek nagy szerepe volt abban, hogy a főiskola kiemelkedő szellemi eredményeket mutathatott fel, *Takács Béla* dolgozza fel és mutatja be.

A tanulmánykötet a szót szoros értelemben véve hiányt pótol, és alapos, új kutatásokra támaszkodó írásaival jelentős segítséget nyújt a főiskola történetének monografikus feldolgozásához, amelyre most, a hazai művelődéstörténeti kutatások újraindulásával, az érdeklődés növekedésével különösen nagy szükség lenne.

T. I.

Sebestyén Sándor: A Bartha Miklós Társaság. 1925–1944.
Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1981. 264 l.

A Bartha Miklós Társaság a Bethlen-rendszerrel szemben ellenzéki értelmiségi fiatalok szervezeteként 1925-ben alakult meg, és mint jelentéktelen, nacionalista, ellenforradalmi egyesület 1944-ben fejezte be működését. Fénykora 1927-től 1930 végéig tartott. A harmincas évtized derekán kibontakozó népi mozgalom egyik legfőbb előzménye volt. A mozgalom sok neves képviselőjének – köztük Kodolányi Jánosnak, Illyés Gyulának, Németh Lászlónak, Féja Gézának – világnézeti fejlődését, politikai tevékenységét, alkotói teljesítményét jelentősen befolyásolták a Társaság produktumai és akciói. A mozgalom ideológiájának számos eleme itt kapott először formát, s itt állt össze alakzatba – természetesen letisztulatlan állapotban, sokszor kezdetleges szinten, egyelőre némileg dilettáns módon. Mégis egy újfajta nemzettudat alakulását figyelhetjük meg cikkeikben, előadásaikban. A „barthás" értelmiség érdeklődése a parasztság felé fordult. Gondolkodásában nagy hangsúlyt kapott hazánk közép-európai helyzete. A Társaság rendezvényein és kiadványaiban radikális társadalmi és kultúrkritika körvonalai bontakoztak ki. Egyszersmind a bizonytalanság, tétovaság, idegenkedés jelei mutatkoztak „barthás" körökben a munkássággal, s főleg annak két vezető pártjával szemben. Társadalomjobbító, világmegváltó utópiák fogalmazódtak meg, s fölvetődtek a nemzetnek, főként a föld népének sorsproblémái: egyke, földtelenség, falusi nyomor. Leegyszerűsítés lenne azonban az ifjúsági egyesületet kizárólag a népi mozgalom előfutárának minősíteni. Olyan szocialista elmék, mint József Attila vagy Lakatos Péter Pál is tevékenyen részt vettek munkájában, s olyan későbbi „urbánusok" szellemi-közéleti pályája is itt indult, mint amilyennek a harmincas évek végén Fejtő Ferenc számított. Az urbánus–népi ellentét csírái persze már jelen voltak, de még korántsem volt éles választóvonal, amely az ellenzéki fiatal generációt két táborra osztotta a későbbiekben. Másrészt, a Bartha Miklós Társaság baloldali és jobboldali gondolkodású, (esetenként fasiszta beállítottságú, esetenként a forradalmi szocializmussal szimpatizáló) fiatalok közös szervezete volt, s ez a jellegzetesség, noha állandó kötélhúzás folyt a két oldal között, ha nem is mindvégig, de legalábbis 1933-ig jellemezte az egyesületet.

Sebestyén Sándor könyvében eseménytörténetet ír a Bartha Miklós Társaságról és – értékelve a szervezet működésének termékeit – egyúttal feltárja a parasztorientáció egymással sokszor ellentmondásban álló vezéreszméinek konglomerátumát. A húszas évek magyar társadalompolitikai térképének s ezen belül az ifjúsági értelmiségi mozgalmaknak az ismertetése után csak röviden foglalkozik a Társaság megalakulásával és történetének első éveivel. Az *Ifjú szívekben élek* c. nevezetes röpirat (1928) az első olyan esemény és teljesítmény, amelynek tárgyalására részletesen kitér. Ettől kezdve, feltárva az előzményeket, leírva a teljesítményeket, majd felvázolva azok fogadtatását, aprólékosan beszámol az 1927 és 1931 közötti fénykorról: előadói és vitaestekről, Ady-ünnepségekről, a BMT Értesítőjének számairól, a Magyar Föld-estről, a Társaság kongresszusáról, az Új Magyar Földben megjelent publikációkról, az Ifjúsági Parlament szervezéséről, a *Ki a faluba* c. röpiratról, stb. Rekonstruálja azt a folyamatot, amelynek következménye az 1930 őszén bekövetkezett válság, a baloldal kilépése volt. Az ezt követő években 1930 vége és 1933 eleje között történteket a szerző már csak vázlatosan ismerteti. A könyv zárófejezeteiben rövid kitekintést nyújt a Bartha Miklós Társa-

sággal többé-kevésbé rokon törekvésekről: a Wesselényi Reform Klubról, Bajcsy-Zsilinszky Endre „nemzeti radikalizmusáról". A Társaság 1933 és 1944 közötti tevékenységét pedig már csak néhány utalásszerű megjegyzésre méltatja.

A könyvet elsősorban a korszak kutatói forgathatják haszonnal, akiknek vannak tájékozódási pontjaik az adatbeli hibák fölismerésére, kiszűrésére, vannak kritériumaik az értelmezések és értékelések torzításainak helyesbítésére, van áttekintésük ahhoz, hogy kiigazítsák az aránybeli elrajzolásokat. Mert másrészt a kiadvány igen sok használható információt is nyújt, egészében bőséges, kiaknázható ismeretanyaggal szolgál.

Tverdota György

G. Sin Edit: Falu Tamás.
Pest megyei Művelődési Központ és Könyvtár, Szentendre, 1981. 114 l. + 14 l. képmelléklet. (Pest megyei téka 1.)

Új helytörténeti sorozat első darabjaként jelent meg az Ócsán élt és dolgozott költőről szóló kismonográfia, születésének 100. évfordulója alkalmából. A hosszú életet megélt költő életútjának rövid összefoglalása után a szerző előbb csendes hangú, finom, apró hangulatképek festésében bővelkedő költészetét jellemzi (első kötete 1900-ban, válogatott verseit tartalmazó utolsó kötete 1974-ben látott napvilágot). A költői forradalmaktól, változásoktól nem érintett versvilág jellegzetes formái a négy- és nyolcsoros, tiszta rímes, közérthető, többnyire csattanóval végződő, a természet szépségeit, a környezetet megéneklő költemények. Tizenegy regényt is írt Falu Tamás, szinte valamennyi a magyar kisvárosok légkörét, jellegzetes figuráit, kisszerű életét ábrázolja, s mint verseire, prózai műveire is illik az a megállapítás: „... egész életében ragaszkodott ahhoz, hogy az életből csak a szépet lássa és láttassa meg". Nem tartozik a huszadik századi próza élvonalába regénytermése, de a kortársi kritika elismeréssel méltatta műveit, népes olvasótábor kedvelte ezeket a könyveket. Sin Edit tárgyilagosan elemzi a műveket. A kötethez csatlakozó bibliográfia valamennyi Falu Tamás-írást és a Petőfi Múzeumban őrzött kiadatlan műveket is felsorolja, néhány jellegzetes képpel egészíti ki a kismonográfiát.

R. T. O.

Sipos Gyula: Akkor voltunk fiatalok...
Emlékezés Györffy-kollégistákra. Összeállította: Sipos Gyuláné Kováts Zsuzsa. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1981. 258 l.

Versek, visszaemlékezések, dokumentumok gyűjteménye ez a kötet. Egy megíratlan, vagy csak részben megírt mű szerkezete bontakozik ki a lapokon. Az 1940-ben megalakult Bolyai-kollégium, majd 1942-ben újjáalakult Györffy István Kollégium története. A harmincas évek közepén megindult társadalmi mozgások felhajtóereje adta meg a lehetőséget ennek a félszáz parasztfiatalnak, hogy nem is annyira a külső körül-

mények, hanem belső egymásratalálásuk segítségével kikerüljenek létük, származásuk béklyói közül.

Sipos Gyula részvevője, vezetője volt a kollégium munkájának. Írásaiból megismerhetjük, hogyan próbáltak egyensúlyozni a legalitás és illegalitás, a hivatalos és nem hivatalos Magyarország határvonalán. Mindennapi életük része volt az ütközés a hatalommal, környező társadalommal, egymással és saját magukkal is.

A közösség a változó történelmi viszonyokkal együtt fokozatosan átalakult. A kollégiumot a hatalom manipulációs céllal hozta létre. Először is ezzel kellett szembekerülniük autonómiájuk kivívása és megvédése érdekében. Ebből nő ki a másik oldal, a legális majd illegális politikai munka, végül az aktív ellenállás. Persze mindez a kor szűk lehetőségein belül. A Györffy István Kollégium létrejöttének igazi értelme a negyvenöt utáni eseményekben világlik ki. Végrehajtói lettek az új hatalom első intézkedéseinek és elindítói a legendás NÉKOSZ-mozgalomnak.

Sipos Gyula nemcsak krónikása az eseményeknek, hanem saját szellemi arculatát is rajzolja. Hogy milyen volt ez, jelzésére talán elegendő a véletlenszerű felsorolás, azoknak a neve, akikkel – többek között – a kollégisták kapcsolatba kerültek: Darvas József, Illyés Gyula, Erdei Ferenc, Mód Aladár, Nagy István, Balogh Edgár, Veres Péter, Dobi István, Féja Géza ...

Katona Imre József

Somogyi Pál: Kiderült az ég.
Emigrációs évek a Szovjetunióban. Életjel, Szabadka, 1979. 88 l. (Életjel Miniatűrök 32.)

A könyv fülszövegén olvasható: „Szociális irodalmunk (a jugoszláviai magyar irodalomról van szó – Sz. L.) kiemelkedő egyénisége a jelenleg Kaposváron élő Somogyi Pál. A Tanácsköztársaság bukása után szökött át Jugoszláviába, s itt élt egészen 1933 tavaszáig, amíg el nem kellett hagynia az országot. Ez alatt a tizenhárom év alatt a vajdasági magyar mozgalmi költészet és drámairodalom egyik vezető alakja lett. Agitatív versei éppúgy mint ugyanilyen jellegű életképei, mozgósító erejűek voltak, akárcsak valamivel később Laták István művei. Miután a hatóságok mint kommunistagyanús idegent kiutasították, Bécsen és Prágán át – a Vörös Segély révén – a Szovjetunióba ment, s ott ugyancsak tizenhárom évet töltött emigrációban."

A *Kiderült az ég* szerves folytatása a *Máglyá*nak (Egy életrajz vajdasági fejezetei; Szabadka, 1971.) és a Szovjetunióban töltött évekről tudósít. A könyvet fényképek egészítik ki.

Sz. L.

Sőni Pál: Írói arcélek.
Tanulmányok, kritikák, arcképvázlatok. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981. 251 l.

A közelmúltban meghalt romániai magyar irodalomtörténész könyvében huszonhat irodalomtörténeti jellegű dolgozat olvasható. Az írások többsége azonban csak kis megengedéssel nevezhető arcképvázlatnak, hiszen Sőni Pál hosszabb lélegzetű tanulmányai (*Áprily Lajos, Szántó György, Karácsony Benő, Ligeti Ernő*) mellé alkalmi írásait – kritikáit, recenzióit, kisportréit – is fölvette kötetébe, sokszor azzal a portrérajzolás felé törekvő módszerrel, hogy – egyazon íróról készült több kritikát egymás után sorolva – láttassa az életmű összetevőit, szakaszait. Kérdéses, az így alakított portré mutatja-e azt az ívet, összefüggéseiben az életpályát, amelyet tükröznie kellene, vagy inkább a kötetek mint önálló egységek szerepelnek. Megtévesztő a kötet tartalomjegyzéke is, mert csupán a *nevek* fölsorolásával azt sugallja, hogy – rövidebb-hosszabb – pályaképet adott közre a szerző, holott egy-egy „arckép" két-három – különböző időben írott – kritikát (recenziót) is magába foglal(hat).

Sőni Pál nem túl sikeres egyetemi tankönyve (*A romániai magyar irodalom története*, Bukarest, 1969.) után megjelentetett egy monográfiát (*Nagy István*) és több kötetet (regényt, novellákat s egy tanulmánygyűjteményt: *Avantgarde-sugárzás*, 1973.). Portréit, irodalomtörténeti arcképeit több szakmabeli vitatta. (Kántor Lajos és Láng Gusztáv irodalomtörténeti kézikönyvének épp az volt egyik érdeme, hogy a túlhaladott álláspontokat, nézeteket a „helyükre" tette.) Mindezeket előre kellett bocsátani, hogy közeledni tudjunk az *Írói arcélek*hez.

Nem vitás, ahol a rövid terjedelem nem akadályozza meg a tanulmányírót mondanivalója kifejtésében, ott részletekig pontos – mondjuk így: egyéni – véleményt kapunk. Összefoglalásai jobbára ilyenek, *Áprily Lajos, Szántó György.*

Sőni elemzéseit több helyről jövő véleményekkel is alátámasztja (Romain Rollandtól Szentimrei Jenőig és Illés Endréig). A *Karácsony Benő*-pályakép hasonló módszerrel íródott.

A két háború közötti erdélyi irodalomból „arcképpel" tiszteli meg *Tabéry Gézát*, *Ligeti Ernőt*, *Sipos Domokost*, *Kuncz Aladárt*, a jobbára e korszakban alkotott *Molter Károlyt*, *Szenczei Lászlót*, *Kemény Jánost*. (A *Kuncz Aladár*-portré a *Fekete kolostor* többszöri megközelítéséből-elemzéséből áll.) *Nagy István*ról írott tanulmánya, jóllehet ezt az írót ismeri a legmélyebben, talán a legheterogénebb; az öt rész megannyi közelítés: születésnapi köszöntő, az önéletírást (*Sáncalja, Ki a sánc alól, Hogyan tovább?*) és a novellistát (*A Boldog utcán túl*) elemző kritika, valamint a munkáskörnyezet hatását bizonyító „hozzászólás" (publicisztika) elegyedik benne. Könyveik szemlézése okán az alábbi írók kaptak még helyet a tanulmánykötetben: *Bartalis János* (Az, aki én voltam; A csillagok felé), *Szentimrei Jenő* (Városok, emberek), *Olosz Lajos* (Hattyúévek), *Kiss Jenő* (Idők, terek; A kő nem mozdul), *Székely János* (A hallgatás tornya), *Deák Tamás* (A forró sziget, Boldog verseny) és *Tóth István, Huszár Sándor, Simon Magda, Varró Ilona.*

Szakolczay Lajos

Sőtér István: Gyűrűk. Tanulmányok a XX. századról.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980. [1981] 698 l.

Ez a kötet voltaképpen egy trilógia harmadik kötete: a *Werthertől Szilveszterig* (1976), a *Félkör* (1979) és ez a mű közösen mutatja be az irodalomtörténészként, kritikusként, íróként is gondolkodó és érzékelő szerzőnek a nemzeti irodalomról és annak nemzetközi összefüggéseiről alkotott, évtizedekig érlelt, kikristályosított nézeteit. 1770-től 1900-ig tartó korszakot ível át az előző két kötet anyaga, századunk magyar irodalmáról szólnak e kötet tanulmányai. Mindhárom kötetet az a meggyőződés hatja át, hogy a korszerű irodalomtudománynak túl kell lépnie az önelvű, a nemzetit elszigetelten vizsgáló, hagyományos módszereken. A nemzeti irodalmat is a világirodalmi jelenségekkel való összehasonlító, egybevető elemzés láttathatja sokoldalúbban és pontosabban. Az első kötet a romantika korának, a romantikán inneni és túli magyar és európai irodalom kiemelkedő alkotásainak szentelt írásait, az összehasonlító irodalomtudományi módszerről kidolgozott, iskolateremtő elméletét, valamint Petőfi Sándor-tanulmányait tartalmazza. A *Félkör*ben a XIX. századról írott munkák olvashatók, köztük nagyjelentőségű Eötvös-, Széchenyi-, Arany-, Madách és Jókai-portréi, valamint a századvégi magyar írókat és világirodalmi kortársakat bemutató kisportréi. A *Gyűrűk*ről a bevezetőben Sőtér István azt írja: „...a 20. század szintézisének csak kísérletrészleteit nyújthatja", ezekből a részletekből, változatos műfajú írásokból azonban nagyon jellegzetes szellemi körkép rajzolódik ki. Az írások többsége önálló kötetként vagy folyóiratcikk, kötet-bevezető formájában megjelent, többségük nagy visszhangot váltott ki, pezsdítő hatást gyakorolt az irodalmi életre (pl. a *Négy nemzedék* című antológia, az *Apátlan nemzedék, Testvértelen nemzedék* c. cikkek, a Camus-értékelés stb.). A heves vitákra indító művekből mára irodalomtörténet lett, s az idő minden esetben Sőtér Istvánt igazolta. *Négy nemzedék* című antológiája (1948) pontosan, érzékenyen ismerte fel az élő költészet értékeit, ítéletei megbízhatóságáról győződhetünk meg a már régen várt újraközlésből. Az ebben közölt portrésorozat a kötet egyik legizgalmasabb ciklusa. A huszadik századi magyar irodalomtörténetírás nélkülözhetetlen alapmunkái közé tartoznak a Nyugat korszakairól és a Nyugat nagy alakjairól, egy-egy művükről írott tanulmányai. Ady, Babits, Kosztolányi, Krúdy, Móricz műveinek elemzésével bizonyítja azt a tételét, hogy a „fölismerés-fölfogás a kritikában ugyanaz, mint a megteremtés a művészetben". „A művek: személyiségek" – ez is alapvető tétele, s a velük való találkozásait rögzíti a kötet további ciklusaiban. A két világháború között induló nemzedékből Illyés Gyula, Szabó Lőrinc, Németh László, Kodolányi János, Illés Endre és Kardos László művei ihlették tanulmányírásra. Nagy érzelmi azonosulásról tanúskodó műelemzései közül kiemelkedik Németh László *Iszony*ának elemzése, amely nemcsak 1948-ban, hanem ma is mintája lehet a komplex műértelmezésnek. A legnagyobb magyar és európai regényírók között jelöli ki Németh László helyét, regényeinek poétikai, lélektani, morális és stiláris értékeit meggyőző módszerrel és írói beleérzéssel közvetíti. Azzal az állításával talán nem minden olvasója ért egyet, hogy a szépírót egyértelműen az esszéíró Németh László elé helyezi. Németh László tanulmányainak rangját természetesen felismerte már 1942-ben, amikor a Magyar Csillagban közölt kritikájában azt írta az új Németh László-kötetről, hogy „az új magyar irodalom egyik legfontosabb tanulmánygyűjteménye".

A gyűjtemény egyik legjelentősebb esszéje Szabó Lőrincnek, a sokáig mellőzött, meg nem értett költőnek szolgáltat elégtételt. Illyés Gyula úttörő tanulmányán kívül Sőtér István láttatja legkorábban (1962-ben) a sokoldalú életmű értékeit. *Tragikus nemzedék* című ciklusa Radnóti Miklósról, Szerb Antalról, Halász Gáborról és Hevesi Andrásról írott esszéit gyűjti egybe. A Nyugat harmadik nemzedékének alkotóiról *Testvértelen nemzedék* című emlékezetes írásában ad összefoglalást, közülük a legnagyobb elismeréssel és szeretettel Hajnal Anna és Rónay György munkásságát méltatja. A világirodalom nagyjai közül La Fontaine, Tolsztoj, Camus, Thomas Mann egy-egy művének irodalmunkkal való kapcsolatáról, jelentőségéről olvashatunk. *Olvasónaplók, jegyzetek* címen rövidebb kritikai írásai kerülnek egy ciklusba (köztük Babel, Révai Ady-könyve, Bóka László, Gáll István új regénye). Személyesebb hangú ciklusokat alkotnak a halotti beszédek és a színészekről, képzőművészekről szóló jegyzetek. Végül *Történet és elmélet* címen foglalta össze irodalomelméleti-komparatisztikai tanulmányait, melyek az előző köteteiben kezdett gondolatsorokat, módszertani útmutatásokat bővítik és teljesítik ki.

Korunk egyik nagy irodalomtudósa életművét méltóan reprezentálja ez a gazdag gyűjtemény.

R. Takács Olga

Szabó Béla: Nehéz búcsú.
Madách Könyv- és Lapkiadó n. v., Bratislava, 1981. 409 l.

Szabó Béla lírikus és regényíró (1906–1980) a felvidéki Nagymihályban született, szegény, tízgyermekes zsidó családban, apja tanítóként, ő maga szabóként kereste megélhetését. Írói pályája, amely az örök autodidakta jellegzetes, egyenetlen útját példázza, a csehszlovákiai magyar irodalom első korszakában, *Felszakadt gondolatok* (1928) c. verseskötetével indult, további három versfüzetével a nyomor és az éhezés költőjeként vált ismertté a harmincas években. Költészete jobbára csupán dokumentáris értékű, művét az érzelmi hitelű antikapitalizmus didaxisa és a kifejezés keresettsége egy szűk és naiv világszemlélet formailag tökéletlen lenyomatává teszi. Az autodidakta ösztönössége és az önkifejezés erős vágya jellemzi prózai munkáit is, amelyek bár vitathatatlan elkötelezettséggel és őszinteséggel, ám a művészi megformálásnak szinte teljes hiányával jelenítik meg a külvárosi proletár zsidóság, a kisebbség, illetve az alsóbb néprétegek nyomorát, saját szenvedéseit és hányódásait. *Nehéz búcsú* c. posztumusz könyve korábbi önéletrajzi műveinek (*Az élet peremén*, 1961; *56-os napló*, 1961; *Párizsi ceruzajegyzetek*, 1970.) sorát zárja: benne a gyermekkor, a szülői ház és Nagymihály világa, prágai, pozsonyi, kassai és budapesti jelenetek sokasága követi egymást a jelentéktelen részletek aprólékos rajzával és erős bőbeszédűséggel, szemléleti-társadalmi távlattalansággal. A kötet szerkesztetlen szövegét emlékezésrészletek, néhány vers, glossza, naplószerű betétek, feljegyzések, helyzetrajzok és megformálatlan nyersanyagok esetleges láncolata alkotja. A feljegyzések viszonylagos kronológiájának kezdőpontja 1929: az egymás mellé került szövegek az Antal Sándorral, Osvát Ernővel, Gaál Gábor Korunkjával, Zsolt Bélával, Hatvanyval, Kaczér Illéssel, Győry Dezsővel és másokkal létre-

jött kapcsolatokat idézik fel a Sarlóról és Balogh Edgárról írottak mellett. Külön szól a szerző József Attilához és költészetéhez fűződő viszonyáról s részletesebben Fábry Zoltánról, művéről és Stószról, érdemit és igazán személyeset, lényegit azonban róla sem mond. A kötet utolsó hányadában lelkes és őszinte kispublicisztikai írásokban vall többek közt Petőfi-élményéről, Petőfi pozsonyi szobrának viszontagságairól. A könyvet egy, a 70. születésnapon tett visszaemlékezés és egy újságinterjú zárja.

Csapody Miklós

Szabó Júlia: A magyar aktivizmus művészete 1915–1927.
Corvina Kiadó, Budapest, 1981. 247 l.

Több részlettanulmány után 1971-ben jelent meg az Akadémiai Kiadónál a művészettörténeti füzetsorozatban Szabó Júliának *A magyar aktivizmus története* című munkája. Újabb források és gyűjtemények feltárásával ezt az anyagot folytatja és rendszerezi a szerző.

Az előszóban felvázolja azokat a törekvéseket és eredményeket, amelyeket az ötvenes évek második felétől napjainkig tettek és elértek a mozgalom bemutatása érdekében. Könyvét tíz fejezetre tagolva tárgyalja az aktivizmus filozófiai és történeti hátterét. A mozgalom kezdeteit, szerepét a forradalmak korában, majd az emigrációban. Sort kerít a magyar aktivisták bécsi, berlini és moszkvai élményeinek és elméleteinek elemzésére. Végül az elmélet műfaji megvalósulásáról ír, és a mozgalom nemzetközi kapcsolatait, az aktivizmus műfaji gazdagságát érzékelteti. Az utolsó fejezetben a mozgalom széthullásáról és utóéletéről esik szó.

Mindegyik részt gazdag képanyag illusztrálja az avantgarde kiemelkedő alkotásaiból, szám szerint 38 színes és 263 fekete-fehér reprodukció.

Majd száz oldalt tesz ki a könyv végén álló *Függelék*, amely a válogatott bibliográfiát, képjegyzéket, névmutatót és az aktivizmus dokumentumait tartalmazza. Már nagyon régóta időszerű művet üdvözölhetünk ebben a teljességre törekvő kötetben.

B. Hajtó Zsófia

Miklós Szabolcsi: Attila József – Leben und Werk.
Akademie Verlag, Berlin, 1981. S. 200. – Aus dem Ungarischen übersetzt von Paul Kárpáti; fachwissenschaftliche Bearbeitung: Georg Lück. – Mit Bibliographie (Primärliteratur und Sekundärliteratur in ungarischer und deutscher Sprache. 188–198.)

József Attila születésének 75. évfordulója (1980) minden eddiginél gazdagabb termést hozott az irodalomtudományban. Az akadémián és a budapesti egyetemen előadássorozat zajlott le, tanulmánykötetekben és folyóiratokban számtalan cikk jelent meg a költőről. Teljesebb és mélyebb József Attila kép rajzolódott ki ezek nyomán, amelyet a mikrofilológia újonnan feltárt tényei éppúgy hitelesítenek, mint a proletárköltő és a létfilozófiai eszmélkedés találkozását elemző esszék.

A József Attila iránti figyelem messze túllépett határainkon; szerte a világon,

sok helyütt érezte a szellemi élet benső indítékú szükségét a teljesebb megismerésnek. Egyik dokumentuma ennek az a kismonográfia, amely Szabolcsi Miklós tollából jelent meg *Attila József – Leben und Werk* címmel a berlini Akademie Verlag-nál, impreszszuma szerint már 1981-ben. Stephan Hermlin bevezető szavaiban méltán állapítja meg: „József Attila meggyilkolt költők hosszú sorában áll előttünk, akik koruk társadalmának áldozataiként bizonyítják: a költészet nem békülhet meg ezzel a jelennel, s hogy a költészet mindig és mindenütt a jövőből előlegez egy szeletet, s hogy hontalansága majd csak a nagy »emberi haza« megalapításakor ér véget egykoron."

József Attila életművével a németül olvasók persze nem most ismerkednek először. Egyes verseit már jóval korábban lefordították; sokat tett megismertetéséért a Corvina Könyvkiadó három egymást követő kötete (1960; 1964; 1978). Ezekben egyre szélesülő körben vettek részt műfordítókként azok a költők, akiket megejtett József Attila költészete; hogy csak néhányukat említsük: Franz Fühmann, Peter Hacks, Heinz Kahlau, Günther Deicke; Max Zimmering, s újabban Annemarie Bostroem, Stefan Frommer, Ernst Jandl s még annyian mások. Stephan Hermlin már 1957-ben megjelent műfordításkötetében közöl József Attila verseiből; tevékeny részvételével jelent meg az *Ungarische Dichtung aus fünf Jahrhunderten* (1970), és az 1975-ös *Poesiealbum*, amely tovább szélesíti a bemutatott versek körét.

A költői hódítás útját lassabban követte az irodalomtörténet; az egykorú hazai német nyelvű polgári sajtó közleményei aligha jutottak el szélesebb körökhöz a határokon túlra. Az 1955-ös évforduló néhány cikke volt az első számottevő híradás, s a *Sinn und Form* 1959-es évfolyamában Szabolcsi Miklós tollából megjelent esszé közvetített lényegében elsőként teljesebb információt József Attiláról német nyelven. Ezt követte 1975-ben két esszéje, 1977-ben újabb tanulmánya gyűjteményes kötetekben. A jelenlegi monografikus bemutatás az időközben megjelent irodalomtörténetek, lexikonok által nyújtott ismereteken túl, s átfogó voltában azokat messze meghaladva, elsőrangú forrása lesz minden olyan munkának a jövőben, amely magyar forrás híján, költőnk életét és költői művét kívánja megközelíteni. A szerző eddig két monográfiát szentelt a József Attila-i mű induló és felívelő szakaszának; most tehát igen gazdaságos kompozícióra kényszerült, midőn 162 könyvlapon kívánt arányos és teljes képet rajzolni, életrajzot és kortörténetet adni, itthoni szemmel hűen követve és mégis „nagyvilágiul" érthető előadásban közvetítve József Attilát, s így eljutni ahhoz a hiteles következtetéshez, hogy költőnk a XX. századi modern líra világirodalmi rangú képviselője.

Módot talált arra is a szerző, hogy a legnagyobb verseket parányi esszék keretében elemezze, s ily módon érzékletessé tegye következtetéseit, midőn a népit és ősit a nagyvárosi modernséggel együttlátó költőt, a játékoskedvűt és a szívszorító félelmek tudóját, a konok racionalistát és a lélek homálybavesző tárnáiban bolyongót, a proletárok hű költőjét és a nembeli ember művész-reprezentánsát, a *Klárisok* tüneményét látó és az antifasizmus szavát kimondó költőt jellemzi.

A könyv jegyzetei a szükséges magyarázatokon túlmenően valóságos kis magyar kultúrtörténetet nyújtanak; József Attila primer- és szekunderirodalma jegyzékének olyannyira teljes a közlése, hogy emiatt a magyarul olvasó József Attila kutatóknak is keze ügyében tartandó kézikönyve lesz a kiadvány. A monográfiát Paul Kárpáti fordította németre, számos műfordító ültette át a verseket, s Georg Lück végezte a szakmai szerkesztést.

A József Attiláról Berlinben (NDK) megjelent kismonográfia értékes üzenetet küld a nagyvilágba a költőről, akinek életművét az irodalomtudomány változatlanul a jelenkori magyar költészet legélőbb hatású tradíciójának tekinti.

Illés László

Szász János: A hittől az eszméletig.
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981. 203 l.

A kötetben az utóbbi években írott elméleti kísérleteiből, filozófiai és irodalmi esszéiből, tanulmányértékű könyvkritikáiból gyűjtött össze 21 írást Szász János; kisterjedelmű, de nagy gondolati tömörségű vázlatainak jórésze szellemi arckép. Hit és eszmélet, remény és racionalitás kérdéseivel több írásban is foglalkozik, konkrét történeti folyamatban, gondolkodói életműben és filozófiai költeményben egyaránt vizsgálva a kiliazmus, messianizmus és voluntarizmus, remény és bizalom eszméjét és hatásait, a bölcseleti-vallási értelemben vett hittől az eszmélő tudatosság készenlétéig. Érzékeny írásban reflektál a 70-es évek romániai magyar irodalmi közéletében kialakult vitára, amely a sajátosság és egyetemesség körül folyt, s amelyet *Gáll Ernő* fejezett ki fogalmi nyelven a sajátosság méltóságának értékkategóriájában. A *Szövegek és körülmények* c. tanulmánykötet megjelenése kapcsán a romániai magyar művelődés nagykorúsodásáról, az irodalomközpontúságtól elszakadó elméletiség új értékeiről ír, számbavéve a főbb történeti előzményeket, Bretter György megállapításaival együtt. *A hittől az eszméletig* a negyvenes-ötvenes évek fordulójának főként irodalmi vetületű számbavételét adja, önvallomásos visszatekintésében saját maga és nemzedéke eszmefejlődését is érzékeltetve. Gáll Ernő személyiség- és magatartásalakulásának dokumentumát olvasva ugyanezt a folyamatot veszi elemzés alá, egy nyílt levelében pedig *Méliusz József* tanúságtétele és saját élettapasztalatai alapján tárja fel a kollektív bűnösség történeti-gondolati következményeit. Gáll *Pandora visszatérése* c. kötetéről írva a filozófus sajátosságkoncepciójának aktualitását méltatja, Descartes-nak *A módszerről* c. kötetéről szólva a szövegmagyarázó Tamás Gáspár Miklós törekvéseit értékeli, visszakapcsolva ezzel a *Szövegek és körülmények*hez.

Gondolatilag rendkívül jelentős teljesítmény Vörösmarty *Az emberek* c. filozófiai költeményének elemzése, amely történeti-ideológiai kontextusba illesztve vizsgálja a mű értékkategóriáit és erkölcsi üzenetét. Az *Arckép több nézetből* a régebbi és a huszadik századi Bethlen Gábor-kép alakulását vizsgálja, kiemelve az erkölcsfilozófiai mozzanatokat, a tragikum okai között a megkésettségre is felhíva a figyelmet. A kötet utolsó írása *Fazekas János* történelmi tanulmányainak és publicisztikai írásainak gyűjteményét méltatja.

Csapody Miklós

Szávai Géza: Szinopszis.
Albatrosz Könyvkiadó, Bukarest, 1981. 263 l.

Szávai Géza prózaíró és kritikus a Bukarestben megjelenő *A Hét* munkatársa; etikai alapozású és szilárd értékrendszerre mutató kritikusi tevékenységét a pártatlanságra való törekvés és a határozott ítéletalkotás jellemzi. *Méliusz Józsefről* írott monográfiájában (*Helyzettudat és irodalom.* Dacia, Kolozsvár, 1980.) az életmű és a romániai magyar irodalom kialakulása elvi-történeti kérdéseit vizsgálta, a *Szinopszis*ban pedig a hetvenes évek közepén írt kritikáiból gyűjtött össze több mint félszázat. A napi kritikát egyszerre tekinti műfajnak és programnak, olyan folyamatos, hosszútávú kísérletnek, amellyel felszámolhatja kritika és irodalomtörténetírás hamis ellentmondását. Kötete címe egyszerre jelzi módszerét – azt, hogy ítéleteit „vitathatatlanná elemzett tényekre" alapozza –, s azt is, hogy a könyv a hetvenes évek romániai magyar irodalmi termésének szinte teljes áttekintését adja. Az első fejezet verseskönyvek között tallóz; *Kányádi Sándor, Szilágyi Domokos, Hervay Gizella, Palocsay Zsigmond, Tóth István, Soltész József, Horváth István, Szőcs Géza, Markó Béla* köteteiről, gyerekkönyvekről és a *Varázslataink*-antológiáról mond egyértelmű véleményt, a második pedig a műfordítás köréből választja témáit (Zaharia Stancu – Szemlér Ferenc; Eugen Jebeleanu – Király László; Caragiale – Deák Tamás; Bodor Pál). *Az epika lehetőségei* c. fejezetben nemcsak az egyes művek „átvilágítására" vállalkozik, hanem a prózafejlődés lehetséges útjainak jelzésére is (*Deák Tamás, Bodor Pál, Székely János, Szilágyi István, P. Lengyel József, Kiss János, Herédi Gusztáv, Hornyák József, Lászlóffy Aladár, Páskándi Géza, Györffy Kálmán, Soltész József* és mások). Külön fejezetet szentel az emlékiratirodalom, az önéletrajzi fogantatású szépprózа (*Méliusz, Szilágyi András, Szabó Gyula, Földes Mária, Kádár János, Köntös-Szabó Zoltán, Szemlér*) műveinek is. Terjedelmesebb írásban néz szembe *Gaál Gábor* örökségével, vallomásszerűen idézve fel a Korunk szerkesztőjének az etikum elsődlegessége tekintetében a Németh Lászlóéval egybehangzó tanítását. Szávai kemény hangon mond bírálatot *Kormos Gyula, Robotos Imre* és *Kötő József* irodalomtörténeti munkáiról, s azokat a vitairatait is közli, amelyek *Veress Dániel, Bálint Tibor* művei nyomán rendkívül éles polémiákhoz vezettek. Ilyen írása volt a szerzőnek *A népszerű Jókai* és a *Jegyzet az illusztráló történelmi drámáról és kötelességéről* című, amely a történetiség példázatosságán túli irodalmi, művészi értékek számonkérését sürgette. A könyv függelékében egy interjú és egy körkérdésre adott rövidebb nyilatkozat áll, amelyekben a szerző közvetlenül vall kritikai törekvéseiről, elveiről és terveiről. Véleménye szerint a jelenlegi romániai magyar irodalomkritikának rendkívüli lehetőségei vannak: „olyan elméleti felkészültséggel rendelkező fiatalok jelentkeztek, akiknek értékítéletében szükségszerűen csökkennie kell az impresszió- és személyes rokon- vagy ellenszenvmennyiségnek. Ahol a gondolkodás igénye hódít, ott a szellemi élet tisztulását üdvözölhetjük."

Csapody Miklós

100 %. A KMP legális folyóirata. 1927–1930.
Szerkesztette Lackó Mihály. Tamás Aladár előszavával. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981. 311 l.

A 100 % a KMP legális folyóirata – pontosabban: évi tíz alkalommal megjelenő röpirata – volt. Első száma 1927. aug. 15-én, az utolsó 1930. jún. második felében jelent meg. A lap irányvonalát a KMP Külföldi Bizottsága jelölte ki. A párt Bécsben tartózkodó vezetőivel: Kun Bélával, Landler Jenővel, Lukács Györggyel, Lándor Bélával a szerkesztő, Tamás Aladár közvetlen kapcsolatot is fönntartott és közvetítők révén is érintkezésben volt. A szemle jellegadó cikkei döntő többségükben Bécsből és Moszkvából érkeztek. Szerzőik között pl. sűrűn szerepelt Kun Béla, Lukács György, Révai József – természetesen álnéven. A 100 % tehát a 19-es magyar kommunista emigráció magyarországi szócsöve volt.

A lap a Bethlen-konszolidáció utolsó órájában született. Ekkor hirdette meg a kultuszminiszter a neonacionalizmus kultúrpolitikáját. Hamarosan kirobbant a nagy gazdasági világválság. Az új szovjet állam túlélte az első évek megrázkódtatásait. Erre a történelmi pillanatra vonatkozó megállapításaikat, s a belőle kiinduló programjaikat fejtették ki az emigráns és a hazai kommunisták a 100 % lapjain.

Ezek az írások egy nagy történelmi illúzió: az új magyar Tanácsköztársaság napirendre tűzésének dokumentumai. Politikai helyzetelemzések, recenziók, költemények, vitacikkek, ismertetések gondolatmenetét az a meggyőződés irányítja, hogy a kapitalizmus válságának végső szakaszába lépett, az osztályharc élesedik, a tömegek elégedetlensége növekszik, forradalmi helyzet van kialakulóban. A szociáldemokráciát, mivel osztálybékére törekszik a polgársággal, szociálfasizmussal vádolják meg. A parasztorientációt tévelygésnek minősítik. Leszámolnak a mozgalmi frakciókkal, különösen élesen – mint trockistákkal – fordulnak szembe Kassák Munka-körével. A jelen polgári kultúráját halottnak nyilvánítják. Ebben a szellemben tárgyalják a munkásmozgalom történeti kérdéseit, a marxizmus elvontabb problémáit is. Persze a problematikus helyzetelemzések, a tévesztett célkitűzés nem feledtethetik, hogy túlnyomóan súlyos történeti tapasztalatokkal rendelkező, módszeresen gondolkodó, a marxizmus kérdéseiben jártas, jólértesült, nagy formátumú hivatásos forradalmárok a cikkek szerzői. Kritikájuk magva gyakran indokolt, szellemi fölényük valóságos.

A Magvető kiadásában megjelent antológia 1964 óta immár negyedik válogatás a folyóirat anyagából. A kiadvány első látásra is sokban különbözik a megelőzőktől. Ezt is Tamás Aladár apologetikus szellemű bevezetője nyitja, de tömören, mindössze 7 oldalon, szemben pl. az 1974-es kiadással, amelyet a volt szerkesztő 130 oldalas előszava vezetett be. Másrészt a negyedik antológia szerkesztője, Lackó Mihály lemondott az írások korábban szokásos mesterkélt és zavaró műfaji, illetve tematikus csoportosításáról, s a kötet rendezése során a cikkek megjelenésének időrendjét vette figyelembe. A válogatás általában szerencsés. Alig 1-2 verset mutat be, de ezek is elmaradhattak volna: a 100 %-ban közölt költemények döntő többsége ma már nem sokat mond. A novellaanyagot – amely többek között Nagy Lajos, Isaac Babel, Barta Sándor, Ilja Ehrenburg jóvoltából sokkal színvonalasabb – Nagy Lajos Napirendje reprezentálja. Nagyon jól végigkövethető a Kassák-csoport elleni támadás-sorozat, s a lap parasztkérdéssel kapcsolatos álláspontjainak alakulása. Helyes választás volt a pszichoanalízis 100 %-

os megítélését szemléltető dokumentum közlése. Korhűség és kultúrtörténeti jelentőség voltak a válogatás szempontjai. Úgy véljük, bátrabban lehetett volna a kultúrtörténeti jelentőségű cikkeket előtérbe helyezni, ezek ugyanis egyúttal kortörténeti érdekességű dokumentumok is. Így elmaradhatott volna jónéhány recenzió és helyet kaphattak volna pl. a Lassalle, Mehring, Kautzky, Bernstein-értékelések. A kötet azonban így is igen jól használható dokumentumgyűjtemény a korszak kutatói számára.

Tverdota György

Széchenyi István: Közjóra való törekedések.
Szerkesztette: Benkő Samu. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981. 340 l. (Téka)

Karcsú kötet: válogatás Széchenyi István munkáiból. A legnagyobb magyar életműve roppant terjedelmes – csupán az MTA Kézirattárában található Széchenyi-kéziratok katalógusa is vaskos könyv –, természetes tehát, hogy koronként újabb és újabb válogatásban az életmű fő gondolati és eszmei vonulatait kirajzoló, megvilágító gyűjtemény kerüljön az olvasók kezébe. A szerkesztő Benkő Samu e munkája kísérlet: mai olvasók számára egy korszerű Széchenyi-kép megrajzolása. Az életmű egészéből válogat, de határozottan más hangsúlyok alapján, mint a korábbi hasonló kísérlet szerkesztője, Szekfű Gyula. (A mai Széchenyi Bp. 1935.) Szekfű elsősorban az építő Széchenyi életművét emeli ki, a reformert a forradalom ellenében; Benkő Samu a Hitelből válogat leghangsúlyosabban, a gróf reformtevékenységében is a kezdeményezés teremtő forradalmiságát tudatosítva. E kötetben nyomatékkal tárulkozik fel a magánember Széchenyi: levelek, naplórészletek idézik fel alakját, gondolatait, érzelmeit. Fontos részleteket olvashatunk Széchenyi 1848-ban s a következő évtizedben írott munkáiból s hangsúlyos, középponti gondolata e válogatásnak Széchenyi közjóra törekedő magatartása, a közösségi érdek etikus jelenléte a legnagyobb magyar gondolkodásában. A magyar nyelv és nemzetiség kérdése – az 1842-es akadémiai beszéd terjedelmes idézésével s a más művekből kiemelt, vonatkozó idézetekkel – szintén erős hangsúlyt kap Benkő Samu gyűjteményében. S természetes elfogultsággal az Erdéllyel kapcsolatos Széchenyi-megjegyzések, így az 1821-ben írott erdélyi útinapló, amely majdnem teljes terjedelmében olvasható a kötetben. Hasonlóan gazdagon válogatott részleteket olvashatunk Széchenyi 1834-es bukaresti útjáról írott jegyzeteiből. (Talán szerencsés lett volna Széchenyi más irányú utazásairól fennmaradt naplóanyagából is válogatni. Az erdélyi Bölöni Sándorhoz írott levél bár érdekes dokumentum, de itt magányosan árválkodik a Stadium s a Kelet népe részlet között.)

Hasznos breviárium e könyvecske, közkézenforgóvá, olvasottá teheti Széchenyi műveinek részleteit. A külső körülmények szorítása következtében a kötetbe került tengernyi szövegcsonkítás, a mondatok közben is gyakorta előforduló jelzés: (...) azonban időnként az eredeti sokrétű gondolat megismerését, megértését teszi lehetetlenné. A válogatás mint műfaj eleve korlátozott kép, de művekből és részletekből elevenebb és tartalmasabb, igazabb Széchenyi-arcképet lehet összeállítani, mint töredékekből, szövegtörmelékekből.

Értékes breviárium Benkő Samu gondos filológiával, gazdagon jegyzetelt Széchenyi-kötete: 1981-ben így olvassák, így tudják olvasni Erdélyben a legnagyobb magyar gondolatait.

Sz. G.

Széchenyi István: A Magyar Akadémia körül.
Előszó és jegyzetek: Szigethy Gábor. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981. 70 l. (Gondolkodó magyarok)

Széchenyi István 1842. november 27-én az Akadémián mondott elnöki megnyitó beszédet, amelyben a túl erős magyarosítás következményeiről és káráról beszélt. A több mint kétórás előadásnak éles visszhangja támadt. Széchenyit a pánszláv gondolat terjesztőjeként és Bécs ügynökeként emlegették.

A mostani közlés elősegíti a megismerésen túl a reális értékelést is. A jegyzetek külön érdekessége, hogy közli az 1840. VI. törvénycikkelyt a magyar nyelvről, amelyre Széchenyi is hivatkozott.

N. S. K.

Szekér Endre: Érték és írás.
Tanulmányok, jegyzetek Hatvani Dániel előszavával. Kecskemét, 1981. 282 l. (Forrás Könyvek).

A kecskeméti Forrás című folyóirat főszerkesztőhelyettese különböző folyóiratokban, antológiákban megjelent írásait gyűjtötte egybe. A három ciklusba rendezett anyag első része klasszikusokról és kortársakról szóló hosszabb tanulmányait, interjúit tartalmazza (József Attila, Radnóti Miklós, Illyés Gyula, Németh László, Herceg János, Vajthó László, Weöres Sándor, Illés Endre, Benedek Marcell,Tornai József, Buda Ferenc és Balázs József munkásságáról, illetve egyes műveiről, alakjairól): a Líráról, szociográfiáról, írókról című ciklus a szociográfia, a modern líra nyelve, az olvasás és az ifjúsági irodalom témakörét öleli fel. Végül a kortárs írók könyveiről szóló kritikák a Könyvekről, írókról cikluscím alatt sorakoznak: Füst Milán verseitől Fehér Ferenc kötetéig, Orosz László Berzsenyi-monográfiájáig több műfaj, több nemzedék keltette fel Szekér Endre érdeklődését. Az egész köteten végigvonul a szerző Nyugat-hagyományok iránti tisztelete, a népi irodalom értékeinek mértékül való elfogadása, valamint a határon túli magyar irodalom (elsősorban jugoszláviai szerzők és Sütő András életműve) iránti megbecsülés.

A kötet legfőbb érdeme, hogy körültekintően, nagy tárgyismerettel, a magyar esszé hagyományaihoz hű, világos nyelven folytatja az értékek tudatosításának, a vállalt eszmények terjesztésének nemes munkáját.

R. Takács Olga

Szeli István: Történő történelem.
Tanulmányok, kritikák, cikkek. Válogatta és a jegyzeteket írta Hornyik Miklós. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1981. 375 l.

A jugoszláviai magyar irodalomtörténész és professzor így látja írásainak gyűjteményét: „Ez a könyv a benne közölt, Sinkó Ervinről szóló emlékezésből kapta a címét. Azt sugalmazza, hogy a múlt sohasem zárulhat le véglegesen, s a róla szóló könyvnek a fedőlapjai sem kezdetet vagy véget jeleznek." Szerényen „feljegyzéseknek" mondja írásait, melyekben „a szerző többnyire irodalmi és közéleti eseményekre reflektált." A könyv szerkesztője, Hornyik Miklós hagyta ezt az életművet a „történő történelem" izgalmasságával rendeződni, csak a nagyobb egységeket – fejezeteket – jelölte ki, melyekben a nyelvért, irodalomért, társadalmi megújulásért folytatott harc, a „kis" és „nagy" ügyeket egyformán fontosnak tekintve, tükröződik. Az itt közölt tanulmányok, cikkek korábban előadásként hangzottak el vagy különféle lapokban (*Magyar Szó, 7 Nap*), folyóiratokban és egyéb kiadványokban (Üzenet, Új Symposion, Híd, A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei, Zentai Füzetek, Rukovet, Helikon, Nyelvünk és Kultúránk stb.) jelentek meg. Az irodalomtörténész nem nagyon javított a szövegeken, így egyik-másik írása az élmény hevét, a születés körülményeit is magán viseli. Szeli István most közreadott írásainak nagy részében a „mozgó esztétikát" műveli; erre késztethette a gyakori újságforma – szélesebb olvasóközönséghez kívánt szólni –, s ami evvel együtt jár: a megszabott terjedelem is.

A tanulmánykötet az alábbi fejezeteket tartalmazza: *Rousseau-tól Herderig* (középpontjában a *Hajnóczy Szerémségben* – a szerző doktori szigorlatának expozéja (1962) – valamint *A kororomantika nyelvszemlélete*); *Évfordulók* (Csokonai Vitéz Mihály, Berzsenyi, Petőfi, Arany János); *Irodalmunk alakulástörténete* (*Szenteleky irodalomszemlélete, A negyvenes évek, A Híd a háború után*); az *Irodalmi alkalmak* jobbára könyvkritikákat (Herceg János, Szirmai Károly, Juhász Géza, Csépe Imre, Fehér Ferenc, Ács Károly, Pap József, B. Szabó György, Bori Imre, Tolnai Ottó, Bosnyák István stb. műveiről) gyűjt egybe, de portrét ad Bori Imréről, Debreczeni Józsefről s a „zentai" Majtényi Mihályról is. A *Műalkotások és eszmeiség* többek közt Harsányi Zsolt, Oskar Davičo, Németh László, Ivan Cankar egy-egy regényét elemzi, a *Nyelv és társadalom* különféle nyelvművelési és nyelvhelyességi cikkek (*A hibrid nyelv ellen, Szervezett nyelvápolás*) tárháza. A *Közéleti napló*ban a Magyar Tanszék, a Hungarológiai Intézet tevékenységéről, az oktatásügyről és különféle szervezési, tudománypolitikai kérdésekről esik szó. A *Megemlékezések* cikkei arra keresnek feleletet, hogy miképp kell a tudósnak és a társadalomnak B. Szabó György (1920–1963), Sinkó Ervin (1898–1967), Majtényi Károly (1901–1974) és Gál László (1902–1975) örökségével sáfárkodnia.

Noha Szeli Istvánnak minden megnyilatkozása, még a legkisebb terjedelmű is, érdekes – egyszemélyben nyelvművelő és professzor, szakembere a komparatisztikának, a délszláv irodalmaknak –, ezúttal a jugoszláviai magyar irodalomról kialakult képét vizsgáljuk meg részletesebben. Úgy látja, hogy „a háború előtti jugoszláviai magyar irodalom kisebbségi irodalom volt", melyet „az erők összefogásának a szándéka hívott létre, egy más kultúrához való tartozás tudata és a megváltozott viszonyokkal szembeni opponálás táplálta". Ez a „sziget irodalom" szándékosan sáncolta el magát azoktól a

körülményektől, befolyásoktól, amelyektől egzisztenciáját veszélyeztetve látta. Szenteleky – így Szeli – vitathatatlan érdemeket szerzett, mint irodalomszervező és teremtő egyéniség, de a „kisebbségi komplexust sohasem küzdhette le magában".

A két világháború közötti mozgalmak ha nem teremtettek is erős sodrású irodalmi életet, biztosították az irodalom és a kultúra folyamatosságát. Érthető, hogy a háború utáni évek fejlődése a Híd által képviselt radikális irányzatnak kedvezett. Noha az 1945-49 közötti időszakban csak tíz magyar szépirodalmi mű jelent meg, a fejlődést nem lehetett tovább föltartóztatni. Sinkó Ervin, B. Szabó György s a középnemzedék, majd – 1960 körül – a ma már szintén középkorúaknak mondható legfiatalabbak alakítottak, hagytak valamelyest nyomot a vajdasági írás arculatán. Szeli István ha nem is mindenben ért egyet egy-egy alkotóval, hatalmas vonulatot lát, melynek biztos láncszeme öreg és fiatal.

Könyvkritikáiban ott a pedagógus: inkább megért, mint elemez, hagyja az olvasmányélményt magán keresztül átömölni. A *Perpatvar íróéknál* (1962) arról az áldatlan állapotról beszél, mely nemzedékeket választ el egymástól, holott az írónak – lettlégyen öreg vagy fiatal – az értéket, egymás értékeit el kellene ismerni. Az Új Symposion indulása előtti időkről szóló írás egyben látlelet is: egy hangulat, egy erőket megosztó irodalmi „csetepaté" szociológiai fölmérése.

A tanulmányíró jól érti, noha nem áll annyira közel hozzá, a jugoszláviai modern verset is. Pap József *Rés* című kötetét ismertetve a „díszt kerülő puritánságra" hívja föl az olvasó figyelmét, Tolnai Ottónál (*Sirálymellcsont*) azt a fejlődést nyugtázza, mely egy különleges poézis kialakításához vezetett, „amelyben a kifejezés, az ábrázolás és a lírai önleleplezés egysége már szinte matematikai szigorral valósul meg".

Külön fejezetet érdemelne az irodalompolitikus, a nevelő, a tanár, a Hungarológiai Intézet vezetője. Szeli tudja, hogy milyen környezetben él, viszonylataival: jogaival és kötelességeivel szémot vet, s az idő parancsa szerint cselekszik. Etikája nem hagyja, hogy a „történő történelem" csak úgy elsuhanjon fölötte, avval is hogy ír, közérdeket szolgál.

Szakolczay Lajos

Szepes Erika – Szerdahelyi István: Verstan.
Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1981. 598 l.

Hiánypótló munkát adott közre a Gondolat Könyvkiadó; Horváth János 1951-es *Rendszeres magyar verstan*a óta csak annak 1959-ben megjelent második kiadása állt az érdeklődők rendelkezésére (eltekintve természetesen a szakkiadványokban elszórtan fellelhető, e tárgykörbe tartozó tanulmányoktól), amíg az eltelt csaknem huszonöt esztendő alatt a forgalomból az is el nem tűnt.

A *Verstan* nagyot vállal: megkísérli összefogni nem csupán az összes ismert európai versformát, de integrálni igyekszik az arab, az indiai, a kínai, a török és a japán költészet formakincsét is, hogy a *mi a vers?* kérdésére megfelelhessen, s hogy kialakíthasson egy olyan rendszert, amelyben a világlíra valamennyi kora, irányzata, formája és eszközkészlete a helyére kerül. E cél elérése érdekében a szerzőknek igen pontos és sza-

batos definícióból kell kiindulniuk, amely ekként fogalmazódik meg: a vers *olyan szöveg, amelyben a nyelv kifejezési síkjának építőelemei a szótagok szintjéig lehatolva ritmikusan rendezettek.* Ebből a meghatározásból számos megszorítás következik. Elsősorban az, hogy ki kell rekeszteni a vizsgálódás köréből minden nem szótagszinten ritmikus műalkotást, köztük a prózaverset, a szabadverset és a képverset (ezeket, némileg mesterséges különválasztással a költészet tárgykörébe sorolják, nyitva hagyva a kérdést: hogyan viszonyul egymáshoz vers és költészet), másrészt hogy versként kell kezelni minden olyan epikai vagy drámai művet, amelynek a szövege ezt a definíciót kielégíti (pl. Shakespeare, Rostand, Madách).

Mindezen, a tárgyából s e tárgy megközelítési módjából adódó ellentmondások azt is jelzik, hogy a *Verstan* (összefoglaló igénye mellett, avagy éppen ebből adódóan) egyben vitairat is; miközben megpróbálja a maga által preferált rendszer kiépítését és érvényesítését, rendre szemben találja magát a vele ellentétes vagy tőle árnyalatokban eltérő nézetekkel, elméletekkel. A szerzőpáros az ütközést, a vitát sohasem kerüli ki. Így aztán ez a könyv némileg többé, mássá is válik, mint egy poétikai szakmunka – számos esetben vitára ingerel és állásfoglalásra késztet, miközben az ismeretterjesztés funkcióját is betölti.

A verstani alapismereteket tartalmazó nulladik, valamint a verstani alapfogalmakat magába foglaló első fejezet után (ez utóbbi tárgyalja a fentebb említett kérdéseket, ekként ez a könyv leginkább teoretikus szakasza) következnek az egyes verselési módokat rendszerbe foglaló fejezetek. Az időmértékes verselést tárgyaló 2. sajátossága, hogy a görög-római típusok mellett ennek modulációit is bemutatja (különös figyelmet szentelve a magyar változatoknak), és hogy kitekint az arab és az indiai időmértékes formák felé is. A hangsúlyos verseléssel foglalkozó 3. fejezet egyik legérdekesebb vonása az, hogy az ütemhangsúlyos verselésnek „magyar nemzeti versidomként" való felfogását tagadja, bizonyítván, hogy ez a forma épp úgy fellelhető a francia, mint az örmény vagy a cseh költészetben. Az ezt követő két fejezet lényegét tekintve – europid műveltségünket alapul véve – kuriózumokat tartalmaz. A szótaghanglejtéses és a szótagszámláló verselés ugyanis elsősorban a kínai, a japán és a török költészetet jellemzi. Az utolsó, 6. fejezet az ún. keresztezett verselési formákról íródott. Elsősorban a modern költészet szempontjából érdekes, hiszen a világlíra tágulása, a különböző versformák (kifejezőeszközök) szimultán jelenléte ennek a századnak az irodalmára jellemző. A *Verstan* nem tartja feladatának valamennyi variáció számbavételét, joggal. Ezért elsősorban a latin költészeti hagyomány továbbélésével foglalkozik, és azzal sem igazán számottevő terjedelemben, különös tekintettel azonban a magyar szimultán verselésre.

Nagy erénye ennek a munkának az, hogy a legkülönbözőbb olvasói rétegek számára hasznosítható. Felépítése többsíkú, és ez a többsíkúság még tipográfiailag is elválik egymástól. A folyamatos olvashatóságot szolgálja, hogy az idézetek és hivatkozások túlnyomó többsége szövegközi, nem pedig jegyzet formájú; hogy a többszöri magyarázat ellenére a gyakorta előforduló jeleket a szerzők külön is összegyűjtötték s megmagyarázták; s hogy a tanulmányt kimerítő tárgymutató zárja le. A felhasznált irodalom jegyzéke érzékelteti a bőséges és szerteágazó kutatási és vonatkozási alapot, e helyt kritikai megjegyzésünk csak annyi lehet, hogy egyes szerzőknél nem konkrét műveket, hanem gyűjteményes köteteket vettek fel a bibliográfiába (ld. Németh László).

Mányoki Endre

Szigeti Jenő: „És emlékezzél meg az útról…"
Tanulmányok a magyarországi szabadegyházak történetéből. Szabadegyházak Tanácsa, Budapest, 1981. 291 l.

A múlt század derekától nyugat-európai és észak-amerikai minták nyomán Magyarországon is jelentkező protestáns jellegű vallásos szekták jelentősebbjei szinte kivétel nélkül kisegyházzá szerveződtek az elmúlt két-három évtized folyamán, és jelenleg a magyarországi Szabad Egyházak Tanácsába tömörülnek. A szerző a H. N. Adventista Egyház lelkésze, a Szabad Egyházak Tanácsa lelkészképző intézményének tanára, könyvének alcímében megjelölt tárgyon belül azt kutatja, hogy a kisegyházak kialakulása és léte miként illeszkedik a magyarországi protestantizmus általános történetébe. A közreadott 18 tanulmány terjedelemre, témára és a mondandó súlyára nézve változatos gyűjteményt képvisel. Többségében igen alapos munkáról valló anyag- és adatfeltáró írások, de akadnak köztük kifejezetten elméleti igényűek is, mint például a záró tanulmány, mely a szektaképződés és a kisegyházak keletkezése között kísérli meg a különbségtételt.

Szigeti Jenő az adventisták, a baptisták, a nazarénusok, a methodisták és a pünkösdi mozgalom történetének mozzanataival foglalkozik tanulmányainak nagyobb részében. Kutatásainak egyik fő érdeklődési területe a népies vallásos olvasmányok kérdésköre, melynek jelentékeny irodalomtörténeti vonatkozásai vannak. Ebből a szempontból a kötet egyik kiemelkedő írása Milton *Elveszett paradicsom*ának magyarországi fordításairól és arról szól, hogy az eposz miként lett a különböző protestáns felekezetek körében népszerű vallásos olvasmány. Hasonló a tárgya annak a dolgozatnak is, melyet a szerző a magyar pietizmus egyik előfutára, Pápai Páriz Imre *Keskeny út* című művéről, illetőleg annak múlt század végi békési baptista változatú kiadásáról írt. (Az első kiadás 1647-ben Utrechtben jelent meg.) A harmadik tanulmány, mely a népszerű vallásos olvasmányokkal foglalkozik, az első magyarul kiadott adventista könyv, E. G. White *Jézushoz vezető út* című világszerte elterjedt művének fordítástörténetét tárja fel (megjelent 1894-ben). Irodalomtörténeti vonatkozásúak még a kötetben az előbb kéziratos, majd kinyomtatott nazarénus énekeskönyvvel, a vándor bibliaárusokkal és *Móricz Zsigmond* adventista tárgyú novellájának forrásaival (*Mikor a kövek is megszólalnak*) foglalkozó írások. Egy rövidebb tanulmány annak az adventista lelkésznek állít emléket szépirodalmi források és személyes beszámolók alapján, aki az üldöztetés idején *Peterdi Andor* költőt segítette.

Végül az egyháztörténeti és az irodalomtörténeti vonatkozások mellett a kötet tanulmányainak egy része néprajzi érdekű is. Minthogy a kisegyházak híveinek többsége a legutóbbi időkig a parasztság soraiból került ki, történetük eddig alig kutatott fejezetei a magyar parasztság újkori életének dokumentumai is.

Kósa László

Sziklai László: Lukács és a fasizmus kora.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981. 179 l. (Gyorsuló idő)

Sziklai László könyve két tanulmányt tartalmaz: *Az újabb német filozófia kritikája* és a *Lukács és kora (1930–1945)* című̈eket. Mint a kötet- és tanulmánycímekből is világosan látható, Sziklai Lukácsnak azt az elméleti korszakát igyekszik feltérképezni, mely talán a legkevésbé ismert vagy éppenséggel a leginkább félreismert: a filozófus szovjetunióbeli emigrációs éveinek – 2 éves berlini megszakítással (1931–33) – elméleti és gyakorlati eredményeit teszi vizsgálat tárgyává. (Itt említjük meg, hogy a 15 év áttekintését igen jól segíti Lukács György: *Esztétikai írások 1930–1945* címmel megjelent gyűjteménye, melyet szintén Sziklai László szerkesztett; Kossuth, 1982.)

Az első tanulmány Lukácsnak a fasizmushoz való viszonyát vázolja; pontosabban, antifasizmusából adódó témaválasztásait. Többek közt két kiadatlan kézirat alapján: *Hogyan keletkezett a fasiszta filozófia Németországban?* és a *Hogyan vált Németország a reakciós ideológia központjává?* Sziklai fölrajzolja Lukácsnak azt a fejlődési folyamatát, mely egy eléggé merev állásponttól – fasizmus *vagy* bolsevizmus – egy szélesebb szempontú antifasizmus – fasizmus vagy *demokrácia* – kialakításához vezetett, mely egyben azt is jelentette, hogy a korábban történelmietlen „*minden* idealizmus, *minden* irracionalizmus, *minden* hit valamely mítoszban a fasiszta út választása" – jellegű nézetei a német filozófiával, de egyáltalán kultúrával kapcsolatban egyre inkább történelmi megalapozottságúak, s így természetesen kevésbé dogmatikusak és politikacentrikusak lesznek.

A másik tanulmány gyakorlatilag hasonló kérdéseket feszeget, de részben átfogóbban, részben bizonyos hangsúlymódosításokkal. A középpontban itt nem annyira a fasizmus által kiváltott problémák állnak, hanem sokkal inkább azok a történelmi körülmények, melyek Lukácsot szovjet emigrációjában körülvették – gyakorlati politikai, elvi esztétikai-filozófiai szempontból. Sziklai részletesen elemzi itt Lukács és az adott korszak kommunista vezetésének – taktikájának, stratégiájának – összefüggéseit, ellentmondásait, s mindezek lecsapódását Lukács műveiben, egyebek közt kiemelten *A fiatal Hegel*ben.

Mindkét íráshoz a kötet végén található terjedelmes jegyzetapparátus kapcsolódik.

Dérczy Péter

Szilágyi András: A halhatatlan fűkaszás.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981. 351 l. (Tények és tanúk)

Szilágyi András (1904) a romániai magyar irodalom egyik úttörő prózaírója és publicistája. Nemzedéktársai többségéhez hasonlóan a húszas évek elején külföldre ment egyetemi tanulmányainak folytatására, így jutott Prágába az orvosi egyetemre, ahol számos felvidéki és erdélyi kisebbségi magyar fiatal tanult. Medikuséveiben írta meg életműve legfontosabb darabját, az *Új pásztor*t. E mű a romániai magyar irodalom egyik legértékesebb expresszionista indulatú, a naturalizmust lírában feloldó regénye,

amely 1930-ban jelent meg Párizsban a Monde-könyvek sorozatában, az emigráns magyar írók kiadásában. Prágai évei alatt ismerkedett meg Szilágyi *Forbáth Imré*vel, *Egon Erwin Kisch*sel; rendhagyó emlékiratában találkozásairól, a korszak prágai diákéletéről rajzol bensőséges képet, megemlékezve a Petőfi 100. születésnapjára rendezett forradalmi diákösszejövetelről is. Kolozsvárra való visszatérése után a külvárosi szegények orvosa lett s részt vett az illegális mozgalomban. Leírja találkozását az Új pásztort a Helikonban méltató *Tamási Áron*nal, akivel közös erdélyi utazást terveztek; Szilágyi végül egyedül indult riportútra, s tapasztalatairól *Gyalogszerrel Erdélyben* c. sorozatában számolt be a Brassói Lapokban, a sorozat kényszerű megszakításáig. Néhány villanás erejéig megjelenik az emlékiratban *Korvin Sándor, Karácsony Benő* és *Molter Károly* is, az *Aradi Viktor*ral való beszélgetés keretében pedig az Új pásztor keletkezéstörténetéről, élményvilágának gyökereiről vall az író. E kapcsolatok rögzítése mellett különös hangsúlyt kap a memoárban a *Gaál Gábor*ral és *Kohn Hillel*lel folytatott közös munka a Korunkban és az illegális nyomdában. Hillelről, aki részben a maga költségén adta ki Szilágyi *Az Idő katonái* c. újabb regényét a Rika Kiadó égisze alatt, a könyv plasztikus arcképet ad. A mű második része az életút tragikus állomásainak: Auschwitznak és Dachaunak, majd a háború utáni újrakezdésnek a leírása. Szilágyi kötete műfajilag rendhagyó memoár, szerkezetét „elfogódott és tárgyszerű vallomások" sorozata alkotja. *A halhatatlan fűkaszás* írói munka: atmoszférateremtő, bensőséggel emlékező élményidézés, amelynek laza időrendjét rövid, novellaszerű betétek szakítják meg.

Csapody Miklós

Szilágyi Ferenc: Csokonai művei nyomában.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 741 l.

A kötet tanulmányai révén bepillanthatunk abba a kutatói műhelybe, amelyben az utóbbi évek során a legszorgalmasabban és a legelmélyültebben folyt az egyik legnagyobb magyar költő szövegeinek gondozása. Akik valamennyire is ismerik Csokonai Vitéz Mihály költészetét, tudják, hogy az ő esetében a textológia nagyobb jelentőséggel bír, mint irodalmunk más alkotói esetében – a hányatott sorsú költő csak kevés művét láthatta viszont nyomtatásban, s munkáinak egy része még csak nem is saját kezeírásában maradt ránk, hanem barátok és tisztelők másolatában, akiknél a rajongó szeretet nem feltétlenül a filológiai hűség igényét mélyítette el, ellenkezőleg: néha inkább társszerzőnek képzelték magukat. A kutatót ezen a terepen sok bonyodalom és meglepetés várja – a kötet hat nagyobb tematikai egységbe osztott tanulmányai éppen ezekből a bonyodalmakból és meglepetésekből nyújtanak bőséges ízelítőt. Az *Elvek és módszerek* cím alá foglalt írások részben a Csokonai-textológia általános kérdéseit érintik, részben pedig új, eddig igénybe nem vett módszertani szempontoknak, illetve eljárásoknak (nevezetesen: az ún. „szóföldrajz"-nak és pszichografológiának) a lehetőségeiről és problémáiról szólnak. A tanulmánykötet legterjedelmesebb és a Csokonai-életmű iránt érdeklődők számára alighanem a legizgalmasabb részét két ciklus tanulmányai alkotják: az egyikben (*Kétes hitelű szövegek leleplezése*), számos, Csokonainak tulajdo-

nított versről derül ki, hogy nem ő írta őket. A legnagyobb meglepetés feltehetően a *Nagy Sámuel Sander-fordításának versbetétei* c. tanulmány fejtegetéseit fogadja, itt Szilágyi Ferenc valóban a Csokonai-kutatás másfél évszázados meggyőződését ingatja meg – legalábbis részben. A második ciklusban (*Ismeretlen művek nyomában*) a szerző textológiai kutatásainak voltaképpen legfontosabb eredményeit ismerteti. Szilágyi Ferenc nevéhez – mint számos publikációból ismeretes már – több ismeretlen Csokonai-szöveg, illetve szöveggel kapcsolatos adat felfedezése fűződik, így pl. *Az én Életem* c. terjedelmes és a költői öntudat alakulása szempontjából igen tanulságos költemény felkutatása és azonosítása, de szinte minden leleményének komoly jelentősége van. A *Kiadók és kiadások nyomában* cím alatt Csokonai XIX. századi utóéletének sok érdekességet tartalmazó fejezeteiből olvashatunk néhányat, a *Műértelmezések és -elemzések* viszont olyan tanulmányokat tartalmaz, amelyek – elsősorban a textológia terepén elért eredményeit hasznosítva – többnyire jól ismert és sokat elemzett művekről derítenek ki valamilyen eddig figyelembe nem vett összefüggést. A *Kitekintés*ben az *Ady Endre* Csokonai-élményét megvilágító tanulmány kapott helyet.

A kötet használhatóságát nemcsak névmutató, de címmutató is segíti, és hasznos az a bibliográfiai áttekintés is, amelyet a Csokonai-szakirodalom 1975 és 1981 közötti terméséről kapunk.

Bíró Ferenc

Szili József: A művészi visszatükrözés szerkezete. A művészet ismeretelméleti kérdései Christopher Caudwell és Lukács György esztétikájában.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 179 l.

Szili József könyve a XX. század két kiemelkedő marxista gondolkodójának, az angol Caudwellnek és Lukácsnak az esztétikai rendszerét vizsgálja részletesen, és részben összehasonlító alapon. Az összehasonlítás két főművön keresztül történik: Szili Caudwell *Illúzió és valóság* (s részben a *Romantika és realizmus*), valamint Lukács *Az esztétikum sajátossága* című munkáját elemzi. A szerző már a bevezetésben leszögezi: „A két mű összevetése nem egyes kijelentések vagy állásfoglalások kiemelése alapján történik. A hangsúly az elméleti koncepciók lényegi szerkezetére esik."

A kötet felépítése Caudwell művének nemzetközi, majd magyarországi fogadtatásával kezdődik, ezt követi a *Lukács György az Illúzió és valóságról* c. fejezet, melynek lényege, hogy a magyar filozófus eléggé mereven bíráló és elutasító volt Caudwell munkájával szemben, noha Szili bizonyítja, mintegy anticipálva a következő fejezeteket, hogy Caudwell és Lukács visszatükrözés-elmélete között nincsenek alapvető, lényeges különbségek. A következő fejezetben már konkrétan és részletesen a két művet veti össze Szili. Ettől kezdve azonban egyre inkább *Az esztétikum sajátosságá*ra tevődik a hangsúly, míg a dolgozat végkicsengése, hogy a caudwelli „az ember önvisszatükrözésén alapuló képlet" bár lényegileg azonosnak tekinthető a lukácsi „öntudatszerű visszatükrözéssel", mégis egyszerűbb, nem képes azt a tág értelmezést, a „végnélküli átmenetek lehetőségét" megteremteni, mint a lukácsi koncepció. Mindkét koncepciónak ugyanakkor az az órási jelentősége a marxista esztétikában, hogy megszüntetik

a szubjektum-objektum merev szembeállítását s a korábban az objektumnak alárendelt szubjektumot „visszahelyezik jogaiba", s ezzel az esztétikai megismerést és lehetőségeit tágítják, árnyalják tovább. Azaz, a művészet már nemcsak egyszerűen az embertől független környezet megismerésére szolgál, hanem éppen a kettő közti átmenetek, kölcsönhatások egészéből épül fel mind a megismerés, mind az emberiség öntudata.

Dérczy Péter

Színházi kalauz I–II.
Negyedik, bővített és átdolgozott kiadás. Szerkesztette Vajda György Mihály és Szántó Judit. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1981. 704, 747. l.

Két évtizeddel az első megjelenés után a Színházi kalauz negyedik, bővített, átdolgozott kiadását adja közre a Gondolat Kiadó *Vajda György Mihály* és *Szántó Judit* szerkesztésében. A népes szerzőgárda közreműködésével készült Kalauz megismerteti az olvasót a színház és a drámairodalom múltjával, s elvezeti a kortárs drámaművészetig. A korszak-ismertető tanulmányok nagy vonalakban az európai drámairodalom és színjátszás történetét mutatják be, s csak jelzésszerűen érintik a Közel- és Távol-Kelet felmérhetetlenül gazdag, nagy jelentőségű színházművészetét.

Maguk a darabok az egyes korszakon belül többnyire nemzetek vagy nyelvek szerint csoportosítottak; a Kalauz több száz régi és új dráma cselekményének vázlatát adja, három műfajt, – a drámatörténetet, színháztörténetet és drámakalauzt – egységesítvén. A drámák cselekményét írói arckép előzi meg, majd a legfontosabb magyar előadások adatai, a külföldi színdarabok eredeti címe és a magyar fordítások adatai következnek.

A kötetben való eligazodás kulcsa a Mutató, amelyben valamennyi előforduló szerző neve és színdarab címe szerepel. A teljesség igénye nélkül készített, ám igen alapos és hasznos bibliográfia előbb a dráma-, színház- és irodalomtörténet legfontosabb általános műveit, majd az egyes szerzőkre vonatkozó irodalmat közli.

M. R. J.

Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái I–XIV.
Kiadja Hornyánszky Viktor Akad. Könyvkereskedése, Budapest, 1891. – A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése utánnyomat-sorozata, Budapest, 1980–81.

Az évtizedek óta hozzáférhetetlen lexikonsorozat, Szinnyei József Magyar írók élete és munkái tizennégy kötetét bocsátja közre reprint kiadásban a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése.

Szinnyei fő műve, a nagy írói lexikon, életrajzgyűjtemény, amely az 1900-as évekig élt szerzők életének, munkásságának adatait tartalmazza. A lexikon cikkeinek első részét az ismertetett szerzők életrajza adja, ezt követik kronológiai rendben az önálló

művek, majd a cikkek és tanulmányok megjelenési adatai. Az egyes írók arcképeinek lelőhelye, továbbá a róluk írt fontosabb művek felsorolása zárja a lexikoncikkeket.

M. R. J.

Szirmai Endre: Biographie der Erinnerungen. Bd. 1.
Szirmai-Archive, Stuttgart–Tokyo–New York, 1981. 775 l.

Mint az impresszumadatból kitűnik, a Szirmai Károly irodalmi hagyatékának megőrzésére fia által létrehozott archívum már az egész világra kiterjed. Az alapítvány korábbi kiadványait, amelyek Szirmai Károly írásait, a róla szóló kritikákat, leveleket adják közre a Hungarológiai Értesítő az elmúlt években rendszeresen ismertette.

Ezúttal a hagyaték gondozójának, a Stuttgartban élő Szirmai Endre orvosprofesszornak emlékeit ismerhetjük meg. A testes kötet, amelynek még folytatása várható, rendkívül heterogén tartalmú. Az emlékek, irodalmi barátságok elsősorban a hagyaték gondozása körüli levelezésből alakultak ki, közülük a germanisták érdeklődésére számító Thomas Mann magyarországi kapcsolataira is utaló írást tartjuk leginkább említésre méltónak (*Meine Entdeckungsreisen in die Welt von Katia und Thomas Mann*).

N. S. K.

Szirmai Károly: Az idő hídján.
Elbeszélések. Előszó: Szirmai Endre. Válogatta, a jegyzeteket és az utószót írta: Benkő Ákos. Szirmai Archívum, Stuttgart–New York, 1981. 239 l.

Szirmai Károly (1890–1972) huszonkét olyan elbeszélését tartalmazza a gyűjtemény, melyek többsége még nem jelent meg kötetben. Az író kilencedik kötete ez, az elbeszélések 1910 és 1933 között születtek, s mint az előszót író fia állítja: ezek az eddig nem ismert írások remélhetőleg még teljesebbé teszik, még jobban megvilágítják Szirmai Endre írói és emberi portréját. Az író hagyatékát fáradhatatlanul kutató és 1981 júliusában elhunyt Benkő Ákos tanulmány terjedelmű utószava pontos tájékoztatást nyújt az elbeszélések első megjelenési helyéről, tematikájuk változásairól, a későbbi szövegváltozatokról, s az egyes írások rövid elemzésére is vállalkozik. Benkő Ákos Szirmai írói alkatának legmegfelelőbb műfajnak a víziót, a látomást a valósággal ötvöző elbeszélést és lírai miniatűrt tartja. *Az idő hídján* című kötet korai írásai már ízelítőt adnak ezekből. Tartalmas jegyzetanyag és néhány fotó egészíti ki a gyűjteményt.

R. Takács Olga

Szűcs, Jenő: Nation und Geschichte.
Corvina Kiadó, Budapest, 1981. 378 l.

A hetvenes évek második felében Bécsben, egyetemi előadásokon már gyakran hivatkoztak Szűcs Jenőnek 1974-ben megjelent *Nemzet és történelem* című tanulmánykötetére. A történelmi és egyháztörténeti stúdiumokon gazdagon ismertetett könyv csak a nyelvi nehézségek miatt szorult le a kötelező olvasmányok listájáról. Mert egészen bizonyos, hogy a modern nemzet és nemzeti öntudat, illetve ezek történeti előzményeinek kérdéseivel minden történésznek, művészettörténésznek, eszmetörténésznek szembe kell néznie, s az évtizedes magyarországi tudományos és publicisztikai vita feltétlenül ráirányította a szomszédos országok történettudósainak figyelmét is a magyar nemzeti kérdés történetére, illetve a tárgyban született újabb elemzésekre. Ezért nagyon nagy nyereség s mindenképpen dicséretes, hogy a Corvina Kiadónál most német nyelven is megjelent, s így a nem magyar olvasóközönség számára hozzáférhetővé vált Szűcs Jenőnek jórészt vitában született, majd kötetbe rendezett legtöbb elemzése. A német nyelvű, tehát elsősorban nem a hazai olvasóra figyelő válogatásnak számolnia kellett azzal a kérdéssel, hogy történelmünkben fizikailag és érzelmileg is leginkább részes hazai olvasók előtt, ill. részvételével folyt a nemzet és történelem vitája, akiknek a vitázók álláspontjait nem kellett ismertetni, legfeljebb felidézni, ám ugyanakkor a probléma feltétlenül túlmutat az országhatárokon, s az újabb eredményeket ott is olvassák, ahol Szűcs Jenő utalásai Vitéz Jánosra, Kölcseyre vagy épp Farkas Mihályra szűkebb, vagy érthetően semmilyen asszociációs kört sem indíthatnak el. A sajátosan magyar, de egyben nemzetek közötti problémakört színvonalasan sikerült bemutatni ezzel a kötettel. A nem magyar olvasót rendkívül jól orientálja már a tartalomjegyzék is: az egyes tanulmányokat alcímek szerint részletesen strukturálva tünteti fel, ezzel jól kezelhető vázlatot is adva a nagyobb egységekhez. A kötet jellegét és tárgyát bemutató legfontosabb információ az előszóban van, s ez az, amely – szükség szerint – a legerőteljesebben különbözik a magyar alapszövegtől. A viták csomópontjainak felvázolása után, hangsúlyozottan európai összefüggéseket és megfeleltetéseket keresve, egyértelműen fogalmazódnak meg itt a szerző kérdései: Miben keresendő a historizálás hatásmechanizmusa? Hol rejtőznek a *nemzeti* valódi dimenziói a történelem korai évszázadaiban? Milyen ideológiai struktúrák összefüggésében vagy éppen kontrasztjában mutatkozik a *nemzet* sajátosan rendi jellegű koncepciója a középkorban? Mit jelent a történelem valóságos nemzeti aspektusa? A tanulmányok úgy adnak választ e kérdésekre, hogy az előszó még figyelmezteti az olvasót: amit a kezébe vesz, az egyben vitairat is. A magyar alapszöveget gondosan követi a német változat, az elméleti kérdések, a vita kategóriáinak tisztázása igényével írott két nagy tanulmány természetesen itt is az élen áll oly kevés szövegváltoztatással, hogy az olvasó a *nemzet* szavunk etimológiáját is követheti. A kihagyások helyeselhetők – ilyen pl. a magyar szellemtörténetet érintő bekezdés, vagy a Szabálytalan vélemény a nemzeti hagyományokról című alfejezet a Konklúziók sorozatában – kérdésünk csak egy-két esetben lehetne, mondjuk ott, amikor a koncepciót egyébként nagyszerűen illusztráló *Janus* példa hiányzik. A latinul beidézett *Janus Pannonius* sorok épp erősíthetnék a gondolatmenetet.

A harmadik tanulmánytól kezdve a válogatás erősen különbözik a magyartól, s ez nyilvánvaló: egy monográfia tézisjellegű összefoglalásának illetve a külföldi olvasó

előtt követhetetlenül magyar érdekű írásoknak az elhagyása feltétlenül egységesebbé teszi a kötetet. Így három tanulmány következik még az első kettőre: az István király *Intelmeiről* szóló, majd a német változat számára erőteljesen átírt *Kézai* fejezet, s végül a *parasztháború ideológiájának* elemzése. Ez utóbbi, okkal revelációként ható írást most gazdag jegyzetanyag teszi jól kezelhetővé.

Szűcs Jenő tanulmánykötetének német nyelvű változata elsőrangú nyereség. A nemzeti tudat és a patriotizmus múltja túlmutat országhatárainkon, a kérdésről folytatott vitákat és az újabb eredményeket így nemcsak Magyarországon kell számon tartanunk.

Ötvös Péter

Szűcs Miklós naplója – 1839–1849.
Sajtó alá rendezte és a tanulmányt írta Kilián István. Kiadja a Miskolci Városi Könyvtár és a Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 1981. 278 l.

A napló írója a Miskolcon 1820-ban nemesi birtokos, honorácior családban született Szűcs Miklós. Városi ügyvéd és gazdálkodó gyermekeként azt az életutat járta be, amit az anyagilag kiegyensúlyozottan élő középnemesség fiai. Szülővárosában kezdte iskoláit, kamaszként egy évre Eperjesre ment német szóra, jogi tanulmányait Késmárkon végezte. Az 1839–40-es országgyűlésen Pozsonyban jurátus, Pesten patvarista és 1841-ben „hites ügyvéd". Pályáját, későbbi világnézetét a pozsonyi, leginkább azonban a Pesten töltött esztendő határozta meg. E két városban került számos nemzedéktársához hasonlóan a „lelkes ifjúság", azaz a politizáló liberális reformnemzedék ifjainak vonzáskörébe. 1842-től Miskolcon élt, ahol előbb városi hivatalnokként, majd ügyvédként dolgozott. Részt vett a városi, megyei politikai életben, a nála hét évvel idősebb Szemere Bertalan követőjeként, csodálójaként. Ezekben az években a Pesti Divatlapnak, a Pesti Hírlapnak, majd a Közlönynek küldött tudósításokat. 1848-ban a nemzetőrség tagja lett. Eleinte Kossuth politikájának odaadó híve volt, 1849. április 14-ét azonban „desperált lépés"-ként értékelte. A hadi helyzet kilátástalanságával nőtt aggodalma, egyre sötétebben tűnődött „a jelen nemzeti dráma kiemenetelén". Az abszolutizmus idején nem vállalt hivatalt, gazdálkodott, ügyvédi gyakorlatot folytatott. Köztiszteletben álló, derék és jómódú emberként halt meg 1865-ben.

Szűcs Miklós személyét és családját Kilián István mutatja be bevezetőjében, ő válogatta e tíz év anyagát a hat kötetes kéziratos naplóból. Mint minden válogatás, ez is kettős eredményt hozott. Időben és terjedelemben jól szűkítette anyagát, a kényszerű és itt indokolt korlátozással azonban módosította, megszépítette a naplóíróról alkotott képet. Nyilvánvaló, hogy Kilián István a legfontosabb részleteket szedegette össze, azokat, amelyek művelődéstörténeti, politikai és irodalmi szempontból érdeklődésre tarthattak számot. Erre utal a korhatár is: a napló az 1839–1840-es pozsonyi diétával kezdődik és 1849 végével fejeződik be.

Szűcs Miklós – talán nem függetlenül apja és Samu bátyja példájától – gyermekkorától írta naplóját. Azok közé tartozott, akik sok minden iránt érdeklődtek és mindenütt jelen voltak, ahol valami történt, s ő mindehhez még módszeresen is vezette fel-

jegyzéseit. A mindennapok és az ünnepek történéseit (aratás, szüret, vadászat, farsangi mulatságok, bálok) éppúgy rögzítette, mint a társadalmi vagy politikai eseményeket (tisztújítás, megyei és akadémiai ülések, műkiállítás stb.). Részletesen írt olvasmány- és színházi élményeiről, megjegyzésekkel kísérte az előadásokat és beszámolt írókkal, politikusokkal való megismerkedéséről. Ezekben az években sokáig emlékezetes maradt egy-egy mű megjelenése, találkozás írókkal. Szűcs Miklós írása újabb igazolása a bár közismert, mégsem eléggé hasznosított igazságnak: milyen nagy jelentősége volt a kor társadalmi és politikai életében a könyvnek, a szépirodalomnak, a színháznak, a nagy egyéniségek, eszményképek (Széchenyi, Lovassy László, Szemere Bertalan stb.) személyes kisugárzásának. Képet ad ez a napló arról is, hogy már a negyvenes években erős volt a gombamódra szaporodó „cotteriák", baráti, irodalmi stb. körök, a kis közösségek ösztönző, a nemzeti és társadalmi feladatokra mozgósító szerepe. Szűcs Miklós jól hasznosítható információkkal szolgál a reformkor fiatal honoráciorainak olvasmányairól. Bulwer népszerűségéről tudtunk, az már azonban meglepő, hogy ismerte Goethe meglehetősen mostohán kezelt drámáját a *Der Bürgergeneral*-t és az angol Thomas Paine művét.

Irodalmi szempontból azok a legjobb részek, amelyekben a naplóíró főszereplővé lép elő. A cselekvő részvétel, a teljes érzelmi azonosulás – öröm vagy éppen kétségbeesés stb. – nemcsak írói képzeletét lódítja meg, hanem felfokozza életérzését, színezi egyéniségét. Ilyenkor élénken, láttatva írja le a megtörtént és átélt dolgokat, így pl. az 1843-as júliusi miskolci tűzvészt, a két évvel későbbi árvizet, Bereg és Ung megyében tett kirándulásait, a tarka fürdői életet.

Amikor azonban külső motívumok nem lendítik ki a naplóírót megszokott, egykedvű hangulatából, a kitűnő részletek mellett is egyhangúság jellemzi a naplót. Szűcs jól látja és ismeri önmagát, amikor búskomolyságra hajló kedélyét emlegeti, melyet gyakorta fátyoloz a kedvetlenség és ritkán vidít fel a derű, a vidámság. A humortalanság, a szárazság csak részben magyarázható Szűcs beteges alkatából, fiatalon szerzett szívbajából, inkább egyéniségéből fakad. A naplóíró emberi értékeiből mindez semmit nem von le, derék, becsületes hazafi és polgár, aki a reformkor művelődéstörténetének, irodalmi, társadalmi és politikai életének számos jelentős eseményét, a kor mindennapjait örökítette meg. Csak sajnálhatjuk, hogy a most emlegetett erényekkel rendelkező dokumentátor egyéniségéből hiányzott az élet fonákságain is derülni tudó, humort értő, vidám kedélyű és nagyobb jellemző erővel megáldott írói egyéniség. Ebben az esetben a szélesebb közönség számára is élvezhető, a kor életét színesen megrajzoló, mindvégig olvasmányos naplót tarthatnánk kézben.

T. Erdélyi Ilona

Takáts Gyula. Bibliográfia.
Összeállította Magyar Józsefné. (Somogyi bibliográfiák 9.) Somogyi Könyvtár, Kaposvár, 1981. 124 l.

A füzet anyagát Magyar Józsefné állította össze Takáts Gyula 70. születésnapjára. Az ünnepi kiadvány a költő, író, műfordító, kritikus, képzőművész munkásságát

tárja fel teljességre törekedve, az egyes fejezeteken belül időrendi sorrendben. Nemcsak a vers- és prózakötetek, valamint azok visszhangja szerepel a csaknem 700 tételes bibliográfiában, hanem képzőművészeti kiállításai és azok kritikái, a lexikonok, irodalomtörténeti összefoglalók Takáts Gyulára vonatkozó adatai is, a hozzá írott versekkel és az őt ábrázoló képzőművészeti alkotásokkal együtt. A praktikusan elrendezett szöveget Takáts Gyula versei és rajzai illusztrálják. A részletes életrajzi adatokon kívül felvették a gyűjteménybe az interjúkat, köszöntőket, híreket, a költő irodalmi estjeit és az azokról szóló cikkeket is.

R. T. O.

Talpassy Tibor: A reggel még várat magára.
Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1981. 277 l.

Bajcsy-Zsilinszky életét és munkásságát egyre több történész könyve és tanulmánya idézi fel, szaporodnak a dokumentumok, elemzések a politikát hivatásának tekintő, nagyhatású személyiség tevékenységéről, tettei következményeiről, gondolkodásmódjáról, halálának körülményeiről. Talpassy Tibor másfél évtizedig ahhoz a szűk körhöz tartozott, amely Bajcsy-Zsilinszky Endrét körülvette, akikkel megosztotta gondjait, terveit, munkáját. A tanúságtevés szándéka vezette Talpassy Tibort e könyve megírásakor is: minden adalék megőrzését fontosnak tartja a következő nemzedékek számára, élővé akarja tenni a kivételes jellemű és képességű politikus alakját, ezért idézi fel a közösen átélt epizódokat Bajcsy-Zsilinszky különböző korszakaiból – a lapszerkesztéstől, a földosztás terveitől kezdve vezető politikusi tevékenységéig.

R. T. O.

Tamás Aladár: Látomástól a valóságig.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 597 l.

Az író önéletrajzának utolsó kötete ez, amely a moszkvai emigrációból való visszatéréstől az 1970-es évek végéig rajzolja meg egy, a párthoz mindig és minden vonatkozásban hű értelmiségi életútját. A könyv lapjain megelevenednek az ötvenes évek makro- és mikroeseményei, melyeknek Tamás Aladár közvetlen résztvevője, alakítója volt, s a társadalmi élet olyan kulcsfigurái, mint *Veres Péter* vagy *Andics Erzsébet*. Sajátos tükörben láthatjuk a tevékenységét az 1956-os események előtt, közben és után, minthogy a szerző maga is azonosulni igyekezett az egyre változó szempontokkal és irányokkal. Tanulságos, figyelemre érdemes mű a *Látomástól a valóságig*, mert benne egy elkötelezett ember szemlélete és életútja ölt testet, egy olyan korban, amelyről valóban keveset tudhatunk.

Mányoki Endre

Tamási Áron: Tiszta beszéd.
Publicisztikai írások 1923–1940. Összegyűjtötte és az utószót írta Bernáth Ernő. A jegyzeteket összeállította Dávid Gyula. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981. 462 l.

Tamási Áron publicisztikai írásait eddig egyetlen, ma már könyvészeti ritkaságnak nevezhető kötet, a *Virrasztás* (Révai, 1943.) gyűjtötte egybe. A romániai kiadású *Tiszta beszéd* ehhez képest bővebb s egyszersmint szűkebb is. Bővebb, mert sok olyan írást fölvesz – *Az erdélyi magyar irodalom körül, Jussomat ne vitassátok* stb. –, amelyet a *Virrasztás* nem tartalmaz, ugyanakkor hiányos is, – ennek csak részben oka az 1940-es korszakhatár –, mert több írást figyelmen kívül hagy (*Nemzedéki vallomás, Időszerű tanítás*), illetve rövidített formában, kihagyásos módszerrel közöl (*Lengyelországon keresztül, Így van!, Időszerű vallomás* stb.). Noha a mostani kötet segít eligazodni a Tamási Áron-életmű e kevésbé ismert területén – különösen értékesek Dávid Gyula gondos jegyzetei és Bernáth Ernő *kiegészítései* (a kimaradt írások bibliográfiája) –, az olvasónak és kutatónak továbbra is föl kell lapoznia a *Virrasztás*t és a különféle lapokat, folyóiratokat (Bukaresti Napló, Új Szellem, Brassói Lapok, Válasz stb.), ha megközelítőleg pontos szöveghez akar jutni. E fáradságos kutatómunka alól csak egy menthetne föl: az életművet földolgozó, tudományos igényű kiadás.

A *Tiszta beszéd* a föntiek ismeretében is hasznos könyv, szerkesztője, az író egykori barátja fölbecsülhetetlen munkát végzett. Tamási Áron főképp pályájának első felében kötődött szorosabban az újsághoz, közéleti megnyilatkozásai is ekkor sűrűbbek, kritikusi és publicisztikai munkássága ez idő tájt virágzott. Több mint száz, időrendben közölt írás jelzi mindezt: útinaplótól a vezércikkig, riporttól a könyv- és színikritikáig, hozzászólástól s vitacikktől a búcsúztatókig, íróportrékig, személyes hangú vallomásokig. A *Tiszta beszéd* a gondolkodót mutatja, a „cselekvő erkölcs" jegyében tollat fogó írót, aki mindig az övéiért haragszik, értük és nevükben perel, keserű sorsukat visszhangozza. „Én a félmillió székely fájdalmának a tetejébe állok. De amit onnan mondok, értelmét örökre eltegyétek és rajta éjjel-nappal gondolkozzatok" (*Jussomat ne vitassátok*).

1923-ból való a fönti vallomás – a messianisztikus hang az *Ősvigasztalás* című drámát és a *Szűzmáriás királyfi* című regényt is jellemzi –, s bármennyire változott is az idők folyamán, alaptémája és irányultsága megmaradt: egy kis népközösség sorsán keresztül ábrázolni a világ (az ember) drámáját. Ez a felelősség utasítja vissza egy felületes tájékozódó véleményét (*Üzenet Karinthynak*), ez sarkallja az írót arra, hogy fölemelje szavát a „vallani és vállalni" vitában (*Így van!*), és egyik programadója legyen a Vásárhelyi Találkozónak (*Megnyitó beszéd a Vásárhelyi Találkozón, Eszméink és bajtársaink védelmében, Kitűzött zászló*). Tamási részt vett az Új Szellemi Front vitájában (*Népi szellemet a Duna mentén*) – Dávid Gyula cikkhez fűzött jegyzete valóságos irodalom- és eszmetörténeti összefoglaló – s a Vásárhelyi Találkozó sem máról-holnapra pattant ki, többek közt a Brassói Lapokban 1936-ban közölt *Cselekvő erdélyi ifjúság* cikksorozat is előkészítette: „Végső következtetés gyanánt tehát nem tudok más utat ajánlani az épülő jövendő felé, mint az Erdélyi Fiatalok népi humanizmusának, a Hitelben hirdetett újraértékelésnek és a baloldaliak szocializmusának az összefogását" (*Közös a munka és a cél*).

Ami élményt jelent számára, az rögtön papírra is kerül, legyen az egy nagy zene-

szerzőnél tett tisztelgő vizit (*Látogatás Kodály Zoltánnál*), egy író előadása a Zeneakadémián (*Szabó Dezsőről*), Reinitz Béla rögtönzött hangversenye Hatvany Lajos lakásán (*A fekete zongoránál*), az Aranykoporsó szerzőjének szellemét és derűjét tanúsító, Szegeden töltött pár óra (*Móra Ferenc*). Tamási „újságcikkeiben" – szépírói gonddal formált esszéiben – is költő, a magyar nyelv szerelmese, utolérhetetlen birtoklója. Könyvkritikái sem tudákos, egzaktságra törekvő eszmefuttatások; nála a világosság a kedvcsináló láttatásban van: egy arc, egy lélek csak általa így megérzett fenségének rögzítésében. *Szilágyi András Új pásztor*áról például lelkendezve ír, de *Az idő katonái*t fönntartással fogadja. Zilahy Lajos *A tizenkettedik óra* című darabja is megkapja a magáét – már a kritika címe is erre utal: *Próféta, töklámpással* –, „bátor csak egy jó műben lehet az író." Nyírő József kapcsán mondja ki (*A Jézusfaragó ember*t szereti, a *Júlia szép leány*t elveti): „...igazi csatát, olyant, amely a Nyírő tehetségéhez és az új székely irodalmi irányzat feladataihoz méltó, csak akkor nyerhetünk, ha nemcsak székelyek vagyunk, hanem művészi eszközeinkben is a legújabbat adjuk, amit az író magyarul adhat."

Bár némelykor a magyar irodalom klasszikusaival is foglalkozik (*Bátor Arany János*), leginkább az erdélyi magyar írók, kortársai állnak hozzá közel: őket értékeli – dicséri vagy bírálja –, velük vitatkozik. Könyvében egész pantheon kerekedik ki a két háború közt élt és alkotott romániai magyar írókból: Benedek Elek (*Örökítsük meg Benedek Elek emlékét!*; és még két cikk), Tabéry Géza (*Vértorony*), Kádár Imre (*A fekete bárány*), Kuncz Aladár (*Rejtélyes játék*), Nagy Dániel, Makkai Sándor, Kacsó Sándor, Berde Mária, Kolozsvári Grandpierre Emil (*Regényírás Erdélyben*), Nyírő József (*Édes anyanyelvünk*), Kós Károly (*Az országépítő*), Szentimrei Jenő (*Kalotaszegi ballada*), Balázs Ferenc (*Világító porszemek Erdélyben*), Kovács György (*Erdélyi tél*), Kemény János (*Kokó és Szokrátesz*).

1939. október 15. és 1940. január 21. között Tamási Áron a Vasárnapi Szó című négy-hat oldalas mellékletet (Ellenzék) szerkesztette. Ez idő alatt „újságjában" megjelent: Illyés Gyula, Kodály Zoltán, Erdélyi József, Jékely Zoltán, Szerb Antal, Kacsó Sándor, Kós Károly, Szabó Zoltán, Szabédi László stb. A Vasárnapi Szóban maga is több cikket tett közzé: a programadó *Szellemi őrségen* kívül még a következőket: *Tévedező nyájak, gondatlan pásztorok, Jégtörő gondolatok, Érnek az idők, Még csak egyet szólott a kakas.*

Szakolczay Lajos

Tandori Dezső: Az erősebb lét közelében.
Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1981. 383 l.

Amint a szerző a bevezetőben kifejti, könyve „igen bizonytalan tárgyat elemez". Költészet és líra számára szinoním fogalmak: a kötet arról szól, amit Tandori Dezső értékszempontú megalapozással *a* költészetnek tekint. Kettős megszorítással: tárgya *a* költészet minőségének jelentkezése a XX. századi magyar költészetben és ennek is „félhosszú" verseiben. A rövid és a hosszú közötti „félhosszú" vers Tandori alkotta kategória, s mint ilyet, mozgásában kell felfognunk. Miután bevezette a téma tárgyalá-

sába, a szerző vissza is veszi e terminust, amely e visszavétellel kapja meg tartalmát. Már ebből is sejthető, hogy nem hagyományos irodalomtörténeti művet olvasunk. Műfaja nem esszésorozat, hanem – ha van költő- vagy íróportré, akkor – versportrék sorozata.

A kötet egyes írásainak módszere a bevezető tanúsága szerint a verselemzés. Ez természetesen nem nevezhető módszernek. Mi jellemzi a versportrék szemléletmódját? Mindenekelőtt Tandori rendelkezik egy teljesen egyéni, összetéveszthetetlen, kimunkált elemzési nyelvvel, amely még azt is elbírja, hogy ha a szerzőnek túlságosan hosszan vagy sokat kellene idézni, akkor röviden elmesélje, hogy „miről szól" a versrészlet. Nyelvében is, szemléletében is távol áll az akadémikus irodalomtörténetektől, ugyanakkor jól ismeri a különböző irodalomtudományi iskolák eredményeit. Pl. a költeményt megkonstruált egészként fogja fel, többnyire kompozíciót elemez, azt, hogy a vers „hogyan van megcsinálva", ám ezzel együtt tisztában van az interpretáció veszélyeivel, azzal, hogy minden valódi újraolvasás mássá teszi a szöveget. Világirodalmi horizont birtokában rendkívül határozott értékelő és átértékelő gesztusokat tesz, amelyeket nagyon komolyan meg kell fontolnunk. A „félhosszú" vers kategóriája csak ürügy arra, hogy egy – az orosz formalisták szóhasználatával élve – szériát, sorozatot világítson meg s a költői hagyományozódás történeti rendjét választott tárgykörében. A kötet első része – lényegében időrendben, az irodalomtörténet időrendjében – Füst Milán, Ady, a nyugatosok, Karinthy Frigyes, Somlyó Zoltán, Dsida Jenő, József Attila és kortársaik kiemelkedő verseit elemzi, olyan csúcsokat, mint pl. az *Emlékezetül, A föltámadás szomorúsága,* a *Hajnali részegség*... Második részében kortárs szerzők egy-egy jelentős versét, Illyés Gyuláétól Jékely Zoltánén át Weöres Sándoréig.

E költői hagyományrendszer sorába Tandori Dezső költészetét is beiktathatnánk. Hiszen könyve egyszerre két területről is ad információkat. Az e századi magyar költészettörténet bizonyos erővonalairól és a szerző, Tandori versfelfogásáról. Ő maga is a zárt, rövid vers és a félhosszú mű típusaiban alkot – hosszú verse nincs. Kötetében saját félhosszú verseinek irodalomtörténeti hagyományát sorakoztatja fel.

Szigeti Csaba

Telekes Béla: Az én múzsám.
Válogatott versek. A válogatás és szerkesztés Vozár Jolán és Szeghalmi Elemér, az utószó Szeghalmi Elemér munkája. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 197 l.

Az első verseskönyvét 1895-ben megjelentető, majd 1906-os *Versek* című kötetével Ady elismerését is kivívó Telekes Béla válogatott verseit teszi közzé *Az én múzsám*. A hosszú ideig háttérbe szorult, szinte ismeretlen költő gondolatvilága Ady társadalmi radikalizmusához áll közelebb, s Telekest az utószóíró Szeghalmi Elemér Ady lírai „előfutáraként" méltatja.

A válogatás részint már ismert verseket, részint gyűjteményben eddig még meg nem jelent költeményeket közöl, nem a kronológia szempontjai szerint, hanem négy ciklusra osztva, amelyek bizonyos tematikai egységet alkotnak.

M. R. J.

Tollharcok.
Irodalmi és színházi viták 1830–1847. Összeállította, a szöveget gondozta, a jegyzeteket írta: Szalai Anna. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1981. 661 l.

Az irodalmi és művészeti élet hajdani vitáit számon tartják és elemzik az irodalomtörténetek, a szélesebb olvasóközönség azonban alig-alig tud művelődéstörténetünknek ezekről a szikrázó, nem egyszer drámai epizódjairól, hiszen a dokumentumok tudományos kiadásokban is csak elég ritkán kerülnek nyilvánosságra. De vajon átélhető e a mai olvasó számára ezeknek az időben már oly távoli polémiáknak a *tétje*? A *Tollharcok* c. kötet sajtó alá rendezője, Szalai Anna immár a második kötetével bizonyítja, hogy megfelelő válogatás, kellően adagolt és tálalt tájékoztatás segítségével a mai olvasót igen jól bele lehet vonni a régi viták légkörébe. Az előző kötet, a *Pennaháborúk* a felvilágosítás, ez a mostani pedig a reformkor művelődésének legjelentősebb pöreit idézi fel – ott az irodalom és nemzeti *nyelv* kérdései ébresztették a legnagyobb indulatokat, itt viszont az irodalom és a *színház* ügyei körül támadt a legtöbb nézeteltérés: a kötet által bemutatott hat ügy közül három (*A színházi hatás vitája, Eposzi és drámai kor, Nemzeti Színház*) a nemzet első színházának létrejöttét (1837) követő időszak belső viharairól szól. A reformkor legfontosabb irodalmi vitáinak (*Conversations-Lexikon-pör, Pyrker-vita, Auróra-pör*) különleges művelődéstörténeti jelentőségük van: annak a folyamatnak a sodrában lobbantak föl, amelynek során megszülettek a modern irodalmi élet alapfogalmai.

Bíró Ferenc

Tolnai Gábor: Nőnek az árnyak.
Tanulmányok, esszék, emlékezések. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 412 l.

Tolnai Gábor gyűjteményes kötetének első részében a régi magyar irodalom professzora fő kutatási területének tanulmányait találjuk. Komparatisztikai módszereket alkalmazva sajátos szemszögből világítja meg *A magyar barokk és a mediterrán világ* kapcsolatát. Ugyancsak összehasonlítás az alapja a *Balassi világirodalmi rangját* behatároló tanulmánynak. Tolnai Gábor volt az első, aki az újabb Szenci Molnár Albert-kutatásokat megindította. A régi magyar irodalom e jeles alakjával három tanulmánya foglalkozik (*Szenci Molnár Albert értékelésének néhány kérdése, Molnár Albert személyisége, Molnár Albert éneke*). A XVII. század kiváló nyomdászának, Tótfalusi Kis Miklósnak irodalom- és művelődéstörténeti jelentőségével foglalkozik a *Tótfalusi Kis Miklós kutatásának és értékelésének kérdéséhez* hozzászóló írás és itt olvasható a Halotti kárta facsimile kiadványának kísérőtanulmánya is.

Tolnai Gábor másik kutatási területét személyes élmények határozzák meg. A XX. század irodalmi életének aktív részeseként sok olyan élménnyel gazdagíthatta irodalomtörténetírásunkat, amelyek megörökítése egyedül az ő feladata (*Emlékek Babits Mihályról, Babits Mihállyal A vihar bemutatóján*). A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának történetét ezúttal a Korunkkal való kapcsolat feltárásával tette gazdagabbá Tolnai Gábor.

Sajátos módszert választott a *Radnóti utolsó korszakát* átfogó tanulmány. Tol-

nai Gábor tanítványaival együtt széles körű kutatómunkát végzett, nyomról nyomra követve Radnóti halálba vezető útjának utolsó heteit. A munka körültekintő aprólékosságára jellemző, hogy a halál pontos időpontját megállapítandó a korabeli tanúvallomások mellett még a Meteorológiai Intézet akkori időjárásjelentése is dokumentumként szerepel.

A tanulmánykötet *Monológok* című fejezetében nagyrészt jubileumi emlékezések, nekrológok találhatók (Rákóczi Ferencről, Berzsenyiről, Adyról valamint Lengyel Józsefről, Szauder Józsefről).

A magyar nyelv hete alkalmából készült, de hozzászólás a Herder-vitához is a *Gondolkodás – irodalom – nyelvhelyesség* című írás.

A kötetet két interjú zárja (mindkettőnek kérdezője Koczkás Sándor), bennük a tudós szerző életéről, műhelytitkairól, további terveiről nyilatkozik. A televíziós interjú itt jelent meg először nyomtatásban.

Németh S. Katalin

Toncs Gusztáv–Loósz István: Útravaló.
Pályamű-értékelések a szabadkai főgimnáziumban 1885 és 1918 között. A kötet anyagát összegyűjtötte, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Magyar László. Életjel, Szabadka, 1981. 78 l. (Életjel Miniatűrök 37.)

A szabadkai hagyománykutatás fontos műhelye az *Életjel Miniatűrök*. Az eddig kiadott könyvecskék az egyetemes magyar irodalom számára is becses irodalomtörténeti és művelődéstörténeti adalékot szolgáltattak, főképp a fiatal (diák) *Kosztolányi Dezső* és *Csáth Géza* indulásának megvilágításával. Az új kötet is mutatja: a szabadkai levéltár még mindig kincsesbánya. Ezúttal a két lelkes, a tanulókat munkára és önálló gondolkodásra serkentő tudós tanár, Toncs Gusztáv és Loósz István irodalmi pályaműértékelései kerültek napvilágra, bizonyítva, mily élénk irodalmi élet folyt a századvégen és századelőn a szabadkai iskolában.

Az *Útravaló* két részből áll: Magyar László tanulmányából és a *Függelék*ből, mely a pályázatok bírálatait tartalmazza. A tanulmányból megtudhatjuk, hogy a gimnázium igazgatósága mily nagy figyelmet szentelt a tanulók önálló gondolkodását serkentő pályázatoknak – a különféle segély-, ösztön- és jutalomdíj alapítványok száma 1907-ig meghaladta a húszat –, az igazgató, Kosztolányi Árpád által több rendkívüli tantestületi értekezletet is összehívatott a pályázatok körüli munka javítására. Az értekezés közzéteszi a versenypályázatok névadóit, jutalmait, a fölhívások szövegét. Mikor Magyar László azt mondja, „különösen jelentős két gimnáziumi tanuló: Kosztolányi Dezső és Brenner József (Csáth Géza) részvétele a pályázatokon", egyúttal arra is rávilágít, hogy a két fiatal életében – írói indulásában – döntő szerepet játszott akkori irodalmi működésüknek bírálata. Noha a pályamunkák még nem kerültek elő, közvetett módon is lehet következtetni – a frappáns jellemzésekből – milyenségükre, tartalmukra.

A könyvecskében több, Kosztolányi- és Brenner-pályamű bírálata olvasható.

Szakolczay Lajos

Tóó kankei hógo bunken mokuroku.
(A „Kelet-Európával foglalkozó japán művek bibliográfiája".) Tokió, Cudadzsiku Daigaku, 1981. 178 l.

A kötet a jónevű Cudadzsiku Egyetem Kelet-európai Intézetének kiadványa. A bibliográfia felöleli a Szovjetunió és a szocialista országok japán nyelven hozzáférhető irodalmát, válogat a gazdasági és politikai, történeti és társadalmi problémákról szóló művekből; műfordítások, útirajzok címeit közli tág időhatárok között. Tulajdonképpen az intézet munkatársai által felhasznált irodalom jegyzékét adják közre bibliográfia formájában.

Két fő részben elkülönítve kaptak helyet az önálló művek és a folyóiratban közzétett tanulmányok, országok szerint csoportosítva. A bibliográfia arányához mérten a legrészletesebben Magyarországgal foglalkozik.

A viszonylag nagy terjedelem tizenegy oldalra rúg, első látásra a legváltozatosabb témákat tárja elénk. A felsorolt művek nagyjából három körben csoportosíthatók. A háború előtti első időszak legjelentősebb szerzője *Imaoka Dzsuicsiró* volt, aki a magyar irodalom klasszikusaitól kezdve (Arany, Petőfi, Ady) a szótáríráson keresztül a harmincas évek Magyarországának divatos politikai irányzataival foglalkozó tekintélyes számú művet hagyott hátra, melyeket – ezek szerint – a mai kutatók is forrásértékűnek tekintenek Japánban. A bibliográfia Imaoka 15 önálló könyvének, fordításának adatait közli.

A másik időszak, mely a legnagyobb helyet foglalja el, az 1956 utáni ún. magyar kérdésről szóló politikai irodalom.

Különösen figyelemreméltó a harmadik időszak, melyben a hatvanas évektől kezdve Magyarországot járt japán ösztöndíjasok munkáját tekinthetjük át. Rendkívül gazdag a japán Lukács-irodalom, mivel a filozófus munkái németül olvashatók.

Erdős György

Tóth Árpád: Az árnyból szőtt lélek.
Bemutatja Tóth Eszter és Petrányi Ilona. Magyar Helikon, 1981. 93 l. (Kézirattár)

Vannak versek, melyek egész életszakasz élményvilágát, műveit foglalják össze. Ilyennek tekinti s ilyenként elemzi Petrányi Ilona *Az árnyból szőtt lélek* című Tóth Árpád-verset.

Az „időszembesítő" költeményben a múlt értékidéző képei a költő szerény svédléri nyaralásaival kapcsolatosak; Tóth Eszter egyszerre személyes és filológikus bevezetője az itteni táj, a hozzá kapcsolódó öröm- és szabadsághangulatok Tóth Árpád költészetét ihlető szerepéről számol be. Petrányi Ilona tanulmánya a vers nemrégiben felbukkant változatait veti egybe, a költő munkamódszerére vonatkozó észrevételekkel, majd a végső változat minden eddiginél teljesebb igényű elemzésével zárja gondolatmenetét. E kezdő- és végpont közé azonban, „szövegen kívüli" adalékként jónéhány, eddig ismeretlen vagy felhasználatlan dokumentumot épít be a szerző: levelet, kritikavázlatot és -töredéket, feljegyzést. Ezek a dokumentumok új megvilágításba helyeznek

nem egy, Tóth Árpád költői világképével kapcsolatos eddigi megállapítást: kiviláglanak például a proletárforradalommal kapcsolatos fenntartásai; Szabó Dezső *Elsodort falu*jának kéziratban maradt kritikája a költő magyarság-képét árnyalja. Déryhez, Hatvanyhoz írott levelei a kortárs avantgarde mozgalmakról kialakított véleményét teszik egy-két vonással kedvezőbbé az eddig ismertnél. E kétségtelen filológiai eredményeket fényképek, facsimilék sora teszi hasznosságuk mellett szemet gyönyörködtetővé.

Láng Gusztáv

Tóth Béla: Ady és Debrecen (1896–1899).
Debrecen, 1979. 91 l. (Magyar Tudományos Akadémia Debreceni Akadémiai Bizottságának Közleményei I.)

Ady második debreceni tartózkodásának korszaka a költő életében az egyik jelentős állomás: a jogásznak indult ifjú lelki-egzisztenciális válságok terhével érkezik a városba, s hamarosan egyértelművé válik számára a költői hivatás iránti elkötelezettsége, az 1898-tól művelt újságírói pálya pedig még nagyobb lehetőséget jelent számára szellemi horizontja kiszélesítésére, írói-költői stílusának fejlesztésére. A debreceni évek tanulsága nem egyszerűen életrajzi mozzanat, hanem költészetének egészére nézve is meghatározó jelentőségű, hiszen itt jelentkezik először későbbi érett költészetének néhány olyan motívuma, mint pl. a halál, vagy a másokért szenvedést vállaló Messiások küldetés-tudata.

Tóth Béla a rendelkezésre álló dokumentumok alapján részletesen elemzi Ady és Debrecen kapcsolatát, s az életrajzi mozzanatok feltárásán túlmenően különös gondot fordít a pályakezdő költő-újságíró szellemi arculatának bemutatására, ember- és világképének, eszmei és elvi állásfoglalásának, életstílusának hiteles ábrázolására is. Ez a költői portré már a későbbi Ady Endrére jellemző vonásokat előlegezi, ugyanakkor nem hagyja figyelmen kívül azokat a konvencionális elemeket sem, melyek a századvég szentimentalizmusában, „divatos" költői irányzataiból táplálkozván alapvetően mégis csak jellemzi a fiatal költő líráját. Ezzel ellentétesen azonban olyan lírai csomópontok alakulnak ki ebben a költészetben, „melyekből – Gulyás Pált idézve – már árad és terjeszkedik az Ady-lélek transzcendens köre".

Végezetül az Ady-hagyomány kialakulását jellemzi röviden a szerző, melynek egyik legjelentősebb állomása 1927-ben az Ady-Társaság megalapítása volt.

János István

Tóth István: Villanások.
Adatok Pécs-Baranya irodalmi életéből. Szerkesztő: Marton István. Kiadja a Mecseki Ércbányászati Vállalat. Pécs, 1980. [1981] 218 l.

Az olvasó olyan cikksorozatgyűjteményt tart a kezében, amely írók, költők, tudósok portréját „villantja elénk, akik életükkel vagy irodalmi alkotásaikkal valamikép-

pen Pécs városához, Baranya megye egyik-másik helységéhez kötődtek." A kötet válogatás a szerzőnek a Dunántúli Napló hasábjaiban *Eltűnt pécs-baranyai irodalom* címszó alatt több évtizeden át megjelenő cikkeiből. Ma többnyire emléktábla, utcanév, szobor őrzi a kötetben tárgyalt tollforgatók emlékét – vagy csupán csak az emlékezés. A szerző időrendben haladva közel egy évezredet átölelve mutatja be a személyiségeket. Így jutunk el Mór pécsi püspöktől – Janus Pannoniuson, Zrínyi Miklóson, Jókai Móron, Thury Zoltánon, Surányi Miklóson, Kodolányi Jánoson, Kolta Ferencen át Várkonyi Nándorig. Egyházi emberek, politikusok, tanítók és tanárok, írók, költők, jogászok, orvosok, újságírók, tudósok, zeneszerzők portréja rajzolódik elénk. Baranya megyéhez és székesfővárosához való kapcsolódás és kötődés széles körű: volt, aki itt született vagy tanult, másokat munkásságuk kötötte ide hosszabb-rövidebb ideig, volt, aki művével vagy műveivel kapcsolódott, volt, akit csupán egy röpke ott-tartózkodás ihletett meg, megint másokat szerelmei fűzték a megyéhez. Sokan saját korukban is ismert személyiségek voltak, mások csendben a háttérben munkálkodtak.

A kötet ismeretterjesztő céllal készült, s mintegy arra figyelmeztet a szerző, szükség lenne Pécs-Baranya irodalmi életének új, monografikus feldolgozására.

Hoffmann Gizella

Tóth László: Vita és vallomás.
Beszélgetések szlovákiai magyar írókkal. Madách Könyv- és Lapkiadó, Bratislava, 1981. 337 l.

Tóth László (1949) a hatvanas évek második felében induló új költőnemzedék egyik legtehetségesebb tagjaként jelentkezett az Irodalmi Szemlének az egész költőcsoport útját is egyengető, nevezetes Vetés-rovatában, majd az *Egyszemű éjszaka* (1970.) c. versantológiában, amely a *Fekete szél* (1972.) c. prózai antológiával együtt fontos állomása volt a csehszlovákiai magyar irodalom hangváltásának. Az indulás óta eltelt időszak termésének gazdagodása, filozofikus költészetének gondolati elmélyülése és formai egyszerűsödése a költőt a csehszlovákiai magyar líra élvonalába emelték, aki eközben az Irodalmi Szemle munkatársaként irodalomszervezőként is kivette részét az élő irodalom formálásából, a nemzetiség kulturális hagyományának tudatosításából. Ez a régebbi és a közelmúlt örökségét, a jelen értékeit és súlyos gondjait számbavevő tudatosság ösztönözte Tóth Lászlót új könyvének összeállítására, amely a csehszlovákiai magyar irodalom első beszélgetőkönyve; tizenkét interjúja, a nemegyszer polémikus hangvételű véleménycserék és vallomások a magyar nemzeti kisebbség életének és irodalmának gondjait, műveit vizsgálják. A kérdező a hagyományos író-interjú keretein belül három nagyobb témakörben késztette vallomásra beszélgetőtársait: a műveik keletkezését meghatározó magánszférában, műveik és alkotóműhelyük világában, illetve a nemzetiségi irodalom s általában az írás, irodalom, társadalmi-történelmi valóság problémakörében. Az Irodalmi Szemlében és a Napjainkban közölt interjúk közül Tóth László a *Cselényi László*val, *Csontos Vilmos*sal, *Dénes György*gyel, *Dobos László*val, *Duba Gyulá*val, *Gál Sándor*ral, *Rácz Olivér*rel, *Tőzsér Árpád*dal, *Turczel Lajos*sal, *Varga Imré*vel és *Veres János*sal, *Zalabai Zsigmond*dal készült magnós beszélgetések szöve-

gét vette föl kötetébe, amely szövegek a vallomásosság, személyes érdekesség körén messze túlmutatnak. Hiányzik ugyanis a csehszlovákiai magyar irodalom lexikális feldolgozása, a szükséges alapmonográfiák, pontos bibliográfiák sora, az objektív nemzetiségtörténet és nincsenek alkalmas tankönyvek sem; ebben a helyzetben az irodalmi interjúkötet hézagot töltő műfaja önmagában is többletjelentőséget kap, az igényes és alapos megnyilatkozások ilyen gyűjteménye pedig egyenesen kézikönyvet pótol. Az egyes beszélgetéseket az alkotók rövid bemutatása kíséri, a szövegeket pedig lexikonszócikk-tömörségű életrajz és kötetbibliográfia előzi meg az írók fényképével együtt.

Csapody Miklós

Történelmi jelen idő.
Beszélgetések a magyar irodalom legújabb fejezeteiről. Szerkesztette és a bevezetőt írta: Béládi Miklós. RTV–Minerva, Budapest, 1981. 340 l.

Harmincöt év magyar irodalmának áttekintésére vállalkoztak azok, akik 1978–79-ben a budapesti Kossuth Klubban a nyilvánosság előtt kerekasztal-beszélgetésen vettek részt. A rádióban is elhangzottak, majd az Alföldben és az RTV–Minerva kiadásában nyomtatásban is megjelentek ezek a beszélgetések. „...azon voltunk, hogy az 1945 utáni irodalom fejlődését történelemként fogjuk fel, és emellett jelen idejű szemlélettel közeledjünk hozzá" – írja a könyv címét is magyarázó bevezetőben *Béládi Miklós*, aki annak idején a műsorvezető, s most a kötetszerkesztő munkáját vállalta magára. (A rádiós szerkesztő *Kulcsár Katalin* volt.) A *Történelmi jelen idő* a társadalmi és politikai élet kisebb periódusai szerint (1945-48, 1949-53, 1953-56, 1957-68, hetvenes évek) tárgyalja irodalmunkat, képet ad a kultúrpolitikáról, az irodalmi tudat módosulásairól, a legfontosabb művekről, poétikai változásokról. Vagyis: a folytonosság és megszakítás kapcsolatát három szempontból, politikai, irodalompolitikai és irodalmi vonatkozásban elemzi.

A felszabadulás utáni irodalom előzményeiről és a továbbvezető szálakról szólva elsősorban arra a kérdésre keresnek választ, hogy hol volt literatúránk helye a két világháború közötti időszak európai kultúrájában, s miként gondolkodott az irodalom önmagáról, magyarság és Európa, haza és nagyvilág kapcsolatáról? Érdeme a kötetnek, hogy egyetlen álláspontot sem akar glorifikálni. Különböző vélemények ütköznek összze, s a vitavezető Béládi is azon van, hogy az eltérő nézetek minél izgalmasabban ütközzenek. Különösen a második és a harmadik beszélgetésben tanulságos Király István és Béládi Miklós vitája a koalíciós évek és a dogmatizmus irodalmáról. (Volt-e – Király szavaival szólva – „társadalomorientált" és „személyiségorientált" irány, s mennyiben határozták meg az 1951-53 közötti korszak lényegét s kultúrpolitika hibáit?) A ma már némi nosztalgiával emlegetett hatvanas éveket (pontosabban irodalmunk 1957–68 közötti szakaszát) két beszélgetésben tárgyalják. A beszélgetés résztvevői az igazságtartalmát visszanyert közéleti irodalomban, a hagyományos emberkép mellett egy új emberlátás megjelenésében, a „kérdező" irodalomban, s a morális megközelítésben látják e periódus jellemzőit. Ma már nyilvánvaló, hogy a hetvenes éveknek nevezett irodalomtörténeti korszak sok szempontból különbözik az előző évtizedtől.

Ezt a másságot nem is vitatja senki. Annál több vita van a különbözés jellegét (pozitív vagy negatív voltát) illetően. Többször elhangzik az a vélemény, hogy a kép ugyan aggasztó, de irodalmunkban már számtalanszor voltak hasonló helyzetek, sőt, nem egyszer éppen akkor emlegettek hullámvölgyet, amikor – mai szemmel nézve – a valóságban „aranykor" volt.

A befejező két beszélgetés a legfőbb tanulságok megfogalmazására ad alkalmat. Itt már nem a részletek, hanem a jellegadó, meghatározó jegyek a fontosak, a periódusok egybevetése, a viszonyítás, a szembesítés. (Kár, hogy a határainkon kívüli magyar irodalmakról legföljebb csak utalásokban esik szó.)

A tíz beszélgetés résztvevői voltak: Agárdi Péter, Bata Imre, Bodnár György, Csák Gyula, Czine Mihály, Domokos Mátyás, Kenyeres Zoltán, Király István, Koczkás Sándor, Kulin Ferenc, Sőtér István, Szabó B. István és Szabolcsi Miklós. A Történelmi Jelen idő *A magyar irodalom története 1945–1975* már megjelent kötetei mellett is fontos kiadvány az irodalom iránt érdeklődők, tanárok, diákok számára.

Olasz Sándor

Tüskés Tibor: Csorba Győző.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 241 l. (Kortársaink)

Tüskés Tibor kismonográfiája mai líránk egyik egyéni hangú, jelentős alkotóját mutatja be. Az adott keretek között a költői életmű teljességének felidézését és mélységi elemzését tűzte ki céljául. Monográfiája három részből áll. Az első fejezetben Csorba Győző pályájának ívét húzza meg, életrajzának vázlatos ismertetésére fűzve a fejlődés és alakulás legfontosabb ismérveit. Vitába száll Csorbát a Nyugat harmadik nemzedékébe besorolni szándékozók nézeteivel, kezdettől magányos, szuverén alkotónak látja a költőt. Csorba nem formaművész, de pályája kezdetétől birtokában volt a költői nyelv minden eszközének. Nem élményköltészet az övé, hanem érzelmileg telített „egzisztenciális" líra. Intellektualitás és érzelem eszközök számára a lét alapvető problémáit kifejező egy tömbből faragott ún. szintézis-vers létrehozásában. Tanulmányaiban, kritikáiban is kérlelhetetlenül és következetesen a lényegre koncentrál, nem tántorítja el a művészi lét központi kérdéseitől sem a népi-urbánus ellentét, sem más politikai nézetek.

Tüskés monográfiájának második nagy szerkezeti egysége Csorba egyes költői korszakait elemzi részletesebben, öt szakaszra bontva az eddigi életművet. A fejezetek középpontjában az adott időszakban megjelent kötetek tüzetes elemzése áll. Az első korszak 1948-ig a kifejezés keresése, majd a hosszú hallgatás után a számvetés és gazdagodás évei következnek 1955 és 1959 között. A költői szemlélet kiteljesedését a 60-as évek közepére teszi Tüskés, majd a 70-es évek sűrű egymásutánjában megjelenő, puszta mennyiségükkel is a megújulást jelző köteteket tárgyalja. A monográfia harmadik részében a műfordító Csorba Győző pályaképét rajzolja meg.

Lichtmann Tamás

Tüskés Tibor: Kodolányi János.
Ajánló bibliográfia. A fényképeket készítette Lantos Miklós, Bérci László. Kiadja a Baranya megyei Könyvtár, Pécs, 1980. 63 l.

Kodolányi János (1899–1969) írói munkásságáról Tüskés Tibor írt kismonográfiát 1974-ben. Ebben a bibliográfiai összeállításban arra törekedett, hogy az olvasók számára tájékoztatást adjon Kodolányi leginkább hozzáférhető műveiről, bevezesse a tájékozódni kívánó olvasót az író világába, s újabb művek megismerésére ösztönözze azokat, akik már ismerik Kodolányi néhány munkáját. A kiadvány első része ismerteti Kodolányi írói jelentőségét, főbb életrajzi adatait, valamint Pécshez és Baranya megyéhez fűződő kapcsolatait, a második rész az író 1955 óta kiadott műveinek betűrendben következő címleírásait, valamint az egyes művekre vonatkozó ismereteket, és a műről szóló kritikák adatait tartalmazza. A bibliográfia harmadik része a Kodolányira vonatkozó nagyobb tanulmányokat, Kodolányi levelezésére, a róla készült arcképekre és művei illusztrálására vonatkozó adatokat közli. A kötet érdekessége, hogy első közlésben bocsát közre három személyes jellegű vallomást, egy levelet és néhány érdekes fényképet.

R. T. O.

Újvári Sándor: Rövidzárlat Magyarországon.
Naplótöredékek 1943–1945. Griff Kiadó, München, 1980. 83 l.

Az 1904-ben született és jelenleg Münchenben élő könyvkiadó, író régi naplójegyzeteinek kiadására vállalkozott, s előszavában megírja: olyan fájdalmas korszakról szólnak, hogy nem is volt ereje rendezni, kiegészíteni ezeket, hanem a régi formában teszi közzé feljegyzéseit. Kassán élt és vezette a Griff könyvkiadót, mikor a magyarországi zsidóüldözés kezdetét vette. Ettől kezdve felvidéki és budapesti fogolytáborok szörnyűségeit közli tömören, a hasonló témakörű emlékiratokat, dokumentumokat kiegészítve, megerősítve. A magyar nyelvű irodalom terjesztéséhez való hűségét azonban nem törték meg a „rövidzárlat" évei sem. Írása fontos kortörténeti adalék lehet a korszak (köztük a baloldali mozgalmak feltárásával foglalkozó) kutatói számára.

R. T. O.

Ungarn – Jahrbuch.
Zeitschrift für die Kunde Ungarns und verwandte Gebiete, Begründet und geleitet von Georg Stadtmüller, Hrsg. Gabriel Adriányi, Horst Glassl, Ekkehard Völkl, 10(1979), München, Dr.Dr. Rudolf Trofenik, 1981. 392 l.

A müncheni Ungarisches Institut évről évre megjelenő évkönyve a Magyarország történelmével foglalkozó legszínvonalasabb periodikák közé tartozik, mely a magyar irodalomtörténetírás számára is szolgáltat fontos újdonságokat. Csak figyelemfelhívás-

ként említem a 7. kötetből *Őry Miklós*nak *Pázmány*ról szóló tanulmányát, vagy a 9-ből *George Cioranescu*-nak egy ismeretlen *Janus Pannonius*-levelet közlő írását (*La bataille de Baia*, pp. 15-29). Az 1981-ben megjelent 10. kötetet az teszi fokozottan érdekessé, hogy közli az Ungarisches Institut 1977. július 6–8-án megtartott, *Humanismus und Renaissance in Ungarn* című kollokviumának előadásait (sajnos nem valamennyit!). Gazdagítja ugyanakkor a kötetet néhány, a kollokviumon nem szereplő tanulmánynak a közlése.

A magyar reneszánsz irodalma és kultúrája szempontjából az alábbiakra hívjuk fel a figyelmet: *Edgar Hösch* (*Renaissance und Humanismus in Ungarn*) írása a III. Iván korabeli orosz viszonyokkal hasonlítja össze a Mátyás-kori kultúrát. *Stefan Torjai Szabó* (*Das literarische Schaffen im Zeitalter des Humanismus und der Renaissance in Ungarn*) korrekt áttekintést ad a magyarországi latin nyelvű irodalomról, főleg a régebbi magyar szakirodalom (Horváth, Kardos) alapján; feltűnő, hogy egy szó sem esik a magyar nyelvű reneszánsz irodalomról, a szerző úgy látszik Balassit sem tekinti a reneszánsz irodalomhoz tartozónak. Rendkívül alapos munkáról tanúskodik *Krista Zach* terjedelmes tanulmánya (*Humanismus und Renaissance in Siebenbürgen*), mely elsősorban a német-, kisebb részben a román nyelvű szakirodalom és néhány magyar szakmunka alapján nyújt részletes képet a XV–XVI. századi Erdély művelődési viszonyairól. A tanulmány jegyzetanyaga és bibliográfiája nagy bőséggel elősorolja az erdélyi szász kutatók által, az adott korszakról, – odahaza vagy emigrációban – írt újabb munkákat, melyeket a magyar szakemberek sajnos nem szoktak eléggé figyelembe venni és felhasználni. A magyar reformációra vonatkozó kutatások mérlegét vonja meg *Monika Glettler* közleménye (*Probleme und Aspekte der Reformation in Ungarn*), mely az anyag beható ismeretében jogosan kényszerül megállapítani, hogy a kutatás még nem adott választ a magyar reformáció történetének számos alapkérdésére. Csak részben érinti a reneszánsz irodalmát *Tibor Dénes* elgondolkoztató cikke, mely a színház társadalmi funkcióját vizsgálja az egész történelmi fejlődést véve tekintetbe (*Le rôle du théâtre dans l'évolution sociale de la Hongrie*).

Az Ungarn–Jahrbuch munkatársai rendszerint jól ismerik a magyarországi szakirodalmat (ezt az évkönyv gazdag recenziós rovata is jól elősegíti), feltűnő ezért, hogy egyetlen esetben sem értékesítik – a tisztán irodalmi vonatkozások esetében sem – az akadémiai irodalomtörténeti kézikönyv első kötetét, mely a magyar reneszánsz, humanizmus és reformáció irodalmának, művelődésének és eszmeáramlatainak a legkorszerűbb rendszerezését nyújtja. (Krista Zach a magyar irodalomra vonatkozóan Szerb Antal művéből meríti ismereteit!) Az is meglepő, hogy egyszer sem találkozunk az Irodalomtörténeti Közlemények említésével, pedig az utolsó negyedszázad alatt ez a folyóirat több száz közleménnyel járult hozzá a magyar reneszánsz irodalmának és művelődésének ismeretéhez. Münchenbe nem jár az ItK?

Klaniczay Tibor

Universitas Comeniana.
Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského (A Komensky Egyetem Bölcsészettudományi Karának évkönyve). Philologica, XXXI. évf., 1980. Slovenské Pedagogické Nakladatel'stvo, Bratislava, 1981. 208 l.

Az évkönyvet nyitó dolgozatában Csanda Sándor vázolja a pozsonyi magyar tanszék ötven évének történetét, áttekintve és összegezve az ott folytatott hungarológiai kutatások eddigi eredményeit. Szervesen kapcsolódik e történeti hosszmetszethez az évkönyv végén található bibliográfia, amely a tanszék volt és jelenlegi oktatóinak – Pavel Bujnáknak, Sas Andornak, Csanda Sándornak, Garaj Lajosnak, Jakab Istvánnak, a magyarországi vendégtanárként jelenleg itt működő Kázmér Miklósnak, Jaroslava Pašiakovának, Sima Ferencnek, Turczel Lajosnak, Zeman Lászlónak – a tudományos munkásságát tükröző könyveket, tanulmányokat öleli fel. Az évkönyv irodalomtudományi részében a XX. századi magyar irodalom képviselői közül *Garaj Lajos Móricz Zsigmond*dal, az író szlovákiai kapcsolataival, szlovák (cseh) recepciójával foglalkozik, *Jaroslava Pašiakova* pedig *József Attila* és *Jiři Wolker* költészetét veti össze. Kapcsolattörténeti jellegű *Turczel Lajos* tanulmánya is, ám ő a nemzeti és a nemzetiségi magyar irodalom 1920–30-as évekbeli viszonyát taglalja (A Nyugat és a csehszlovákiai magyar irodalom). *Csanda Sándor* a felszabadulás utáni szlovákiai magyar irodalom képviselőjének, *Duba Gyulá*nak pályaképét rajzolja meg.

A nyelvészeti fejezet hét tanulmányt tartalmaz. Kettő a kontrasztív nyelvészetet képviseli (*Buzássyová Klára:* Dativus possesivus a szlovákban és az ekvivalens magyar szerkezetek, *Ján Horecky:* Az igekötős igék szemantikájához szlovák és magyar viszonylatban), kettő a fordításelméletet (*Szabómihály Gizella:* A szóexpresszivitás formái V. Šikula prózájában és fordításuk kérdésköre, *Zeman László:* Adalék a lírai jellegű próza fordításának kérdésköréhez). *Kázmér Miklós* a *Koroncó* helynév és a tájnyelvi *kalézol* ige etimológiájával, *Sima Ferenc* a magyar magánhangzó-harmónia jellemzésével foglalkozik. Nyelv- és tudománytörténeti szempontokat érvényesít *Jakab István* tanulmánya, Az igekötő szófajtani vonatkozásai a legrégibb magyar nyelvtanokban. A dolgozatok közül Csanda Sándor Duba-pályaképe, Garaj Lajos, Jaroslava Pašiaková, Klára Buzássyová, Ján Horecky, Zeman László tanulmánya szlovák nyelven olvasható; a többi magyarul.

Z. Zs.

Urbán Aladár: A nagy év sodrában. Tanulmányok 1848-ról.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981. 603 l. (Elvek és utak)

A kötet tanulmányainak egy része (*Költő és politika* összefoglaló cím alatt hét a tizenhétből) közvetlenül irodalomtörténeti érdekű, pontosabban: egy 1848-as életrajzi adalékokat közlő Vörösmarty-cikk mellett Petőfi forradalmári-költői pályaképe utolsó, a márciusi napokkal kezdődő szakaszának az addiginál hitelesebb és részletesebb (számos ponton korrigált vagy kiegészített) felrajzolásához járul hozzá. Zömük a szabadságharc kitöréséig eltelt hat hónap eseményeihez kapcsolódik, s csak egy a ké-

sőbbiekhez: az, amelyben a szerző a költőt zegzugos vonalú, afférokkal tarkított honvédtiszti pályáján kíséri végig. (*Petőfi Sándor honvéd százados*) Közvetett értelemben a kötet teljes egészében hasznos eligazítás a kor irodalma iránt érdeklődőnek s kivált a Petőfi-kutatónak, már csak azért is, mert a *Költő és politika* c. fejezetben felvetett kérdések a kötet más részeiben új megvilágításban, nagyobb összefüggésbe állítva vagy alaposabban dokumentálva vissza-visszatérnek. Könyve anyagát a szerző nagyobbrészt az elmúlt két évtized folyamán szakfolyóiratokban, tanulmánykötetekben kiadott írásaiból válogatta, de kettőt, mely idegen nyelven jelent meg, itt magyarul tesz közzé; egynek annak idején mellőzött lapalji jegyzeteit pótolja; végül két tanulmány ezúttal lát először nyomtatásban napvilágot.

Urbán Aladár annak az 1950-es években fellépett, nagy felkészültségű és munkabírású történész-nemzedéknek tagja, amely új szemlélettel, termékeny kutatói módszerrel fogott hozzá, hogy újraírja a negyvennyolcas forradalom és a szabadságharc történetét. E vállalkozásnak úgyszólván előfeltétele volt a Petőfi-kérdés gyökeres revíziója, s kivált a költő politikai szerepléséről elterjedt torz nézetek felülvizsgálata. Az irodalmárok, biográfusok közreműködésével elvégzett munka eredményeit és tanulságait a szerző *A korszerű Petőfi-kép és a költő helye az 1848-49-es eseményekben* c. dolgozatban foglalja össze. Abból a kétségkívül helyes tételből indul ki, hogy amiként 1848-49 eseményeit nem érthetjük meg Petőfi nélkül, ugyanúgy a költő életművét sem annak a forradalomnak és szabadságküzdelemnek története nélkül, „melynek előkészítésében és megvalósításában – egy időszakban vezetőjeként – tevékenyen részt vett", tehát óvakodnunk kell attól, hogy a politikus Petőfi rehabilitálására irányuló jogos igyekezetünkben a másik végletbe esve 1848-49-től „egy jakobinus mintájú forradalom" eredményeit kérjük számon. E konfliktust a szerző „egy egész történeti korszakra érvényes", művészi formába öntött *távlati program*, illetve a forradalmi folyamat diktálta *napi politikai feladatok* követelményrendszere közötti különbségtevéssel oldja fel: a költő forradalmi következetességének, elvhűségének változatlan elismerése mellett bírálattal illeti a forradalmi *taktika* szempontjából kifogásolható tetteit és megnyilatkozásait. Így ítéli meg a „véres budai macskazene" utáni fellépését, s kivált azt a kormány elleni szenvedélyes kifakadását, mely a máj. 12-i népgyűlésen hangzott el. Urbán az igen bonyolult viszonyok közt hivatalba lépő Batthyány-kormány helyzetfelmérését, első intézkedéseit pozitivan értékeli, s ehhez képest a költő nyilatkozatát elhamarkodottnak, meggondolatlannak minősíti. Az eset hátterébe mélyebben bevilágító két nagyobb tanulmány finom elemzései a szellemes hipotézis szintjét meghaladó valószínűséggel sugallják, hogy Petőfi támadása egy (Nyáry Páltól kitervelt) kormányellenes kísérlet („új combinatio") kereteibe illeszkedett, melynek kudarca a baloldal pozícióit végzetesen meggyöngítette. (*Petőfi népgyűlése körül, Tíz válságos nap a Batthyány-kormány történetéből, Agitáció és kormányválság 1848 májusában*) A szerző egy másik írásában, annak inkább informatív, mint ítélkező jellege ellenére, a költő további hasonló, taktikai gyakorlatlanságból eredő tévedéseire világít rá; a mozgalmas nyárvégi fejleményeket végigkísérő tanulmány számos életrajzi és filológiai tanulságot is kínál. (*Petőfi 1848 augusztusában*). Az emlékezetes követválasztási kudarcról a szerző Mezősi Károly alapvető dolgozatára támaszkodva ad áttekintést, de a szabadszállási események krónikája helyett az előzményekre: a korteskedésben járatlan költő megalapozatlan reményeire és többé-kevésbé célját tévesztett választási felhívásának elemzésére, és a

hivatalos felülvizsgálat elmaradásának a politika legfelső régióiban keresendő magyarázatára helyezi a hangsúlyt. (*Az 1848-as választások és Petőfi*)

Irodalmunknak nagybecsű, különleges kincse Petőfi 1848-as politikai lírája; egyúttal nyugtalanító, megoldásra váró problémákkal terhes örökség; úgyszólván előzmény nélküli, a szó legszorosabb értelmében „alkalmi" és mégis maradandó értékű költői termés, mely a nép szabadságának ügyével azonosuló forradalmár lélekrezdüléseinek széles skáláját tükrözi: „a februáriusi francia forradalom óta – olvassuk Petőfi 1848 szeptemberi hírlapi cikkében – szakadatlan hullámzásban volt lelkem. Minden nap egy új remény, új feszült várakozás, új lelkesedés, új aggodalom, új harag és minden a világon". Az irodalomtörténész ezeknek a versekben lecsapódó, a szövegekben nyíltan vagy áttételesen érzékelhető belső viharoknak a grafikonját a historikus segítsége nélkül képtelen megbízhatóan megrajzolni. Urbán Aladár tanulmányai e történészi együttműködés hasznának és fontosságának sokféle és számos példáját szolgáltatják. Nem egy esetben az irodalmi textológiai munka közvetlen részesévé válik: legalább két tucatra tehető azoknak a költeményeknek a száma, melyeknek keletkezés-, közlés- vagy szövegtörténetét új adatokkal gyarapítja (a már említett augusztusi cikken kívül különösen a *Történeti adalékok egy Petőfi-vers címváltozataihoz* c. írás). Az irodalomtörténet hálás e sokoldalú és készséges kutatói hozzájárulásért, s a jövőben is számít rá.

Kiss József

Az Út 1931–1936.
Válogatás a folyóirat számaiból. A kötetet összeállította és az előszót írta Fónod Zoltán. Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1981. 263 l.

1929 a szociáldemokrata megalkuvással való leszámolásnak s egyúttal a széles néptömegek forradalmasítására törekvő stratégia meghirdetésének volt az esztendeje. Az eszmei nevelő munka sikeréhez a kommunista pártnak sajtóorgánumra volt szüksége – szlovákiai magyar viszonylatban is. Ez az igény hívta életre Az Út című – osztályharcos jellegével a Korunkra, a 100 %-ra, a cseh Tvorbára, a szlovák DAV-ra hasonlító –, marxista szellemű folyóiratot, amely „az osztályharcos szlovenszkói és kárpátaljai magyar dolgozók kultúrnaplójá"-nak vallotta magát, 1933-tól, a fasizmus elleni egységfront létrehozására irányuló erőfeszítések idejétől pedig „a magyar dolgozók időszaki folyóirata"-ként jelent meg. Fónod Zoltán terjedelmes bevezető tanulmánya áttekinti Az Út tevékenységét, ismerteti a megjelenés, a terjesztés körülményeit, a szociális harc és az antifasizmus által meghatározott tematikai skálát, elemzi a publicisztikai írások éles hangvételét, az értelmiség – köztük a sarlósok – megnyerésére irányuló erőfeszítéseket, érinti a szociális helyzet és a nemzetiségi politika kapcsolatát, elemzi *Balogh Edgár* és *Fábry Zoltán* szerkesztői tevékenységét. Szól Az Útnak arról a (rappista torzulásoktól nem mentes) törekvéséről, hogy harcos proletárkultúrát teremtsen (szavalókórusok, munkásszínjátszás, szociofoto, szocialista képzőművészet), s hogy az irodalmat közvetlenül is az osztályharc szolgálatába állítsa. A munkásírók dokumentumirodalmát gyakran többre becsülte ez időben Fábry Zoltán, mint Móricz Zsig-

mond, Kassák Lajos és mások műveit. Az okokat elemezve az előszó írója tágabb kontextusba helyezi a folyóiratot, szólva azokról az irodalompolitikai kérdőjelekről, melyeket A magyar proletárirodalom platformtervezete (Moszkva, 1931) váltott ki. A szélesebb összefüggésekben való gondolkodás egyébként erénye az előszónak: úgy tekinti át a folyóiratot, hogy közben számtalan adalékot szolgáltat azoknak is, akik a csehszlovák párttörténettel, szűkebb értelemben a dél-szlovákiai, illetve ruszinszkói magyar pártmozgalommal, a Sarlóval, a szlovákiai magyar és a szlovák (cseh) pártsajtó kapcsolataival foglalkoznak.

A bevezető tanulmányt követő négy fejezet cikkeket, publicisztikai írásokat, verseket, rövid prózai műveket tartalmaz Balázs Béla, Balogh Edgár, Bányai Pál, Dömötör Teréz, Forbáth Imre, Földes Sándor, Góbé László, Háber Zoltán, Horváth Ferenc, Karikás Frigyes, Labori Lajos, Lengyel József, Morvay Gyula, Moskovics Kálmán, Róth Imre, Sellyei József, Steiner Gábor tollából.

Zalabai Zsigmond

Idős Váci Mihályné: Legyen munkátokon áldás!
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981. 158 l. (Tények és tanúk)

Egy 80 éves nyírségi asszony egyszerű szavakkal megírja élete történetét; a kötet megjelenik – és siker lesz – a Magvető Kiadó Tények és tanúk sorozatában. Ez önmagában még nem irodalomtörténeti tény, de azzá válik, ha megtudjuk, a visszaemlékezés szerzője az egyik legtöbbet vitatott, de fájdalmasan korán elhunyt kortárs költőnk édesanyja, Váci Mihályné. Így lesz a vékony életrajzi kötet egy költői életpálya háttere, motívumok és történetek értelmezésének segítője.

Önmagában pedig egy tiszteletreméltó munkával telt küzdelmes élet dokumentuma, amely függetlenül a költő és képzőművész fiuk sorsától, megérdemelte a kiadást. A kiadói szerkesztés értő munkáját is író, Ördögh Szilveszter végezte.

N. S. K.

Vajda János: Egy honvéd naplójából.
Előszó és jegyzetek: Szigethy Gábor. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981. 86 l. (Gondolkodó magyarok)

Vajda Jánosnak a szabadságharcról szóló emlékirata először 1868-ban jelent meg a Nép Zászlója és a Vasárnapi Újság hasábjain. Az 1847-es pesti követválasztástól Pest 1849-es égéséig követi az eseményeket. Szükséges útbaigazító itt Szigethy Gábor előszava, amely *Mese* címmel jelent meg és az 1848-as ifjú Vajdát és a megállapodott „tekintetes szerkesztő urat" egyaránt eleven színnel jeleníti meg.

N. S. K.

Válaszúti György: Pécsi disputa.
A bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Dán Róbert. Sajtó alá rendezte Németh S. Katalin. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 793 l. + 5 t. (Régi Magyar Prózai Emlékek 5.)

A Régi Magyar Prózai Emlékek e kötettel először vállalkozik kézirat közlésére. Dán Róbert és Németh S. Katalin a Pécsi disputa közlésével az Erdélyen kívüli antitrinitarizmus egyik legjelentősebb, eszmetörténeti szempontból rendkívül izgalmas, de irodalomtörténetileg is érdekes dokumentumát tette „közkinccsé".

A szerzőpáros a kötet használatát megkönnyítő információkat közöl az Előszóban, majd a Dán Róbert írta Bevezetés tömören vázolja a szöveg keletkezési körülményeit és körvonalazza eszme- és irodalomtörténeti jelentőségét. A disputa szövegét megelőzi Az megh magiaraztatot bizonysagoknak tablaia, amely a kiadványban a bibliai helyek mutatójának szerepét tölti be. A szöveghez tárgyi jegyzetek csatlakoznak, majd rövid tájékoztatót kapunk a közlés módjáról és a szöveg történetéről. Az ezt követő szójegyzék után képmellékletet is találunk.

Mint a Bevezetés helyesen hangsúlyozza a Pécsi disputa műfajilag heterogén és igen terjedelmes munka. Első része annak a hitvitának a leírása, amely 1588. augusztus 27–31. között zajlott le Pécsett *Skaricza Máté* ráckevei református és *Válaszúti György* pécsi antitrinitárius lelkész között. Az Előszó világosan kifejti milyen materiális érdekek motiválták a disputa létrejöttét: egyrészről a pécsiek eretnekké nyilvánítása és elszigetelése, másrészről az eretnekség vádjának eltörlése és a kereszténységhez tartozás bizonyítása. A „korfestő" részletekben gazdag első rész után következik a mű második, teológiailag legtanulságosabb része. Skariczát pécsi tartózkodása idején a megállapodás szerint csak néhány kérdéssel zaklathatták ellenfelei, így Válaszúti írásban cáfolta meg a városában elhangzott református prédikációkat. Ennél azonban jóval többet kapunk, hiszen a pécsi lelkész afféle teológiai mindenes könyvet írt, melyben a református antitrinitárius polémiák csaknem minden fontos mozzanata szerepel. Ekkorra már közhelyesnek számító, félszázados múltra visszatekintő érvek és ellenérvek érdekesen keveredtek az újabb antitrinitárius szerzőktől származó megfontolásokkal. A pozitív tan természetesen már ebből a részből is kibontakozik, de a szerző szükségesnek tartotta, hogy a harmadik részben didaktikusan összegezze pécsi gyülekezetének hitvallását. Világosan kiderül ebből, hogy az itteni antitrinitárius lelkész nonadorantista volt, ám az is, hogy nem osztotta szombatosok nézeteit.

A sajtó alá rendező Németh S. Katalin az Országos Széchényi Könyvtár kéziratát tekintette főszövegnek, s azt a feltevést is megkockáztatta, hogy ez a szerző második kézirata, talán kiadásra előkészített tisztázat. A Román Tudományos Akadémia 3. számú fiókkönyvtárában található variánst *Johanes Sartorius,* illetve *Johanes B. Peczi* másolta az eredetiről.

A Dán Róbert összeállította tárgyi jegyzetek tömörek, a legszükségesebb tudnivalók közlésére koncentrálnak. Hasonlót mondhatunk a Németh S. Katalin készítette szójegyzékről is. Bizonyos, hogy a szöveg kiadása megkönnyíti a kötet gondozói által igényelt további kutatásokat: szélesebb kör számára lesz elérhető a mű, lehetővé válik eszme- és irodalomtörténeti helyének pontosabb kijelölése.

Balázs Mihály

Vámos Éva: Lássák, ismerjék meg a világnak minden népei...
Magyarországi és magyar vonatkozású röpiratok, újságlapok (1485–1849). Magyar Helikon, Budapest, 1981. 141 l.

A címében Táncsics Mihály 1849-es röpiratsorozatát idéző reprezentatív album harmadfélszáz esztendő nem periodikus hazai és magyar vonatkozású politikai irodalmából válogatott egybe 82 röpiratot, újságlapot, vitairatot, vásári históriát és falragaszt, olyan dokumentumokat, amelyeknek célja a politikai eseményekről való híradás mellett mindjobban az orientálás, az állásfoglalásra késztetés volt. Vámos Éva könyve ily módon a magyarországi érdekű politikai publicisztika mintaértékű műfaji antológiája, amelynek keresztmetszetében a főhelyen két csomópont: a felvilágosodás és a 48–49-es forradalom és szabadságharc áll. Vámos Éva bevezetője tömör összegzését adja a műfaj előtörténetének és hazai történetének, rámutat a röpiratirodalom ideológiai és közvetlen politikai jelentőségére, elemzi szerepváltozásait, és saját anyagának példáit idézve foglalja össze a legfontosabb történelmi, művelődéstörténeti, illetve nyomdatörténeti tudnivalókat. Minthogy a hazai politikai publicisztika első nyomtatott terméke, Mátyás 1477-es, III. Frigyes ellen kiadott röpirata nem maradt fönn, a kötet első darabja a Vlad Ţepes havasalföldi vajdáról szóló német nyelvű híradás. A 16. századbeli anyag tíz dokumentuma a Dózsa-parasztháború, Kőszeg ostroma és a törökellenes harcok más nevezetes eseményeinek részleteiről tudósítanak, a 17. századi irodalmat pedig Alvinczi Péter, Bethlen Gábor, Zrínyi és Thököly kiáltványai képviselik. Terjedelmesebb a 18. század metszete, amelyben II. Rákóczi Ferenc Alázatos Imádságától a szabadkőművesek és Bessenyei iratain át Martinovics és a felvilágosodás más ismert és névtelen szerzőinek vitairataiig terjed a szerencsés válogatás. A legnagyobb anyagot azonban a reformkor és a forradalom időszaka kínálta: a kötet fele ennek a fél évszázadnak a röpiratanyagából válogatva közli például Napóleonnak a magyarokhoz intézett kiáltványát, Széchenyi tervezetét a pesti magyar színház felállításáról, a reformmozgalom országgyűlési sikereiről szóló beszámolót, a 12 pontot és a Nemzeti dalt, különféle Habsburg-ellenes gúnyiratokat és ponyvaversezeteket, valamint a forradalom fordulópontjairól értesítő gyorshíreket és felhívásokat, az utolsó nyomtatvány Klapka György 1849 októberében kiadott napiparancsa, amely a szabadságharc utolsó röpirata. A gyűjtemény a dokumentumokat általában megjelenésük időrendjében közli címlappal vagy a jellegzetes részlet fametszetű vagy rézmetszésű képének tökéletes minőségű reprodukciójával és az irat tartalmi ismertetésével, a politikatörténeti összefüggéseket is vázolva. A kötet albumszerű képes részét a dokumentumok pontos könyvészeti leírása és könyvtári jelzete, valamint tájékoztató irodalomjegyzék egészíti ki.

Csapody Miklós

Vándorének.
Nyugat-európai és tengerentúli magyar költők. Válogatta és szerkesztette Béládi Miklós. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 402 l.

A hazai szellemi élet már régebbi idők óta élénk érdeklődést táplál a nyugat-európai és amerikai magyar költészet iránt. Ennek a költészetnek számos városban

– Párizsban, Londonban, Bécsben, Amszterdamban, Stockholmban, New Yorkban és Torontóban – működnek műhelyei: folyóiratok és önálló kötetek adnak képet arról, hogy a magyar líra a messze idegenben is él. Tevékeny és érdekes költőegyéniségek hallatnak hírt magukról, korábban is jólismertek és ismeretlenek. Róluk ad most számot a Béládi Miklós szerkesztő munkája nyomán megjelent *Vándorének* című költői antológia, amely harmicnyolc Nyugaton élő magyar költővel ismerteti meg az olvasót.

Nem könnyű a szétszórtságban élő magyar költő helyzete: francia, angol, amerikai és kanadai polgárnak: mérnöknek, tanárnak, könyvtárosnak, nyomdásznak kell lennie, aki munkahelyén, baráti, netán családi körben is a befogadó ország nyelvét használja, s ennek életét éli, ugyanakkor magyar költőnek, aki az üres papír előtt anyanyelvén gondolja át sorsát, vet számot önmagával, válaszol a történelem és a mindenség vallató kérdéseire. A költői hivatás, ilyen körülmények között, gyakran magányba kényszerít, mindenképpen áldozatokat követel. Nincs értő közönség, legalábbis nincs olyan, amely várná és igazolná a költő erőfeszítéseit, nincsen megfelelő nyilvánosság, ritkák a személyes találkozók és tetemes anyagi áldozatot kíván minden publikáció. Hogyne lenne érthető a nyugati magyar költőknek az a kívánsága, hogy műveik a hazai olvasók kezébe kerüljenek.

A nyelv nemcsak a mesterség eszköze, ennél jóval több, személyes választás, elkötelezettség, állásfoglalás dolga. A szétszórtságban élő magyar költő elsősorban a nyelv napi gyakorlata, mondhatnám, szertartása által tartja fenn kapcsolatát szülőhazájával, a magyar kultúrával és a magyar történelemmel. Magyar költőnek lenni Nyugaton sokkal erősebb és végzetesebb elkötelezettséget, ennél is többet, sorsot jelent, többet tehát, mint minden hivatalos papír és nyilatkozat. Ez a sorsszerűség – a személyiség belső elrendeltsége – olvasható ki az évtizedek óta nyugati városokban élő magyar költők: Cs. Szabó László, Határ Győző, Tűz Tamás, Bakucz József, Horváth Elemér, Siklós István, Gömöri György, Béky-Halász Iván vagy Keszei István verseiből. A nyelv ezeknek a költőknek az esetében nem egyszerűen idiómát jelent, nem csupán szavakat és grammatikát, hanem kultúrát és hagyományt is: a magyar költői hagyományok vállalását, átélését és gondozásba vételét. A nyugati magyar költészetet többnyire erős és eleven szálak fűzik a magyar múlt költői és nyelvi tradícióihoz: Cs. Szabó László, Határ Győző, Siklós István és Kemenes Géfin László költészetében ott villognak a „régi magyarság" érett színei, Békés Gellért modern verseiben a régi magyar himnuszok és egyházi énekek szelíd egyszerűsége vegyül, Major Zala Lajos a népi imádságok archaikus világából merít, Dedinszky Erika a népköltészet „szürrealisztikus" költői szabadságát követi, Rezek Sándor, Gyarmati Erzsébet és Keszei István a nyugatos líra vívmányain nevelkedett, Baránszky László, Bakucz József és Papp Tibor a magyar avantgarde költői lendületétől és kísérletező kedvétől tanult.

A nyugati magyar költő helyzetének sajátos voltához szervesen hozzátartozik a modern költészet eredményeinek befogadása is. Helyzete ebben a tekintetben szerencsésnek mondható: közvetlenül veheti birtokába a nyugati világ szellemi életének új értékeit, költészetének szemléleti vagy technikai vívmányait. Szoros kapcsolatban él a befogadó társadalom kultúrájával, feladatának tekinti, hogy mindazt elsajátítsa, s ilyen módon is, bővítse, gazdagítsa a magyar költői nyelv meglevő lehetőségeit. Határ Győző a szürrealisták költői birodalmát hódítja meg, Bakucz Józsefnek vagy Horváth Elemérnek az angolszász lírai ezoterizmust sikerül integrálnia, Kibédi Varga Áron az új francia

költészet jelzésekre redukált tömörségét sajátítja el, Makkai Ádám és Vitéz György az amerikai költészet zsúfolt és lendületes nyelvezetén okul, András Sándor az ironikus költők groteszk hangolását lesi el, Papp Tibor, Nagy Pál és Bujdosó Alpár az avantgarde lingvisztikai és szemiotikai kísérleteit juttatja szerephez. E szemléleti és nyelvi hódítások nyomán kétségtelenül új tartományokkal gazdagodik az a szellemi térkép, amelyet mai magyar költészetnek nevezünk.

Pomogáts Béla

Váradi-Sternberg János: Századok öröksége. Tanulmányok az orosz–magyar és ukrán–magyar kapcsolatokról.
Gondolat Kiadó–Kárpáti Könyvkiadó, Budapest–Uzsgorod, 1981. 372 l.

Váradi-Sternberg János ungvári történészprofesszornak 1974-ben már megjelent egy tanulmánykötete a budapesti Gondolat és az ungvári Kárpáti kiadók közös gondozásában; azonos volt a téma is: az orosz–magyar és az ukrán–magyar történelmi, kulturális kapcsolatok. Váradi-Sternberg Jánost a történészek és az olvasók körében egyaránt az tette ismertté, hogy fáradhatatlan búvárlója a különböző szovjet (tartui, leningrádi, lvovi, moszkvai, munkácsi, beregszászi stb.) levéltáraknak, s legtöbbször szakmai szenzációnak számító dokumentumokat tár fel. Mostani kötete az 1974 óta írott tanulmányait foglalja magában.

Három fejezete közül az elsőben a Rákóczi-tanulmányokat olvashatjuk. A szerző több évtizede kutatja már a kuruc kor eseményeit, s ezen belül stúdiumaiban centrális helyet foglal el Rákóczi alakja. A szakmai érdeklődésen túl bizonyára szerepet játszik a kutató tevékenység Rákóczi-irányultságában az a tény is, hogy a Rákóczi-szabadságharc jelentős eseményei arra a földrajzi egységre esnek, amely egyben az ő feltáró tevékenységének is a színhelye. A Rákóczi-tanulmányok között több olyat találunk, amely fontos diplomáciai tárgyalások körülményeivel ismerteti meg az olvasót (*Ukraincev, Péter cár követe Rákóczinál; Rákóczi diplomáciai beszélgetése és levelezése Kurakin herceggel*), továbbá fontos csaták, ostromok körülményeinek feldolgozása (Az ungvári vár ostroma), de olvashatunk itt történelmi színes írásokat is, pl. egy ukrán festő által készített Rákóczi-portré sorsáról, keletkezésének körülményeiről.

A második fejezet *Az 1848–1849-es szabadságharc és Oroszország* címet viseli. A szerző itt nem elsősorban a szabadságharc történelmi jelentőségét elemzi, hanem apró mozaikokból azt rekonstruálja, hogyan vélekedtek a korabeli cári Oroszországban a különböző világnézetű, elkötelezettségű emberek a magyar forradalom és szabadságharc eseményeiről és a cári beavatkozásról. Érdekes adalékokat szolgáltat a sorsfordító eseményekhez a *Levél- és kézirattári tallózások 1848 és Petőfi körül* című tanulmány.

A harmadik, legbővebb fejezetben *Írók, költők nyomában* jár Váradi-Sternberg, időben és térben változatos helyszíneket kutatva fel. Olvashatunk itt Hrihorij Szkovoroda, az ismert költő-filozófus magyarországi tanulmányairól, utazásairól, Petőfi kárpátaljai barangolásairól, Jókai orosz tolmácsolójáról, egy orosz dekabrista lányáról, Tolsztoj és a magyar nazarénusok eszmei találkozásáról, továbbá a *Szembesítés* című írásban, mely időben legközelebb hoz a mához, Balogh Edgár kárpátaljai szociográfiai gyűjtőútjáról és az utazás tapasztalatait rögzítő *Hét próbá*ról, valamint az akkori (har-

mincas évek) és a mai valóság szembesítéséről Nagydobrony községben (egykori Ung megye, ma ungvári járás). Az utóbbi írás Váradi-Sternberg János publicisztikai hajlamairól is árulkodik.

Tartalmas, változatos tematikájú kötettel gazdagította újra az ungvári történészprofesszor az orosz–magyar és az ukrán–magyar kapcsolatok történetével foglalkozó művek egyre gyarapodó körét.

Balla Gyula

Varga Csaba: A jog helye Lukács György világképében.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981. 286 l. (Gyorsuló idő)

Varga Csaba tanulmánya azoknak a – az utóbbi években egyre szaporodó – dolgozatoknak a sorába illeszkedik, melyek az *egész* Lukács-életműnek egyes *rész*-vonatkozásait kísérlik meg földolgozni, részletekbe menően megvizsgálni. Ezek olykor meglepő területeket is érintenek; olyanokat, melyekkel Lukács valójában sem Esztétikájában, sem más típusú műveiben nem foglalkozott vagy legfeljebb érintőleges megjegyzései voltak velük kapcsolatban. Ilyen területként említhető meg a líraelmélet (Egri Péter tanulmányai, például) vagy a filmelmélet. A lukácsi esztétika-filozófiaörökség továbbgondolásának, eredményei továbbfejlesztésének, illetve ezek lehetőségeinek példái – olykor sikeres, néha kudarcba fulladó példái e kísérletek.

Varga Csaba könyvének már előszavában is jelzi: szakembert, nagyobb olvasóközönséget egyaránt meglephet az a tény, hogy írásának tárgya éppen Lukács és a jog viszonya. Köztudomású ugyanis, hogy Lukács egyáltalán nem foglalkozott konkrétan ezzel a kérdéssel sem, noha, mint tudjuk, egyetemi tanulmányait a Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán végezte és 1906-ban az államtudományok doktorává avatták (Kolozsvárott). Varga Csaba éppen ezért először Lukácsnak közvetlen emberi kapcsolatait tekinti át, azokat, melyek valamilyen formában mégis a joghoz fűzték, melyekből jogi műveltséget meríthetett. Így olvashatunk Somló Bódog, kolozsvári egyetemi tanárral való ismeretségéről (Varga Csaba itt közread néhány levelet is, melyek a Lukács-levelezéskötetben is szerepelnek). Hasonlóképpen vázolja a szerző Lukács Gustav Radbruch-hoz fűződő kapcsolatait, aki Emil Lask, Max Weber és mások mellett Lukács ifjúkorában éppen mint jogfilozófus nagy hatással volt a magyar filozófusra. Varga Csaba könyvének e nagyobb első részében (*Előcsatározások a jog kérdésében*) a továbbiakban már a teoretikus és a jog összefüggéseit elemzi, elsősorban a *Történelem és osztálytudat*, majd *Az ész trónfosztása* és *Az esztétikum sajátossága* alapján, főleg azt a tendenciát emelve ki, mely Lukácsot a formális jog illetve intézményrendszerének tagadásától annak elfogadásáig vezette.

A kötet második nagyobb egysége, mint címe is elárulja (*A kopernikuszi fordulat az Ontológiá-ban*) már kizárólag Lukács e posztumusz művét vizsgálja az adott tematikában. Varga Csaba leszögezi, hogy gyakorlatilag Lukács az Ontológiában sem érdeklődött jobban vagy részletesebben a jog mint jog iránt, ám e töredékben maradt mű – mint annyi más területen is – olyan eredményeket, s főként szempontrendszereket, mutat fel, melyek vagy önmagukban, vagy alkalmazási lehetőségükben, vagy – bizo-

nyos elvi alapok lerakásával – továbbgondolhatóságukban messze nagyobb jelentőségűek a jogelmélet szempontjából is, mint a korábbi teljes életmű. Varga Csaba szavaival: Lukács az „Ontológiában egy új, marxista jogelmélet igéretét felcsillantó elemzésekhez" jutott el. A szerző természetesen specifikus szempontján belül sem térhet ki a jog minden területére, de az is kétségtelen, hogy az Ontológia általános filozófiai földolgozása és „hasznosítása" sem történt meg ezidáig. Ezért marad többek közt nyitott kérdés, hogy – mint azt Varga Csaba vázolja – a marxista jogelmélet mint általános elmélet és szocialista jogelmélet úgyis mint „gyakorlat" kellően elhatárolt-e. Varga Csaba mindezt egybevetve vonja le azt a következtetést, éppen az Ontológia elemzésének eredményeként, hogy a marxista jogelmélet csak akkor válhat általános társadalomtudományi elméletté, ha – amellett, hogy „*történeti* szemléleten nyugszik" és „*összehasonlító* igényű" – „*ontológiai* megközelítésű", azaz, „a tárgyául szolgáló jelenség tényleges mozgását és törvényszerűségeit írja le, és nem ezek kívánatos és/vagy tételezett elveit". Ehhez szükséges Lukács Ontológiájának átfogó filozófiai értékelése is.

Dérczy Péter

Vas István: Mért víjjog a saskeselyű? I–II.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 535, 574 l.

Az utóbbi évtizedek egyik legnagyobb önéletrajzi vállalkozása folytatódik Vas István kétkötetes művével. Előzményei a negyvenes évekre nyúlnak vissza, ekkor írta memoárjainak első változatát, az *Elveszett otthonok*at. Nagyszabású önéletírását a hatvanas években kezdte írni, 1964-ben jelent meg a *Nehéz szerelem*, 1967-ben *A félbeszakadt nyomozás.* Vas István vállalkozása sokkal több egyszerű önéletírásnál, ő maga az első kiadásban a líra regénye alcímet írta műve fölé, a második, összevont kiadásban már csak regénynek nevezi művét, a harmadik rész, a most megjelent *Mért víjjog a saskeselyű?* már műfaji megjelölés nélküli. A költő regényszerű eseményekből, esszéisztikus gondolatokból, tárgyilagos önéletrajzi adatokból és lírai reflexiókból álló sajátos műfajt hozott létre, mely egyediségében is szerves folytatása a magyar memoárirodalom gazdag hagyományainak. Ha most kénytelenek vagyunk is eltekinteni a mű esztétikai értékeitől – megjegyezve, hogy természetesen nem választható szét a memoár tárgyi értéke a költő szuverén művészi világszemléletétől –, megállapíthatjuk, hogy irodalomtörténetileg is legalább két vonatkozásban jelentős Vas István alkotása. Egyfelől puszta memoár-jellegénél fogva egy jelentős költő életművének értékelésében megkerülhetetlen forrás, adattár, sok esetben értelmezési kulcs. Másrészt a két világháború közötti magyar társadalmi és irodalmi élet eseményeinek, összefüggéseinek hű és gazdagon részletezett ábrázolása, egyedülálló lírai korszak-monográfia. E könyvek írója elsősorban és mindenekfelett költő, a valóságot a lírikus érzékenységével, beleérzőképességével, szubjektív érzelmi reakcióival együtt látja. Nem is akar objektív lenni, és kerüli az álobjektivitás látszatát is; műve minden sorához, életének minden szereplőjéhez személyes viszony fűzi. Ez az őszinte, nyílt személyesség sorait akkor is rokonszenvessé teszi, ha olvasójának egyes kérdésekben esetleg más a véleménye. Az ábrázolásnak ezen

a szintjén Vas István műve mélyről fakadó önvallomás-regény, a világirodalom nagy konfesszióihoz, Ágostonéhoz, Rousseau-éhoz hasonló.

Vas István azonban nemcsak költő, hanem esszéista és kritikus is, és költőként is a legtudatosabbak egyike. Szemléletének ezért másik fontos sajátossága az esszéista racionális elemzőképessége, a valóságot több szempontból is tudatosan vizsgáló intellektus, mely folyamatokat, áramlatokat, csoportokat, sőt egyes műveket is átvilágít. Értelme két irányból közelít tárgyához. Először leírja korabeli reflexióit az adott kérdésről, majd átszövi azt a mai, történelmi távlatokat átfogó ismereteivel, nem szégyellve segítségül hívni a szaktudomány friss eredményeit sem. Ez a kettős szemlélet nemcsak tágabb áttekintést, hitelesebb értelmezést biztosít, de önmaga állandó felülvizsgálatát, önbírálatát is lehetővé teszi, sőt módszerének alapjává teszi az állandó önkontrollt és a konkrétumokon felülemelkedő önirónia.

A Nehéz szerelem első könyve 1929-ig, *A félbeszakadt nyomozás* 1933-ig követte hősei sorsát, a *Mért vájjog a saskeselyű?* az 1933 és 1939 közötti éveket eleveníti fel, Hitler hatalomrajutásának fenyegető távoli jelétől a világháború kirobbanásáig, melynek tragédiája Vas István személyes sorsában szétválaszthatatlanul összefonódik magánéletének tragédiájával, Eti halálával. A több mint ezer lapon felvonul a korszak irodalomtörténetének szinte minden fontosabb szereplője. Személyes találkozások és művek elevenednek meg, olyan „regényt" olvasunk, melynek hősei; Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Kassák Lajos, József Attila, Füst Milán, Tersánszky Józsi Jenő, Móricz Zsigmond, Szabó Lőrinc, Németh László, az azóta klasszikusokká vált felejthetetlen barátok, Radnóti Miklós, Zelk Zoltán, Déry Tibor, a példaképként tisztelt idősebb barát Illyés Gyula, a „harmadik nemzedék", Jékely Zoltán, Rónay György, Hajnal Anna, Keszi Imre, Kis Ferenc, Forgács Antal, Szentkuthy Miklós, Sőtér István, és a már akkor a legnagyobb igéretnek mutatkozó Weöres Sándor. A helyenként anekdotikus, vidám-keserű portrék mellett kis esszéremeklések találhatók a kor néhány ma már irodalomtörténeti kérdéséről, az Új Szellemi Front létrejöttéről, vagy a harmadik nemzedék szerveződéséről, nemzedéktudatáról, folyóiratkísérletéről (Argonauták), és a vádként hangoztatott meneküléséről. Alapos és őszinte önirónával áthatott elemzést olvashatunk Vas István bátortalan szocializmusáról, vallási válságáról, és a kor egész közgondolkodását megfertőző zsidókérdésről. Új megvilágításba helyezi a terméketlen, mégis máig ható népi-urbánus vitát, megemlékezik Erdélyi József hírhedt verséről (Solymosi Eszter vére), valamint Szabó Lőrinc más természetű jobboldaliságáról. Tiszteleg a tisztának maradók, Kosztolányi Dezső, József Attila, Bartók Béla emléke előtt, elemzi Németh László nagy vihart kavart vitairatát (Kisebbségben), valamint az Ady öröksége körül folyó vitát. Állásfoglalása ha kell, szigorú, de mindenekfölött az igazság és az emberség híve mindenkor. Ez a rövid felsorolás is jelzi, hogy Vas István könyve megkerülhetetlen és szinte kimeríthetetlen forrása a két világháború közötti korszak irodalom- és társadalomtörténetével foglalkozóknak.

Lichtmann Tamás

Vésztőről indult. Sinka István pályakezdése.
A kötet anyagát válogatta, az előszót és a jegyzeteket írta Miklya Jenő. Békéscsaba – Vésztő, 1981. 156 l.

A szép kiállítású kis kötet címe pontosan megjelöli tartalmát. Legfeljebb azt kell hangsúlyozni, hogy nem irodalomtörténészek írásai rajzolják meg a költő pályakezdésének lépéseit, hanem különböző dokumentumok. A *Vád* és a *Hontalanok útján* című kötetekből a Vésztőn született verseket, a Szabadság c. lap 1932–33-as évfolyamából a himnuszos költeményeket, a *Fekete bojtár vallomásai*ból és a *Szigetek könyvé*ből az ugyancsak Vésztőre vonatkozó fejezeteket, illetőleg a pályakezdéssel kapcsolatos részleteket válogatta a kötetbe Miklya Jenő. Néhány vers és ballada kéziratból először itt látott napvilágot. A költői indulást részint a korabeli fogadtatás, az első kötet előszava és a róla írt, egy helyi kiadványban megjelent bírálat, részint az időközben megjelent visszaemlékezések is felidézik. Szerzőik közt találjuk Sinka István „felfedezőjét" és pártfogóját, Fülöp Károlyt a szeghalmi gimnázium tanárát, továbbá Féja Gézát és Szabó Pált. Külön említést érdemel a kötet illusztrációs melléklete, mely ismeretlen vagy kevésbé ismert Sinka-képeket, a korabeli Vésztő és Nagyszalonta részleteit, valamint dedikációk fényképét tartalmazza.

K. L.

Vígh Árpád: Retorika és történelem.
Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1981. 522 l.

A cím sokat ígér, a szónoklattan történetbölcseleti elméletét, de legalábbis az ékesszólás és a történelmi (pl. politikai) körülmények összefüggésének elméleti igényű tisztázását. Valójában a magyar retorika történetét kapjuk. Ez is éppoly szép tárgy: s akár a könyv címében is kifejezhető lett volna.

A bevezető abból a régi, már Cicerótól és Tacitustól is pertraktált tételből indul ki, hogy a szónoklat virágzása nem független a szónok politikai környezetétől: a népuralom kedvez neki, a zsarnokság sorvasztja. (A szónok „vir bonus": a társadalom megbízottja.) Vígh Árpád fajtákba rendezi a szónoklattanokat, nem feledkezve meg az újabb poétika szempontjairól sem, mely, mint századokkal ezelőtt, ma is a retorika felé fordul.

Az első történeti rész *A magyar retorika születése* címet viseli, s mint a zárójelbe tett évszámok (1790–1849) mutatják, bizony jogtalanul, hiszen a magyar retorika sokkal korábban „született"! Még magyar nyelven is ismerünk néhány igen értékes retorikai tanulmányt a XVI–XVII. századból, melyekből hiányzik a későbbi korszakokat beárnyékoló vidékiesség. Sylvester értekezése minden bizonnyal Erasmus (akkor friss, de ma sem tanulság nélkül való) metafora-könyvének szellemében és hatására íródott, de igen eredeti alkotás, Rimay rejtelmes irodalmi levele Rákóczi Györgyhöz, mint egy manierista poétikai és főként retorikai eszmény hirdetése, továbbra is feldolgozásra vár. Bán Imre csak az úttörést végezte el: újabb publikációkból ez bebizonyosodott.

A második rész címe: *Az írástól a beszédig (1850–1944).* Vígh Árpád nem cezúrázza meg a felvilágosodás retoricizmusának és a romantikus retorika-ellenességnek határát, hanem a szokásos, vesztett csatákra alapozó korszakolást követi, s az önkényuralommal magyarázza, hogy a meggyőzés szónoklattana egyre inkább átadja helyét az alakzatok tanának. A fejezetben tárgyalt évszázad gazdag anyagából Vígh szerencsés kézzel emel ki jószerivel ismeretlen – persze nem tudományos, hanem alkalmazott retorikákat. A felekezeti szempontra (bár a homiletikákról jelzi, hogy azok) kevés figyelmet fordít. Legalább a református igehirdetés és szónoklattani tradíciója, azt hiszem, gondos tárgyalást igényelt volna, hiszen ez még a következő történelmi szakaszban is szerepet fog játszani, összefüggésben a „kurucos-szabadságharcos hagyománnyal".

A harmadik rész – *Egy új retorika útján (1945–1980)* – értékelésében nehéz Víghgel egyetérteni: ő egyértelmű virágkornak látja különösen az utóbbi negyedszázadot.

A könyvet jól használható elméleti függelékek, poétikai alkalmazás, könyvészet, kislexikon egészíti ki.

Horváth Iván

Weöres Sándor kézírásos könyve.
Kovács Sándor Iván bevezetőjével. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 240 l.

Szép kiállítású könyvvel ajándékozta meg a Szépirodalmi Kiadó a művészetet, költészetet, a szép könyveket, de legkivált Weöres Sándort kedvelő olvasóit. Egyedülálló alkotás mai irodalmunkban: 240 kézzel számozott oldalán 240 vers, helyesebben szólva improvizáció és a hozzá tartozó rajzocska látható.

Kovács Sándor Iván tartalmas bevezetőjéből azt is megtudjuk, hogy Szántó Tibor ötlete nyomán született ez a könyv. Ő „ajándékozta meg legkiválóbb költőinket egy-egy üres lapokból álló bekötött könyvvel, felszólítván őket: írják bele új verseiket." Weöres Sándor 1979. december 28-án kezdte el és 1980. május 14-én írta-rajzolta az utolsó oldalt.

Forgácsok – írja Károlyi Amy a fülszövegben. Hallatlanul érdekes forgácsok! Végigolvasva ugyanis, az egész weöresi életmű levegője árad a könyvből. Az avantgarde, a transzcendens, a szerelmes és „gyermekversek" forgácsai vonulnak a könyv lapjain. Némelyik – és nem is kevés – nemhogy forgács, de remekmű. S mindez a költő lendületes, szép, olvasható kézírásával, amely igazi élménnyé teszi e könyv olvasását.

B. Hajtó Zsófia

Wesselényi Polixéna: Olaszhoni és schweizi utazás 1842.
Sajtó alá rendezte: Győri János és Jékely Zoltán. Az utószót és a jegyzeteket írta Jékely Zoltán. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981. 461 l. (Magyar Hírmondó)

Az utószó írója, *Jékely Zoltán* által „XIX. századi Murányi Vénusz"-nak nevezett írónő, Wesselényi Polixéna útirajza először 1842-ben jelent meg. Első ismertetője V. I. (*Vachott Imre*) a Regélő (Pesti Divatlap) 1843. évi kötetében „a komolyabb nemű irodalom"-hoz sorolja, de szépirodalmi értékeit nem veszi észre. Egy röviden lezajlott személyeskedő vita után a kötetre és szerzőjére is feledés borul, s csak a II. világháború küszöbén foglalkozik vele ismét a Pester Lloyd, majd a Hungarian Quarterly 1939-es évfolyama. Az újbóli felfedezés sem az írónő teljesítményének szól, hanem életének ismertetésével (férje az angol John Paget) az angolszász kapcsolatok egyik példáját szolgálta. A későbbi kutatások *Gál István, Ruffy Péter* és *Fenyő István* nevéhez fűződtek. Gál István „az egyik legjobban megírt és legeredetibb szemléletű reformkori útirajz"-nak nevezi, Fenyő István pedig a műben tükröződő „újszerű emberi-asszonyi magatartás"-t emeli ki.

Jékely Zoltán és Győri János érdeme, hogy a hozzáférhetetlenné vált múlt századi kiadás helyett újra sajtó alá rendezte Wesselényi Polixéna utazásának dokumentumait, és Jékely lírai hevülettel megírt zárótanulmánya – az eddigi szakirodalom ismertetése mellett – érdemének megfelelően értékelte a XIX. századi irodalomtörténet egyik rejtett kincsét.

Németh S. Katalin

Zrínyi Miklós: Az török áfium ellen való orvosság.
Az előszót és a jegyzeteket írta Szigethy Gábor. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981. 66 l. (Gondolkodó magyarok)

Zrínyi Miklós röpirata 1663-ban keletkezett, de nyomtatásban csak 1705-ben jelent meg. Szállóigévé vált címét az 1790-es marosvásárhelyi kiadásnak köszönheti, akkor adták közre először Ne bántsd a magyart! címen.

Az irodalomtörténeti értékelés Zrínyi legjobban megszerkesztett prózai művének tartja, két fő része: az általános helyzetkép és a tennivalók felsorolásának logikai tisztasága mellett meggyőző képi erővel is bír.

A politikai röpiratirodalom klasszikus darabja nemcsak kortársai körében ért el kivételes hatást, hanem a későbbi kuruc publicisztikában, majd a felvilágosodás politikai irodalmában is felmérhetetlen jelentősége volt.

A mostani kiadás *Markó Árpád* 1939-es szövegkiadását követi, a könnyebb olvasás érdekében a hosszabb latin szövegrészek a magyarázó jegyzetek között találhatók.

N. S. K.

Magyar zenetörténet, 1981

Bartók Béla: A népzenéről.
Az előszót és a jegyzeteket írta Szigethy Gábor. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981. 98 l. (Gondolkodó magyarok)

A Bartók-centenárium szerény, ám értékes adaléka az a kis füzet, amely népszerűsítő célzattal válogatott néhány Bartók-írást. Mind a nyolc rövidebb terjedelmű tanulmány a népzenével foglalkozik, a keletkezés ideje 1929 és 1943 között mozog. Találunk köztük a korabeli népdalgyűjtésre vonatkozó gyakorlati útmutatót (*Miért és hogyan gyűjtsünk népzenét*), nyílt politikai állásfoglalást (*Népdalkutatás és nacionalizmus, Faji tisztaság a népzenében*) és kelet-európai körképet (*Népdalkutatás Kelet-Európában*).

A hangsúlyozottan ismeretterjesztő célzatú kiadvány nem ad zenei szakjegyzetet, de a megértéshez szükséges legrövidebb magyarázószöveget megtalálja a kötet végén az érdeklődő olvasó.

N. S. K.

Bartók Béla családi levelei.
Szerkesztette: ifj. Bartók Béla; a szerkesztő munkatársa: Gomboczné Konkoly Adrienne. Zeneműkiadó, Budapest, 1981. 653 l.

Bartók Béla halála óta több mint harmincöt év telt el, így megérett az ideje, hogy hivatalosnak nevezhető levelei mellett a családi jellegűek közlésére is lassan sor kerüljön. 1976-ban Demény János értő szerkesztésében az előbbi típusú levelekből jelent meg tekintélyes kötet, melynek nyomán alaposabb és mélyebb ismereteket szerezhettünk a huszadik századi zene e nagy alakjának életéről, művészi elveiről, munkásságának állomásairól. A családi levelek természetesen más jellegű közléseket tartalmaznak, elsősorban életrajzi vonatkozásban nélkülözhetetlenek, de kitűnően orientálhatják a kutatást abban a vonatkozásban is, milyen volt Bartók Béla, az ember, nem az a kemény, szigorú, zárt személyiség, akit egyéb írásaiból megismerhetünk, hanem a családja körében nyugalmat lelő, oldódni is tudó, maga-magát olykor feltáró, néha-néha játékos gyermek, férj és apa.

A kötethez ifjabb Bartók Béla írt pontosan eligazító bevezetőt, majd a korábbi leveleskötet már jól bevált gyakorlata szerint időrendben követik egymást a meglepően nagyszámú levelek. A gyűjteményt *Családfák* címmel táblázatok egészítik ki,

melyek megkönnyítik a címzettek azonosítását, majd Bartók műveinek mutatóját olvashatjuk, végül Névmutató zárja a kötetet.

Bár a magyar zenetudomány az utóbbi években nagyot lépett előre a Bartók-életmű kutatása terén, a családi levelek gyűjteménye mégis új vonatkozásokkal gazdagítja a filológiai kutatást is, hiszen a levelek egymásutánjából nyomon követhetjük, hol és mikor hangversenyezett Bartók Béla, néhol utalásokat találunk az őt foglalkoztató műhelyproblémákra, a személyes jellegű közlések pedig értékes és fontos fogódzókat adhatnak a zeneköltő egyik ritkán emlegetett jellemvonására, a humorára és a játszi iróniájára vonatkozóan is.

Nagy alkotók írásainak mindig van egyetemes értéke. Nem kivétel e törvényszerűség alól Bartók Béla családi levelezése sem, hiszen a személyes közlések mögött kitapinthatjuk azt a folyamatot is, ahogy a zeneköltő gondolkodása és világszemlélete érlelődött és gazdagodott. Különösképpen fontosak azok a korai levelek, melyekben magáról a gondolkodásról ír, illetve azok a vallomások, melyekben olvasmányairól – ezek között filozófiai könyvek is jócskán akadnak – és a róluk szerzett benyomásairól tudósít.

Rónay László

Ifj. Bartók Béla: Apám életének krónikája.
Zeneműkiadó, Budapest, 1981. 473 l. (Napról napra)

Már a kötet címe is elárulja, hogy nem akármilyen Bartók Béláról szóló monográfiát foghat kezébe az olvasó! Krónikát, amely ismert és ismeretlen dokumentumok százaiból állt egységes egésszé, krónikát, melyet a leghitelesebb tanúk egyike, a zeneszerző fia rendezett sajtó alá. Az *Előszó*ban így fogalmazta meg célját: „Arra törekedtem, hogy Bartókot mint embert minél jobban megismertessem, és a Bartók-kutatók további munkájának minél biztosabb alapot szolgáltassak".

A *Napról napra*... sorozat e kötetének fő forrásaként Bartóknak és családtagjainak levelezése szolgált (a másutt már közölt levelek kivonata formájában), de jelentős szerep jutott azoknak az okmányoknak, számláknak, hangversenyprogramoknak stb. is, melyek átvészelték a háborús idők viszontagságait. A fent említett dokumentumok kivonatait a szerző tíz fejezetre tagolta és a *Helységnevek azonosító jegyzéké*vel egészítette ki. A *Bekapcsolódás Európa zenei életébe* c. rész 1904–1906-ig terjedő időszakát nemcsak közismert nevek (Hubay Jenő, Richter János, Dohnányi Ernő), hanem az alábbi nagyvárosok is jelzik: Berlin, Párizs, Madrid, Bécs, Köln, London, Manchester... Ekkoriban fogalmazódott meg Bartókban az új terv: „a magyar népdalok legszebbikét összegyűjtöm..."

Letelepedés Budapesten, Rendszeres népdalgyűjtés (1907–1913) és a *Háborús évek (1914–1919)* fejezetében Bartók szerteágazó munkájáról ugyanúgy képet kaphatunk, ahogy a gazdasági helyzet romlásáról, a háborús évek feszült hangulatáról: „Jó lesz vigyázni! És valódi gondolataink feltárását háború utánra hagyni."

A bartóki életútról számot adó fejezetek közül ki kell emelnünk a *Nagy hangversenyutak két világrészben (1922–1931)* összefoglalóját. Már az Előszóban felhívta

figyelmünket a szerző arra, hogy „A legtöbb hiba a hangversenyműsorokban van, elsősorban a művek megnevezésében". Szerencsés fogása ifjabb Bartóknak, hogy a műsorok részletes ismertetésénél igyekezett a bizonytalanságokat elkerülni, a művek pontos címét megjelölni, ugyanis Bartók 646 nyilvános szereplésének érdekes állomásai ezek a hangversenyfüzetecskék. „Most már van dicsőség, de pénz nincs" – fogalmazza ironikusan Kodály ezeknek az éveknek az eredményét, 1927-ben.

Hatalmas távolságokat fognak össze – térben és időben – a mindennapoknak ezek a sokszor számba sem vett, száraz adatai.

Az *Apám életének krónikája* nem a látványos művészpályát mutatja be, ám megbízhatóságra és pontosságra törekvő szándékával méltó segítőtársa lehet mindazoknak, akikhez közel áll Bartók zenéje és embersége.

Húbert Ildikó

Documenta Bartókiana. Heft 6.
Herausgeben von László Somfai. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 296 l. + 14 facsimile és fotográfia.

A Bartók Archívum gondozásában megjelent „füzetsorozat" hatodik kiadványa, mely a Bartók-évforduló tiszteletére jelent meg, igen gazdag anyagot tartalmaz: műelemzéseket, tanulmányokat, leveleket és olyan közléseket, melyek azt bizonyítják, hogy a zeneszerző életműve változatlanul a világ érdeklődésének középpontjában áll, ezt jelzik a különböző országokban örvendetesen szaporodó tudományos igényű feldolgozások és disszertációk, melyek a teljességre is törekszenek, máskor pedig igen értékes részletkérdésekre irányítják a kutatók figyelmét.

A füzet vezető tanulmányát *Lampert Vera* írta Bartók Béla népdalfeldolgozásairól. *Demény János* Bartók hollandiai vendégszerepléseinek történetét elemzi 104 olyan levél tükrében, mely 1935 és 1939 között keletkezett a zeneszerző és a hollandiai „Kossar" hangversenyiroda kapcsolatát dokumentálva. *Wilheim András* és *Somfai László* két-két kisebb részlettanulmánya zárja a sort; ezek az írások filológiai kérdésekkel foglalkoznak.

A „Neue Bartókiana" rovatban Tallián Tibor négy, az NSZK-ban írt Bartókkal is foglalkozó könyvtanulmányt ismertet. A számot névmutató teszi teljessé.

R. L.

Doráti Antal: Egy élet muzsikája.
Zeneműkiadó, Budapest, 1981. 355 l.

A nagy karmesteregyéniség memoárjainak magyar nyelvű változata két évvel az angol nyelvű kiadványt követően jelent meg. Kissé átdolgozott formában, *Gergely Pál* fordításában is megőrizte Doráti eredeti elképzeléseit, művészi pályájának tanulságos nyomon követését. A pályakép 32 fejezetben, az idő rendjében tárja fel az eseményeket, műfajához illő bensőséges és személyes hangvételben. Az I. világháborús évekig a

magyar zenei élet szubjektív színezésű képét, a továbbiakban a művészi pályának már határokon kívüli állomásait idézi fel a szerző. Útjának állomásai nemcsak a nagy művész személyiségformálódásának, tapasztalatainak viszonylatában nyújtanak zenetörténeti ismereteket, hanem abban a tekintetben is, ahogy egy más nézőpontból, a nemzetközi zeneélet színteréről a nemzetközi és magyar zeneélet értékei láthatók, értékelhetők. Az eseménytörténet fonalába Doráti egy-egy nagy alkotóról, előadóról portréigényű leírást illesztett óvatosan ügyelve arra, hogy mondanivalóját ne az általános várakozásra, hanem kizárólagosan személyes emlékeire alapozza.

Zenetörténeti látókörünk, határokon belül körvonalazódó értékítéleteink egészséges kiszélesítését segítheti egy karmester memoár-kötete.

Berlász Melinda

Frank Oszkár: Bartók és a gyermekek.
Tankönyvkiadó, Budapest, 1981. 120 l.

1908–1909-ben készült el Bartók: *Gyermekeknek* című zongoradarab-sorozatának négy füzete. Frank Oszkár könyvecskéjében az első két füzet 42 magyar darabját elemzi azzal a szándékkal, hogy segítséget nyújtson a darabokat megtanító tanárok számára.

Munkájának hat fejezete sokszínűen közelíti meg az elemzendő alkotásokat, és *A mű keletkezési körülményei*nek felvázolásától számos ritmikai, összhangzattani stb. megfigyelés után eljut az *Együtthangzás, hangnemi, harmóniai összefüggések* tárgyalásáig, az előadásig.

És bár nem valószínű, hogy zenében járatlan ember lapozgatná e módszertani jellegű tanulmányt, a szerző mégis jónak látja *A zenei kifejezést elősegítő előírások, műszavak* pontos és árnyalt meghatározásával zárni munkáját. Igaza van, hisz ezzel is jelzi a bartóki feliratok pontos értelmezésének szükségességét, a sematikus egyformaságtól való eltérését.

A zongoradarab dallamai egy-egy gyermekjátékhoz, népszokáshoz köthetők. *A dalok népdaltémáinak részletes áttekintése*kor Frank Oszkár nemcsak meghatározza a gyermekdalok (Süss fel nap, Párnatánc, Elvesztettem páromat stb.) stílusát, hanem előtte a fontosabb rendezési elvekről is ad egy áttekintést.

Részben az alkotás műhelyében is kalauzol a szerző *A népdalok formába öntésének módjai* nyomon követésénél. Meggyőződhetünk itt arról, hogy a népdaltéma és annak variálása, a jó hangnem kiválasztása, a téma megfelelő elhelyezése, a darab formálási elvei stb. mind-mind fontos feltétele annak, hogy az igen egyszerűnek látszó dallamból „klasszikus tökéletességű előadási darab" válhassék. A bartóki követelménynek megfelelően előadni valamit, nem elég az ösztönösség. A helyes interpretálásnak a tudatosság is fontos feltétele. Az *Együtthangzás, hangnemi, harmóniai összefüggések* fejezet elemző észrevételei ehhez segítik a darabok megszólaltatóit, illetve betanítóit.

A könyv valamennyi gondolatát a kottakép teszi hitelesebbé.

Húbert Ildikó

György Kroó: La musique hongroise contemporaine.
Corvina Kiadó, Budapest, 1981. 301 l.

Kroó György zenetörténeti összefoglalása szerencsés érzékkel vegyíti az ismeretterjesztő és az esszé stílust. Történetírói feladatát némiképp megnehezítette, hogy a jelen zenéjéről írva természetszerűen nem rendelkezhetett még kellő történeti távlattal, melynek birtokában végérvényes értékítéleteket adhatott volna, könyve azonban így is megbízható kalauza lesz azoknak a francia olvasóknak, akik tájékozódni igyekeznek napjaink magyar zenei életében. Jó érzékkel jelöli ki a fejlődés legjellemzőbb vonalait, s az anyag bővítése után bizonyára az új avantgarde törekvések elemzésére is több tere lesz.

R. L.

Lampert Vera: Bartók népdalfeldolgozásainak forrásjegyzéke.
Zeneműkiadó, Budapest, 1980 [1981], 151 l.

Bartók életművének és a népzene kutatóinak nélkülözhetetlen segédeszközt állított össze Lampert Vera. 313 dallamról, melyet Bartók különböző helyeken és időben gyűjtött, pontos katalógust készített: megadja a lelőhelyet, időpontot, a közlő nevét, a forráshelyet, közli a dallamok kottáját is. Az előszóban a szerző ismerteti a katalógus összeállítási elveit, szempontjait, a dallamkatalógus végén pedig részletes forrásjegyzéket ad.

R. T. O.

Molnár Antal: Eszmények, értékek, emlékek.
Sajtó alá rendezte Bónis Ferenc. Zeneműkiadó, Budapest, 1981. 193 l.

Molnár Antal öt tanulmányát és egy visszaemlékezését tartalmazza a kötet, melylyel a Zeneműkiadó 90. születésnapján köszöntötte a szerzőt.

A Liszt Ferenccel, Kodállyal és az új magyar zene kialakulásával foglalkozó írások különböző időben, különböző céllal és igénnyel készültek, nem kapcsolódnak szervesen egymáshoz. Jelentős részük újraközlés. Ami összeköti és kötetbe foglalásukat indokolttá teszi, az írójuk személye: együttesen kiválóan alkalmasak arra, hogy jellemezzék az esztéta – zenetörténetíró – pedagógus – ismeretterjesztő Molnár Antalt, a magyar zenei élet e sajátos jelenségét, aki az új magyar zene felemelkedésének és térhódításának tevékeny részese és szemtanú-krónikása volt.

Az első tanulmány *Liszt Ferenc alkotásai az esztétika tükrében* a kötet legfontosabb írása. 1936-ban jelent meg először külön füzetben, egy fejezetét pedig (*Liszt esztétikai elvei*) az *Írások a zenéről* (1961) c. kötetben is olvashattuk. E tanulmány közlésével egy magas színvonalon megírt, szellemtörténeti alapon álló zeneesztétikai írás vált újra elérhetővé. Molnár Antal impozáns filozófiai, zenei és irodalmi műveltség birtoká-

ban, jelentős írói adottsággal fejti ki az egyes fejezetekben a művészi alkotás mibenlétét, a zeneesztétika tudománnyá fejlődésének társadalmi tényezőit és a programzene problémáját, majd pedig az elméletíró és a zeneszerző Liszt tevékenységében szembesíti egymással az írásban megfogalmazott elveket és a művészi megvalósítást.

Az *Ismeretlen Liszt* c. írás 1950-ben készült, először lát napvilágot. Az „ezerarcú, változékony", ellentmondásos Liszt jellem- és egyéniségrajza levelei, írásai és kortársak vélekedésének tükrében.

Az 1958-as keltezésű *Az új magyar zene kibontakozása* c. írás 1961-ben, majd hosszú szünet után 1973–74-ben jelent meg folytatásokban a Magyar Zene c. folyóiratban. Budapest századeleji polgár és művészvilágának tarka, karneváli felvonultatása, köztük, mint két ércalak, Bartók és Kodály. A furcsa, kissé viszolyogtató írásmű karikatúra, tollrajz, anekdota, bennfentes pletyka és komoly műelemzések felemás egybefűzése.

A két, eddig publikálatlan Kodály-írás (*Kodály művészete; Kodály és az énekkar*) Debrecenben és Kecskeméten tartott előadások szövegeit rögzíti. A *Pályám emlékezete* c. beszélgetés 1975-ben hangzott el a Televízióban, s a *Század nagy tanúi* c. kötetben jelent meg először.

A kötetet forrásjegyzék, Molnár Antal önállóan megjelent munkáinak jegyzéke és névmutató egészíti ki.

Domokos Mária

Pernye András: A nyilvánosság.
Zenei írások. Szerkesztette: Breuer János. Előszó: Almási Miklós. Zeneműkiadó, Budapest, 1981. 388 l.

A tragikus hirtelenséggel lezárult Pernye-életmű méltó megismerésének adózik az írásgyűjtemény, amely mintegy húsz ívnyi terjedelmű tanulmány-cikk-kritika anyagát tette közzé Pernye szellemi hagyatékából. Breuer János szerkesztő csupán indításul szánta a kötetet, abban bízva, hogy ezen első posztumusz gyűjteményt továbbiak is követik majd.

Két évtized magyar zeneéletének jelenségeit vizsgáló Pernye András munkássága áll előttünk huszonkét írásának tükrében. Egyetlen kivételtől eltekintve, valamennyi megjelent már, többnyire folyóiratokban 1960–1980 között.

Újramegjelentetésük a Pernye-életmű és a magyar zenetudományos gondolkodás szempontjából egyaránt fontos volt. Kevés zenetudományos életművet ismerünk napjainkban, amit a jelenkor zenei élete ilyen szoros kötelékbe font, mint Pernye munkásságát. A címnek megfelelően valamennyi közzétett írását az aktuális zenei események, tapasztalatok ösztönözték, e kapcsolat néha egészen szembetűnő – mint pl. a különféle zenei versenyekhez, rendezvényekhez fűződő írások esetében – máskor közvetettebb szálakkal talál vissza a jelenidőbe. Tárgyválasztásaiban harmonikusan jut kifejezésre hivatásával kapcsolatos mély meggyőződése, a zeneirodalmi munkásság társadalmi elkötelezettsége. Pernye kritikusként és történészként együtt élt a mindennapok zenei életével, öröme, gondja, kritikája e szimbiózis természetes következménye volt.

Szemlélete messze felülmúlta a zenei publicisztika műfajának igényét, általános gyakorlatát. Éppen e kötet tárja fel maradéktalanul és világosan, milyen történeti igénnyel, vitázó igazságkereséssel és ügyszeretettel kereste-boncolta felvetett kérdéseinek igaz kibontakozását. Helyenként összefoglalva történeti perspektívába helyezve tárja fel érveit, más alkalommal viszont páratlan mélységű analitikus képességeivel mutatja meg a zenei értékelés módszereinek megfogható esztétikumát.

A kötet három fejezetbe csoportosította az írásokat: Zenei kultúra, Pódium és publikum és Széljegyzetek címszavak keretében. A kiadvány érdeme valójában egy jelentékeny zenetudományi életmű összefüggéseinek feltárása, amely zenetudományunk utóbbi két évtizedének sajátos reprezentánsa volt.

Berlász Melinda

Péter László: Bartók Szegeden.
Szeged, 1981. 119 l. (A Somogyi-könyvtár kiadványai 24.)

A Bartók-centenárium nagyszámú kiadványainak sorában néhány kisebb terjedelmű munka is megjelent, amely Bartók életműve és helytörténeti vonatkozások tisztázását tekintette feladatának. Ezek sorában figyelmet érdemel a Bartók Szegedhez fűződő kapcsolatainak sorát feltáró dokumentum-gyűjtemény, amely az összefüggések szélesebb körének bemutatására törekedett. Az 1906-tól 1939-ig terjedő időkörben, az évek rendjében sorakoznak a dokumentumok, s az időtengely körül elszórtan, illetve csomópontok köré csoportosulva jelentkeznek a kevésbé fontos jelentékenyebb események. Péter László érdeklődésében nem csupán Bartók szegedi hangversenyeinek sajtóvisszhangja, plakátanyaga és egyéb idevágó dokumentumának közzététele élt a kiadás igényével, hanem számos felszín alatt rejtőző, közvetett vonatkozás, amely Bartók szellemi hatósugarában szerepet játszhatott. Ebben a tekintetben említésre méltó néhány köztudatban kevéssé ismert irodalomtörténeti adalék, mint *Hegedüs Pál* írása *A kékszakállú herceg története* címen, amely a téma magyar vonatkozású történetében említésreméltó forrásul szolgál.

A dokumentum-gyűjtemény válogatási szempontjaiban és közreadói módszerében is igényes vállalkozás: összefoglaló és sokoldalú forrásanyagot közöl a címnek megfelelő kapcsolat feltárásaként. Tárgyát túllépve néhány magyar zenetörténeti téma kutatása számára is kevéssé ismert forrásokat tett hozzáférhetővé, különösképpen a helyi zeneoktatás számára.

Berlász Melinda

Somfai László: 18 Bartók tanulmány.
Zeneműkiadó, Budapest, 1981.

Az öt ciklusba szerkesztett tanulmánysorozat voltaképp a ma még sajnálatosan hiányzó Bartók-kritikai kiadás nagyszabású alapozását sejteti. A szerző, aki a Bartók-

Archívum vezetője, joggal figyelmeztet arra, hogy a kutatók szakosodása és a hagyaték jogi helyzetének tisztázatlansága rendkívül nehézzé, olykor szinte megoldhatatlanná teszi az összkiadás elkészítését. Tanulmánysorozata egyben a megközelítés lehetőségeit is jelzi. A *Bartók Béla zenéje* című bevezető rész – mely a megjelenés előtt álló új Grove-lexikon Bartók-címszavának gerince – kitűnő, tömör összefoglalása a bartóki életműnek, benne kijelöli a szerző azokat a fő csomópontokat, melyek mentén a további, részletezőbb kutatásnak haladnia kell. A következő négy tanulmányt *A művek genezise* címen foglalta össze. A különféle variánsok feldolgozása nemcsak kitűnő filológiai munka, hanem azt is jól érzékelteti, milyen összetett feladattal kell megbirkózniok a kritikai kiadás majdani készítőinek.

A nagyközönség számára is igen tanulságos, érdekes *A szerzői előadás* címmel összefoglalt két tanulmány, amely két Bartók-mű, az *Este a székelyeknél* és az *Allegro barbaro* különböző időpontban készített felvételeit hasonlítja össze, s megkísérel választ adni arra a kérdésre, hogyan változott Bartóknak, az előadóművésznek Bartókról, a zeneszerzőről kialakított képe. Somfai László szerényen annyit jegyez meg tanulmánya befejezéséül, hogy írása célja csak az volt, hogy minél többször és minél gyakrabban kell hallgatni az eredeti Bartók-hangfelvételeket, valójában azonban írása a zeneszerző legizgalmasabb és legtanulságosabb műhelyproblémáinak világába enged rendkívül gazdagon dokumentált bepillantást.

A *Szerkezet-elemzés* három tanulmánya, az *Esszék a stílusról* írásai és a *Háttérdokumentáció* közlései kivétel nélkül gazdag anyaggal és alapos filológiai felkészültséggel írt megközelítések, amelyek sok támpontot adnak a majdani teljes Bartók-kép megrajzolásához. A könyvet Somfai László Bartókkal foglalkozó tanulmányainak, ismeretterjesztő cikkeinek és hanglemez kísérő szövegeinek bibliográfiája egészíti ki.

Rónay László

Szendrei Janka: A magyar középkor hangjegyes forrásai.
MTA Zenetudományi Intézet, Budapest, 1981. 192 l., 108 hasonmás. (Műhelytanulmányok a Magyar Zenetörténethez 1.)

Az Akadémiai Kiadó egyre kevesebb magyar érdekű tudományos munkát ad ki. A kutatók viszont változatlan lendülettel dolgoznak tovább, s a kiadatlan kéziratok csak halmozódnak. Ezen a hungarológiai szempontból siralmas helyzeten néhány élelmes intézetvezető úgy segít, hogy mintegy melléküzemágként saját, intézeti kiadásban jelenteti meg az elkészült tudományos munkákat. Ilyen, az MTA sokszorosító üzemében készült kiadvány Szendrei Janka forrásjegyzéke is. Ám a szerény külső és a szerény „műhelytanulmány" elnevezés magas színvonalú tudományos munkát rejt: a hangjegyes XI–XV. századi kódexeket ismerteti, néhány XVI–XVIII. századi retrospektív forrással kiegészítve. E kódexek túlnyomó többsége egyszólamú liturgikus zenét tartalmaz, a „gregorián" nagy nemzetközi folyamának szerény, provinciális ágát képviseli.

A kiadvány három része: tanulmány, katalógus és hasonmások. A tanulmány időrendben, illetőleg a kódexeket használó intézmények (egyházmegyék, királyi udvar, szerzetesrendek) rendjében összefoglalóan áttekinti a forrásokat, a fontosabbakat rész-

letesebben tárgyalva. A szerző számos részletkutatást végzett, bravúrosan rekonstruálva például a váradi egyházmegye hatalmas, többkötetes, a teljes liturgikus repertoárt tartalmazó kódex-sorozatát, mégpedig többek között a fennmaradt töredékek szóródási irányának figyelembe vételével.

A katalógus három csoportba osztja a fennmaradt kéziratokat. Az első csoportban a terjedelmesebb, önálló zenei kódexek, a másodikban a missalék, a harmadik csoportban az akár csak egy pergamencsík terjedelemben fennmaradt fragmentumok kerültek leírásra. 1941-ben még mindössze 56 középkori zenei forrást tekintett át Radó Polikárp. A jelen katalógus ezt a számot megsokszorozza: a kódexek tételszáma 131, a missaléké 68, a töredékeké pedig nem kevesebb mint 655. (Ez utóbbi tulajdonképpen kevesebb, mert az egy kódexből származó töredékek külön tételszám alatt szerepelnek.)

A töredékek túlnyomó többsége az utóbbi évek során került elő, főleg Mezey László ügybuzgalma következtében. Noha olykor egyes darabok tekintetében is meglepetéssel szolgálnak (pl. az ismert Zsigmond kori magyar népének is így került elő), általában csak statisztikai értékük van. Ez viszont igen nagy, kézzelfoghatóan dokumentálja például, hogy a fennmaradt kódexek mennyisége az eredetileg meglevőknek csupán szánalmas töredéke. Vajon hazai specialitás-e, hogy akár külső erőszak, akár nemtörődömség miatt a szellemi értékek óriási tömege ment veszendőbe, az adatok szerint Aba Sámueltől Rákosi Mátyásig.

A kiadvány hasonmás-része viszonylag jó fényképeken mutatja be a különböző kódex-típusokat és a legjellemzőbb hangjegyírásokat.

S. B.

Magyar irodalmi alkotások hanglemezfelvételei

Balassi Bálint versei
Szerkesztette: Nemeskürty István. Zene korabeli dallamok alapján: Szabó István – lant, psalterium; Kiss Tamás – dob, csörgődob, koboz, lant. A verseket Bánffy György tolmácsolja. SLPX 13860.

Ritka jelenség, hogy egy felvétel méltatását a szerkesztéssel kell kezdenünk, Nemeskürty István azonban – mint ahogy azt részben Horváth Iván kutatásaira támaszkodva Balassi Bálintról szóló könyvében is tette – nemcsak verseket válogatott, hanem olyan műsort állított össze, amelyből e költészetünk fejlődése szempontjából oly jelentős lírikus egész pályája, annak minden jelentékeny korszaka a lehetőség szerint való teljességgel bomlik ki. A költemények nagyjából időrendben követik egymást (amennyiben ez teljes biztonsággal egyáltalán rekonstruálható), s Balassi különböző ciklusait követve érzékelhetjük kivételes tehetségét éppen úgy, mint európai műveltségét, s azt a törekvését, hogy egyes, nálunk addig ismeretlen műfajokat is meghonosítson líránkban.

A költemények előadására keresve sem találhattak volna alkalmasabbat Bánffy Györgynél. Ő azok közé a művészek közé tartozik, akik talán otthonosabban mozognak a versek világában, mint a színművekében. Beszédkultúrája kivételes, nem kötik nyelvünknek azok a hangsúly-törvényei, melyeket sokkal inkább a nyelvészek közmegegyezése teremtett, semmint a magyar beszédlejtés természete, bátran él apróbb-nagyobb szabadosságokkal, melyeket persze csak az érez annak, aki szívesen vagy kényelemből lemond a beszélt magyar nyelv számtalan, egyre inkább eltűnő színhatásának alkalmazásáról. Szuverén egyéniséget hallhatunk hát e lemezen, olyat, aki előadóestjein, matinéin számtalanszor bebizonyította már, hogy a magyar lírának nemcsak közvetítője, hanem kitűnő ismerője és értelmezője is. Előadásában valóban élnek a Balassi-versek, és még azt is sikerült érzékeltetnie hangszínének bizonyos modulációival, ahogy e költői világ folyvást új irányok felé tájékozódva gazdagodott és kiteljesedett.

Megrendítően szépen hangzik Bánffy György előadásában a lemezen szereplő három utolsó Balassi-vers, a *Kegyelmes Isten, kinek kezében* kezdetű, az *Adj már csendességet, lelki békességet, mennybéli Úr* és a halálos sebében szerzett *Végtelen irgalmú, ó te nagyhatalmú* sorkezdetű. Ezekben – különösen az utolsóban – a halálra készülő ember fájdalmas belenyugvását kivételes érzelmi együttérzéssel tolmácsolja.

Ha egy előadóművész a mi századunkban tolmácsolja Balassit, nyilván két lehető-

ség között választhat. Vagy közelíti e verseket a modern érzésvilághoz, vagy érezteti azoknak archaikus színezetét. Bánffy György kétségtelenül az utóbbi változatban az igazán otthonos, előadásmódját bizonyos distancírozás jellemzi, de sosem fenyegeti az a veszély, hogy kívül maradjon a versek érzelmi világán. S ami nélkülözhetetlen erénye volna ugyan minden előadóművésznek, mégis a kevés kivételt megillető becsüléssel és örömmel kell feljegyeznünk: szövegmondása, artikulálása példaszerű.

Kitűnő ötlet s egyben a költemények korhűségének egyik záloga, hogy a felvételeken a dallamukat is hallhatjuk, jó előadásban. A dallamokat maga a költő adta meg (az Anna-verseket például az akkoriban igen sikeres táncdal-népszerűsítő Regnart zenéjére írta), s a versekkel párhuzamos megszólaltatásuk jó alkalmat ad arra, hogy összehasonlítsuk Balassi korának költői és zenei ízlését, illetve megfigyeljük e kettő szintézisének megvalósulását.

Keresztury Dezső versei
Hungaroton EP 23880.

A magyar lemezkiadás egyik legnagyobb és legrokonszenvesebb vállalkozásának keretében az élő írók műveit ismerhetjük meg, jórészt saját előadásukban, kislemezen, melynek címlapján az illető író fényképe látható. Az ilyen jellegű kiadvány jelentősége elsősorban az iskolai oktatásban felmérhetetlen, hiszen a hallgatónak módja van megismerkednie kedves írója hangjával – ha már nem láthatja őt személyesen –, a vers értői pedig azonosíthatják a magukban őrzött „mű-képet" azzal, ami a szerző előadásában revelálódik. (Igen jól hasznosíthatók ezek a lemezek a külföldi magyar-iskolákban is!)

Keresztury Dezső irodalomtörténetírói munkássága közismert, egyike azoknak a tudósoknak, akik Horváth Jánost mondhatják mesterüknek, s részben az ő nyomán érdeklődésük a magyar irodalmi múlt felé irányul. Keresztury Dezső elsősorban Arany János költészetével foglalkozik, de versírói ízlését termékenyítően járja át az egész klasszikus irodalmi korszak hagyománya: Vörösmarty pátosza épp úgy ott lobog lírájában, mint Berzsenyi szemlélődő, az antik örökséget újraélő hangja. Mindenek előtt persze Arany János költői hagyományának folytatója, de szerencsésen elkerüli a nemzeti klasszicizmus megmerevedett, iskolás utánzását, ő az öreg Arany követője, aki kedve s hajlamai ellenére lett közéleti költő. Keresztury a huszadik századi ember nyugtalan, vibráló életszemléletével oltja be a nagy költőelőd harmonikus képeit, inkább hangja s dallama idézi amazt: benne is igen erős a lemondás, az évődő önirónia, amely a kifosztott, magányos lélek őszinte fájdalmát leplezi.

A lemezen nyolc alkotását mondja el Keresztury Dezső. Az egyik oldalon rövid, reflexiv lírájának néhány jellemző darabját hallhatjuk: a *Hegyen*, a *Pieták*, a *Cserebere*, *A küszöb előtt*, a *Rímjáték*, a *Kortársaimnak* címűeket és a megrendítő *Sírvers*et. A másikon egyetlen alkotás felvétele található, az önvallomásnak is teljes és hiteles *Búcsúzó nyár*.

Merészség volna azt állítani, hogy valamennyi költemény teljes illúziót kelt, az egész csokor mégis hibátlan egységben idézi föl az aránylag későn induló lírai pályát, melynek központi gondolata és vezérlő elve, hogy a költő minél intenzívebben igyek-

szik hangsúlyozni a hagyomány jelentőségét, s részben a modernebb törekvésekkel szemben azt bizonyítja, hogy a magyar líra nagy századainak ma, itt és most is vannak olyan értékei, melyek eligazítóink lehetnek. Ezért is szerencsés, hogy az alkotó maga mutathatja be szándékának eredményeit, a verseket, előadásmódja ugyanis a művek belső mondanivalójára irányul, szerencsés érzékkel emeli ki a tetőpontokat, s ugyanakkor a bölcs nevelő módjára irányítja rá a figyelmet azokra a pontokra is, melyeken az egyetemesebb szándék találkozik a személyes sors jellemzőivel. Voltaképp ezek a pillanatok a legemlékezetesebbek Keresztury Dezső versmondásában, amikor a múló idővel viaskodó, magában még a küldetés parancsát érző költő hangját elhomályosítja, de nem nyomja el életének néhány jóvátehetetlenül fájdalmas emléke, amely még eltökéltebbé, még emberibbé teszi világszemléletét. Nem a játékosság, nem a kedves, olykor önleleplező irónia adja itt a vezérszólamot, hanem az eltökélt hit az emberben, s abban, hogy oly sok fájdalmas tapasztalat után is hihetünk az élet igazi, iránymutató értékeiben, s ezeket kormányzóinkká is tehetjük. Ebben segít Keresztury Dezső, s már csak ezért is öröm hangját hallanunk.

Ők

Elmondja: Pilinszky János. SLPX 13886.

„A jelen lemezen több száz közül válogatva, néhány olyan művet idéznék föl, amelyek ifjúkori eszmélésem idején rányitották szememet a költészet közlésen-túli közléseire. Megannyi hajnalcsillag ők, de úgy, hogy sugarukban a befejezés is ott van már." – ezekkel a lemezborítón olvasható sorokkal ajánlja a hallgatónak válogatását Pilinszky János. A lemezen megszólaltatásuk sorrendjében a következő művek és részletek hallhatók: Versek a Teremtés könyvéből (Károlyi Gáspár), Versek a Jelenések könyvéből (Károlyi Gáspár), William Blake: A tigris (Szabó Lőrinc), Edgar Allan Poe: A holló (Kosztolányi Dezső), Friedrich Hölderlin: Az élet dele (Rónay György), Friedrich Hölderlin: Az élet édességeit (Rónay György), Friedrich Hölderlin: Der Angenehme dieser Welt (német nyelven), Rainer Maria Rilke: Az erkély (Szabó Lőrinc), Vörösmarty Mihály: Előszó, Kosztolányi Dezső: Halották, Kosztolányi Dezső: Szeptemberi áhitat, Babits Mihály: Ősz és tavasz között.

Az utókor alighanem hálás lesz a Magyar Hanglemezgyártó Vállalatnak, hogy századunk egyik nagy költőjének nemcsak arra adott alkalmat, hogy saját verseiből megszólaltasson néhányat, hanem arra is, hogy legalább vázlatosan érzékeltesse, milyen ösztönzések érték, melyek a világ- és a magyar irodalomnak azok a művei, amelyeket leginkább a magáénak érzett. Tudvalevő: Pilinszky János nemcsak nagy költő volt, hanem egészen kivételes hatású előadó is, aki úgy tolmácsolta a szívéhez közelálló műveket, hogy érezni lehetett előadásában az újrateremtés és a felfedezés boldog biztonságának jelenlétét. A filológia természetesen tovább árnyalja és gazdagítja majd a jelen lemez alapján megrajzolható képet, s tovább színezi azt azokkal a műalkotásokkal, melyeknek ötletszerű válogatása is kivételes művészi nyereség, és közönségsikere nyilván igazolta a Hanglemezgyártó Vállalat bátor kezdeményezését, s egyben ennek továbbvitelére is ösztönözhet.

Az irodalom iránt mélyebben érdeklődő számára talán az az első és legfontosabb

benyomás – legalábbis e válogatás alapján –, hogy Pilinszky János számára Hölderlin meghatározó jelensége volt a modern művészetnek. Már egyik korai prózai írásában is a „legkülönbek" között emlegette: Kafkával és Jézussal együtt, benne látta annak a „fiúi" lehetőségnek inkarnálódását, amelyet talán a maga sorsában is érzékelt, s amelyet a művészet folytonosságának jelképeként értékelt. Szívesen idézte Hölderlin megfogalmazását: amikor a szorongattatás a legnagyobb, közel a szabadító. Ezt a gondolatot általánosította az emberiség sorsában is.

Nem kevésbé izgalmas és fontos, ahogy szinte egész életében felfedezte a maga számára Kosztolányit, de küzdött is vele. „Nem tudom – írta 1971-ben –, miért írta Kosztolányi, hogy rettenti az 'egész', de megnyugtatja a 'rész'. Én pontosan fordítva érzem: én azokat, akiket 'részenként' megszerettem a világból, mindig az 'egész' gondnokságára bíztam, a szelíd mindenségre, a szelíd csillagokra, s rajtuk is túl Isten végtelen szelídségére." De a „szelídséget", az „áldozatot" látta Babits Mihály példájában is (vele egyébként visszatérően foglalkozott). „A szenvedések árán remekműveket szülő gyengeség" „kényszerítő ereje" – ezt jelképezte számára Babits Mihály, de – hozzátehetjük – ennek a magatartásnak példái vonzották leginkább az irodalom egészéből is. S ezt a szenvedésekből következetes keménységgel megvalósított műalkotást szólaltatta meg akkor is, amikor nem verset írt, hanem mások költeményeit mondta el. A „boldogok a békességesek" és a „boldogok a szenvedők" nagy igazságát revelálja Pilinszky János lírája, de – ez a kivételesen szép, megrendítően igaz lemez is.

Babits Mihály versei
Szerkesztette: Rozgonyi Iván. Előadja: Gábor Miklós. SLPX 13888.

Amikor hosszú és gyanakvó némaság után újra sor került Babits Mihály műveinek kiadására, a munkában vezérszerepet vitt Rozgonyi Iván, az Újhold körének egyik igéretes költőtehetsége. Róla elmondhatjuk, hogy az életmű egyik legjobb ismerője, s a lemez anyagát is úgy építette föl, hogy a versek egymásutánjából lehetőség szerint a teljes lírai pályakép is kirajzolódjék a hallgató előtt.

Sokszor és sokan írtak már Babits ellentétekből szőtt egyéniségéről, amelyet épp úgy jellemzett a már-már gátlásos kapcsolatteremtés, mint a túldimenzionáltság, s ha volt írónk, aki jelleme és hajlamai ellenére vállalta az útmutató és a vezér szerepét, ő bizonyára közülük való. Ahhoz, hogy költészetét az előadóművész minél hitelesebben mutathassa be, alaposan kell ismernie e végletekből formált lelkialkatot is. Gábor Miklós maga is olyan művészegyéniség, akiből nem hiányoznak az érzelem végletei, már csak azért is alkalmasnak látszott e nem könnyű feladat megoldására.

Babits némelyik versét maga is szívesen megszólaltatta, s ezek közül a tolmácsolások közül néhányat megőriztek a rádió kopott hangszalagjai. Az *Esti kérdés*t annak idején lemezen is kiadta a Hungaroton elődjének számító Qualiton, s ezen a felvételen is megcsodálhattuk a költő különös, kicsit éneklő versmondását, melyre az volt talán a legjellemzőbb, hogy az értelmi egységekre tette a hangsúlyt. Több kortársa is elmondta – Cs. Szabó László például a szemtanú hitelével és mint a rádió irodalmi rovatának vezetője, e hajdani felvételek egyik ösztönzőjeként –, hogy e szokatlan versmondás hallatlanul szuggesztív is volt, érezni lehetett benne a betegségeivel küzdő ember nehéz

lélegzetvételét, aki fájdalmasan és törődötten is a teljesség vágyának hírhozójaként alkotta és mondta el költeményeit.

Ezeknek az előzményeknek ismeretében alighanem természetes, hogy Gábor Miklós előadásában elsőnek az *Esti kérdés*t hallgatja végig a lemez birtokosa, kicsit talán azzal a szándékkal, hogy összehasonlítsa a művész értelmezését és versmondását a legautentikusabbéval, a költőével. A színművész tolmácsolásában talán a hűség a legmegragadóbb: mintha az ő emlékezetében is ott élne Babits versmondása, nem szakad el attól, hanem egy-egy lélegzetvételével érezteti, hogy csak folytatója és alázatos továbbvivője a hagyománynak. (A jövő tomácsolója számára bizonyára érdekes és nehezen kivitelezhető feladatot jelent Rába Györgynek az a felismerése, hogy az *Esti kérdés* két egységből áll, s ezek születését illetve végső formába öntését évek választják el egymástól.)

A lemezen egyébként huszonnégy Babits-vers szerepel, a sort a *Szőlőhegy télen* nyitja és a *Talán a vízözön* zárja. Szerepelnek rajta olyan „alapversek", mint az *Ádáz kutyám, A gazda bekeríti házát, Az elbocsátott vad,* az *Ősz és tavasz között,* a *Balázsolás* és a *Jónás imája*, s olyan rendkívül nehéz előadói feladatot jelentő költemény is, mint a *Zsoltár férfihangra*. Gábor Miklós tolmácsolásának talán az a legnagyobb érdeme, hogy az érzelem különböző végletei között biztosan igazodik el, és sikerül megőriznie közben a saját egyénisége legjellemzőbb jegyeit is, egyfajta objektivitást, távolságtartást, így a hallgató még inkább és még szuggesztívebben lehet részese annak a küzdelemnek, melyet a művész a versek világának és mondanivalójának teljes meghódításáért vív. E küzdelem eredménye egy nagyon szép és főként egységes pályarajz, amely életre kelti Babitsot, a költőt, s megajándékoz néhány izgalmas, néhány felejthetetlen perccel.

Arany János estéje
Szerkesztette: Keresztury Dezső; előadó: Sinkovits Imre.SLPX 13836.

Az a kerek „miniesszé", melyben a szerkesztő, Keresztury Dezső összefoglalja az öregedő Arany János magatartásának legjellemzőbb vonásait, idézi a költő egyik leggyakrabban emlegetett mondását is: „És szóljon az, hogy hallgatok!". A közéleti terheket kedve és akarata ellenére vállaló, hivatalos megbízásaitól idegenkedő Arany János egy régi életforma és tűnt ideál képviselője volt, aki nem találta helyét és szerepét az új alakzatokba rendeződő fővárosban, mely természetellenes gyorsasággal kezdett kapitalizálódni, s ezzel párhuzamosan lemondott azokról az eszményekről – például a nemzeti gondolatról –, amelyek még ennek a nemzedéknek vezércsillagai voltak. Csoda-e, hogy a fáradt, beteges, kedvetlen öregember a teljes elhallgatás gondolatával foglalkozott? Inkább természetes válaszának érezzük, hogy e számára elviselhetetlenül nyüzsgő sokadalomban a kiszakadás és a nyugalmas magány pontjait kereste, s ezeket idézte meg fájdalmas öregkori verseiben is.

A csalódott, keserű, bizonyos mértékig a századvégi pesszimizmus líráját is előlegező Arany János utolsó pályaszakaszát kitűnően megválasztott szemelvények tükrében idézi föl Keresztury Dezső, s nemcsak a ma már klasszikus *Őszikék*et, hanem részletet a *Toldi szerelmé*ből is. A kortársi visszaemlékezésekből tudjuk, hogy Arany

a Toldi-trilógia e berekesztő részének megírása után hatalmas ünneplésben részesült, mintha a hivatalos Magyarország így akarta volna kárpótolni költőjét – aki sohasem lett az övé – az elvesztegetett alkotó évekért. A költő azonban sokkal szívesebben élte bele magát búcsúzó szerepeibe, mint az ünnepeltébe, s a nyilvánosság elől is rejtegetve írta azokat a műveit, melyek őt a modern magyar költészet legjelentősebb előfutárává tették.

Kitűnő színművészünk, Sinkovits Imre nagy „játéklehetőséget" kapott e lemezen. Alkatától és színpadi szerepeitől talán némiképp idegen a halk líraiság, a töprengő, befelé forduló melankólia, de mint a nagyformátumú egyéniségek, ő is hibátlanul éli bele magát az új szerepbe, s épp alkati különbözősége okán tudja e versek fájdalmas, a múltra utaló rétegét oly hitelesen kibontakoztatni. Előadásában ugyanis – hol egy töprengő elhalkulás, hol egy megrendítő elcsuklás alkalmazásával – megjeleníti azt a hajdani erőt és frisseséget is, mely Arany pályájának kezdeti szakaszát jellemezte. Igaz, e tulajdonságokat inkább a körülmények és a barátok mélyítették el a költő lelkében, költészetének e kezdeti korszaka mégis meggyőzően mutatja az ifjúság reménykedő erejét. Ez az Arany sejtelemként, virtuális, meghaladott adottságként ott él Sinkovits Imre felfogásában, noha természetesen a végső versek fájdalmas, töprengő alaphangjára teszi a nyomatékot.

Nem könnyű feladat elé állította az előadót a versek sokfélesége: a személyes életérzés és az általánosabb bölcseleti szándék összefonódása. Ám Sinkovits Imre ezt a kétféle réteget is többnyire meggyőzően interpretálja. Ezért is lesz emlékezetesen szép például a *Kozmopolita költészet* megszólaltatása.

Az igazi apró remekléseket természetesen az olyan típusú költemények előadása rejti, mint *A tölgyek alatt*-é, amelyben a reményeiben fájdalmasan megcsalatott költő személyes tragédiáját épp olyan hőfokon tudja éreztetni, mint a huszadik századi embernek a romlatlan természet iránt érzett nosztalgiáját. De épp e modernebb szemléletmód többletével teszi izgalmassá és hitelessé Arany valamennyi versét, s bizonyítja, hogy azok itt és ma is sokat mondanak nekünk.

Rónay László

Magyar nyelvészet, 1981

Általános Nyelvészeti Tanulmányok XIII.
A nyelvről való gondolkodás története. Szerkesztette: Telegdi Zsigmond és Szépe György. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 367 l.

Az MTA Nyelvtudományi Intézetében készülő sorozat XIII. kötete A nyelvről való gondolkodás története alcímet viseli. A kötet szerkesztői tehát követik az előző évek gyakorlatát: a tematikus szerkesztés elvét. A nyelvről való gondolkodás megközelítően teljes fejlődéstörténetének a bemutatására ebben a keretben természetesen nem törekedhettek. Csupán válogatást nyújthattak belőle. A kötetben tizenkét tanulmányt olvashatunk az egyetemes és a magyar nyelvészet történetéből. E túl tágra méretezett tárgykörben a tanulmányok heterogén együttest hoznak létre: a nyelvészet és a társtudományok (elsősorban a filozófia és a logika) térben, időben és jelentőségben egymástól eltérő képviselőit, irányzatait mutatják be.

A továbbiakban a magyar nyelvészettörténet néhány fejezetét bemutató dolgozatokat ismertetem röviden.

É. Kiss Katalin a XIX. századi erdélyi polihisztor, *Brassai Sámuel* nyelvészeti munkásságának a jelentőségét méltatja tanulmányában. Brassai nyelvészeti vizsgálódásai középpontjába a mondatot állítva jelentős – ma is időszerű – eredményekhez jutott. Szerinte a mondat központi része, „lelke" az ige. A mondatok igéből, s az igének alárendelt, egyenrangú igehatározókból állnak. Elutasította a duális (logikai) mondatfelfogást, de helyette a mondatok egy másfajta – a közlés szempontjából történő – duális tagolódását ismerte fel, s írta le ezt az aktuális mondatszerkezetet elsőként, megelőzve ezzel német kollégáját, Gabelentzet. A szerző szerint Brassai munkásságának nem csupán tudománytörténeti értéke van, gondolatai ma is aktuálisak, tanulságosak.

Kovács Ferenc a magyar nyelvtudomány egyik első, kiemelkedő képviselőjét, a hazai finnugrisztika egyik megalapítóját, Hunfalvy Pált mutatja be. A történeti-összehasonlító nyelvészet a német nyelvtörténeti iskola hatására bontakozott ki Magyarországon. Sajnovics és Gyarmathi nyomdokain haladva elsősorban Budenz Józsefnek és Hunfalvy Pálnak sikerült bizonyítania a magyar nyelv finnugor eredetét. Kovács Ferenc ismerteti azt a jelentős szervezői, szerkesztői és tudománypolitikai munkát, melyet Hunfalvy végzett. Írásai gondos elemzésével rekonstruálja sok esetben ma is időszerűnek ható nyelvelméleti nézeteit. A tanulmány említi azokat a vitákat is, amelyeket Hunfalvyék a délibábos nyelvészkedés, a naiv etimologizálás ellen folytattak.

Vértes O. András rövid dolgozatában a magyar hangtan történetéből néhány érdekes adalékot szolgáltat ahhoz a tudománytörténeti tényhez, amely szerint a szaktudományok egy-egy irányzatának kialakulásához jelentősen hozzájárulhatnak tőle füg-

getlen speciális elméletek is. Így a magyar fonetikatörténeti kutatásoknak számolniuk kell többek között a középkori artikulációs misztika vagy a deszcendencia elmélet hatásával, vagy például azzal a több szerzőnél kimutatható naiv elképzeléssel, mely az éghajlat, a környezet és a hangképzés között egyértelmű, közvetlen összefüggést állapít meg.

A kötet magyar tárgyú tanulmányai között feltétlenül meg kell említeni *Károly Sándor* Tudósmagatartások néhány nyelvészportré tükrében című esszészerű dolgozatát, mely a szemlerovatban kapott helyet. E tanulmányban Károly öt kiemelkedő nyelvészünk (Simonyi, Gombocz, Kniezsa, Pais, Bárczi) portréját rajzolja meg. A dolgozat jól kiegészítheti Kovács Ferenc munkáját: az olvasó így tudománytörténeti rendben ismerkedhet meg valamelyest a magyar nyelvtudomány múltjának öt igen jeles képviselőjével.

Horváth Katalin

Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominate. Sectio Linguistica. Tomus IX.
Kiadja az ELTE Bölcsészettudományi Kara, Budapest, 1978. 256 l.

A magyar nyelvtudomány külföldön való megismertetésében, népszerűsítésében nagy része van az 1970 óta évenként megjelenő Annales-köteteknek, amelyeket a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara ad ki. A magyar nyelvtudomány jelentős kutatóitól közölnek ezek a kötetek idegen nyelvű cikkeket, tanulmányokat; néha tematikus összeállításban, legtöbbször azonban ennek igénye nélkül: a lehető legnagyobb változatosságra törekedve és a nyelvtudomány legaprólékosabb területeit is érintve. A szerzők között elsősorban az ELTE oktatóit, kutatóit találjuk, de nagyon gyakran más intézmények dolgozói is teret kapnak itt munkáiknak.

A most ismertetendő kötet központi témája *Gombocz Zoltán*nak, a XX. századi magyar nyelvtudomány egyik legkiemelkedőbb kutatója és oktatója életművének, tudományos pályájának bemutatása, ismertetése és értékelése. A tanulmányok nagy többsége előadásként hangzott el a Gombocz Zoltán születésének századik évfordulója alkalmából rendezett megemlékezés-sorozaton. Ezeknek az előadásoknak a szövege (a kötet 5-147. lapja) magyar nyelven is megjelent a Magyar Nyelv LXXIII. évfolyama (1977.) 358-482. lapjain.

A tudományos ülésszak megnyitóját *Szathmári István* tartotta, s ismertette Gombocz jelentőségét általánosságban, kiemelve benne a korabeli nyelvtudományban betöltött szerepét, utódnevelő tevékenységét. Ezt a gondolatot folytatta *Harmatta János*, midőn a kortársak megfigyeléseinek tükréből rajzolta föl Gombocz tudósi, oktatói és emberi arcképét. Az egyes részterületeken kifejtett kutatásairól külön-külön előadásokban, illetve tanulmányokban számoltak be a résztvevők. *Ligeti Lajos* a turkológust mutatta be elődei tevékenységének folytatójaként, eredményei továbbfejlesztőjeként. *Benkő Loránd* tanulmánya a magyar történeti nyelvészet kutatójáról, a nyelvtörténész Gombocz Zoltánról szólt. A szerző hangsúlyozta, hogy Gombocz már kora fiatalságában érdeklődött a tudománytörténet kérdései iránt, s először foglalta össze nálunk az újgrammatikus nyelvtörténeti iskola elveit és alapelemeit. Meglátta a nyelv és a társa-

dalom szoros összefüggéseit, s e kapcsolat szem előtt tartása jegyében végezte etimológiai kutatásait.

Tompa József a tanítvány szemével mutatta be Gombocz Zoltánt. *Balázs János* az általános nyelvészet iránt érdeklődő, s e tudományszakot művelő tudósi portrét rajzolta meg. Gombocz rendkívüli tájékozottsága még abban a korban is meglepő volt, amikor a több idegen nyelv ismerete, továbbá a külföldi szakirodalom olvasása nem számított különlegességnek.

Tóth Gábor cikke a nagy magyar tudósnak az Eötvös Kollégiumhoz fűződő viszonyáról szól. Előbb hallgatója, majd tanára és igazgatója volt a Kollégiumnak.

Megemlékezett még Gombocz Zoltán életéről, tevékenységéről, egy-egy jellegzetes jellemvonásáról *Nyíri Antal, Kálmán Béla* stb. *Lakó György* finnugrisztikai és őstörténeti kutatásait, *Szathmári István* stilisztikai tanulmányait méltatta. *Rácz Endre* a magyar grammatikai kutatások területén elért eredményeiről írt részletesen, *Károly Sándor* a jelentéstan, elsősorban a jelentésváltozások kérdéskörében végzett vizsgálatait, új megállapításait mutatta be. *Molnár József* a magyar kísérleti fonetika úttörőjeként ábrázolta az ünnepeltet.

Winkler Zsuzsanna Gombocz Zoltán diákéveiről írott színes cikke után *Benkő Loránd* elnöki zárszava fejezte be a megemlékezéssorozatot és az ott elhangzott előadások anyagának publikációját.

A címben szereplő Annales-kötet ezek után közli *Lakó György* tanulmányát a múlt századi finn tudós, Antti Jalava magyar kapcsolatairól, munkásságáról. *Ulla Hauhia* Szinnyei Józsefről közöl megemlékezést születésének 120. évfordulója kapcsán. *Varga László* az angol–magyar megfelelések különleges eseteivel, a párbeszédek hangsúlyeffektusaival foglalkozik. *Gregor Ferenc* a szlovákban megtalálható idegen szavak néhányához ad bőséges magyarázatokat, elsősorban magyar és német adatokkal alátámasztva.

A kötetet könyvismertetések zárják le.

Hajdú Mihály

Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominate. Sectio linguistica. Tomus X.
Kiadja az ELTE Bölcsészettudományi Kara, Budapest, 1979. 275 l.

A kötet 3-160. lapja megjelent a Giano Pannonio, Annali italo–ungheresi di cultura 2. számaként az Università Degli Studi – Padova és az Eötvös Loránd Tudományegyetem – Budapest kiadásában, Budapesten 1981-es évszámmal, s ez a rész a Visegrádon, 1978. november 13–17-ig tartott egyetemek közötti nyelvészeti tanácskozás előadásait tartalmazza.

Benkő Loránd megnyitója után az első tanulmány *G. B. Pellegrini* előadását közli, amelynek témája a Duna-mellék balkáni részének és Olaszország északnyugati területeinek lexikai megfelelései. Ennek kapcsán szlovén, horvát, magyar, szerb, román és újgörög szavakat vezet vissza észak-olasz eredetre.

G. Frau a *hungarus* 'magyar' olaszországi elterjedéséről írt nyelvtörténeti kutatásai alapján. Fölsorolja az előforduló alakváltozatokat, jelentésárnyalatokat s a nyelvjárásokban meglevő ejtésformákat.

Benkő Loránd az olaszok magyarországi megnevezéseit vette vizsgálat alá, s középkori okmányok alapján térképre vetítette azoknak a településeknek a helyeit, ahol olasz származású lakosok élhettek a falunevek alapján. *Balázs János* a magyarság középkori jövevényszavai közül elemzett néhányat (diák, zarándok, vendég stb.) a hely-, törzs- és népnevek összefüggésében. *Szathmári István* a XVI. és XVII. századi magyar nyelvtankönyvek alapján fűz megjegyzéseket a korabeli magyar nyelvjárások hangtani és grammatikai képének megrajzolásához. *Hadrovics László* a magyar kötött szókapcsolatok néhányához fűzött történeti magyarázatokat. Közöttük szerepel az „eltörött a mécses" s a vele rokon „cserepet/fazekat tör" kifejezés, melynek hasonló kifejezései megtalálhatók a környező népek nyelvében is, illetőleg a latinig visszavezethető. *Fogarasi Miklós* a magyar hangok olaszban való megfeleléseiről írt. Végül pedig *Szabó Győző* arról értekezett, hogy a szótörténeti és az etimológiai kutatások, magyarázatok mennyire segítik az idegenek számára a magyar nyelv oktatását.

A kötet második része (163-259.) független a fönt említett konferenciától, s néhány jelentős tanulmányt tartalmaz a nyelvtudományok legkülönbözőbb területeiről. Ezek között első *Székely György* munkája, amelyben a nyelvtörténet és a településtörténet összefüggéseit fejtegeti XII. századi magyarországi helynevek alapján. Különösen sok erdélyi adattal bizonyítja a székelység ebben a korszakban való jelenlétét a keleti magyar nyelvterületen. *H. Bergner* a vessző (írásjel) szerepének és használatának problémáiról ír az idegen nyelvek tanításának módszertani problémái között. *Bárdosi Vilmos* kontrasztív nyelvi vizsgálatot végzett a *van, létezik, előfordul, található* stb. és az *il y a* illetőleg az *être* szavak használata alapján. *Molnár József* a magánhangzók mennyiségének és minőségének összefüggéseit vizsgálta meg műszeres mérésekkel a magyar nyelvben, s több táblázaton mutatja be kutatásának eredményeit.

Hajdú Mihály

Az anyanyelvi oktatás korszerűsítésének változatai.
(Tanulmányok, tervezetek, szakvélemények, javaslatok.) Szerkesztette: Szende Aladár. Tankönyvkiadó, Budapest, 1981. 355 l.

Az anyanyelvi oktatás korszerűsítéséért című kiadványt (szerkesztette Szépe György), az úgynevezett „sárga könyv"-et még 1976-ban jelentette meg a Tankönyvkiadó. A kötet az anyanyelvi nevelés reformjának előzményeit, a korszerűsítés elvi és gyakorlati kérdéseit rögzíti. Ennek egyenes folytatása a mostani kiadvány (a „kék könyv"), amely az új, „középtávú" anyanyelvi tantervek irányelveit, a tervezés tartalmi és módszertani kérdéseit, valamint a távlati fejlesztés főbb szempontjait foglalja összesze. Tulajdonképpen az Anyanyelvi Oktatási Munkabizottság hároméves működésének (1974–1976) az eredményét mutatja be, emellett azonban számos anyanyelvi neveléssel foglalkozó szakemberünk véleményét, javaslatait is tartalmazza.

A kötet – a bevezető nagyobb fejezetben – két jelentős dokumentumot közöl, az egyiket Az anyanyelvi oktatás tantervi megújításának irányelvei, a másikat pedig Az anyanyelvi műveltség tartalma címmel. Az első tervezet szól a munka előzményeiről, bemutatja az anyanyelvi oktatás helyzetképét, javaslatot tesz a megújítás tantervi rög-

zítésére, a korszerű anyanyelvi oktatás céljának, feladatainak a meghatározására, az egyes iskolafokok sajátos tennivalóira, a tantervi struktúrára, nem utolsósorban a követendő módszerre és a felhasználható taneszközökre.

A második tanulmány az anyanyelvi műveltségnek azokat az elemeit körvonalazza, amelyeknek az érvényesítésével az *„anyanyelvi oktatás"* az *„anyanyelvi nevelés"* szintjére emelkedhet, a személyiségfejlesztést szolgálhatja. A tudatos szóbeli és írásbeli nyelvhasználathoz a *készségek* kimunkálása mellett hozzátartoznak a nyelvre vonatkozó *ismeretek* is (a nyelv mibenlétéről, funkciójáról, az anyanyelv történetéről, a nyelv változó jellegéről, elem- és szabályrendszeréről, rétegezettségéről). A tervezet igen fontos záró gondolata, hogy az anyanyelvi oktatás megújítása *„egyben túl is lépi az iskola falait: beletartozik az egyetemes magyar közművelődés korszerű programjába."*

A kiadvány felmenő rendszerben vizsgálja az óvodai, az általános iskolai, majd a középiskolai anyanyelvi nevelés változatait.

A kötet jelentős közleménye Az iskolai anyanyelvi nevelés távlati fejlesztése című összeállítás. Ez annak az anyagnak a részlete, amelyet A Magyar Tudományos Akadémia állásfoglalásai és ajánlásai a távlati műveltség tartalmára és az iskolai nevelőtevékenység fejlesztésére (1973–1976) címmel az Akadémia Elnökségi Közoktatási Bizottsága 1976-ban jelentetett meg (l. uo. 35-37.). A tervezetet *Szende Aladár* és *Szépe György* dolgozta ki *Bánréti Zoltán, Bencédy József, Gosztonyi Jánosné* és *Radics Katalin* közreműködésével. Az írás a nyelvileg művelt ember modelljének a felvázolása után a távlati iskolai anyanyelvi nevelés feladatait, az érdekelt szakterületek közötti együttműködést, az egyes korosztályok nyelvi nevelésének tennivalóit, majd az új tantervek elkészítésének feltételeit, módszertani kívánalmait fogalmazza meg.

A kiadvány a felsorolt összeállítások, tanulmányok mellett sok hasznos metodikai javaslatot tartalmaz, foglalkozik a nevelőképzés, a továbbképzés problémáival, és *Terts István* összeállításában – tantárgyi ágazatok szerint – hasznos szakirodalomjegyzéket is ad a magyar szakos tanároknak.

Fülöp Lajos

Badiny Jós Ferenc: KÁLDEÁTÓL ISTER-GAMIG II. A Sumir–Magyar Nyelvazonosság Bizonyítékai.
A szerző kiadása, Buenos Aires, 1981. 304 + 93 l.

A könyv első kötete 1971-ben jelent meg. Ennek fülszövegéből a következőket tudjuk meg a – legtöbbünk előtt ismeretlen – szerzőről: „Badiny Jós Ferenc tényleges tisztként kezdi pályafutását, majd 1940-ben a Budapesti Műegyetemen folytatja tanulmányait. Sumerológiával Argentínában kezd foglalkozni, ahová 1946-ban érkezik.

Kidolgozza tananyagát a Buenos Aires-i Jezsuita Egyetemen felállítandó Sumerológiai tanszék létesítéséhez, mely tanszéknek a vezetésével az egyetem rektora megbízza. Azóta ugyanennek az egyetemnek ny. r. tanára... A Sumir–magyar nyelvazonosság hirdetője és bizonyítója. A Nemzetközi Orientalista Kongresszus tagja, ahol 1967-ben – Ann Arborban (Michigan, USA) – az esztergomi királyi kápolna oroszlános díszítésének sumir és babiloni eredetét igazolta..."

A szóbanforgó kötet summája – a szerző szavaival (256-257. l.): „Előadásomat befejezve, most – az utolsó szó jogán – kérem a nyelvészet tudósait, hogy fedezzünk fel együtt egy – eddig soha sem észlelt – csodát, melyet én az Emberiség közös tulajdonának tekintek.

Ez a csoda pedig az, hogy az emberiség legrégibb írott kultúrájának nyelve fennmaradt és tovább él egy ma beszélt nyelvben, a magyarok nyelvében.

Ennek következtében – a Magyar Nép – a bibliai Nimrud leszármazottja – kinek hagyományaiban ma is erősen él a Nagy Hős, Nimrud alakja, sokkal jobb elbánást és nagyobb tiszteletet érdemelne a világ népeitől éppen azért, mert nyelvében megőrizte a legrégibb emberi műveltség kincseit."

A könyv a továbbiakban 3 függeléket is tartalmaz. Ezek a következők: Dr. Novotny Elemér: Latin Fonetikával Írt SUMJR (sic!) Mondatok a XI–XIII. Századbeli Magyar Nyelvemlékekben; A Sumir–Magyar Azonos Szó-gyökök Jegyzéke; Adalékok vagy AMI KIMARADT Bárczi Géza Szótárából. Összeállította: Dr. SCHEDEL ANDOR. Aktualizálta: A szerző.

Badiny munkájának első kötetében (alcíme: A sumir őstörténet) olvasható – egyebek mellett – a következő fejezet is: „A PULI ÚTJA ERIDUTÓL BUGACIG" (203-210.). Illusztrációként álljon itt két etimológia az itt olvasható fejtegetésekből: „*mező* Bárczi szerint vitatott eredetű; 1. a mez igei tő származéka, s ez ugor eredetű, pl. vogul mäs öltözik. Eredeti jelentése fűvel, virággal borított föld; finnugor eredetű, pl. finn metsä erdő. Az akkád nyelven MERETU jelentése legelő (207.); *ostor* Bárczi szerint finnugor eredetű, pl. vogul oster – ostor, cseremisz wostyr – vessző. Sumér nyelven az ostor USUR, akkád nyelven pedig ISTUHHU (208.)."...

Hasonló tartalmú és szellemű könyvekben, cikkekben (sajnos!) dúskálhat a Nyugaton élő magyarság, olykor hazai folyóirataink és napilapjaink hasábjain is fel-felbukkan ilyen írás, amelyeket Zsirai Miklós 1943-ban leírt meghatározásánál ma sem lehetne találóbban (enyhébben, elnézőbben, udvariasabban sem!) minősíteni, csak „őstörténeti csodabogarak"-ként. A kérdés iránt behatóbban érdeklődő, pontos eligazításra és helyes, tudományos információra vágyó olvasó figyelmét ezúton is felhívnám Komoróczy Géza „Sumer és magyar?" című kitűnő, szórakoztató, mulattató és elszomorító könyvére (Budapest, 1976. 168 l.).

Domokos Péter

Balázs László: Nyelvművelés a líceumban.
Editura Didactica şi Pedagogica Bucureşti, 1980. 114 l. (Tanári műhely)

A könyvecske szerzője a szászrégeni (Reghin) ipari líceumban a magyar nyelv és irodalom tanára. Így nem csupán az íróasztal mellett, a rádiót hallgatván, az újságot lapozgatván töprengett el a nyelvhelyességi tennivalókról, hanem mindennapi gyakorlatában, tanulói dolgozatainak javítása közben figyelt föl a nyelvi igényesség fontosságára.

Akik előtte járnak: Kosztolányi Dezső, Kodály Zoltán, Szabó T. Attila, Lőrincze Lajos magyar nyelvművelők és Tudor Vianu román esztéta. Példájuk azt mutatja, hogy

a nyelv ápolását nem lehet, nem szabad csupán a hibák nyesegetésével kezdeni. Különben is úgy kell nyelvünket ápolnunk, hogy egyetlen más nyelvet sem gyűlölünk, hanem éppenséggel tanulunk szomszédainktól. Itt nemcsak másajkú népekre, hanem a némiképp másbeszédű közvetlen szomszédra is gondolok.

A könyv öt nagy egységben tárgyalja az erdélyi magyar nyelvművelőket foglalkoztató kérdéseket: 1. Nyelvművelés és iskola; 2. A hibás kiejtés; 3. A hiányos szókészlet; 4. A mondatalkotás zökkenői; 5. A tanulók nyelvhelyességi készségének továbbfejlesztése líceumi fokon.

Az igen jól megszerkesztett, szép magyar nyelven megírt könyvecske így átfogja nyelvi rendszerünk egészét, s nem ritkán betekintést nyújt a szomszédos román nyelvművelő kollégák hozzánk hasonló gondjaiba. Olyan gondok ezek, amelyek rohanó (s bizony mondjuk meg: gyakran igen felületes) életünk következményei: a helytelen képzésmód, az időtartambeli hibák, hangsúly-torzítások, hanglejtésbeli vétségek nyelvünk rendszere ellen, a szószegénység, a szótévesztés, a szóalkotási buktatók, a szófecsérlés, a képzavar és a szólásvegyülés, a sok „a" és „az" fölösleges elburjánzása, bonyodalmak a mondatszerkesztésben, felcserélt ragok, rosszul használt jelzők, kusza összetett mondatok, rendetlen szórend. Az „így van a könyvekben is" a szerző szerint – igen helyesen – nem mentség. Tévedni emberi dolog, de tudatosan felületesen írni nyelvi hozzáállás dolga, amely egyúttal emberi magatartást is tükröz.

Szabó T. Ádám

Bana Enikő: A kispaládi pokróckészítés szókincse.
Kiadja az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke, valamint az MTA Nyelvtudományi Intézete. Budapest, 1981. 45 l. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 8.)

A tanulmány legterjedelmesebb része a munkafolyamat és az eszközök leírása. Ezt követi a szótár. Itt a szócikkek felépítése a következő: köznyelvi alak, pontosan lejegyzett nyelvjárási alak, jelentés, majd az illető szó, valamilyen nyelvtani struktúrába ágyazva. Az adatközlők felsorolása után a pokróckészítés folyamatának táblázatos feldolgozását és az eszközök sematikus rajzát találjuk.

Cs. Meggyes Mária

Bánréti Zoltán: Kamasz és anyanyelv.
Anyanyelvi nevelési kísérlet a 6. és 7. osztályban. Tankönyvkiadó, Budapest, 1981. 152 l.

A segédkönyv folytatása az 1979-ben megjelent *Gyermek és anyanyelv* című könyvnek, amely az általános iskola 4. és 5. osztályában végzett anyanyelvi kísérlet anyagát tartalmazza. Bánréti új könyve beszámoló az általános iskola 6. és 7. osztályában folyó kutatás, anyanyelvi kísérlet tananyagáról. A könyv alapjául szolgáló tu-

dományos kutatás és pedagógiai kísérletezés Az anyanyelvi nevelés fejlesztése című kutatási témához kapcsolódik. Ez a téma része az ezredforduló magyar iskolarendszerét előkészíteni kívánó 6. számú Országos Távlati Tudományos Kutatási Tervnek.

Az oktatási kísérletek legfontosabb eszköze az új tananyag. Munkájában ezt a kísérleti anyanyelvi nevelési tananyagot tárja elénk a szerző. Bánréti könyvéhez Szépe György írt előszót. Ebben hangsúlyozza, hogy a kísérleti tananyag beleilleszkedik abba a hosszanti modellbe, amely a magyarországi magyar anyanyelvű gyermekek 3. évétől 18. évéig terjed, és kiemeli a segédkönyv tartalmi és formai újszerűségét. A bevezetőben a szerző szól a tananyag céljáról, tartalmáról és a felhasználás lehetőségeiről. A könyv segítségével megismertethetjük tanítványainkat a szövegértés és a szövegalkotás grammatikai alapjaival, nyelvhasználati, kommunikációs normáival. Korunk oktatásának és nevelésének alapvető követelménye a tanulók egész kommunikációs készségrendszerének fejlesztése. Ezt szolgálják a Képek és szövegek című fejezetek (*Forgács Péter* és a szerzők együttes munkája), amelyekben összekapcsolódik a látható (képi, vizuális) és a hallható–olvasható (nyelvi) kommunikáció. A kísérleti tananyag tematikája (A szöveg lineáris /kombinatív/ építkezése; szövegek kontextusokban, azaz a közlési helyzetekben; A szöveg hierarchikus /szelektív/ építkezése; A szövegtípusok /szövegosztályok/ a kontextusokban, a közlési helyzetekben) jól mutatja, hogy Bánréti munkája hatékony segítsége lehet a nyelvhasználat-központú anyanyelvi oktatásnak.

Molnár Ildikó

A beszédhang fonetikai minősége.
Szerkesztette: Bolla Kálmán. Kiadja az MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest, 1981. 184 l. (Magyar Fonetikai Füzetek 7.)

Ismét jelentős tanulmánygyűjteményt kap kezébe a beszéddel foglalkozó tudósok, érdeklődők népes tábora. A benne sorakozó írások „... más-más aspektusban, szubjektív megfigyelésekre és fonetikai laboratóriumi kísérletekre támaszkodva foglalkoznak a hangminőség problémáival a beszédhang kialakulásától a köznyelvi kiejtésben előforduló hangokig, sőt interlingvális egybevetésben is vizsgálják a beszédfolyamat nyelvileg releváns szegmentális elemeit".

Bolla Kálmán a magyar hosszú mássalhangzók kinoröntgenografikus vizsgálatának alapelveit, célját, módszerét, eredményeit ismerteti. *Kiss Gábor* tanulmánya szervesen kapcsolódik *Bolláéhoz*, hiszen a röntgenográfiai vizsgálat számítógépes értékeléséről szól. *Vicsi Klára* dolgozata arról ad számot, hogy milyen szerepet kap az időtartam bizonyos mássalhangzótípusok hallás útján történő megkülönböztetésében. Két tanulmány foglalkozik a gyermeknyelvvel. *Gósy Mária* a gőgicséléstől a beszédhangok jelentkezéséig tekinti át a gyermeki vokalizációt, *Kassai Ilona* pedig a gyermek beszédében kialakuló hangsúlyt vizsgálja. A tanulmánykötetet számos ábra gazdagítja. A gyűjtemény utolsó lapjain a Fonetikai Munkabizottság híreit olvashatjuk. Rövid tájékoztatást kapunk a Fonetika '80 tudományos ülésszakról, a Fonetikai és Beszédművelő Munkabizottság megalakulásáról.

Polónyi Szűcs Szilárd

Congressus Quartus Internationalis Fenno-Ugristarum Budapestini habitus 9.–15. Septembris 1975.
Redigit Gyula Ortutay. Pars II, Acta Sessionum. Curavit János Gulya. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 259 l.; Pars III, Acta Sectionis Linguisticae. Curatores Gábor Bereczki, János Gulya. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 452 l.

A 4. finnugor kongresszus előadásaiból természetesen számosnak volt magyar vonatkozása. Most azonban pusztán azokat az előadásokat, hozzászólásokat említjük meg, amelyek kifejezetten magyar nyelvészeti tárgyúak. A Das Verb und seine Satzlehre (Pragmatik und Information in Bereich des finnisch-ugrischen Verbums) témáról szóló vitaülésen *Károly Sándor* Die Nebenfunktion und Stilistik der Verbformen im Ungarischen címmel szólt hozzá. Többek között arra mutatott rá, hogy a magyar igealakok mellékfunkcióinak, másodlagos funkcióinak érzelmi többlete és stilisztikai szerepe van (Pars II, 97-101).

A nyelvészeti szekció előadásai (Pars III) közül néhány az ősmagyar nyelv kialakulásának körébe vágott. *Gerhard Ganschow* Aszendenztheoretische Untersuchungen ugrischer Nominalstrukturen című előadásában az ómagyar névszótöveket obi-ugor megfelelőikkel vetette össze, s így következtetett a történeti fejlődésre (55-63). *Décsy Gyula* a magyar nyelv finnugor sajátosságairól és a magyarnak azokról a jellemző jegyeiről szólt, amelyek területi érintkezéssel magyarázhatók (Genetische und areale Merkmale im Ungarischen; 64-69). *Szabó Géza* az ősmagyar helyhatározókról írt, külön tárgyalva a prolativust is (Zu einigen Fragen der ungarischen Lokalbestimmungen; 77-82). *Vásárhelyi S. István* előadása a Gépi módszerek alkalmazása a finnugor nyelvészetben című témakörhöz kapcsolódott. A szerző azt vizsgálta, milyen összefüggés van a főnévi paradigmában a tővég és a toldalékok között (Das Verhältnis der Endungen zum Wortstamm bei der Deklination des ungarischen Hauptwortes; 109-117). A finn-ugor irodalmi nyelvek kialakulása témakörben többek között *Szathmári István* Quand la langue littéraire hongroise s'est-elle fixée? (157-162) és *Sebestyén Árpád* Irodalmi nyelv és nyelvtani irodalom (169-174) című előadásai hangzottak el. Szathmári a magyar irodalmi nyelv, az igényes köznyelv kialakulását folyamatos és elsősorban a szépirodalom nyelvében végbement fejlődés következményeként a XVIII. század 70-es, 80-as éveire teszi. Az egységesülés azonban ekkorra még főleg csak a helyesírás, a kiejtés és morfológia területén ment végbe. Sebestyén a magyar nyelvtani műszavak, főleg a határozószót megnevező terminusok történetét tárgyalva fűz észrevételeket a címbeli témához.

Az alább fölsorolt előadások a magyar nyelvészet legkülönbözőbb kérdéseivel foglalkoznak: *Nyirkos István:* Az inetimologikus hangok a magyarban és a rokon nyelvekben (212-228); *Antti Sovijärvi:* Results of the spectrographic analysis of alveolopalatals in Hungarian (A magyar alveolo-palatális hangok spektrográf-elemzésének eredményei; 229-238); *Kiefer Ferenc:* Zur semantischen Klassifizierung der ungarischen Adjektive (A magyar melléknév jelentéstani osztályozásához; 275-286); *Lévai Béla:* A new approach and a model of the indefinite and definite conjugation in Hungarian (A magyar alanyi és tárgyas igeragozás egy új megközelítési módja és modellje; 296-301); *A. E. Szarkiszjan* (A magyar igekötők kérdéséhez; 314-316); *Jean Perrot:* Accent et syntagme prédicatif en hongrois (A hangsúly és a predikatív szintagma a ma-

gyarban; 334-338); *Denis Creissels:* Caractérisation typologique des contructions possessives du hongrois (Affinités typologiques et parenté génétiques) (A magyar birtokos szerkezet tipológiai jellemzése...; 373-376); *Ginter Károly:* Finnugor–indoeurópai kontrasztok a magyar nyelvben (387-390); *G. I. Melika:* Evidente und diskrete strukturelle Verschiebungen in den interferierenden ungarischen und ukrainischen Sprachidiomen (Evidens és diszkrét strukturális eltolódások az egymással interferenciában levő magyar és ukrán nyelvjárások között; 409-413); *Penavin Olga:* A szerb-horvát nyelv hatása a magyar nyelvjárásokra (417-422).

A. Molnár Ferenc

Czeglédi Imre: Békéscsaba utcanevei.
Kiadja a Békéscsabai Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága, Békéscsaba, 1981. 154 l., 1 térkép.

Az utcanevek a mesterséges helynevek körébe tartoznak, annak ellenére, hogy kialakulásukban közrejátszott a természetes névadás, s néha ma is őrzik ennek nyomait egyes városok, községek közterületnevei. Az 1851. évi utcanévlista közlése, annak jelentéstani csoportosítása, egybevetése a későbbi időszakok névadataival különösen értékessé teszi a kötet bevezető részét.

A könyvnek a legfontosabb része mégis a másfélszáz lapra terjedő Utcanévtár, amelynek minden egyes névcikke önálló névtörténeti tanulmány lehetne. Itt a nevek betűrendben követik egymást, s valamennyinek megkapjuk első előfordulását, régebbi alakját, részletes magyarázatát. Személynévi eredetű utcanevek esetében a névadóra vonatkozó életrajzi adatokat külön, apróbetűs részben közli a szerző. A névcikkek tulajdonképpen a mai objektumok elnevezései alapján kerültek egymás utáni sorba, s az olyan neveket, amelyek megszűntek, megváltozott az objektum elnevezése, utalócikkben találjuk meg. Ugyanakkor ez azt is jelenti, hogy egy-egy névcikkben más, az objektumra vonatkozó régebbi nevek is megtalálhatók. Ezeknek mindegyikére, a névadások, névváltoztatások időpontjára, okára, magyarázatára is kitér a szerző alapos részletességgel. A korabeli dokumentumok, elsősorban tanácsülési jegyzőkönyvek alapján ismerteti a névváltoztatással kapcsolatos véleményeket, vitákat, amikkel fölbecsülhetetlen névélettani adatokhoz juttatja a névtudományt, de a helytörténetnek is sok, rendszerint politikai vagy művelődéstörténeti vonatkozását is megvilágítja.

Különösen jelentős az a törekvés, amellyel a szerző könyvét több tudományág számára is hasznos, értékes adattárrá kívánja tenni. A helytörténeti, névtani vonatkozások mellett nagyon sok esetben kifejezetten gazdaságtörténeti leírásokat is találunk a névcikkek jelentős részében. Művelődéstörténeti sajátságokat tartalmaz az utcák pallózásáról írott értekezése a Luther utca bemutatásával kapcsolatban. A Szabad legelő elhelyezkedésének, határainak bemutatása jóval túlmutat a szokványos névtani ismertetések, adatközlések leírásán.

Mindez az egész könyvet több szempontból hasznosítható munkává teszi, de kétségtelenül elsősorban nyelvészeti, névtudományi jelentősége miatt fontos számunkra.

Hajdú Mihály

Emlékezés Mészöly Gedeonra.
Kiadja a Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest, 1981. 77 l. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 161.)

Mészöly Gedeon születésének 100. évfordulójáról ünnepi ülésszakon emlékezett meg 1980. május 21-én a Magyar Nyelvtudományi Társaság és a József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara. Az ülésszakon elhangzott beszédek, megemlékezések csaknem teljes gyűjteménye ez a kötet.

Színes egyéniségű, széles érdeklődési körű ember, sokoldalú, a nyelvtudományban ma is érvényes eredményeket elérő tudós, és nagyhatású pedagógus képe rajzolódik ki a Mészöly Gedeont méltató írások nyomán. Az ülésszakot megnyitó előadásában *Benkő Loránd* emlékezik vissza a kolozsvári egyetemen tanító és rá mély benyomást tevő Mészölyre; *Tóth Béla* is emberi, tanári nagyságáról szól költőien. Mint azonban *Károly Sándor* tanulmánya (Az élő Mészöly Gedeon) kifejti: egy rég elhunyt tudós nem csupán akkor válik élővé, ha az emlékezetünkben jelen van, hanem akkor is, „ha munkássága a tudománytörténet részévé vált", és ha „tanítása a jelenben is időszerű". Mészöly Gedeon munkássága nagyonis megfelel e „kritériumoknak" – ezt bizonyítják az idézett tanulmányon kívül azok az írások is, melyek Mészöly és a különféle tudományágak kapcsolatát elemzik (*Tálasi István:* Megemlékezés Mészöly Gedeonról; *Nyíri Antal:* A nyelvtudós Mészöly Gedeon; *Ilia Mihály:* Mészöly Gedeon, az irodalmár; *Szathmári István:* Mészöly Gedeon és a stilisztika; *Mikola Tibor:* Mészöly Gedeon és a finnugor nyelvtudomány; *Erdődi József:* Area és misztika).

A Mészöly-életmű nem kevés olyan kérdést vetett fel, amelyek az utókort is továbbgondolkodásra késztetik. Két olyan előadás is elhangzott az ünnepi ülésszakon, melyek létrejöttüket nem kis mértékben köszönhetik Mészöly Gedeonnak: *Velcsov Mártonné* A határozói igenevek egy sajátos szerepe nyelvemlékeinkben, és *Dienes Erzsébet* Az Érdy Kódex és a Jordánszky Kódex kéziratai összehasonlításának tanulságaiból című írása.

Az emlékülés *Deme László* zárszavával fejeződött be – a kötetben azonban ott találjuk még *Fenyvesi István* és *Erdei Jusztina* szorosan e tárgykörhöz kapcsolódó írását is, Mészöly Anyegin-fordításáról (A második „magyar" Anyegin).

A kiadvány az 1961-ben közreadott Mészöly-bibliográfia kiegészítéseivel zárul.

Sárosi Zsófia

Fazekas Tiborc: Hertelendyfalva és Sándoregyháza keresztnevei 1899–1960.
Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1981. 38 l. (Magyar Személynévi Adattárak 39.)

A két község névanyagát 1977-ben gyűjtötte a szerző. A feldolgozás alapvetően az eddigi keresztnévanyagot tartalmazó füzetekhez hasonló. A névanyagot három időszakra bontja: I. 1899–1920, II. 1921–1940, III. 1941–1955 (Hertelendyfalva), 1941–1960 (Sándoregyháza).

Az adattár két nagy részre, a két község névanyagára oszlik. Mindkét községnél

külön vizsgálja a szerző a három időszakot, ezután pedig mindhárom időszakkal együtt foglalkozik. A két nagy fejezetet az egyes nevek időszakonkénti megterhelése zárja nemek szerinti megoszlásban.

Az anyagban rejlő komparatisztikai, művelődéstörténeti és névszociológiai természetű adatok hozzájárulnak a névtani kutatások továbbfejlődéséhez, maga a tanulmány pedig alkalmas minta a hasonló témájú dolgozatok készítéséhez.

Bana Enikő

B. Fejes Katalin: Egy korosztály írásbeli nyelvhasználatának alakulása.
Tankönyvkiadó, Budapest, 1981. 156 l. (A tanítás problémái)

Az 1979 őszén kibontakozott országos tankönyv-vita alapvető tanulsága volt, hogy az ismereteket a tanulók számára mindig korosztályuk nyelvhasználatának ismeretében, annak megfelelő szinten kell nyújtania a pedagógiának. Ezt szem előtt tartva indította meg Szegeden nyelvhasználat-fejlesztési kísérletét a szerző, a JATE oktatója. Gondos mérlegelés után egy jellegzetesen külvárosi alsó tagozatos osztály főleg hátrányos nyelvi környezetből jött 29 tanulójára esett a választás. A három éves munka első, rövidebb szakaszában az osztály akkori nyelvhasználati szintjét mérte fel, majd a második félév közepétől megkezdte a nyelvhasználat intenzív fejlesztését. Ez a munka kiterjedt valamennyi tantárgy tanítási óráira és az órán kívüli alkalmakra is. A fejlesztési folyamat eredményeit ismerteti kötetében B. Fejes Katalin.

Az évek alatt összegyűjtött fogalmazások feldolgozásában *Deme László* mondatszerkezeti kutatásainak módszerét követi, ennek megfelelően vizsgálja a fogalmazások átlagos szerkesztettségét, mélységét, az egyes szintek népességét, másrészt a mondategység tagoltságát és a mondatrészek átlagos zsúfoltságát. A főbb mondatszerkezeti sajátosságokat általában, fejlődésükben áttekinti, majd a fent említett szempontok alapján tüzetes vizsgálatnak veti alá az egyes sajátosságokat, táblázatokban közölve a pontos, számszerű mutatókat. Vizsgálati eredményeit összeveti a korábbi hasonló célú kutatások tanulságaival (elsősorban *Orosz Sándor* 1968/69-es tanévi tapasztalataival).

A kötet záró fejezetében gyakorlati példákon mutatja be, hogy a kísérletsorozat tanulságai mennyiben adnak segítséget a tankönyvíró pedagógusnak a gyakran – és nem mindig ok nélkül – bírált nehéz munkájában.

Fodor Katalin

Folia Hungarica 1.
Márk Tamás ja Pirkko Suihkonen (toim.). Helsinki, 1981. 100 l. (Castrenianumin toimitteita 21.)

A helsinki egyetem távozó magyar lektorának, Márk Tamásnak ajánlott kiadvány elsősorban a magyar–finn összevető nyelvvizsgálat körébe vágó cikkeket közöl. A tisztán didaktikai célú írások mellett azonban grammatika-elméleti és nyelvtörténeti vo-

natkozásút is találunk benne. A cikkek finn nyelvűek, utánuk bő magyar összefoglaló áll.

Raija Bartens Johdin, tunnus, pääte, liite; képző, jel, rag című tanulmánya a kötött morfémák kategorizálását veti össze elsősorban a finnben és a magyarban. A fő különbség az, hogy a leíró nyelvtanok az infinitivus végződését a magyarban képzőnek, a finnben pedig jelnek tartják. A szerző mindkét elemet ragnak veszi, s az infinitivust az igei paradigmához sorolja. A participium végződését mindkét nyelvben jelnek, a gerundiumét ragnak fogja föl. *Kiss Antal* cikke – Az egyes szám első személyű igealakok a magyarban és a finnben – az illető igealakok fordítási lehetőségeit vizsgálja Illyés Gyula Puszták népe című műve és annak finn átültetése alapján. *Mikko Korhonen* a két nyelv közti fő hasonlóságok és eltérések vázolásakor kiemeli, hogy a közös európai kultúra nyelvi öröksége (műveltségszók, tükörszók stb.) valószínűleg jobban segíti a fordítást, mint a nyelvrokonságból adódó egyezések (A finn és a magyar mint rokon nyelvek: hasonlóságok és különbségek). *Márk Tamás* Az esetrendszer problémái címen a ragos helyhatározók elemzésén mutatja be, hogy a hasonló morfológiai típusok használatát a két nyelvben gyakran különböző szintaktikai és szemantikai szabályok irányítják. Ezért a tipológiai (és genetikai) összetartozás nem mindig segíti a nyelvtanulást. *Simoncsics Péter* a magyar nyelv tagadó- illetve tiltószava, a *nem* és a *ne* meg az uráli tagadóige a *nem, ne* módosítószókban egy egyes szám első személyű *-m* személyjeles és egy egyes szám második személyű zéró morfémás alak modális szembenállását látja. Ezeket az indoeurópai eredetű elemeket funkciójukban az uráli tagadó igékhez kapcsolja, mert személyre utalnak. Az uráli tagadó és tiltó igék közti tőbeli magánhangzó-váltakozás vélhetőleg szintén az 1. és 2. személy oppozícióját képviselte. A magyar tehát uráli örökségét őrizve újított. *Seppo Suhonen* a képzők produktivitásának kérdéseit fejtegeti A magyar nyelv szóvégmutató szótára adatait hasznosítva (Mit kell a képzők produktivitásán értenünk?). *Viljo Tervonen* a magyar igekötős igék tanítását vizsgálja a finneknek szánt magyar nyelvkönyvekben. Az igekötők használatának fokozatos elsajátításához tanári és fordítói tapasztalatai alapján ad módszertani tanácsokat (A magyar igekötős igék tanításáról).

Érdeklődéssel várjuk e hasznos sorozat további tagjait.

M. Nagy Ilona

Fülöp László: Kaposvár utcaneveinek névtani vizsgálata.
Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1981. 33 l. (Magyar Névtani Dolgozatok 17.)

Alapos hely- és anyagismerettel megírt dolgozat Fülöp László munkája. A szinkron szemléletű vizsgálatot megbízható történeti áttekintés vezeti be, melyhez a szerző utcanévjegyzékeket és térképeket használt fel. Mind a belterületi, mind a külterületi utcaneveket vizsgálja, külön az utótagokat és külön az előtagokat. Az utótagok elemzése során bemutatja Kaposvár homogén és heterogén névbokrait, az előtagok jellemzéséhez viszont a Hajdú Mihály által kidolgozott osztályozást vette alapul, tehát részben a jelentés, részben a névadás indítéka alapján kategorizál. Ezután a város utcanévjegyzékét közli, majd észrevételeit, javaslatait tárja elénk.

A dolgozatot kiegészíti egy lista, mely a szélesebb közönség körében általában nem ismert, de Kaposvár és Somogy megye érdekében munkálkodó személyiségek nevét tartalmazza. Nevük általában utcanévként él tovább a város történetében.

Hegedüs Attila

B. Gergely Piroska: A kalotaszegi magyar családnevek rendszertani és funkcionális vizsgálata.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 77 l. (Nyelvtudományi Értekezések 108.)

A dolgozat egy jól ismert romániai magyar nyelvjárásterület mai magyar családneveinek horizontális, azaz szinkron leírását nyújtja. A hangsúlyozottan érvényesített szempontok közül különösen kettőt igyekszik előtérbe állítani a szerző: a rendszerszerűséget és a funkcionális szempontot. Előtérbe helyezte a szóbeli népi névhasználat vizsgálatát, mellette kitér a hivatalosabb szintű írásbeli névhasználatra is. A névrendszer és a névhasználat vizsgálatát a családnevek nyelvi alkatának leíró elemzése egészíti ki. A családnevek tipologizálásában is törekedett a szerző a leíró szemponthoz hű maradni. A névrendszer vizsgálatában igyekszik megragadni azokat a mozzanatokat is, amelyek a névrendszer szerkezetét, belső mozgását és működését „kívülről", e neveket használó közösség társadalmi viszonyaiból eredően befolyásolják.

A dolgozat a kalotaszegi családnevek állományával kezdődik, ezután következnek a névhasználati kérdések, majd a családnevek jelentéstani rendszere és nyelvi alkata. Ez utóbbit hangtani, alaktani, szókészlettani és nyelvi eredetű szempont szerint osztályozta a szerző. Rövid összefoglalás után a családnevek betűrendes adattára és a bibliográfia zárja a könyvet.

Ez a munka B. Gergely Piroska doktori értekezésének része. Az értekezés egy fejezete (A kalotaszegi magyar ragadványnevek rendszere, 1977) már megjelent. Mindkét munka fontos állomást jelent a névkutatás területén, alaposságával és tudományos színvonalával kimagaslik a hasonló témájú nyelvészeti dolgozatok közül.

Bana Enikő

Ginter Károly: Az anyanyelvi mozgalom első évtizede.
Tankönyvkiadó, Budapest, 1981. 93 l.

A kötet az anyanyelvi mozgalom, az anyanyelvi konferenciák megindulásától, 1970-től eltelt szűk évtized alatt intézménnyé növekedett kezdeményezés fejlődését, történetét tekinti át. Az első anyanyelvi konferencia, amelyet Budapesten és Debrecenben rendeztek 1970-ben, még a világban szétszórt magyarság és az óhaza kapcsolatkeresése jegyében folyt le. Az 1973-as szombathelyi, majd a harmadik, 1977-es budapesti konferencia már a hazai és a külföldön élő magyarok egyre jelentősebb kapcsolatáról, annak újabb és újabb formáiról, kereteiről adhatott számot, s így a kötetben rövid beszámolót olvashatunk a nyári balatoni és sárospataki táborokról, a pedagógus-továbbképző tanfolyamokról, a louisianai programról és a külföldi magyar kulturális egyesü-

letek munkájáról. A könyv befejező részében tartalmazza a különböző anyanyelvi konferenciák zárónyilatkozatait, s közli a védnökségek és a résztvevők névsorát.

Igen gazdag, színes képanyag egészíti ki az írásos áttekintést, melyhez Lőrincze Lajos írt rövid bevezetőt.

Fodor Katalin

Gulyásné Mátraházi Zsuzsanna: Napjaink különleges keresztnévadása.
Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1981. 91 l. (Magyar Névtani Dolgozatok 15.)

Ladó János Utónévkönyvének megjelenése (1971) óta a magyar állampolgárok csak a Nyelvtudományi Intézet engedélyével adhatnak gyermekeiknek a könyvben nem szereplő nevet. E dolgozat szerzője az 1968 és 1978 közötti időszak, elsősorban az 1971 utáni évek különleges keresztneveit vizsgálja a Nyelvtudományi Intézethez benyújtott kérelmek alapján. Külön foglalkozik a magyar és nem magyar anyanyelvű, illetve külföldi állampolgárok igényelte nevekkel. A bevezetőben igen röviden kitér a különleges keresztnevek választásának társadalmi hátterére, a névadás esztétikai kérdéseire. Megjelöli a kért nevek forrásait, sorra veszi névkincsünk gyarapításának módjait, pl. a becenevek és névváltozatok önállósodását, a régi magyar személynevek újabb divatját. Alak és jelentéstani kérdésekkel is foglalkozik, így pl. felhívja a figyelmet a franciás ejtésű női nevek terjedésére, megállapítja, hogy a névválasztást inkább a névhangulat, mint a jelentés befolyásolja. Az adattárban az Utónévkönyv módszerét követve rendszerezi az engedélyezett 135 női és 66 férfinevet.

A 167 női és 180 férfinevet, amelynek anyakönyvezéséhez a Nyelvtudományi Intézet nem járult hozzá, hasonló bevezetéssel és rendszerben közli.

Befejezésül betűrendben felsorolja a külföldi, illetve nem magyar anyanyelvű magyar állampolgárok számára engedélyezett neveket, végül megadja az engedélyezett keresztnevek névnapját.

Fodor Katalin

Guszkova Antonyina: A társadalmi kapcsolatteremtés eszközei a mai magyar nyelvben.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 98 l. (Nyelvtudományi Értekezések 106.)

A könyv a társadalmi kapcsolatteremtés egyik legfontosabb eszközét, a megszólítást vizsgálja a mai magyar nyelvben. Bemutatja a felszabadulás utáni korszak egyes megszólítási formáit. Megállapítja, hogy milyen körökben, milyen beszédhelyzetekben használatosak ezek a formák, és feltárja a kiválasztást befolyásoló tényezőket.

A vizsgálat főként a budapesti nyelvhasználatra összpontosult. Az anyaggyűjtés forrásai: a mai szépirodalmi művekben közölt beszélt nyelvi részek, a rádióban és a tévében elhangzott beszélgetések, az élő nyelv anyaga, a szerző által kiválasztott adatközlők szóbeli nyilatkozatai, valamint 240 kérdőív anyaga.

Az I. fejezet az udvariasság szintaxisával foglalkozik. A mai állapot vázolása után bemutatja a szerző a kérdés történetét, valamint az udvariassági fordulatok és névmásos megszólítások megjelenését, fejlődését. Ír a megszólító funkciójú személyes névmások jelentkezéséről, az *úr* és az *asszony* szó szerepéről a magázás kialakulásában, a *maga*, a *kegyed* és az *ön* használatának elterjedéséről, a „fejedelmi"- és a szerzői többes keletkezéséről stb. Kitér a hivatalos stílus, a telefonbeszélgetések és a levelek nyelvhasználatára is.

A könyv további fejezetei az udvariassági fordulatok és az egyes megszólításformák mai rendszerét tárják elénk. Előbb a tegezés kérdéseiről szól a szerző. Megállapítja a tegeződő viszonyok számának növekedését, és vizsgálja, hogy miként tükröződik a társadalmi viszonyok megváltozása a személyhasználatban. Kitér Guszkova a tegeződésnek a beszélők kora szerinti megoszlására is.

Ezután a 3. személy használatát vizsgálja a társas érintkezésben. Részletesen foglalkozik a magázás és az önözés problémáival és a norma megszegését befolyásoló tényezőkkel. Szól az udvariassági névmások helyesírásában jelentkező tendenciájáról (nagy kezdőbetűs írásmód) is. E fejezetben olvashatunk még a *magácska* megszólítás két jelentéséről, a *maga* értékű *ő* használatáról, az udvariassági névmások nevekkel és címekkel való helyettesítéséről, az igés (tetszik, tessék, szíveskedjék stb.) szerkezetek szerepéről, valamint a nyelvtani szám- és személyeltolódás eseteiről.

Befejezésül a köznévi (fogalmi jegyre utaló) megszólítások kérdéseivel foglalkozik a szerző. Bemutatja a vezetékneves alakokat, a foglalkozást, beosztást megnevező mai megszólításformákat és a megszólításformák köznévi tagjainak önálló használatát a társas érintkezésben.

A könyvet a Függelékben közzétett fölhasznált kérdőív, valamint gazdag irodalomjegyzék zárja.

Molnár Ildikó

Hajdú Mihály: Nyelvjárástörténeti szövegek és följegyzések a XVIII–XIX. századi Orosházáról.
Kiadja az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke, valamint az MTA Nyelvtudományi Intézete. Budapest, 1981. 99 l. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 7.)

Hiányt pótló, fontos mű Hajdú Mihály dolgozata. Nem csupán azért, mert – mint ő maga írja műve bevezetőjében – „a magyarországi nyelvjárástörténeti kutatás különösen elhanyagolt területe a magyar nyelvtudománynak", és így külön üdvözlendők az övéhez hasonló kezdeményezések, hanem azért is, mert anyaga közlésében olyan szempontokat érvényesít, melyek eddig egyáltalán nem, vagy csak ritkán jelentek meg nyelvjárási szövegközlésekben.

Az egyik ilyen szempont a szövegek elrendezését határozza meg. A szerző, az általános gyakorlattól eltérően, nem témájuktól vagy keletkezési idejüktől függően csoportosítja az írásokat, hanem aszerint, hogy mennyire állnak közel a népnyelvhez. Ily módon az anyag három kategóriába sorolható. Az *eredeti népi följegyzések*et helybeli írni-olvasni tudó parasztemberek vetették papírra; a *tollbamondások* lejegyzői nem orosházi születésű írástudók, akik a legnagyobb pontosságra törekedve írtak le tanú-

vallomásokat vagy végrendeleteket; a *honoráciorok följegyzései* mindenekelőtt a nyelvjárási szókincs vizsgálatát könnyítik meg.

A dolgozat másik részét alkotó szó- és szintagmatár bizonyos fokig szintén különbözik az általában megszokottól: nem csupán a nyelvjárási szavakat, hanem szintagmatikus kapcsolataikat is közli, követve azt az elvet, mely szerint a szó a szövegben kapja meg igazi jelentését.

Sárosi Zsófia

Hajdú Péter: Az uráli nyelvészet alapkérdései.
Tankönyvkiadó, Budapest, 1981. 202 l.

A szerző 1966-ban megjelent *Bevezetés az uráli nyelvtudományba* című egyetemi tankönyvének alaposan átdolgozott változata ez a kötet. A nemcsak tankönyvként, hanem kézikönyvként is használt monográfiához hasonlóan ez is az uralisztika legújabb eredményeit foglalja össze. Nem foglalkozik azonban a szerző ezúttal őstörténeti és nyelvészeti módszertani kérdésekkel, mivel Domokos Péterrel közösen írt könyvében (*Uráli nyelvrokonaink*, Budapest, 1978.) szerepelnek ezek a fejezetek. Ehelyett bemutatja az egyes uráli népeket, legfontosabb földrajzi, történeti és demográfiai adataik segítségével, valamint áttekintést ad az egyes nyelvekről és nyelvjárásokról, jellemző hangtani, alaktani és mondattani sajátságaik, illetve különbözőségeik alapján. Ez az összefoglalás igen hasznos azoknak, akik egy-egy finnugor nyelv ismeretében kívánnak tájékozódni a többiről. A népek, illetve nyelvek sorát a magyar nyitja, ami azért újdonság, mert a magyarországi finnugrisztikában a magyar nem tartozik a vizsgált nyelvek közé. A *magyar* népnév etimológiája, a magyar nyelvtörténet korszakainak bemutatása után a magyar nyelv jövevényszavairól és a nyelvjárásokról olvashatunk összefoglalást.

A könyv második részének témája az uráli alapnyelv hangtana, alaktana és mondattana. A korábbi ismereteket az újabb eredményekkel is kiegészíti a szerző, például az uráli vokalizmus kérdésével kapcsolatban. A szerző az alapnyelvi jelenségek továbbélését mindig a magyarra vonatkoztatva is vizsgálja.

Végül (Nyelvünk eredetkérdésének korlátai) a tudománytalan rokonításokról szól, anélkül, hogy teljes kórképet kívánna nyújtani. A témával kapcsolatos cikkek említése mellett a szerző részletesen tárgyalja a sumér–magyar rokonítás kiterjedt és egymással sem egyező irányzatait, ideológiai hátterét. A *Zakar András, Csőke Sándor, Orbán Árpád* és *Badiny Jós Ferenc* által képviselt véleményeket mutatja be. Az uráli–indoeurópai egyeztetések közül *Szabédi László* elméletével foglalkozik részletesen. Az objektív bemutatás az álláspontok ellentmondásait és tarthatatlan voltát is feltárja. Ez a fejezet is, miként az egész könyv, nagyon sok olyan fontos ismeretet, érvet és ellenérvet tartalmaz, melyre egy magyar szakos tanárnak vagy hungarológusnak feltétlenül szüksége van.

A könyvhöz részletes bibliográfia nem kapcsolódik, de irodalmi utalások bőven találhatók az egyes fejezetekben. A művet rövidítésjegyzék zárja, melyben az uralisztika legfontosabb alapművei és folyóiratai szerepelnek.

Csepregi Márta

Halász Péter: Magyarfalu helynevei.
Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1981. 28 l. (Magyar Névtani Dolgozatok 19.)

Az anyag nagy részét a Magyarfaluból Egyházaskozárra települt csángó magyaroktól gyűjtötte a szerző. Ugyanakkor nagy segítségére volt Szabó T. Attilának a Magyar Nyelvben, 1940-ben közölt helynév anyaga. Itt tulajdonképpen az ott közölt anyag kiegészítését kapjuk. A szócikkek feltüntetik, hogy melyik név szerepel Szabó T. Attila gyűjtésében. A nevek csoportosítása a következő: belterületi helynevek, külterületi helynevek, azok, amelyek Szabó T. Attila közlésében szerepelnek, de az adatközlők nem ismerik őket, és azok, amelyekhez a falu lakóinak valamilyen formában közük volt, de nem tartoznak a falu határához. A szócikkek jól áttekinthetők, közlik a tájnyelvi és – ha van – köznyelvi alakot, a helymegjelölést, magyarázatot, esetleg etimológiát. Tájékozódásunkat térképvázlat könnyíti.

Cs. Meggyes Mária

Hernádi Sándor: Szó–beszéd. Képzelt nyelvi folyóirat.
Gondolat Kiadó, Budapest, 1981. 296 l.

Szellemes ötlet és jó megvalósítás. A szerző már jónéhány nyelvművelő könyv után „folyóiratot" indít, (és rekeszt be): egy 12 számból álló sorozatot, melynek célja – eddigi könyveivel összhangban – a széles értelemben vett nyelvművelés.

Eszközei, módszerei változatosak. Az egyes számok különböző rovatokra tagolódnak, melyek hol összefüggenek, hol rímelnek egymással, a különböző számok hasonló rovatai pedig – a témák sokszínűsége ellenére is – egységet képeznek. A Korszerűsítés, a Nyögvenyelő, a Nyelvi edzés stb. című rovatok konkrét nyelvhasználati kérdéseket vetnek fel és ajánlanak megoldást, az Ablaknyitás a témához illő írói alkotásokat közöl, a Tárlat című rovat pedig rövid irodalmi műveknek – elsősorban nyelvi és stilisztikai szempontú – elemzését, értékelését adja. A kötetben állandóan felbukkannak különféle nyelvi (helyesírási, kiejtési, mondattani, szövegtani, fogalmazási-stilisztikai stb.) feladatok, melyeknek (a következő számban) a megoldását is megtalálja az olvasó. Nem hiányzik a Posta rovat sem (egyebek mellett), melyben szellemes észrevételekre válaszol a „rovatvezető".

Ötletesség, játékosság, szaktudás és jó pedagógiai érzék egysége jellemzi a szerzőt és a kötetet, amely nemcsak „képzelt", de valóságos nyelvi folyóiratként is megállná a helyét.

D. Mátai Mária

Iván László: Kecel személynevei.
Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1981. 167 l. (Magyar Személynévi Adattárak 40.)

A szerző a bevezetőben vázolja a vizsgált helység földrajzi helyzetét, történelmi és népesedéstörténeti viszonyait. Rövid áttekintést kapunk a személynevek kialakulásának történetéről, ennek a folyamatnak a történeti nyomairól az adott községben. Ezután a szerző rátér a keceli személynevek részletes – család-, kereszt-, bece-, ragadványnév felosztású elemzésére. A névanyag meghatározásában az 1741-ben kezdődő anyakönyvre és néhány összeírásra támaszkodik. Az egyes fejezetek a fenti felsorolás szerint tárgyalják a különböző személynév fajtákat, a következő csoportosításban: családnevek: XVIII. században ismert nevek; 1799-től 1850-ig fellelhető nevek; a XVIII. századi nevek közül megszűntek; 1850–1896 között feltűnt új nevek; a korábbi nevek közül ebben az időszakban hiányzó nevek; 1741-től 1896-ig fennmaradó nevek. A keresztneveket 1741-től 1798-ig egy szakaszként, majd 1799-től 1896-ig tíz éves időszakonként tekinti át. Itt is vizsgálja az időközben megszűnt, illetve fennmaradó neveket, és a keresztnévadási szokásokat is.

A legrészletesebben kidolgozott fejezet a ragadványneveké. Tizenhat főbb típust (összesen mintegy 33 csoportot) különböztet meg. A szerző kutatásainak eredményeit gyakorisági táblázatokban foglalja össze, és grafikonos ábrázolással is szemlélteti. A kötet legfontosabb részét a valamennyi nevet tartalmazó, időszakonként csoportosított és az előfordulási gyakoriságot is közlő melléklet alkotja.

Cs. Meggyes Mária

Jókai-kódex XIV–XV. század. A nyelvemlék betűhű olvasata és latin megfelelője.
Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátva közzéteszi: P. Balázs János. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 356 l. + 8 t. (Codices Hungarici VIII.)

Az első magyar nyelvű kódexet, amely a Ferenc-legendát tartalmazza, Volf György adta ki először a Nyelvemléktár VII. kötetében „Ehrenfeld Codex" címmel 1878 és 1881 között. A később Jókairól elnevezett kódexnek 1942-ben fakszimile kiadása jelent meg Szabó Dénes gondozásában (Codices Hungarici I.). A megfelelő latin szöveggel együtt a jelen kiadás adja közre először a kódexet.

P. Balázs János – az elődök eredményeit felhasználva – jelentős munkát végzett a szöveg forrásainak feltárásában. Az eddig ismert latin forrásoknál több esetben közelebbi megfelelőket kutatott fel, s ezeket részben itt közli először. Egy szövegrész idáig ismeretlen megfelelőjét is sikerült megtalálnia. Ezzel a kódex egészéhez ismerünk megnyugtató latin forrást.

A kiadvány használatát nagyban megkönnyíti, hogy a szöveg elrendezése követi az eredetit: egy-egy lapon ugyanannyi szöveg van, mint a kódex megfelelő lapján, a sorok száma, a sorkezdet és az elválasztás szintén azonos.

A Bevezetés tájékoztat a kódex történetéről, forrásairól, írássajátságairól és a kiadás használatához szükséges tudnivalókról. Utána 8 fakszimile áll a kézirat lapjairól,

illetve forrásairól, majd a kódex betűhű szövege és latin megfelelője következik alapos jegyzetapparátussal. A lábjegyzetekben levő magyarázatok között P. Balázs gyakran hoz a magyar fordításhoz a latin alapszövegnél közelebb álló latin szövegvariánsokat is. A mintaszerű szövegközlést három hasznos mutató egészíti ki. Az első a magyar szövegrészeknek megfelelő különböző latin forrásokról, a második a bibliai idézetek és utalások lelőhelyeiről ad felvilágosítást, a harmadik pedig magyarázatokkal ellátott névmutató. A kötetet a képek jegyzéke zárja.

M. Nagy Ilona

Kálmán Béla: Munkácsi Bernát.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 180 l. (A múlt magyar tudósai)

A múlt magyar tudósai című sorozat kötetei hazánk egy-egy nemzetközi jelentőségű személyiségének életrajzával ismertetik meg az olvasókat. Az ízléses kiállítású kötetek az ő életükről, tudományos munkásságukról, a hazai és a nemzetközi szaktudományokra, az emberiség kulturális fejlődésére gyakorolt jelentős hatásukról írnak. A kis könyvecskéket záró bibliográfiák főbb munkáikat és a róluk szóló szakirodalmat leltározzák.

Kálmán Béla könyve a kiemelkedő nyelvésszel, Munkácsi Bernáttal foglalkozik. Az ifjúkor és a felkészülés évei után a tanulmányutakról szól, ezután mint az őstörténet búvárát méltatja. A hadifogolytáborban is fáradhatatlan gyűjtőmunkás útját egészen a haláláig kíséri.

Kálmán Béla munkája újabb főhajtás a csángó nyelvjárás, a votjákok, a vogulok és még sok más szakterület ismerője előtt.

Polónyi Szűcs Szilárd

Keleti nevek magyar helyesírása.
Főszerkesztő: Ligeti Lajos, szerkesztő: Terjék József. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 960 l.

Régi hiányt pótol a kötet, amely a nem latin betűket használó nyelvek tulajdonneveinek, szavainak átírása, a magyar helyesírás egységes, következetes szabályzata alapján készült.

A mű bevezetője rögzíti a legfontosabb szabályokat és elveket. Ezt követi a kötet kilenc fejezete, sorrendben az első az ókori kelet nyelvei, majd folytatódik a sémi, iráni, török, mongol, dél–ázsiai, délkelet–ázsiai, távol–keleti nyelvekkel és a Szovjetunió keleti nyelveivel. A fejezetek további alfejezetekre tagolódnak, ezek bevezetői általános tájékoztatót tartalmaznak, s röviden szólnak az egyes nyelvek rokonságáról, irodalmáról, történetéről, nyelvjárásairól stb. Végül következik a keleti nyelvek magyar helyesírásra való átírásának szabályzata és a szójegyzék. A kilenc fejezetet a gyors hasz-

nálat célját szolgáló mutatók zárják le, az első a földrajzi nevek, a második a nevek és közszavak mutatója.

Csikai Valéria

Kiss Jenő: A cipészmesterség szakszókincse a rábaközi Mihályiban.
Kiadja az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke, valamint az MTA Nyelvtudományi Intézete. Budapest, 1981. 69 l. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 5.)

Példamutatóan szép, értékes füzettel gazdagodott a Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok sorozata. Kiss Jenő, több nyelvjárási monográfia, tanulmány szerzője ezúttal egy halódóban, visszaszorulóban levő szakma, a cipészmesterség szavainak összegyűjtésére vállalkozott szülőfalujában.

A bevezetésben megtalálható a téma fontosabb szakirodalma. Az áttekintésből kiderül, hogy meglehetősen elhanyagolt területe ez a szókincsgyűjtésnek, a jövőre nézve pedig egyre mostohább feltételek várják a gyűjtőket.

A szótárban a köznyelvi (vagy köznyelviesített) címszó után megtalálható a jelentésen és szófaji meghatározáson kívül a nyelvjárási alak egyszerűsített fonetikai jelöléssel, valamint utalások a címszó használatára (pl. kihalt, ritka) és a szinonímákra.

A mintegy 700 szóból és kifejezésből álló szótári részt a mesterséggel kapcsolatos hiedelmek, mondások és szokások gyűjteménye követi.

Juhász Dezső

Kiss Jenő: Nyelvjárási tanulmányok.
Kiadja a Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest, 1981. 55 l. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 159.)

Kiss Jenő jelen gyűjteményes munkája kilenc eddig nem publikált tanulmányt foglal magába a dialektológia legkülönbözőbb területeiről: az egyéni nyelvtől a nyelvszociológiai vizsgálatokig, a nyelvjárási tudattól a nyelvi változásokig, a lexikológiai kérdésektől a mondattani jelenségekig.

Különösen kiemelkednek témagazdagságukkal, problémafölvetésükkel a nyelvjárások szakszókincsére vonatkozó tanulmányok. A lexikológia elméleti oldaláról közelíti meg a tájszóvizsgálatokat az a tanulmány, amely az eddigi tájszógyűjteményeket, regionális szótárakat állítja egymás mellé, és veszi statisztikai, módszertani, történeti és tartalmi vizsgálat alá. Elméleti fejtegetéseit a gyakorlattal szembesíti, amikor konkrét anyagon vizsgálja meg az egyes szótárak anyagának egy községben (a rábaközi Mihályiban) ismert részesedési arányát, s így a tájszavak és a „népnyelvi" szavak különbségének meghatározását láthatjuk, tapasztalhatjuk. A nyelvjárási szókincs egyik érdekes rétegével foglalkozik a madarak különböző vidékeken használatos neveit tárgyaló cikke. A nyolc madárfaj (nagy tarkaharkály, mezei pacsirta, barázdabillegető, énekes rigó, léprigó, nyaktekercs, széncinege és közép tarkaharkály) regionális elnevezéseivel foglalkozó tanulmány nem a teljesség igényével íródott, de módszertani szempontból és eredményei oldaláról tekintve is fontos alkotás.

A dialektológia lexikai vizsgálatainak lényeges része a jövevényszókutatás. Ebben a témakörben a keleti nyelvjárások kutatói már igen szép eredményeket mutattak föl, amikor az erdélyi népnyelv román kölcsönszavait gyűjtötték össze és adták közre. A nyugati nyelvjárásterületekről azonban hasonló kutatások mindeddig nem történtek. Most a fent említett rábaközi Mihályi község nyelvjárásának német (bajor–osztrák) jövevényszavait vizsgálja meg alapos földolgozásban és számszerű összehasonlításban is Kiss Jenő. Etimológiái mélyreható kutatásokra épülnek, filológiai pontosságuk példamutató.

A lexikológiai kutatások mellett mindenképp legjelentősebb része a kötetnek a nyelvszociológiai kutatásokkal, nyelvjárási pszichológiával foglalkozó tanulmányok gyűjteménye. A jövő nyelvjárási képét, nyelvi rétegződésének megértését segítik elő az ilyen témájú tanulmányok, s ezekhez a vizsgálatokhoz kapunk e kötetben több jó példát.

Végül említést érdemel a könyv módszertanilag legjelentősebb, s nem véletlenül a kötet legelején álló cikke, a változásvizsgálat lehetőségeivel foglalkozó tanulmánya. Ebben a gyakorlott nyelvjáráskutató és a képzett nyelvtörténész, az elméleti fölkészültségű szakember és a tevékeny adatgyűjtő mondja el véleményét tudományágunk mai helyzetéről és várható jövőjéről: lehetőségeiről, föladatairól, céljairól.

Hajdú Mihály

É. Kiss Sándor: Révész Imre 1853. évi helynévgyűjteménye.
Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1981. 51 l. (Magyar Névtani Dolgozatok 21.)

Révész Imre balmazújvárosi prédikátor az elsők között ismerte fel a XIX. században a helynévgyűjtés jelentőségét, a helynevekben rejlő nyelvészeti, történettudományi, földrajzi, kultúrtörténeti stb. értékeket. Nemcsak vallotta, hirdette a gyűjtés szükségességét, hanem maga is példát mutatott rá. Mintegy 2000 nevet szedett össze, amelyből töredéknyi jelent meg az Új Magyar Múzeumban. Egy jelentékenyebb gyűjtemény (1299 név) kézirat formájában maradt az utókorra. É. Kiss Sándornak sikerült ezt a kéziratot felkutatni az Akadémia kézirattárában.

A közzétevő a bevezetésben részletesen ismerteti Révész névészeti elképzeléseit, ilyen tárgyú közleményeit, a kézirat sorsát, összetételét. Megtudjuk, hogy a névgyűjtemény az Akadémia 1853. évi pályázatára érkezett be néhány hasonló társaságában, de ez utóbbiak vagy nem számottevőek, vagy elkallódtak. A Révész-féle anyag azonban értékes, közlésre érdemes.

A bevezetés után betűrendes szójegyzékben találhatók a helynevek (dűlőnevek, víznevek, erdőnevek, rétek, szántók, mocsarak, csárdák stb. nevei). Mellettük a falu, város neve, ahonnan való, utalás a domborzatra, növényzetre, művelésre stb. Az ország legkülönbözőbb vidékeiről kerültek be nevek, de nem egyenlő eloszlásban. Az országos méretű, nagyszabású gyűjtést Pesty Frigyes kísérli majd meg egy évtized múlva (1864).

Juhász Dezső

Knausz Ágnes: Kutya-, ló- és szarvasmarhanevek Miklósfán.
Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1981. 37 l. (Magyar Névtani Dolgozatok 16.)

A Magyar Névtani Dolgozatok 16. száma közli Miklósfa állatnévanyagának a címben meghatározott részét.

A szerző dolgozata első részében – a három állatfajt elkülönítve – három szempont: a névadás indítéka, a nyelvi eszköz, valamint a nevek szótagszáma, hangtani és alaktani jellemzői szerint sorolja típusokba az állatneveket, helyenként kitérve a nevek gyakoriságának és öröklődésének vizsgálatára is.

A második részben – továbbra is külön csoportban – adattárak keretében mutatja be az általa gyűjtött tulajdonneveket.

Sárosi Zsófia

Kocsis Ilona: Dunavecse keresztnevei (1737–1895).
Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1981. 65 l. (Magyar Személynévi Adattárak 42.)

A munka a községi lelkészi hivatalban található anyakönyvek névanyagát dolgozza föl 1737 januárjától 1895. december 31-ig. A 157 év anyagát a szerző 8 szakaszra osztja. Az egyes időszakokban egymás után sorolja fel a férfi és női neveket, utána pedig az összesített adatokat találhatjuk. A nevek után előfordulási szám, valamint részesedési arányszám található. Kimutatást láthatunk még az egyes nevek öt, illetve huszonöt évenkénti megterheléséről, valamint a férfi és női nevek időszakonkénti megterheléséről is. A 21 961 név közül 11 367 a női és 10 594 a férfi név. A női nevek között 51 különbözőt talált a szerző, a férfi nevek között pedig 64-et. A tanulmány jól tükrözi egy adott közösség névválasztási szokásait, névdivatját.

Cs. Meggyes Mária

Kontra Miklós: A nyelvek közötti kölcsönzés néhány kérdéséről, különös tekintettel „elangolosodó" orvosi nyelvünkre.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 65 l. (Nyelvtudományi Értekezések 109.)

A szakszókincs a leggyorsabban változó része minden nyelvnek, s ennek kutatása mindig az egyik legfontosabb diszciplína volt az egyes nyelvek vizsgálatán belül.

A könyv az orvosi nyelv vizsgálatán, szavainak utóbbi időben bekövetkezett változásán, bővülésén kívül általános kérdésekkel is foglalkozik, s valamennyi nyelvre alkalmazható megállapításokat tesz a nyelvi kontaktusok, az interferencia és a nyelvi kölcsönzések területén. Ez utóbbiról megállapítja, hogy az interferencia egyik eredménye, s egyaránt lehet szóbeli és irodalmi. Indítékai között megemlíti az elnevezési szükségszerűséget és a „presztízsmotívumot", amely a nyelvi esztétika tárgykörén túl a

pszichológiának is érintett területe. A kölcsönzések típusai között megkülönböztet direkt és indirekt folyamatokat.

Nagyon érdekes és hasznos fejezete a kötetnek A történelmi, társadalmi, művelődéstörténeti háttérről címmel ellátott rész, amely elsősorban az orvosi terminológia angol elemeinek történetéről szól. A XVIII. századtól kezdve kíséri nyomon a magyar–angol orvosi és tudománytörténeti kapcsolatokat, valamint kitekint a magyar–angol szótárkiadás utóbbi kétszáz éves történetére is.

Külön foglalkozik a kölcsönszavak helyesírási kérdéseivel, s elsősorban a bizonytalanság, ellentmondásosság okait keresi. Szorosan kapcsolódik ehhez a kérdéskörhöz a hangtani beilleszkedésekkel foglalkozó rész. Megállapítja, hogy a beilleszkedés csak fokozatos lehet, s az „átfonemizálás" lefolyásában nagy szerepe lehet az átadó nyelv írásképének is. Szerepe van az átvételben a nyelvek hangsúlyozási törvényeinek és hanglejtésének is. Az angol szavak magyarba való beilleszkedésével számos példán foglalkozik a szerző. Nagy érdeme, hogy nyelvművelési kérdéseket is fölvet, s ha példái nem is mindig az orvosi szaknyelvből valók, nagyon tanulságosak.

A kölcsönszavak alaktani beilleszkedése hasonlóan fontos problémája a jövevényszókutatásnak. Az idegen szuffixumoknak magyarokkal vagy legalábbis régebbi átvételekkel való helyettesítése érdekes és valóban tanulmányozásra méltó jelenség. Ugyanilyen a kötött tőmorfémák kölcsönzése, illetőleg kialakítása.

Külön fejezet foglalkozik a szókészlet kérdéseivel, a terminus technicusokkal. A motiválatlanság szerepének jelentőségét hangsúlyozza, ami az idegen átvételeknek egyik oka. Vannak azonban olyan átvételeink, amelyek részben vagy egészében motiváltnak tekinthetők, ezek elsősorban a régebbi átvételek, összetett hibrid szavak és a tükörfordítások. Az egyjelentésű szavak keresése is oka az idegen átvételeknek, s ez eredményezi a jelentésváltozások csekély számát. Ugyanez magyarázza, hogy az átadó nyelvben szereplő jelentések közül az átvevő nyelv csak egyre, nagy ritkán kettőre alkalmazza az idegen szót. Végül megállapítja a szerző, hogy az orvosi nyelvbe jelentős számú angol szó került be, de ezek nagy része megmaradt a terminus technicusok szintjén, az egyik csoportnyelv (orvosi) szakszavaiként élnek, s meglehetősen csekély azoknak a szavaknak a száma, amelyek az orvosi nyelvből – vagy abból is – kerülhettek be az általános használatba, s csak néhány jutott be a köznyelvbe.

Hajdú Mihály

Kovács Béla: Visonta keresztnevei.
Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1981. 42 l. (Magyar Személynévi Adattárak 38.)

A szerző adatközlésében, mely a Visonta környéki komplex kutatási program (1967–1969) része volt, a község keresztneveit adja közre 5 évenkénti bontásban 1692-től 1945-ig, összesen 51 csoportban (1 csoport az adatok hiányos volta miatt kiesett). A község rövid történetével kezdi, majd a gyűjtőmunka lefolyását ismerteti. Ezután az adatközlés következik a jelzett bontásban. A füzet végén a teljes időszak

férfi és női neveit összesítve, a gyakoriság sorrendjében tárja elénk, végül megadja a keresztnevek első előfordulását is.

Hegedüs Attila

Kuczy Károly: A Kalocsa környéki földrajzi nevek vizsgálata.
Kiadja Kalocsa Város Tanácsa. Kalocsa, 1980. 140 l., 2 térkép. (Kalocsai Múzeumi Dolgozatok 3.)

A kötet alcíme: Az ember és a táj kapcsolatának tükröződése a földrajzi nevekben. Ez arra utal, hogy csak egy bizonyos szempontból igyekszik föltárni az összegyűjtött neveket a szerző, s e kötete csak az első része egy nagyobb, teljesebb vizsgálatra törekvő munkának. Mindennek ellenére ez a könyv is teljes egész, önmagában is jelentős vállalkozás. Azzá teszi nagy anyaga, sokoldalú földolgozása, filológiai apparátusa, lelkiismeretes és aprólékos földolgozása.

Bevezetőben a vizsgálódások szempontjaival, az anyag forrásaival ismerkedhetünk meg.

A vizsgált terület körülhatárolása során tájékoztatást kapunk annak lakosságáról. Közli a szerző a nem magyar népesség adatait, névhasználati szokásait, s természetesen nyelvi, nyelvjárási sajátságait. Ezek pontos és következetes jelöléséről különböző okok miatt le kellett mondania, ami ugyan a névtani vizsgálatot nem akadályozza, de a dialektológiai fölhasználásnak korláta lehet.

A tárgyalás első helyén a vízhez kapcsolódó megnevezések szerepelnek. Ez következménye annak a ténynek, hogy a Duna árterén helyezkedik el a vizsgált 17 település többsége, s a vizek mindig jelentős szerepet játszottak a lakosság életében. Igen gazdag a vidék víznévi anyaga. Kiemelkedik gyakoriságával a *fok* földrajzi köznév, amelynek jelentésváltozásával, jelentésváltozataival is behatóan foglalkozik a szerző. Jelentős számban található még *ér, hókony* és *malát* is. Ez utóbbi már azonban átvezet a vízből kiemelkedő területek megnevezésének tárgyalásához.

A viszonyító szavak közül nagy szerepet kapnak az *alsó* és *felső* melléknevek, amelyek itt egybeesnek a vizek folyási irányával, de az égtájakkal is, így nem dönthető el egyértelműen, hogy a kettő közül melyikre vonatkoznak a népi névhasználatban. A szerző álláspontja az, hogy az észak–déli irányú viszonyítást fejezik ki. Egyszerűbb a kérdés a belső-külső szópárakkal kapcsolatban.

Viszonylag gazdag a névanyag a növénynevekre, valamivel szegényebb a talajadottságokra és az állatnevekre vonatkozó földrajzi nevek területén.

A gazdasági és társadalmi valóság visszatükröződésének vizsgálata hasznos nemcsak a névtudomány, hanem a gazdaságtörténet szempontjából is. A lakosság foglalkozására, életmódjára nagyon sok helynév utal, s kiolvasható belőlük a névadás korában megtalálható gazdasági élet nagyon sok fontos vonatkozása.

A kötet egyik legértékesebb fejezete az elpusztult helységek neveit nyomozó rész. Ebben sok olyan község meglétére találunk utalást, amelyekről legföljebb oklevelek szolgáltattak adatokat, lokalizálásuk azonban csak most, e vizsgálatok alapján kísérelhető meg.

A könyv külön mutatóban tartalmazza az előforduló földrajzi neveket. Itt nem-

csak azt a lapszámot kapjuk meg, amelyen a név tárgyalása megtalálható, hanem a nyelvjárási ejtést, annak a községnek a nevét, amelynek határában van a jelölt földterület, s a névváltozatokat is.

Függelékben, betűhív átírásban közli a kötet az 1863–1864. évi, Pesty-féle helynévgyűjtés gazdag anyagát.

Német, angol és szlovák nyelvű összefoglaló teszi teljessé a gazdag anyagú, szép kiállítású, értékes munkát, amelyet még a szöveg közé elhelyezett 10 fénykép is élénkít.

Hajdú Mihály

Kultúra és szemiotika.
Tanulmánygyűjtemény. Szerkesztette: Gráfik Imre és Voigt Vilmos. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 476 l. (Muszeion Könyvtár 4.)

Az immár hazánkban is két évtizede folyó szemiotikai kutatások fő vonása, hogy a jelfolyamatokat elsősorban társadalmi folyamatokként vizsgálják és mindig interdiszciplináris összefüggésben. E fő vonások jellemzik a kötetet is, mely eredetileg az 1974-es tihanyi nemzetközi szemiotikai konferencia anyagát tartalmazta volna. Az eredeti terv időközben jelentősen módosult, s így e tanulmánykötet a magyarországi szemiotika első reprezentatív összefoglalása.

A válogatás négy fejezetből áll. Az első részben Tanulmányok címmel rendszerező és befejezett munkák találhatók, melyek elsősorban a jeltipológia, jelelmélet, a költői nyelv és a társadalom jeleinek témaköreit ölelik fel. Ebben a fejezetben találhatók a szemiotikai leírás és feldolgozás új szempontjait ismertető tanulmányok is. A Kutatási beszámolók című rész tartalmazza a tihanyi konferenciára készült írásokat. Ezek röviden mutatnak be egy-egy elméleti kérdést vagy részletjelenséget. A beszámolókban legtöbb a zeneelméleti, pszichológiai és kultúraelméleti tárgyú munka. A következő, a harmadik fejezet a tihanyi konferencia szekcióüléseiről készített összegzéseket gyűjti egybe. A beszámolók nem jegyzőkönyvszerűek, külön e kötet számára készültek. Szerzőik az egyes szekciók magnetofonon rögzített teljes anyagát felhasználva öt témakörben: a nyelvtudomány, a néprajz, a vizuális kultúra, az irodalom, az ismeretelmélet témaköreiben készítették összefoglalásukat. A könyv befejező része bibliográfia, mely a magyar kultúrszemiotika egy évtizedének (1967–1976) anyagából nyújt igen bőséges válogatást. Külföldi kutatók számára az orosz és angol nyelvű tartalomjegyzék könnyíti a kötet használatát.

Papp Lajos

Lakó-Emlékkönyv. Nyelvészeti Tanulmányok.
Szerkesztette: Bereczki Gábor és Molnár József. Kiadja az ELTE. Budapest, 1981. 220 l.

A kiadvány Lakó Györgynek, az ELTE Finnugor Nyelvtudományi Tanszéke volt vezető professzorának 70. születésnapjára készült. A tanulmányok írói az ünnepelt volt

tanítványai, barátai, munkatársai. A magyar szerzők mellett észt, finn, vogul, német és orosz nyelvészek nyújtanak át egy-egy közleményt születésnapi ajándékul.

Amilyen széles körű Lakó György nyelvtudományi érdeklődése, olyan változatos a tanulmánykötet is. Az egyes cikkek témája hangtan, alaktan, mondattan, pragmatika, szemantika, etimológia, jövevényszó-kutatás, tudománytörténet illetve tudománymódszertan, és ezekben általános finnugrisztikai, illetve magyar, vogul, osztják zürjén, votják, finn, vót és vepsze jelenségeket tárgyalnak. Találhatók a kötetben hungarológiai szempontból is érdeklődésre számot tartó cikkek is.

Balázs János a magyar passzív igealakokat hasonlítja össze a finn illetve indoeuropai megfelelőkkel. Arra a következtetésre jut, hogy a finn *sanotaan* illetve magyar *mondatik* alakok azonos szintaktikai, morfológiai és szemantikai struktúrájúak: igető + + *t* (deverbális nomenképző) + PxP13.

Benkő Loránd Olasz eredetű régi magyar kelmenevek című cikkében közel két tucat kelmenév tárgyalása közben fényt derít a középkori olasz–magyar művelődési-kereskedelmi kapcsolatokra is.

Aulis J. Joki Oskar Blomstedt, az első finn hungarológus és *Budenz József* levelezését ismerteti. Blomstedt 1867 és 1871. között írt 10 levele és Budenz válaszlevelei nagyszerűen tükrözik a finnugor nyelvészet és a fellendülőben levő finn–magyar kapcsolatok akkori állását.

Sz. Kispál Magdolna Egy ősi **i ~ *a* magánhangzóváltakozás című cikkében a *hiu, hij, haj, héj hajl-* szócsalád történetét írja le ugor nyelvi párhuzamokkal alátámasztva.

Mikola Tibor A tárgyas ragozás eredetének kérdéséhez című cikkében Wacha Balázzsal vitatkozik a tárgyas ragozás kialakulásáról. Wacha ezt a kérdést egy nagyobb tanulmány részeként tárgyalta (NyK. 76:157–181.). Elmélete a finnugor nyelvek tanúsága tükrében nem helytálló.

Szathmári István Tótfalusi Kis Miklós és nyelvtudományunk című tanulmányában a XVII. századi polihisztor helyesírási, hangtani, alaktani és stilisztikai elveit ismerteti.

Csepregi Márta

Lengyel Zsolt: A gyermeknyelv.
Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1981. 341 l.

A szerző könyve I. fejezetében szól a nyelv természetéről és azokról a nyelvi jellemzőkről, amelyeket a gyermeknek a beszédtanulás során el kell sajátítania. Felveti a kérdést, hogy genetikusan is hoz-e magával a gyermek bizonyos nyelvi képességeket. Ezután a magyar gyermekek nyelvi fejlődését mutatja be Lengyel a születéstől a második év betöltéséig. Sorra veszi a hangtani fejlődés legfontosabb állomásait és vizsgálja az első szavak, mondatok létrejöttét és funkcióját saját megfigyelései és a korábbi magyar szakirodalom alapján. Hangsúlyozza Lengyel Zsolt, hogy a kétéves korig tartó fejlődésben a gyermekek anyanyelvtől függetlenül „azonos beszédfejlődési szakaszon mennek át." Utal arra is, hogy a gyermek nemcsak magát a beszédet sajátítja el környe-

zetétől, hanem a beszédviselkedést, a beszédmagatartást is. A kétéves kor utáni nyelvi fejlődést is vázolja magyar, orosz és angol gyermeknyelvi adatok alapján. Végül bemutatja a legismertebb nyelvelsajátítási elméleteket, az utánzáselméletet, a megerősítés elméletét, valamint a Chomsky-féle nyelvelsajátítási modellt és Slobin kutatásait.

A könyvet gazdag irodalomjegyzék zárja.

Molnár Ildikó

Lengyel Zsolt: Tanulmányok a nyelvelsajátítás köréből.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 81 l. (Nyelvtudományi Értekezések 107.)

A dolgozat két nagyobb részre oszlik. Az első, rövidebb fejezetben az ontogenetikus nyelvfejlődés tanulmányozásának egyik modern elméleti hátterét vázolja a szerző, és azt vizsgálja, hogy miként jelentkezik a Chomsky-féle generatív nyelvelmélet hatása a mai gyermeknyelvi kutatásokban.

Könyve második – terjedelmesebb – részében a magyar gyermekek nyelvi fejlődését vizsgálja Lengyel Zsolt, két gyermeke beszédéről készített magnetofonfelvételek, valamint a magyar szakirodalom alapján, és kísérletet tesz a nyelvi elemek közti összefüggésrendszerek feltárására. Először röviden áttekinti a gyermeknyelvi kutatások magyar hagyományait, majd adatokat közöl a kétéves gyermek nyelvéről. Funkciójuk szerint csoportosítja az egytagú megnyilatkozásokat, osztályozza a vizsgált korpuszban fellelhető grammatikai morfémákat, és megalkotja a kétéves gyermek névszói és igei paradigmatikus rendszerét. A határozottság kifejezését a tipológia szemszögéből kutatja. Az eddigiektől eltérően a szórendi vizsgálatokat a 3–7 éves gyermekek nyelvhasználatában végezte a szerző. Megállapítja, hogy a szórendi variációkban a legnagyobb gazdagság hároméves kor körül található. Négyéves kor után rohamosan csökken, majd hétéves korban újból növekszik az egyes variációk száma. Munkájában Lengyel keresi a társadalmi tényezők hatását is a szórendre.

A tanulmánysorozat utolsó dolgozata kommunikációs vizsgálatokról tájékoztat. Ez a kutatás különösen jelentős, hiszen az eddigi ontogenetikus vizsgálatok „beszédrész" irányultságúak voltak.

Lengyel munkáját napjaink feladatainak számbavétele és gazdag irodalomjegyzék zárja. A könyvet ábrák, táblázatok és a százalékos megoszlást bemutató grafikonok teszik szemléletessé.

Molnár Ildikó

Markó Imre Lehel: Kiskanizsai Szótár.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 277 l.

A jó szótár mindig több, mint szavak ábécé-rend szerinti felsorolása. Ez különösen érvényes a tájszótárakra. Markó Imre Lehet munkájából sem csak a településen élők szókincsét ismerjük meg, hanem – a jól válogatott példamondatoknak köszönhe-

tően – nyelvhasználatuk bizonyos sajátságait, sőt életüket, munkájukat, hiedelmeiket, a különböző jeles napokhoz, alkalmakhoz fűződő népszokásokat is.

A szótár a nyugat–magyarországi Kiskanizsa 25–30 évvel ezelőtti nyelvállapotát (a korabeli ingadozásokat, változásokat is szem előtt tartva) tükrözi, a szerző ugyanis 1951 és 1955 között végezte a gyűjtőmunkát. Tevékenysége azóta is e témakörben mozog: egyik közzétevője volt például a Zala megye földrajzi nevei című kiadványnak, és szerzője jónéhány névtani, nyelvjárástani, néprajzi és egyéb munkáknak.

A gyűjtés idején Kiskanizsa teljesen falusi jellegű, mintegy nyolcezer lakosú része Nagykanizsának, alacsony volt az ipari munkások, és még alacsonyabb az értelmiségiek száma, vagyis a társadalmi rétegződés lényegében még hiányzott. E zárt közösség nyelvállapotának leírása, szókincsének összegyűjtése értékes leletmentő munka volt, olyan „pillanat"-nak a megörökítése, amelyhez képest az azóta eltelt évtizedekben sokat változtak Kiskanizsán is a társadalmi és a nyelvi viszonyok.

Típusát, jellegét tekintve a szótár középhelyet foglal el a *Csűry Bálint*-féle (Szamosháti Szótár) teljes szóanyagot nyújtó regionális tájszótárak és a csak tájszavakat közlő regionális tájszótárak között (mint pl. *Imre Samu:* Felsőőri Tájszótár).

A passzív módszerrel gyűjtött gazdag nyelvi kincset több mint tízezer szócikkben mutatja be. A különböző népszokások szókincséből is bőséges anyagot közöl. Megismerkedhetünk például a Luca naphoz kötődő szokásokkal, részletes néprajzi jellegű leírását kapjuk a lakodalom és a temetés szertartásának, megismerjük egyebek között a betlehemes játékok, a gyermekjátékok, a kiskanizsai szőlőművelés szókincsét és folyamatát. Az értelmezéseket ábrák, kották, gyermekjáték-helyzetrajzok teszik szemléletesebbé. A szótár földrajzi neveket és személyneveket is tartalmaz, sokszor nyelvszociológiai szempontú megjegyzésekkel.

D. Mátai Mária

Marosi Teréz: Tulajdonnevek a magyar népmesékben.
Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1981. 66 l. (Magyar Névtani Dolgozatok 13.)

A kiadvány a Magyar Népköltési Gyűjtemény (MNGy.) és az Új Magyar Népköltési Gyűjtemény (ÚMGy.) meséinek neveit tartalmazza adattárszerű feldolgozásban. A gyűjtést első éves néprajz szakos hallgatók végezték az 1976–1977-es tanévben. A füzet – a bevezető tájékoztatása szerint – nyelvészeti és folklorisztikai célokat kíván szolgálni.

A mesékben szereplő neveket két alapvető csoportra bontja a szerző: mesei és valódi nevekre. Az Adattár az alábbi részletesebb felbontásokat tartalmazza:

I. Személynevek a) Valódi személynevek, pl. *Amália, Bunkó Vince, Csalóka Péter*; b) Bibliai nevek, c) Mesei nevek, pl. *Ali-baba, Világszép királyfi*

II. Állatnevek

III. Helynevek a) Valódi helynevek, b) Mesei helynevek, pl. *Farakóország, Kékország, Sárkányország.*

A névtani kutatás számára elsősorban a valódi mesei nevek jelentenek újdonságot.

J. Szabó Erzsébet

Matijevics Lajos: A jugoszláviai Ferenc-csatorna víznevei.
Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1981. 69 l. (Magyar Névtani Dolgozatok 23.)

A dolgozat a jugoszláviai Bácska víznevei közül a Dunát és Tiszát összekötő csatorna neveit mutatja be, rendszerezi. Mivel a csatorna a valóságban három együvé tartozó részből áll, a szerző a könnyebb tájékozódás végett együtt tárgyalja a Bácsmonostor és Bácsföldvár között húzódó Ferenc-csatornát, a Kissztapártól induló Ferenc József öntöző csatornát, mely Újvidéknél éri el a Dunát és a Bajától Bezdáig terjedő Tápcsatornát. Foglalkozik a három szakasz névalakjainak keletkezésével, a nevek használatával, grammatikai és szerkezeti kérdéseivel.

A szerző 1796 (a Vályi féle földrajzi lexikon megjelenése) és 1918 között keletkezett térképeket, lexikonokat valamint egyéb magyar és idegen nyelvű forrásmunkákat használt fel az anyaggyűjtéshez. Célja főleg a magyar névalakok tanulmányozása, de nem hagyja figyelmen kívül a szerbhorvát, német és latin formákat sem.

A dolgozat a forrásjelzések megjelölésével indul, amit a három csatornával kapcsolatos általános tudnivalók, térképek és adatok követnek. Ezután a szerző a névváltozatokat közli történeti sorrendben. Ezt a nevek alaki szempontból illetve névtípusok alapján történő csoportosítása követi, majd szerkezeti vizsgálatokat végez a szerző a nevet alkotó tagok és elemek számának figyelembevételével, tekintettel a más nyelvi változatokra is. A dolgozat következő szakasza a nevek alaktani és jelentéstani rendszerezése a magyar és más nyelvű nevek különválasztásával, amit végezetül a névalakok szerkezetét és elemeinek szófaját vizsgáló rész követ.

Az elemzés után a szerző összegzi a nevek valósághoz való viszonyával, szerkezetével és eredetével kapcsolatos következtetéseit. A dolgozat a névalakok mutatójával zárul.

E munka része egy nagyobb tanulmánynak, amelyben a szerző a jugoszláviai Bácska XVIII. és XIX. századi víznévanyagát vizsgálja.

Kárpáti Ildikó

Mészárosné Varga Mária: Falucsúfolók a tapolcai járásban.
Kiadja az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke valamint a MTA Nyelvtudományi Intézete. Budapest, 1981. 35 l. + 1 térkép. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 6.)

A tapolcai járás, az 52 településből álló terület falucsúfolóit dolgozta fel a szerző a járás földrajzi neveinek kéziratanyaga alapján. A felgyűjtött 102 falucsúfolót (40

helységből származnak) az adattárban nyelvjárási alakban elnagyolt fonetikus átírásban közli. Jelöli azt is, ha más községből származik egy-egy adat.

A dolgozat második részében mennyiségi és minőségi elemzést ad a falucsúfolókról. A statisztikai feldolgozásban utal az egy-egy településen gyűjtött falucsúfolók számára, az adatok származási helyére (az érintett falu, más település vagy mindkettő), a több falura vonatkozó ún. sorolóra és a variációkra is.

A minőségi elemzés során két fő típust határoz meg Mészárosné Varga Mária, az epikus maggal rendelkező, illetve nem rendelkező falucsúfolókat, ezeken belül több altípust különböztet meg.

Végül közli a tapolcai járás községeinek sorszám szerinti és betűrendes mutatóját.

Fodor Katalin

Nagy Géza: A bodrogközi Karcsa állatnevei (1959–1979).
Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1981. 43 l. (Magyar Névtani Dolgozatok 22.)

A névtani kutatások között mind több foglalkozik egy-egy település állatnévanyagával. E kis dolgozat értéke, hogy diakrón szempontú vizsgálattal próbálkozik. A két gyűjtés ideje között (1959 és 1979) a kialakult termelőszövetkezeti gazdálkodás megváltoztatta a falu életét és gazdaságát. A változás nemcsak az állatállomány nagyságára és fajta szerinti megoszlására hatott, hanem az állatokhoz kötődő névanyagra is. Nagy Géza szülőfalujában végezte gyűjtését igen nagy alapossággal; még a háziállatként tartott papagájokat is számba vette.

A bevezetőben bemutatja az egyes állatfajták létszámát, a fajtákhoz fűződő névadási szokásokat és a legkedveltebb neveket – összehasonlítva a két időpont adatait. A dolgozat nagyobb részét az adattár alkotja, amelyben az eredeti szófajuk szerinti csoportosításban együtt sorolja fel a két időszak neveit, valamint a névadás feltárható motívumait. Az adattárból sajnos nem tűnik ki, hogy egy-egy nevet hány egyed viselt, illetve visel ma. A dolgozatot az állatnevek betűrendes mutatója zárja.

Papp Lajos

Ördög Ferenc: Zala megye helységneveinek rendszere.
Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1981. 24 l. (Magyar Névtani Dolgozatok 12.)

Ez a tanulmány megközelítően azonos szöveggel már megjelent 1980-ban a TIT Nyelvi ismeretterjesztés sorozatában, s nyomtatásban való közzététele előtt több nagysikerű előadás előzte meg.

Ördög Ferenc dolgozata szerencsésen egyesíti magában az ismeretterjesztő és új tudományos eredményeket felvonultató szakmunka vonásait. „Az itt közzétett tipoló-

giával azt a célt tűztem eredetileg magam elé, hogy a tudományos ismeretterjesztés derékhadát képező tanároknak módszerbeli segítséget nyújtsak." – írja. Jelen írás azonban a maga nemében a magyar névtani irodalomban is ritkaságszámba megy. Eddig az ilyen jellegű, egy-egy tájegység, megye helységneveit rendszerbe foglaló művek írását erősen hátráltatta egy szófejtő névszótár hiánya. *Kiss Lajos* hasznos könyvének (Földrajzi Nevek Etimológiai Szótára) megjelenése után azonban megteremtődött a lehetősége annak, hogy – Ördög Ferenc példáját követve – hasonló elemzések, rendszerezések szülessenek, akár az összehasonlítás céljával is.

A névanyag csoportosításában a következő szempontok érvényesültek. A vizsgálat első szakaszában el kellett különíteni egymástól a magyaroktól és az idegen ajkú lakosságtól származó neveket. Az osztályozás következő szempontja a névadás indítéka volt. Ezen belül kapott helyet a nyelvi eszközök szempontja. A nevek mellett az első előfordulás évszáma is megtalálható. Ezek segítségével felvázolható az egyes névtípusok kronológiája is.

Juhász Dezső

Paulusz Julianna: Szarvasmarhanevek Nagykanizsa környékén.
Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1981. 19 l. (Magyar Névtani Dolgozatok 20.)

A szerző négy faluban – Bajcsán, Gelsén, Kerecsenyben és Nagyrécsén – végezte a gyűjtést, melynek anyagát műve első, tipológiai részében több oldalról vizsgálja meg. Néhány szempont: a névadás indítéka, a nyelvi eszköz, a névöröklődés, a nevek gyakorisága, szótagszáma stb.

A dolgozat második, egyben záró fejezete a betűrendes adattár, mely egyes esetekben a névadás indítékát is közli.

Sárosi Zsófia

Penavin Olga–Matijevics Lajos: Szenttamás földrajzi neveinek adattára.
Kiadja a Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete. Újvidék, 1981. 80 l. (Vajdaság helységeinek földrajzi nevei 6.)

Az újvidéki egyetem magyar nyelvészeti tanszékeinek tanárai már nagy vállalkozásuk 6. kötetét jelentették meg. Méltán köszönti a magyar nyelvtudomány ezeket a munkákat, hiszen olyan névtani, történettudományi, településtörténeti stb. adatokat tartalmaznak, amelyek föltárása, megmentése csak most lehetséges, s csak az ő munkájuk eredményeként valósulhat meg.

Ez a kötet hasonló beosztású és fölépítésű az előző esztendőkben megjelentekhez, amelyeket a Hungarológiai Értesítő már ismertetett.

A szenttamási kommuna (gazdasági és igazgatási egység Jugoszláviában) rövid történeti bemutatása elmaradhatatlan és hasznos része a könyvnek még ilyen rövid, tö-

mör formában is. A földrajzi körülmények leírásán kívül különösen fontosak a lakosság történetére, összetételére, nyelvi állapotára vonatkozó adatok, valamint a gazdaságtörténeti és művelődési viszonyokra való utalások. Ezt az áttekintést a Vajdaság térképe követi, benne a szenttamási kommuna elhelyezkedésének megjelölésével, környezetének, a szomszédos kommunák neveinek, területi határainak föltüntetésével. Ez nem pótolja a vizsgált terület kisebb, részletesebb térképét, amelyek közlésére a sorozat eddigi kötetei sem tudtak vállalkozni.

A betűrendes adattárat megelőzik a Szenttamás községre vonatkozó följegyzések. Ezeknek egy része történeti és jelenkori névadat, nagyobb része pedig földrajzi-történeti leírás, a népesség eredetére, migrációjára, mai összetételére, gazdasági, műveltségi helyzetére utaló adat.

A belterület és külterület neveit nem választják szét az adattárban a szerzők, az ábécé betűinek sorrendjében követik egymást vegyesen az adatok, de a név formájából, funkciójából, a megnevezett objektum jellegéből vagy a magyarázatokból mindenképp kiderül hovatartozása. Minden névcikk élén a köznyelvi vagy a kikövetkeztetett köznyelvi alak áll. Ezt követi a magyar és a szerb népnyelvi névalak, zárójelben pedig – ha van – a hivatalos névforma.

A különböző nyelvi rétegbe és csoportba tartozó névalakok fölsorolása után a hol?, honnan?, hová? kérdésre felelő helyhatározóragos toldalékolását kapjuk meg minden egyes magyar helynévnek. Ezt követi az objektum mibenlétének meghatározása, elhelyezkedésének körülírása és nevének tárgyszerű vagy népetimológiás magyarázata. A névváltozatokra azok betűrendi helyén utaló cikkek formájában hívják föl a szerzők a figyelmet.

A magyar névtan kutatói számára különösen fontos a sok tanyanév (itt: szállásnév), amely nem csupán a toponímiával, hanem az antroponímiával foglalkozóknak is jelentős számú adattal szolgál.

A rendkívül gazdag adattárat a földrajzi köznevek többoldalú bemutatása követi. Először a magyar közszavak magyarok által használt szótárát találjuk meg külön az előtagok, külön a meghatározó elemek fölsorolásával, majd a magyarok által használt idegen névelemeket kapjuk a fönti két csoportban. Végül csupán a szerbhorvátban használatos köznevek jegyzéke következik betűrendben magyar megfeleléseikkel együtt.

Hajdú Mihály

Raátz Judit: Gödöllő helynevei.
Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1981. 77 l. (Magyar Névtani Dolgozatok 14.)

A bevezetőben rövid leírást kapunk a mai Gödöllőről, és némi betekintést nyerünk múltjába, fejlődésének történetébe is. E fejezetben esik szó az anyag gyűjtésének, közlésének módjáról, valamint a *Gödöllő* helynév eredetének kérdéséről.

Az adattár két csoportban tárgyalja a belterületi és a külterületi neveket. Ahol erre mód van, a szerző közli az egyes nevek régebbi alakjait, változatait, és az eredetükkel kapcsolatos megjegyzéseket is.

Az anyag feldolgozása során Raátz Judit, Kázmér Miklós módszerét követve, a neveket alapelemekre és megkülönböztető elemekre bontva tárgyalja.

A dolgozatot a rövidítések jegyzéke, valamint a Gödöllő bel- és külterületét bemutató térképek zárják.

Sárosi Zsófia

Rácz Sándor: Óföldeák és a volt Návay-uradalmak lakosságának ragadványnevei.
Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1981. 61 l. (Magyar Személynévi Adattárak 26.)

A dolgozat anyagát egy makói általános iskola helyismereti szakkörének negyedik osztályos tanulói gyűjtötték, s az összegyűlt 1247 teljes névalak nem is kevés. Rácz Sándor, a szakkörvezető tanár a bevezetőben ismerteti a gyűjtés módját, célját és eredményét, majd leírja a falu történetét. Az adattárban betűrend szerint közli a neveket és a név szerkezetét (pl.: ragadványnév + vezetéknév + becenév stb.). Az összegyűjtött anyag mintegy 150 évet ölel föl az öregek emlékezetére támaszkodva. Minthogy a nevek viselőiről nem derül ki, mikor élt, kivel volt rokonságban; az adattár anyaga csak puszta fölsorolás. A ragadványnév-használat jellegzetességeit a füzetet záró összefoglalás gyűjti egybe.

Papp Lajos

Scheiberné Bernáth Lívia: A magyarországi zsidóság személy- és családnevei II. József névadó rendeletéig.
A Magyar Izraeliták Országos Képviseletének kiadása. Budapest, 1981. 121 l. (A Magyarországi Zsidó Hitközségek Monográfiái 10.)

Az etnikai szemléletű magyarországi névföltárásokra alig lehet egy-két folyóiratcikken kívül példát adni, s ezért is kell üdvözölnünk Scheiberné Bernáth Lívia könyvét, amely nemcsak ezt az igényt elégíti ki, hanem tudományos megalapozottságával, következetes történeti szemléletével iskolapéldája az etnikai antroponímia történelmi kutatásának.

A könyv bevezetője sok olyan fogalmat és módszertani kérdést tisztáz, amely a névtanilag kevésbé tájékozott olvasó és kutató számára egyaránt hasznos és szükséges.

Mindezek után hatalmas névanyagát az egyes nevek eredete szerint vizsgálja meg. Első helyen a bibliai (ószövetségi) nevekkel foglalkozik. Ezeket jelentésük szerint csoportosítja. A természeti nevek közé veszi föl az állatneveket (Debóra 'méh', Nahson 'kígyó' stb.), növényneveket (Hadassa 'mirtusz', Tamar 'datolyapálma' stb.) és a természeti jelenségekről kapott neveket (Lewana 'hold', Barak 'villám', Abel 'szél' stb.). Az istenségre vonatkozó (theophor) nevek különösen jelentősek voltak az ókori népek, így a zsidók névrendszerében is. Leggyakrabban közülük az El és Jahve összetételűek, de akadnak nem izraelita istenségekre utalók is (Ascher, Gad stb.). Mindezeken

kívül megemlíti a rokonság, tulajdonság, számnevekből alakult személyneveket is. Különösen érdekesek számunkra a mondatszerű alakulatokból keletkezett nevek, amelyekhez hasonlót a magyaros névadásban legföljebb a szavajárási ragadványnevek kis csoportjában találunk, de amelyek semmiképp sem azonos szemlélet alapján keletkeztek a következő zsidó névtípusokkal.

Az ősi, bibliai nevek után a későbbi korok névstruktúrájának, névrendszerének vizsgálata kevesebb helyet kap a könyvben. Fontosabb és mindenképpen lényegesebb is a vezetéknevek kialakulásának és rendszerének kutatása. Csoportosításuk (testi tulajdonság, állatnevek, apanevek, becézett formájú keresztnevek, gúnynevek és szitokszók, társadalmi állásra, rangra utaló nevek stb.) közismert a névtani szakirodalomban, de meg kell említenünk a zsidó családneveknek egy különös kategóriáját, a „cégérnevek" elnevezésű csoportot, amelybe tulajdonképpen foglalkozási szimbólumnevek tartoznak, mint ahogyan a cégérek is az épület, műhely, üzlet stb. funkcióját, rendeltetését jelképezik. Hasonlóan érdekes, s talán az előzőnél még jellegzetesebb, különösebb zsidó névalakítási sajátság a „mozaiknév" teremtése (Rambam 'Rabbi Mosche ben Maimun', Raschi 'Rabbi Schelemo Jizchaki' stb.), valamint a puszta ország, város-, sőt: utcanév családnévként való megjelenése, esetleg ezek rövidült alakjainak használata.

Az általános tájékoztató részen kívül a magyarországi zsidó elnevezések történetéről külön fejezet is szól.

Az „egyes nevek" (tulajdonképpen a keresztneveknek tekinthető névelemek tartoznak ide) betűrendes adattára tartalmazza a vizsgált időszakban és az eddig közzétett adattárakban megtalálható összes nevet előfordulási számukkal együtt, ami igen nagy jelentőségű az etnikai-antroponímiai vizsgálatoknál, a különböző etnikumok névhasználati arányainak összehasonlításakor.

A családnevek adattára a kötet leggazdagabb és legértékesebb fejezete. Itt a nevek eredetének (jelentésének) csoportosításában találjuk meg betűrendbe szedve az összes családnévnek tekinthető nevet előfordulási évszámával, a névviselő személyekre vonatkozó megjegyzésekkel (származási hely, foglalkozás, stb.), a név jelentésére, változásaira utaló adatokkal, forrásjelzetekkel stb. Ez fölbecsülhetetlen értékű része a könyvnek, hiszen minden további vizsgálatot lehetővé tesz, más adattárakkal való egybevetésre is módot ad, s nem utolsó sorban rendkívül nagy a kultúrtörténeti haszna és a népmozgalomra, migrációra való tájékoztatása is bizonyos vonatkozásokban.

A kiváló szerkesztésű és a legmodernebb módszerekkel összeállított kötet jelentős értéke a magyar és a nemzetközi antroponímiai szakirodalomnak.

Hajdú Mihály

Solymár Imre: Mezőgazdasági termelőszövetkezetek nevei Magyarországon.
Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1981. 52 l. (Magyar Névtani Dolgozatok 10.)

A magyar termelőszövetkezeti mozgalom története folyamán öt jól elkülöníthető fejlődési szakaszon ment keresztül. A tanulmány azt vizsgálja, hogy ez a mozgás miként tükröződik a szövetkezeti névadásban.

A dolgozat két részre tagolódik. Az első, elemző rész az összegyűjtött névanyag jellegzetességeinek feltárásával, tipizálásával foglalkozik. Reprezentatív mintát kapunk Tolna megye 1952–1978 közötti névanyagából, összehasonlításként pedig az országos adatokat közli a szerző.

1949-től figyelemmel kísérhetjük a tsz-nevek főbb típusait, gyakorisági mutatóit. A kilenc mellékletet két grafikon követi: az egyik a magyar termelőszövetkezetek számának alakulását mutatja 1950-től 1977-ig, a másik pedig az 1977-es névtipológiai megoszlást jelzi.

J. Szabó Erzsébet

Suomen kielen etymologinen sanakirja VII. Sanahakemisto.
Koostaneet: Satu Tanner – Marita Cronstedt. Suomalais–ugrilainen Seura, Helsinki, 1981. 6 + 1907-2293 l. (Lexica Societatis Fenno–Ugricae XII. 7) (Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 13.)

A finn nyelv etimológiai szótára (SKES) Y. H. Toivonen, Erkki Itkonen, Aulis J. Joki, valamint Reino Peltola munkájaként hat kötetben 1958 és 1978 között jelent meg. A magyaron kívül a finn az egyetlen olyan uráli nyelv, amelynek teljes és részletes etimológiai szótára van, ezért a SKES a hungarológia érdeklődésére külön is számot tarthat. A szótár a VII. kötetként megjelent szómutatóval vált teljessé és még jobban használhatóvá. A szómutató a finn nyelvű etimológiák szócikkében idézett más nyelvű szavakat tartalmazza. Ezenkívül a kötet végén finn szavakból szintén közöl egy rövidebb listát, utalva arra, hogy azokat a szótárban milyen más szavaknál, szóalakoknál kell keresni. Az egyes finn szavak megtalálását a finnhez igen közel álló karjalaaunuszi nyelv bő szólistája szintén segíti. A szavak nyelvcsaládok, nyelvek, az utóbbiakon belül pedig alfabetikus rendben csoportosíttatnak. Először az uráli, aztán az indoeurópai majd az altáji nyelvek, végül pedig a többi nyelv szavai (esetenként kötött morfémái: tövei, toldalékai) következnek. Mindezt az egyes nyelvekig lebontott tartalomjegyzék ugyancsak mutatja. A szómutatóba a szótárban említett összes (nem finn nyelvű) szó nem került be, például a rekonstruált alapnyelvi alakok szintén kimaradtak.

A kötetben (2154-2161.) együtt találjuk azokat a magyar szavakat, morfémákat, amelyeket a közös finnugor eredet okán vagy esetleg valamely analóg nyelvi jelenség kapcsán a szótár készítői finn szavakkal vetettek össze. Most már tehát könnyen módunk van arra is, hogy a magyar és finn tagot tartalmazó uráli, finnugor etimológiákban a finn szakirodalom véleményét a magyaréval, *A magyar szókészlet finnugor elemei*nek és *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótárá*nak az álláspontjával szembesítsük.

A. Molnár Ferenc

J. Szabó Erzsébet: Rákospalota külterületi helynevei.
Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1981. 48 l. (Magyar Névtani Dolgozatok 9.)

A dolgozat Rákospalota külterületi helyneveit tartalmazza, a kategóriát azonban diakron szinten is vizsgálja a szerző. A gyűjtés elsődleges célja az volt, hogy a ma élő neveket megmentse a feledéstől. A szerző több adatközlővel dolgozott, térképvázlat segítségével. Objektív akadályok miatt terepmunkára nem volt lehetősége. Az élő nevek lejegyzésében a kialakult gyakorlatot követte, ami a Nyelvatlasz módszerének egyszerűsített formája. A nevek helyesírása a Helyesírási és tipográfiai tanácsadó szerint történt.

A Bevezetés után az Adattár következik. A névanyag feldolgozása Kázmér Miklós módszere alapján történt. A névtipológia után névélettani fejezet következik, majd a nevek számmutatója és a térképvázlatok kerülnek bemutatásra. A dolgozatot a források és rövidítések jegyzéke zárja.

Bana Enikő

Szabó T. Ádám: Kolozsvár és környéke helyneveinek történeti-etimológiai vizsgálata I. A – E.
Kiadja az ELTE Magyar nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1981. 81 l.

A magyar névtudománynak bölcsője Kolozsvár. Itt dolgozta ki még a 30-as évek végén Szabó T. Attila azt a módszert, amelyet kisebb-nagyobb módosításokkal helynévkutatóink ma is alkalmaznak. Az előttünk levő kötet e hagyományokhoz közvetlenül kapcsolódik. Szabó T. Attila ugyanis már 1946-ban megjelentette Kolozsvár települése a XIX. század végéig című munkáját. E mellett az alapforrás mellett azonban Szabó T. Ádám felhasznál levéltári anyagot is, s kiértékeli az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár 1981-ig megjelent I. és II. kötetét (A–Elsz).

A kötetecske, amelyet kb. három részre tervez írója egy „Prospect von Clausenburg Anno 1734" nevű képpel kezdődik, ezután Heltai Gáspár 1556-ban fogant szellemes gondolatai, majd a Bevezető és Kolozsvár a századok sodrában, valamint a Történelmi név- és regionális nyelvvédelem, hagyományaink ápolása Kolozsvárott és másutt című dolgozatok következnek, majd az Adattárban (29-81) rátér a szerző Kolozsvár utcái, terei, kertjei, domboldalai, templomai és házai neveinek tárgyalására ábécérendben, az *Ábrahám-kert*től az *Erzsébet-út*ig.

Szerzője e kötetet Közép–Kelet-Európától többszáz kilométerre, a németalföldi Groningenben írta. Csupán egy tíznapos gyűjtőútra volt lehetősége Kolozsvárra utaznia. Mindenképpen örvendetes dolog azonban, hogy e könyv a három erdélyi nyelven – magyarul, románul és németül – írt címszavakkal megjelent, s bízunk benne, hogy rövidesen a folytatás is következik.

Filep Antal

Szabó T. Attila: Nyelv és irodalom.
Válogatott tanulmányok, cikkek V. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981. 629 l.

Ötödik kötetéhez érkezett a Kriterion Könyvkiadó egyik nagy és fontos vállalkozása, Szabó T. Attila válogatott tanulmányainak és cikkeinek megjelentetése. Szabó T. Attila az a tudós, aki akarva-akaratlan, de inkább tudatosan és megfontoltan a nyelvtudomány oldaláról, annak eszközeivel és módszereivel világít meg nagyon sok történeti, településtörténeti, néprajzi, tárgytörténeti, gazdaságtörténeti, irodalomtörténeti stb. kérdést. Polihisztor ő a szónak abban az értelmében, amely a tudós sokoldalúságát hangsúlyozza. Szabó T. Attilának bármely kötetét vesszük, azt látjuk, hogy a nyelvműveléstől a nyelvtörténetig, a dialektológiától a stilisztikáig, jövevényszó-vizsgálatoktól a névstatisztikákig, a nyelvemlékek kutatásától a jelenkori irodalmi művek elemzéséig bejárja a nyelvtudomány minden területét, s mindenütt számtalan más tudományágat gazdagít új ismeretekkel, adatokkal. Minden területen otthonosan mozog, új módszereket alkalmaz, új utakat teremt, új kutatási irányokat jelöl ki. Legújabb kötetének is ez a többarcúság, a jó értelemben vett modernség és a legkülönbözőbb tudományágak szolgálata a legjellemzőbb sajátsága. Nem csupán a kötet címe hordozza magában a kétarcúságot, az egész kötet felépítése a sokszínűség jegyében történt. Helyet kapott benne a népszerűsítő nyelvművelés, a klasszikus nyelvtörténet, a névtan, a stilisztika, az irodalomtudomány, s nem kis szerep jut a tudománytörténetnek sem. Csupán a nyelvészeti témájú tanulmányokról írni meddő kísérlet. Hangsúlyozom azonban azt, hogy valamennyi cikk tartalmaz legszorosabban vett nyelvtudományi kérdéseket is, mint ahogy föntebb kifejtettem az ellenkezőjét: minden nyelvészeti cikk több annál, amit vállal címében, a társtudományokat is érinti, legtöbbször lényeges megállapításokkal gazdagítja.

Az első fejezetcíme a kötetnek: A nyelvművelés ösvényein. Ennek 17 tanulmánya közül az első kettő történeti oldalról közelíti meg a magyar nyelv megóvására, ápolására irányuló szándékot. A történeti szemlélet megnyilvánulása azonban több egyszerű kronológiai fölsorolásnál. Elméleti kérdések tisztázása, valamint a nyelvtörténetnek és a nyelvművelésnek az összefonódása válik világossá a cikkből.

A tanulmányok egy nagy csoportja az egyes szavak nyelvhelyességi problémáit vizsgálja. Szépirodalmi példákra hivatkozva megállapítja az *-e* és *-é* kérdőszó mindegyikének helyes használati lehetőségét. A *berúg* igének nyelvjárástörténeti magyarázata, a *diák*-deák stilisztikai-jelentésbeli különbségeinek részletes föltárása, a *bűbájos* szó etimológiai-művelődéstörténeti vizsgálata s a többi hasonló cikk is nemcsak tudományos megalapozottságú tanulmány, hanem élvezetes olvasmány, filológiai remeklés. Morfológiai vizsgálatai közül kiemelkedik a *várnók* és a *síel* alakulási, használati körülményeiről szóló dolgozata. Több tanulmány foglalkozik az erdélyi nyelvművelők, nyelvtörténészek, nyelvjáráskutatók munkásságával, eredményeivel; valamint magyarországi szerzők műveivel, tanulmányaival, tevékenységével. Végül pedig két cikk nyelvünk régmúltjával, nyelvrokonságunkkal foglalkozik, nyelvünk kialakulását tárgyalja alapos részletességgel, de mindig közérthető egyszerűséggel.

A könyv második fejezete A név és az ember címet viseli. Szabó T. Attilának régi és kedves témája a névtan. Nem véletlen ez, hiszen a sokoldalúság, széles körű tájékozottság, mélyreható elemzés, a társtudományokkal való kapcsolat lehetőségei legin-

kább ebben a tudományágban rejlenek benne; itt van legnagyobb szerepe az alapos filológiai kutatásnak, a történelem, helytörténet, néprajz stb. együttes művelésének. Ezeket a lehetőségeket Szabó T. Attila nemcsak kihasználja, hanem témaválasztásával, problémalátásával, anyagelrendezésével megteremti, kiaknázza, s polihisztor egyéniségét itt is kiteljesíti.

A babonás helynevektől az utcanevekig, a természeti képződmények neveitől az emberi létesítmények neveiig szinte minden helynévtípus képviseltetik e tanulmányokban. A titokzatosnak tűnő helynevek (Arsága, Emán, Küllik, Mylsid, Zörke stb.) etimológiái, a megtévesztő nevek (Belemig, Cinegető, Hegyesel, Vérvölgy, Zangyalhegye stb.) magyarázatai lenyűgöző olvasmányok, s módszertanilag, filológiailag is tökéletes, kerek tanulmányok.

A könyv utolsó része (Tudománytörténeti jegyzetek) olyan irodalmi vonatkozásokat tartalmaz, amelyek elsősorban mégis a nyelvtudományt érintik.

A mindenki számára ismert írók, tudósok (Heltai Gáspár, Kőrösi Csoma Sándor) működése egy-egy szakaszához való adalékok mellett kevésbé ismert szerzők (Seprődi János, Farczády Elek) pályaképeit is megadja a szerző, alapos tájékozottsággal és elfogultságtól mentes elismeréssel, együttérzéssel, sokszor baráti szeretettel.

E fejezet nagyobb részét azonban a román és a magyar nyelvtudomány nagy vállalkozásainak bemutatásai, méltatásai, ismertetései töltik ki. Ezek között első helyen szerepel a Román Nyelvatlasz, s mellette a Magyar Nyelvjárások Atlasza. Helyet kap az Értelmező Kéziszótár, az Új Magyar Tájszótár, a Szlavóniai Szótár bemutatása, s ugyanakkor az Erdélyi Szótörténeti Tár szerkesztési munkálatai során szerzett sok tapasztalatot, hasznos tanácsot is közkinccsé teszi a szerző. A fejezet sokoldalúságára jellemző, hogy a magyar és román tudománytörténet egyaránt meríthet belőle nyelvészeti kutatásainak pontosabb, teljesebb megismeréséhez, de a népköltészet kutatói is kapnak adatokat a bukovinai és moldvai magyarok között végzett népballadagyűjtések történetéről. Ezt a fejezetet és az egész kötetet ugyanakkor egy riport zárja le, amelyet *Beke György* készített Szabó T. Attilával, s amely a Szótörténeti Tár központba állításával áttekinti a szerző egész életpályáját; összefoglalja tudományos elveit; tájékoztatást ad alkalmazott módszereiről. A műfaj adta lehetőségek és korlátok között emberközelbe hozza az olvasóhoz a magyar nyelvtudomány ma élő egyik legnagyobb tudósát.

Hajdú Mihály

A szegmentális hangszerkezet vizsgálata.
Szerkesztette: Bolla Kálmán. Kiadja az MTA Nyelvtudományi Intézete. Budapest, 1981. 168 l. (Magyar Fonetikai Füzetek 8.)

A tanulmánykötet, amely 60. születésnapján köszönti *Benkő Loránd* akadémikust, a szegmentális hangszerkezet további fonetikai elemzésével foglalkozó tanulmányokat tartalmaz, így szervesen kapcsolódik a 7. kötethez.

Bolla Kálmán itt a magánhangzók és a rövid mássalhangzók kinoröntgenografikus vizsgálatának eredményeit közli. Ezzel teljessé vált „...a magyar beszédhangok

képzési sajátságait folyamatában vizsgáló, szemléletesen bemutató és mérési adatokkal alátámasztott elemzése". *Kassai Ilona* munkája is hiányt pótol: további fonetikai munkálatok eredményes elvégzésének vet alapot, amikor a magyar beszéd hangsorépítési szabályait tárja fel. *Gósy Mária* tömören összefoglalja az utóbbi évtizedben a szegmentális hangszerkezet percepciójáról publikált eredményeket. *Olaszy Gábor* a magyar beszédhangszintézis fonetikai és technikai feltételeit és lehetőségeit ismerteti. *Vértes O. András* a szöveg hangalakjáról ír: *Egressy Gábor* szövegfonetikai megjegyzéseit elemzi, értékeli.

A záró lapokon a Fonetika '81-ről, a Magyar Fonetikai, Foniátriai és Logopédiai Társaság 1981. évi kongresszusáról olvashatunk. A kötetet fonetikai tárgyú könyvek ismertetése zárja.

Polónyi Szűcs Szilárd

A szemléltetés szerepe a korszerű szaknyelvoktatásban. A külföldiek magyar nyelvoktatása a műszaki felsőoktatási intézményekben.
Kiadja a Budapesti Műszaki Egyetem Nyelvi Intézete. Szerkesztő: Hársné Kígyóssy Edit. Budapest, 1981. 152 l. (Folio Practico-Linguistica XI.)

A műszaki egyetemek és főiskolák magyar nyelvtanárai 1981 augusztusában rendezték ötödik módszertani konferenciájukat, melynek témája *A szemléltetés szerepe a korszerű nyelvoktatásban* volt. E tanácskozás anyagát adja közre ez a kötet.

Az első négy tanulmány a szemléltetés elméleti kérdéseivel foglalkozik. Alapos, neveléstörténeti áttekintést is nyújtó pedagógiai tanulmány vezeti be a kötetet, olvashatunk a speciálisan a műszaki felsőoktatási intézményekben jelentkező nyelvoktatási kérdésekről, a szaknyelv tanításának problémáiról, az audiovizuális eszközök felhasználási lehetőségeiről és a tényleges helyzetről, kitérve a meglevő eszközök alkalmazását gátló körülményekre is. A negyedik tanulmány kommunikációelméleti szempontból vizsgálja a nyelvoktatásban felhasználható szemléltetés szerepét, felhívva a figyelmet arra, hogy a nyelv elsajátíttatásához speciális kommunikációs rendszert kell létrehoznunk, s ebben különösen nagy jelentősége van a szemléltetésnek.

A kötet második felében a nyelvoktatás gyakorlati kérdéseivel foglalkozó írások szerepelnek. A BME-n folyó kísérletsorozat (a hallás utáni szövegfeldolgozás, szövegoktatás) eredményeiről, a felmerült gyakorlati módszertani problémákról két szerző is beszámol. Olvashatunk a külföldi hallgatók számára készült új magyar színes nyelvkönyvben alkalmazott szemléltetési rendszer alapelveiről és egy már bevált, hét éve oktatott laboratóriumi jegyzet alkalmazásának eredményeiről, a jegyzetnek a gyakorlat igazolta jó oldalairól és kijavítandó hiányosságairól. Egy-egy írás foglalkozik a különböző szemléltető eszközök, segédanyagok felhasználásával, alkalmazásuk színtereivel, lehetőségeivel.

A tizenkét tanulmányt összefogó kötetet a szerkesztő előszava vezeti be.

Fodor Katalin

Szómutató A magyar szókészlet finnugor elemei című etimológiai szótár I–III. kötetéhez.
Összeállította Jászó Anna és Fancsaly Éva. Szerkesztette: K. Sal Éva. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 130 l.

A Szómutató nem tartalmazza a MSzFE-ben szereplő összes adatot, csak a legfontosabb nyelvjárásokból idéz. A toldalékolt alakok szintén nem szerepelnek a mutatóban. Az egyes szavakat nyelvek szerint csoportosították. A magyar után az obi-ugor nyelvek, majd a permi, a volgai, a balti finn nyelvek, a lapp és a szamojéd nyelvek következnek. A nem uráli nyelvek adatai is megtalálhatók, a következő sorrendben: altaji, paleoszibériai, eszkimó-aleut, indoeurópai, kaukázusi, munda nyelvek. A szómutatóban alkalmazott egységes betűrendtől a magyar, a finn és az észt adatok sorrendje tér el, mivel az az illető irodalmi nyelvi ábécét követi, valamint az obi-ugor szavakat hagyományosan a mássalhangzók szerint sorolták betűrendbe a mutató összeállítói.

A nyelvi adatok után a nyelvjárás vagy a nyelv rövidítése, és a szótárbeli előfordulást mutató lapszám következik. A szó jelentését (németül) csak akkor adja meg a mutató, amikor azonos nyelvbeli homonimákat kell megkülönböztetnie.

A Szómutatót A. Jászó Anna állította össze, a szamojéd anyagot Fancsaly Éva. A Szómutató összeállításának elveit és betűrendjét a Nyelvtudományi Intézet Finnugor Osztályának tagjai dolgozták ki. A kötet szerkesztője K. Sal Éva.

Csepregi Márta

Tanulmányok a magyar nyelv múltjáról és jelenéről.
Emlékkönyv Benkő Loránd 60. születésnapjára. Szerkesztette: Hajdú Mihály és Kiss Jenő. Kiadja az ELTE. Budapest, 1981. 296 l.

A kötet élén Szathmári István írása áll: 60. születésnapján köszönti a köztiszteletben álló, közszeretetnek örvendő *Benkő Loránd* akadémikust.

Az emlékkönyv harminchárom tanulmányt tartalmaz, amelyekkel volt tanítványai és jelenlegi munkatársai tisztelegnek az ünnepelt előtt.

A nyelvtörténeti szakirodalmat tizenhárom írás gazdagítja. Közöttük olvashatunk a képzőrendszer történeti szempontú leírásának gondjairól, a magyar határozószók történetében érvényesülő rendszerkapcsolatokról, jelentésrendszerek történeti vizsgálatáról, *Bugát Pál*ról stb.

Az etimológiai írások a *rév* szavunkat és a *madárneveket* vizsgálják.

A helyesírás című részben a *ly* és a helyesírási szabályzat 11. kiadása, valamint a magyar írásjelek „őstörténete" kerül tárgyalásra. Az utóbbi különösen érdekes, hiszen szakirodalmunk első ilyen témájú írása.

A névtani részben a bűnözők álneveiről, a Komárom megyei földrajzi nevek között található német névanyagról, a magyar helynevek *-d*-féle képzőinek funkcióiról olvashatunk.

A dialektológiai tanulmányok között korai magyar beszédfelvétel-elemzéseket, a magyar egyezményes hangjelölési rendszer gyakorlati felhasználásának tapasztalatairól szóló írást, egy nyelvszociológiai fejtegetést találunk.

A mai magyar nyelvvel hárman foglalkoznak: a halmozott jelzőjű főnevek melletti számbeli egyeztetést, a véghangzóhiányos tőtípust, tőváltozatot, valamint a népnyelv és a szleng közötti hasonlóságokat vizsgálják.

Az irodalmi nyelv című részben művészi versmondások összehasonlító elemzésével, versváltozatokkal, Örkény István *Budapest* című novellájának lélektani szempontú stíluselemzésével találkozunk.

A magyar nyelv kapcsolatairól egy ugor kori hiátustöltőről, török tükörfordításokról és a számjelölés fejlődéséről szóló tanulmányok vallanak.

A kötetet a szerkesztők utószava zárja. Ebben az emlékkönyv megszületésének terveit, körülményeit ismertetik.

Polónyi Szűcs Szilárd

Társadalmi fejlődés és nyelvi magatartás.
Szerkesztette: Grétsy László. Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, Budapest, 1981. 103 l.

A kiadvány A magyar nyelv hete 1981. évi rendezvénysorozatát bevezető tudományos ülésszak előadásait tartalmazza. *Óvári Miklós* megnyitó beszéde, *Illyés Gyula* üdvözlő szavai és *Benkő Loránd* elnöki bevezetője mellett 6 előadás írásos szövege kapott helyet a kötetben. A társadalmi kapcsolatteremtés nyelvi formáiról és lehetőségeiről szól *Éder Zoltán* írása. *Grétsy László* a társadalmi átalakulás okozta nyelvi átrétegződést mutatja be a nyelvművelő szemével nézve. *Károly Sándor* tanulmánya a korstílus érvényesülését vizsgálja napjaink nyelvhasználatában. Irodalmi és köznyelvünk stílusáról szól *Lőrincze Lajos* előadása, *Deme László* tanulmányában pedig az anyanyelv és a hazafiság kapcsolatát jellemzi. A kötet záró tanulmányában *Szépe György* a nyelvi műveltség modelljét vázolja a harmadik évezred küszöbén.

Molnár Ildikó

Tolna megye földrajzi nevei.
Szerkesztette: Végh József, Ördög Ferenc, Papp László. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 841 l.

1972 decemberében Tolna megye tanácsa a pécsi akadémiai bizottság kezdeményezésére elhatározta, hogy a zalai és somogyi példa nyomán összegyűjti és kiadja a megye valamennyi helységének földrajzi neveit. A munka vezetésével megbízott szekszárdi Babits Mihály Művelődési Központ olyan tudományos feladat megvalósításához fogott, amelyre még nem volt példa megyei művelődési házak történetében. A tudományos irányítást az MTA Nyelvtudományi Intézete vállalta *Ördög Ferenc* és *Végh József* személyében.

A munka tervét munkaközösség dolgozta ki. A gyűjtés nagyjából ugyanazzal a módszerrel történt, ahogy Zalában vagy Somogyban: pedagógusok és önkéntes gyűjtők segítségével.

Elsődleges cél a ma élő névanyag lehetőleg teljes összegyűjtése és közzététele volt. A névanyag a helybeli parasztság körében használatos hangalakban és morfológiai szerkezetben került az adattárba. A hangjelölés lényegében megegyezik a korábbi kötetek hangjelölésével, a nevek helyesírása viszonylag egységes és következetes.

Az adattár, mivel tudományos célra készült, szűkszavú. A kötet első részében a módszertani kérdésekről, a gyűjtőkről, közzétevőkről, illetve a községekről esik szó. A névanyag 5 járásra tagolódik (tamási, paksi, dombóvári, bonyhádi és szekszárdi járás).

Az előforduló német neveket német dialektológiai átírásban a névanyag után közlik. A kötet magyar és német nyelvű mutatóval végződik.

Hangsúlyoznunk kell, hogy ez a munka fontos lépés az egész ország területére kiterjedő földrajzinév-gyűjtés történetében. Tartalmazza Tolna megye minden településének bel- és külterületi helyneveit, mind az élő neveket, mind pedig a múlt század közepétől kezdődően előforduló neveket, a különféle térképek és a Pesty-féle gyűjtés anyagát. Segítségével a párhuzamos névadás és a névkölcsönzés kérdése is vizsgálható.

Ez a gyűjtemény értékes adatokkal gyarapítja nyelvtudományunk minden ágát, s a régészeknek, néprajzosoknak is hasznos tájékoztatást nyújt.

Bana Enikő

Tóth Éva: Letenye és Sormás kutyanevei.
Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1981. 30 l. (Magyar Névtani Dolgozatok 18.)

A dolgozat anyagát egy 1978-as helyszíni gyűjtés adta. A bevezetésben megtaláljuk a gyűjtés alapjául szolgált kérdőívet, a vizsgálódás szempontjait és az ehhez támpontot adó legfontosabb szakirodalom pontos felsorolását. Az elemző részben a szerző az anyagot a névadás indítéka, a névadás nyelvi eszközei, a nevek eredeti szófaja és alaktani jellemzői, a nevek hangrendje, a nevek szótagszáma és gyakorisága szerint csoportosítja és vizsgálja. Az egyes csoportoknál általánosítva összegez. A dolgozat második részét az adattár teszi ki. Itt a két falu kutyanév anyaga külön-külön szerepel, a kérdőív valamennyi szempontját közölve. Így a munka egészében jó módszertani és összehasonlítási alapot nyújthat a hasonló vizsgálatok későbbi elvégzéséhez.

Cs. Meggyes Mária

Tóth Mihály: Bag mai család- és ragadványnevei.
Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1981. 29 l. (Magyar Személynévi Adattárak 37.)

A dolgozat első része az öröklődő ragadványnevekkel foglalkozik táblázatszerűen. A táblázat élén áll a családnév. Ezt követi – ha van – a ragadványnév és a névadás indítéka, majd a ragadványnevet viselő családok és személyek száma. A községben az

egyező nevű családokat lakóhelyük megnevezésével különböztetik meg (ez a második fejezet témája). A harmadik rész az egy személyhez kötődő ragadványneveket vizsgálja. Az olvasó számára valószínűleg ezek a legizgalmasabbak. A tárgyalás módja szótárszerű. A szócikk élén áll maga a ragadványnév, majd a névmagyarázat következik. Minden esetben megtudjuk a személynek a ragadványnévhez való viszonyát: haragszik-e érte, közömbös, vagy megtisztelőnek tartja.

Az összefoglalás névélettani megállapításokat tartalmaz. Sok embert csakis ragadványnevéről ismernek. Bizonyos nevek keletkezése hosszú időre nyúlik vissza, amit az is bizonyít, hogy többnek már nem ismerik az eredetét.

J. Szabó Erzsébet

Vass Előd: Kalocsa környékének török kori adóösszeírásai.
Kiadja Kalocsa város Tanácsa V. B. Művelődésügyi Osztálya. Kalocsa, 1980. 190 l., 10 melléklet. (Kalocsai Múzeumi Dolgozatok 4.)

A magyarországi török defterek közzététele *Káldy-Nagy Gyula* tevékenysége révén már régebben megindult, de az utóbbi időben örömmel tapasztalhatjuk a munka fölgyorsulását, újabb kutatók bekapcsolódását, sok értékes új anyagot tartalmazó kötet megjelenését. Talán nem is elsősorban a nyelvtudomány számára hoznak nagybecsű adatokat ezek a kötetek, hanem a történettudomány, gazdaságtörténet, helytörténet kutatásait gazdagítják a publikációk jelentős mértékben. A nyelvtudomány, elsősorban az onomasztika számára sem lebecsülendő azonban az értékük. A helynevek XVI. századi előfordulásai, a nagy tömegű személynévadat föllendíti a további vizsgálatokat egy olyan korszakról, amelyről névtani szempontból még elég keveset tártunk föl. Ezen kívül pedig a nyelvjáráskutatás is hasznosíthatja ezeket az adattárakat, hiszen néhány hangtani, morfológiai jelenségre abszolút sűrűségű kutatópontokkal adnak jól összehasonlítható adatokat.

Vass Előd könyve a szó legszorosabb értelmében hézagpótló munka, hiszen a szomszédos területek deftereinek közreadása éppen a közelmúltban történt meg, s ezekhez igen jól illeszkedik a most bemutatandó kötet.

A bevezető ismerteti a kutatás múltját, eddigi eredményeit, a szerző célkitűzéseit.

Különösen fontos számunkra a települési viszonyok ismertetése, a lakott helységek és a hozzájuk tartozó puszták fölsorolása, amelyek némelyike gyakorlatilag elveszett név, hiszen a község elnéptelenedése után már a nevét sem használják, s így ezeken a deftereken kívül elő sem fordulnak.

Kalocsa török kori állapotának bemutatása alkalmával utcák szerint a demográfiai adatokon kívül közli az ott lakó családok neveit és az egyes nevekhez tartozó családok számát is. Hasznosak a birtoklástörténeti adalékok, adófizetésre vonatkozó megjegyzések is, de nyelvészeti és névtudományi szempontból különösen fontos a Függelék, amely helységenként sorolja föl név szerint az ott lakó, a defterekben följegyzésre került családfők neveit. Közlésmódja alkalmazkodik az eddigi gyakorlathoz.

A család- és keresztnevek egyenkénti vizsgálata, rendszerbe foglalása, struktúrá-

juk megállapítása a vidék névhasználati viszonyairól ad fontos és nagyon biztos, árnyalt, részletes képet. Ennek alapján az etnikai hovatartozás is megállapítható, vagy legalább összevethető más, szomszédos, vagy távolabbi vidékek etnikumával. A családfő neve mellett a felnőtt fiúknak névvel való szerepeltetése a névöröklés vizsgálatához nyújt nélkülözhetetlen ismereteket.

162 települést írtak össze a török defterdárok, s e községeknek nemcsak a lakosai szerepelnek a könyvben egyenkénti fölsorolásban, hanem gazdasági viszonyaikra is következtethetünk az adónemekből, a termelvények fölsorolásaiból, az állatok fajonkénti számából, a termőterületek, erdők, legelők arányából. Az egyes településeknek a nevei, névváltozatai és a hozzájuk tartozó puszták fölsorolásai viszont a helynévkutatók ismereteit gazdagítják.

Hajdú Mihály

Villányi Péter: Galgamácsa mai család- és ragadványnevei.
Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1981. 68 l. (Magyar Személynévi Adattárak 41.)

A szerző a ragadványneveket 1978–80-ban gyűjtötte. Mint a bevezetőből kiderül, a mai tizen- és huszonévesek már alig ismerik ezeket, azért összegyűjtésük nemcsak a kutatás számára tett szolgálatot, hanem a kihalástól is megmentette őket.

Villányi a névhasználat típusai szerint különböző csoportokat állít fel.

A nevek számbavétele a családnevek betűrend szerinti bemutatásával kezdődik. A név mellett áll a nevet viselő személyek száma, ezt követi a családnevek gyakorisági sorrendje. A ragadványnevek anyai és apai ágon öröklődnek. Nem ritka az az eset sem, amikor a benősült férj felesége ragadványnevét kapja meg. Külön fejezet vizsgálja a foglalkozásra, lakóhelyre, életkorra, tulajdonságra stb. utaló neveket. Ezután következik a névadás indítékának magyarázata. Az utolsó névtípus az ismeretlen eredetű ragadványnevek csoportja.

Vannak olyan személyek a faluban, akik több ragadványnevet is kaptak. Ez azonos családnevet viselő emberek megkülönböztetését szolgálja.

A dolgozatot a ragadványnevek betűrendes mutatója zárja.

J. Szabó Erzsébet

Vitányi Borbála: Személynévadás Tömörkény műveiben.
Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1981. 48 l. (Magyar Névtani Dolgozatok 11.)

A dolgozat Tömörkény munkásságának egyik fontos jellemzőjét tárgyalja, a novellahősök és a nevek találkozását.

A nevek vizsgálatánál a következő szempontok szerint dolgozott a szerző: először a névadás indítékait, majd a név és a nevet viselő személy kapcsolatát tárgyalja.

Ezután a nevek hangalakjával és az alakváltozatok bőségével foglalkozó fejezet következik. Ezután vizsgálja a szerző a névadás egyéb változatait, a ragadványneveket és a címként használt neveket.

A családnevek vizsgálata után a keresztneveké következik. A dolgozatot az adattár illetve a bibliográfia zárja.

Bana Enikő

Vizsgálatok az alsó tagozatos anyanyelvi nevelés gazdagítása érdekében.
Szerkesztette: Nagy J. József. Kiadja a Jászberényi Tanítóképző Főiskola és a Szolnok megyei Pedagógus Továbbképző Intézet és Filmtár. Jászberény, 1981. 322 l.

A jászberényi tanítóképző főiskola alapos részt vállal az anyanyelvi oktatás korszerűsítő törekvéseiből. Erről már egy korábbi kötet is tanúskodik, amely Az olvasástanítás összefüggő szakaszának tantárgypedagógiai vizsgálata címmel 1967-ben jelent meg. Az új kötet innovációs szerepét a bevezetőben *Szépe György* jellemzi: a kutatóhely fokozottan épít az alaptudományokra; nyit egyfelől az óvoda, másfelől a felső tagozat felé az iskolafokok zavartalan egymásra épülése érdekében; az eddig ágazatokra (olvasásra, írásra, nyelvtanra, fogalmazásra) tagolt tantárgyat integrált nevelési folyamat egységében szemléli.

A közölt 15 tanulmány nyelvismeret és nyelvhasználat életkorok szerint alakuló célszerű párhuzamának jegyében vizsgálja a továbbfejlesztés lehetőségeit. A szerkesztő *Nagy J. József* 7 beszámolóban ad számot a maga és munkatársai kísérleteiről. Nagy terjedelmű korpuszon vizsgálta meg a 8–10 éves tanulók szókincsének gyakorisági jellemzőit; kimutatja, hogy a tanulók szóhasználata meglehetősen szűk körre terjed ki, ezért – elsősorban a főnevek készletének bővítésével – ajánlatos tágítani a gyerekek beszédtéma-köreit. Ezzel szolgálható a nyelvileg hátrányos helyzetűek felzárkóztatása is. A nyelvhasználatban való előrehaladás minőségi szempontjából fontos a mondatszerkesztő (nyelvi szerkezetalkotó) képesség fejlesztése. Erre nézve néhány mutató érvényesülését vizsgálja, és a helyzet részletesebb föltárását sürgeti. Az élőbeszéd kiművelésére irányuló kísérlet kezdeti szakaszának tanulságaiból azt a következtetést vonja le, hogy alapvető fontosságú a kommunikáció létrejöttét gátló tényezők elhárítása. A szerző – mintegy kutatásainak „végtermékeképpen" – részletes témarendet közöl a beszédművelés és a leíró nyelvtan témaköréből.

Horváthné Kispéter Zsuzsanna a beszédhangok tanításának problémáival foglalkozik. A kiejtésbeli torzulások – mint kimutatja – egyfelől a beszédritmust rontják, másfelől azonban – különösen a fonémák időtartamának egybemosódása miatt – a helyesírásban is nem kívánatos zavarokat okoznak.

Az olvasástanítás időszerű problémáival két tanulmány foglalkozik. *Gledura Lajos* az óvodai olvasás kérdését vizsgálva indokoltnak tartja előkészítő foglalkozások rendszeresítését. *Gosztonyiné Dovala Márta* a globális olvasástanítás lehetőségeit vizsgálja, s azt tartja, hogy egy szélesen értelmezett gondolkodó- és kifejezőképesség-fejlesztésnek kell megalapoznia ezt a módszert. Komplex analizáló- és észlelőképesség kívántatik ahhoz, hogy a módszer jó eredményekkel kecsegtessen; alkalmazása időszerűvé vált.

Kitágítva az anyanyelvi nevelés látókörét *Csík Endre – Farkas Julianna – Zsolnay József* tanulmánya a beszédszituációt kommunikációs feladatnak tekinti, s a beszédképességek fejlesztésével együtt a hozzákapcsolódó ismeretek feldolgozását is javasolja, sőt a metakommunikáció (tehát a nem nyelvi közlésmód) tényeit is a tudatosítás tárgyává kívánja tenni. Erre nézve kiterjedt kísérlet tanulságait taglalja.

A kötetet „függelék" egészíti ki. Ebben *Guttmann Miklós* a Vas megyei általános iskolások beszédének hangtani sajátosságait vizsgálja azzal a céllal, hogy a tapasztalható egységesülési, illetőleg differenciáló tendenciák iskolai tárgyalására hívja fel a figyelmet. *Bánréti Zoltán* a vizualitás jelentőségét és lehetőségeit vizsgálja egyfelől a nyelvészeti gondolkodás módszereit rögzítő algoritmusok, folyamatábrák, másfelől a közlési helyzet megjelenítésére szolgáló rajzok vagy fotók alkalmazásával. *Csikesz Erzsébet* azt a kísérletet mutatja be, amely az irodalomtanítást a spontán hatások keltésén túl esztétikai ismeretek oktatásával teszi színvonalasabbá és tárgyszerűbbé.

Szende Aladár

Zilahi Lajos: Regionális köznyelvi szövegek Orosházáról.
Kiadja az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke valamint az MTA Nyelvtudományi Intézete. Budapest, 1981. 711. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 9.)

A dialektológia forrása mindenkor az élő nyelv, elsősorban a beszélt szöveg volt. Furcsa, hogy ennek ellenére viszonylag kevés a nyelvjárási szöveget közlő önálló munka. A regionális köznyelvi kutatás, mint a dialektológia legújabb ága is jó évtizedes múltra néz vissza, Zilahi Lajos munkája mégis csak a második a regionális köznyelvi szövegközlések sorában.

Bevezetőjében ismerteti a magnetofonnal készített felvételek körülményeit és a szövegközlés technikai kérdéseit. Ezután következik a hat adatközlőtől felvett egy-egy szövegrészlet. Sajnálatos, hogy nem összefüggő beszéd vagy beszélgetés áll előttünk, Zilahi kihagyásokkal közli a szövegeket. Lejegyzésmódja különbözik az eddigi általános gyakorlattól, kevés fonetikai mellékjellel, jószerivel csak a fonetikus hűségre törekszik.

Papp Lajos

A hungarológia hírei

A Társaság szervezeti élete

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság vezetőségi ülése

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság 1984. június 23-án, Budapesten tartotta meg hetedik végrehajtóbizottsági ülését az Államigazgatási Főiskola tanácstermében. A tanácskozást *Bo Wickman* elnök vezette. A végrehajtó bizottság ülésén *Jean Perrot* (Franciaország), *Benkő Loránd* (Magyarország) és *Király István* (Magyarország) alelnökök, valamint *Umberto Albini* (Olaszország), *Bori Imre* (Jugoszlávia), *George F. Cushing* (Anglia), *Czigány Lóránt* (Anglia), *Czine Mihály* (Magyarország), *Domokos Géza* (Románia), *Hasan Eren* (Törökország), *Faragó József* (Románia), *Gerhard Ganschow* (NSZK), *Ilia Mihály* (Magyarország), *Mikko Korhonen* (Finnország), *Petro Lizanec* (Szovjetunió), *Jean-Luc Moreau* (Franciaország), *G. Battista Pellegrini* (Olaszország), *Oleg Rosszijanov* (Szovjetunió), *Gert Sauer* (NDK), *Szabó Zoltán* (Románia), *Albert Tezla* (USA), *Tokunaga Yasumoto* (Japán) és *Vargyas Lajos* (Magyarország) vezetőségi tagok nem tudtak részt venni.

Wickman elnök üdvözölte a vezetőség megjelent tagjait és megnyitotta az ülést. *Klaniczay Tibor* főtitkár megemlékezett *Béládi Miklós*ról, elhunyt főtitkárhelyettesünkről. A vezetőség egyperces néma felállással tisztelgett emléke előtt, majd a főtitkár bemutatta a végrehajtó bizottság tagjainak *Jankovics József*et, aki Béládi Miklós örökébe lépve átvette a főtitkárhelyettesi teendőket, s az 1986-os közgyűlésig a végrehajtó bizottság egyetértésével, megbízottként látja majd el a rá háruló feladatokat.

A végrehajtó bizottság ülésének első és egyik legfontosabb napirendi pontja a *II. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus* előkészítésének a megbeszélése volt. Az eddigi munkáról *Rédei Károly*, az Institut für Finno-Ugristik der Universität Wien tanszékvezető professzora és *Karlheinz Mack*, az Österreichisches Ost- und Südosteuropa-Institut főtanácsosa számolt be a vezetőségnek.

Megalakult a kongresszus előkészítő- és szervező bizottsága. Mindkét bizottság elnöke *Rédei Károly* (Bécs), alelnöke *Moritz Csáky* (Bécs) és *Horst Haselsteiner* (Bécs), titkára *Karlheinz Mack* (Bécs), titkárhelyettese *Sonja Schneller* (Bécs). Az előkészítő bizottság tagja *Balassa Iván* (Budapest), *Deréky Pál* (Bécs), *Radoslav Katičić* (Bécs), *Klaniczay Tibor* (Budapest), *Zoran Konstantinović* (Innsbruck) és a mindenkori *bécsi magyar vendégprofesszor*. A szervező bizottság tagja *Deréky Pál* (Bécs), *Jankovics József* (Budapest), *Nyerges Judit* (Budapest), *Ladislaus Triber* (Eisenstadt/Kismarton) és *Visóczki Márta* (Budapest).

Az előkészítő bizottság elsődleges feladata a kongresszus tudományos programjának a kidolgozása volt. A főtémán (A magyar nyelv, irodalom, történelem és néprajz a Duna-völgyi népek kultúrájával kölcsönhatásban, különös tekintettel a 18–19. és a 19–20. század fordulójára) belül célszerűnek látszott néhány orientáló szempont kialakítása. Az előkészítő bizottság kívánatosnak tartja, hogy a következő kérdésekre irányuljon a kongresszus előadóinak és résztvevőinek a figyelme:

1. Művelődési pluralitás a Duna-völgyi népek kultúrájában, különös tekintettel Bécs és a magyar főváros szerepére;
2. Nemzeti kérdés, irodalom, irodalomtudomány;
3. A paraszti polgárosodás kérdései a Duna-völgyében. A népi kultúra fellendülése és hanyatlása;
4. A népművészet mint a nemzeti kultúra forrása;
5. A két századforduló irodalmi–művészeti irányzatai;
6. A nyelvtudomány szerepe a nemzeti kultúra fejlődésében.

Ezeket a témákat a vezetőség rövid tanácskozás után megfelelőnek találta és jóváhagyta. Egyetértett a vezetőség a plenáris ülések főelőadásai megtartására javasolt előadók személyével is, mert a felkérendő hungarológusok biztosítani fogják a tudományos színvonalat, nemzeti megoszlásuk pedig a világon folyó hungarológiai kutatást reprezentálja.

A vezetőség kívánatosnak tartja, hogy a Társaság tagjain kívül is minden hungarológus értesüljön a II. kongresszusról, s ezért úgy döntött, hogy az első körlevelet 1984 szeptemberében mindenkihez el kell juttatni. Az előzetes jelentkezéseket 1984 végéig Bécsbe, a kongresszus szervező bizottsága címére kell majd küldeni.

Sinor Dénes alelnök, a Hungarian Studies nemzetközi szerkesztő bizottságának elnöke és *Voigt Vilmos* felelős szerkesztő számoltak be a vezetőségnek a hamarosan megjelenő idegen nyelvű, hungarológiai folyóiratról. Mindketten örömmel állapították meg, hogy a rengeteg nehézség, objektív akadály után végre nyomdába került a *Hungarian Studies* első száma, sőt már a korrektúrát is megkapták a szerzők. A kiadó ígérete szerint még ebben az évben meg is jelenik a lap. A folyóirat a nemzetközi kívánalmaknak megfelelő technikai kivitelben lát majd napvilágot. A szerkesztőségnek már több számra való, jó színvonalú tanulmány-anyaga van, a további munka már folyamatosan, nagyobb zökkenők nélkül haladhat. Az előkészítő munka fázisában nagyon sok változáson ment át a folyóirat, koncepciója is megváltozott, nyelvileg is többszínűvé vált. Az új szempontok és a többnyelvűségi kívánalmak miatt szükségessé vált a szerkesztőség személyi összetételének megváltoztatása. A végrehajtó bizottság rövid vita után úgy döntött, hogy elfogadva a régi munkatársak lemondását, megköszönve eddigi áldozatos és odaadó munkájukat, új szerkesztőségi tagokat kér fel a folyóirat további munkálataiban való részvételre. A végrehajtó bizottság felkérésére *Voigt Vilmos* továbbra is vállalja a felelős szerkesztő feladatait. *Klaniczay* főtitkár szerkesztőségi tagnak *Petneki Áron* történészt és *Szegedy-Maszák Mihály* irodalomtörténészt ajánlotta. A végrehajtó bizottság megbízta a titkárságot, hogy a szerkesztési munkában való részvételre kérje fel Petneki Áront és Szegedy-Maszák Mihályt.

A vezetőség egyértelműen leszögezte: a folyóiratnak az a feladata, hogy teljesen friss, új kutatási eredményeket közöljön a hungarológia területéről. Ezért másodközléseknek, ismeretterjesztő írásoknak nincs helyük a lapban! Az a cél, hogy a folyóirat

nélkülözhetetlenné váljék és nemzetközileg is hozzáférhető tudományos hungarológiai folyóirat legyen.

A végrehajtó bizottság levélben fejezte ki köszönetét *Hazai György* akadémikusnak, az Akadémiai Kiadó főigazgatójának, aki hatékony támogatásával elősegítette és lehetővé tette a Hungarian Studies mielőbbi megjelenését.

Wickman elnök felhívta a vezetőség figyelmét arra, hogy a Társaság alapszabálya értelmében az 1986-os közgyűlésen új vezetőséget kell választania a tagságnak. A választás előtt egy évvel már meg kell alakulnia a *jelölő bizottság*nak. *Klaniczay* főtitkár arra figyelmeztetett, hogy a Társaságnak ez lesz az első igazi vezetőségválasztása, mert az 1981-es budapesti közgyűlés minimális személyi változtatással csak megújította a tisztségviselők megbízatását. Most viszont a végrehajtó bizottság személyi összetételében jelentős változásoknak kell bekövetkezniök, s ehhez komoly előkészítő munkára lesz szükség. Célszerűnek látszik, hogy már ebben az évben megalakuljon a jelölő bizottság, hogy a következő végrehajtóbizottsági ülésen már konzultatív javaslatokat tudjon a vezetőség elé terjeszteni.

A főtitkár háromtagú jelölő bizottság megalakítására tett indítványt. A bizottság elnökének *Kálmán Bélát*, tagjainak pedig *Jan Ślaskit* és *Jean-Luc Moreau*-t ajánlotta. Kálmán Béla és Jan Ślaski megköszönték a bizalmat és kijelentették, hogy ha a vezetőség egyetért megbizatásukkal, szívesen vállalják a feladatot. A végrehajtó bizottság tagjai egyhangúlag megszavazták a háromtagú jelölő bizottság tagjaira tett javaslatot.

A Társaság örvendetesen szaporodó kiadványairól *Jankovics József* megbízott főtitkárhelyettes, a Hungarológiai Értesítő felelős szerkesztője adott tájékoztatást a vezetőségnek.

A Társaságnak hamarosan két folyóirata lesz, az immár V. évfolyamába lépett *Hungarológiai Értesítő* és a megjelenés előtt álló *Hungarian Studies*.

A Hungarológiai Értesítő szerkesztése a végrehajtó bizottság 1983-as ülésén megbeszélt és helyesnek tartott program szerint folyik ma is. 1984 május elején megjelent az V. évfolyam 1–2. száma, amely a irodalom-, nyelv- és néprajztudomány 1981-es termésének bibliográfiáját, a néprajztudományi kiadványok ismertetését és a hungarológia friss híreit tartalmazza. Az V. kötet 3–4. száma hamarosan nyomdába kerül, megjelenése az év végére várható. Az irodalom- és nyelvtudományi kiadványok ismertetésén túl most először közli majd a Hungarológiai Értesítő a teljes tagnévsort címekkel együtt, hogy ezzel is elősegítse a Társaság tagságának az egymás közötti kapcsolatfelvételt és kapcsolattartást.

A végrehajtó bizottság tavalyi határozatának megfelelően a titkárság elkészítette egy új kiadvány szövegtervét. A Társaság célkitűzéseiről, szervezeti felépítéséről, alapszabályáról évekkel ezelőtt kiadott *Tájékoztató* már elavult, a Társaság szélesebb körű megismertetéséért szükség van új kiadására. Az új ismertető először német és orosz nyelven fog megjelenni, tekintettel a Bécsben rendezendő II. Nemzetközi Hungarológiai és a jövő évben Sziktivkárban sorrakerülő VI. Finnugor Kongresszusra. Az alapszöveg németre fordítását *Futaky István* (Göttingen) professzor készítette el, sajnos, az orosz fordítás még nincs készen.

A *Tájékoztató a magyar nyelv és irodalom oktatásának egyetemi és főiskolai műhelyeiről* című kiadvány, a változások miatt, szintén elavult. A végrehajtó bizottság már tavaly határozatot hozott új kiadására. A titkárság már 1983-ban megkezdte az

adatgyűjtést, hogy a füzet a valós helyzetet tudja bemutatni. Az adatokban nagyon sok a változás: magyar nyelvet és irodalmat oktató katedrák szűntek meg, oktatók vonultak nyugalomba, cserélődtek a lektorok stb. Ezeket a személyi cseréket a *Tájékoztató*... a továbbiakban sem tudja majd teljesen rugalmasan követni, de az új kiadásban, amely 1984 őszén kerül nyomdába, a pillanatnyi állapotnak megfelelő adatokat tud majd közölni a címtár.

1983 nyarán megjelent a hungarológiai oktatás témakörében az I. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson elhangzott előadásokat közreadó kötet. A magyar versről szóló előadások kötetté szerkesztését *Béládi Miklós* kezdte el, váratlan halála után *Jankovics József* és *Nyerges Judit* folytatta a kötet sajtó alá rendezését. A sok aprólékos munka, a jegyzetapparátus ellenőrzése, a formai egységesítés stb. után a két szerkesztő 1984 márciusában nyomdába adta a kiadványt. A szerzők hamarosan korrektúrát kapnak. *A magyar vers* című kongresszusi kötet megjelenése az év végére remélhető.

A végrehajtó bizottság tavalyi ülésén megbízta a titkárságot, hogy mérje fel a lehetőségeket hungarológiai tankönyv vagy kézikönyv megíratása és kiadatása ügyében. Hungarológiai kézikönyv megjelentetésére már évek óta törekszik a Társaság. Jankovics József felkérte a tervezett kötet szerkesztőjét, ismertesse a kiadvány ügyében történt kezdeményezéseket és a jelenlegi helyzetet. *Kósa László* szerkesztő beszámolt arról, hogy mivel a Társaság nem saját kiadványként képzelte el a mű megjelentetését, először is kiadót kellett keresni. Szabolcsi Miklós, a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának elnöke is támogatta a kötet kiadását, így végül a Tankönyvkiadóval sikerült szerződést kötni. A Tankönyvkiadónak az volt a kikötése, hogy a mű alapvető, mindeki számára fontos ismereteket is közöljön. Szerzőnek *Szegedy-Maszák Mihály* és *Jankovics József* irodalomtörténészt, *Kiss Jenő* nyelvészt, *Gergely András* történészt, *Szemerkényi Ágnes* néprajzkutatót és *M. Róna Judit*ot kérte fel a szerkesztőség. A kötet ideiglenes címe: *Bevezetés a hungarológiába*, tervezett terjedelme 25 ív. A tankönyvet 1985 folyamán kell nyomdába adni.

A tavalyi végrehajtóbizottsági ülésen felkért lektorok elvégezték a *Hungarológiai Alapkönyvtár* anyagának az ellenőrzését. A lektori vélemények ismeretében most *V. Windisch Éva*, az Országos Széchényi Könyvtár kézirattárának vezetője, a bibliográfia szerkesztője számolt be a vezetőségnek arról, hogy milyen változtatásokat, módosításokat kell végrehajtani a kötet szerkezetében, mit kell felülvizsgálni, esetleg pótolni. A lektori vélemények általában egyetértettek a Hungarológiai Alapkönyvtár fő szerkesztési szempontjaival, de több konkrét kiegészítést is javasoltak. Szükségesnek látszik az irodalmi fejezet szerzői névsorának felülvizsgálata is. Minden lektor nélkülözhetetlennek tartotta, hogy névmutató is csatlakozzék a kötethez. A szerkesztő szerint már nem sok munka van hátra: néhány szakrendi átsorolás, a címleírások egységesítése, a névmutató elkészítése után nyomdakész a kiadvány. A vezetőség tagjai javasolták a szerkesztőnek, hogy az Alapkönyvtár tételei közé nyugodtan vegyen fel ma már könyvesbolti forgalomban beszerezhetetlen, de alapvetően fontos műveket is, hiszen ezekről készíthető kópia.

Klaniczay főtitkár beszámolt a vezetőségnek arról, hogy a végrehajtó bizottság tavalyi ülése óta milyen előrelépés történt a *külföldi hungarológiai oktatás* hazai támogatásának jobbá és hatékonyabbá tétele érdekében. A főtitkár azzal kezdte beszámolóját, hogy nem túl sokat és nem túl örvendeteset tud mondani. A Társaságnak a

művelődési miniszterhez tavaly benyújtott javaslatával (ld. Nyelvünk és Kultúránk 54. sz. /1984./ 15-24. p.) csak idén kezdett el érdemben foglalkozni a minisztérium. Jelenleg kidolgozás alatt áll a Társaság memorandumának tanulságait is feldolgozó konkrét javaslattervezet, melynek megvitatására a minisztérium a Társaság képviselőit is meg fogja hívni. A végrehajtó bizottság tagjai sajnálattal vették tudomásul, hogy bár úgy látszik, vannak komoly szándékok a kérdés átfogó rendezésére, a helyzet egyelőre semmit sem javult. A végrehajtó bizottság több javaslat alapján úgy döntött, hogy levélben köszöni meg *Vekerdy Józsefnek* és az *Országos Széchényi Könyvtár csereszolgálatának* azt a hatékony támogatást, amelyet a külföldi hungarológiai oktatóhelyeknek, intézményeknek és kutatóknak könyvküldeményeikkel nyújtanak, különösképpen azért is, mert még ilyen támogatást sem kapnak senki mástól.

Ezután a Társaság szervezeti és gazdasági ügyeiről szóló beszámolókat hallgatta meg a vezetőség. *Nyerges Judit* szervező titkár tájékoztatta a végrehajtó bizottságot a Társaság taglétszámának alakulásáról. Az elmúlt időszakban 40 új tagot iktatott be a főtitkár, 7 tag elhunyt, köztük *Béládi Miklós* főtitkárhelyettes és *Vaszilij Lytkin* tiszteleti tag, öten pedig bejelentették, hogy különböző okok miatt nem kívánják fenntartani társasági tagságukat. Az új tagok 36,5%-a nyugaton élő és dolgozó hungarológus, a magyarországi új tagok aránya 45%. Szocialista országokból mindössze 7 új tagja van a Társaságnak, s ez arra a feladatra is figyelmeztet, hogy a szocialista országokban folyó munkára jobban oda kell figyelnünk és jobb kapcsolatokat kell kiépítenünk. A titkárság szeretné a Kínában és Vietnamban dolgozó hungarológusokkal is megtalálni a kapcsolatfelvétel lehetőségét. Jelenleg a Társaság taglétszáma 866 fő.

Visóczki Márta gazdasági beszámolója után a vezetőség a számvizsgáló bizottság jelentését hallgatta meg. A bizottság elnöke, *Sivirsky Antal* a bizottság nevében azt javasolta a vezetőségnek, hogy a Társaság nem fizető tagjainak még egyszer – és utoljára! – küldjön a titkárság felszólító levelet. A türelmi idő letelte után a továbbra sem fizető tagokat – alapszabályunk értelmében – törölni kell a tagnévsorból. Sivirsky professzor figyelmeztetett arra, hogy természetesen ez a döntés nem vonatkozhat azokra a tagokra, akik objektív akadályok miatt nem tudnak tagdíjfizetési kötelezettségeiknek eleget tenni. A vezetőség egyetértett a számvizsgáló bizottság javaslatával és megbízta a titkárságot, hogy a határozat szerint ismételje meg a felszólítást.

A végrehajtó bizottság elfogadta a gazdasági vezető és a számvizsgáló bizottság jelentését.

Az ülés utolsó napirendi pontjaként *Jankovics József* tájékoztatta a vezetőséget az 1985-ös végrehajtóbizottsági ülés előkészítéséről. A titkárság 1983 őszén felvette a kapcsolatot a Finnugor Kongresszus szervező bizottságával és kérte, hogy végrehajtó bizottságunk minden tagjának küldjenek meghívót. *Klara Maityinszkaja* ismertette a vezetőséggel a kongresszus előkészítésének részleteit, a tudományos programot, a szállás- és étkezési lehetőségeket, valamint a tervezett kirándulást. A vezetőség tagjai – a tervek szerint – jelentős számban vesznek majd részt a kongresszuson és a hozzá kapcsolódó vezetőségi ülésen. A kongresszus szervező bizottsága minden szükséges feltételt biztosít a végrehajtóbizottsági ülés zavartalan lebonyolításához.

Wickman elnök megköszönte a vezetőség tagjainak megjelenését, aktív részvételét, és az ülést bezárta.

Este, a Gellért szálló Gobelin termében *Szabolcsi Miklós*, a Magyar Tudományos

Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának elnöke kellemes hangulatú fogadást adott a vezetőség tiszteletére.

Ny. J.

Nekrológ

Vaszilij Lytkin
(1895–1981)

Életének 86. évében, 1981. augusztus 27-én hosszabb betegség után elhunyt a zürjén (komi) származású Vaszilij Lytkin (anyanyelvén: Ilja Vasz), a kiváló finnugor nyelvész, a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság tiszteleti tagja.

Vaszilij Lytkin 1895. december 27-én született Tyentyukovo faluban, amely ma a zürjén főváros, Szyktyvkar része. A parasztcsalád gyermeke az elemi, majd a városi iskola elvégzése után tanítói képesítést szerzett. 1916-ban behívták katonának. 1918-tól szülőföldjén működött tanítóként, 1922-től pedig orosz filológiát tanult Moszkvában. Tehetségére már ekkor felfigyelhettek, mert 1926-ban finnugor szakos aspiráns lett. Aspirantúrája idején lehetősége nyílt arra is, hogy hosszabb tanulmányutat tegyen Finnországba, Németországba és Magyarországra. Magyarországi tartózkodásának eredménye az 1927-ben megjelent „Az *-s* névszóképzők a permi nyelvekben" című doktori értekezése.

A 30-as, 40-es, 50-es években Moszkvában, majd vidéki pedagógiai főiskolákon orosz filológiát tanított. A sztálini korszak és a marrizmus teremtette kedvezőtlen körülmények között is folytatta tudományos tevékenységét és 1943-ban megvédte kandidátusi értekezését (tárgya az ópermi írás), 1946-ban pedig a tudományok doktora lett. Doktori értekezésének tárgya az ópermi nyelv és a permi nyelvek történeti nyelvtana volt.

Csak 1959-ben került Moszkvába, a SzUTA Nyelvtudományi Intézetének Finnugor Osztályára. 1961-től 1972-ig, nyugdíjbavonulásáig az említett osztály vezetője volt. Tudományos és oktatói tevékenységét nyugdíjasként is folytatta.

Vaszilij Lytkin tudományos munkássága tiszteletreméltóan gazdag. Mintegy 300 tételes munkásságjegyzékében 12 önálló monográfia található. A publikáció témaköreinek puszta felsorolása is túlnőne e nekrológ keretein, be kell érnünk tehát Lytkin legfontosabb szakterületeinek és műveinek megemlítésével.

Lytkin egész életében rendkívüli jelentőséget tulajdonított az anyanyelvi írásbeliség, a zürjén irodalmi nyelv fejlesztésének és oktatásának. Ezek érdekében szerzőként és szerkesztőként részt vett a zürjén irodalmi nyelv nyelvtanának és szótárának megalkotásában (Sovremennyj komi jazyk 1955, Komi–russkij slovar 1961) és egyetemi tankönyvet írt a zürjén nyelv történetéről (Istoričeskaja grammatika komi jazyka 1957). Élete utolsó éveiben pedig két tankönyvet jelentetett meg zürjén nyelven a zürjén történeti morfológiáról és lekszikológiáról. E művek nemcsak azért értékesek, mert Lytkin több évtizedes tudományos tevékenységének összefoglalásai, hanem azért is, mert segítségükkel végre saját nyelvükön ismerkedhetnek meg anyanyelvük történetével a zürjén nyelv leendő tanárai, művelői és kutatói.

Várhatólag még hosszú ideig meghatározóak maradnak azok az eredmények, amelyeket Lytkin a középkori ópermi (ózürjén) nyelvemlékek megfejtése és magyarázata (Drevnepermskij jazyk 1952), illetve a zürjén nyelvjárások kutatása terén (Dialekt Kobry 1930, Komi–jazvinskij dialekt 1961) elért. Az archaikus jazvai nyelvjárást bemutató utóbb említett kötete nemcsak a zürjén nyelvjárások, hanem a nyelvtörténet kutatóinak is állandó munkaeszköze.

Lytkin permi nyelvtörténeti munkásságának betetőzése két összefoglaló munkája: Istoričeskij vokalizm permskich jazykov (1964) és Kratkij etimologičeskij slovar komi jazyka (1970). Az előbbiben összefoglalta a permi vokalizmustörténettel kapcsolatos eddigi nézeteket, összegyűjtötte a permi nyelvek (zürjén és votják) közös szókészletét, megállapította a két nyelv közötti magánhangzó-megfeleléseket és megkíséreltе a permi alapnyelv vokalizmusának rekonstruálását. Olyan alapművet alkotott ezzel a munkájával, amelyet mindenkinek figyelembe kell venni, aki a permi, sőt a finnugor vokalizmus történetével foglalkozik, még akkor is, ha nem ért egyet a szerző koncepciójával, vagy egyes megállapításaival. A Guljajevval együtt írt zürjén etimológiai szótárnak nemcsak az az érdeme, hogy Bárczi Szófejtő szótára után sorrendben a második volt a finnugor nyelvek befejezett etimológiai szótárai közül, hanem az is, hogy a zürjén nyelv ősi (uráli, finnugor, finn-permi és permi) eredetű szavain kívül foglalkozik a zürjénbe került iráni, karjalai, ótörök és régi orosz jövevényszavakkal, valamint a zürjén nyelv külön életében keletkezett képzett és összetett szavakkal is. Ilyen terjedelmű etimológiai szótár megalkotása két tudós munkájaként rendkívüli teljesítmény. A hamar közkeletűvé vált szótár kisebb hiányosságai ellenére is kiindulópontja minden permi etimológiai kutatásnak.

Lytkin talán legnagyobb szerkesztői, tudományszervezői vállalkozása a háromkötetes Osnovy finno-ugorskogo jazykoznanija (1974–1976) című összefoglaló mű. Ez első orosz nyelvű összefoglalása az összehasonlító finnugor nyelvtudomány eredményeinek, illetve az egyes finnugor nyelvekre vonatkozó kutatásoknak. A munkálatban több finnugor nép kutatói (észtek, magyarok, mordvinok, votjákok, zürjének stb.) vettek részt, és hogy a számos szerző ellenére az Osnovy kötetei szemléletükben és színvonalukban a lehetőségekhez mérten egységesek, az nem utolsósorban az egész munkálat vezetőjének, Vaszilij Lytkinnek az érdeme. Feltétlenül megemlítendő, hogy a mű egyik legfontosabb fejezetét, az összehasonlító hangtant ő maga írta.

Már utaltam arra, hogy Lytkin mennyire fontosnak tartotta az oktatói, nevelői munkát. Nem véletlen tehát, hogy az évek során mintegy 40 aspiráns munkáját irányította és még élete utolsó éveiben is tanított a szyktyvkari egyetemen.

Vaszilij Lytkin, mint az egyik legkiválóbb zürjén költő és műfordító, irodalmi tevékenységével is népe kulturális felemelkedését kívánta szolgálni.

Testét Szyktyvkarban helyezték örök nyugalomra, az 1985-ben megrendezésre kerülő hatodik Nemzetközi Finnugor Kongresszus városában. Vaszilij Lytkinnek bizonyára nem kis érdeme van abban, hogy éppen a zürjén fővárost választották a finnugor tudományok művelői legrangosabb rendezvényük színhelyéül. A kongresszus részvevői bizonyára tisztelettel adóznak majd a legnagyobb zürjén nyelvész emlékének. És reméljük, hogy a zürjén kultúra és tudomány mai művelői tevékenységükkel méltó folytatói lesznek Vaszilij Lytkin munkásságának.

Csúcs Sándor

Babits-emlékülés az Akadémián
(1983. november 22–23.)

Babits Mihály születésének századik évfordulóját az egész magyar szellemi élet megünnepelte. Nagy költőnk egyénisége és munkássága talán még sohasem állott úgy az érdeklődés középpontjában, mint ezen a centenáris évfordulón. Valóban, egy nagyszabású és a jelenben is sokat mondó költői-írói életmű és az utókor találkozásának voltunk tanúi, s ez annál örvendetesebb, minthogy Babits szellemi örökségét hosszú időn át mostohán kezelte az irodalmi és tudományos közélet emlékezete. Most viszont egymás után látnak napvilágot az egyéniségével és munkásságával foglalkozó könyvek és tanulmányok, s számos városban – a többi között Pécsett, Szekszárdon, Esztergomban és Kaposvárott – irodalomtörténeti tanácskozások, illetve ünnepi megemlékezések állították tisztább fénybe emberi alakját, műveit, az irodalmi életben betöltött szerepét.

Az ünnepélyes megemlékezések sorában a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya, a Magyar Írók Szövetsége és a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1983. november 22–23-án, a Magyar Tudományos Akadémia székházában rendezett tudományos ülésszaka töltötte be a legfontosabb szerepet. Ezen az ülésszakon a magyar tudományos és irodalmi élet legjobb képviselői idézték fel Babits Mihály életművének hatalmas szellemi értékeit, és tettek tanúságot munkásságának a jelenben is ható érvényessége mellett. A tudományos tanácskozás nemcsak a huszadik századi magyar kultúra kiváló alkotó egyéniségét, a korszakos műveket létrehozó költőt, elbeszélőt és gondolkodót becsülte meg, hanem a Magyar Tudományos Akadémia egykori tagját is: Babits ugyanis életének utolsó évében, más megtiszteltetései mellett, az Akadémiának is tagja volt. Külön értéke volt az ülésszaknak, hogy nemcsak kiváló irodalomtörténészek, Babits Mihály munkásságának hivatott kutatói szóltak az életmű fontos kérdéseiről, hanem irodalmunk jeles alkotó egyéniségei is, közöttük olyan költők – Nemes Nagy Ágnes, Rába György és Lator László –, akiket joggal tekint Babits követőinek és örököseinek az irodalomkritika.

A tudományos ülésszak *Szentágothai János*nak, a Magyar Tudományos Akadémia elnökének ünnepi megnyitójával kezdődött, ez a megnyitó mint az egyetemes humanizmus költőjéről emlékezett meg Babits Mihályról. A tanácskozás első, november 22-én délelőtt rendezett ülését *Szabolcsi Miklós*, a Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának elnöke vezette. Az első előadó, *Keresztury Dezső* „Az elbocsátott vad" című felolvasásában Babits Mihály költői pályáját tekintette át, nyomatékosan húzva

alá annak a vezető szerepnek a fontosságát, amelyet a költő betöltött a két világháború között. Az előadás arra is figyelmeztetett, hogy az irodalomtörténetírásnak nem szabad ellentétet konstruálni Babits és Ady személye vagy irodalmi szerepe között. *Rába György* Babits Mihály világirodalmi helyét jelölte meg: igen alapos kutató munkára, hatalmas világirodalmi erudícióra épülő előadásban rajzolta meg azt a pályaívet, amelyet Babits költészete a szimbolizmus és a modern intellektuális líra között bejárt. *Németh G. Béla* a költő kései szereptudatát világította meg, s az eszmetörténeti elemzést ennek során a „Mint különös hírmondó" című vers elemzésével kötötte össze. *Nemes Nagy Ágnes* előadása részben egy nagyobb esszé vázlatát adta, részben Babits költészetének „magasság-élményével", azaz a költői tevékenység szakrális felfogásával foglalkozott. *Lator László* felolvasása ellenkezőleg Babits költészetének „anyagszerűségét", költői nyelvezetének realizmusát mutatta be.

A délutáni ülésen *Rába György* elnökölt. Az előadások sorában *Sőtér István* Babits Mihály regényíró munkásságát elemezte, *Tolnai Gábor* Babits humanizmusáról beszélt, *Kabdebó Lóránt* a költő és a fiatalabb nemzedék kiváló képviselőinek (Szabó Lőrinc, Illyés Gyula) kapcsolatáról adott képet, *Szabó Miklós* Babits nemzetfelfogását tárgyalta, *Sipos Lajos* a költő és az 1919-es forradalom kapcsolatának sokat vitatott kérdését taglalta. A november 23-án rendezett harmadik tudományos ülésen *Németh G. Béla* elnökölt. *Hubay Miklós*, a Magyar Írók Szövetségének elnöke Babits korai „görögös" drámáját, a Laodameiát elemezte, arra utalva, hogy a sajnálatos módon szinte elfelejtett mitológikus drámában miként fejeződik ki Nietzsche tragédiafelfogása. *Bodnár György* Babits Mihály irodalomszemléletét világította meg, utalván arra, hogy az egyéniség-elvű impresszionista kritika korában Babits a törvényeket és gondolati rendszert kereső objektív kritika gyakorlatát vezette be. *Lengyel Balázs* ész és intuíció viszonyát ragadta meg Babits Mihály tanulmányaiban. *Ritoók Zsigmond* a költő és az antikvitás kapcsolatával foglalkozott, végül *George F. Cushing*, a londoni egyetem tanára nagysikerű előadást tartott arról, hogy Babits milyen módon kapcsolódott az angol klasszika-filológia hagyományaihoz. A tudományos ülésszakot *Németh G. Béla* elnöki zárszava rekesztette be. Az elhangzott előadások híven fejezték ki a magyar tudományos és irodalmi élet ragaszkodását nagy költőnk munkásságához és szellemi örökségéhez.

Pomogáts Béla

Emlékülés Györffy István születésének századik évfordulóján

Györffy István a 20. századi magyar néprajz legnagyobb hatású kutatója 1884. február 11-én született Karcagon. A születésének centenáriumát ünneplő események közül kiemelendő a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya és a Magyar Néprajzi Társaság által közösen rendezett emlékülés, melyre 1984. február 10-én az MTA budapesti székházának zsúfolásig megtelt nagytermében került sor. *Szabolcsi Miklós* akadémikus, osztályelnöki üdvözlő szavai után *Köpeczi Béla* akadémikus, művelődési miniszter mondott Györffy munkásságát általában értékelő megnyitót. Ezután került sor *Kulcsár Kálmán* akadémikus, az MTA főtitkárhe-

lyettese „Györffy István és a paraszti társadalom kutatása" című előadására, mely elsősorban nem Györffy munkásságát méltatta, hanem arról a szellemi légkörről nyújtott részletes elemzést, melyben Györffy kutatásai kibontakoztak. Ezek a kutatások a korabeli magyar társadalom számban legnagyobb részével, a parasztsággal foglalkoztak, egy általánosan jellemző társadalmi érdeklődés sajátos néprajzi megvalósításaként jelentek meg. *Balassa Iván* a Magyar Néprajzi Társaság elnöke rajzolta meg Györffy életművének néprajzi jelentőségét, rámutatva arra, hogy témafölvetéseivel, módszertani kezdeményezéseivel új korszakot nyitott a magyar néprajzi tudománytörténetben. Az ülésszak délelőtti programjában még két, a társtudományokkal foglalkozó előadás szerepelt. *Benda Kálmán* azt a Györffy Istvánt méltatta, aki a népiségtörténeti irányzat előfutára volt és különféle levéltári források kutatásba vonásával a történetírásnak is ösztönzéseket adott. *Enyedi György* akadémikus a településföldrajzos és -történész Györffy érdemeit emelte ki, az alföldi településformák „felfedező" elemzése kapcsán.

Míg a délelőtti előadások általában foglalkoztak Györffy István munkásságával és a néprajz társtudományai felől közelítettek alakjához, a délutáni előadások kutatási területeit és működésének színtereit vették számba.

Kósa László a népcsoportokat kutató Györffy eredményeivel foglalkozott. Györffy volt, aki a magyar néprajzi anyagban először mutatta ki az eltérő fejlettségű tájak eltérő kulturális sajátságainak egymásra vonatkoztatható különbözőségeit. *Selmeczi Kovács Attila* az agráretnográfus Györffy István vizsgálatait elemezve rámutatott nomadizmus koncepciójának sajátosságaira és a földművelés néprajzának úttörő kezdeményezéseire. *Hofer Tamás* Györffy leginkább időt álló kutatási területét, a díszítőművészetet és vele kapcsolatosan a viseletvizsgálatokat választotta előadásának tárgyául. Az előadás rámutatott Györffynek a köztudatban kevésbé élő tudósi érdemeire. *Szilágyi Miklós* a budapesti Néprajzi Múzeumban évtizedeken át tevékenykedő Györffy alakját idéző előadása ugyancsak kevéssé ismert területekre hívta föl a figyelmet, a gyűjteményt felbecsülhetetlen értékű anyaggal gyarapító muzeológusra. *Barabás Jenő* Györffy életének utolsó, nem kevésbé termékeny szakaszával, az egyetemi tanári működéssel foglalkozott. Hangsúlyozta, hogy rövid idő alatt tanítványok sorát indította el. Szólt pedagógusi erényeiről, módszereiről is. Az ülésszakot *Bellon Tibor*, a szűkebb haza, az Alföld és a Nagykunság-kutató Györffy Istvánt jellemző előadása és *Szabolcsi Miklós* akadémikusnak az elhangzott előadások eredményeit összegző szavai zárták.

K. L.

Ötven éves a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke

A budapesti egyetemen 1934 őszén indultak meg a nyilvános és rendszeres néprajzi előadások a frissen alapított néprajzi tanszék kebelében. Erre a nagyjelentőségű tudománytörténeti eseményre 1984. május 8-án tudományos ülésszak keretében emlékeztek az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának tanácstermében. A rendezvény egyúttal részét alkotta annak az eseménysorozatnak, mely a tanszék első professzora, Györffy István születésének centenáriumát ünnepli.

A tanszék egykori és jelenlegi oktatói és hallgatói, a kar oktatói és a meghívott vendégek által megtöltött tanácsteremben *Pölöskei Ferenc* egyetemi tanár, a Bölcsészettudományi Kar dékánja mondott üdvözlő szavakat és megnyitójában méltatta a tanszék félévszázados működését, kiemelte Györffy István tanári érdemeit.

Papp József docens új, részletes kutatásokra támaszkodva ismertette a hazai egyetemi fokú néprajzi oktatás történetét. A budapesti egyetemen az 1870-es évektől hirdettek különböző tematikájú magántanári néprajzi előadásokat. Később a kolozsvári, majd a debreceni és a szegedi egyetemeken is sor került hasonló kurzusok meghirdetésére. A vidéki egyetemek fejlesztésének gondolatköre vezetett oda, hogy 1929-ben Szegeden alapították meg az első magyar néprajzi tanszéket. Budapesten csak bizonyos akadályok leküzdése után létesült a most ötven esztendős tanszék, mely 1951 óta szervezetileg két részre bomolva, mint Tárgyi Néprajzi és Folklór Tanszék végzi oktató és kutató munkáját. *Katona Imre* docens Györffy István és a folklór kapcsolatát vizsgálta meg előadásában. Györffyt a tudománytörténet mindenek előtt az anyagi kultúra újító kutatójaként tartja számon, ezért volt újszerű, hogy az előadó kiemelte, Györffy a folklórjelenségek iránt is érdeklődött, sőt nem elhanyagolható idevonatkozó publikációs tevékenysége sem.

A következő három előadás az ülésszak alcímének megfelelően („A néprajz és társtudományai") egy-egy rokon szakterületet képviselő tárgyról szól. *Orosz István* egyetemi tanár, a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának dékánja sorozatnyi példával illusztrálva arról beszélt, hogy a történettudomány és a néprajz milyen kölcsönös ösztönző hatásokat adott és ad egymásnak. *Czine Mihály* egyetemi tanár Györffy és Móricz Zsigmond személyes kapcsolatát idézte föl, egyúttal párhuzamba állította a két világháború közötti magyar szellemi élet e két jelentős alakját. Végül *Juhász Dezső* adjunktus a néprajz és a nyelvtudomány egy lehetséges kapcsolódási pontjáról, a tájnevek vizsgálatáról tartott előadást.

Az ülésszakot *Pölöskei Ferenc* zárta le. Ugyanő javasolta, hogy az elhangzott előadásokat külön kiadványban összegyűjtve az egyetem jelentesse meg.

K. L.

Az Amerikai Magyar Tanárok Egyesületének (AHEA) kilencedik konferenciája
1984. május 3–6.

Az Ohio State University volt a színhelye az Amerikai Magyar Tanárok Egyesülete kilencedik konferenciájának. Az Egyesület a magyar nyelv, irodalom, történelem, néprajz, művészetek és természettudományok tanítóinak, tanárainak, művelőinek, terjesztőinek és kutatóinak tudományos társasága, amely 1975 óta mozdítja elő konferenciákon és kiadványokon keresztül amerikai, kanadai és magyarországi fórumokon a magyarságtudományok művelésének ügyét.

Az Egyesület kilencedik konferenciáját *Pereszlényi Pintér Márta,* az Ohio állami egyetem nyelv és irodalom professzora, a konferencia szervezője, a házigazda, *Leon I. Twarog,* az egyetem Szlavisztikai és Kelet-Európai Tanulmányok Központjának igazgatója, a tanszék vezetője, és *Horváth János,* az Indianapolis-i Butler egyetem közgazdász professzora, az Egyesület 1982–1984. évi elnöke nyitotta meg.

A konferencia amerikai, kanadai, magyarországi és más országokból jött résztvevői csütörtök estétől szombat estig több jelentős magyar témát vizsgáltak, vitattak meg.

A megnyitó kerekasztal beszélgetést *Bíró Béla*, a Pittsburgh-i United Technology Center munkatársa vezette, résztvevői az észak-amerikai magyarság-megtartás módozatait elemezték: *Bártfay Artúr* a Nyolcadik Törzs és a William Penn alapítványok munkáját, *Kántor Pál* lelkész a református egyházak jelentőségét, *Sass Márton* a Magyar Baráti Közösség (Itt–Ott) tevékenységét és *Bisztray György*, a torontoi egyetem magyar tanszékének vezetője a tanszék programjait.

A mai magyar irodalom témáit több előadás is taglalta *Basa Molnár Enikő*nek, a Washington-i kongresszusi könyvtár munkatársának vezetésével. *Bisztray György* a kanadai magyar irodalomról, *Boros-Kazai András*, az Indiana egyetem kutatója a budapesti Mozgó Világ című folyóirattal történt hivatalos intézkedések körülményeiről és következményeiről, *Nagy Károly*, a Middlesex és a Rutgers egyetem szociológia professzora a mai felvidéki, erdélyi és magyarországi szociográfiai irodalomról tájékoztatta a résztvevőket.

A magyar kisebbségek helyzetét *Ludányi András*, az Ohio Northern egyetem politológusa vezetésével elemezték az előadók. *Hámos László*, a Hungarian Human Rights Foundation (CHRR) egyik vezetője az erdélyi „szamizdat" irodalmat ismertette. *Várdy Béla*, a Duquesne egyetem történész professzora a kárpátaljai magyarok helyzetét mutatta be, *Sozán Mihály*, a Slippery Rock egyetem antropológia professzora a burgenlandi magyarok jövőjéről beszélt.

A magyar nyelv és kultúra külföldi megtartásának témakörét a tudományok és a gyakorlati pedagógia jegyében vizsgálták az előadók. *Böröcz József* budapesti tanár, az Albany, Louisiana-i iskola, az Anyanyelvi Konferencia által támogatott nyelvtanító programjának ez évi oktatója „A magyar mint idegen nyelv tanítása gyermekeknek" címmel tartott előadást, *Pereszlényi Pintér Márta* és *Ludányi Nádas Julianna*, az Ohio Northern egyetem tanára készülő, egyetemi szintű nyelvtanító programjukat ismertették, *Falkné Bánó Klára*, budapesti nyelvtanár a Rutgers egyetemen végzett magyar kétnyelvűségi kutatásairól számolt be.

Bődy Pál, a Pittsburgh-i városfejlesztési hivatal munkatársa vezette azt az ülésszakot, amely ugyancsak a külföldi magyarság témáival foglalkozott. *Brunauer Dalma*, a Clarkson egyetem irodalom professzora Edward Newhouse íróról, *Rose Stein*, a Columbia egyetem kutatója az egyetem „oral history" programjának magyar vonatkozásairól, *Bíró Ruth*, a Duquesne egyetem tanára készülő magyar–angol gyermek-lexikonjáról, *Bődy* professzor pedig az amerikai magyar csoportok, intézmények jelenéről és jövőjéről beszélt. *Boros-Kazai András* ismertette azt a készülő magyar nyelvkönyvet, amelyet *Boros-Kazai Mária*val most rendeznek sajtó alá.

A természettudományi ülésszakot *Bártfay Artúr*, az Ohio állami egyetem munkatársa vezette. *Somráty-Stone Helene*, a Southern California egyetem tanára, *Csetri Csaba*, az Ohio egyetemi klinika pszichiáter professzora és *Botar Olivér*, a Toronto egyetem tanára voltak a szekció előadói.

Megalakult a konferencián az Amerikai Magyar Könyvtárosok Egyesülete is, a Tanárok Egyesülete szakosztályaként. Az Egyesület másik szakosztálya a Passaic-i Amerikai Magyar Folklór Központ, amely néprajzi múzeumot tart fenn, néptánc programokat szervez és kiadja a Karikázó című folyóiratot.

A konferencia közös ülésszakokat is rendezett az Ohio egyetem „Midwest Slavic" konferenciájával, amelyet a szlavisztikával és a kelet-európai tanulmányokkal foglalkozó amerikai kutatók és professzorok tizenkettedik konvenciójaként szintén május 4-én és 5-én rendeztek. A közös ülésszakokon a két konferencia résztvevői két magyar témával foglalkozó előadás-csoportot hallottak. Az egyiket *Kovrig Bence*, a Toronto egyetem professzora vezette „Magyarország 1984-ben" címmel, amelyen *Horváth János* a gazdasági élet sikereiről és gondjairól, *Nagy Károly* a társadalmi problémákról: a népesség fogyásáról, az öngyilkosságról, az alkoholizmusról és a szegénységről, *Bisztray György* pedig az irodalom és a politika közti feszültségekről beszélt. A másik közös ülésszak témája a kisebbségek helyzete volt: *Veress Bulcsú*, Washington-i szenátusi asszisztens az erdélyi magyarság, *Ludányi András* pedig a moldvai csángók helyzetét elemezte.

A konferencia esti előadásait felkért vendégek tartották. *Jankovics József* budapesti irodalomtörténész, a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság megbízott főtitkárhelyettese Bethlen Mihály-kutatásai kapcsán az első magyar emigránsokról beszélt, akik a XVII. századi Angliában és Hollandiában latin és keleti nyelvek tanításával kerestek megélhetést, valamint a Filológiai Társaság munkásságáról tájékoztatott. *Vásárhelyi Miklós*, Columbia egyetemi vendégprofesszor, a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének tudományos munkatársa a mai magyar gazdasági reformprogram 1946-os, 1953-as és 1956-os eredőit ismertette. *Monoszlóy Dezső*, Bécsben élő író felolvasta egy elbeszélését és felesége előadta az író néhány versét. *Márer Pál*, az Indiana egyetem tanszékvezető közgazdász professzora a magyar gazdasági élet jelenét és kilátásait taglalta.

Az Amerikai Magyar Tanárok Egyesülete kilencedik konferenciáját az Egyesület újonnan megválasztott elnöke: *Pereszlényi Pintér Márta* zárta be.

P. P. M.

Irodalom- és művelődéstörténeti kiadványok Szegeden

A József Attila Tudományegyetem magyar irodalmi tanszékeinek *Acta* sorozata, és az I. sz. Magyar Irodalomtörténeti Tanszéken készült *Adattár* kötetek.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum

A sorozat immár harminc esztendős. Első kötete 1955-ben jelent meg, igaz, akkor még a nyelvészekkel közösen írt és szerkesztett kiadványként. A harmadik szám már csak az *irodalmi* kutatómunka helyi eredményeiről kívánt számot adni, s végül az ötödik az, amelyik a *magyar irodalmat* tünteti fel címlapján. A folyamatossághoz azonban nem fér kétség: az első számokban már jelentkezett, s ma is rendszeresen publikáló munkatársak, a feldolgozott részkérdésekből mintegy folytatásokban kirajzolódó kutatási program (sőt, nemegyszer egész monográfia) mellett leginkább az bizonyítja a kontinuitást, hogy a helyi kiadású sorozat a szegedi tanár-kutatóknak adott mindig is közvetlen fórumot. Ez azonban mégsem jelentette azt, hogy a kiadványokban csak az egyetemi oktatók közölték volna legújabb kutatási eredményeiket. A tudományos vizsgálódás alapfeltétele a szélesebb szakmai közvélemény figyelme s ítélete. Ezért nyilvánvaló, hogy a szerkesztők – csaknem az első számoktól kezdve – rendszeresen számítanak a külső, más hazai, vagy éppen külföldi műhelyek újabb tudományos eredményeire is. A szerzőgárda ilyen kiszélesítése igen biztatóvá vált az utóbbi években, ám az *Acta* sorozatnak a tudományos életben való folyamatos jelenlétét valószínűleg mindig is gátolni fogja meghatározott, s tagadhatatlanul számos előnyt biztosító jellege: példányszáma, az impresszum szerint, általában 250 volt (néhány esztendeje 500-ra emelkedett), így terjesztése csak szűkebb körben képzelhető el. A kényszerűen körülhatárolt terjesztési lehetőséget minden bizonnyal tágítja azonban, hogy 1956 óta *Irodalomtörténeti dolgozatok* sorozatcímmel számozott *separatum* készül minden tanulmányról, így a szerző ismertetheti munkáját – ha nem is mindig kötetben – a szélesebb szakmai olvasótábor előtt.

E harminc esztendő tudományos termése mennyiségileg sem kicsiny: huszonöt kötet és közel kettőszázötven nyomdai ív. Az eltelt idő, a szerzők s tanulmányaik száma feltétlenül megengedné, hogy a sorozat történetét izgalmasnak és termékenynek tűnő szempontok szerint is feldolgozzuk, tisztázva például az itt közölt előtanulmányok nyomán az azóta már több kötetes tudományos program alapvetését és fejlődését, vagy kiemelve egyes témák feldolgozásának változó módszereit. Ehelyütt azonban szerényebb a szándék: a csábító igényesebb feldolgozási lehetőségeket mellőzve most

csak azt célszerű hangsúlyozni, hogy az *Acta* sorozat műhelymunkát tükröz immár három évtizede. Hetvennél több szerző kapott publikálási lehetőséget eközben, s csaknem húszan kettőnél többször is szerepeltek már. E szélesebb szerzőgárdát természetesen a generációváltás is magyarázza – időközben többen elhagyták a szegedi egyetemet, néhányan sajnos mindörökre –, ám legfontosabb oka mégis az, hogy a szerkesztők rendszeresen foglalkoztatnak külső munkatársakat. A legtöbbet szereplő szerzők azonban szegediek. Ez a statisztika mégsem tudományos mérce, csak tanulságos, mint ahogy az is rendkívül tanulságos – jóllehet szintén nem értékmérő –, hogy milyen kitüntetett témák szerepeltek legtöbbször a kiadványban. A címben is előforduló hivatkozás szerint kétségtelenül *Juhász Gyula* alakja és tevékenysége az, amelyet a legmarkánsabb kutatási program rajzol körül. Költői és publicisztikai tevékenységének, magatartása motivációinak föltárása azért kaphatott itt kiemelt szerepet – tíznél több évfolyamban szerepelnek *Juhász-dolgozatok* –, mert összes műveinek kritikai kiadása is az elmúlt évtizedekben indult meg éppen szegedi tudósok legfőbb részvételével.

A helyi irodalmi és kulturális élet, a szegedi írók *Dugonics András*tól *Móra Ferenc*ig, a szegedi publicisztika és írói csoportok érthetően nagy figyelmet kaptak. Pars pro toto jelezheti ezt az első szám első tanulmányának kezdő mondata: „Tömörkény, Juhász Gyula, Móra ... Szegednek fényes csillagi!" Ez az első szám – *Acta Universitatis Szegediensis Sectio Philologica 1955. Nyelv és irodalom I. Szeged, 1955* – Baróti Dezső és Mészöly Gedeon szerkesztésében jelent meg, s a munkatársak *Mészöly Gedeon*t köszöntötték vele hetvenötödik születésnapján. Maga Mészöly írta az első mondatában idézett tanulmányt *Juhász Gyula darvadozása és Petőfi rónája* címmel. E szám nyolc tanulmánya kétnyelvű, német és orosz rezümével van ellátva, jelezve ezzel, hogy a szerzők a nemzetközi tudományos élet figyelmére is számot tartanak. A kötetet Mészöly Gedeon tudományos munkásságáról készült 240 tételes bibliográfia zárja. *A Nyelv és irodalom II.* a következő évben, 1956-ban jelent meg, nyelvészeti, magyar és világirodalmi tanulmányokkal, ám újabb, a későbbiek során egyre sűrűbben szereplő rovattal, a *Kisebb közleményekkel.* A szerkesztők ugyanazok voltak: Baróti Dezső és Mészöly Gedeon. Az első kötet, mely a nyelvészektől különválva immár csak az irodalom kutatásának helyi eredményeiről ad számot, 1958-ban jelent meg, címlapján két esztendő termését jelezve: *Acta Universitatis Szegediensis Sectio Litteraria 1957–58. Irodalom. Szeged, 1958.* Szerkesztői: Koltay Kastner Jenő, Halász Előd és Király István. Egy nagyobb Foscolo-tanulmány első része, valamint Raimund hazai pályaszakaszát bemutató elemzés után hat magyar irodalmi érdekű írás olvasható. E hat tanulmány közel négyszáz évet fog át, az ifjú Rimaytól az akkor már öt kötetes Simon Istvánig. *Keserű Bálint, Kovács Sándor (Iván), Nacsády József* és *Kiss Lajos* írásai példáját adják később is követett tudományos terveiknek: Keserű Bálint az MTA kézirattárának dokumentumai alapján a legkorábbi Rimayra vonatkozó okmányt vallatja, s figyelmeztet a költőnek ecsedi Báthory István országbíróhoz való kapcsolatára, Kovács Sándor Szepsi Csombor Márton prózastílusát vizsgálva az alcímben is jelzi: *Mutatvány egy készülő nagyobb Csombor-dolgozatból.* Nacsády József szintén kiegészíti a címet: A szegedi parasztnovella keletkezése (*Részlet egy készülő tanulmányból*), Kiss Lajos pedig később kötetbe is gyűjtött kritikai írásaival jelzi az esztéta folyamatos figyelmét. Azért fontos ezt hangsúlyozni, mert később is, de már az első számok tanulmányaiban is kirajzolódik az egyéni, vagy éppen az együttdolgozást igénylő tudo-

mányos program: a Szegeden készülő *Adattár* 8. kötete például épp a Keserű Bálint által többször is középpontba állított ecsedi Báthory István írásait tartalmazza, míg a „nagyobb Csombor-dolgozat" az összes művek kritikai kiadásának bevezetőjeként jelent meg 1968-ban egy akkor új sorozat, a Régi Magyar Prózai Emlékek első kötetében. A kontinuitás tehát nem csupán az *Acta*ban közölt tanulmányok között nyilvánvaló, hanem az itt megfogalmazott programok, tanulmányrészek ki is vezetnek innen, ám a nagyobb tanulmányok, több kötetes sorozatok megértéséhez feltétlenül kívánatos az *Acta* köteteit is átlapozni. Egy nem nehezen talált újabb példa erre: Horváth Károly A felvilágosodás korának irodalmi irányzatai a közép–keleteurópai irodalmakban című dolgozatát a francia kiadástól eltérően úgy dolgozta át, hogy igyekezett „érvényesíteni az előadást követő vita eredményeit is, részben beledolgozva a szövegbe a felszólaló nevének említésével, részben a lábjegyzetekben". (Tomus XII. Szeged, 1972. 47.)

Az újabb, most már végleges című sorozat új sorszámozással 1961-ben indul, címlapján ismét két esztendőt fogva át: *Acta Historiae Litterarum Hungaricarum Tomus I. (1960–1961) Szeged, 1961.* Az azóta megjelent kötetek ezt a számot folytatják (nyomdában van már a XX. kötet). A szerkesztők ezúttal: Király István és Tóth Dezső. A kiadvány sajnos már 1955-ös száma óta hosszú időre lemondott az idegen nyelvű összefoglalásokról, ám új, *Beszámolók* című rovattal jelentkezett: a bölcsészdoktori értekezésekről, a tudományos diákköri dolgozatokról, s az akkori Irodalomtörténeti Intézetben készült szakdolgozatokról ad rövid, de igen igényes elemzéssel ellátott fölsorolást.

A következő szám *(Tomus II.)* 1962-ben jelent meg, már Szauder József szerkesztésében. Szauder négy kötetet szerkesztett 1965-ig. Nyilvánvaló volt az az igénye, hogy az irodalomtörténészek tudományos híradója évente adjon számot a kutatómunka eredményeiről, így ezek a kötetek a megszokottnál karcsúbbak: a *Tomus IV. Szeged, 1964* például mindössze két és negyed ív terjedelmű. Éppen ebben olvasható viszont Kovács Sándor Ivánnak az a dolgozata, amely későbbi kutatói és folyóirat-szerkesztői pályáját is előlegezi. A legújabbkori eseményekkel foglalkozik A „Fórum" szerepe felszabadulás utáni irodalmunk tükrében című tanulmányában.

A *Tomus VI. Szeged, 1966.* már Horváth Károly és Tamás Attila szerkesztésében jött ki a nyomdából. Horváth Károly az I. számú, Tamás Attila pedig a II. számú Magyar Irodalomtörténeti Tanszék vezetője volt. A kötetet Keserű Bálintnak az akadémiai kézikönyv második kötetének kéziratához készült rendkívül – tőle szokatlanul – szenvedélyesen vitázó tanulmánya nyitja, s itt olvasható Ilia Mihály példamutató – a sorozat egyik későbbi számában folytatott – elemzése Az ős Kajánról. A hetedik kötettől ismét változnak a szerkesztők, 1967-ben már Csukás István szerepel Horváth Károly mellett. A II. számú Magyar Irodalomtörténeti Tanszék új vezetője a kezdeti számokban még nem, de később egyre inkább a XIX. századi magyar írók s politikusok nemzetiségi politikája felé fordul: 1973-ban a sorozat első *supplementumában* Jókai és a nemzetiségek címmel közöl nagy tanulmányt, majd a következő számokban elemzi Ady, Vajda János, Kemény, Jósika, Madách és Eötvös nemzetiség-szemléletét.

A *Tomus VIII. Szeged, 1968.* Keserű Bálint újabb tanulmányát is hozza, amely megintcsak az I. sz. Magyar Irodalomtörténeti Tanszéken tervezett, s később nemzetközi kutatógárdával beindított programot jelez: „a szegedi egyetemen készülő pe-

regrinációs dokumentumgyűjtemény előkészítő munkálatai"-ról beszél. Ennek a munkának azóta *Adattár* kötetet is köszönhetünk, s már bizonyosak lehetünk benne, hogy nem folytatás nélkülit.

A IX. kötet után (1969) egy esztendeig nem jelent meg *Acta*. A következő összevont szám (*Tomus X–XI. Szeged, 1971.*) teljes terjedelmében a régi magyar irodalom kutatóié volt. A korábbi számok *Kisebb közlemények* rovatai már a Herepei-cikkekből párhuzamosan készülő *Adattár* sorozatot is szolgálták, ezúttal viszont huszonegy szerző kívánt tisztelegni az 1970-ben elhunyt Herepei János emléke előtt. A közlemények főleg dokumentum-jellegűek voltak, „melyeknek ugyanaz a tárgya, mint Herepei János legfontosabb munkáinak (például az *Adattár* három kötetének): irodalom- és kultúrhistóriánk egyre sokoldalúbban föltárulkozó korszaka – a XVI. század végétől a XVIII. elejéig". A szerzők Herepei barátai és tisztelői voltak: hazaiak, külföldiek, tudósok és diákok. Ez a kötet jelezte már a néhány év múlva megtörténő szétválást: az *Acta Historiae Litterarum Hungaricarum XIV.* számától (1976) a régebbi és az újabb magyar irodalommal foglalkozók külön kötetekbe gyűjtik tanulmányaikat. Az 1973-as szám (*Tomus XIII.*) még *közös* volt, a szegedi reneszánsz-ülésszak előadásainak szövegei és a régi magyar tárgyú *Kisebb közlemények* mellett még szerepel Vörös László tanulmánya Az esztétikai valóságfogalom néhány vitás kérdéséről, ám ezután négy kötet teljes egészében az újabb magyar irodalom kérdéseivel foglalkozott. Ekkor jelentkeztek először ezen a fórumon a tanszék fiatalabb munkatársai is: Baranyai Zsolt vagy Szigeti Lajos, akinek itt megjelent József Attila-tanulmányai országos visszhangot kaptak. Az eddig megjelent utolsó szám újra a régi magyar irodalom kutatóié: kollégái, munkatársai és volt tanítványai tisztelegtek Keserű Bálint ötvenedik születésnapján felolvasó-üléssel, s a tanulmányokat az *Acta XVIII.* kötetében publikálták.

1973-ban két *supplementuma* is megjelent a sorozatnak, ám a következő szám csak 1976-ban jött ki. A *XVI.* kötetet (1978) megint csak hosszabb szünet követte, s úgy tűnik, nem lesz másként a jövőben sem: a II. sz. Tanszéknek kettő, az I. számúnak egy kötete van nyomdában, de mire megjelennek, az évszám nem lehet folyamatos.

Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez

A sorozat, melynek immár tíz kötetét veheti kézbe az olvasó, a szegedi József Attila Tudományegyetem I. számú Magyar Irodalomtörténeti Tanszékén készül az MTA Irodalomtudományi Intézetének támogatásával. *Herepei János*, az utolsó éveiben Szegeden élő nyugdíjas múzeumigazgató cikkei kerültek az első három kötetbe, közel kétezer oldalon. Herepei János a XVII. századi kelet-magyarországi és erdélyi kultúra egyik legkiválóbb ismerője volt. Évtizedeken át gyűjtött hatalmas, rendkívül sokoldalú adat- és tanulmányanyagát a szegedi irodalomtörténészek segítségével egy „lexikonszerűen is használható adattár" céljára válogatta s bővítette ki. Sokoldalú anyagából kiemelte a XVII. század irodalmára, iskolázására, könyvkiadására vonatkozó adatokat, szembesítette s esetenként kiegészítette az újabb szakirodalom eredményeivel, majd a szerkesztő, *Keserű Bálint* tanácsai szerint kötetekbe rendezte. Joggal mondható, hogy e kötetek páratlan művelődéstörténeti dokumentumokká váltak, s a kor kultúrájának kutatásában ma nélkülözhetetlenek.

Polgári irodalmi és kulturális törekvések a század első felében (Herepei János cikkei). Budapest–Szeged, 1965. 627 l. Szerk. *Keserű Bálint. Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 1.*

Az első kötetet gazdag *Szenci Molnár*-adatok kezdik, majd a dokumentumok s tanulmányok a század közepéig, pontosabban I. Rákóczi György haláláig (1648) terjednek. E fél évszázad polgári irodalmi és kulturális törekvéseit tíz nagyobb fejezet tárgyalja: az I–IV. Szenci Molnár Albert alkotó és szervezőtevékenységével a középpontban azt a korszakot, amelyet nyugat-európai, főleg heidelbergi kálvinista kultúrhatás jellemez; az V.–VI. a Hollandiába és Angliába induló magyar diákok első nemzedékéről, illetve ezek kapcsán a hazai puritanizmus előzményeiről szól, míg a VII.–X. fejezet az I. Rákóczi György uralkodásának idején kirajzolódó eszmei áramlatokat, közöttük leginkább a puritanizmus recepcióját vizsgálja. A kötethez a szerkesztő, *Keserű Bálint* írt a sorozatot magát is, de ez első, vaskos kiadványt is rendkívül alapos elvi megfontolásokkal támogató, a kutatót s a kevésbé bennfentes olvasót egyformán jól orientáló előszót. Itt kiemeli, hogy „az anyag értéke nem az elrendezés koncepciójában van, hanem mindenekelőtt magukban a föltárt adatokban". Kronológiai és logikai szempontokat követve mégis eléggé homogén fejezeteket tudtak kialakítani a cikkekből, de hogy az eljárás, a szerkesztői koncepció és a tematikai beosztás egészen nyilvánvaló és poentírozott legyen, Keserű Bálint minden fejezet elé újabb *előszót* ír, amelyben figyelmeztet a dokumentumok értékére, s szembesíti azokat a legújabb kutatási eredményekkel. A kötethez, a tárgy jellegénél fogva terjedelmes, mintegy hatvan oldalas *névmutató*t szerkesztettek.

Apáczai és kortársai. Herepei János cikkei. Budapest–Szeged, 1966. 676 l. Szerk. *Keserű Bálint. Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 2.*

E második kötet tervszerű folytatása az előzőnek. A szerkesztő már ott is jelezte: „következő kötetünkben a XVII. század derekának, a protestáns kultúra föllendülésének jelenségeivel, Apáczai és sok kortársa működésével foglalkozó cikkeket szeretnénk közreadni." E második kötetben aztán – ugyancsak ismeretlen, vagy fölhasználatlan forrásokra támaszkodva – *Apáczai* és néhány kortársa életét és pályáját megvilágító adatok közlésére került sor. A cikkek tehát mindenfajta, a kort célzó tudományos vizsgálódás számára alapvetőek. Az anyagot ezúttal öt nagyobb fejezetbe tagolták, s minden fejezet előtt újra ott olvasható a szerkesztő értelmező, a cikkeket nagyobb összefüggésbe helyező előszava. Az öt fejezet: I. A váradi kollégium és a Rákócziak; II. A puritánus küzdelmek második hullámának résztvevői; III. Apáczai iskolái, tanárai, elődei; IV. Adatok Apáczai életéhez és működéséhez; V. Eszmetársak–ellenfelek–tanítványok. A kötetet terjedelmes *névmutató* teszi kezelhetővé.

Művelődési törekvések a század második felében. Herepei János cikkei. Budapest–Szeged, 1971. 623 l. Szerk. *Keserű Bálint. Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 3.*

Néhány esztendő szünet után jelent meg a Herepei-cikkek zárókötete. A korábbiaktól eltérően most nem tagozódhat a különféle szellemi áramlatok szerint: „az újfajta értelmiségi szakember típusának a megjelenése indította arra szerzőt és szerkesztőt, hogy ebben a mostani kötetben a lényegében tárgyi csoportosítást válassza." Nagy

számban szerepelnek itt a magyar könyvtörténet, a hazai és külföldi iskolázás dokumentumai. A fejezetcímek megint csak jól kifejezik a századvég szellemi törekvéseit, s az ezt bemutatni kívánó szerzői s szerkesztői szándékot: I. A hanyatló Erdély művelődési és irodalmi életéből; II. Adatok Tótfalusiról és korának könyvtörténetéről; III. Iskolázás és külföldi kapcsolatok; IV. Kolozsvár polgársága és az unitárius értelmiség életéből.

A kötet anyagának olvasására a szerkesztői előszó készít fel újra. *Keserű Bálint* ugyanitt hangsúlyozza, hogy „XVII. századi művelődésünk, szellemi mozgalmaink közreadását nem tekintjük befejezettnek ezzel a kötettel". Az időközben elhunyt Herepei János hagyatékának további földolgozásán és közlésén túl másfajta dokumentum-csoportokra is gondol. Ezt nyilvánvalóan jelzik az *Adattár* következő kötetei.

Szenci Molnár Albert és a magyar késő-reneszánsz. Szeged, 1979. 331 l. A kötetet összeállította *Csanda Sándor* és *Keserű Bálint. Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 4.*

Évtizednyi idő után jelent meg az *Adattár* negyedik kötete, az Acta Historiae Litterarum Hungaricarum supplementumaként. A tudós, tanár, teológus, diplomata és költő Molnár Albert személye és munkássága a kortárs hazai és európai művelődési és irodalmi élet csaknem egész komplexumát érinti, ezért az 1974-ben Sárospatakon, majd a szülővárosban, Szencen megtartott tudományos konferenciák anyagának egy kötetbe rendezése feltétlenül indokolt és hasznos. A két ülésszakon a korszak legjobb francia, szlovák és természetesen magyar szakértői emlékeztek Molnár Albertre. A kötet az előadások teljes szövegét közli az előadók által használt nyelven: a huszonöt nagyobb tanulmányból a túlnyomóan magyar nyelvűek mellett kettőt franciául (*Henri Meylan* és *André Stegmann*), kettőt szlovákul (*Boris Bálent* és *Rudo Brtán*), egyet pedig németül (*W. H. Neuser*). A szerzők között van nyelvész, gazdaság- és társadalomtörténész, teológus, és irodalmár – méltó szerzőgárda Molnár Albert sokoldalú munkásságának és hatásának felméréséhez.

A kötetnek van *Kisebb közlemények* rovata is, ahol nyolc szerző rendkívül fontos, a kutatást mindenképpen serkentő részeredményt közöl. A kiadványt *hely- és névmutató* teszi teljessé.

Literátor-politikusok levelei Jenei Ferenc gyűjtéséből (1566–1623). Sajtó alá rendezte *Jankovics József.* Budapest–Szeged, 1981. 334 l. *Adattár XVI.–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 5.*

A kötet, melynek sorozatcíme is megváltozott, újabb igényeket és törekvéseket jelez. A levelezés olyan dokumentumcsoport, melynek ismerete nemcsak hasznos, de a kutatók számára egyenesen nélkülözhetetlen. Jenei Ferenc gyűjtése azokra a szerzőkre figyelt, akik literátorok is voltak, tehát régi magyar irodalmunk számon tartja őket. Egyébként, Jankovics József előszavát idézve, „a kötet anyaga még az átvizsgált állagok alapján is szaporítható lenne, azonban azt sem tudjuk, hogy Jenei Ferencet valamiféle válogatási szempont vezérelte, vagy a hirtelen halál akadályozta-e meg a kiegészítésben". A sajtó alá rendező ugyanis a levelek mindegyikét újra összeolvasta az Országos Levéltárban található eredetivel, de a gyűjtő nagyobbrészt nehezen rekonstruálható elveit tiszteletben tartva azokat csak a Lépes Bálint-levelezés esetében, akkor is csak a

teljesség kedvéért egészítette ki. A kötet összesen 184 betűhív magyar nyelvű levelet tartalmaz nyolc szerzőtől, hét nagyobb egységbe tagolva: *Illésházy István, Szokoli Miklós és Telegdi Kata, Kátai Mihály, Czobor Mihály, Napragyi Demeter, Homonnai Drugeth Bálint, Lépes Bálint* a levélírók. A kiadvány használatát *hely- és névmutató*, valamint *időrendi jegyzék* könnyíti meg.

Az *Adattár* 5. kötetének sorozatcíme immár *három évszázadot* fog át. Ez jelzi, hogy azok a forráscsoportok, melyeket a szerkesztők kiadásra készítenek elő, meglehetősen kibővültek. Ez a szélesedés azonban egy szükségszerű, de feltétlenül alaposan átgondolt elképzelés következménye. Korábban már többször – pl. épp az *Acta*ban – is jelzett kutatási programok mellé sikerült lelkes, nagyobbrészt igen fiatal kutatókat felsorakoztatni, akik egy-egy dokumentum-csoport szöveggondozását és sajtó alá rendezését végzik.

Peregrinuslevelek 1711–1750. Külföldön tanuló diákok levelei Teleki Sándornak. Szeged, 1980. 473 l. Szerkesztette *Hoffmann Gizella.* Készült *Jankovics József* irányításával. *Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 6.*

A kiadvány nevezetes közös vállalkozás terméke: egy egyetemi szemináriumi csoportból négy éven át komolyan együtt dolgozó diákmunkaközösség vált ki. A diákok *Jankovics József* kezdeményezésére és irányításával rendkívül becses kulturális értéket, egy egész kötetnyi *peregrinuslevelet* rendeztek sajtó alá. A levelek külön jelentősége az, hogy egységes korpuszt alkotnak: mintegy kétszáz levél íródik a „méltóságos Groff Úrnak", a patrónus *Teleki Sándor*nak.

A XIII. részben, a diáklevelek kiegészítéseként, magyar és külföldi professzorok levelei olvashatók. A *szó- és kifejezésjegyzék*, a *helynévmutató, személynévmutató* valamint az *időrendi jegyzék* mellett másfajta *dokumentumot* is találunk még: a kötet tartalmazza dr. Nagy Géza *Külföldön bújdosó erdélyi diákok levelezése* című kiadványából a Teleki Pálhoz írott leveleket. E huszonkét levél időköre: 1695–1699.

A kötethez Hoffmann Gizella írt a társadalomtörténeti háttér vizsgálatától a levelek stíluselemzéséig ívelő *utószót.*

Giovanni Argenti jelentései magyar ügyekről 1603–1623. Gyűjtötte és sajtó alá rendezte Veress Endre. Szeged, 1983. 237 l. *Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 7.*

Az *Adattár* sorozatban ezúttal először szerepel jezsuita anyag: Argenti atya 1602-ben érkezett kolozsvári szolgálatra. Innen, majd később Krakkóból, Grazból, Bécsből és Prágából küldött levelei jórészt jelentésnek készültek. *Veress Endre* már századunk első harmadában összegyűjtötte az Argenti-iratokat és levelezést, s többször, legalább háromszor kísérletet is tett a gyűjtés megjelentetésére. A nyomda mindenesetre már a tördelt utolsó korrektúra-levonatot is elkészítette, ám a kiadás nem valósult meg. E rendkívül fontos unikumot azután a szegedi I. sz. Magyar Irodalomtörténeti Tanszék megvásárolta, s az *Adattár 7.* kötetében az utóbbi idők kutatási eredményeinek tudatos mellőzésével az utolsó tördelt levonat fényképes másolataként közreadta. A bevezető, a levelek s a jelentések sajtó alá rendezése, a függelék és a mutatók *Veress Endre* munkája, s e munka nagy jelentőségéről *Benda Kálmán* utószava tudósít. A kötethez német nyelvű összefoglaló is készült.

Az Adattár három további kötete szintén később jelent meg, illetve fog megjelenni, mint a *sorozatban egy újabb sorozatot* elindító, 1983-ban már olvasható kiadvány, a 11-es kötet. Ezt a párhuzamosan folyó gyűjtő- és sajtó alá rendező munkán kívül az magyarázza, hogy míg a sorozat első tíz kötete vegyes forrásanyagot publikál, addig a 11. számtól egy rendkívül zárt, tematikájában és módszerében egységes sorozat indul (illetve indult) útjára.

A 8–10. kötetek közül egy éppen megjelent már, míg kettő szerkesztése igen előrehaladott stádiumban van.

Ecsedi Báthory István meditációi. Sajtó alá rendezte: *Erdei Klára* és *Keveházi Katalin.* Szeged, 1984. 312 l. *Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 8.*

Pillanatnyilag nem vagyunk abban a helyzetben, hogy a kötetről már összefoglalást adhassunk, hiszen terjesztése ezideig még nem indult meg. Elegendő utalnunk azonban ecsedi Báthory István irodalmilag is értékelhető munkásságának a különféle szakfolyóiratokban immár évtizedek óta visszatérő elemzési-, összefoglalási kísérleteire, s arra a szintén évtizedes igényre, hogy e meditációkat a lehetőség szerint összerendezve kézbe adhassuk. E nyolcadik kötet feltétlenül nagy nyeresége a hazai művelődés- és irodalomtörténetnek.

Orvoslókönyvek Radvánszky Béla gyűjtéséből. Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 9. Előkészületben. A kötet Radvánszky gyűjtésére támaszkodik, aki a század elején kéziratos orvosi (vagy inkább orvosló) könyveket gyűjtött össze egy tervezett kötet számára.

Szövegek, glosszák, adatok a magyar reneszánsz és barokk idejéből. Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 10. Előkészületben.

A magyar könyvkultúra múltjából. Iványi Béla cikkei és anyaggyűjtése. Sajtó alá rendezte: *Herner János–Monok István.* Szeged, 1983. 648 l. *Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 11.*

A kötet az újabb sorozat első darabja: a hazai könyvkultúra fölmérését célozva könyvjegyzékek és könyves adatok közlésére vállalkoztak ezúttal az *Adattár* gondozói. A munka előzményeként a *Könyvtártörténeti Füzetek* két száma már megjelent, s hasznos segédletként használható: *Magángyűjtemények Magyarországon 1551–1721.* Szeged, 1981. és *Magángyűjtemények Magyarországon 1555–1721.* Szeged, 1982. Az *Adattár* kötetei a kor könyvkultúrájához kapcsolódó adatokat és dokumentumokat gyűjtenek majd össze, a szerkesztő szavaival: „a továbbiakban sem törekszünk mindenáron a könyvlisták elkülönítésére egyéb könyvtörténeti adatoktól, csupán azt szeretnénk, hogy dominálnak e kötetekben az olyan dokumentumok vagy adatok, amelyek régi könyvek olvasottságát vagy 'bírását' tanúsítják a XVI–XVIII. századi Magyarországon".

A jelen kötet Iványi Béla 1904-től 1959-ig gyűjtött anyagát tartalmazza. Az 1937-ben megjelent *Könyvek, könyvtárak, könyvnyomdák Magyarországon* című adatgyűjtemény vezeti be a kötetet. Ezt a kiadványt, mely 1600-ig terjedő dokumentumokat tartalmaz, az *Adattár* fotomásolatban közli. A közlemény későbbi, második

része 1663-ig tartalmaz adatokat. A további fejezetek: Tanulmányok, adatközlések, Kisebb közlemények és végül a Függelék, ahová olyan könyvlisták kerültek, amelyekre Iványi figyelt fel, de a szöveget már a sajtó alá rendezők, Herner János és Monok István hozzák nyilvánosságra. A kötetet a szükséges mutatók, valamint angol és német nyelvű összefoglalók egészítik ki.

A hazai *könyvkultúra* és *olvasottság* fölmérését célzó munka további állomásai már jórészt kidolgozottak: rövidesen újabb kötettel gyarapszik az *Adattár*, mely a *Dernschwam-könyvtár* jegyzékét tartalmazza, majd következnek a *magyarországi magánkönyvtárak* kötetei, az anyag nagyságánál fogva területi (észak-magyarországi, nyugat-magyarországi, erdélyi stb.) differenciálásban.

A sorozatszerkesztők a *peregrinációs* dokumentumgyűjtemény összegyűjtéséről és közléséről sem mondanak le, az ilyen irányú forrásanyag az *Adattár* újabb homogén, zárt tematikájú köteteit rajzolja körül.

Az *Adattár* eddigi kötetei az MTA Irodalomtudományi Intézetének támogatásával és a József Attila Tudományegyetem nagyvonalú segítségével jelenhettek meg. A sorozat 1983-tól közvetlen támogatást kap a „Kulturális és történelmi hagyományaink föltárása, nyilvántartása és kiadása" címen megindult országos kutatás keretében. A tervezett programok, illetve a szerkesztők, a szöveggondozók, a technikai segítők eddigi munkája, valamint a további támogatást biztosító országos kutatási program nyomán bízvást mondhatjuk: az *Adattár* sorozatnak a következő évtizedekben megjelenő újabb kötetei továbbra is fontos bázisát képezhetik a művelődés- és irodalomtörténeti kutatásoknak.

Ötvös Péter

Hungarian Ethnic Heritage Study of Pittsburgh, Pennsylvania
Study Director: Dr. *Paul Bődy,* Pittsburgh, Pennsylvania, 1981. 10 kits (füzet).

A Bődy Pál irányításával, Ruth Biro, Boros-Kazai András, Boros-Kazai Mária, Jonathan Flint és magának Bődynek a szerzői közreműködésével készített tíz füzet célja nem az, hogy azok átfogó monográfiát alkossanak, hanem az, hogy tájékozódási pontokat, kiindulásul szolgáló alapinformációkat, tematikus feldolgozásokat, bibliográfiákat és dokumentációt nyújtsanak a pittsburgh-i magyarság története, kultúrája, nyelve, intézményei iránt érdeklődő szakembereknek, tanároknak, diákoknak és olvasóknak. A szerkesztésnek szándéka volt, hogy az egyes, különböző szempontú füzetek időnként tematikailag kisebb-nagyobb mértékben átfedjék egymást, hiszen lehetővé akarta tenni, hogy a pusztán speciális érdeklődés is megtalálja a maga információit egy-egy részkiadványban. A szerzők gyűjtőmunkájuk során 13 könyvtár, 25 egyházi gyűjtemény, 24 szervezeti archívum történeti forrásait dolgozták fel s értékelték. Minden kötetet külön forrásgyűjtemény és bibliográfia egészít ki.

A füzetek sorrendben a következők.

1. *Ruth Biro:* Children's Hungarian Heritage – A gyermekek magyar öröksége (Magyarország alapításának legendája, a magyar nyelv, a magyar nevek, játékok, táncok, ünnepi szokások, a magyar konyha, kézimunka, a magyarság szimbólumai).

2. *Paul Bődy* és *Mary Boros-Kazai:* Hungarian Immigrants in Greater Pittsburgh, 1880–1980 – Magyar bevándorlók Nagy-Pittsburgh-ben, 1880–1980 (a magyarországi kivándorlás és történelmi háttere, az első magyar bevándorlók letelepedése Pittsburgh-ben és a Monongahala-völgyben, a magyar bevándorlók élete 1900 és 1940 között, munkájuk és gazdasági helyzetük, közösségi szervezeteik, oktatás és kultúra, kapcsolatuk az amerikai társadalommal, a háború utáni bevándorlás korszaka, kiemelkedő magyar személyiségek Pittsburgh-ben).

3. *Andrew Boros-Kazai:* Guide to Historic Hungarian Places in Greater Pittsburgh – Útmutató Nagy-Pittsburgh történeti jelentőségű magyar helyszíneihez (Magyar Nemzetiségi Szoba, a Hillman-könyvtár speciális gyűjteményei, a Duquesne Egyetem Tamburitzan Népművészeti Intézete, a Kossuth-tábla, a Szent Anna magyar római katolikus templom, az első pittsburgh-i magyar református templom, az első homesteadi magyar református templom, a Szent Éliás magyar görög-katolikus templom, a Miurunk Színeváltozása magyar görög-katolikus templom, a szabad magyar reformátusok temploma, a Szent István római katolikus templom, Scenic View Park, Penn View Art Center, az Isteni Megváltó Nővéreinek rendháza, Magyar Park).

4. *Mary Boros-Kazai* és *Paul Bődy:* Hungarian Community Life in Greater Pittsburgh – Magyar közösségi élet Nagy-Pittsburgh-ben (történeti áttekintés, magyar vallási szervezetek, társadalmi és kulturális élet, oktatási és ifjúsági tevékenység, önsegélyző társaságok, rádióprogramok, magyar nyelvű sajtó, a magyar események éves naptára).

5. *Ruth Biro:* Hungarian Folk Traditions Revisited – A magyar hagyományok továbbélése (Joe Magarac legendája, magyar vezetéknevek, a magyar néphagyományokból, útmutatók az amerikai magyar közösség történetének, továbbélésének, forrásainak és információinak felméréséhez, a származáskutatás elvégzéséhez).

6. *Andrew Boros-Kazai:* Hungarian Folk Arts and Crafts – Magyar népművészet és háziipar (a magyar népművészet történeti alakulása, jellegzetességei, regionális stílusai, megjelenési formái – építészet, bútorzat, fafaragás, fazekasság, ötvösség, bőrművesség, népviseletek, hímzés, a magyar népművészet Pittsburgh-ben).

7. *Andrew Boros-Kazai* és *Paul Bődy:* Survey of Hungary: Past and Present – Magyarország áttekintése: Múlt és jelen (a magyarok eredete, Magyarország 1500 óta: történelem és kultúra, Magyarország ma, kiemelkedő magyarok Amerikában, a magyar történelem kronológiája).

8. *Mary Boros-Kazai:* Hungarian Historical Sources and Collections in Greater Pittsburgh – Magyar történeti források és gyűjtemények Nagy-Pittsburgh-ben (könyvtárak, archívumok, egyházi gyűjtemények, segélytársaságok, szervezetek és klubok, egyéb gyűjtemények, sajtó, Nagy-Pittsburgh-ön kívüli gyűjtemények).

9. *Ruth Biro:* Bibliographical Guide to Hungarian–American Sources – Bibliográfiai útmutató az amerikai magyar forrásokhoz (magyar történelem, kultúra és társadalom, a magyar kivándorlás, az amerikai magyarok története és kultúrája, kiemelkedő magyarok az Egyesült Államokban, a magyar nyelv és a nyelvi tanulmányok helyzete, hitélet, irodalom, útmutatók, referenciák és médiák, bibliográfiák + Függelék: Magyar gyűjtemények az Egyesült Államokban, amerikai magyar szervezetek, más információs források, magyar sajtókiadványok az Egyesült Államokban, magyar rádióprogramok, a Scorpio komputer program).

10. *Jonathan Flint:* Teaching Guide for Hungarian Curriculum Kits – Módszertani útmutató magyar tanprogramokhoz.

Mint látható, bibliográfiai szempontból különösen fontos az utóbbi három kötet, melyek nélkülözhetetlenek lesznek az amerikai magyar etnikum kutatói számára. De ugyancsak haszonnal forgathatják a többi „célkötetet" is, a kutatók inkább adatszolgáltatásai, az érdeklődő olvasók pedig útmutatásai okán.

Szkárosi Endre

Susan M. Papp: Hungarian Americans and Their Communities of Cleveland
Cleveland State University, 1981. 323 l. (Cleveland Ethnic Heritage Studies)

Papp Zsuzsa munkája – mint a címleírásból kitűnik – egy olyan, a clevelandi etnikumok történeti örökségét vizsgáló kiadványsorozatba illeszkedik, amely két dimenzióban is eleget kíván tenni az etnikai kutatásokkal szemben támasztott tudományos igényeknek és a közérdeklődésnek: egyrészt alapos áttekintést nyújt ez a sorozat az egyes amerikai népcsoportok történetéről, másrészt monografikusan feldolgozza azok clevelandi közösségeinek létrejöttét, jelenét, intézményi szerkezetét, kultúráját, gondjait stb. A példamutató körültekintéssel és alapossággal szerkesztett monográfia-sorozat – melyet Dr. Karl Bonutti jegyez – 1975-ben indult meg, előbb a konkrét etnikai kutatások alapszempontjait, fogalmait, vetületeit tisztázó s feltáró, átfogó tanulmánykötetekkel, melyek az Ohioban s elsősorban is Clevelandben élő etnikai csoportokra vonatkozó *bibliográfiát* tették közzé, illetve az etnicitás *fogalmi megközelítését*, a különböző közösségek *társadalmi-gazdasági* szempontú áttekintését végezték el, valamint azok clevelandi elhelyezkedését, etnikai kommunikációjukat, történeti örökségüket és nyelvi intézményeiket, iskoláikat mérték föl. Az egyes célkötetek közül az első Cleveland korai telepeseivel foglalkozott, a magyar kötet publikálásáig pedig már megjelent az arab, az ázsiai, a belorusz, az ír, az olasz, a litván, a lengyel, a román, a szerb és a szlovák amerikaiak etnikai monográfiája. Papp Zsuzsa munkájával közel egyidőben látott napvilágot a fekete amerikai, a horvát, a cseh, a német, a görög, a zsidó, a szlovén és az ukrán kötet.

A magyar kötet létrehozásának igénye már 1973-ban felmerült, amikor is magyar közösségi vezetők tanulmányt készítettek a legnagyobb amerikai magyar szomszédságról: a Buckeye Road-i közösségről. (Ez az *Ethnic Communities of Cleveland: a Socio-Economic Study* című kötet részeként jelent meg, 1974-ben.) Miután világossá vált, hogy a monografikus feldolgozást célszerűbb egy szerzőre bízni, a munkát Papp Zsuzsa vállalta el, aki különben már szerkesztője és társszerzője volt egy hasonló kiadványnak, a *Polyphony: Hungarians in Ontario*nak, melyet a Multicultural History Society of Ontario jelentetett meg 1980-ban.

A szerző – a kötet szerkezetéből kitetszően – hármas célnak kíván eleget tenni: megírni ama város magyarságának monográfiáját, mely egykor a világ második legnépesebb magyar városának számított; feldolgozni-áttekinteni az egész amerikai magyarság történetét; illetve rövid áttekintést adni Magyarország történetéről az amerikai olvasónak. Nyilvánvaló, hogy ez utóbbi a legnehezebb, csaknem megoldhatatlan fel-

adat, bár célja világos: feltárni egy amerikai etnikum eredetét és szélesebb történetét, megvilágítani azt az eseménysorozatot, melynek mégoly közvetett következményeként az kivándorolni kényszerült. Mivel mintegy ötven gépelt oldalon lehetetlen Magyarország történetét akár csak vázlatosan is összefoglalni, az egyetlen sikerrel kecsegtető megoldás csak az lehetett volna, ha a történeti áttekintés ezekre a szálakra koncentrál, s eltekint a globális ismertetéstől. Bár a globális összefoglalás is hasznos lehet informatív szempontból, a cél felemás módon valósult meg: a hasznos tényközlést és a tények szikár értelmezését tárgyi pontatlanságok és legendárius momentumok tényként való kezelése lazítja fel.

Az amerikai magyarság történetének áttekintése már figyelemre méltó munka, hiszen összefoglalását és feldolgozását adja mindazoknak a kutatásoknak és kiharcolt információknak, amelyeket az amerikai magyarság önfeláldozó és többségükben amatőr kutatói elvégeztek és felhalmoztak. (Ezeknek a kutatásoknak az utóbbi években mutatkozó kiszélesedése és professzionalizálódása, valamint *Puskás Julianna* alapmonográfiájának hazai megjelenése minden bizonnyal átrajzolja majd az amerikai magyar etnikai tudomány arculatát.) Papp Zsuzsa könyve így pontos hivatkozásai nyomán bibliográfiaként is hasznosan forgatható. Ennél is fontosabb azonban, hogy adatgazdagon és plasztikusan jelenik meg benne az a folyamat, melynek során az első, amerikai földre lépő magyartól, Budai Parmenius Istvántól a századforduló tömeges kivándorlásán át az 1956 nyomán megélénkülő migrációig az amerikai magyarság kirajzolja sajátos arculatát, megteremti intézményeit és őrzi kultúráját.

Fontos és visszatérő mozzanata az amerikai magyarság beilleszkedési folyamatának, hogy – általánosan és szűkebb clevelandi vonatkozásban is – jelentős arányban vettek részt mind a függetlenségi, mind a polgárháborúban, nem beszélve a második világháborúról, amikor is mintegy ötvenezer magyar szolgált az amerikai hadseregben. De a békeidőket tekintve is legfontosabb – kettős – törekvése az amerikai magyarságnak, hogy egyrészt saját vallási, közösségi, kulturális, illetve – főként a kezdetekben – önsegélyező intézményeik megteremtésére áldoznak jelentős energiákat és pénzeket, másrészt az országba való alkotó beilleszkedéssel szereznek megbecsülést maguknak és népcsoportjuknak. Ez különösen a kivándorlás hőskorszakában, a századforduló tájékán, az amerikai nagyipar extenzív szakaszának kegyetlen körülményei között jelentett különleges megpróbáltatásokat.

Papp Zsuzsa könyvének kiemelkedő, harmadik része – terjedelemben mintegy a kötet fele – Cleveland magyarságával és magyar intézményeivel foglalkozik, történeti és geográfiai értelemben is alaposan. Segítik a tájékozódást a pontos léptékű térképek és rajzok, melyek dokumentumértékűen rögzítik a város magyarságának szóródását, mozgáskörzetét és intézményeit.

A magyarok ide való letelepedésének kezdeti szakaszát Kossuth clevelandi szerepének ismertetésével kezdi a szerző, majd azokat a nehézségeket taglalja, amelyek magát a letelepedést, illetve azokat a fáradozásokat kísérték, amelyek a közösség és intézményeinek kialakulásával jártak együtt. Jelentős terjedelmet szentel Papp Zsuzsa a vallási, majd a kulturális, nyelvi és irodalmi szervezetek és intézmények, a magyar nyelvű sajtó szerepének.

Külön fejezet foglalkozik az amerikai Debrecen, a Buckeye Road-i magyar negyed történetével, sajátos szubkultúrájával, illetve azokkal a konfliktusokkal, amelye-

ket a gazdasági depresszió, a későbbiekben – a háború alatt és után – pedig az amerikanizáló, beolvasztó törekvések hoztak magukkal. Szó esik azokról a magyar személyiségekről is, akik – elsősorban városi, kisebb részben állami szinten – a politika és a kormánymunka pályájára léptek, s ott értek el sikereket – a magyar közösség javára is.

Az utolsó fejezet a clevelandi magyarság háborús erőfeszítéseivel, majd a bevándorlás további szakaszaival foglalkozik, és ismerteti a közelmúlt magyar szempontú fejleményeit, melyek között ott a szomorú folyamat is: az egyedülálló jelentőségű, sajátos Buckeye Road-i magyar negyed megállíthatatlan felbomlása.

A monográfiát három írás kíséri. *Dennis Frigyes Fredericks* a clevelandi magyarság útját foglalja össze, *Rick Örley* tiszteletes a Magyarországi Szent Erzsébet templom felépítésének történetéről ír, míg *Lél F. Somogyi* a magyar kulturális örökséget ismerteti kivonatosan. A kötetet *Karl Bonutti* és *Joe Eszterhas* rövid írásai vezetik be, és figyelemre méltó dokumentum- és képanyag egészíti ki.

Szkárosi Endre

Magyar művészet 1890–1919. I–II.
Szerkesztő: *Németh Lajos,* a szerkesztő munkatársa: *Bernáth Mária,* képszerkesztő: *Beke László.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 687 l. + 9,25 ív melléklet; 597 l. (A magyarországi művészet története 6. Főszerkesztő: *Aradi Nóra*)

A magyar művészettörténetírás minden eddiginél nagyobb vállalkozásának, a nyolc kötetre tervezett *A magyarországi művészet története* című összegzésnek első köteteként jelent meg a *Magyar művészet 1890–1919* című munka 86 ív terjedelemben, kilenc ívnyi képmelléklettel, amelyhez második kötetként egy 76 ív terjedelmű képanyag csatlakozik. Az MTA *Művészettörténeti kutató csoport*ja keretében készülő nagy szintézis főszerkesztője Aradi Nóra, az elsőként megjelent 6. kötet szerkesztője Németh Lajos.

A századforduló korának a hazai művészettörténetben önálló periódusnak tekinthető szakaszával kapcsolatos kutatások az elmúlt évtizedekben olyan eredmények sorát hozták, hogy erről a korszakról lehetett elkészíteni a nagyszabású vállalkozás elsőként megjelent terjedelmes kötetét.

A szerkesztő nagy munkát vállalt s oldott meg sikerrel. Németh Lajosnak nemcsak az igen terjedelmes kötet huszonöt szerzőjének munkáját kellett összehangolnia, a viszonylag egységes szemléletet és mértéket, s a megfelelő terjedelemarányokat kialakítania, de a szintézis összegző voltát elsőrendűen kifejező-megfogalmazó kulcsfejezeteket is ő írta. Így Németh Lajos munkája a korszak általános bemutatása, az európai és hazai viszonyok rajza, a századforduló magyar társadalmának, kultúrájának bemutatása, a művészet s a művész társadalmi szerepének változásáról adott áttekintés, művészet és a valóság viszonyának érzékeltetése és a tárgyalt periódus magyar művészetének európai helyéről-helyzetéről adott jellemzés a zárófejezetben. Ugyanakkor számos egyéb fejezet, portré, mint (többek között) a Hollósy-körről, a nagybányai mozgalomról s művészetéről szóló és a Csontváry sajátos művészalkatáról, életútjáról adott sokoldalú pályakép is Németh Lajos munkája.

A századforduló évtizedeinek magyar művészetéről adott szintézis nem csupán művészettörténeti érdekű, hanem az általános társadalmi, kulturális fejlődést tekintve is igen tanulságos. Nyilvánvaló, hogy e periódus művészete, csakúgy mint irodalma is, határozott szerepet játszott a modern Magyarország jellegzetességeinek, karakterének kialakításában. A művészi törekvésekben viszont a társadalom helyzete-befolyása nem tette még lehetővé a korszerű európai irányzatokhoz való szorosabb igazodást. Néhány évtizednyi késés érzékelhető. Érdekes és sajátosan hazai jelenség, hogy a külföldi tanulmányutak, bár a legkorszerűbb művészeti törekvések színhelyeire vezettek, nem hozták a várható eredményt, mert művészeink hazatérve az itthoni társadalmi, művészi közeg igényeihez kényszerültek igazodni. Nem a művészek tehetségén múlott ez a felzárkózásra való képtelenség, hanem a hazai viszonyokon. Németh Lajos helyesen hangsúlyozza: „A művészetben ugyanis csak kivételes esetekben lehet fejlődési fokokat átugrani... Hiába élt vagy tanult éveken át a művészek zöme külföldön, mégis a magyar kultúra értéknormái, lehetőségei és feladatai határozták meg gondolatkörüket."

A felzárkózás igénye azonban intenzívebbé vált ezekben az évtizedekben, a művészek fogékonyabbá váltak a modern törekvések iránt. Kultúránkban ugyanakkor igen fontos a népi és nemzeti karakter szerepe. Ebben viszont nem Nyugat-Európával, hanem az egykorú közép-, kelet- és észak-európai művészetekkel vagyunk közelebbi rokonságban, mert Európának ezeken a területein még számottevő szerepe van a népi kultúrának.

A kötet az újabbkori magyar művészet történetének egyik legizgalmasabb s legérdekesebb periódusáról ad rendkívül részletes képet. A korszak heterogén jellegét a különféle irányok, iskolák változatos törekvései jelzik: a historizmus, a realista irányzatok, az új természetlátás térhódítása, a szecesszió és szimbolizmus egyre nagyobb szerepe, a posztimpresszionizmus virágzása, az avantgarde szemlélet jelentkezése.

A szorosabb értelemben vett művészettörténet (festészet, szobrászat, építészet) mellett először ebben az összefoglalásban olvashatunk tüzetesebben az adott évtizedek városrendezési törekvéseiről, a környezetkultúráról (lakáskultúra, öltözködés stb.), a könyvművészetről, illusztrációról, az ipari formatervezésről, a művészeti élet kereteiről, szervezeti formáiról, a művészképzés jellegéről, de a kor művészettörténetírásáról is. A művészeti tevékenység teljességére tekintő szándék jelentkezik abban is, hogy a periódus építészetéről szólva külön fejezeteket szentelnek a korszakra jellemző épülettípusok ismertetésének (templomok, szállodák, kaszinók, kórházak, pénzintézetek stb.). A korszak művészeti tevékenységének igen sokoldalú bemutatása végül is plasztikusan tudja megidézni a századforduló évtizedei művészeti kultúrájának nem csupán karakterét, de hangulatát is.

E rövid ismertetés nem ad módot még megközelítőleg sem arra, hogy mindazt az újdonságot, eredményt, kitűnő jellemzést, portrét, szintézisben először itt bemutatott művészeti ágat, irányzatot akárcsak felsorolja, netán ismertesse, amit a kötet tartalmaz.

Számos kitűnő pályakép, portré (mint Ferenczy Károly, Lechner Ödön, Medgyaszay István, Kós Károly, Rippl-Rónai, Tornyai János és még sorolhatnánk) között is külön öröm ebben a szintézisben olvasni a Csontváryról és Gulácsyról szólót. Nyilvánvaló, hogy csak a hatvanas-hetvenes évek intenzív kutatásai, monografikus összegzései és (főként) szemléletváltozása tették lehetővé e periódus két olyan reprezentatív,

különleges s tragikusan különös, bizarr tehetségű festője, mint Csontváry és Gulácsy munkássága méltó értelmezését, jellemzését. Az előbbi Németh Lajosnak, az utóbbi Szíj Bélának köszönhetően. E két portré példamutatóan tudja megidézni az adott korszak s a művészi alkat különösségének kapcsolatait és az önelvű festői teljesítmény karakterét.

Csak helyeselni lehet, hogy például Tornyai János munkássága már nem a két világháború közötti időszakban (mint a korábbi, kétkötetes összefoglalásban), hanem a század első évtizedei keretében kapott helyet. Festészetének eszmetörténeti kapcsolatai, az Adyéval nem egy vonatkozásban rokon érzületi-indulati szférája, uralkodó tematikai világa, stílusa valójában itt mutatható be a maga igazi szellemi környezetében, közegében.

A szintézis terjedelem-arányai azt mutatják, hogy a szerkesztő kitűnően megoldotta e nem könnyű feladatot; csak elvétve érezni, hogy talán rövidebben is tárgyalható lett volna egy-egy pálya, irányzat, iskola (például: Kőrösfői-Kriesch és általában a gödöllőiek tevékenysége, vagy az alföldiek némelyike, beleértve még vezető egyéniségük, Tornyai munkásságát is).

Olykor kissé zavaró, mivel az olvasó még nem ismerheti a megelőző, ötödik kötetet, hogy itt olvashat olyan művészek tevékenységéről is, akiknek fénykoruk az előző periódusra esik (Munkácsy, Madarász Viktor, Székely Bertalan, Than Mór, Lotz Károly, Zichy Mihály). Munkácsynak itt már csak a hanyatló korszakáról lehet szó. Talán az előző kötetre lehetett volna hagyni a teljes Munkácsy-pályaképet.

Mind az előző kötetet illusztráló képanyag (köztük 32 színes kép), mind pedig a második kötetben szereplő 1222 kép is igen körültekintő válogató szempontokat tükröz s nem kis érdeme, hogy számos eddig elhanyagolt, kevéssé illusztrált szféra (mint lakáskultúra, öltözködés, művészeti oktatás, plakátművészet, ipari formatervezés, díszlettervezés) bemutatására fokozott figyelmet fordít. A fotóművészetet illusztráló képanyag azonban kissé halványabbnak tűnik. A két kötetet sűrűbben lapozgató olvasó természetesen több színes képet is örömmel szemlélne.

A nagyszabású szintézis elsőként megjelent kötete részben összegzi egy termékeny művészettörténeti szakasz eredményeit, részben pedig ösztönzést ad az újabb vizsgálatok számára. Mind a szakember, mind a magyar művészet iránt érdeklődő olvasó méltán várja fokozott érdeklődéssel a további köteteket.

Komlovszki Tibor

A tizenkilencedik század művészete – Lyka Károly négy monográfiájáról

Lyka Károly hét kötetből álló monográfia-sorozata az utolsó százötven év magyar művészetét tekinti át. A Corvina Könyvkiadó 1981-ben a sorozat első két kötetét, 1982-ben a következő kettőt jelentette meg. *A táblabíró világ művészete* című első kötetnek (488 l. + 104 l. műmelléklet) ez immár a harmadik kiadása. Az első 1922-ben, a második 1942-ben látott napvilágot. Ugyancsak 1942-ben jelent meg először a *Nemzeti romantika* (174 l. + 104 l. műmelléklet), öt évvel később pedig a *Közönség és művé-*

szet a századvégen (108 l. + 112 l. műmelléklet). Végül, az újra kiadott kötetek közül az utolsó, a *Magyar művészélet Münchenben* (103 l. + 80 l. műmelléklet) először 1951-ben került az olvasóközönség kezébe. (A Corvina ígéri a további kötetek újrakiadását is.)

A táblabíró világ művészete a nemzeti művészet kialakulásának kezdeteit tárgyalja. A kötet bevezető fejezetében a szerző megmagyarázza, miért alkalmazta ezt a szokatlan terminust a használatosabb biedermeier helyett: „1850-ig ez a cím volt a legnagyobb kitüntetés, amelyet a magyar ember magyar embertől kaphatott, hiszen az udvar vagy kormány osztogatta címek már gyanússá tették az így megtiszteltet. A táblabíró címet viszont a független magyar vármegye osztogatta." Másrészt a táblabíró világ átfogja az egész félszázadot, egészen 1850-ig. A klasszicizmus korszaka ez, hiszen 1800-ban már alig él egy-kettő a barokk elkésett képviselői közül. „A szép tudományok és ízlés dolgában annál tökéletesebb a mív, minél közelebb járunk a classicusok példájához: annál szenvedhetetlenebb a mív, minél távolabbra tévedünk tőlük." – írta Kazinczy, a kor nagy teoretikusa. A korszak vége felé, a negyvenes években azonban már jelentkezik a klasszicizmust felváltó romantika, mely a következő másfél évtizedben, az osztrák abszolutizmus nehéz évei alatt bontakozott ki; annak ellenére, hogy „a bécsi udvar célja volt a magyarságot megfosztani sajátos nemzeti lététől, elpusztítani politikai és művelődési ideáljait, a táblabíró világban megvetett alapokon mégiscsak megindult a művészet föllendülése". A romantika leghangsúlyosabban az építészetben nyilvánult meg; a klasszicista épületek mellett mind nagyobb számban tűnnek fel régi stílusok feleleventett formái. Az 1867-es kiegyezést követően a művészet képe is megváltozott. A *Közönség és művészet a századvégen* a kiegyezés utáni nagy lendülettel újjászerveződő művelődési élet – és ezen belül a művészet – képét rajzolja meg. Ekkoriban vált Budapest modern nagyvárossá. Megváltozott a város képe, lakóinak száma és összetétele. És természetesen a polgárság életvitele is. Az idevetődő idegenek mulatós Budapestnek nevezték a fővárost, melynek arculatába különleges, keleties ízt vegyítettek az egyre sokasodó kávéházak.

A három kötet felépítése, szerkezete nagyjából azonos. Mindhárom az általános, gazdasági, társadalmi állapotok vázolásával indul, majd a művészethez való társadalmi viszonyulás változataival folytatódik. Így például a táblabíró világban a jobb neveltetéshez tartozott egy kicsit érteni a rajzoláshoz, többen is rajzoltak a kor nagyjai közül: Kazinczy, Madách Imre, Jókai stb. Nagyszámú műkedvelő tevékenykedett a következő korszakokban is – Lyka mindannyiszor pontosan ismerteti ezek társadalmi helyzetét, kedvelt műfajait, és természetesen az elért sikereket. A táblabíró világban kezdett kialakulni – és aztán az egész századon átível – a műgyűjtés gyakorlata is. Már a század elején híres gyűjtemény az Esterházy hercegeké, vagy Böhm József Dánielé (sajnos mindkettő Bécset szolgálta), vagy Pyrker József egri érsek gyűjteménye, mely nagyot lendített a Nemzeti Múzeum képtárán. Samuel von Bruckenthal szebeni báró már a század elején megnyitotta képtárát a nagyközönség számára. Egyébként 1846-ban nyílt meg Pesten az ország első nyilvános képtára a Nemzeti Múzeumban, de valamivel korábban, 1840-től rendeztek nyilvános kiállításokat a Pesti Műegylet égisze alatt. 1861-ben alakult a Képzőművészeti Társulat. E két intézmény aztán 1870-ben egyesült. A kiegyezés után indult meg a múzeumalapítások hosszú folyamata – és nemcsak a fővárosban, hanem vidéken is. Jászberény, Békéscsaba, Kolozsvár, Sepsiszentgyörgy,

Sopron, Szekszárd, Vác, Szeged, Esztergom, Kassa kapott múzeumot. 1872-ben alapították az Iparművészeti Múzeumot, 1871-ben az Országos Képtárat, 1896-ban a Szépművészeti Múzeumot. Igaz – írja Lyka –, hogy képtárunk nem vehette fel a versenyt a bécsivel, de nem szabad feledni, hogy míg azt a császári bőkezűség hozta létre és tartotta fönn, a miénket maga a nemzet teremtette meg. Megható példáit idézi továbbá annak is, hogy egészen szerény emberek is igyekeztek valamivel hozzájárulni legfontosabb nemzeti intézményeink létrehozásához.

Lyka szinte szociográfusi pontossággal tárgyal olyan kérdéseket is mint az egész század folyamán igencsak akadozó műkereskedelem dolga, vagy az időnként kiírt pályázatok kérdése. Mint érdekesség, kiemelésre méltó az a pályázat, amelyet 1859-ben írt ki a Pesti Műegylet azzal a céllal, hogy „írassék meg magyarhoni művészetünk történelme..." Három munka érkezett be, de a pályázat meddő maradt. Ezen nincs mit csodálkozni, tudván, hogy hosszú ideig még a műkritika is igencsak mellékágnak számított. A táblabíró világ elismert kritikusa Kazinczy volt, aki egyedül a klasszicizmust tartotta érvényes stílusnak. A század közepén a kritikusok jobbára arra törekedtek, hogy elmésen, vonzóan előadott ismertetésekkel lássák el a közönséget; ilyen kritikákat írt Jókai Mór (Kakas Márton álnéven), Ney Ferenc, Maszák Hugó és mások. A századvég kritikai életéről a következő szavakkal ír a szerző: „Aki egyszer majd megírja e korszak kritikájának képét, az csodálkozva fogja tapasztalni, hogy voltaképpen költőkkel, filológusokkal, színműírókkal, festőkkel, tárcaírókkal, bölcsészekkel, tanárokkal, novellaírókkal foglalkozik, akik mellékesen művészeti kritikát is írnak". A kor legtekintélyesebb kritikusa Keleti Gusztáv, aki egyoldalú bécsi iskolázottsága révén elég értetlenül viselkedett mindazokkal szemben, akik a bécsi iskolától eltértek.

1868-ban a Képzőművészeti Társulat *Műcsarnok* címmel képzőművészeti lap indításával próbálkozott. A lap már a következő évben meg is szűnt. Tíz év múlva jelent csak meg a *Képzőművészeti Szemle*, de ez sem élt tovább 1881-nél.

Külön és nagyon alapos figyelmet szentel a szerző a művészképzés problémáinak, egészen az elemi iskolák rajztanításától kezdve. Nagy apparátussal kutatta fel a múlt században élt és működött rajztanárokat és valamennyi kötetben pontos névsorát adja ezeknek, megjelölve azt is, hogy a rajztanítás mellett még mivel foglalkoztak. Az első felsőfokú művészképző intézmény Giacomo Antonio Marastoni *Első Magyar Festészeti Akadémiája*, mely 1846-tól mintegy másfél évtizedig segítette a tanulni vágyó ifjúságot. Megszűnte után jó ideig nem volt képzőművészképzés a fővárosban. 1883-ban Benczúr Gyulát hívták haza Münchenből az indítandó mesteriskola élére. Így aztán érthető, hogy a művészek jóformán az egész múlt században kénytelenek voltak külföldre menni tanulni.

A táblabíró világ idején leginkább Bécsbe mentek a művésznövendékek. Sok művész tevékenykedett ez idő tájt az osztrák fővárosban, de egyetlen kiemelkedő alkotó sem volt köztük, így a művészképzés is jó középszinten mozgott. Lyka pontos adatokkal szolgál mindazokról a művészekről, akik ekkoriban a császárvárosban tanultak vagy dolgoztak. A következő korszakban még mindig Bécsben volt a legelérhetőbb művészeti főiskola, bár néhányan próbálkoztak olaszországi városokkal, nagyon kevesen eljutnak Párizsba is, és a korszak közepétől egyre többen mennek Münchenbe. München a nagy változás éveit éli: Cornelius és Kaulbach eszmeművészete kezdi hitelét veszteni, viszont feltűnik – és 1856-tól az Akadémia tanára lesz – Karl von Piloty. A bajor fő-

város azonban a következő korszakban válik igazi Mekkájává a magyar művészeknek – erről a sorozat eddig nem tárgyalt, negyedik kötete beszél majd.

Mindhárom korszakban nyomon követi a szerző a művészek életútját is. Áttekinti származásukat, gyermekkorukat, iskoláikat; majd a megélhetés és alkotás lehetőségeit. A festők és szobrászok jórésze nyomorgott az egész múlt század folyamán. Akadtak persze kivételek – mint Barabás Miklós, akinek szívós munkája és a közönség ízlésének éppen megfelelő stílusa meghozta az anyagi sikert – de a többség a legkülönfélébb mellékfoglalkozásokat űzte. Ezek között első helyen állt mindvégig a fotografálás, de előfordultak olyan bizarr esetek is, mint a nagyváradi születésű dálnoki Medve Imréé, aki egy ideig csendéleteket festett és állított ki Pesten, de 1855-től Tatár Péter néven ponyvahistóriákat adott ki, majd elindította Tatár Péter regénykunyhója című füzeteit, sőt 1861-ben Tatár Péter címmel vicclapot jelentetett meg. A többség azonban cégtáblákat festett, színészkedett vidéki társulatoknál, de akadt vívómester, úszómester, szobafestő stb.

A magyar művészek megélhetését nagymértékben nehezítette a sok idegen művész jelenléte. A megrendelők majdnem mindig külföldieknek – főként osztrák és német művészeknek – juttatták a legzsírosabb falatokat, még akkor is, ha itthon sokkal tehetségesebb művész állt rendelkezésükre.

Lyka részletesen tudósít a XIX. század műfaji megoszlásáról is. A táblabíró világ különösen az arcképeket kedvelte, és abban is egy különleges műfajt: a miniatűrt. Minnél kisebb volt a mű, annál nagyobb becsben állt. Kedvelték még a tájképet, és a korszak vége felé megjelenik a következő időszakra jellemző történelmi festészet. Ekkoriban adják ki két klasszikus történetírónak, a bécsi terrorizmus elől külföldre menekült Horváth Mihálynak és Szalay Lászlónak legfontosabb könyveit és tanulmányait, 1854-ben Ipolyi Arnold ábrándos Magyar Mythologiáját, erre a korszakra esik Ipolyi, Rómer Flóris és Henszlmann Imre magyar művészettörténeti úttörő munkássága stb. Megjelennek Jókai, Kemény, Jósika történelmi regényei. Érthető, hogy a festők vásznaira is a múlt hősei, történelmi romok, történeti tájképek kerülnek, leggyakrabban – és ez az abszolutizmus viszonyai között nem meglepő – keserű beállításban. Lyka sorra veszi a történelmi képek festőit az 1850-ben jelentkező, még klasszicista stílusban dolgozó, gyengécske Boros Jánostól egészen a nemzeti romantika kiemelkedő alkotóiig: Madarász Viktorig és Székely Bertalanig, illetve Benczúr már egészen más típusú, kisszámú történelmi kompozíciójáig. Mindvégig gyakori volt az oltárképek festése; ebben a műfajban a legnagyobbaktól a névtelen rajztanárokig majdnem mindenki alkotott valamit. Lyka nem átall egészen jelentéktelen festőkre is kitérni, periférikus jelenségeket is megemlíteni.

A tájképek között legkedveltebbek a romantikus hangvételű munkák voltak: egy részük romokat ábrázolt, a többi a nagy magyar pusztát. Festettek életképeket is, túlnyomó többségük tárgya a falusi nép. Megjelennek az anekdotikus munkák is, ezek előfutárai annak a temérdek jópofáskodó, kedélyeskedő képnek, amelyek a század végén árasztották el a polgári szalonokat.

Számos művész foglalkozott illusztrálással és grafikával. Az illusztrációk részben könyvek, részben a kor képeslapjai számára készültek (Hölgyfutár, Hazánk, Külföld, Napkelet, Divatcsarnok, Ország Tükre, Családi Kör, Délibáb, Nővilág, Vasárnapi Újság). A sokszorosító grafikában a kőrajz és a fametszet háttérbe szorította az acél- és

rézmetszetet. Legnagyobb számban arcképek készültek kőrajzban, különösen Barabás Miklós fáradhatatlan tevékenysége nyomán. Külön képcsarnok volna összeállítható azoknak az íróknak, művészeknek, politikusoknak, színészeknek, tudósoknak, katonáknak, lelkészeknek, arisztokratáknak, gazdáknak, iparosoknak sorából, akiknek képmását ő rajzolta kőre.

A három kötet legterjedelmesebbike, *A táblabíró világ művészete* végül az ország különböző vidékeinek művészeti életét tekinti át, éspedig Erdély, az Alföld, Dél-Magyarország, a Dunántúl, a Felvidék és Pest-Buda sorrendben. Ugyanez a kötet tartalmaz egy igen értékes összeállítást a kötetben szereplő művészek életrajzi adataival.

A sorozat negyedik könyve a *Magyar művészélet Münchenben.* Lyka, aki maga is tagja volt a Hollósy-körnek, a kötetben szereplő művészek zömét személyesen is ismerte. Mielőtt rátérne a müncheni művészéletre, pár szóban vázolja az itthoni művészoktatás helyzetét: 1871-ig még elemi iskolája sem volt idehaza a művészifjúságnak, hiszen Marastoni halálával bezárt az ő intézete is. 1871-ben kezdte meg működését a Magyar Királyi Országos Mintarajztanoda és Rajzképezde, 1883-ban pedig, Benczúr Gyula vezetésével megnyílt a mesteriskola.

Ebben a korszakban a magyar művészet sok fontos eseménye nem itthon, hanem külföldön játszódott le. Egész sor fontos művész éli le egész életét idegenben: Munkácsy, Zichy, Paál, Liezen-Mayer, Wagner. Benczúr majdnem húsz évig, Mészöly tizenhárom évig, Hollósy mintegy húsz évig, Rippl-Rónai több évtizeden át külföldön tanult vagy dolgozott.

A magyarok közül a müncheni Művészeti Akadémia tanárai voltak: Wagner Sándor, Liezen-Mayer Sándor és Benczúr Gyula. Valamennyien a nagyhírű Piloty mellett dolgoztak, akinek, bár nagy készségű virtuóz volt, legnagyobb tette az, hogy száműzte az eszmei festészet hagyományát és a festőfilozófusok szobáját festőműhellyé alakította át. Ő volt a legkeresettebb tanár, míg 1888-ban a Glaspalastban megjelentek Jules-Bastien Lepage képei. Ezek a munkák óriási szenzációt keltettek és nagy hatással voltak a Münchenben dolgozó fiatal festőkre, többek között Hollósy Simon iskolájának növendékeire is.

Hollósy 1886-ban nyitotta meg magániskoláját. Lyka évenként elemzi a Münchenbe érkező magyar fiatalokat, kitér arra, ki hol tanult, meddig és mit, illetve hol folytatta további tanulmányait. A Hollósy-kör fiataljai, miután megismerkedtek Bastien Lepage munkáival és általában a francia plein-air festészettel, igyekeztek Párizsban kiegészíteni müncheni képzésüket.

1891-ben került Hollósy iskolájába a nagybányai Réti István, akit az ugyancsak Nagybányán nevelkedett Thorma János hívott oda. Kettejük gondolata volt, hogy nyáron Hollósy egész iskolájával lemehetne festeni Nagybányára. A máramarosi származású Hollósy kapott a lehetőségen és „1896 egyik tavaszi napján, mialatt Budapesten dáridósan ünnepelték a honfoglalás ezredik évfordulóját, München felől vagy két tucat ifjú művészt vitt a vonat Nagybánya felé. Ez is honfoglalás volt: az új művészet honfoglalása Magyarországon" (Lyka).

Boros Judit

Hegyi Lóránd: Korniss Dezső
Képzőművészeti Alap, Budapest, 1982. 201 l.

Korniss Dezső a jelenkori magyar piktúra legjelentősebb és egyben legenigmatikusabb alakjai közé tartozik. Életművének recepciója – bár kulcsműveire korábban is hivatkozott a művészettörténeti szakirodalom – voltaképpen az 1960-as, 1970-es években rendezett gyűjteményes tárlatai révén jutott új fázisba. A kornissi művészet szellemi hatása ettől kezdve lép túl a szűkebb szakmai kereteken, a benne megtestesülő artisztikum spirituális hullámverése az elmúlt évtizedekben a magyar költészet jelentős alakjainál is észlelhető (Nagy László, Pilinszky János, Tandori Dezső). Hegyi Lóránd művészettörténeti és esztétikai szempontokat egyaránt érvényesítő művészmonográfiája az életmű lezáratlansága ellenére ezért jogos és időszerű vállalkozás. A szerző elsőrendű célja nem empirikus, leíró jellegű – a képelemzések laza szálára fűzött – pályakép megrajzolása, hanem a benne sűrűsödő etikai, szellemi és esztétikai értékek felszínre hozása. Ennek megfelelően a biografikus mozzanatokat a művész radikális stílusváltásainak, szellemi-művészi fejlődési rajzának „adalékaiként" kezeli és művének horizontját a legjelentősebb alkotások elemzésénél imponálóan szélesre nyitja, a század egyetemes művészi törekvéseivel és a modern magyar művészet tágas összefüggéseivel hozva kapcsolatba Korniss piktúráját.

Interpretációjának tengelyében az a felismerés áll, hogy a törekvésekben, drámai stílusfordulatokban, megszakításokban bővelkedő hat évtizedes festői termés formai, esztétikai, szellemi arculatát egy hatalmas fegyelemmel egybefogott, végső pólusaiig feszített drámaiság határozza meg. Az Én és az Énen kívüli világ, szubjektív és egyetemes értékekre tájolt moralitás ambivalenciája ölt testet a Korniss-képekben, és ezek az ellentmondások az egyes alkotások intenzív elemzésével éppúgy felszínre hozhatók, mint ahogy az alkotói periódusok egymást váltó stílustörekvéseit is indokolják. Konstruktivitás és expresszivitás, geometrikus fegyelem és szürrealisztikusság, végsőkig egyszerűsített jel-szerűség és eruptív önkifejezés egyaránt jelen van ebben a művészetben, egy olyan sajátos művészi szintézis jegyében, amely magába sűríti az indulatok irracionális és az intellektus racionális tartományait. Ennek az immanens esztétikai analízisnek azonban van egy másik vetülete is, amelyben a kornissi életmű sajátosan magyar, illetve közép-kelet-európai intenciói kerülnek előtérbe; a szerző Ady és József Attila költészetének, Bartók zeneszerzői életművének képzőművészeti analógiáját látja a művész európai és magyar motivikát egyesítő képi nyelvezetében.

Az életmű periodizációja, a kötet fejezeteinek belső arányai is ennek az esztétikai gondolatmenetnek a kibontását szolgálják. A festői pályakezdés korszakát az 1923 és 1933 közötti években jelöli ki, itt még részletesen adatolt életrajzi leírással egészítve ki a szellemi, ízlésbeli tájékozódás útjának vázlatát. Már ekkor felbukkan egy szintétikus jellegű stílusfogalom a „konstruktív-szürrealizmus" – Korniss és pályatársai a korabeli izmus-tendenciák többféle irányába tájékozódnak. Önarckép jellegű portréiban Korniss jelszerűvé, az emberarc jelképessé stilizált alakzatává egyszerűsíti művészi szubjektumát. A második alkotói korszak a szentendrei festőműhelyben teljesedik ki; Hegyi Lóránd megállapítása szerint az ekkor készült képeken egyfajta mediterrán érzékletességet, gazdag és finom koloritot egyesít a festő konstruktivisztikus képszerkesztési eljárással és hazai motivikával. Az emberi arc, a ház, a Krisztus-alak, mint is-

métlődő alapjelek új összefüggésben jelennek meg a háború tragikus élményeit feldolgozó 1945 utáni érett korszakban. A mélytudat, a démonikusság, a „szépség és pokol" ellentmondásai tűnnek fel ekkori grafikai lapjain és festményein, a nemzeti motívumok általánossá és szürrealisztikusan groteszkké tett jelkészletéből ugyanekkor alkotja meg a korai periódusok egyik összefoglaló jellegű művét, a *Tücsöklakodalmat*. A kronologikus fejlődésrajzot itt egy külön hangsúlyt nyerő fejezet szakítja meg – Hegyi az *Illuminációk* című metszetsorozatnak, az egyetlen fejalakzat konstruktív rajzolatára épülő variációknak igen részletező elemzést szentel. Külön foglalkozik a monotípiák technikai, formai és jelentéstani kérdéseivel, és összességükben a tragikus és emelkedett művészi szellemiség összefoglalásaként állítja be ezeket a lapokat. Az 1956-os év radikális fordulatot hoz Korniss művészetében: ekkor nyit a művész „kalligrafikus" korszaka, a korabeli tasista, absztrakt expresszionista nemzetközi irányzatoktól jól megkülönböztethető stílusjegyekkel. A szerző interpretációja szerint a gesztusfestészet eszközeit alkalmazó művek a közvetlen önkifejezés mélyein keresztül nyitnak kozmikus törvényekre. A kalligrafikus festészet spontán, dinamikus expressziója után Korniss Dezső az 1960-as években a „festészet határain kívüli" tájakra kalandozik. Ennek a korszaknak a legjelentősebb alkotása a 30 lapból álló *Rezeda 9* sorozat, amely – a montázst, a szöveges struktúra-szervezést is felhasználva – egy vizuális jellegű, mozgó szempontrendszert érvényesítő kommunikáció hordozójává válik. Mivel a Kornisspályán a korábbi kezdeményezések, a vizuális jelteremtés problematikájának új szempontú „visszatérései" figyelhetők meg, az 1960-as évek után nem meglepő a nemzeti eredetű képi motivika újbóli megjelenése. A „szűrmotívumok"-ra épülő, személytelenül általános megjelenítésre törekvő képsorozat belső dinamikájának, asszociatív övezeteinek kibontásával a monográfus a képi nyelvezet, a nemzeti és európai hagyományokat egyesítő jelszerkezet megteremtésének módszereit tapintja ki. A „tiszta konstruktivitás" fiatalkori kezdeményei után az érett festő ismételten visszatér az absztrakt kereszt-motívumhoz. Ezeknek a mély humánumot, magasrendű, spirituális szellemiséget sugárzó festményeknek a történeti hátterét Mondrian és Malevics 1920-as években festett műveiben fedezi fel, és az európai modern festészet radikális hagyományainak újrafogalmazását látja bennük.

Hegyi Lóránd strukturalista jellegű megközelítési módja, melyben a történelmi miliő hatás-tényezői is jelentőségüknek megfelelő teret nyernek, alkalmas arra, hogy Korniss művészetének enigmatikusságát, változó megjelenési formáinak belső összefüggéseit feltárja, és az eddigi életmű esztétikai értékeit intellektuálisan is átvilágítsa. A kötetet 60 igényes színvonalú reprodukció illusztrálja.

F. M.

Romániai magyar képzőművészeti kiadványok, 1981

Az 1981. évi romániai magyar képzőművészeti kiadványok élére egy művészettörténeti monográfia kívánkozik: *Dávid László* hatalmas munkája: *A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei* (Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981. 397 l.). Ilyen jellegű munkákat kutatócsoportok szoktak végezni, Dávid azonban egymaga gyűjtötte

össze – több mint húsz évnyi fáradhatatlan munkával – a kötetben ismertetett 75 helység középkori műemlékeinek adatait. Orbán Balázs nyomába szegődve, de nemcsak az ő útmutatására hagyatkozva járta be a szerző a Hargita nyugati oldalától Erdőszentgyörgyig, Segesvárig terjedő vidéket, a két Küküllő, a Nyikó, a két Homoród és a Vargyas völgyét, azt a hajdan egységes közigazgatás alá tartozó területet, amelyiken ma négy megye: Hargita, Kovászna, Maros és Brassó osztozik. Leírja a műemlékek – várak, udvarházak, templomok – mai állapotát, tisztázza a bekövetkezett változásokat, valamint átvizsgálja azokat a helyeket, ahonnan a szakirodalom eddig még nem jelzett középkori emléket. A helyszínen feljegyzett adatokat sok esetben olyan levéltári anyaggal egészíti ki, amely mindeddig hozzáférhetetlen volt a szélesebb kutatógárda számára. Az épületek és más emlékek leírását szövegközti rajzok szemléltetik és valamennyi település után ott található a művészeti emlékeket tárgyaló irodalom jegyzéke. A kötet használhatóságát növeli a sok jó térképvázlat, valamint a két- illetve háromnyelvű (magyar–román–német) helynévmutató.

A huszadik századi erdélyi magyar képzőművészetet átfogó kismonográfia sorozatban 1981-ben egyetlen munka látott napvilágot: *Murádin Jenő* dolgozta fel a Ferenczy család helyi vonatkozásait: *A Ferenczy művészcsalád Erdélyben* címmel (Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 139 l. + 38 műmelléklet). Az a középkori szokás, hogy festő apának a fia is festő lesz, kihalóban van, írja a szerző, a Ferenczy család példája, ahol Ferenczy Károly mindhárom gyermeke: Valér, Béni és Noémi sikeres művészpályát mondhatott magáénak, teljességgel rendhagyó. A Ferenczy család bánsági származású. Ferenczy Károly párizsi, szentendrei és müncheni tartózkodás után, a Hollósy-körrel érkezett 1896-ban Nagybányára, ahol 1906-ig élete legtermékenyebb korszakát töltötte, és vitathatatlanul hatott a festőiskolában tanuló fiatal generációra. Gyermekei, kisebb-nagyobb megszakításokkal, a húszas évek végéig Nagybányán dolgoztak és törzstagjai voltak a kolóniának. Murádin arra törekedett, hogy elsősorban olyan, jobbára ismeretlen adatokkal bővítse a négy művészről kialakult pályaképet, amelyeket az erdélyi lapok és folyóiratok tüzetes átböngészésével tárt fel. Az erdélyi vonatkozásokat tartotta szem előtt akkor is, midőn az egy-egy művésszel foglalkozó fejezetek hosszát úgy alakította, hogy például Ferenczy Valérről – aki az erdélyi képzőművészet történetében fontos szerepet játszott, és hosszabb ideig is élt Erdélyben mint testvérei – jóval terjedelmesebben ír, mint a nála jelentősebb Noémiről vagy Béniről. Könyvének nagy érdeme a sok pontos adat, melyek nemcsak a művészek életére, hanem művészi hagyatékuk utóéletére is vonatkoznak.

Mohy Sándor különleges jelensége az erdélyi képzőművészetnek: annak ellenére, hogy – Banner Zoltán szavaival szólva – „egész életében ki sem tette a lábát kisvárosi művészetünkből", egyike a legegyetemesebb érvényű „legeuropéerebb" romániai festőknek. Művészetének alapvető vonásai: a közelről való láttatás, a perspektíva- és égnélküliség, az ábrázolt tárgyak eleinte kisebb, majd egyre nagyobb síkokban való megjelenítése még a nagybányai években feltűnnek képein. A kolozsvári Dacia Könyvkiadónál most megjelent *Műhelynapló* című kötete (válogatta, az előszót és a jegyzeteket írta *Banner Zoltán*. 240 l.) elárulja mennyi vívódás, mennyi önmagával folytatott polémia, töprengés és elemzés rejlik látszólag nagyon is kiegyensúlyozott művei mögött; rávilágít zárkózott, fegyelmezett képeinek szellemi és pszichikai hátterére. Ezek az írások nem közlés céljából születtek. Javarészüket csak saját gondolatainak tisztázá-

sa, megőrzése végett vetette papírra Mohy és különös módon – de mennyire összhangban művészetének személytelen jellegével! – több írásban is harmadik személyben beszél magáról, családjáról, társadalmi helyzetéről, élményeiről, kétségeiről és meggyőződéseiről. A könyv első részében (Gondolatok a művészetről) saját pályájának alakulását idézi, a nagybányai éveket, az ott dolgozó festőket: Thormát, Krizsánt, Ziffert, majd szatmári barátait: Popp Aurélt, Litteczky Endrét, Tóth Gyulát, Zolnay Gézát, Tereh Gézát. Művészetelméleti kérdéseket boncolgat, elemzi a forma, a szín, a képiforma és a tárgyi-forma, a tartalom és a mondanivaló egymáshoz való viszonyát, eltöpreng az anyag és tér problémáin, a modern művészet lehetőségein, a képalkotás gyötrelmein és gyönyörűségein, majd az avantgarde alkotásokra is gondolva, megállapítja: „A mesterművek egyszerűek, nagyvonalúak, szépek, hosszú életűek, s a szemlélőre mindenkor lenyűgöző s egyben felemelő hatást gyakorolnak".

Az Esszék, emlékek, vallomások című második rész heterogénebb, de ugyanakkor színesebb és hangulatosabb is az előzőnél. Itt, a gyermekkori emlékek, szülők, nagyszülők, régi ismerősök alakjának felvillantásánál érvényesül igazán Mohy elbeszélő, dialogizáló tehetsége. Egy hosszabb, 1937-ben keltezett visszaemlékezésben újra feleleveníti a nagybányai festőiskola légkörét, munkamódszerét. A könyv zárófejezetében (Művek, alkotók) több írás foglalkozik Picasso művészetével, hatásával a kortárs képzőművészet alakulására. Ugyanitt beszél Mohy saját alkotó módszeréről, felidézi néhány képének létrejöttét, majd záró akkordként ismételten visszatér régi festőtársaira és nagy szeretettel ír újra Litteczky Endréről, Popp Aurélról, Pirk Jánosról.

Új sorozatot indított 1981-ben a Kriterion Könyvkiadó: a *Kriterion Galéria* nagyalakú füzetei a romániai magyar képzőművészet derékhadának kiemelkedő képviselőit mutatják be. Az eddig megjelent három füzet *Feszt László* grafikust (a bevezető tanulmányt Ditrói Ervin írta), *Jakobovits Miklós* festőt (Borghida István tanulmányával) és *Jecza Péter* szobrászművészt (Szekernyés János bevezető írásával) ismerteti meg a tárlatlátogató közönségnél szélesebb olvasóközönséggel. A nem túl terjedelmes, de annál tartalmasabb, pontosabb bevezető tanulmányok mind a romániai művészet, mind a modern művészeti áramlatok viszonylataiban láttatják az elemzett művész alkotásainak helyét, fontos előmunkálatokat végezve egy majdan megírandó romániai magyar művészettörténethez.

Boros Judit

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság vezetőségének és tagjainak névsora

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság vezetősége

Elnök

Bo Wickman
Ö. Ågatan 53
S-753 22 Uppsala
Svédország

Alelnökök

Benkő Loránd
ELTE Bölcsészettudományi Kar
1052 Budapest
Pesti B. u. 1.
Magyarország

Király István
ELTE Bölcsészettudományi Kar
1052 Budapest
Pesti B. u. 1.
Magyarország

Klara Maityinszkaja
Institut Jazykoznanyija
ul. Szemasko 1/12.
103009 Moszkva K-9.
Szovjetunió

Jean Perrot
Université de la Sorbonne Nouvelle
Centre d'Études Finno-ougriennes
13, rue Santeuil
75005 Paris
Franciaország

Denis Sinor
Dept. of Uralic and Altaic Studies
Indiana University
Bloomington, Ind. 47401
USA

Szeli István
Filozofski fakultet
Institut za mađarski jezik, književnost
i hungarološka istraživanja
Stevana Mušica bb
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Főtitkár

Klaniczay Tibor
MTA Irodalomtudományi Intézete
1118 Budapest
Ménesi út 11–13.
Magyarország

Főtitkárhelyettes (mb.)

Jankovics József
MTA Irodalomtudományi Intézete
1118 Budapest
Ménesi út 11–13.
Magyarország

A Végrehajtó Bizottság tagjai

Umberto Albini
Università di Genova
Facolta di Lettere
Via Balbi 4.
16136 Gevona
Olaszország

Balassa Iván
Mezőgazdasági Múzeum
1367 Budapest, Pf. 129.
Magyarország

Bodnár György
MTA Irodalomtudományi Intézete
1118 Budapest
Ménesi út 11–13.
Magyarország

Bori Imre
Filozofski fakultet
Institut za mađarski jezik, književnost
i hungarološka istraživanja
Stevana Mušica bb
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

George F. Cushing
University of London
School of Slavonic and East European Studies
London WC 1E 7HU
Anglia

Czigány Lóránt
15 Temple Fortune Lane
London NW 11 7 UB
Anglia

Czine Mihály
ELTE Bölcsészettudományi Kar
1052 Budapest
Pesti B. u. 1.
Magyarország

Domokos Géza
Editura Kriterion
Pţa. Scînteii 1
71341 Bucureşti
România

Hasan Eren
Cinnah Cad. 41/4.
Çankaya, Ankara
Törökország

Faragó József
Str. Drăgălina 8. ap. 14.
3400 Cluj-Napoca
România

István Futaky
Finnisch-ugrisches Seminar der
Georg-August-Universität
Theaterstrasse 14.
3400 Göttingen
NSZK

Gerhard Ganschow
Institut für Finnougristik der
Ludwig-Maximilians-Universität
Ludwigstr. 31.
8000 München 22
NSZK

Gunda Béla
Kossuth Lajos Tudományegyetem
Néprajzi Intézet
4010 Debrecen 10. Pf. 16.
Magyarország

Hajdú Péter
ELTE Bölcsészettudományi Kar
1052 Budapest
Pesti B. u. 1.
Magyarország

Ilia Mihály
JATE Bölcsészettudományi Kar
6722 Szeged
Egyetem u. 2.
Magyarország

Imre Samu
MTA Nyelvtudományi Intézete
1250 Budapest
Szentháromság u. 2.
Magyarország

Kálmán Béla
KLTE Bölcsészettudományi Kar
4010 Debrecen, Pf. 38.
Egyetem tér 1.
Magyarország

Paul Kokla
Keele ja Kirjanduse Instituut
Lauristini 6.
200103 Tallinn
Szovjetunió

Mikko Korhonen
Helsingin Yliopisto Unkarilainen laitos
Fabianinkatu 33.
Helsinki 17
Finnország

Kósa László
ELTE Bölcsészettudományi Kar
1052 Budapest
Pesti B. u. 1.
Magyarország

Petro Lizanec
Uzsgorodszkij Goszudarsztvennyj
Univerzitet Kafedra vengerszkoj filologii
ul. Gorkovo 46.
294000 Uzsgorod
Szovjetunió

Jean-Luc Moreau
Institut National des Langues et
Civilisations Orientales
Chaire des Langues Finno-ougriennes
2, rue de Lille
75007 Paris
Franciaország

Nagy Péter
ELTE Bölcsészettudományi Kar
1052 Budapest
Pesti B. u. 1.
Magyarország

G. Battista Pellegrini
Istituto di Glottologia e Fonetica
Università di Padova
via Beato Pellegrino 1
35 100 Padova
Olaszország

Richard Pražák
Filozofická fakulta univ. JEP
Arne Nováka 1.
600 00 Brno
Csehszlovákia

Rákos Péter
Filozofická fakulta UK
Nam. Krasznoarmějců 2.
116 38 Praha 1.
Csehszlovákia

Károly Rédei
Universität Wien
Institut für Finno-Ugristik
Berggasse 11/1/2
1090 Wien
Ausztria

Oleg Rosszijanov
Insztitut Mirovoj Literatury
im. Gorkovo
ul. Voronszkovo 25/a
Moszkva
Szovjetunió

Gert Sauer
Akademie der Wissenschaften der DDR
Zentralinstitut für Sprachwissenschaft
Otto Nuschke Str. 22–23.
108 Berlin
Postfachnummer 1 298
NDK

Szabó Zoltán
3400 Cluj-Napoca
C.p. 358.
România

Szabolcsi Miklós
MTA I. Osztálya
1051 Budapest
Münnich F. u. 7.
Magyarország

Szathmári István
Helsingin Yliopisto Unkarilainen laitos
Fabianinkatu 33
00170 Helsinki
Finnország

Albert Tezla
5412 London Road
Duluth, Minn. 55804
USA

Tokunaga Yasumoto
Kansai Gaikokugo University
(Kansai University of Foreign Studies)
333 Kokura, Hirakata-shi
Osaka
Japán

Karol Tomiš
Literarnovedný ústav SAV
Konventná 13.
80100 Bratislava
Csehszlovákia

Vargyas Lajos
1015 Budapest
Szabó Ilonka u. 49.
Magyarország

Wéber Antal
ELTE Bölcsészettudományi Kar
1052 Budapest
Pesti B. u. 1.
Magyarország

Számvizsgáló Bizottság

Elnök

Anton Sivirsky
Laan von Poot 163
2566 EB Den Haag
Hollandia

Tagok

B. Lőrinczy Éva
MTA Nyelvtudományi Intézete
1250 Budapest
Szentháromság u. 2.
Magyarország

Jan Ślaski
Unywersytet Warszawski
Instytut Literatury Polskiej
Krakowskie Przedmieście 26/28
00-927/1 Warszawa
Lengyelország

Titkárság

Szervező titkár

Nyerges Judit
Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság
1250 Budapest
Országház u. 30.
Magyarország

Adminisztrátor

Bossányi Lászlóné
Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság
1250 Budapest
Országház u. 30.
Magyarország

Gazdasági vezető

Visóczki Márta
MTA Régészeti Intézete
1250 Budapest
Úri u. 49.
Magyarország

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság tiszteleti tagjai

Paul Ariste
Jakobszoni 7/A
Eesti NSV
202400 Tartu
Szovjetunió

Balogh Edgár
Str. Rákóczi 48.
3400 Cluj-Napoca
Románia

Bán Imre
4026 Debrecen
Hatvan u. 1.
Magyarország

Barta János
4032 Debrecen
Böszörményi u. 68. II. ép. II/101.
Magyarország

Astrik L. Gabriel
P.O. Box 578
Notre Dame, Indiana 46556
USA

Erkki Itkonen
Topeliuksenkatu 17 A 9
00250 Helsinki 25 F
Finnország

Kardos László
1013 Budapest
Attila út 45.
Magyarország

Keresztury Dezső
1052 Budapest
Semmelweis u. 4.
Magyarország

Ligeti Lajos
1056 Budapest
Belgrád rkp. 26.
Magyarország

Aurélien Sauvageot
1, av. Maurice Blondel
13100 Aix-en-Provance
Franciaország

Wolfgang Schlachter
Herzberger Landstrasse 20.
3400 Göttingen
NSZK

Vladimír Skalička
Dřevná 6.
120 00 Praha–Nové Mešto
Csehszlovákia

Szabó T. Attila
Str. Scarisoăra 5. ap. 33.
3400 Cluj-Napoca
Románia

E. Abaffy Erzsébet
Budapest
Hegedűs Gy. u. 3. I/1.
Magyarország
1136

Daniel Abondolo
3657 Broadway 4 H
New York, N.Y. 10031
USA

Ács Pál
Budapest
Igmándi u. 31.
Magyarország
1112

Alexa Károly
Budapest
Gőgös Ignác u. 15.
Magyarország
1158

Alho Alhoniemi
Rätiälänk. 18, as. 5.
20840 Turku 84
Finnország

Alszeghyné Tési Edit
Budapest
Pongrácz út 17. P/I.
1. lp. I/4.
Magyarország
1101

Ferenc Andai
140 Calumet St.
Shawville, Que. JOX 2YO
Kanada

Zsuzsanna Andersen Bjørn
Bakkevej 11 E
3460 Birkerød
Dánia

Andor József
Janus Pannonius Tudományegyetem
Magyar Nyelvészeti Tanszék
Pécs, Pf. 9.
Magyarország
7601

András Sándor
Dept. of German
Howard University
Washington, D.C. 20059
USA

Andrásfalvy Bertalan
Janus Pannonius Múzeum
Pécs
Szalay u. 12/a.
Magyarország
7622

Maria Teresa Angelini
Budapest
Őzgida u. 18/b.
Magyarország
1025

Aniot Judit
Budapest
Apostol u. 9/c.
Magyarország
1023

Antal Árpád
Str. Scarisoăra 5. ap. 29.
3400 Cluj-Napoca
România

Aradi András
Budapest
Garam u. 27. I/9.
Magyarország
1133

Marianne Asztalos
A-1060 Wien
Gumpendorferstr. 115/1/5
Ausztria

István Átányi
Gamla Lundagatan 1, 5 tr
117 26 Stockholm
Svédország

Markku Aukia
Kraatarinkuja 4 B 5
Turku 61
Finnország

Robert Austerlitz
404 Philosophy Hall
Columbia University
New York, N.Y. 10027
USA

Bachát László
Nyíregyháza
Kőrösi Csoma Sándor u. 21.
Magyarország
4400

Bagi Ferenc
JNH u. 137/14. sz.
21 220 Bečej
Jugoszlávia

Bajomi Lázár Endre
Budapest
Kárpát u. 7/a.
Magyarország
1133

János M. Bak
4224 Quebec Street
Vancouver, B.C. V5V 3K9
Kanada

Bakó Ferenc
Eger
Szarvas Gábor u. 7. I/20.
Magyarország
3300

Sz. Bakró-Nagy Marianne
Budapest
Balzac u. 15.
Magyarország
1136

Balassa László
Budapest
Törökvész u. 6/b. fsz. 1.
Magyarország
1022

Balázs János
Budapest
Otthon u. 28/a.
Magyarország
1118

Balázs Mihály
Szeged
Batthyány u. 31.
Magyarország
6722

Balázs-Piri Aladár
Josipa Kraša 33
Subotica
Jugoszlávia

Balla Gyula
Budapest
Tito u. 14.
Magyarország
1045

Balogh Dezső
Piaţa Mihai Viteazul 1. ap. 8.
3400 Cluj-Napoca
Románia

Balogh István
Debrecen
Dobozi u. 6. I/12.
Magyarország
4029

Nicolae Balota
Institutul de Istorie şi Teorie literara
„George Calinescu"
Bucureşti
Bulv. Republicii 73
Románia

Bańczerowski Janusz
Budapest
Vörösvári u. 7. VI/34.
Magyarország
1035

Bánhidi Zoltán
Budapest
Bocskai u. 28/a.
Magyarország
1153

Banó István
Budapest
Attila u. 25.
Magyarország
1013

Bánréti Zoltán
MTA Nyelvtudományi Intézete
Budapest
Szentháromság u. 2.
Magyarország
1014

Bányai János
21000 Novi Sad
Balzakova 45/3.
Jugoszlávia

Bányai László
Pécs
Rókus u. 5/b.
Magyarország
7624

Barabás Jenő
Budapest
Rákóczi u. 69.
Magyarország
1081

George Barany
2180 South Clayton
Denver, Colorado 80210
USA

Baranyai Zsolt
Szeged
Gyergyói u. 21/b.
Magyarország
6726

Bárdos Lajos
Budapest
Mártírok u. 64/b. I/8.
Magyarország
1027

Barlay Ö. Szabolcs
Budapest
Bartók Béla u. 29.
Magyarország
1114

Baróti Dezső
Budapest
Mohács u. 23.
Magyarország
1135

Raija Bartens
Laurinniityntie 5 A 3
00440 Helsinki 44
Finnország

Bárth János
Viski Károly Múzeum
Kalocsa
I. István u. 25.
Magyarország
6301

Bartha Antal
MTA Néprajzi Kutató Csoport
Budapest
Országház u. 30.
Magyarország
1250

Bartha Elek
Debrecen
Görgey u. 12. I/15.
Magyarország
4032

Bartha János
4300 Tîrgu Mureş
Str. Busuiocului 5. ap. 2.
Románia

Enikő Basa Molnár
707 Snider Lane
Silver Spring MD 20904
USA

Serif Bastav
Cinnah cad. 106
Çankaya – Ankara
Törökország

Bata Imre
Élet és Irodalom Szerkesztősége
Budapest
Széchenyi u. 1.
Magyarország
1054

Báthory János
Budapest
Barcsay u. 11. III/22.
Magyarország
1073

István S. Bátori
Sebastian-Kneipp-Strasse 35
5414 Vallendar
NSZK

Gustav Bayerle
2210 Rock Creek Drive
Bloomington, Ind. 47401
USA

Henrik Becker
Neuloboda 9/3
6902 Jena
NDK

Maria Becker-Dugantsy
Musikvägen 88
75250 Uppsala
Svédország

Bécsy Ágnes
Budapest
Karinthy Frigyes u. 4/6.
Magyarország
1111

Bécsy Tamás
Budapest
Vörösvári út 5. VII/37.
Magyarország
1035

Beke György
Str. Rachovei 56
3400 Cluj-Napoca
România

Békési Imre
Szeged
Szécsi u. 16/D.
Magyarország
6729

Ivan Halász de Beky
30 Hillsboro Ave. Ap. 1801
Toronto, Ont. M 5 R 1 S 7
Kanada

Ramon Bela Armada
Marques de Urquijo 26° 3
Madrid – 3
Spanyolország

Bencsáthné Hajós Ilona
Budapest
Tolbuhin krt. 15.
Magyarország
1093

Benda Kálmán
Budapest
Molnár u. 5.
Magyarország
1056

Ede Bene
Université de Haute
Bretagne-Rennes 4
V.ER. de Littérature
6, avenue Gaston Berger
35043 Rennes
Franciaország

Mihai Beniuc
Bucureşti
Str. Gradina Bordei 51
România

Benkő László
Budapest
Fejér Lipót u. 61.
Magyarország
1119

Erzsébet Beöthy
Dykgraafplein 31
1069-EK Amsterdam
Hollandia

Bereczki Gábor
Budapest
Jakab K. u. 28. III/12.
Magyarország
1148

Théodore Beregi
18, rue Charpentier
92270 Bois-Colombes
Franciaország

Bertha Zoltán
KLTE Magyar Irodalomtörténeti Intézet
Debrecen
Pf. 52.
Magyarország
4010

Bertók Imre
82900 Bratislava
Súmračná 17.
Csehszlovákia

Bese Lajos
Budapest
Kútvölgyi u. 13/b.
Magyarország
1125

Bethlenfalvy Géza
ELTE Bölcsészettudományi Kar
Budapest
Izabella u. 43.
Magyarország
1077

Anna Biermann
Steinstr. 49
5000 Köln 1
NSZK

Marianna D. Birnbaum
1159 Tellem Drive
Pacific Palisades
Los Angeles, Cal. 90272
USA

Bíró Ferenc
Budapest
Kende u. 18. IV/12.
Magyarország
1111

Bitskey István
Debrecen
Csemete u. 1. fsz. 4.
Magyarország
4026

Robert Blumstock
8 Daleview Court
Hamilton, Ont. L8S 3L8
Kanada

Imre Boba
7336-55th Avenue N.E.
Seattle, Wash. 98115
USA

Bodó Sándor
Eger
Kiss L. u. 23.
Magyarország
3300

Bodolay Géza
Budapest
Münnich F. u. 26.
Magyarország
1051

Bodri Ferenc
Esztergom
Irinyi J. u. 2/a.
Magyarország
2500

Bertrand Boiron
30, rue Émile Zola
80000 Amiens
Franciaország

Bókay Antal
Pécs
Darvas J. u. 10.
Magyarország
7632

Bollobás Enikő
ELTE Bölcsészettudományi Kar
Budapest
Pesti B. u. 1.
Magyarország
1052

Bor Kálmán
Budapest
Ág u. 7. I/1.
Magyarország
1016

Boronkai Iván
Budapest
Klauzál u. 29.
Magyarország
1072

Boros Judit
Budapest
Hollós Korvin Lajos u. 9.
Magyarország
1039

Andrew Boros-Kazai
Evermann Apartments, E-5
Bloomington, Ind. 47401
USA

Borsa Gedeon
Budapest
Nyúl u. 5.
Magyarország
1024

Borsi-Kálmán Béla
Halásztelek
Viola u. 1.
Magyarország
2314

Bosnyák István
Balzakova 49. III/66.
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Botka Ferenc
Budapest
Guszev u. 1. V/10.
Magyarország
1051

Botta István
Budapest
József krt. 65. IV/15a.
Magyarország
1085

Bradean Nelu
Budaörs
Lévai u. 13. IV/13.
Magyarország
2040

Michael Arthur Branch
School of Slavonic and East
European Studies
University of London
London WC 1E 7HU
Anglia

Bredár Gyula
Dejvická 34
16 000 Praha 6
Csehszlovákia

Bela Brogyanyi
Kartäuserstr. 32.
7800 Freiburg i Br.
NSZK

Dalma Brunauer Hunyadi
39 Chesnut Street
Potsdam, N.Y. 13676
USA

Salvator Bueno
Calle 60, nr. 1303(altos)
Municipio Playa Cindad de la Habana
(Marianao La Habana)
Kuba

Alpár Bujdosó
Berglerstr. 17.
1210 Wien
Ausztria

Burány Béla
Gagarinova 24.
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Burgler Jezsó Erzsébet
6166 AC Geleen
Beekhoverstraat $4A^3$
Hollandia

V. Busa Margit
Budapest
Árpád fejedelem u. 45. II/11.
Magyarország
1023

Büky László
Szentendre
Lenin u. 10/a.
Magyarország
2000

Guglielmo Capacchi
Borgo Felino 39
43100 Parma
Olaszország

Gianpiero Cavaglià
Via Mazzini 52
10123 Torino
Olaszország

Nicolas Cazelles
14 bis rue Mouton-Duvernet
75014 Paris
Franciaország

Rudolf Chmel
Astrová 26
829 00 Bratislava
Csehszlovákia

Marija Cindori
Majšanski put 78
24000 Subotica
Jugoszlávia

J. G. Coates
Dougles Cottage
110 Catharine Street
Cambridge, CB1 3AR
Anglia

Lee Congdon
46 E. Laurel
Harrisonburg, Virg. 22801
USA

Carla Corradi
Vicolo dei Mulini N.1.
43100 Parma
Olaszország

Csáky S. Piroska
Taras Ševčenko 6
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Csaloghné Pócs Éva
Budapest
Szinyei Merse u. 26. III/2.
Magyarország
1063

Csanda Sándor
Radarova 4.
82 900 Bratislava
Csehszlovákia

István Csapláros
ul. Anieli Krzywoń 6 m. 21.
01-391 Warszawa
Lengyelország

Csapodi Csaba
Budapest
Hegyalja út 64. III/16.
Magyarország
1112

Csapodiné Gárdonyi Klára
Budapest
Hegyalja út 64. III/16.
Magyarország
1112

Csapody Miklós
Budapest
Fejér Lipót u. 63. VIII/62.
Magyarország
1119

János Csatlós
Lodjurets gata 263
136 64 Handen
Svédország

Madeleine Csécsy
Résidence Mont Rabeau
Av. Mont Rabeau
06200 Nice
Franciaország

Csehné Szabó Márta
S. Miletity u. 114.
21 220 Bečej
Jugoszlávia

Cseke Péter
3400 Cluj-Napoca
Str. Gheorgheni 182/30
Románia

Csekéné Gyímesi Éva
3400 Cluj-Napoca
Str. Gheorgheni 182/30
Románia

Csepregi Márta
Budapest
Pozsonyi u. 14.
Magyarország
1137

Csillag András
Szeged
Északi városrész 115/A.
Magyarország
6723

Andrea Csillaghy
Via Bellini 6
Mestra-Venezia 30171
Olaszország

K. Csilléry Klára
Budapest
Németvölgyi út 72/c.
Magyarország
1124

Csirpák Emil
Budapest
Ady Endre u. 129. C. 1.
Magyarország
1221

Csomasz Tóth Kálmán
Budapest
Hungária krt. 200.
Magyarország
1146

Csonka Ferenc
Budapest
Logodi u. 51.
Magyarország
1012

Csóra Karolin
Budapest
Batthyány u. 63.
Magyarország
1015

Csordás Mihály
Petőfi u. 18.
24321 Mali Idjoš
Jugoszlávia

Csúcs Sándor
Budapest
Magyar Lajos u. 4. X/54.
Magyarország
1036

Csukás István
Szeged
Fésű u. 3. B. II/7
Magyarország
6726

Csűrös Miklós
Budapest
Karinthy Frigyes u. 10.
Magyarország
1111

Elżbieta Cygielska-Guttman
ul. Pięciolinii 7 m 12
02-784 Warszawa
Lengyelország

Marinella D'Alessandro
Salita S. Nicola da Tolentino 51
80132 Napoli
Olaszország

Dám László
Debrecen
Domokos L. u. 32. III/16.
Magyarország
4027

Dán Róbert
Budapest
Balassi B. u. 2/b.
Magyarország
1055

Dánielisz Endre
Str. Infrățirii nr. 1.
Jud. Bihor
3650 Salonta
Románia

Dankó Imre
Debrecen
Múzeum u. 4. I/4a.
Magyarország
4026

Dávid Gyula
Editura Kriterion
Piața Stefan cel Mare 1.
3400 Cluj-Napoca
Románia

Linda Dégh
1008 S. Highland Avenue
Bloomington, Ind. 47401
USA

Deme László
Budapest
Fehérvári út 125. VIII/25.
Magyarország
1119

Pál Deréky
Halmg. 3/5
A-1020 Wien
Ausztria

Georges Deshusses
22 chemin Rieu
1208 Genève
Svájc

Dévavári (Dér) Zoltán
Matka Vukovića 1/II
24000 Subotica
Jugoszlávia

Dezső László
Budapest
Dembinsky u. 36. III/28.
Magyarország
1071

Amedeo Di Francesco
via Leonardo da Vinci 12
03043 Cassino
Olaszország

Alpha A. Diallo
Vecsés
Lajos u. 19.
Magyarország
2220

Dienes Erzsébet
Szolnok
József Attila út 63.
Magyarország
5000

Dienes Ottó
Székesfehérvár
Münnich lakótelep 2. IV/2.
Magyarország
8000

Dobó Attila
A–7501 Rotenturm a.d. Pinka 69.
Ausztria

Dobóné Berencsi Margit
Eger
Olasz u. 23. III/8.
Magyarország
3300

Dobossy László
Budapest
Trombitás u. 17.
Magyarország
1026

Csavdar Dobrev
Kvartal Latera, bl. 4. vhod A.
Szófia
Bulgária

Dombrovszky József
Debrecen
Hajdú J. u. 17. II/19.
Magyarország
4032

Domokos Pál Péter
Budapest
Budafoki út 10. C. I. 1.
Magyarország
1111

Domokos Péter
Budapest
Iglói út 10.
Magyarország
1118

Leslie S. Domonkos
59 Camelot Court
Canfield, Ohio 44406
USA

Ivan Doszpoly
Jesuit Noviciate
Nagatsuka 1551, Gion-Machi
Asaminami-ku, Hiroshima-shi
Hiroshima-ken 731-01
Japán

Dömötör Sándor
Budapest
Stoczek u. 13.
Magyarország
1111

Dömötör Tekla
Budapest
Rajk László u. 10.
Magyarország
1136

Duba Gyula
Fučikova c. 5.
80100 Bratislava
Csehszlovákia

Zinaida M. Dubrovina
196211 Leningrad
pr. Koszmonavtov 19-1-177
Szovjetunió

Dukkon Ágnes
Budapest
Lenin krt. 2.
Magyarország
1073

Truong Dang Dung
Hanoi 53548
20 Ly Thai To
Vietnam

Dümmerth Dezső
Budapest
Schönherz u. 5.
Magyarország
1117

Ecsedy Ildikó
Budapest
Búvár u. 1. I/5.
Magyarország
1035

Éder Zoltán
Budapest
Kisfaludy u. 40.
Magyarország
1082

Egri Péter
Budapest
Hegedűs Gyula u. 3. I/1.
Magyarország
1136

Elekfi László
Budapest
Vöröshadsereg útja 103.
Magyarország
1021

Lajos Éltető J.
3306 S. E. Taylor
Portland, Or. 97214
USA

Engel Károly
1. Cás. poşt. 33.
3400 Cluj-Napoca
România

Erdei-Albrecht Klára
2300 Kiel
Holtenauer Str. 112.
NSZK

Erdélyi István
Budapest
Lajos u. 121. II/10.
Magyarország
1036

Erdélyi Zsuzsanna
Budapest
Váci u. 79. I/8.
Magyarország
1056

Erdődy Edit
Budapest
Eperjes u. 38.
Magyarország
1204

Éry László
Budapest
Thököly u. 90. mf.2.
Magyarország
1146

Viktoria Eschbach-Szabó
Maria Theresia Allee 29
D-5100 Aachen
NSZK

Robert J. W. Evans
83, Norreys Road
Cumnor, Oxford OX2 9PU
Anglia

Fábián Pál
Budapest
Zsombolyai u. 8.
Magyarország
1113

Katalin Faerstain
Lerbjergvej 24
Lerbjerg
8370 Hadsten
Dánia

Faludi Györgyi
Budapest
Kárpát u. 22.
Magyarország
1133

Falvy Zoltán
Budapest
Szentháromság u. 9–11.
Magyarország
1014

Falvyné Kardoss Éva
Budapest
Szentháromság u. 9 –11.
Magyarország
1014

Fancsaly Éva
Budapest
Szabadság u. 14.
Magyarország
1039

Faragó Adrienne
Nyúl
Tavasz u. 50.
Magyarország
9082

Magda Farago Leonardi
Via Orto Del Re 30
95124 Catania
Olaszország

Farkas József
Mátészalka
Móricz Zsigmond u. 63.
Magyarország
4700

Farkas László
Budapest
Hollókő u. 9.
Magyarország
1113

Fazekas Tiborc
Budapest
Kaszáló u. 97.
Magyarország
1173

Fehér Erzsébet
Budapest
Fehérvári út 127.
Magyarország
1119

Fehér Imre
Törökszentmiklós
Kossuth Lajos u. 127.
Magyarország
5200

Fehérvári Győző
Budapest
József Attila u. 44–48.
Magyarország
1191

Fejős Zoltán
Budapest
Varga Gyula A. park. 4/b. IX/56.
Magyarország
1149

Fekete Péter
Eger
Koháry u. 1/a.
Magyarország
3300

Fél Edit
Budapest
Belgrád rkp. 27.
Magyarország
1056

Fenyő István
Budapest
Kékgolyó u. 15/b. IV/25.
Magyarország
1123

Alekszandr P. Feoktyisztov
Institut Jazykoznanija
ul. Szemasko 1/12.
103009 Moszkva K-9.
Szovjetunió

Ferdinandy György
Box 5173, C.U.C. Station
Cayey, 00634, Puerto Rico
USA

Miguel de Ferdinandy
Residencias de la Facultad B. 11
Rio Piedras, Puerto Rico 00931
USA

Ferenczi Imre
Szeged
Petőfi S. sugárút 40/c.
Magyarország
6722

Ferenczi László
Budapest
Lenin krt. 40.
Magyarország
1073

Filep Antal
MTA Néprajzi Kutató Csoport
Budapest
Országház u. 30.
Magyarország
1250

Ian F. Finlay
94 Duchy Road
Harrogate HG1 2HA
Anglia

Holger Fischer
Am Ladenzentrum 12
2057 Reinbek
NSZK

Fischer Sándor
Budapest
Fazekas u. 4.
Magyarország
1015

Albert Lange Fliflet
Krokeideveien 43
5047 Stend
Norvégia

István Fodor
Niehler Kirchweg 71
5000 Köln 60
NSZK

Fogarasi Miklós
Szeged
Bocskai u. 11.
Magyarország
6721

Fónod Zoltán
Azalková ul. 6.
829 00 Bratislava
Csehszlovákia

Frank Gabriella
Budapest
Köztársaság u. 51.
Magyarország
1188

Katalin Frank-Schneider
Scheffelstr. 7.
69 Heidelberg
NSZK

Gisele Friedrichs
6055 S. Pollard PKWY
Baton Rouge, La.70808
USA

Fügedi Erik
Budapest
Corvin tér 6.
Magyarország
1011

Fülei-Szántó Endre
Budapest
Maros u. 4.
Magyarország
1122

Fülöp Géza
Budapest
Vérhalom u. 44.
Magyarország
1025

Fülöp Lajos
Budapest
Nárcisz u. 27.
Magyarország
1126

Fülöpné Csanak Dóra
Budapest
Vérhalom u. 44.
Magyarország
1025

Für Lajos
Budapest
Damjanich u. 42.
Magyarország
1071

Füzes Endre
Budapest
Tornalja u. 4.
Magyarország
1124

Füzi László
Alpári Gyula Szakközépiskola
Eger
Klapka u. 7.
Magyarország
3300

Gaál György Elemér
3400 Cluj-Napoca
Str. 23 August nr. 29.
Románia

Gáborján Alice
Budapest
Béla király út 30/a.
Magyarország
1125

Dzsumber Gagnidze
380015 Tbiliszi
Ul. Csikovani 55.
Szovjetunió

Galambos Ferenc Iréneus
Pfarrhof
7501 Unterwart
Ausztria

Susan Gal
1050 George St. Apt. 10-J.
New Brunswick, N.J. 08901
USA

Gáll Ernő
Redactie Korunk
Str. Moţilor 3
3400 Cluj-Napoca
Románia

I. Gallasy Magdolna
Budapest
Zólyomi u. 38/d.
Magyarország
1112

Gárdonyi Sándor
Debrecen
Nagyerdei krt. 92.
Magyarország
4032

Gáspári László
Nyíregyháza
Ungvár sétány 2. VI/39.
Magyarország
4400

Gazda József
Str. Petőfi 59.
4055 Covasna
Románia

Gazda Klára
Str. Umbrei 1.
4000 Sf. Gheorghe
Románia

Gebri Mária
Budapest
Kalapács u. 14.
Magyarország
1148

Emery George
1485 Maywood Avenue
Ann Arbor, Mich. 48103
USA

Éva Gerevich-Kopteff
Henrik Sohlbergintie 25. A 4.
Helsinki 64
Finnország

Gergely Katalin
Budapest
Lidérc u. 6.
Magyarország
1121

B. Gergely Piroska
Str. Galaxiei 1/A
3400 Cluj-Napoca
Románia

Gerics József
Budapest
Dániel u. 23/g. I/5.
Magyarország
1125

Danilo Gheno
Vicolo Carlessi 16.
36060 Romano d'Ezzelino
(Vicenza)
Olaszország

Ginter Károly
Budapest
Rákóczi út 10.
Magyarország
1072

Gombáné Lábos Olga
Debrecen
Tanácsköztársaság u. 4. II/5.
Magyarország
4027

Marie-Josephe Gouesse
6, rue Paul Bert
92130 Issy-les-Moulineaux
Franciaország

George Gömöri
University of Cambridge
Faculty of Modern and Medieval
Languages
Sidgwick Avenue
Cambridge CB3 9DA
Anglia

Görcsös Mihály
040 01 Košice
Cimborkova 27.
Csehszlovákia

Görcsösné Takáts Gizella
040 01 Košice
Cimborkova 27.
Csehszlovákia

Veronika Görög-Karády
69, rue Blomet
75015 Paris
Franciaország

Görömbei András
Debrecen
Böszörményi u. 63.
Magyarország
4032

Graf Rezső
Budapest
Krisztina krt. 71
Magyarország
1016

Maria Green
207 Lake Crescent
Saskatoon, Sask. S7H 3A1
Kanada

Gregor Ferenc
Budapest
Vörösvári u. 5. II/12.
Magyarország
1035

Grendel Lajos
ul. Vuka Karadžiča 9.
801 00 Bratislava
Csehszlovákia

Grétsy László
MTA Nyelvtudományi Intézete
Budapest
Szentháromság u. 2.
Magyarország
1250

Grezsa Ferenc
Hódmezővásárhely
Hóvirág u. 14.
Magyarország
6800

János Gulya
Georg-August-Universität
Finnisch-ugrisches Seminar
Theaterstrasse 14.
3400 Göttingen
NSZK

Jurij P. Guszev
Insztitut mirovoj literatury
i. M. Gorkovo
ul. Vorovszkovo 25/a.
121069 Moszkva
Szovjetunió

Imre Gyenge
7400 Oberwart
Postfach 61.
Ausztria

Clara Gyorgyey
42 Derby Ave.
Orange, Ct. 06477
USA

Auli Hakulinen
Torpankuja 5 A 3
40740 Jyvaskyla 74
Finnország

Lauri Hakulinen
Tiilimäki 17
00330 Helsinki 33
Finnország

Tibor Halasi-Kun
114, Morningside Drive
New York, N.Y. 10027
USA

Halász Előd
Szeged
Hunyadi János u. 4.
Magyarország
6722

Halász Péter
Budapest
Abádi u. 12.
Magyarország
1116

Victor E. Hanzeli
411 N.E. 81.
Seattle, Washington 98115
USA

Endre Haraszti
139, Mohawk Road,
East Hamilton, Ont. L9A 2H4
Kanada

Harmatta János
ELTE Bölcsészettudományi Kar
Budapest
Pesti B. u. 1.
Magyarország
1052

Robert T. Harms
2609 Deerfoot Trail
Austin, Texas 78704
USA

Hársfalvi Péter
Bessenyei György Tanárképző
Főiskola
Nyíregyháza
Sóstói út 31/a.
Magyarország
4400

Horst Haselsteiner
Daponteg 13/12
A-1030 Wien
Ausztria

Ulla Hauhia-Nagy
Budapest
Szilágyi Erzsébet fasor 2.
Magyarország
1125

Havasi Zoltán
Budapest
Magyar Lajos u. 8.
Magyarország
1036

Heckenast Gusztáv
Budapest
Határőr u. 13/b.
Magyarország
1122

Heckenastné Veress Éva
Budapest
Határőr u. 13/b.
Magyarország
1122

Heé Veronika
Budapest
Ilka u. 32.
Magyarország
1143

Hegedűs József
Budapest
Kelenhegyi út 35/a.
Magyarország
1118

Jolanta Helder
Oude Middelhorst 51
97 53 BR Haren
Hollandia

Heltai János
Budapest
Wesselényi u. 47. I/11.
Magyarország
1077

Herczeg Gyula
Budapest
Rákóczi út 65.
Magyarország
1081

Herman József
Budapest
Csalit u. 3.
Magyarország
1025

Herner János
Szeged
Szilléri sgt. 51/a.
Magyarország
6723

Robert Hetzron
1346 San Rafael Avenue
Santa Barbara CA 93109
USA

Hofer Tamás
Budapest
Szilágyi Erzsébet fasor 17.
Magyarország
1026

Hoffmann Tamás
Budapest
Berend u. 11.
Magyarország
1035

Holl Béla
Budapest
Kökörcsin u. 2. I/5.
Magyarország
1113

Honti László
Budapest
Pannonhalmi u. 37.
Magyarország
1118

Hopp Lajos
Budapest
Katona J. u. 35.
Magyarország
1137

Hoppál Mihály
Budapest
Szabó Ilonka u. 26.
Magyarország
1015

Hornyik Miklós
Jovana Bošković 3/I
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Horváth Béla
Bonyhád
Fáy ltp. 1/b.
Magyarország
7150

Horváth Károly
Budapest
Vérmező u. 8. II/2.
Magyarország
1012

Horváth Mária
Budapest
Margaréta u. 11.
Magyarország
1126

Horváth Mátyás
Belgrádi ul. 12.
24415 Bački Vinogradi
Jugoszlávia

Horváth Tibor
Budapest
Kelenhegyi út 50. fsz.
Magyarország
1118

Marketta Huitu
Debrecen
Hajdú J. u. 16. VII/56.
Magyarország
4032

Stéphane Hunyadi
15, rue Aristide Briand
67400 Plobsheim
Franciaország

Marcella Husová-Rossová
Vlašska 24
11800 Praha 1
Csehszlovákia

Huszár Ágnes
Budapest
Szamuely u. 45. III/19.
Magyarország
1093

Miklós Hutterer
Froschaugasse 7/2/12
8010 Graz
Ausztria

Illés Endre
Budapest
Mányoki út 22.
Magyarország
1118

Illés László
Budapest
Trombitás u. 27. II/3.
Magyarország
1026

Illyés Elemér
I-25010 Pieve di Tremosine (BS)
Via Agher 4.
Olaszország

Imre László
Debrecen
Damjanich u. 32.
Magyarország
4028

Imre Mihály
Hódmezővásárhely
Szántó Kovács János u. 87.
Magyarország
6800

Ilma Ingold-Rakusa
Richard Kisslingweg 3
8044 Zürich
Svájc

Terho Itkonen
Krannilantie 8
01900 Nurmijärvi
Finnország

Margaret Christine Ives
97 Bowerham Road
Lancaster, Lancs
Anglia

K. Jakab Antal
Str. Vlahuţă
Bloc Lama B. sc. 2. VI/68.
3400 Cluj-Napoca
România

Jakab István
Záluţicka 11
829 00 Bratislava
Csehszlovákia

Jakócs Dániel
Szeged
Lugas u. 7. B/10.
Magyarország
6723

Janó Ákos
Sárospatak
Kádár Kata u. 21. 90.
Magyarország
3950

János István
Tokaj
Benedek Pál u. 7.
Magyarország
3910

Janurik Tamás
Szeged
Szamos u. 18/a.
Magyarország
6723

Janzsó János
Budapest
Kinizsi u. 2–6.
Magyarország
1092

Jávor Kata
Budapest
Mártírok útja 64/b.
Magyarország
1027

Jeney István
Nyíregyháza
Korányi F. u. 64. II/7.
Magyarország
4400

Foma K. Jermakov
426020 Izsevszk
ul. Lenina, d. 34. kv. 25
Szovjetunió

Jónás Frigyes
Budapest
Bethlen Gábor u. 14. III/15.
Magyarország
1077

József Farkas
Budapest
Karcag u. 59. I/8.
Magyarország
1116

Juhász Antal
Szeged
Vedres u. 18/a.
Magyarország
6726

Juhász Béla
Debrecen
Sinay M. u. 17. IX/39.
Magyarország
4027

Juhász Géza
Radnička 51.
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Jung Károly
Balzakova 26/31.
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Junger Ferenc
Filipa Filipovića 16/II. st. br. 7.
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Karl-Heinz Jügelt
Anton-Makarenko-Str. 2.
2520 Rostock-Evershagen
NDK

Kaán Miklósné Keszler Borbála
Budapest
Bartók Béla u. 7.
Magyarország
1114

Kabán Annamária
Str. Unirii 3. ap. 27.
3400 Cluj-Napoca
România

Kabdebó Lóránt
Budapest
Dózsa György út 19.
Magyarország
1146

Kakuk Zsuzsa
Budapest
Csopaki u. 3/a.
Magyarország
1022

Kambe Takenori
190-01 Nishitama-gun,
Itsukaichi-machi, Todohara 593
Tokyo
Japán

Peter Kamenov
Szófia-1184
Mladost I., bl. 43. vh. 6.
Bulgária

Kántor Lajos
Redacţie Korunk
Al. Moţilor 3.
3400 Cluj-Napoca
România

Kanyó Zoltán
Szeged
Ságvári u. 14–16/B. II/8.
Magyarország
6722

Karafiáth Judit
Budapest
Vércse u. 25/a.
Magyarország
1124

Outi Karanko-Pap
Budapest
Lóránt u. 24/a.
Magyarország
1125

André Karátson
12, avenue Junot
75018 Paris
Franciaország

Károly Sándor
Budapest
Törökvész u. 106/a.
Magyarország
1025

László v. Károlyi
Postfach 702
3400 Göttingen
NSZK

Paul Kárpáti
112 Berlin
Klement-Gottwald-Allee 115
NDK

Kaarina Karttunen
Koskelantie 9 E 39
00610 Helsinki 61
Finnország

Katona Béla
Nyíregyháza
Iskola u. 3. I/1.
Magyarország
4400

Katona Imre
ELTE Bölcsészettudományi Kar
Folklore Tanszék
Budapest
Pesti B. u. 1.
Magyarország
1052

Katonáné Palló Margit
Budapest
Üllői út 107. fsz. 2.
Magyarország
1091

Väinö Kaukonen
Museokatu 30 A 11
00100 Helsinki 10
Finnország

Kázmér Miklós
Budapest
Bérc u. 9.
Magyarország
1016

Käfer István
Budapest
Somogyi B. u. 20.
Magyarország
1085

Kecskés András
Budapest
Nagyszalonta u. 16.
Magyarország
1118

Kelemen Tiborné
Budapest
Bem rkp. 15.
Magyarország
1011

Kelényi István
Érd, X.
Mecseki u. 11.
Magyarország
2030

Valentin K. Kelmakov
426004 Izsevszk
ul. Udmurtszkaja 199. kv. 297
Szovjetunió

Kemenes Géfin László
3421 Drummondt St. Apt. 114.
Montreal H3G 1X7
Kanada

Kemény Gábor
MTA Nyelvtudományi Intézete
Budapest
Szentháromság u. 2.
Magyarország
1250

Kenyeres Ágnes
Budapest
Városmajor u. 6.
Magyarország
1122

Kenyeres Zoltán
Budapest
Pasaréti út 119.
Magyarország
1026

Kerékgyártó László
Külügyminisztérium
Külügyi Intézete
Budapest
Bem rkp. 47.
Magyarország
1027

Kerényi Ferenc
Budapest
Árpád u. 12. VIII/199.
Magyarország
1215

Kertész Gyula
Állami Gorkij Könyvtár
Budapest
Molnár u. 11.
Magyarország
1368

Kertész Katalin Lívia
Budapest
Donáti u. 59.
Magyarország
1015

Keserű Bálint
Szeged
Április 4. u. 2.
Magyarország
6725

Tibor Kesztyűs
Auf der Wessel 59.
3400 Göttingen
NSZK

Keveházi Katalin
Szeged
Róna u. 33/B. IV/12.
Magyarország
6723

Aron Kibédi Varga
Oostelijk Halfrond 69.
1183 Amstelveen
Hollandia

Kiefer Ferenc
Budapest
Bérc u. 7.
Magyarország
1016

H. Kígyóssy Edit
Budapest
Latinka S. u. 76–80.
Magyarország
1116

Kilián István
Budapest
Vörösmarty u. 19/a. II/12.
Magyarország
1074

Király Erzsébet
Budapest
Enikő u. 10.
Magyarország
1163

Király Lajos
Kaposvár
Petőfi S. u. 62.
Magyarország
7400

Kis Pintér Imre
Budapest
Ond vezér útja 17/c.
Magyarország
1144

Kispéter András
Budapest
Izabella u. 69.
Magyarország
1064

Kiss Antal
Debrecen
Csapó u. 79. V/15.
Magyarország
4029

Kiss Gy. Csaba
Budapest
Csalán u. 39/a. B.4.
Magyarország
1025

Kiss Jenő
Budakalász
Jókai u. 28.
Magyarország
2011

Kiss József
Budapest
Dózsa Gy. út 66. IV/4.
Magyarország
1076

Kiss Mária
Budapest
Várfok u. 8.
Magyarország
1012

Irmeli Kniivilä
JATE Bölcsészettudományi Kar
Szeged
Egyetem u. 2.
Magyarország
6722

Koczkás Sándor
Budapest
Damjanich u. 42. fsz. 1/a.
Magyarország
1071

Koczogh Ákos
Budapest
Konkoly Thege u. 13–17.
Magyarország
1121

R. Kocsis Rózsa
Budapest
Nárcisz u. 13–15.
Magyarország
1126

Kodolányi János
Budapest
Szilfa u. 9/a. fsz. 1.
Magyarország
1025

Kókay György
Budapest
Karolina út 51. I/1.
Magyarország
1113

Tiiu Kokla
Sõpruse pst. 210-26
200 034 Tallinn
Szovjetunió

Natalja Kolpakova
195267 Leningrad
pr. Lunacsarszkovo, d.100. kv.447.
Szovjetunió

Koltay-Kastner Jenő
Szeged
Tarjánváros 201.
Pentelei sor 6. II/7.
Magyarország
6723

Nicholas Kolumban
150 West Summit St.
Somerville, N.J. 08876
USA

Aladár Komjáthy
Hungarian United Church
50 Graham Boulevard
Montreal, P.Q. H3P 2 Cl
Kanada

Komlovszki Tibor
Budapest
Hímző u. 11. VIII/43.
Magyarország
1039

Koncsol László
Fadruszova 1/IV
841 05 Bratislava
Csehszlovákia

Kontra Miklós
Budapest
Kőrösi Csoma út 35. V/66.
Magyarország
1105

Kornya László
Debrecen
Nagyerdei krt. 20.
Magyarország
4028

Korompay Klára
Budapest
Törcsvár u. 20.
Magyarország
1112

Kós Károly
Aleea Scarişoara 8/43.
3400 Cluj-Napoca
România

Kosáry Domokos
Budapest
Fátra tér 5.
Magyarország
1112

Božidar Kovaček
Bul. 23 oktobra 73.
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Kovács Ágnes
MTA Néprajzi Kutató Csoport
Budapest
Országház u. 30.
Magyarország
1250

Kovács Ákos
Budapest
Szőlő u. 90. VIII/46.
Magyarország
1032

Kovács András
Szeged
Mátyás tér 21.
Magyarország
6725

Kovács Béla
Budapest
Bánkút u. 53/c. fsz. 4.
Magyarország
1154

Kovács Ferenc
Budapest
Ajtósi Dürer sor 27/b. fsz. 3.
Magyarország
1146

Kovács Gábor Zoltán
Hódmezővásárhely
Rudnay u. 53. fsz. 1.
Magyarország
6800

Kovács Győző
Felsőgöd
Stromfeld A. u. 20.
Magyarország
2132

Kovács Ilona
Budapest
Alsóvölgy u. 11.
Magyarország
1021

S. Kovács Ilona
Budapest
Miklós u. 7. V/28.
Magyarország
1035

Kovács István
Debrecen
Hatvani István u. 13.
Magyarország
4032

Kovács János
Str. Domniţa Anastasia 15. II/7.
70623 Bucureşti
România

Jerry D. Kovács
Apt. 903, 230 Gloucester Street
Ottawa, Ont. K2P OA9
Kanada

Kovács József
Jirečekova 7/11
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Kovács József
Budapest
Békeharcos u. 8.
Magyarország
1171

Kovács József László
Budaörs
Lévai u. 31. VI/54.
Magyarország
2040

Kovács László
Žitnoostrovské muzeum
929 01 Dunajska Streda
Csehszlovákia

K. Kovács László
Budapest
Bacsó B. u. 31. III/12a.
Magyarország
1084

Kovács László Lajos
2051 Robin Hood Lane
West Lafayette, Ind. 47906
USA

Martin L. Kovács
250 August Crescent
Regina, Saskatchewan
Kanada

Kovács Zsuzsa
Budapest
Úri u. 29.
Magyarország
1014

Leslie Könnyű
5410 Kerth Road
St. Louis, Mo. 63128
USA

Könyves Tóth Kálmán
Budapest
Állomás u. 6. III/1.
Magyarország
1102

Köpeczi Béla
Művelődési Minisztérium
Budapest
Szalay u. 10–14.
Magyarország
1055

Kőszeghy Péter
Budapest
Damjanich u. 26/a.
Magyarország
1071

Antoni Krawczykiewicz
ul. Egipska 5 m. 96
03-977 Warszawa
Lengyelország

Kresz Mária
Budapest
Gombocz Zoltán u. 12.
Magyarország
1118

Kretzoi Sarolta
Budapest
Semmelweis u. 8.
Magyarország
1052

Kristó Gyula
Szeged
Április 4. u. 39. I/1.
Magyarország
6722

Maria Krisztinkovich Horváth
3837 Osler Street
Vancouver, B.C. V6H 2W7
Kanada

Kríza Ildikó
Budapest
Istenhegyi út 35/a.
Magyarország
1125

Krizáné Nagy Ilona
Budapest
Zólyomi út 29. II/7.
Magyarország
1112

Kulcsár Péter
Budapest
Vilmos u. 39.
Magyarország
1223

Kulcsár Szabó Ernő
Budapest
Rózsa Richárd u. 28/30.
Magyarország
1221

Kulin Ferenc
Budakalász
Széchenyi u. 42.
Magyarország
2012

Kun András
Debrecen
Nagyerdei krt. 30.
Magyarország
4028

Kun László
Budapest
Álom u. 21.
Magyarország
1125

Kunt Ernő
Miskolc
Elek Tamás u. 30. III/1.
Magyarország
3529

Küllős Imola
Budapest
Üllői út 119. IV/65.
Magyarország
1091

Ago Künnap
202400 Tartu
Kaúnase pst. 15-3.
Szovjetunió

A. D. Kylstra
de Savornin Lohmanlaan 30.
Groningen
Hollandia

Ladányi Sándor
Budapest
Páskomliget u. 4. IV/12.
Magyarország
1156

Ladó János
Budapest
Hímző u. 11. VI/33.
Magyarország
1039

Lakner Zoltán
Budapest
Remetehegyi út 154.
Magyarország
1037

Láng Gusztáv
Szombathely
Tolbuhin u. 10. VIII/30.
Magyarország
9700

Láng József
Budapest
Mária u. 46.
Magyarország
1085

László Gyula
Budapest
Alkotmány u. 20. I/5.
Magyarország
1054

Hannu Launonen
Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
PL 259 Hallituskatu 1
00171 Helsinki
Finnország

Csilla Lavotha
Liggargatan 5 F
75420 Uppsala
Svédország

Oscar Lazar
Stockholms Universitet
Finska Institut
106 91 Stockholm
Svédország

Rosalyne Lebeau
220 Boul. Voltaire
75011 Paris
Franciaország

Ildikó Lehtinen
Mannerheimintie 2-23. A 7
00250 Helsinki 25
Finnország

Lengyel András
Szeged
Zászló u. 4/B. III/9.
Magyarország
6722

Lengyel Béla
Budapest
Kossuth Lajos tér 16–17.
Magyarország
1055

Lengyel Dénes
Budapest
Corvin tér 5.
Magyarország
1011

Lévay Edit
Eger
Zalka M. u. 60. III/11.
Magyarország
3300

Lichtmann Tamás
Budakeszi
József Attila u. 38.
Magyarország
2092

Hans Lindholm
Ragnar Lodbroks grand 19
223 75 Lund
Svédország

Barbara Lotze
462 Hartz Ave
Meadville, PA. 16335
USA

Dieter P. Lotze
462 Hartz Ave
Meadville, PA. 16335
USA

Lőkös István
Eger
Kiss Lajos u. 23. II/6.
Magyarország
3300

Lőrincz Jenő
Budapest
Havanna u. 3.
Magyarország
1181

Lőrincze Lajos
MTA Nyelvtudományi Intézete
Budapest
Szentháromság u. 2.
Magyarország
1250

Lőrinczy Huba
Szombathely
Rohonci út 19. V/24.
Magyarország
9700

Andrew Ludányi
423 N. Johnson Street
Ada, Ohio 45 810
USA

Ludányi Mária
Eger
Jókai u. 10.
Magyarország
3300

H. Lukács Borbála
Budapest
Herman Ottó u. 7.
Magyarország
1022

Lukácsy Sándor
Budapest
Hegedűs Gy. u. 48.
Magyarország
1133

Georg Lück
Karl-Maron-Str. 20.
1140 Berlin
NDK

Maácz László
Budapest
Árpád u. 23.
Magyarország
1161

Karlheinz Mack
Endemanngasse 6-18/2/1/7
A-1238 Wien-Mauer
Ausztria

Madár Lajos
Budapest
Guszev u. 5. I/2.
Magyarország
1051

Mádl Antal
Budakeszi
Petőfi u. 13.
Magyarország
2092

Judith Magyar
178 Oakdene Avenue
Teaneck, N.J. 07666
USA

Magyar Miklós
Budapest
Apostol u. 12.
Magyarország
1023

Lili Maiszuradze
Tbiliszi-15
ul. Dolidze, korp.27. 3/kv. 97.
Szovjetunió

Adam Makkai
360 MacLaren Lane
Lake Bluff, Illinois 60044
USA

Manherz Károly
Budapest
Ipoly u. 1/a.
Magyarország
1133

Angela Marcantonio
Via Dei Venti 11
00186 Roma
Olaszország

Márk Tamás
Pécs
Veres P. u. 4.
Magyarország
7624

Markó Imre Lehel
Pölöskefő
Magyarország
8773

Markovszkiné Bur Márta
Szófia
Kraszna szelo 214. vh. 9.
Bulgária

Marosi Ildikó
Str. Köteles Sámuel 5.
Tîrgu-Mureş
Románia

Eva Martins
Medsolsbacken 17
16237 Vällingby
Svédország

Marton Mária
Pécs
Gyöngyös u. 14. III/8.
Magyarország
7632

D. Mátai Mária
Budapest
Iglói u. 10. I/8.
Magyarország
1118

Máté Györgyi
Pécs
József u. 17/2.
Magyarország
7621

Máté Jakab
Budapest
Törökvész u. 59/c. I/7.
Magyarország
1025

József Matuz
Sundganalle 21.
7800 Freiburg i. Br.
NSZK

May István
Budapest
Benczúr u. 39/a.
Magyarország
1068

Klara Mayer
Moszkva
ul. Ibragimova, d. 5. korp. 1. kv. 71.
Szovjetunió

Ivan P. Megela
ul. Malinovszkogo 27/23. kv. 432.
252210 Kiev
Szovjetunió

Melczer Tibor
Budapest
Eötvös Loránd u. 1.
Magyarország
1053

F. Mészáros Henrietta
Budapest
Bartók B. út 127/b. I/3.
Magyarország
1115

Mészáros István
Budapest
Csaba u. 8.
Magyarország
1122

Mezei Márta
Budapest
Lajos u. 109.X/59.
Magyarország
1036

Mező András
Nyíregyháza
Korányi F. u. 32/a. I/5.
Magyarország
4400

Mikes Melánia
Fruškogorska 37.
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Mikó Krisztina
Budapest
Lógodi u. 72.
Magyarország
1012

Mikóné Kékes Marianna
Budapest
Ciklámen u. 14.
Magyarország
1146

Mikola Tibor
Szeged
Középfasor 7/b.
Magyarország
6726

Mokány Sándor
Budaörs
Lévai u. 29. II/41.
Magyarország
2040

Mokányné Nagy Katalin
Budaörs
Lévai u. 29. II/41.
Magyarország
2040

Mokuterné Katus Elvira
Budapest
Hébelt Ede u. 10.
Magyarország
1026

Molnár Csikós László
Sava Kovačević 43.
24430 Ada
Jugoszlávia

A. Molnár Ferenc
ELTE Bölcsészettudományi Kar
Budapest
Pesti B. u. 1. Pf. 107.
Magyarország
1364

H. Molnár Ilona
Budapest
Néphadsereg u. 5. IV/4.
Magyarország
1055

Molnár István
Str. Bicazului 19.
Cristuru Secuiesc, Jud. Harghita
Románia

Molnár József
Budapest
Bajcsy Zs. köz 2.
Magyarország
1065

Molnár Szabolcs
Str. Târgu-Neamt 16. Bl. D 4. ap. 29.
77486 Bucureşti
Románia

Molnárné Nagy Ilona
Debrecen
Csapó u. 4. VI/100.
Magyarország
4024

Monok István
Szeged
Róna u. 33/B. IV/12.
Magyarország
6723

Morvay Judit
Szentendre
Vasvári P. u. 8.
Magyarország
2000

Móser Zoltán
Mány
Zrínyi u. 25.
Magyarország
2065

Mózes Huba
Str. Unirii 6. ap. 7.
3400 Cluj-Napoca
Románia

Mózsi Ferenc
Rauchova 16/V
883 30 Bratislava
Csehszlovákia

Nacsády József
Szeged
Tábor u. 5. II/4.
Magyarország
6722

Nagy Ferenc
Szigetszentmiklós
Móra F. u. 18.
Magyarország
2310

Nagy Gábor
Budapest
Ritka u. 3. II/11.
Magyarország
1204

Nagy Imre
Pécs
Bessenyei u. 2.
Magyarország
7625

István Nagy
117449 Moszkva
ul. Svernika 19. korp. 1. kv. 421.
Szovjetunió

Nagy János
Debrecen
Becskereki u. 2. II/12.
Magyarország
4024

Nagy Jenő
Str. 23. August 33.
3400 Cluj-Napoca
Románia

Nagy Károly
450 Wheeler Place
Somerset, N.J. 08873
USA

Nagy Miklós
Budapest
Október 6. u. 5. II/11.
Magyarország
1051

K. Nagy Olga
Str. Soporului 70. ap. 49.
3400 Cluj-Napoca
Románia

Pál Nagy
139, Av. J. Jaurès
92129 Montrouge
Franciaország

Nagy Sándor
Eger
Lenin u. 6. IV/3.
Magyarország
3300

Jonka M. Najdenova
1606 Szófia-6
Bogdanovec 4.
Bulgária

Karl Nehring
Degenfeldstr. 1.
D-8 München 40
NSZK

Némedi Lajos
Debrecen
Dóczy J. u. 12.
Magyarország
4032

Nemes István
Pécs
Jókai u. 47.
Magyarország
7622

Nemeskürty István
Budapest
Pozsonyi út 32.
Magyarország
1137

Németh G. Béla
Budapest
Hermánd u. 25.
Magyarország
1112

Németh Gábor
Kalocsa
Vörösmarty u. 111.
Magyarország
6300

István Németh
Kleistgasse 3
1030 Wien
Ausztria

Németh S. Katalin
Budapest
Csalogány u. 6–10. II/54.
Magyarország
1015

Németiné Sargina Ludmilla
Budapest
Pozsonyi út 42.
Magyarország
1137

Indra Petrova Nikolova-Markova
Szófia-1000
ul Turko-45. II.
Bulgária

Nobel Iván
Budapest
Fürj u. 21.
Magyarország
1124

Piret Norvik
Keele ja Kirjanduse Instituut
Lauristini 6.
200103 Tallinn
Szovjetunió

Novák László
Nagykőrös
Czeglédi út 19.
Magyarország
2750

Djuro Novalić
ul. Plemićeva 6. IV.
41000 Zagreb
Jugoszlávia

Jerzy Robert Nowak
Polski Instytut Spraw
Mydzynarodowych
Warecka 1/a.
Warszawa
Lengyelország

Louis Nyéki
115, rue Jean Bleuzen
92170 Vanves
Franciaország

Nyíri Antal
Szeged
Zöld Sándor u. 2/b.
Magyarország
6724

Nyirkos István
Debrecen
Bethlen u. 42–44. V/25.
Magyarország
4026

Nyírő Lajos
Budapest
Damjanich u. 40.
Magyarország
1071

Ódor László
Budapest
Csalán u. 33/b.
Magyarország
1025

Olasz Sándor
Szeged
Cinke u. 7/4.
Magyarország
6726

Olsvai Imre
Budapest
Mészöly u. 5. I/6.
Magyarország
1117

Oltyán Béla
Szeged
Építő u. 11/b.
Magyarország
6723

Šimon Ondruš
Púpavova 39.
816 00 Bratislava
Csehszlovákia

Ónody Éva
Budapest
Ungvár u. 44/a.
Magyarország
1142

Orosz Béla
Nyíregyháza
Korányi F. u. 32/d. II/6.
Magyarország
4400

Orosz Márta
Šafárikova u. 152.
048 01 Rožňava
Csehszlovákia

Ördög Ferenc
Nagykanizsa
Bolgár hadsereg u. 8/a.
Magyarország
8800

Ötvös Péter
Szeged
Oroszlán u. 4.
Magyarország
6720

Pach Zsigmond Pál
Budapest
Németvölgyi út 72/c.
Magyarország
1124

Pajorin Klára
Budapest
Villányi út 20/a. IV/2.
Magyarország
1113

Pál József
Gyömrő
Bercsényi u. 69.
Magyarország
2230

Paládi-Kovács Attila
Budapest
Széchenyi u. 1/a. V/82.
Magyarország
1054

Palásti Sándorné
Budapest
Krecsányi u. 20.
Magyarország
1025

Pálmai Kálmán
Budapest
Borbolya u. 5.
Magyarország
1023

Pauline Palmeos
202400 Tartu
Ropka 19-38.
Szovjetunió

Jelena D. Panda
117279 Moszkva
ul. Osztrovitjánova 33/a.
Szovjetunió

Pándi Pál
Budapest
József nádor tér 8.
Magyarország
1051

Papp Ferenc
Debrecen
Batthyány u. 9. III/4.
Magyarország
4020

Papp István
Szeged
Felsőváros 138/b.
Magyarország
6723

Tibor Papp
40, rue Pascal
75013 Paris
Franciaország

Jaroslava Pašiakova
Sedlačkova u. 6.
816 00 Bratislava
Rovnice II.
Csehszlovákia

Pastyik László
Kiss Ernő u. 8/c.
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Pásztor Emil
Eger
Rózsa Károly u. 4.
Magyarország
3300

Pataky András
54327 Bilje
Jugoszlávia

Pató Imre
Mosa Pijade ul. 16.
24420 Kanjiza
Jugoszlávia

Péchy Blanka
Budapest
Bajza u. 1.
Magyarország
1071

Penavin Olga
Veljka Petrovića 6/47
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Péntek János
Universitatea Babeş-Bolyai
Str. Horea 31.
3400 Cluj-Napoca
Románia

Pesovár Ernő
Budapest
Vöröshadsereg u. 77.
Magyarország
1021

Péter Katalin
Budapest
Határőr u. 41.
Magyarország
1122

Péter László
Szeged – Szőreg
Szerb u. 60.
Magyarország
6771

Petneki Áron
Budapest
Előpatak u. 1. V/5.
Magyarország
1118

János S. Petőfi
Heidelberger Weg 7.
4800 Bielefeld 1
NSZK

Pintérné Előry Vilma
Budapest
Centenáriumi lakótelep M/2. ép. I. lp. II/2.
Magyarország
1165

Pók Lajos
Budapest
Pasaréti út 74.
Magyarország
1026

Polónyi Szűcs Szilárd
Budapest
Füredi út 5/d. I/5.
Magyarország
1144

Pomogáts Béla
Budapest
Nagymező u. 28.
Magyarország
1065

Péter Pór
Universität Gesamthochschule
5900 Siegen 21.
Hölderlinstr. 3.
NSZK

Posgay Ildikó
Budapest
Előpatak u. 9/c.
Magyarország
1118

Pusztai Ferenc
Budapest
Zrínyi u. 3. fsz. 2.
Magyarország
1195

Pusztay János
ELTE Bölcsészettudományi Kar
Budapest
Pesti B. u. 1.
Magyarország
1052

Rácz Endre
Budapest
Várfok u. 12. I/2.
Magyarország
1012

Rácz Olivér
Nagyova 15.
841 01 Bratislava
Csehszlovákia

Radics Katalin
Budapest
Rajk László u. 30.
Magyarország
1136

Radó György
Budapest
Petőfi S. u. 9.
Magyarország
1052

Rosemarie Radomski-Brachwitz
Roonstr. 12.
2300 Kiel 1
NSZK

Ráduly János
3289 Chibed 384.
Jud. Mureş
Románia

Anton Maria Raffo
Via Carducci 3
Firenze
Olaszország

Ránki György
Budapest
Horváth u. 25–27.
Magyarország
1027

Ilona Reinhardt-Ragályi
Waldenburger Ring 9.
5300 Bonn 1
NSZK

Révész Bertalan
Leninova tr. 78/7
949 01 Nitra
Csehszlovákia

Alexandre Romano Rezek
C.P. 9112
01051 São Paolo
Brazília

Erich F. Rieger
Kieselweg 25
7500 Karlsruhe 41
NSZK

Ritoók Zsigmondné
Budapest
Mátyás u. 20.
Magyarország
1093

Ralf-Peter Ritter
Seminar für Vergleichende und
Indogermanische Sprachwissenschaft
1000-Berlin 33
Fabeckstr. 7.
West-Berlin

Rohonyi Zoltán
Aleea Iezer Bl. J3 ap. 29.
3400 Cluj-Napoca
România

Róka Jolán
Budapest
Abonyi u. 27.
Magyarország
1146

M. Róna Judit
Budapest
Fehérvári út 48. I/2.
Magyarország
1119

Róna-Tas András
Budapest
Csörsz u. 1.
Magyarország
1123

Rónai Béla
Szekszárd
Béri Balogh Ádám u. 41. V/16.
Magyarország
7100

Paolo Rónai
Caixa Postal 299
28600 Nova Triburgo
Brazília

Rónay László
Budapest
Mandula u. 36.
Magyarország
1025

Rottler Ferenc
Tudományos Ismeretterjesztő Társulat
Budapest
Bródy Sándor u. 16.
Magyarország
1088

Rózsa Zoltán
Budapest
Szőlő köz 3.
Magyarország
1032

Ruzsiczky Éva
Budapest
Ág u. 5.
Magyarország
1016

Kira Sahova
Bulv. Sevcsenko 14.
Universzitet Sevcsenko
Kiev
Szovjetunió

Sallay Géza
Budapest
Bakáts tér 8.
Magyarország
1092

Ivan Sanders
4 Coed Lane
Stony Brook, N.Y. 11790
USA

Paolo Santarcangeli
Via Villa della Regina 26
10131 Torino
Olaszország

Stéphane Sarkany
51r Evered Av.
Ottawa, Ont. K1Z 5K9
Kanada

Sárközy Péter
Budapest
Molnár u. 24.
Magyarország
1056

Sárosi Bálint
Budapest
Áldás u. 11.
Magyarország
1025

Kálmán Sass
Av. de la Couronne 297, bte 12.
1050 Bruxelles
Belgium

Ingrid Schellbach-Kopra
Niittykummuntie 3 C 21
02200 Espoo 20
Finnország

Gabriella Schubert
Steinäckerstrasse 19
1000 Berlin 45
West-Berlin

Brigitte Schulze
1271 Birkenstein
Am Fliess 60
NDK

Schütz Ödön
Budapest
Magyar u. 52.
Magyarország
1053

Gavril Scridon
Str. Al. Ciura 6
3400 Cluj-Napoca
Románia

Sebestyén Árpád
Debrecen
Sétakert u. 24.
Magyarország
4027

Georg von Sebestyén
Auerspergstr. 19.
A-1080 Wien
Ausztria

Tonu Seilenthal
202400 Tartu
Pikk 74-12.
Szovjetunió

Selmeczi Kovács Attila
Göd
Ady Endre u. 94.
Magyarország
2132

Senga Toru
Okusa Higashiyashiki 65
Chita, Aichi 478
Japán

Seres András
Str. Geié 207
4013 Arcus, Jud. Covasna
Románia

Serfőzőné Gémes Magda
Néprajzi Múzeum
Budapest
Kossuth L. tér 12.
Magyarország
1055

Ivan Sesztalov
192028 Moszkva
ul. Mohovaja 28. kv. 76.
Szovjetunió

Peter A. Sherwood
School of Slavonic and East
European Studies
University of London
London WC 1E 7HU
Anglia

Andrzej Sieroszewski
ul. Sielecka 59/63 m. 22.
00-738 Warszawa
Lengyelország

Anna Sikos
Via Ceradini 5.
Milano
Olaszország

Sima Ferenc
Mudroňova 85
811 03 Bratislava
Csehszlovákia

Simoncsics Péter
ELTE Bölcsészettudományi Kar
Budapest
Pesti B. u. 1.
Magyarország
1052

Sipos Lajos
Budapest
Venetiáner u. 27.
Magyarország
1041

Siposné Sárdi Margit
Budapest
Fehérvári út 125. IV/46.
Magyarország
1116

Blagoj Sklifov
Szofia
Mladost-I. bl. 73/b.
Bulgária

Jerzy Snopek
01-318 Warszawa
ul. Grzelszczaka 8 m 40
Lengyelország

Soltész Zoltánné
Budapest
Kálló esperes u. 2. I/7.
Magyarország
1124

Solymos Ede
Baja
Deák Ferenc u. 1.
Magyarország
6500

Somlyó György
Budapest
Szent István park 14.
Magyarország
1137

Songmoo Kho
Ratakatu 25 B 31
00120 Helsinki 12
Finnország

Antti Sovijärvi
Mäntytie 17 B 24
00270 Helsinki 27
Finnország

Michael Sozan
228 Franklin Street
Slippery Rock, Penns. 16057
USA

Sőtér István
Budapest
Jégverem u. 5.
Magyarország
1011

Stauder Mária
Budapest
Orion u. 7. III/26.
Magyarország
1214

Magdolna Veselinović Šulc
Skofevska 8/II
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Surányi Ibolya
Budapest
Liszt Ferenc tér 6. II/24.
Magyarország
1061

Imre Surányi
6000 Frankfurt am Main
Auf der Lindenhöhe 23.
NSZK

Soňa Švecová
Na vrstvách 970
14700 Praha 4
Csehszlovákia

Szabadfalvi József
Herman Ottó Múzeum
Miskolc
Szabadság tér 3. Pf. 4.
Magyarország
3501

Szabics Imre
Budapest
Eperjes u. 38.
Magyarország
1204

Szabó Dénes
Budapest
Mester u. 57. fe. 2.
Magyarország
1095

Szabó Ferenc S. J.
Via dei Penitenzieri 20
00193 Roma
Olaszország

Szabó Géza
Budapest
Bertalan Lajos u. 11. fsz. 3.
Magyarország
1111

Szabó Géza Lajos
Szombathely
Schönherz Z. krt. 19. II/11.
Magyarország
9700

Szabó Győző
Via B. Enselmini 9/c
35100 Padova
Olaszország

Szabó József
Szeged
Debreceni u. 5/b. 138.
Magyarország
6723

Szabó László
Damjanich Múzeum
Szolnok
Kossuth tér 4.
Magyarország
5001

Z. Szabó László
Győr
Lenin u. 79.
Magyarország
9024

Mátyás Szabó
Östermalmsgatan 72
114 50 Stockholm
Svédország

Szabó T. Ádám
Budapest
Előpatak u. 9/c.
Magyarország
1118

Szabó Zsolt
Str. Rákóczi 15.
3400-Cluj-Napoca
Románia

Szakolczay Lajos
Budapest
Hollós Korvin Lajos u. 9.
VI/17.
Magyarország
1039

Manana Szaladze
Tbiliszi
ul. Dolidze 25. II/134.
Szovjetunió

Szalai Sándorné
Budapest
Lovag u. 12.
Magyarország
1066

Vilma Szalay
Centralvägen 21
240 23 Dösjebro
Svédország

Szalontai Barnabás
Nyírbátor
Károlyi u. 1.
Magyarország
4300

Anna E. Szarkiszjan
375019 Jerevan
ul. Barekamutjan 50 b. 18.
Szovjetunió

Szász János
Uniurea Scripttorilor
Calea Victoriei 115
Bucureşti 1
Románia

Szávai János
Budapest
Szent István krt. 16.
Magyarország
1137

Szeberényi Zoltán
Kukorelliho 301
949 01 Nitra – Store mesto
Csehszlovákia

Szegedy-Maszák Mihály
Budapest
Völgy u. 25.
Magyarország
1021

Szegfü László
Szeged
Tarjántelep 301/A. III/9.
Magyarország
6723

Székely András
Budapest
Rákosvölgyi u. 8.
Magyarország
1106

Széles Klára
Budapest
Csengery u. 24. II/16.
Magyarország
1074

Szende Aladár
Budapest
Diószegi út 50/a.
Magyarország
1113

Szendi Zoltán
Pécs
Asztalos János u. 27.
Magyarország
7624

Szendrei Janka
Budapest
Nagybányai út 35.
Magyarország
1025

Thomas Szendrey
655 West 8 Street
Erie, PA 16502
USA

Elisabeth Zagon Szentkereszty
Viale del Poggio
Imperiale 46
Firenze
Olaszország

Szentgyörgyvári Artur
Budapest
Pozsonyi út 44.
Magyarország
1133

Szentimrei Judit
Str. Rákóczi 15.
3400 Cluj-Napoca
România

Szentmihályi Imre
Zalaegerszeg
Landorhegyi út 14/b. C. lh.
Magyarország
8900

Szépe György
MTA Nyelvtudományi Intézete
Budapest
Szentháromság u. 2.
Magyarország
1014

Szepesy Gyula
Budapest
Vörös Hadsereg útja 371.
Magyarország
1182

Vjacseszlav Ty. Szereda
117330 Moszkva
ul. Druzsby 10/32. kv. 136.
Szovjetunió

Szidiropulosz Archimedeszné
Kolczonay Katalin
Budapest
Virág u. 23. VI/35.
Magyarország
1043

Szigethy Gábor
Budapest
Buday László u. 5/a. I/2.
Magyarország
1024

Szigeti Lajos Sándor
Szeged
Kereszttöltés u. 21/a. V/15.
Magyarország
6723

Szíj Enikő
Budapest
Rajk László u. 9. I/3.
Magyarország
1136

Sziklay László
Budapest
Márvány u. 40. III/29.
Magyarország
1126

Szilágyi Ferenc
Budapest
Somlói út 30/b.
Magyarország
1118

Szilágyi Miklós
Budapest
Búvár u. 30. X/53.
Magyarország
1035

Szilágyi N. Sándor
Str. J. S. Bach 4. sc.B. I/13.
71436 Bucureşti
România

Szirmai Éva
Keszthely
Gagarin u. 12.
Magyarország
8360

Szondi György
Budapest
Fazekas u. 10–14. II/13.
Magyarország
1027

Szőke György
Budapest
Nyúl u. 14.
Magyarország
1026

Szőllősy-Sebestyén András
Budapest
Erdőkerülő út 15. VII/21.
Magyarország
1157

Szőnyi György Endre
Szeged
Dózsa György u. 10.
Magyarország
6720

Szörényi László
Budapest
Huszti u. 31. fsz. 3.
Magyarország
1031

Szuromi Lajos
Debrecen
Pásti u. 2. II.
Magyarország
4025

Leonyid I. Szuvizsenko
199155 Leningrad
ul. Korablesztroityelej 46. I/644.
Szovjetunió

Szűts László
Budapest
Menyecske u. 5.
Magyarország
1112

Takács András
Učitelska 39
834 00 Bratislava 34
Csehszlovákia

M. Takács Lajos
Debrecen
Domokos L. u. 34. I/8.
Magyarország
4027

R. Takács Olga
Budapest
Solymár u. 2. II.
Magyarország
1032

Tamás Anna
Budapest
Szentkirályi u. 11.
Magyarország
1088

Tamás Attila
Debrecen
Senyei-Oláh u. 39. V/15.
Magyarország
4029

Tardy Lajos
Budapest
Orgona u. 5.
Magyarország
1023

Andrej Sz. Tarhanov
626200 Hanty-Manszijszk
ul. Lenina 87. kv. 5.
Szovjetunió

Tarján Tamás
Budapest
Ráday u. 11.
Magyarország
1092

Tarnai Andor
Budapest
Attila út 21.
Magyarország
1013

Tarnóc Márton
Budapest
Balzac u. 9.
Magyarország
1136

Taxner Ernő
Budapest
Széchenyi u. 1.
Magyarország
1054

Téglásy Imre
Szeged
Gáz u. 10/a.
Magyarország
6723

Viljo Tervonen
Tornihaukantie 2 AS 14
02620 Espoo 62
Finnország

Vera Thies
Rüdersdorferstr. 19.
1017 Berlin
NDK

Thomka Beáta
Bul. 23. Oktober 21/VII.
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Hans Thurn
Emil-Specht-Allee 7
2055 Aumühle
NSZK

Toivo Tikka
Sepänkatu 19 A 6
80110 Joensuu 11
Finnország

Tímárné Tedeschi Mária
Budapest
Muk L. u. 5 c/d. VI/59.
Magyarország
1133

Tolnai Gábor
Budapest
Ilka u. 59.
Magyarország
1143

Tompa József
Budapest
Karinthy u. 13.
Magyarország
1117

Tóth András
Priemyselná 5
945 01 Komárno
Csehszlovákia

Tóth Éva
Budapest
Fehérvári út 127. VIII/27.
Magyarország
1119

Tóth Gyula
Budapest
Ostrom u. 1.
Magyarország
1015

Tóth István
Pécs
Mikes Kelemen u. 17.
Magyarország
7624

Siegmund Tóth
18 Marlow House, Hallfield
London W 2
Anglia

Tőkei Ferenc
Budapest
Felvinci u. 22.
Magyarország
1022

H. Törő Györgyi
Budapest
Alma u. 9.
Magyarország
1122

Tripolsky Géza
Miloš Obilić u. 29.
24 400 Senta
Jugoszlávia

Caterina Tropea
Via del Piaggione 1
50124 Firenze
Olaszország

Turczel Lajos
Záluzicka ul. 11. II/21.
829 00 Bratislava
Csehszlovákia

Juha Kalervo Tynkkynen
Jakomaentie Sed 213
00770 Helsinki 77
Finnország

Tverdota György
Budapest
Lipótvár u. 14.
Magyarország
1141

Ivanka Udovički
Bulevar Avnoja 160/26
11070 Novi Beograd
Jugoszlávia

Ujszászy Kálmán
Sárospatak
Kazinczy u. 11.
Magyarország
3950

Ujváry Zoltán
Debrecen
Kálvin tér 13.
Magyarország
4026

Ungvári Tamás
Budapest
Kondorkút u. 1.
Magyarország
1025

Uray Piroska
Budapest
Vadász u. 17.
Magyarország
1054

Utasi Csaba
Filozofski fakultet
Stevana Musiča bb
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Anatolij Ny. Uvarov
426059 Izsevszk
ul. 10 let Oktjabrja d. 2. kv. 37.
Szovjetunió

Váczy Péter
Budapest
Széher út 46.
Magyarország
1021

Váczy Leona
3400 Cluj-Napoca
Str. Republicii 29. ap. 1.
Románia

Szabolcs Vajay
26, av. Victor Hugo
75116 Paris
Franciaország

Vajda György Mihály
Budapest
Üllői út 121. V/6.
Magyarország
1091

Vajda József
M. Pupin u. 28.
24000 Subotica
Jugoszlávia

Vajkai Aurél
Budapest
Balzac u. 32. III/1.
Magyarország
1136

Ivan Váradi-Sternberg
Uzsgorodszkij Goszudarsztvennyj
Universzitet
Uzsgorod
Csernomorszkij 2.
Szovjetunió

Ágnes Várdy Huszár
5740 Aylesboro Ave
Pittsburgh, Penns. 15217
USA

Bela S. Várdy
5740 Aylesboro Ave
Pittsburgh, Penns. 15217
USA

G. Varga Györgyi
Budapest
Dessewffy u. 18–20.
Magyarország
1066

Varga Gyula
Debrecen
Hatvan u. 1. V. E. II/1.
Magyarország
4026

Cs. Varga István
Eger
Csapajev sétány 1.
Magyarország
3300

Varga József
Budapest
Szent István park 20/b. IV/30.
Magyarország
1137

Varga Lajos Márton
Budapest
Füredi út 7/d. VII/31.
Magyarország
1144

Varga Rózsa
Budapest
Kisrókus u. 1. II/5.
Magyarország
1024

R. Várkonyi Ágnes
Budapest
Széher u. 24.
Magyarország
1021

Várnai Pál
Russian Department
Carleton University
Ottawa, Ont.
Kanada

Váróczi Zsuzsa
Pécs
Ifjúság u. 6.
Magyarország
7624

Vásárhelyi István
Budapest
Győri út 3. fsz. 1.
Magyarország
1123

Vásárhelyi Judit
Budapest
Budafoki út 9–11.
Magyarország
1111

Vásárhelyi Miklós
Budapest
Hankóczi Jenő u. 15.
Magyarország
1022

Vasy Géza
Budapest
Dobozi u. 99.
Magyarország
1182

Vera Vaszócsik
294000 Uzsgorod
ul. Szovetszkaja 19.
Szovjetunió

Andrew Vázsonyi
1008 S. Highland Ave.
Bloomington, Ind. 47401
USA

Wolfgang Veenker
Mittelweg 179
2000 Hamburg 13
NSZK

M. Velenyák Zsófia
Budapest
Népstadion út 19. II/2.
Magyarország
1143

Veres András
Budapest
Törökvész u. 95–97. A. I/8.
Magyarország
1025

Veres Péter
Budapest
Hosszúház u. 11. I/4.
Magyarország
1181

Veress Dániel
Str. D. Petrescu 2. II.
4000 Sf. Gheorghe
Románia

Vértes Edit
Budapest
Margaréta u. 15. F. 1.
Magyarország
1126

Lajos Vincze
138 Williams Street
Bowling Green, Ohio 43402
USA

Vita Zsigmond
Al. Hermlane 2. ap. 48.
3400 Cluj-Napoca
România

Vízkelety András
Budapest
Fejér György u. 4. fsz. 2.
Magyarország
1053

Voigt Vilmos
Budapest
Molnár Erik u. 4.
Magyarország
1113

Vöő Gabriella
Borszék u. 4. ap. 64.
3400 Cluj-Napoca
România

Vöő István
Str. Ciortea 1. ap. 43.
3400 Cluj-Napoca
România

Vörös Imre
Budapest
Sólyom u. 5.
Magyarország
1126

Vörös László
Szeged
Közép fasor 31–33.
Magyarország
6726

Vũ Ngoc Cân (Vũ Thank Xuân)
39 Hàng Chuôi
Hànôi
Vietnam

Vujicsics D. Sztoján
Budapest
Váci u. 66.
Magyarország
1056

Frans de Waal
Marnixkade 60^{II}
1015 XV Amsterdam
Hollandia

Wacha Imre
Budapest
Aradi u. 52/b.
Magyarország
1062

Waseda Mika
Nagoya
Showa-ku, Kawanayama 93
Japán

Alfons Welter
Podoli na dolinách 42
147 00 Praha 4
Csehszlovákia

Katharina M. Wilson
177 Milledge Terrace
Athens, Ga. 30606
USA

V. Windisch Éva
Budapest
Frankel Leó u. 21/23.
Magyarország
1023

Karol Wlachovský
Náhr. L. Svobodu 44
80100 Bratislava
Csehszlovákia

Charles Wojatsek
23 Speid Street
Lennoxville, Québec JIM 1S3
Kanada

Gyula Wojtilla
Hungarian Cultural Center
New Delhi
Janpath Rd. 1.
India

Zaicz Gábor
Budapest
Böszörményi út 36/a.
Magyarország
1126

Zalabai Zsigmond
Dunajská 25. I/1.
93101 Šamorín
Csehszlovákia

Imre Zékány
Uzsgorod
ul. Sztarickogo 4.
Szovjetunió

Zelei Miklós
Budapest
Igmándi u. 9. III/2.
Magyarország
1112

Zelliger Erzsébet
Budapest
Királyhágó u. 5/a. III/2.
Magyarország
1126

Zeman László
Šulekova 13.
Bratislava
Csehszlovákia

Zentai Mária
JATE I. Irodalomtörténeti Intézet
Szeged
Egyetem u. 2.
Magyarország
6722

Zimonyi Zoltán
Budapest
Zöldlomb u. 2. I lp. 3.
Magyarország
1025

Zircz Péter
Budapest
Zrínyi Miklós u. 10.
Magyarország
1029

Zolnay László
Budapest
Mozsár u. 9.
Magyarország
1066

Zsilinszky Éva
Budapest
Soroksári út 60.
Magyarország
1095

Zsilka Tibor
Javorová 55.
949 01 Nitra, Chrenová II
Csehszlovákia

Zsovár Katalin
Budapest
112. Pf. 202.
Magyarország
1502

Kollektív tagok

Humboldt Universität
Fachgebiet Hungarologie
Dr. phil. Ingrid Bejach
Unter den Linden 6.
1086 Berlin
NDK

Nemzetközi Előkészítő Intézet
Giay Béla ig.h.
Budapest
Budaörsi út 73–75.
Magyarország
1118

Pártoló tagok

Szirmai Endre
Adolf Krönerstr. 11.
7000 Stuttgart 1
NSZK

NÉVMUTATÓ

E névmutató csak az irodalomtörténeti, zenei és nyelvészeti recenziók címleírásainak személyneveit tartalmazza.

Ábel Jenő 28
Abody Béla 9
Aczél Géza 10
Ács Károly 15
Adriányi, Gabriel 216
Ady Endre 11, 171, 212
Agárdi Péter 166
Almási Miklós 240
Apáczai Csere János 13
Áprily Lajos 14
Arany János 16
Babits Mihály 16–17, 134, 145, 159
Badiny Jós Ferenc 257
P. Balázs János 69, 271
Balázs László 258
Balogh Edgár 17, 168
Balotă, Nicolae 19
Bana Enikő 259
Bánréti Zoltán 259
Baróti Szabó Dávid 89
Bart István 130
Barta János 20
Bartók Béla 80, 235–239, 241
ifj. Bartók Béla 235–236
Beky Halasz, I. L. 80, 94
Béládi Miklós 214, 223
Belia György 17, 73
Belohorszky Pál 20
Benda Kálmán 116
Bene, Eduard 106
Benkő Ákos 201
Benkő Loránd 293
Benkő Samu 191
Berda József 21
Bereczki Gábor 261, 278
Bernáth Ernő 206
Bertók, I. 22
Bessenyei József 122
Bethlen Mihály 23
Birnbaum, Marianna D. 24
Bíró Ferenc 89
Bisztray Gyula 153
Bolla Kálmán 260, 291
Bónis Ferenc 239
Bónis György 25
Bori Imre 26, 100, 129
Borzsák István 28
Botka Ferenc 107
Breuer János 240
V. Busa Margit 82
Caudwell, Christopher 199
Cherician, David 12
Chmel, Rudolf 33
Cronstedt, Marita 288
Czegle Imre 28
Czeglédi Imre 262
Czigány Lóránt 29
Czine Mihály 30
Czóbel Minka 36
Csáky, Moritz 32
Csanda, Alexander 33
Csaplár Ferenc 80
Csapodi Csaba 24, 34
Csapodiné Gárdonyi Klára 24
Cseke Péter 63
Cserépfalvi Imre 174
Csetri Lajos 113
Csokonai Vitéz Mihály 35, 198
Csontos Sándor 177
Csorba Győző 215
Dán Róbert 222
Danyi Magdolna 36
Dávid Gyula 206
Deák Ferenc 37
Dénes Zsófia 40
Diego, Eliseo 12
Dobossy László 41
Doráti Antal 237
Egyed Péter 120
Eörsi István 45
Eötvös József 43
T. Erdélyi Ilona 43
Erdélyi János 43
Esze Tamás 161
Fábián Ernő 141
Fábián Zoltán 47
Fábry Zoltán 48
Falu Tamás 181
Fancsaly Éva 293
Fazekas Tiborc 263
Fehér Ferenc 48
Fehér Imre 49
B. Fejes Katalin 264
Fekete Éva 102
Fenyő István 112
Fioláné Komáromi Gabriella 50

Fischer Sándor 51
Fónod Zoltán 48, 220
Frank Oszkár 238
Fülöp László 265
Gál István 16, 134
Gáll Ernő 51, 126
Gáll István 52
Gelléri Andor Endre 53, 137
Gerelyes Endre 54
Gergely Mihály 54
B. Gergely Piroska 266
Ginter Károly 266
Glassl, Horst 216
Gomboczné Konkoly Adrienne 235
Gráfik Imre 278
Grétsy László 294
Gulya János 261
Gulyásné Mátraházi Zsuzsanna 267
Guszkova, Antonyina 267
Gyagyovszky Emil 55
Győri János 231
Gyuris György 55
Hajdú Mihály 268, 293
Hajdú Péter 269
Halász Gábor 56
Halász Péter 270
Hanák Tibor 57
Hargittay Emil 165
Hársné Kígyóssy Edit 292
Hatvani Dániel 192
Hatvany Lajos 58
Hatvany Lajosné 58
Hegyi Béla 59
Heltai Gáspár 60
Herczeg Gyula 60
Hernádi Sándor 270
Hoffmann Gizella 152
Horkai László 43
Hornyánszky Viktor 200
Hornyik Miklós 62, 193
Horváth Imre 66
Horváth István 63
Ilia Mihály 74
Illés Lajos 64
Illés László 172
Illyés Elemér 65
Indig Ottó 66
Iván László 271
Jankovics József 23, 98, 152
Janus Pannonius 24, 34
Jászó Anna 293
Jékely Zoltán 68, 231
Jenei Ferenc 98
Jókai Mór 42, 70
Józsa Péter 72
II. József 286
József Attila 186
Juhász Gyula 73–74
Juhász Sarolta 54
Julow Viktor 74
Kabdebó Lóránt 75
Kálmán Béla 272
Kántor Lajos 77
Karádi Éva 102
Karinthy Frigyes 78
Kármán József 79
Kárpáti, Paul 186
Kassák Lajos 80–81
Kaszás József 110
Kazinczy Ferenc 71, 81–82
Kecskés András 82
Kelemen Péter 83
Kerényi Ferenc 42, 84, 93
Keresztury Dezső 86
Kertész, Tomas 132
Kilián István 203
Király István 11, 142
Kiss Jenő 273, 293
É. Kiss Sándor 274
Klaniczay Tibor 146
Knausz Ágnes 275
Kocsis Ilona 275
Kodolányi János 216
Kojnok Nándor 54
Kókay György 111
Koltai Tamás 86
Komját Aladár 87
Komját Irén 87
Koncsol László 87
Kontra Miklós 275
Kónyi János 89
Koppándi Sándor 169
Korbel', Štefan 89
Kossuth Lajos 37
Kosztolányi Dezső 83, 90
Kovács Béla 276
Kovács Endre 90
Kovács János 91
Kovács Sándor Iván 230
F. Kováts Piroska 48
Kozma Dezső 92
Kölcsey Ferenc 93
Kölcsey Kálmán 93
Kőszegfalvi Ferenc 158
Kroó György 239
Krúdy Gyula 92, 94
Kuczy Károly 277
Kulcsár Margit 60

Kulcsár Péter 60
Lackó Mihály 190
Lackó Miklós 95
Laczkó Géza 96
Lajossy Sándor 97
Lakatos András 94
Lakatos Éva 98
Lakó György 278
Lampert Vera 239
Láng Gusztáv 67
Leenhardt, Jacques 72
Lendvai L. Ferenc 104
Lengyel Dénes 70
Lengyel Zsolt 279–280
Ligeti Lajos 272
Loósz István 210
Lotze, Dieter P. 100
Lőrinc Péter 100
Lukács György 102, 104, 197, 199, 226
Lukács, Ladislaus 127
Lukácsy András 106
Lück, Georg 186
Mácza János 107
Madách Imre 100
Madár Lajos 108
Magyar Józsefné 204
Magyar László 210
F. Majlát Auguszta 166
Majtényi Erik 117
Márk Tamás 264
Markó Imre Lehel 280
Marosi Teréz 281
Marton István 212
Matijevics Lajos 282, 284
Mednyánszky Alajos 119
Méliusz József 120
Mészáros István 122–123, 164
Mészárosné Varga Mária 282
Mészöly Gedeon 263
Mihályi Gábor 125
Miklya Jenő 229
Mikó Imre 126
Mikszáth Kálmán 127
Misley Pál 172
Molnár Antal 239
Molnár József 278
Molnár Szabolcs 61
Monok István 109
Móra Ferenc 55, 128
Móricz Virág 129
Munk Artur 129
Munkácsi Bernát 272
Muraközy Gyula 35
Müller, Maria 132
Nagy Géza 283
Nagy J. József 298
Nagy Miklós 42, 70
Nagy Péter 109, 136
Nagy Sz. Péter 137
Németh Gábor 48
Németh G. Béla 112, 137, 139
Németh László 141–142, 175
Németh S. Katalin 222
Nyerges András 135
Nyerges, Anton N. 145
Nyírő Lajos 118
Ortutay Gyula 261
Ördög Ferenc 283, 294
Örkény István 149
Páll Árpád 147
Papp János 71
Papp László 294
Pašiaková, Jaroslava 150
Passuth László 151
Paulusz Julianna 284
Penavin Olga 284
Pernye András 240
Petelei István 153
Péter László 74, 241
Petkovics Kálmán 15
Petőfi Sándor 171
Petrányi Ilona 211
Pomogáts Béla 154
Popovič, Anton 76
Possonyi László 156
Póth István 157
Raátz Judit 285
Rab Zsuzsa 159
Rába György 159
Rácz Győző 174
Rácz Sándor 286
Ráday Pál 161
Radnóti Sándor 163
Rákos Sándor 130
Reguli Ernő 48
Rejtő István 127
Révai József 166
Révay Péter 25
Révész Imre 274
Réz Pál 90
Robotos Imre 167
Rónay György 171
Rosszijanov, Oleg Konsztantyinovics 172
Rousseau, 106
Rozsics István 58
Saáry Éva 116, 173
K. Sal Éva 293
Salamon László 174

Sallainé Kővágó Rózsa 48
Sándor Iván 175–176
Sándor Judit 177
Sarkadi Imre 177
Sarkadi Imréné 177
Scheiberné Bernáth Lívia 286
Sebestyén Sándor 180
G. Sin Edit 181
Sinka István 229
Sinkó Ervin 26
Sipos Gyula 181
Sipos Gyuláné Kováts Zsuzsa 181
Soltész Gáspár 119
Solymár Imre 287
Somfai László 237, 241
Somogyi Pál 182
Sőni Pál 183
Sőtér István 87, 112–113, 184
Stadtmüller, Georg 216
Suihkonen, Pirkko 264
Szabó Béla 185
J. Szabó Erzsébet 289
Szabó Júlia 186
Z. Szabó László 71
Szabó Lőrinc 177
Szabó T. Ádám 289
Szabó T. Attila 290
Szabó Zoltán 67
Szabolcsi Miklós 186
Szalai Anna 16, 209
Z. Szalai Sándor 81
Szántó Judit 200
Szántó Tibor 86
Szász János 188
Szauder József 139
Szávai Géza 189
Széchenyi István 191–192
Szeghalmi Elemér 208
Szekér Endre 192
Szeli István 193
Szélpál Árpád 49
Szende Aladár 256
Szendrei Janka 242
Szépe György 253
Szepes Erika 194
Szerdahelyi István 194
Szigethy Gábor 13, 17, 37, 43, 79, 81, 93, 142, 192, 221, 231, 235
Szigeti Jenő 196
Sziklai László 197
Szilágyi András 197
Szilágyi Ferenc 71, 198
Szilágyi János 55
Szili József 199
Szinnyei József 200
Szirmai Endre 201
Szirmai Károly 201
Szűcs Jenő 202
Szűcs Miklós 203
Takáts Gyula 204
Talpassy Tibor 205
Tamás Aladár 190, 205
Tamási Áron 77, 206
Tamkó Sirató Károly 10
Tandori Dezső 207
Tanner, Satu 288
Tarnai Andor 113, 139
Téglás János 16, 134
Telegdi Zsigmond 253
Telekes Béla 208
Teleki Sándor 152
Terjék József 272
Tolnai Gábor 165, 209
Toncs Gusztáv 210
Tóth Árpád 211
Tóth Béla 212
Tóth Eszter 211
Tóth Éva 12
Tóth Éva 295
Tóth István 212
Tóth László 213
Tóth Mihály 295
Trócsányi Zsolt 147
Trofenik, Rudolf 216
Tüskés Tibor 215–216
Ugrin Aranka 14
Újváry Sándor 216
Ungvári Tamás 78
Urbán Aladár 218
id. Váci Mihályné 221
Vadnay Zsuzsa 173
Vajda Albert 173
Vajda György Mihály 200
Vajda János 221
Vajda Kornél 94
Vajda Lászlóné 55
Válaszúti György 222
Vámos Éva 223
Váradi-Sternberg János 225
Varga Csaba 226
Varga Imre 46
Varga Imre 89
Vargha Balázs 35
Vargha Kálmán 53
Vas István 227
Vass Előd 296
Véber Károly 56, 96
Végh József 294

Vekerdy Tamás 16
Verancsics Antal 122
Veres András 118
Vészits Ferencné 128
Vígh Árpád 229
Villányi Péter 297
Vitányi Borbála 297
Voigt Vilmos 278
Voltaire 106
Vozár Jolán 208
Völkl, Ekkehard 216
Weöres Sándor 230
Wesselényi Polixéna 231
Zalabai Zsigmond 32
Zilahi Lajos 299
Zimáné Lengyel Vera 21
D. Zöldhelyi Zsuzsa 70
Zrínyi Miklós 231

ISSN 0209–4800

A kiadásért felel: Klaniczay Tibor
Terjedelem: 33 (A/5 ív)
8415085 MTA Sokszorosító, Budapest
F.v.: dr. Héczey Lászlóné

A HUNGAROLÓGIAI ÉRTESÍTŐ ELŐFIZETHETŐ

Magyarországon: az Akadémiai Kiadó Terjesztési Osztályán (1363 Budapest, Pf. 24., Telefon: 111-010), a 215-11488-as pénzforgalmi jelzőszámon, utánvéttel vagy az összeg egyidejű befizetésével.

Külföldön: terjeszti a KULTÚRA Külkereskedelmi Vállalat, H-1389 Budapest, Pf. 149. Bankszámla: Magyar Nemzeti Bank, 218-10990.

Példányonként beszerezhető az Akadémiai Könyvesboltban (1052 Budapest V., Váci u. 22. Telefon: 185-881), minden nagyobb könyvesboltban és a Hungarológiai Értesítő szerkesztőségében (1250 Budapest I., Országház utca 30. Telefon: 160-160 126-os mellék).

Előfizetési díj egy évfolyamra: 95,— Ft.

E szám ára: 50,— Ft.